

LIETUVOS RESPUBLIKOS APLINKOS MINISTERIJA

DARBOTVARKĖ 21:

Subalansuotos plėtros
veiksmų programa

RIO DEKLARACIJA:

apie aplinką ir plėtrą

MIŠKININKYSTĖS PRINCIPAI

galutinis sutarčių tekstas,
Vyriausybės svarstytas Jungtinių Tautų
aplinkos ir plėtros konferencijoje (JT APK)
Rio de Žaneire, Brazilijoje,
1992 m. birželio 3-14 d.

Vilnius, 2001

UDK 327.7
Un 26

II papildytas leidimas

ISBN 9986-566-98-3

© Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija

Turinys

Pratarmė	5
Įžanga	7
Santrumpos	9
RIO DEKLARACIJA APIE APLINKĄ IR PLĖTRĄ	11
DARBOTVARKĖ 21: SUBALANSUOTOS PLĖTROS VEIKSMŲ PROGRAMA	17
1 Įvadas	19
1 DALIS. Socialiniai ir ekonominiai aspektai	21
2 Tarptautinis bendradarbiavimas, kuriuo skatinama besivystančių šalių subalansuota plėtra ir atitinkamos šalių politikos kryptys	23
3 Kaip įveikti skurdą	27
4 Vartojimo modelių keitimas	33
5 Demografiniai pokyčiai ir pusiausvyra	37
6 Žmonių sveikatos apsauga ir jos gerinimas	43
7 Subalansuota gyvenviečių plėtra	53
8 Aplinkos ir plėtos integravimo svarba priimant sprendimus	66
2 DALIS. Plėtrai reikalingų išteklių išsaugojimas ir tvarkymas	75
9 Atmosferos apsauga	77
10 Integruotas žemės išteklių planavimas ir valdymas	84
11 Miškų išsaugojimas	88
12 Lengvai pažeidžiamų ekosistemų priežiūra: Dykumų efekto ir sausros padarinių mažinimas	97
13 Tropicų ekosistemų priežiūra: Subalansuota kalnų plėtra	109
14 Subalansuota žemės ūkio ir kaimo plėtra	114
15 Biologinės įvairovės išsaugojimas	132
16 Aplinkosaugos požiūriu tinkamas biotechnologijos valdymas	136
17 Vandenylių, visų jūrų - tiek uždarytų, tiek pusiau atvirų - pajūrio teritorijų apsauga bei jų gyvųjų išteklių apsauga, racionalus naudojimas ir plėtra	146

18	Gėlo vandens išteklių kokybės ir tiekimo apsauga: Integruotų metodų taikymas plėtojant vandens išteklių eksploatavimą ir tvarkymą	164
19	Toksinių cheminių medžiagų saugus tvarkymas, taip pat toksiškų ir pavojingų gaminių nelegalaus tarpvalstybinio gabenimo prevencija	183
20	Aplinkos atžvilgiu saugus pavojingų atliekų tvarkymas, taip pat nelegalaus pavojingų atliekų tarpvalstybinio gabenimo prevencija	194
21	Aplinkos atžvilgiu saugus kietųjų (buitinių) atliekų tvarkymas ir kanalizacijos nuotekų problemos	203
22	Saugus ir aplinkosaugos požiūriu patikimas radioaktyviųjų atliekų tvarkymas	212
3 DALIS. Pagrindinių veiklos grupių stiprinimas		215
23	Įvadas	217
24	Pasaulinė moterų veikla, siekiant subalansuotos ir lygiateisės plėtros	218
25	Vaikų ir jaunimo dalyvavimas subalansuotoje plėtroje	221
26	Tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių vaidmens pripažinimas ir palaikymas	224
27	Nevyriausybinių organizacijų vaidmens stiprinimas: subalansuotos plėtros partneriai	227
28	Savivaldybių iniciatyva įgyvendinant Darbotvarkę 21	230
29	Darbininkų ir jų profsąjungų vaidmens stiprinimas	232
30	Verslo ir gamybos vaidmens stiprinimas	234
31	Mokslininkai ir technikos specialistai	237
32	Ūkininkų vaidmens stiprinimas	240
4 DALIS. Įgyvendinimo priemonės		243
33	Finansiniai ištekliai ir priemonės	245
34	Aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas, bendradarbiavimas ir potencialo kūrimas	248
35	Mokslas subalansuotai plėtrai	252
36	Ugdymo, visuomenės informavimo ir kvalifikacijos kėlimo plėtra	259
37	Nacionalinės priemonės besivystančių šalių potencialui kurti ir tarptautinis bendradarbiavimas	265
38	Tarptautinės institucijos	269
39	Tarptautiniai teisės aktai ir svertai	275
40	Informacija, reikalinga sprendimams priimti	278
MIŠKININKYSTĖS PRINCIPAI		283

Pratarmė

Šiandien žmonija yra lemtingame civilizacijos posūkyje. To požymius jaučiame visur, ir tūkstančiams susirūpinusių žmonių, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su prieš metus įvykusi itin svarbiu susitikimu Rio de Žaneire - iš tiesų visiems planetos gyventojams - tai yra įkvepiantys ir džiuginantys ženklai.

Nors dar per anksti tiksliai įvardyti aukščiausiojo lygio sėkmingo susitikimo rezultatus, vis dėlto aš tikiu, kad jis įžiebė susidomėjimą ir norą veikti plačiausiems pasaulio gyventojų sluoksniams. Per laikotarpį nuo birželio mėnesio vyko konferencijos, seminarai, simpoziumai ir kiti renginiai sektoriuose. Pramonininkai, ekonomistai, finansininkai, inžinieriai, mokslininkai, kurių rankose ištis yra ekonominės galios ir pokyčių svertai, - įsipareigodami įgyvendinti Rio de Žaneire išsakytas mintis ir siekius, jie prisijungė prie aplinkosaugininkų.

Trumpai tariant, plačiausi pasaulio visuomenės sluoksniai renkasi ne pražūtingo vartojimo, o atsinaujinimo ir išmintingos pusiausvyros kelią. Rio deklaracija ir Darbotvarkės 21 veiksmų programa, aiškiai galima pasakyti, tapo kiekvieno žmogaus darbotvarke.

Esame tik kelio pradžioje, tačiau šis kelias teikia pasitikėjimo ir vilčių. Ekonominė praraja tarp pasaulio bendrijų ir tautų vis gilėja. Alkis ir skurdas - pasaulinės aplinkos būklės blogėjimo priežastis ir padarinys - nuožmiai plinta besivystančiose šalyse, kur dėl gyventojų skaičiaus augimo sunku išguiti šias dvi blogybes. Išvystytos pramonės šalys toliau laikosi gamybos ir vartojimo modelių, keliančių didelį pavojų pasaulinei aplinkai.

Nors po Rio susitikimo sąmoningumas išaugo ir jau neabejojama, kad būtina imtis neatidėliotinių veiksmų, tačiau dar nėra suderinto ir ryžtingo šios didelės ir svarbios užduoties įvertinimo. Taip pat dar neturime išsamaus plano priemonių, kuriomis vykdysime šią naują pramonės revoliuciją - ekologinę revoliuciją, kuri yra būtina siekiant nukreipti pasaulį nauju keliu į saugesnę, išmintingesnę lygiateisės visuomenės ateitį.

Mūsų laukia daug darbų. Tikiuosi, kad naujoji Jungtinių Tautų Subalansuotos plėtros komisija taps visuotinių pastangų svarbiausiuoju centru, kuris pradės naują tarptautinio bendradarbiavimo erą, sukurs naują pasaulinę partnerystę, įgalinančią įgyvendinti šias permainas.

Maurice F. Strong, Generalinis sekretorius
Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencija

Ižanga

JT Aplinkos ir plėtros konferencija (Rio de Žaneiras, Brazilija, 1992 m. birželio 3-14 d.), žinoma kaip Pasaulinis aukščiausio lygio susitikimas kuriame dalyvavo 178 vyriausybės, priėmė Darbotvarkę 21 - Pasaulinę subalansuotos plėtros veiksmų programą, Rio Aplinkos ir plėtros deklaraciją, subalansuoto miškų tvarkymo principus.

Vyriausybės vykdo JT Generalinės Asamblėjos konferencijos (1989 m.) įgaliojimus, kuomet buvo sukviestas pasaulinio masto susitikimas numatyti bendroms strategijoms, kurios sustabdytų žmonijos veiklos neigiamą poveikį aplinkos fizinei būklei ir skatintų aplinkosaugos požiūriu subalansuotą ekonomikos plėtrą visose šalyse.

Šiame dokumente pateikiamas galutinis variantas susitarimų, dėl kurių buvo derėtasi dvejus su puse metų ir kurie atvedė į aukščiausio lygio susitikimą ir buvo įforminti Rio de Žaneire. Nors jie neturi tarptautinės juridinės galios, šių tekstų patvirtinimas reiškia svarbų moralinį įsipareigojimą siekti jų įgyvendinimo.

Darbotvarkė 21 yra pasaulinės veiklos projektas - nuo šių dienų iki XXI amžiaus vyriausybėms, JT organizacijoms, plėtros agentūroms, nevyriausybinėms organizacijoms ir nepriklausomoms grupėms visose srityse, kuriose žmogaus veikla daro poveikį aplinkai.

Darbotvarkę reikia nagrinėti drauge su Rio deklaracija, teikiančia pagrindus jos konkrečioms pasiūlymams, ir miškų tvarkymo principais. Tikimasi, kad miškotvarkos principai bus numatyti būsimuose tarptautiniuose susitarimuose.

Aukščiausio lygio susitikimo susitarimais konstatuojama, kad žmonija priėjo kritinę ribą. Galime toliau tęsti dabartinį ekonominį atotrūkį tarp skirtingų gyventojų sluoksnių ir tarp šalių, skatinančių politiką, dėl kurios auga skurdas, alkis, daugėja ligotų ir neraštingų žmonių, tęsiasi griovimas ekosistemos, nuo kurios priklauso gyvybė Žemėje.

Bet galime ir keisti kryptį. Galime imtis veiksmų, kuriais pakeltume skurstančių žmonių gyvenimo lygį. Galime tobuliau valdyti bei saugoti ekosistemą ir sukurti visiems klestinčią ateitį. Jokia valstybė to nepasieks viena. Galime tai padaryti drauge - bendradarbiaudami pasaulio mastu subalansuotos plėtros vardan.

Šio bendradarbiavimo židinys bus konferencijos pavedimu Generalinės Asamblėjos įkurta JT Subalansuotos plėtros komisija. Sudaryta iš vyriausybių atstovų, ji nagrinės Darbotvarkės 21 įgyvendinimo žingsnius pasauliniu mastu. Pirmasis komisijos susitikimas įvyks 1993 m., praėjus metams po aukščiausio lygio susitikimo.

Santrumpos

APELL	Informavimas ir pasirengimas nepaprastajai padėčiai vietiniu lygiu
CFC	Chlorfluorangliavandeniliai
CGIAR	Tarptautinė žemės ūkio tyrimų konsultacinė grupė
CILSS	Nuolatinis tarpvalstybinis sausrų kontrolės Sahelio komitetas
EEZ	Išskirtinė ekonominė zona
ECA	Ekonominė komisija Afrikai
ECE	Ekonominė komisija Europai
ECLAC	Ekonominė komisija Lotynų Amerikai ir Karibams
ELCI	Tarptautinis ryšių centras aplinkos klausimais
EMINVA	Aplinkosaugos požiūriu tinkamas vidaus vandenų valdymas
ESCAP	Ekonominė ir socialinė komisija Azijai ir Ramiajam vandenynui
ESCWA	Ekonominė ir socialinė komisija Vakarų Azijai
FAO	Jungtinių tautų maisto ir žemės ūkio organizacija
GATT	Visuotinis susitarimas dėl tarifų ir prekybos
GAW	Pasaulinis atmosferos laikrodis
GEF	Pasaulinis aplinkos fondas
GEMS	Pasaulinė aplinkos stebėjimo sistema
GEMS/WATER	Pasaulinė vandens kokybės stebėjimo programa
GESAMP	Jungtinė jūrų taršos aspektų ekspertų grupė
GIPME	Pasauliniai jūrų aplinkos taršos tyrimai (UNESCO)
GIS	Geografinė informacijos sistema
GLOBE	Subalansuotos aplinkos įstatymų leidėjų pasaulinė organizacija
GOS	Pasaulinė stebėjimo sistema (WMO/WWW)
GRID	Pasaulinė išteklių informacijos duomenų bazė
GSP	Visuotinė prioritetų sistema
HIV (ŽIV)	Imunodeficito virusas
IAEA (TATENA)	Tarptautinė atominės energetikos agentūra
IAP-WASAD	Vandens ir subalansuotos žemės ūkio plėtros tarptautinė veiksmų programa
IARC	Tarptautinė vėžio tyrimo programa
IBSRAM	Tarptautinė dirvožemio išteklių tvarkymo valdyba
ICCA	Tarptautinė cheminių asociacijų taryba
ICES	Tarptautinė jūrų tyrimo taryba
ICPIC	Tarptautinis ekologiškai švarios gamybos informacijos rinkimo, apdorojimo ir sklaidos centras
ICSC	Tarptautinė civilinių paslaugų komisija
ICSU	Tarptautinė mokslinių sąjungų komisija
IEEA (IAEA)	Integruota aplinkos ir ekonomikos apskaita
IFAD	Tarptautinis žemės plėtros fondas
IGADD	Tarpvalstybinė sausrų ir plėtros programų institucija
IGBP	Tarptautinė geosferos ir biosferos programa (ICSU)
IGBP/START	Tarptautinė geosferos ir biosferos programa/ Pasaulinė permainų analizės, tyrimų ir metodų sistema
ILO	Tarptautinė darbo organizacija
IMF	Tarptautinis valiutos fondas
IMO	Tarptautinė jūrų organizacija
INFOTERRA	Tarptautinė aplinkos informacijos sistema

IOC	Tarpvyriausybė okeanologijos komisija
IPCC	Tarpvyriausybė klimato kaitos grupė
IPCS	Tarptautinė cheminio saugumo programa
IPM	Integruotas parazitų stebėjimas
IRPTC	Tarptautinis potencialiai toksiškų cheminių medžiagų registras
ITC	Tarptautinė alavo taryba
ITTO	Tarptautinė tropinės medienos organizacija
IUCN	Tarptautinė gamtos išsaugojimo organizacija
MARPOL	Tarptautinė taršos iš laivų slopinimo konvencija
OECD	Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija
PGRFA	Žemės ūkio kultūrų genetiniai ištekčiai
PIC	Išankstinio susitarimo procedūra
SADCC	Pietų Afrikos koordinacinė konferencija
SARD	Subalansuota žemės ūkio ir kaimo plėtra
UNCTAD	Jungtinių Tautų konferencija prekybos ir plėtros klausimais
UNDP	Jungtinių Tautų plėtros programa
UNDRO	Jungtinių Tautų pagalbos nelaimių atveju koordinacinis centras
UNEP	Jungtinių Tautų aplinkos programa
UNESCO	Jungtinių Tautų organizacija švietimo, mokslo ir kultūros klausimais
UNFPA	Jungtinių Tautų gyventojų fondas
UNICEF	Jungtinių Tautų vaikų fondas
UNIDO	Jungtinių Tautų pramonės plėtros organizacija
UNU	Jungtinių Tautų universitetas
WCP	Pasaulio klimato programa
WFC	Pasaulinė maisto organizacija
WHO	Pasaulinė sveikatos organizacija
WMO	Pasaulinė meteorologijos organizacija
WWF	Pasaulio gyvosios gamtos fondas
WWW	Pasaulio orų stebėjimas

RIO DEKLARACIJA

apie aplinką ir plėtrą

Rio Deklaracija apie aplinką ir plėtrą

Susitikę Rio de Žaneire 1992 m. birželio 3-14 d.,

Patvirtindami Jungtinių Tautų konferencijos Deklaraciją dėl žmogaus aplinkos, priimtą Stokholme 1972 m. birželio 16 d., ir siekdami ją įgyvendinti,

Siekdami naujos bešališkos pasaulinės partnerystės, sukuriant naujus bendradarbiavimo tarp valstybių, svarbiausių visuomenės sektorių ir žmonių lygmenis,

Dirbdami tarptautinių susitarimų, gerbiančių visų interesus ir saugančių pasaulio aplinkos ir plėtos vientisumą, labai,

Pripažindami mūsų namų – Žemės vientisumą ir tarpusavio ryšius,

Skelbiame:

1 PRINCIPAS

Siekiant subalansuotos plėtos, dėmesys sutelkiamas į žmogų, kuris turi teisę į sveiką ir pilnavertį gyvenimą harmonijoje su gamta.

2 PRINCIPAS

Vadovaudamosi Jungtinių Tautų Chartija ir tarptautinės teisės principais, valstybės turi teisę eksploatuoti išteklius pagal savo aplinkosaugos ir plėtos politiką; jos užtikrina, kad veikla, kuri yra jų jurisdikcijos ar kontrolės sferoje, nedarytų žalos aplinkai ar kitoms valstybėms bei vietovėms, esančioms už nacionalinės jurisdikcijos ribų.

3 PRINCIPAS

Plėtra turi atitikti dabarties ir ateities kartų raidos ir aplinkos poreikius.

4 PRINCIPAS

Siekiant subalansuotos plėtos, aplinkos apsauga negali būti atsieta nuo bendrojo raidos proceso.

5 PRINCIPAS

Visos valstybės ir visi žmonės turi bendradarbiauti, siekdami būtinos subalansuotai plėtrai sąlygos - įveikti skurdą, mažinti gyvenimo lygio skirtumus ir tenkinti daugumos pasaulio gyventojų poreikius.

6 PRINCIPAS

Atsižvelgiant į išskirtinę besivystančių šalių būklę ir poreikius, joms turi būti teikiamas prioritetas, ypač atsilikusioms ir turinčioms lengvai pažeidžiamą aplinką. Tarptautiniai veiksmai aplinkos ir plėtos srityje privalo atitikti visų šalių interesus ir reikmes.

7 PRINCIPAS

Valstybės turi bendradarbiauti, kad išlaikytų, apsaugotų ir atstatytų Žemės ekosistemos natūralumą ir vientisumą. Dėl skirtingo įnašo į aplinkos degradaciją, valstybės priima suderintus, bet skirtingus įsipareigojimus. Išsivysčiusios

šalys įsipareigoja palaikyti subalansuotą plėtrą tarptautiniame lygmenyje pagal jų visuomenės poveikį aplinkai ir disponuojamas technologijas bei finansinius išteklius.

8 PRINCIPAS

Siekti subalansuotos plėtros ir aukštesnio visų žmonių gyvenimo lygio. Valstybės turi mažinti ir panaikinti nesubalansuotus gamybos ir vartojimo būdus, skatinti tinkamą demografinę politiką.

9 PRINCIPAS

Valstybės privalo drauge stiprinti subalansuotos plėtros intelektualinį pagrindą, keistis mokslo ir technologijos žiniomis, kelti mokslinę kompetenciją, plėsti technologijų kūrimą, pritaikymą, platinimą ir perdavimą, įskaitant naujas ir inovacines technologijas.

10 PRINCIPAS

Aplinkos problemos efektyviausiai sprendžiamos atitinkamame lygmenyje dalyvaujant visiems tuo suinteresuotiems piliečiams. Šalies mastu kiekvienam asmeniui užtikrinamas tinkamas būdas gauti viešose valstybės institucijose kaupiamą informaciją apie aplinką, įskaitant ir informaciją apie pavojingas medžiagas bei veiklą bendruomenėje, suteikiama galimybė dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose. Valstybių pareiga platinti informaciją, gerinti bei skatinti visuomenės informavimą bei veiklą. Turi būti sukurtas efektyvus mechanizmas pasinaudoti teismo bei administraciniais dokumentais, įskaitant kompensacijas bei aplinkosaugos priemones.

11 PRINCIPAS

Valstybės turi priimti efektyvius aplinkosaugos įstatymus. Aplinkos standartai, vadybos uždaviniai ir prioritetai privalo atspindėti jų aplinkos ir plėtros būklę. Kriterijai, naudojami vienose šalyse, gali būti netinkami, neturėti ekonominio ir socialinio pagindo kitose šalyse, ypač besivystančiose.

12 PRINCIPAS

Valstybės turi drauge palaikyti tvarią ir atvirą tarptautinę ekonomikos sistemą, skatinančią ekonomikos augimą ir subalansuotą plėtrą, padedančią spręsti aplinkos problemas visose šalyse. Aplinkosaugos priemonės prekybos politikoje neturi būti naudojamos tarptautinės prekybos savavališko ir neteisėto diskriminavimo ar netiesioginio apribojimo tikslais. Kai aplinkosaugos prieštaravimai peržengia importuojančios šalies jurisdikcijos ribas, patartina vengti vienašališkų veiksmų. Aplinkosaugos priemonės, susijusios su tarpvalstybinėmis ar visuotinėmis aplinkos problemomis, turi būti grindžiamos, kiek tai įmanoma, tarptautiniu sutarimu.

13 PRINCIPAS

Valstybės turi sukurti įstatymus, įteisinančius atsakomybę bei kompensacijas už taršą ir kitokią žalą aplinkai. Valstybės taip pat turi bendradarbiauti plėtojant tarptautinius įstatymus, įteisinančius atsakomybę ir kompensacijas už žalingą poveikį aplinkai, kurį sukelia veikla jų jurisdikcijos ar kontrolės sferoje bei už jos ribų.

14 PRINCIPAS

Valstybės privalo neskatinti ar sulaukyti bet kokios veiklos ar medžiagų, sukeliančių pavojų aplinkai ar žmonių sveikatai perkėlimą į kitas valstybes.

15 PRINCIPAS

Saugodamos aplinką, valstybės turi laikytis preventyvinio požiūrio. Esant rimtos ir nepataisomos žalos grėsmei, visapusiško mokslinio pagrindimo stoka negali būti argumentu atidėliojant ekonomiškai efektyvių priemonių, padedančių išvengti aplinkos degradacijos, panaudojimą.

16 PRINCIPAS

Šalies valdžia turi skatinti tarptautinių aplinkosaugos mokesčių ir ekonomikos metodų panaudojimą bei požiūrį, kad teršėjas privalėtų sumokėti už taršą, gerbtų visuomenės interesus ir netrikdytų tarptautinės prekybos ir investicijų.

17 PRINCIPAS

Poveikio aplinkai vertinimas, kaip valstybinė priemonė, turi būti panaudojama įvertinti numatomi veiksmai, jeigu ji galėtų turėti žalingo poveikio aplinkai ir yra kompetentingos šalies valdžios sprendimo objektas.

18 PRINCIPAS

Valstybės privalo operatyviai teikti žinias kitoms valstybėms apie stichines nelaimes ir įvykius, kurie galėtų sąlygoti kenksmingą poveikį jų aplinkai. Tarptautinė bendruomenė turi sutelkti visas pastangas, kad padėtų nukentėjusioms valstybėms.

19 PRINCIPAS

Valstybės laiku turi teikti viena kitai pranešimus bei atitinkamą informaciją apie veiklą, kuri galėtų turėti poveikio aplinkai, ir iš anksto geranoriškai dėl to tartis.

20 PRINCIPAS

Aplinkos vadyboje ir plėtroje gyvybiškai svarbus yra moterų vaidmuo. Jų aktyvus dalyvavimas yra būtinas siekiant subalansuotos plėtros.

21 PRINCIPAS

Pasaulio jaunimo kūrybiškumas, idealai ir novatoriškumas turi būti sutelkti visuotinio bendradarbiavimo plėtojimui siekiant subalansuotos plėtros ir geresnės ateities.

22 PRINCIPAS

Aplinkos vadyboje gyvybiškai svarbus vietinių bendrijų vaidmuo, jų sukauptos žinios ir veiklos tradicijos. Valstybės privalo pripažinti ir tinkamai remti jų tapatumą, kultūrą bei poreikius, suteikti galimybę dalyvauti siekiant subalansuotos plėtros.

23 PRINCIPAS

Žmonių, patiriančių priespaudą, engimą, okupaciją, aplinka ir gamtos išteklių turi būti saugomi.

24 PRINCIPAS

Karas neišvengiamai sutrikdo subalansuotą plėtrą. Todėl valstybės turi laikytis tarptautinių įstatymų, sąlygojančių aplinkos apsaugą ginkluotų konfliktų metu, ir, jeigu būtina, bendradarbiauti juos plėtojant.

25 PRINCIPAS

Taika, plėtra ir aplinkos apsauga yra tarpusavyje susijusios ir neatskiriamos.

26 PRINCIPAS

Visus ginčus dėl aplinkos valstybės turi išspręsti taikiai, Jungtinių Tautų Chartijoje numatytais priemonėmis.

27 PRINCIPAS

Valstybės ir žmonės turi geranoriškai bendradarbiauti, kad būtų įgyvendinti šioje Deklaracijoje išreikšti principai bei toliau plėtojama tarptautinė teisė subalansuotos plėtros srityje.

JT konferencijos ataskaita apie žmogaus aplinką, Stokholmas, 1972 m. birželio 5-16 d. (JT leidinys, Pardavimo Nr. E.73.II.A.14 ir klaidų sąrašas), I skyrius

DARBOTVARKĖ 21

Subalansuotos plėtros
veiksmų programa

1.1 Žmonija priėjo lemtingą istorijos posūkį. Mes susiduriame su skirtumais tarp tautų ir visuomenės narių, su didėjančiu skurdu, alkio, sergamumu bei neraštingumu, nuolatiniu ekosistemų, nuo kurių priklauso mūsų gerovė, būklės blogėjimu. Aplinkosaugos ir plėtros integravimas, didesnis šioms sritims skiriamas dėmesys sąlygotų svarbiausių poreikių tenkinimą, geresnį visų sluoksnių gyvenimo lygį, saugesnes bei tobuliau valdomas ekosistemas ir labiau užtikrintą bei klestinčią ateitį. Jokia valstybė nepasieks to viena; tai galime padaryti drauge, bendradarbiaudami pasaulio mastu subalansuotos plėtros vardan.

1.2 Šis pasaulinio masto bendradarbiavimas turi būti grindžiamas Generalinės Asamblėjos 44/228 rezoliucija, priimta 1989 m. gruodžio 22 d. ir patvirtinta pasaulinėje JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje, bei suvokimu, kad būtina laikytis subalansuoto ir vieningo požiūrio į aplinkosaugos ir plėtros klausimus.

1.3 Darbotvarkė 21 nagrinėja aktualias nūdienos problemas, jos tikslas yra parengti pasauli kitą šimtmečio išbandymams. Ji atspindi pasaulio sutarimą ir aukščiausio lygio politinį išipareigojimą bendradarbiauti plėtros ir aplinkosaugos srityje. Jos sėkmingas įgyvendinimas yra prioritetingas ir svarbiausia vyriausybės pareiga*. Valstybių strategijos, planai, politikos kryptys ir procesai sąlygos šio tikslo įgyvendinimą. Šalių pastangas turi remti ir papildyti tarptautinis bendradarbiavimas. Šioje srityje pagrindinį vaidmenį turi atlikti Jungtinių Tautų sistema. Kitos tarptautinės, regioninės ir vietinės organizacijos taip pat raginamos remti šias pastangas. Reikia palaikyti plačiausių visuomenės sluoksnių ir nevyriausybinių organizacijų dalyvavimą šioje veikloje.

1.4 Darbotvarkės 21 plėtros ir aplinkosaugos uždaviniai pareikalauja naujų ir papildomų finansų išteklių besivystančių šalių didėjančioms išlaidoms padengti, kadangi šios šalys turės spręsti pasaulines aplinkosaugos problemas ir spartinti subalansuotą plėtrą. Įgyvendinant Darbotvarkę 21, reikės finansų išteklių tarptautinių institucijų potencialui stiprinti.

Apibūdinant kiekvieną programą, pateikiama preliminari išlaidų sąmata. Atitinkamos programą diegiančios agentūros ir organizacijos turės šias išlaidų sąmatas išnagrinėti ir patikslinti.

1.5 Įgyvendinant Darbotvarkės 21 programas, ypač reikia atkreipti dėmesį į pereinamosios ekonomikos šalių konkrečias sąlygas. Reikia pripažinti, kad šios šalys dabar gauna lig šiol neturėtas galimybes pertvarkyti savo ekonomiką, kartais patirdamos stiprią socialinę ir politinę įtampą.

1.6 Darbotvarkės 21 programos apibrėžiamos pagal numatomus veiklos pagrindus, siekius, veiklą ir įgyvendinimo priemones. Darbotvarkė 21 yra intensyvi programa. Ją įgyvendins įvairios institucijos, atsižvelgdamos į šalių ir regionų skirtingas sąlygas, potencialą ir prioritetus, remdamosi Rio Aplinkos ir plėtros deklaracijos principais. Ilgainiui ji gali būti papildyta priklausomai nuo besikeičiančių reikmių ir aplinkybių. Šis procesas reiškia naujo pasaulinio bendradarbiavimo pradžių subalansuotos plėtros vardan.

* Sąvoka "vyriausybės" reiškia Europos ekonominę bendriją jos kompetencijos ribose. Darbotvarkėje 21 naudojama sąvoka "aplinkosaugos požiūriu subalansuotas" reiškia "aplinkosaugos požiūriu tinkamas ir pagrįstas", ypač kai ji vartojama kontekste su sąvokomis "energijos šaltinis", "energijos tiekimas", "energetikos sistemos" ir "technologija" arba "technologijos".

1 dalis

Socialiniai ir
ekonominiai
aspektai

2 Tarptautinis bendradarbiavimas, kuriuo skatinama besivystančių šalių subalansuota plėtra ir atitinkamos šalių politikos kryptys

IVADAS

2.1 Užsibrėžusios įgyvendinti aplinkos apsaugos ir plėtros siekius, valstybės numatė naujas pasaulinio bendradarbiavimo gaires. Šalys - šio bendradarbiavimo partnerės - išsipareigoja nuolat ir konstruktyviai bendrauti, siekdamos efektyviau ir objektyviau plėtoti pasaulio ekonomiką, atsižvelgdamos į vis didėjančią skirtingų šalių bendruomenių tarpusavio priklausomybę, ir subalansuotą plėtrą laikyti pasaulio bendruomenės veiklos prioritetu. Pabrėžiama, kad šio naujo bendradarbiavimo sėkmė priklausys nuo to, ar bus įveiktas tarpusavio priešiškus ir ar bus palaikomas nuoširdus ir solidarus bendradarbiavimas. Taip pat labai svarbu intensyvinti kiekvienos šalies tarptautinę politiką bei daugiašalių bendradarbiavimą, prisitaikant prie pasikeitusių sąlygų.

2.2 Įvairių šalių ekonominė politika ir tarptautiniai ekonominiai santykiai yra nukreipti į subalansuotą plėtrą. Aktyvinant ir spartinant plėtrą, turi būti dinamiška ir tam palanki tarptautinės ekonomikos aplinka bei atitinkama kiekvienos šalies politika. Planai žlunga, jeigu nebus laikomasi šių nuostatų. Palanki tarptautinės ekonomikos aplinka yra lemiamas veiksnys. Plėtros procesas neįsibėgės, jeigu pasaulinė ekonomika bus vangė ir nestabili, jeigu ji bus apimta netikrumo. Taip pat šis procesas neįsibėgės, jeigu besivystančios šalys bus slegiamos užsienio skolų, jei plėtrai nebus skiriama pakankamai lėšų, jei bus ribojama rinka ir prekių kainos bei prekybos galimybės besivystančiose šalyse ir toliau liks mažos. Šio šimtmečio devintojo dešimtmečio rezultatai šia prasme yra neigiami, o turėtų būti priešingai. Būtina politikos kryptis ir priemonės, kurios padėtų sukurti palankią tarptautinę aplinką, skatinančią šalių plėtrą. Tarptautinis bendradarbiavimas šioje plotmėje turi paremti ir skatinti (o ne slopinti ir žaboti) pagrįstą išsivysčiusių ir besivystančių šalių ekonominę politiką, kad būtų pasiekta pasaulinė subalansuotos plėtros pažanga.

2.3 Tarptautinė ekonomika turi būti nukreipta į visapusiškai naudingus tarptautinius ryšius, kurie skatintų aplinkosaugos ir plėtros tikslų įgyvendinimą šiomis priemonėmis:

- (a) subalansuotos plėtros skatinimas prekybos priemonėmis;
- (b) prekybos ir aplinkosaugos teigiama tarpusavio sąveika;
- (c) pakankamų finansų išteklių skyrimas besivystančioms šalims ir tarptautinių išskolinimų mažinimas;
- (d) ekonominės politikos, palankios subalansuotai plėtrai, skatinimas.

2.4 Vyriausybės sutaria dėti daugiau visuotinių pastangų susieti tarptautinę ekonomikos sistemą su žmonijos poreikiu gyventi saugioje ir neniokojamoje gamtos aplinkoje. Vyriausybės išreiškia ketinimus tarptautiniuose forumuose ir savo šalių politikos nuostatose siekti sutarimo aplinkos apsaugos, prekybos bei plėtros srityse.

PROGRAMOS SRITYS

A) SUBALANSUOTOS PLĖTROS SKATINIMAS PREKYBOS PRIEMONĖMIS

VEIKLOS PAGRINDAI

2.5 Atvira, lygiateisė, saugi, nediskriminacinė ir įžvalgi daugiašalė prekybos sistema, atitinkanti subalansuotos plėtros tikslus ir užtikrinanti pasaulio šalyse sukurtos produkcijos racionalų paskirstymą pagal indėlį, yra naudinga visiems prekybos partneriams. Padarius rinką prieinamą besivystančių šalių eksportui ir laikantis pagrįstos makroekonomikos ir aplinkosaugos politikos, gali būti

sumažintas neigiamas poveikis aplinkai ir tai tikrai yra svarbus veiksnys, sąlygojantis subalansuotą plėtrą.

2.6 Patirtis rodo, kad sėkmingos subalansuotos plėtos priedaiva yra išpareigojimas vykdyti pagrįstą ekonominę politiką bei valdymą, veiksmingą ir išvalgų valstybės administravimą, atsižvelgti į aplinkos problemas priimančiam sprendimus ir plėtoti demokratinį valdymą atsižvelgiant į konkrečias šalies sąlygas, šitaip užtikrinant visų suinteresuotų šalių dalyvavimą. Tai esminės priedaivos įgyvendinti žemiau išvardytoms politikos kryptims ir siekiams.

2.7 Daugelio išsivysčiusių šalių ekonomikoje, turint galvoje gamybą, vartojimą ir eksporto apyvartą, vyrauja prekybos sektorius. Šio amžiaus devintajame dešimtmetyje pasauliniam prekybos sektoriui buvo itin būdinga tai, kad vyravo daugumos prekių labai mažos ir mažėjančios realios kainos tarptautinėje rinkoje ir todėl smarkiai sumažėjusios prekių eksporto pajamos gaminančiose šalyse. Šių šalių galimybėms tarptautinės prekybos priemonėmis sukaupti išteklius, būtinus subalansuotos plėtos investicijų finansavimui, gali turėti neigiamos įtakos pati plėtra ir tarifų arba betarifiai barjerai, taip pat jų plitimas, nes šie veiksniai apriboja dalyvavimą eksporto rinkose. Būtina pašalinti esamus tarptautinės prekybos neatitikimus. Tam reikėtų žymia dalimi sumažinti paramą ir subsidijas žemės ūkiui (taikytina vidinėms nuostatoms, rinkos sąlygoms bei eksporto subsidijoms), taip pat pramonės bei kitiems sektoriams, siekiant, kad našiau dirbantys gamintojai nepatirtų didelių nuostolių, ypač besivystančiose šalyse. Taigi žemės ūkio, pramonės ir kituose sektoriuose reikia imtis iniciatyvos liberalizuoti pramonę ir įgyvendinti politiką, kurios laikantis gamybos srityje būtų labiau atsižvelgiama į aplinkosaugos reikalavimus ir plėtos poreikius. Gamyba turi būti liberalizuota visame pasaulyje ir visuose ekonomikos sektoriuose, nes tik tokiu būdu bus galima įgyvendinti subalansuotą plėtrą.

2.8 Tarptautinės prekybos sferai turi įtakos įvairūs veiksniai, atveriantys naujas galimybes ir sukuriantys pagrindą daugiašaliui ekonominiui bendradarbiavimui, kas yra labai svarbu. Pastaruoju metu pasaulinė prekyba auga sparčiau negu pasaulinė gamyba. Pasaulinės prekybos augimas yra netolygiai pasiskirstęs, ir tik nedaugelis besivystančių valstybių sugebėjo pasiekti esminį eksporto padidėjimą. Protekcionistinis spaudimas ir vienašališkos politikos veiksmai trukdo atviros daugiašalės prekybos sistemos plėtrai ir daro ypač neigiamą poveikį besivystančių šalių eksportui. Pastaraisiais metais suaktyvėjo ekonominės integracijos procesai, taip pat turėtų intensyvėti pasaulinė prekyba, turėtų būti didinamos galimybės besivystančių šalių gamybos plėtrai. Pastaraisiais metais vis daugiau besivystančių šalių pradėjo drąsias politikos reformas, numatydamos ir vietinės prekybos liberalizavimą, o Centrinės ir Rytų Europos šalyse vyksta perspektyvios reformos ir pertvarkymo procesai, atveriantys galimybes šių šalių

išsiliejimui į pasaulinę ekonomiką ir tarptautinės prekybos sistemą. Vis daugiau dėmesio kreipiama į įmonių vaidmenį, skatinamos konkurencingos rinkos, palaikant konkurenciją stimuliuojančią politiką. Siekiant įvykdyti užsibrėžtus uždavinius, bendroji lengvatų sistema (GSP) yra naudingas prekybos svertas, o prekybos skatinimo strategija, susijusi su elektroniniu duomenų apsikeitimu (EDI), pasiteisino, nes ji padidino valstybinio ir privataus sektorių prekybos efektyvumą. Sąveika tarp aplinkosaugos politikos ir prekybos yra daugialypė ir dar nepakankamai įvertinta. Daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundas davė pirmuosius sėkmingus rezultatus, kurie padės toliau liberalizuoti ir plėtoti pasaulinę prekybą, skatinti besivystančių šalių prekybą bei plėtrą ir teikti tarptautinei prekybos sistemai saugumo bei patikimumo.

SIKIAI

2.9 Artimiausiais metais, atsižvelgdamos į daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo rezultatus, vyriausybės turi siekti šių tikslų:

- (a) skatinti atvirą, nediskriminacinę ir objektyvią daugiašalę prekybos sistemą, kuri padėtų visoms šalims, taip pat ir besivystančioms, pagerinti savo ekonomikos struktūrą ir pakelti šalies gyventojų gyvenimo lygį, paremtą subalansuota ekonomikos plėtra;
- (b) padėti besivystančių šalių eksportui į rinkas;
- (c) tobulinti prekių rinką ir diegti pagrįstą, suderintą ir nuoseklią prekybos politiką šalyse ir tarptautiniu mastu, optimizuojant prekybos sektoriaus indėlį į subalansuotą plėtrą ir atsižvelgiant į aplinkosaugos reikalavimus;
- (d) palaikyti bei remti šalies ir tarptautinę politiką, skatinančią ekonomikos augimo ir aplinkosaugos abipusiai naudingą sąveiką.

VEIKLA

A) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS KOOPERAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

➤ *Skatinti tarptautinę prekybos sistemą, atsižvelgiant besivystančių šalių poreikius*

2.10 Tarptautinė bendruomenė privalo:

- (a) atsisakyti protekcionizmo liberalizuojant ir plėtojant pasaulinę prekybą visų šalių, ypač besivystančių šalių naudai;
- (b) sukurti lygiateisę, saugią, nediskriminacinę ir išvalgią tarptautinę prekybos sistemą;
- (c) padėti visoms šalims integruotis į pasaulinę ekonomiką ir tarptautinę prekybos sistemą;
- (d) užtikrinti, kad aplinkosaugos ir prekybos politika

būtų derinamos atsižvelgiant į subalansuotą plėtrą;

(e) plėtoti tarptautinės prekybos sistemą atsižvelgiant į daugiašalių derybų dėl prekybos Urugvajaus raundo pirmuosius išsamius ir sėkmingus rezultatus.

2.11 Tarptautinė bendruomenė turi ieškoti būdų ir priemonių patobulinti prekių rinkoms ir jų aiškumui užtikrinti, skatinti prekių sektoriaus įvairovę besivystančių šalių ekonomikoje, sukuriant makroekonomikos pagrindą priklausomai nuo šalies ekonomikos struktūros, išteklių bei rinkos galimybių, tobulinti gamtos išteklių valdymą, suderintą su subalansuotos plėtros įgyvendinimu.

2.12 Visos šalys turi įgyvendinti ankstesnius įsipareigojimus atsisakyti protekcionizmo ir atverti rinkas, ypač aktualias besivystančioms šalims. Rinkų prieinamumą skatins atitinkami struktūriniai pokyčiai išsivysčiusiose šalyse. Besivystančios šalys turi tęsti prekybos politikos reformas bei įgyvendinti pradėtus struktūros pertvarkymus. Neatidėliojant reikia gerinti prekių patekimo į rinką sąlygas, panaikinant apribojimus prekių (žaliavų ir gaminių) importui, ypač iš besivystančių šalių, taip pat mažinant paramą (pvz., gamybos ir eksporto subsidijas) nekonkurentabiliui produkcijai.

B) VALDYMO PRINCIPAI

➤ *Šalies politikos liberalizuojant prekybą subalansuotos plėtros labui formavimas*

2.13 Tam kad besivystančios šalys gautų kuo daugiau naudos iš prekybos sistemos liberalizavimo, jų politika turi būti grindžiama šiomis nuostatomis:

(a) sukurti šalyje sąlygas, kurios skatintų optimalią pusiausvyrą tarp gamybos šalies ir eksporto rinkoms, panaikinti kliūtis eksportui ir neskatinti neefektyvių importinių pakaitalų;

(b) skatinti politikos nuostatas ir infrastruktūrą, kuria siekiama padidinti eksporto ir importo prekybos efektyvumą, taip pat tobulinti šalies rinkos veiklą.

2.14 Besivystančios šalys turėtų laikytis prekybos politikos, atitinkančios rinkos reikalavimus:

(a) plėsti perdirbimo, paskirstymo sistemas ir tobulinti vadybą, prekybos sektoriaus konkurencingumą;

(b) skatinti įvairovę, stengiantis sumažinti priklausomybę nuo prekių eksporto;

(c) nustatyti vartojimo prekių kainas, atitinkančias efektyvias ir subalansuotas gamybos sąnaudas, įskaitant aplinkosaugos, socialines išlaidas bei žaliavų kainą.

C) DUOMENYS IR INFORMACIJA

➤ *Duomenų rinkimo ir tyrimų skatinimas*

2.15 Bendras susitarimas dėl prekybos ir tarifų (GATT), JT Prekybos ir plėtros konferencija (UNCTAD) ir kitos atitinkamos institucijos turi rinkti duomenis ir informaciją apie prekybą. Jungtinių Tautų Generalinis Sekretorius įpareigotas sustiprinti Prekybos kontrolės priemonių informacinę sistemą, kurią administruoja UNCTAD.

➤ *Tarptautinio bendradarbiavimo plėtojimas prekyboje ir sektoriaus įvairovės skatinimas*

2.16 Prekybos reikaluose vyriausybės turi tiesiogiai arba per atitinkamas tarptautines organizacijas:

(a) siekti, kad prekių rinkos optimaliai veiktų, *inter alia*, nušviesti rinkų padėtį, pasikeičiant požiūriais ir informacija apie investicinius planus, perspektyvas ir įvairių prekių rinkas. Įgalinti derybas tarp gamintojų ir vartotojų, stengiantis pasirašyti nenutrūkstamas ir labiau efektingas tarptautines sutartis, atsižvelgiant į rinkos tendencijas arba susitarimus, taip pat steigti tyrimų grupes. Šiuo požiūriu ypač atkreipti dėmesį į sutartis dėl kakavos, kavos, cukraus ir tropikų medienos. Pabrėžiama tarptautinių sutarčių ir susitarimų dėl prekinės gamybos svarba. Reikia atsižvelgti į profesinę sveikatos apsaugą ir darbų saugą, technologijų atskleidimą bei paslaugų, susijusių su prekių gamyba, pateikimu rinkai ir reklamavimu, taip pat į aplinkos klausimus;

(b) besivystančiose šalyse toliau naudoti kompensavimo už sumažintas prekių eksporto pajamas svertus, stengiantis užtikrinti prekių įvairovę;

(c) padėti besivystančioms šalims, jeigu jos to pageidauja, suformuoti ir įgyvendinti, prekybos politiką ir surinkti ir panaudoti informaciją apie prekių rinkas;

(d) remti besivystančių šalių pastangas skatinti tokias politikos nuostatas bei infrastruktūrą, kuri yra būtina eksporto ir importo prekybos efektyvumo didinimo sąlyga;

(e) remti besivystančių šalių iniciatyvas siekti įvairovės šalies, regiono ir tarptautiniu mastu.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

2.17 Konferencijos sekretoriatas apskaičiavo, kad šios programos įgyvendinimui reikalingos vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) sudaro 8.8 milijardų JAV dol. sumą,

kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba paskolas lengvatinėmis sąlygomis. Tai orientacinė suma ir vyriausybės jos nenagrinėjo. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, taip pat ir lengvatinės sąlygos, priklausys, be kita ko, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

2.18 Aukščiau minėto techninio bendradarbiavimo kryptys turi sustiprinti valstybių pajėgumą formuoti ir įgyvendinti prekybos politiką, vartoti ir tvarkyti šalies išteklius, rinkti ir panaudoti informaciją apie prekių rinkas.

B) PREKYBOS IR APLINKOSAUGOS TEIGIAMA TARPUSAVIO SĄVEIKA

VEIKLOS PAGRINDAI

2.19 Aplinkos apsaugos ir prekybos politika turi būti susijusios. Atvira daugiašalės prekybos sistema sudaro galimybes efektyviai naudoti išteklius ir didinti gamybą bei pajamas, tuo pačiu mažinant poveikį aplinkai. Tokiomis sąlygomis atsiranda papildomų išteklių, kuriuos galima skirti ekonomikos augimui ir plėtrai bei aplinkos apsaugai. Kita vertus, racionaliai tvarkoma aplinka suteikia ekologinių ir kitokių išteklių, kurie yra būtini prekybos augimui ir nuolatinei plėtrai. Atvira daugiašalės prekybos sistema, palaikoma pagrįstos aplinkos apsaugos politikos, daro teigiamą poveikį aplinkai ir skatina subalansuotą plėtrą.

2.20 Tarptautinis bendradarbiavimas aplinkosaugos srityje plečiasi, ir daugeliu atvejų daugiašalėse aplinkos apsaugos sutartyse numatytos prekybos sąlygos suvaidino svarbų vaidmenį sprendžiant pasaulinius aplinkos apsaugos klausimus. Prekybos priemonėmis pasinaudojama konkrečiais atvejais, kai būtina skatinti aplinkosaugą teisės aktais. Tokie teisės aktai turi užkirsti kelią aplinkos būklės blogėjimui išvengiant apribojimų. Reikia stengtis, kad prekybos politika ir aplinkos apsaugos politika būtų darniai susijusios ir pasitarnautų subalansuotai plėtrai. Tačiau būtina atsižvelgti į tai, kad aplinkos apsaugos normos, galiojančios išsivysčiusiose šalyse, gali būti nepriimtinos besivystančiose šalyse socialinių ir ekonominių išlaidų požiūriu.

SIEKIAI

2.21 Vyriausybės turi stengtis įgyvendinti šiuos siekius, pasitelkdamas daugiašalius forumus, GATT, UNCTAD bei kitas tarptautines organizacijas:

- (a) susieti tarptautinės prekybos politiką ir aplinkos apsaugos politiką subalansuotos plėtros labui;
- (b) išsiaiškinti GATT, UNCTAD ir kitų tarptautinių organizacijų vaidmenį sprendžiant klausimus, susijusius su prekyba ir aplinka, o atsiradus reikalui - susitaikymo ir ginčų sprendimo procedūrai;
- (c) paremti tarptautinį darbo našumą ir konkurencingumą, skatinti pramonės šakų racionalų vaidmenį sprendžiant aplinkos ir plėtros klausimus.

VEIKLA

➤ *Aplinkos apsaugos / prekybos ir plėtros darbotvarkės tobulinimas*

2.22 Vyriausybės turi skatinti GATT, UNCTAD ir kitas atitinkamas tarptautines bei regionines ekonomines institucijas jų įgaliojimų ir kompetencijos ribose išnagrinėti šiuos pasiūlymus ir principus:

- (a) rengti studijas, nagrinėjančias sąveiką tarp prekybos ir aplinkos, skatinančią subalansuotą plėtrą;
- (b) paremti dialogą tarp bendruomenių, kurios užsiima prekyba, plėtros ir aplinkos klausimais;
- (c) tais atvejais, kai diegiamos prekybos priemonės yra susijusios su aplinka, užtikrinti veiklos skaidrumą ir tarptautinių įsipareigojimų vykdymą;
- (d) pagrindines aplinkos ir plėtros problemas spręsti taip, kad šalinant jų priežastis būtų išvengta aplinkosaugos priemonių, kuriomis įvedami nepageidaujami prekybos apribojimai;
- (e) stengtis nenaudoti prekybą varžančių ar trikdančių priemonių, kuriomis siekiama mažinti išlaidų skirtumus dėl skirtingų aplinkos apsaugos normų bei teisės aktų, kadangi taikant tokias priemones gali būti trikdoma prekyba, skatinamos protekcionistinės tendencijos;
- (f) užtikrinti, kad teisiniai aktai ir normos, susiję su aplinkos apsauga, taip pat normatyvai, susiję su reikalavimais sveikatos ir darbų saugumui, netaptų nepagrįstais diskriminaciniais arba užmaskuotais apribojimais prekybai;
- (g) užtikrinti, kad tam tikri aplinkos apsaugos ir prekybos principai besivystančiose šalyse visada būtų suderinti su aplinkosaugos normomis, taip pat ir prekybos priemonių aspektu. Pažymėtina, kad normos, galiojančios daugelyje išsivysčiusių šalių, gali būti nepriimtinos ir sukelti pernelyg dideles socialines išlaidas besivystančiose šalyse;
- (h) skatinti besivystančių šalių dalyvavimą daugiašalėse sutartyse, taikant toms šalims specialias pereinamojo laikotarpio nuostatas;
- (i) nesiimti vienašališkų veiksmų sprendžiant aplinkos klausimus, esančius už importuojančios šalies jurisdikcijos ribų. Aplinkos apsaugos priemonės, sprendžiant regionines ir pasaulines problemas, turi, kiek įmanoma, remtis tarptau-

tinio sutarimo principais. Šalies priemonės, kuriomis stengiamasi įgyvendinti numatytus aplinkos apsaugos siekius, gali būti nepakankamai veiksmingos, jei jos neparemtos prekybos politikos priemonėmis. Jeigu yra būtina naudoti prekybos politikos priemones, įgyvendinant aplinkos apsaugos politiką, turi būti taikomi atitinkami principai ir taisyklės. Vienas iš veiklos principų, *inter alia*, turi būti nediskriminavimas, taip pat principas, kad pasirinkta priemonė gali varžyti prekybą tik tiek, kiek tai būtina numatytiems tikslams įgyvendinti. Turi būti išpareigota užtikrinti prekybos priemonių, susijusių su aplinkos apsauga, taikymo skaidrumą ir patvirtinti tai atitinkamais šalies teisės aktais. Reikia atsižvelgti į besivystančių šalių, kurios vykdo tarptautinius susitarimus dėl aplinkos, konkrečias sąlygas ir plėtros reikalavimus;

j) jeigu būtina, tiksliau apibrėžti ir atskleisti priklausomybę tarp GATT sąlygų ir kai kurių tarptautinių aplinkos apsaugos priemonių;

k) užtikrinti visuomenės dalyvavimą formuojant prekybos politiką, derantis dėl jos ir įgyvendinant šią politiką, kaip priemonę, skatinančią padidinti šalies specifinių sąlygų skaidrumą;

l) užtikrinti, kad aplinkosaugos politika sukurs tinkamą teisinį ir institucinį pagrindą, atitinkantį naujus aplinkosaugos poreikius, kurie gali atsirasti dėl gamybos pokyčių ir prekybos specializacijos.

C) PAKANKAMŲ FINANSŲ IŠTEKLIŲ SUTEIKIMAS BESIVYSTANČIOMS ŠALIMS

VEIKLOS PAGRINDAI

2.23 Investicijos yra būtina sąlyga besivystančių šalių galimybei pasiekti reikiamą ekonomikos augimą, kuris būtinas šalies gyventojų gerovei ir jų svarbiausioms reikmėms subalansuotos plėtros požiūriu, neniokojant ir neišsemiant išteklių bazės, reikalingos plėtrai palaikyti. Subalansuotai plėtrai yra reikalingos investicijos, kurių pagrindas - savos šalies ir užsienio finansų ištekliai. Užsienio privačios investicijos ir išvežto kapitalo grįžimas, priklausomas nuo investicijoms palankios aplinkos, yra svarbus finansų išteklių šaltinis. Daugelyje besivystančių šalių dešimtmetį trūko grynųjų finansų išteklių, kai jų atsiskaitymai, taip pat skolų aptarnavimas viršijo įplaukas. Dėl to laisvieji finansiniai ištekliai tokių šalių negalėjo būti investuojami savo šalyje, o turėjo būti perkelti į užsienio šalis, kad būtų skatinama subalansuota ekonominė plėtra.

2.24 Daugelyje besivystančių šalių plėtra suaktyvės tik skubiai išsprendus išsiskolinimų užsieniui problemą, atsižvelgiant į tą faktą, kad daugelyje besivystančių šalių užsienio skolų našta yra didelė. Šių šalių mokamos skolų

palūkanos ir aptarnavimo išlaidos gerokai apribojo jų galimybę spartinti ekonomikos plėtrą ir išguiti skurdą; dėl jų sumažėjo importas, investicijos ir suvartojimas. Užsienio skolos tapo besivystančioms šalims bene svarbiausiu į ekonominę aklavietę atvedusiu veiksnium. Numatytos tarptautinės skolų strategijos tikslas yra atstatyti išsiskolinusių šalių finansinį pajėgumą, kurio augimas bei plėtra gali padėti joms įgyvendinti subalansuotą ekonomikos augimą ir plėtrą. Šiam tikslui besivystančioms šalims reikalingi papildomi finansinių išteklių, kurie turi būti efektyviai panaudoti.

SIEKIAI

2.25 Vieną ar keletą sektorių apimančių programų, kurios įtrauktos į Darbotvarkę 21, įgyvendinimo reikalavimai yra pateikti nagrinėjant atitinkamas programas bei 33 skyriuje (*Finansų ištekliai ir priemonės*).

VEIKLA

A) TARPTAUTINIŲ SIEKIŲ REALIZAVIMAS FINANSUOJANT PLĖTRĄ SKATINANČIA PARAMA

2.26 Kaip aptariam 33 skyriuje, turi būti suteikta papildomų lėšų, skirtų Darbotvarkės 21 programoms.

B) SKOLŲ KLAUSIMO SPRENDIMAS

2.27 Kalbant apie užsienio skolas per komercinius bankus, pripažįstama, kad padaryta pažanga vykdant intensyvią skolų strategiją, ir skatinama spartesniais tempais ją įgyvendinti. Kai kurios šalys jau pasiekė rezultatų, pakoregavusios savo politiką ir sumažinusios savo skolas komerciniams bankams arba pritaikiusios kitas panašias priemones. Tarptautinė bendrija skatina:

- a) kitas šalis, kurios turi didelių skolų bankams, derėtis su savo kreditoriais dėl panašių skolų komerciniams bankams sumažinimo;
- b) tokių derybų šalis atkreipti reikiamą dėmesį į skolos sumažinimą per vidutinės trukmės laikotarpį ir šalies skolininkės lėšų poreikį;
- c) daugiašales institucijas, kurios kuria tarptautinės skolos strategijas, remti skolos sumažinimo priemones, susijusias su skolomis komerciniams bankams, stengiantis užtikrinti, kad finansavimas atitiktų numatomą skolos strategiją;
- d) kredituojančius bankus mažinti skolų aptarnavimo išlaidas ir palūkanas;
- e) vykdyti politiką, kuria siekiama pritraukti tiesiogines

investicijas, vengti neatitinkančių galimybių skolų ir skatinti kapitalo grįžimą.

2.28 Sprendžiant skolų oficialiems dvišaliams kreditoriams klausimą, vertingos yra pastaruoju metu Paryžiaus klubo numatytos priemonės, taikant palankesnes lengvatines sąlygas neturtingiausioms išsiskolinusioms šalims. Sveikintinos yra nuolatinės pastangos įgyvendinti „trijų sąlygų“ priemonės proporcingai šių šalių mokėjimų potencialui ir pastangos skatinti ekonominę reformą. Taip pat gerą iniciatyvą rodo kai kurios kreditavusios šalys, iš esmės sumažindamos kitoms šalims suteiktas skolas, panašių veiksmų skatinamos pagal galimybes imtis ir kitos šalys.

2.29 Neturtingų šalių, kurias slepia skolų našta ir kurios deda pastangas grąžinti tas skolas bei išlaikyti savo patikimumą, veiksmai yra verti paskatinimo. Ypač reikia atkreipti dėmesį į jų išteklių poreikius. Kitos išsiskolinusios besivystančios šalys, kurios stengiasi grąžinti skolas ir įvykdyti savo tarptautinius finansinius įsipareigojimus, taip pat nusipelno dėmesio.

2.30 Esant daugiašalei skolai, kai paskolos paimtos iš oficialių kreditorių ar daugiašalių finansinių institucijų, raginama atkreipti dėmesį į tokius išsiskolinusių besivystančių šalių problemų sprendimus, kurie skatina veiklą. Sveikintina yra daugiašalių finansinių institucijų parama vykdančioms ekonomines reformas neturtingoms šalims, suteikiant joms papildomų lėšų ir taikant lengvatas. Paramą teikiančios grupės turėtų ir toliau remti šalis, kurios vykdo TVF ir Pasaulio banko palaikomas gyvybingas ekonominės reformos programas. Kaip vertingas galima paminėti daugiašalių finansinių institucijų priemonės, tokias kaip be lengvatų teikiamų paskolų palūkanų dengimas Tarptautinės plėtros asociacijos (IDA) lėšomis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

*FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS**

D) EKONOMINĖS POLITIKOS, PALANKIOS SUBALANSUOTAI PLĖTRAI, SKATINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

2.31 Dėl nepalankios tarptautinės aplinkos, su kuria susiduria besivystančios šalys, ypač svarbu mobilizuoti šalies išteklius ir našiai juos naudoti skatinant subalansuotą plėtrą. Daugelyje šalių reikia keisti politiką, šitaip atsikant netinkamos valstybės lėšų naudojimo praktikos, mažinant biudžeto deficitą ir šalinant kitokį makroekonomikos neatitikimą keičiant nelanksčią politiką ir įveikiant valiutų keitimo kursų, investicijų ir finansų politikos deformacijas

bei barjerus verslui. Išsivysčiusiose šalyse tęsiant veiksmingą politikos reformą, taip pat taikant tinkamą santaupų palūkanų normą, įmanoma sukurti išteklius, kuriuos galima panaudoti subalansuotai plėtrai savo šalyje ir besivystančiose šalyse.

2.32 Gera vadyba, kuria skatinamas veiksmingas, našus, sąžiningas, teisingas ir atviras valstybės valdymas, užtikrinant visuomenės narių teises ir galimybes, yra subalansuotos bei plataus masto plėtros ir visuose lygiuose pagrįstos ekonomikos svarbiausias pagrindas. Visos šalys turi dėti daugiau pastangų išsivaduoti nuo netinkamo valstybinio bei privataus sektoriaus administravimo, taip pat panaikinti korupciją, išsiaiškinant šio reiškinio veiksnius ir jį sąlygojančias aplinkybes.

2.33 Daug išsiskolinusių besivystančių šalių vykdo struktūros pertvarkymo programas, susijusias su nauja skolų grąžinimo ir paskolų ėmimo tvarka. Kadangi tokios programos yra būtinos norint geriau subalansuoti biudžetą ir išlyginti mokėjimų balansą, kartais galutinis jų diegimo rezultatas esti nepalankus socialinei sričiai ir aplinkai, pavyzdžiui, gali būti apribotos lėšos švietimui, sveikatos ir aplinkos apsaugai. Todėl svarbu, kad struktūros pertvarkymo programos kuo labiau atitiktų subalansuotos plėtros siekius ir neturėtų neigiamo poveikio aplinkos apsaugai bei socialinei sričiai.

SIEKIAI

2.34 Atsižvelgiant į šalių specifines sąlygas, būtina įgyvendinti ekonominės politikos reformas, sąlygojančias subalansuotai plėtrai skirtų išteklių efektyvų planavimą ir panaudojimą, remiantis apgalvota ekonomine ir socialine politika, skatinančias vietas verslą, įskaitant socialines ir aplinkos apsaugos išlaidas į išteklių kainą, panaikinant prekybos ir investicijų trikdžių priežastis.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

➤ *Optimalios ekonominės politikos skatinimas*

2.35 Išvystytos pramonės ir kitos pakankamai pajėgios šalys turi dėti daugiau pastangų šiose srityse:

- skatinti stabilią ir perspektyvią ekonominę aplinką, ypač atkreipiant dėmesį į monetarinį stabilumą, realų palūkanų dydį ir pagrindinių valiutų kursų svyravimus;
- skatinti kaupti santaupas ir sumažinti mokėjimų deficitą;
- stengtis taip koordinuoti politiką, kad būtų atsižvelgta

Žr. 33 skyrių (Finansiniai ištekliai ir priemonės)

į besivystančių šalių interesus ir problemas, taip pat būtina skatinti veiklą, padedančią atsilikusioms šalims įsivirtinti pasaulio ekonomikoje;

d) pasirinkti tinkamus valstybinės makroekonomikos ir struktūros principus, kurie skatintų augimą be infliacijos, ribotų užsienio kapitalo disproporcijas ir padidintų ekonomikos potencialą.

2.36 Besivystančios šalys turi dėti pastangas įgyvendinti optimalią ekonominę politiką:

a) kuri išlaikytų monetarinę ir mokesčių sistemą, būtiną kainų stabilumui ir užsienio kapitalo subalansavimui;

b) kurios rezultatas būtų realiai įmanomas valiutos keitimo kursas;

c) kuri skatintų gyventojų santaupų ir investicijų augimą, taip pat užtikrintų idėjų investicijų grąžinimą.

2.37 Visos šalys turi formuoti tokias politikos kryptis, kurios skatintų našų išteklių naudojimą ir įgalintų išnaudoti visas galimybes, atsirandančias dėl pasaulinės ekonomikos pokyčių. Priklausomai nuo nacionalinės strategijos ir siekių, šalys turi kiek įmanoma:

a) šalinti pažangai trukdančias kliūtis, atsirandančias dėl biurokратиškumo, administracinių barjerų, nereikalingos kontrolės ir rinkos principų nesilaikymo;

b) palaikyti skaidrią administravimo ir sprendimų priėmimo sistemą;

c) skatinti privatų sektorių ir verslą, tobulinant institucinę sistemą, reikalingą įmonių sukūrimui ir rinkos sąlygų užtikrinimui. Svarbiausia yra supaprastinti nuostatas ir formalumus, atsisakyti apribojimų, nes jie daugelyje besivystančių šalių apsunkina įmonių kūrimą ir veiklą, didina atitinkamas išlaidas ir atima daug laiko;

d) skatinti ir paremti investicijas bei infrastruktūrą, kuri yra būtina subalansuotai plėtrai ir ekonomikos įvairovei aplinkosaugos požiūriu optimaliu pagrindu;

e) numatyti tinkamas ekonomines priemones, taip pat rinkos svetus, atitinkančius subalansuotos plėtros siekius ir pagrindinių poreikių tenkinimą;

f) skatinti veiksmingą mokesčių sistemą ir finansinį sektorių;

g) sudaryti galimybes išsilaikyti mažoms žemės ūkio ir kitokią veiklą plėtojančioms įmonėms, šalies visuomenei ir vietinėms bendruomenėms aktyviai dalyvauti subalansuotos plėtros procese;

h) šalinti kliūtis, trukdančias kurti veiksmingą eksporto ir importo sistemą, vykdyti politiką, įgalinančią šalis našiai panaudoti užsienio investicijų lėšas, atsižvelgiant į numatytus valstybinius, socialinius, ekonominius ir plėtros uždavinius;

i) skatinti šalies ekonomikos principus kuriais būtų grindžiama optimali pusiausvyra tarp gamybos šalies ir eksporto rinkoms.

B) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS

BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

2.38 Išsivysčiusių ir kitų pakankamai pajėgių šalių vyriausybės turi tiesiogiai arba per atitinkamas tarptautines bei regionines organizacijas ir tarptautines skolinimo institucijas teikti techninę pagalbą besivystančioms šalims šiose srityse:

a) padėti to pageidaujančiai šaliai kurti jos potencialą numatyti ir įgyvendinti ekonominę politiką;

b) kurti ir diegti veiksmingą mokesčių sistemą, apskaitos sistemą ir finansinį sektorių;

c) skatinti privatų verslą.

2.39 Tarptautinės finansavimo ir plėtros institucijos turi patikslinti savo politiką ir programas, atsižvelgdamos į subalansuotos plėtros siekius.

2.40 Besivystančių šalių glaudesnis ekonominis bendradarbiavimas yra laikomas svarbiu veiksniu, skatinančiu ekonominį augimą ir technologines galimybes, greitanančiu besivystančių šalių plėtrą. Tarptautinė bendruomenė turi palaikyti ir toliau remti šių šalių pastangas plėtoti tarpusavio ekonominį bendradarbiavimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

2.41 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 50 mln. JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatines paskolas. Ši suma yra orientacinė ir šalių vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

2.42 Aukščiau minėti politikos pokyčiai besivystančiose šalyse reikalauja didelių pastangų kuriant potencialą tokiose srityse kaip valstybės valdymas, centrinio banko veikla, mokesčių administravimas, taupomosios institucijos ir finansų rinkos.

2.43 Šiame skyriuje nurodytoms keturioms programoms sritims įgyvendinti reikės didelių pastangų, priklausomai nuo aktualių aplinkos ir plėtros problemų mažiausiai išsivysčiusiose šalyse.

3 Kaip įveikti skurdą

PROGRAMOS SRITYS

GALIMYBĖ SKURSTANTIEMS PASIEKTI PAKANKAMĄ GYVENIMO LYGĮ

VEIKLOS PAGRINDAI

3.1 Skurdas yra sudėtinga daugialypė problema, kurios šaknis galima nagrinėti vienos šalies arba tarptautiniu mastu. Neįmanoma rasti universalaus šios problemos sprendimo, taikytino pasauliniu mastu. Lemiamą rolę šios problemos sprendimui turi šalies konkrečios programos bei tarptautinė parama, taip pat lygiagretūs palankios tarptautinės atmosferos kūrimo procesai. Šalys savo siekiu laiko skurdo ir bado panaikinimą, vienodesnį pajamų pasiskirstymą ir žmonių užimtumo skatinimą. Visos šalys atsakingos už skurdo panaikinimą.

3.2 Optimaliai tvarkant išteklius, aplinkosaugos politikoje, kuri daugiausia nukreipta į išteklių apsaugą ir išsaugojimą, reikia pakankamai dėmesio skirti tiems, kurių išgyvenimas priklauso nuo išteklių. Netinkamai elgiantis gali dar labiau padidėti skurdas arba neilgam pavyktų išsaugoti išteklius ir aplinką. Plėtros politika, daugiausia dėmesio kreipiant į prekių gamybos didinimą, tačiau ignoruojant gamybos išteklių subalansuotą vartojimą, anksčiau ar vėliau gali sukelti gamybos našumo sumažėjimą ir tokiu būdu vėlgi skurdinti žmones. Todėl konkreti skurdo mažinimo strategija yra viena iš pagrindinių subalansuotos plėtros sąlygų. Veiksminga strategija, padedanti spręsti skurdo, taip pat plėtros ir aplinkos apsaugos problemas, turi pirmiausia sutelkti dėmesį į išteklius, gamybą ir žmones, taip pat reikia atsižvelgti į demografinius klausimus, domėtis sveikatos apsauga ir švietimu, moterų teisėmis, jaunimo ir vietinių gyventojų bei bendruomenių interesais, demokratiniais poslinkiais tobulesnio valdymo sąlygomis.

3.3 Neatsiejama nuo tarptautinės paramos veikla yra tolydaus ir subalansuoto ekonominio augimo skatinimas besivystančiose šalyse ir tiesioginės užimtumo bei pajamų didinimo programos, padedančios mažinti skurdą.

SIEKIAI

3.4 Tolimesnės ateities siekiais, kurių esmė yra suteikti visiems žmonėms pakankamą gyvenimo lygį, turi būti skatinami integracijos veiksniai, kurie padeda suformuoti politiką, nukreiptą plėtros, tinkamo išteklių tvarkymo ir drauge skurdo panaikinimo klausimus. Šios programos tikslai yra šie:

- a) nedelsiant suteikti visiems gyventojams galimybę užsidirbti pakankamų pragyvenimo lėšų;
- b) įgyvendinti politiką ir strategiją, kuriomis būtų skatinamas reikiamas finansavimas ir susitelkiama į integruotą visuomenės plėtrą, į kurią įeina pajamų užtikrinimas, geresnė vietinė išteklių kontrolė, vietinių institucijų stiprinimas ir potencialo kūrimas, nevyriausybinų organizacijų ir savivaldybių aktyvesnis dalyvavimas valdyme;
- c) skurdo slegiamiems regionams numatyti integruotas strategijas ir programas, sutelktas į optimalų ir subalansuotą aplinkos administravimą, išteklių mobilizavimą, skurdo įveikimą, žmonių užimtumo ir pajamų didinimą;
- d) nacionaliniuose plėtros planuose ir biudžetuose svarbią vietą turi užimti investicijos į žmonių veiklą ir numatyta konkreti politika bei programos kaimo vietovėms, miesto varguomenėi, moterims ir vaikams.

VEIKLA

3.5 Veikla, kuri įgalins užtikrinti pakankamą gyvenimo lygį ir aplinkos apsaugą, aprėpia daug įvairiuose sektoriuose įgyvendinamų priemonių ir įvairius dalyvius, vietinio ir pasaulinio lygio, ir yra svarbi visuose sluoksniuose, ypač

bendruomenėse ir vietinio masto bendrijose. Reikia imtis veiksmų konkrečios šalies ir tarptautiniu mastu, atsižvelgiant į regionui ir šaliai būdingas sąlygas. Štai programų bendri bruožai:

- a) vietinėms ir bendruomenių grupėms suteikti įgaliojimai, atsiskaitomybė ir reikiamos lėšos, atsižvelgiant į konkrečius geografinius ir ekologinius ypatumus;
- b) neatidėliotinos priemonės taikytinos atitinkamoms visuomenės grupėms, stengiantis sumažinti skurdą ir pasiekti pakankamą gyvenimo lygį;
- c) į ateitį nukreipta strategija, kurios tikslas yra sukurti kiek įmanoma geresnes sąlygas vietinei, regioninei ir atskirų šalių optimaliai plėtrai, kuri padėtų įveikti skurdą ir sumažinti įvairių visuomenės grupių nelygiavertę padėtį. Ji turi padėti tiems sluoksniams, kurių padėtis yra blogiausia, ypač kreipiant dėmesį į moterų, vaikų bei jaunimo, pabėgėlių padėtį. Taip pat reikia atsižvelgti į neturtingus smulkius savininkus, piemenis, amatininkus, žvejų bendruomenę, bežemius, vietines bendruomenes, migrantus ir miesto gyventojus, neturinčius įteisintos veiklos.

3.6 Daug dėmesio turi būti skirta bendriausioms priemonėms - pradiniam išsilavinimui, pirminei sveikatos priežiūrai, taip pat motinų ir vaikų sveikatos apsaugai, moterų teisėms.

A) BENDRUOMENIŲ ĮGALIOJIMAI

3.7 Subalansuota plėtra turi paliesti visus visuomenės sluoksnius. Visuomeninės organizacijos, moterų ir nevyriausybinės organizacijos yra svarbūs naujų idėjų šaltiniai, jos veikia konkrečiose vietose, išreiškia tvirtas nuostatas ir yra pajėgios pasirūpinti pakankamu gyvenimo lygiu. Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, turi remti bendruomenių pastangas siekti reikiamos pusiausvyros; ši veiklos sritis, *inter alia*, aprėpia šiuos klausimus:

- a) suteikti moterims įgaliojimus dalyvauti priimančioms sprendimams;
- b) diegti pagarbą kultūrai ir tenykščių žmonių bei jų bendruomenių teisėms;
- c) sukurti arba skatinti žemiausius visuomenės sluoksnius apimančias priemones, sudarančias galimybes bendruomenėms pasidalyti patirtimi ir žiniomis;
- d) sudaryti bendruomenėms plačias galimybes dalyvauti optimaliai tvarkant ir tausojant vietinius gamtos išteklius, stengiantis padidinti jų našumo potencialą;
- e) kurti bendruomenės mokymo centrų sistemą, kuri skatintų potencialo didinimą ir subalansuotą plėtrą.

B) VALDYMO PRINCIPAI

3.8 Bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir vietinių bendruomenių organizacijomis, vyriausybės turi numatyti priemones, kurių tiesioginė ar netiesioginė paskirtis yra tokia:

- a) sukurti galimybes turėti pajamų teikiančią ir našų darbą, suderinus su šalies konkrečioms sąlygomis, reikiamu lygiu rūpintis darbo jėgos perspektyvų didinimu ir įveikti kliūtis;
- b) naudojantis tarptautine parama plėtoti atitinkamą infrastruktūrą, rinkos sistemas, technologijos sistemas, kreditų sistemas ir pan., žmonių darbo jėgos išteklius, kurie yra būtinas aukščiau minėtos veiklos ir skurstančių gyventojų galimybių pagrindas. Prioritetine sritimi laikytinas pagrindinis švietimas ir profesinis mokymas;
- c) diegti ekonomiškai efektingas našumo didinimo priemones, užtikrinančias naudą vietiniams gyventojams;
- d) įgalinti bendruomenių organizacijas ir gyventojus pasiekti pakankamą gyvenimo lygį;
- e) sukurti efektyvią, visiems prieinamą pirminės sveikatos priežiūros ir motinų sveikatos apsaugos sistemą;
- f) apsvarstyti žemės valdymo, priėjimo prie žemės išteklių ir žemės nuosavybės teisinės bazės stiprinimą/sukūrimą, ir gyventojų, ypač moterų, apsaugą;
- g) atnaujinti nualintus išteklius, numatyti politikos priemones, skatinančias išteklių subalansuotą plėtrą svarbiausiems žmonių poreikiams tenkinti;
- h) sukurti naujus bendruomenėms tinkamus svetus ir sustiprinti jau veikiančius, suteikiančius bendruomenėms galimybes tinkamai pasinaudoti išteklių, padedančius varguomenei įveikti skurdą;
- i) įgyvendinti priemones, aktyvinančias visuomenės dalyvavimą, ir skatinančias subalansuotą plėtrą, atkreipiant dėmesį į varguomenę, ypač moteris, vietinių bendruomenių grupes;
- j) skubos tvarka bei atsižvelgiant į šalies konkrečias sąlygas ir teisinę sistemą, įgyvendinti priemones, užtikrinančias moterų ir vyrų laisvo bei atsakingo apsisprendimo lygias teises dėl vaikų skaičiaus ir gimdymų dažnumo, taip pat dėl galimybės siekti žinių, įgyti išsilavinimą, pasinaudoti savo teise būti laisviems, jaustis oriems ir turėti moralinių vertybių sistemą, sąlygojamą etninių ir kultūrinių ypatumų. Vyriausybės turi imtis aktyvių veiksmų įgyvendinant programas, kurios sukurtų ir stiprintų sveikatos apsaugos profilaktines ir gydymo įstaigas, kur būtų rūpinamasi moterimis, teikiamos saugios ir veiksmingos, visiems prieinamos paslaugos, tinkamai diegiami atsakingo šeimos planavimo principai, atsižvelgiant į asmens teisę būti laisvam, jaustis oriam ir turėti moralinę vertybių sistemą, sąlygojamą etninių ir kultūrinių ypatumų. Programos turi būti nukreiptos į visapusišką sveikatos priežiūrą, nėščiąjų

- priežiūrą, švietimą ir informavimą sveikatos, motinystės ir tėvystės klausimais, propaguojant kūdikių maitinimą krūtimi bent pirmuosius keturis mėnesius po gimdymo. Programos turi remti moterų kaip visuomenės narių ir motinų vaidmenį, jų gerovę, ypač kreipiant dėmesį į vaikų sveikatos apsaugos darnią ir visiems prieinamą sistemą, būtinybę sumažinti nėštumo ir gimdymo komplikacijas ir mirties riziką, taip pat vaikų mirtingumą bei sergamumą;
- k) vykdyti integruotą politiką, kuria siekiama optimalaus didmiesčių valdymo;
- l) imtis veiksmų, skatinančių suinteresuotumą maisto kokybe, kai kur pakankamą maisto produktų gamybą, optimaliai plėtojant žemės ūkį;
- m) remti tradicinių gamybos būdų, kuriais mažiausiai alinama aplinka, integravimo tyrimus;
- n) aktyviai siekti neformalaus sektoriaus veiklos pripažinimo ir integravimo į ekonomiką, panaikinant šio sektoriaus veiklos apribojimus ir suvaržymus;
- o) apsaugoti galimybes atverti kredito linijas bei kitoki finansavimą formaliai neįteisinto sektoriaus veiklai, sudaryti sąlygas vargingiems bežemiams įsigyti žemės, kad jie galėtų išlikti ir gyventi iš savo darbo naudodamiesi gamtos ištekliais. Ypač daug kur reikalingas dėmesys moterims. Paskolos gavėjai turi būti įvertinami pagal griežtus kriterijus, kad būtų išvengta negražinamų skolų;
- p) garantuoti gyventojų aprūpinimą geriamuoju vandeniu ir sudaryti tinkamas sanitarines sąlygas;
- r) sudaryti sąlygas skurstantiems žmonėms įgyti pradinį išsilavinimą.

C) DUOMENYS, INFORMACIJA IR ĮVERTINIMAS

3.9 Vyriausybės turi pagerinti informacijos apie dominančius sluoksnius ir sferą rinkimą, kad būtų galima geriau suplanuoti tikslesnes programas ir veiklą, kuri atitiktų tam tikrų sluoksnių poreikius bei siekius. Įvertinant tokias programas, reikia atsižvelgti į gyventojų lytį, kadangi moterų padėtis yra ypač opi.

D) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

3.10 Jungtinių Tautų sistema, veikdama per savo vadovaujančius organus, organizacijas bei institucijas, bendradarbiaudama su valstybėmis narėmis bei tarptautinėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, turi laikyti skurdo sumažinimą prioritetiniu klausimu ir privalo:

- a) vyriausybėms paprašius, padėti suformuluoti ir įgyvendinti nacionalines skurdo sumažinimo ir subalansuotos plėtros veiksmų programas. Turi būti skiriama daug dėmesio veiksams, kurie nukreipti aukščiau minėtų

tikslių įgyvendinimui, taip pat skurdo įveikimui, projektams ir programoms, susijusioms su maisto aprūpinimu, ypač daug dėmesio skiriant užimtumo ir pajamų klausimams;

- b) skatinti besivystančių šalių techninį bendradarbiavimą stengiantis įveikti skurdą;
- c) stiprinti Jungtinių Tautų struktūras, įsteigtas koordinuoti veiksams, nukreiptiems į skurdo mažinimą, įkuriant koordinavimo centrą, atsakingą už pasikeitimą informacija, projektų skurdui įveikti kūrimą ir diegimą;
- d) įgyvendinant Darbotvarkę 21, teikti prioritetą pažangių projektų skurdui įveikti nagrinėjimui;
- e) nagrinėti tarptautines ekonomikos kryptis, taip pat išteklių apyvartos bei struktūrinio pertvarkymo programas, rūpintis, kad būtų sprendžiamos socialinės ir aplinkos problemos, atsižvelgti į tarptautinių organizacijų, institucijų ir agentūrų, finansinių įstaigų veiklą, užtikrinančią svarbiausių paslaugų teikimą varguomenei ir socialiai remtiniems gyventojams;
- f) skatinti tarptautinį bendradarbiavimą, nukreiptą į skurdo priežasčių šalinimą. Kad plėtros procesas nesustotų, besivystančios šalys neturi būti slegiamos užsienio skolų, jos turi gauti pakankamą finansavimą plėtrai, turi būti šalinamos kliūtys patekti į rinkas, o prekių kainos ir prekybos sąlygos besivystančiose šalyse turi būti adekvačios.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

3.11 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 30 milijardų JAV dol., įskaitant apie 15 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenauginėta. Ši išlaidų sąmata taip pat aprėpia kitas Darbotvarkės 21 dalis. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias pasirinks vyriausybės.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

3.12 Nacionalinio potencialo sukūrimas aukščiau minėtai veiklai vykdyti yra itin svarbus, ir tam turi tekti išskirtinis dėmesys. Ypač svarbu sukurti potencialą vietinėse bendruomenėse, kad jos galėtų remti subalansuotą plėtrą ir kurti bei stiprinti priemones, įgalinančias skleisti savo patirtį bei žinias šalies ir tarptautiniu mastu. Šiai veiklai keliami didžiuliai reikalavimai, jie yra susiję su įvairiomis Darbotvarkės 21 sritimis, ir jiems įgyvendinti reikalinga tarptautinė, finansinė ir technologinė parama.

4 Vartojimo modelių keitimas

4.1 Šiame skyriuje nagrinėjamos tokios programos sritys:

- a) nesubalansuoti gamybos ir vartojimo modeliai;
- b) šalių nacionalinės politikos ir strategijos kryptys, įgalinančios pakeisti nesubalansuotus modelius.

4.2 Kadangi nesubalansuotų modelių pakeitimo klausimas yra labai platus, jis nagrinėjamas keliuose Darbotvarkės 21 skyriuose, kuriuose aptariamos energetikos, transporto ir atliekų tvarkymo sritys, taip pat skyriuje apie ekonomines priemones ir technologijų perdavimą. Šis skyrius turi būti nagrinėjamas neatsiejamai nuo 5 skyriaus (*Demografiniai pokyčiai ir pusiausvyra*).

PROGRAMOS SRITYS

A) NESUBALANSUOTŲ GAMYBOS IR VARTOJIMO MODELIŲ NAGRINĖJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

4.3 Skurdas ir aplinkos būklės blogėjimas yra glaudžiai susiję. Aplinkos problemos yra skurdo pasekmė, kita vertus, pasaulio aplinkos būklės blogėjimo svarbi priežastis yra nesubalansuoti gamybos ir vartojimo modeliai, ypač išvystytos pramonės šalyse, keliantys didelį susirūpinimą, didinantys skurdo problemą ir išderinantys gamybos santykį su aplinkos būkle.

4.4 Įgyvendinant tarptautines aplinkos apsaugos priemones, privalu atsižvelgti į nedarnius pasaulinius gamybos ir vartojimo modelius.

4.5 Reikia ypač atkreipti dėmesį į didelį gamtos išteklių

poreikį dėl nesubalansuoto vartojimo ir jų naudojimo našumą, atsižvelgiant į ardomojo poveikio ir taršos mažinimo reikalavimus. Nors kai kuriose pasaulio šalyse vartojimas yra intensyvus, didelės žmonijos dalies pagrindiniai vartojimo poreikiai nėra tenkinami. Esant didžiuliams turtingesnių visuomenės sluoksnių poreikiams ir netaupiam gyvenimo būdai, aplinkos būklė patiria žalos. Kita vertus, skurstantys gyventojų sluoksniai negali patenkinti savo maisto, sveikatos priežiūros, būsto įsigijimo ir švietimo poreikių. Norint pakeisti vartojimo modelius, reikia imtis įvairiapusės strategijos, kurioje būtų atsižvelgta į poreikius, nepasiturinčių visuomenės sluoksnių pagrindinių reikmių tenkinimą, atliekų mažinimą ir ribotą išteklių naudojimą gamybos procese.

4.6 Vis labiau pripažįstama, kaip svarbu spręsti vartojimo klausimus, tačiau dar nėra pakankamai suvokiamos vartojimo pasekmės. Kai kurie ekonomistai abejoja dėl ekonomikos augimo tradicinių koncepcijų ir teikia pranašumą ekonomikos siekiams, kuriuos įgyvendinant atsižvelgiama į gamtos išteklių atsargas. Norint suformuoti visaapimančias tarptautines ir valstybines politikos kryptis, reikia turėti daugiau žinių apie vartojimo vaidmenį ekonomikos augimo ir gyventojų dinamikos kontekste.

SIEKIAI

4.7 Reikia imtis veiksnių šiems siekiams įgyvendinti:

- a) diegti gamybos ir vartojimo modelius, kurie daro mažesnę neigiamą poveikį aplinkai ir tenkina pagrindines žmonių reikmes;
- b) ugdyti suvokimą apie vartojimo padarinius ir būtinybę diegti labiau subalansuoto vartojimo modelius.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

- *Tarptautinės pastangos įgyvendinti subalansuoto vartojimo modelius*

4.8 Šalys, stengdamosi spręsti vartojimo ir gyvenimo būdo problemas atsižvelgiant į aplinkos apsaugą bei plėtrą, turi laikytis tokių principų:

- visos šalys turi stengtis įgyvendinti subalansuoto vartojimo modelius;
- išsivysčiusios šalys turi imtis vadovaujančiojo vaidmens, įgyvendinant subalansuoto vartojimo modelius;
- besivystančios šalys, plėtodamos savo ekonomiką, turi stengtis įgyvendinti subalansuoto vartojimo modelius ir užtikrinti skurstančių žmonių pagrindinių reikmių tenkinimą, atsisakyti, ypač plėtojamos pramonės šalyse, nesubalansuotų modelių, kaip žalingų aplinkai, nenašių, paliekančių daug atliekų. Tam įgyvendinti reikia išvystyti technologijų bei kitokios pramoninių šalių pagalbos.

4.9 Stebint kaip įgyvendinama Darbotvarkė 21, yra itin svarbu aptarti pažangą, pasiektą didinant subalansuotus vartojimo modelius.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

- *Vartojimo tyrimai*

4.10 Paremdamos bendrą strategiją, vyriausybės ir/arba privačios tyrimų institucijos, padedamos regioninių ir tarptautinių ekonomikos bei aplinkos organizacijų, turi imtis suderintų veiksmų:

- plėtoti ir gausinti duomenų bazes apie gamybą bei vartojimą ir parengti jų analizės metodiką;
- įvertinti ryšį tarp gamybos ir vartojimo, aplinkos, technologijų pritaikymo ir naujovių įdiegimo, ekonomikos augimo ir plėtos, demografinių veiksmų;
- apžvelgti pažangių pramonės šalių ekonomikos struktūros pokyčių poveikio rezultatus, atsietai nuo ekonomikos augimo dėl didelių išteklių sąnaudų;
- apsvarstyti būdus, kaip plėtoti ir palaikyti šalies ekonomiką, sumažinus energijos ir medžiagų vartojimą, taip pat sumažinus kenksmingų medžiagų gamybą;
- sukurti subalansuotus pasaulinius vartojimo modelius, kuriuos būtų galima taikyti nenualinant Žemės.

- *Kūrimas naujų nuostatų, kaip palaikyti subalansuotą ekonomikos plėtrą ir gerovę*

4.11 Reikia apsvaistyti dabartines ekonomikos plėtos

nuostatas ir būtinybę naujų nuostatų, kurios suteiktų galimybę pakelti gyvenimo lygį, pakeitus gamybos ir vartojimo modelius, ir kurios būtų mažiau priklausomos nuo ribotų Žemės išteklių bei labiau priderintos prie Žemės pajėgumo išlaikyti žmonių populiaciją. Šias nuostatas turi atitikti šalių apskaitos ir kitų subalansuotos plėtos veiksmų naujų sistemų raida.

C) TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS IR KOORDINAVIMAS

4.12 Tarptautinio bendradarbiavimo ir kokybės tikslas yra išnagrinėti ekonominius, plėtos ir demografinius veiksmus, daugiau dėmesio skirti klausimams, susijusiems su gamybos ir vartojimo modeliais, racionaliū gyvenimo būdu ir aplinkosauga.

4.13 Stebint kaip įgyvendinama Darbotvarkė 21, itin svarbu aptarti neracionaliū gamybos ir vartojimo modeliū vaidmenį bei poveikį ir išnagrinėti gyvenimo būdą bei jo santykį su subalansuota plėtra.

- *Finansavimas ir išlaidų įvertinimas*

4.14 Konferencijos sekretoriato vertinimu, šiai programai įgyvendinti nereikia daug papildomų finansinių išteklių.

B) NACIONALINIŲ POLITIKOS IR STRATEGIJOS KRYPTIŲ, SKATINANČIŲ NESUBALANSUOTO VARTOJIMO MODELIŲ PAKEITIMUS, PLĖTOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

4.15 Įgyvendinant aplinkos kokybės ir subalansuotos plėtos uždavinius, reikia didinti gamybos efektyvumą ir keisti vartojimo modelius, kad būtų galima racionaliau vartoti išteklius ir mažinti atliekų kiekį. Daugeliu atvejų tam reikia pakeisti dabartinės gamybos orientaciją ir vartojimo modelius, būdingus pramoninėms šalims ir neretus daugelyje kitų pasaulio šalių.

4.16 Pažangą galima pasiekti ugdant tinkamas nuostatas ir kryptis, kurių tikslas yra pakeisti pramonės, administravimo organų, namų ūkio ir vartojimo modelius.

SIEKIAI

4.17 Ateityje vyriausybės drauge su atitinkamomis organizacijomis turi stengtis įgyvendinti šiuos siekius:

- plėtojant ekonomiką skatinti našius gamybos

procesus ir sumažinti vartojimą, dėl kurio susidaro daug atliekų;

b) numatyti šalių politikos kryptis, skatinančias pereiti prie gamybos ir vartojimo subalansuotų modelių;

c) intensyvinti veiksmus, kurie skatina gamybos ir vartojimo subalansuotus modelius, ir politikos kryptis, skatinančias aplinkos požiūriu saugių technologijų perteikimą besivystančioms šalims.

VEIKLA

A) TAUPAUS ENERGIJOS IR IŠTEKLIŲ VARTOJIMO SKATINIMAS

4.18 Sumažinus energijos ir medžiagų kiekį, reikalingą tam tikram kiekiui prekių pagaminti ar tam tikroms paslaugoms suteikti, gali būti sumažintas neigiamas poveikis aplinkai, padidintas ekonomikos ir pramonės našumas ir skatinama konkurencija. Vyriausybės, bendradarbiaudamos su pramonininkais, turi telkti pastangas taupiai ir racionaliai vartoti energiją bei gamtos išteklius, naudodamosi šiomis priemonėmis:

a) skatinti esamų aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų platesnį naudojimą;

b) remti aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų tyrimus ir plėtrą;

c) teikti pagalbą besivystančioms šalims, suteikiant joms galimybes veiksmingai pritaikyti šias technologijas ir diegti technologijas, tinkamas konkrečiomis šalies sąlygomis;

d) skatinti naudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamus naujus ir atsinaujinančius energijos išteklius;

e) skatinti naudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamus ir subalansuotus atsinaujinančius gamtos išteklius.

B) ATLIEKŲ GAMYBOS MAŽINIMAS

4.19 Visuomenei taip pat reikia rasti veiksmingus būdus, kaip spręsti gamybos ir buitinių atliekų tvarkymo problemą. Vyriausybės drauge su pramonininkais, gyventojais ir visuomene turi imtis koordinuotų veiksmų, siekiant sumažinti gamybos atliekas ir jų susidarymą šiomis priemonėmis:

a) skatinti pakartotinį atliekų panaudojimą gamybos ir vartojimo procese;

b) kur galima, atsisakyti daug atliekų sudarančio gaminių pakavimo;

c) skatinti gaminti daugiau aplinkosaugos požiūriu tinkamų gaminių.

C) SKATINIMAS NAMŲ ŪKIUI PIRKTI TINKAMAS APLINKOSAUGOS POŽIŪRIU PREKES

4.20 Pastaruoju metu daugelio šalių visuomenė pradėjo vartoti sąmoningiau, atsižvelgdama į poveikį aplinkai, pramonė vis labiau skatinama pateikti aplinkosaugos požiūriu patikimus vartojimo produktus, ir šį reiškinį būtina palaikyti. Vyriausybės ir tarptautinės organizacijos drauge su privačiu sektoriumi turi nustatyti kriterijus, poveikio aplinkai metodologiją ir išteklių poreikio visam gamybos ciklui bei procesui metodologiją. Turi būti suformuluoti aiškūs rodikliai, kuriais remiantis būtų galima informuoti vartotojus ir tuos, kurie priima sprendimus.

4.21 Bendradarbiaudamos su pramonininkais bei kitomis atitinkamomis visuomenės grupėmis, vyriausybės turi skatinti aplinkosauginį ženklumą bei teikiamą kitokią informaciją apie gaminius aplinkosaugos požiūriu, kurie padėtų vartotojams apsispręsti pasirenkant gaminius.

4.22 Taip pat jos turi ugdyti informuotą vartotojų visuomenę ir padėti asmenims pasirinkti gaminius pagal aplinkosauginę informaciją šiomis priemonėmis:

a) teikti informaciją apie galimas pasekmes, pasirinkus vieną ar kitą prekę, skatinant daugiau rinktis aplinkosaugos požiūriu patikimus gaminius ir juos naudoti;

b) teikti informaciją vartotojams apie gaminių poveikį sveikatai ir aplinkai įvairiais būdais, tokiais kaip vartotojams skirti įstatymai ir aplinkosauginis ženklumas.

c) plėtoti konkrečias vartotojams skirtas programas, pavyzdžiui, atliekų pakartotinio naudojimo ir antrinių žaliavų utilizavimo sistemos.

D) PAVYZDINIŲ VYRIAUSYBĖS PIRKIMO SUTARČIŲ SUDARYMAS

4.23 Vyriausybės taip pat yra vartotojos, ypač tose šalyse, kuriose valstybinis sektorius yra svarbi ekonomikos dalis, ir jos gali daryti nemažą įtaką bendriems sprendimams ir visuomenės mąstymui. Todėl jos turi kontroliuoti savo agentūrų ir departamentų pirkimų politiką, kad galėtų tais atvejais, kai įmanoma, aplinkos apsaugos skatinimo požiūriu tinkamai pakreipti valstybės pirkimų politiką, nepažeisdamos tarptautinės prekybos principų.

E) KAINŲ REGULIAVIMAS ATSIŽVELGIANT Į APLINKOS APSAUGOS NUOSTATAS

4.24 Nereguliuojant skatinimo kainomis ir rinkos svertais, kurie gamintojams ir vartotojams atspindėtų energijos, medžiagų ir gamtos išteklių sąnaudas ir atliekų gamybą, artimiausioje ateityje nebus įmanoma pakeisti vartojimo ir gamybos modelių.

4.25 Įdiegus ekonomines priemones, turinčias įtakos vartotojų elgesiui, pasiekta šiokia tokia pažanga. Šios priemonės yra aplinkos mokesčiai, antrinių žaliavų supirkimo sistema ir kt. Šiuos procesus reikia skatinti, pritaikant juos konkrečioms šalies sąlygoms.

F) RACIONALŲ VARTOJIMĄ SKATINANČIŲ PRIEMONIŲ RĖMIMAS

4.26 Vyriausybės organizacijos ir privačios įstaigos turi ugdyti požiūrį į subalansuotą plėtrą naudojantis švietimo, visuomenės informavimo programomis bei kitomis priemonėmis, pavyzdžiui, gaminių ir paslaugų, kurioms naudojamos aplinkosaugos požiūriu tinkamos technologijos,

palanki reklama, subalansuotos gamybos ir vartojimo modelių skatinimas. Aptariant Darbotvarkės 21 įgyvendinimą, turi būti kreipiamas dėmesys į nacionalinių politikos ir strategijos kryptių pažangos įvertinimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

4.27 Šių programų pagrindas yra nesubalansuotų gamybos ir vartojimo modelių pakeitimas, taip pat santykiai, skatinantys subalansuotus vartojimo ir gyvenimo būdo modelius. Vyriausybės, vartotojai ir gamintojai turi veikti drauge. Ypač daug dėmesio turi būti kreipama į moterų ir šeimų, kaip vartotojų, vaidmenį ir į tai, kokią poveikį jų perkamoji galia turi ekonomikai.

5

Demografiniai pokyčiai ir pusiausvyra

- 5.1 Šiame skyriuje pateikiamos tokios programų sritys:
- parengimas ir skleidimas žinių apie demografinių tendencijų bei veiksnių ir subalansuotos plėtros sąveiką;
 - integruotos nacionalinės aplinkos apsaugos ir plėtros politikos formavimas, atsižvelgiant į demografines tendencijas ir veiksnius;
 - integruotų aplinkos ir plėtros programų vietiniu lygiu įgyvendinimas, atsižvelgiant į demografines tendencijas bei veiksnius.

PROGRAMOS SRITYS

A) PARENGIMAS IR SKLEIDIMAS ŽINIŲ APIE DEMOGRAFINIŲ TENDENCIJŲ BEI VEIKSNIŲ IR SUBALANSUOTOS PLĖTROS SĄVEIKĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

- 5.2 Demografinės tendencijos bei veiksniai ir subalansuota plėtra yra glaudžiai susiję.
- 5.3 Pasaulio gyventojų skaičiaus ir gamybos augimas drauge su nesubalansuoto vartojimo modeliais vis labiau pakerta mūsų planetos gyvybinį potencialą. Šie tarpusavyje susiję procesai turi įtakos žemės, vandens, oro, energijos bei kitų išteklių naudojimui. Sparčiai augantys miestai, jeigu jie nėra tinkamai valdomi, susiduria su didelėmis aplinkos apsaugos problemomis. Miestų skaičiaus augimo bei miestų didėjimo klausimams bei valdymui vis daugiau dėmesio turi skirti miestų vietinės institucijos bei savivaldybės. Subalansuotos plėtros politika turi būti įgyvendinama pirmiausia atsižvelgiant į žmonių interesus. Nustatant santykį turi būti kreipiamas dėmesys į demografinių tendencijų ir veiksnių sąveiką su išteklių naudojimu, tinkamų technologijų diegimu

ir plėtros mastais. Sprendžiant gyventojų problemas, reikia pripažinti žmogaus vaidmenį aplinkos ir plėtros klausimams. Pasirenkant sprendimus, reikia išsiaiškinti šio klausimo esmę, teikti daugiau informacijos, kuria būtų grindžiama valstybinė ir tarptautinė politika, ir sukurti pagrindą šios politikos interpretavimui.

5.4 Reikia parengti strategiją, kaip sumažinti žmonijos veiklos neigiamą poveikį aplinkai ir kaip sumažinti pakitusios aplinkos nepalankią įtaką. Tikimasi, kad pasaulio gyventojų skaičius 2020 m. bus 8 milijardai. Šešiasdešimt procentų pasaulio gyventojų jau dabar gyvena pajūrio srityje ir 65 % miestų, kurių gyventojų skaičius yra per 2,5 milijono, įsikūrę pajūrio srityje; kai kurie miestai yra jūros lygyje arba žemiau jūros lygio.

SIEKIAI

- 5.5 Turi būti kuo greičiau įgyvendinti šie siekiai:
- demografinės tendencijos bei veiksniai turi būti įtraukti į pasaulio aplinkos ir plėtros klausimų analizę;
 - geriau išsiaiškinta demografinių pokyčių, technologijos, bendruomenės elgesio modelių, gamtos išteklių ir ekologinių sistemų pajėgumų sąveika;
 - įvertintas žmogaus pažeidžiamumas ekologiškai jautriose gyvenamose vietovėse ir centruose ir tuo remiantis nustatyti visų lygių veiksmų prioritetai, atsižvelgiant į bendruomenės poreikius.

VEIKLA

➤ *Išnagrinėti demografinių tendencijų bei veiksnių ir subalansuotos plėtros sąveiką*

- 5.6 Atitinkamos tarptautinės, regioninės ir valstybinės institucijos turi vykdyti tokią veiklą:
- nustatyti demografinių procesų, gamtos išteklių ir

ekologinių sistemų pajėgumų sąveiką, atsižvelgiant į regionų ir subregionų ypatumus, kurie, *inter alia*, atsiranda dėl išsivystymo lygių skirtumo;

b) integruoti demografinės tendencijas bei veiksnius į vykdomus aplinkos pokyčių tyrimus, panaudojant tarptautines, regionines ir valstybines bei vietinių bendruomenių tyrimų sistemas, pirma, išanalizuoti aplinkos pokyčius, susijusius su žmonių veikla ir, antra, nustatyti lengvai pažeidžiamas sritis;

c) numatyti prioritetus pasirenkant veiksmus, strategiją ir programas, kurios sumažintų neigiamą aplinkos pokyčių poveikį gyventojams, ir atvirkščiai.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

5.7 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 10 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) TYRIMŲ PROGRAMŲ, INTEGRUOJANČIŲ GYVENTOJUS, APLINKĄ IR PLĖTRĄ, SKATINIMAS

5.8 Stengiantis integruoti demografinę analizę į platesnę socialinių mokslų perspektyvą tiriant aplinką ir plėtrą, reikia sustiprinti keletą sričių aprėpiančius tyrimus. Tarptautinės institucijos ir ekspertų tinklas turi padidinti savo mokslinį potencialą, atsižvelgdamos į bendruomenių patirtį ir žinias, taip pat turi skleisti patirtį, įgytą vykdant keletą sričių aprėpiančius tyrimus, susieti teoriją su praktika.

5.9 Tobulinti modelius, leidžiančius numatyti, kokios yra galimos dabartinės žmogaus veiklos pasekmės, ypač atkreipiant dėmesį į demografinių tendencijų bei veiksmų santykį su išteklių suvartojimu vienam gyventojui ir turto pasiskirstymu, taip pat galimus migracinius srautus dėl klimato sąlygų poveikio ir aplinkos pokyčių, galinčių sutrikdyti vietinių žmonių gyvenimo sąlygas.

C) INFORMACIJOS PARENGIMAS IR VISUOMENĖS INFORMAVIMAS

5.10 Turi būti parengta atitinkama socialinė-demografinė informacija, susijusi su fiziniais, biologiniais ir socialiniais-ekonominiais duomenimis. Reikia suderinti erdvės ir laiko

skales, parengti daug šalių ir įvairius laiko tarpsnius apimančią informaciją, taip pat išnagrinėti visuotinius elgsenos požymius, pradedant nuo vietinių bendruomenių sampratos ir požiūrių.

5.11 Informaciją reikia skleisti visais lygiais, suteikiant žinių apie poreikį optimizuoti išteklių taupų naudojimą našiai valdant išteklius, atsižvelgiant į besivystančių šalių gyventojų poreikius.

5.12 Reikia sleisti informaciją apie esminę sąsają tarp moterų padėties pagerinimo ir demografinės dinamikos, ypač jei moterims suteikiama galimybė gauti išsilavinimą, taikomos pirminės ir reabilitacinės sveikatos priežiūros programos, suteikiama ekonominė nepriklausomybė ir teisė dalyvauti priimančias sprendimus.

5.13 Subalansuotos plėtros tyrimų rezultatai turi būti skelbiami - platinamos techninės ataskaitos, jie pateikiami moksliniuose žurnaluose, žiniasklaidoje, seminaruose, forumuose ir kitur, kad šia informacija galėtų pasinaudoti įvairiausi visuomenės sluoksniai, susiję su sprendimų priėmimu.

D) INSTITUCIJŲ POTENCIALO KŪRIMAS IR BENDRADARBIAVIMO STIPRINIMAS

5.14 Turi būti plėtojamas bendradarbiavimas ir pasikeitimas informacija tarp išvystytos pramonės šalių ir besivystančių šalių tyrimų institucijų ir tarptautinių, regioninių ir subregioninių agentūrų bei kitų sektorių - privataus sektoriaus, vietinių bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų ir mokslo institucijų.

5.15 Reikia suaktyvinti pastangas stiprinti besivystančių šalių vyriausybių bei savivaldybių, privataus sektoriaus ir nevyriausybinių organizacijų potencialą, siekiant geriau administruoti greitai didėjančias urbanizuotas sritis.

B) INTEGRUOTOS VALSTYBINĖS APLINKOS APSAUGOS IR PLĖTROS POLITIKOS FORMAVIMAS, ATSIŽVELGIANT Į DEMOGRAFINES TENDENCIJAS IR VEIKSNIUS

VEIKLOS PAGRINDAI

5.16 Parengtuose subalansuotos plėtros planuose demografinės tendencijos ir veiksniai yra pripažįstami kaip svarbūs elementai, turintys įtakos vartojimo modeliams, gamybai, gyvenimo būdai ir tolesniam optimizavimui. Tačiau ateityje reikia skirti daugiau dėmesio šioms klausimams formuojant politiką ir numatant plėtros planus. Tai galima padaryti didinant visų šalių pastangas įvertinti demografinių tendencijų bei veiksmų įtaką aplinkai ir plėtrai.

Taip pat būtina suformuoti politiką ir ją vykdyti, parengti ir įgyvendinti veiklos programas. Politikoje turi būti atsižvelgta į gyventojų skaičiaus augimo pasekmes, tuo pat metu numatant demografinio pereinamojo laikotarpio priemones, atsižvelgiant į du aspektus: aplinkos problemas ir gyventojų interesus numatant plėtrą. Svarbiausiais uždaviniais turėtų būti laikomi šie: skurdo mažinimas; pragyvenimo užtikrinimas; gera sveikata; gyvenimo lygis; geresnė moterų padėtis ir didesnės pajamos bei galimybė joms mokytis ir įsigyti profesiją; moterų asmeninių siekių įgyvendinimas; suteikti galimybes asmenims ir bendruomenėms. Pripažįstant tą faktą, kad besivystančiose šalyse plėsis miestai ir didės jų skaičius, daugiau dėmesio turi būti skiriama pasiruošimui patenkinti būsimus gyventojų poreikius, ypač moterų ir vaikų, tobulėnei savivaldai.

SIEKIAI

5.17 Reikia toliau atsižvelgti į gyventojų problemas sudarant valstybinius planus, formuojant politiką, priimant sprendimus. Politikos kryptys ir programos, susijusios su gyventojų interesais, turi būti svarstomos atsižvelgiant į moterų teises.

VEIKLA

5.18 Vyriausybės ir kitos atitinkamos institucijos, padedamos pagalbą teikiančių agentūrų, *inter alia*, turi užsiimti žemiau apibūdinta veikla ir pateikti jos rezultatus Tarp-tautinei gyventojų ir plėtros konferencijai, įvyksiančiai 1994 m., konkrečiai, gyventojų ir aplinkos komitetui.

A) NACIONALINIŲ DEMOGRAFINIŲ TENDENCIJŲ IR VEIKSNIŲ POVEIKIO ĮVERTINIMAS

5.19 Turi būti išanalizuota demografinių tendencijų bei veiksmų ir aplinkos pokyčių, aplinkos būklės blogėjimo ir demografinių pokyčių tarpusavio sąveika.

5.20 Reikia ištirti, kokia yra aplinkos veiksmų sąveika su socialiniais bei ekonominiais veiksniais, kurie nulemia gyventojų migraciją.

5.21 Reikia nustatyti socialiai pažeidžiamas gyventojų grupes (kaimo bežemiai darbininkai, etninės mažumos, pabėgėliai, migrantai, perkeltieji asmenys, vienišos moterys), dėl kurių įtakos demografinėms struktūroms gali būti nulemti subalansuotos plėtros procesai.

5.22 Reikia įvertinti gyventojų pasiskirstymo pagal amžių poveikį išteklių poreikiui ir priklausomybės našta įvairiais aspektais - išlaidomis jaunimo švietimo, sveikatos priežiūros

išlaidomis ir parama pagyvenusiems žmonėms, taip pat šeimų pajamomis.

5.23 Reikia įvertinti šalies pajėgumą išmaitinti optimalų gyventojų skaičių, nes nuo to priklauso žmonių poreikių tenkinimas ir subalansuota plėtra; reikiamas dėmesys turi būti skiriamas svarbiausiems ištekliams, t.y. vandeniui ir žemei, aplinkos veiksniams, pavyzdžiui, ekosistemų būklei ir biologinei įvairovei.

5.24 Reikia ištirti nacionalinių demografinių tendencijų bei veiksmų įtaką tradiciniams vietinių žmonių ir bendruomenių gyvenimo būdai, taip pat tradicinės žemdirbystės pokyčius, atsirandančius dėl gyventojų skaičiaus didėjimo.

B) NACIONALINĖS INFORMACINĖS BAZĖS SUKŪRIMAS IR TOBULINIMAS

5.25 Turi būti sudarytos ir/arba tobulinamos nacionalinės demografinių tendencijų bei veiksmų ir aplinkos duomenų bazės, suskirstytos pagal ekologines sritis (ekosistemų principu), ir parengta atitinkanti tas sritis informacija apie gyventojus ir aplinkos būklę.

5.26 Turi būti numatyta metodika ir priemonės nustatyti sritims, kuriose dėl demografinių tendencijų bei veiksmų neigiamo poveikio kyla grėsmė subalansavimui; jos turi aprėpti dabartinius ir prognozuojamus demografinius duomenis, susietus su gamtos aplinkos procesais.

5.27 Reikia išnagrinėti konkrečių įvairių grupių demografinės dinamiką, ypač tose vietovėse, kur kyla aplinkos problemų, ir urbanizuotose srityse, kurių būklė blogėja.

5.28 Duomenys apie gyventojus turi būti parengti, *inter alia*, pagal skirtingas lyčių ir amžiaus grupes, naudojant ir valdant gamtos išteklius, siekiant numatyti darbų pasi-skirstymą.

C) DEMOGRAFINIŲ VEIKSNIŲ PAISYMAS NUMATANT POLITIKĄ IR PLANUS

5.29 Planuojant žmonių gyvenvietes, reikia atsižvelgti į išteklių poreikius, atliekų susidarymą ir ekosistemų būklę.

5.30 Demografinių pokyčių tiesioginis bei netiesioginis poveikis aplinkos ir plėtros programoms turėtų būti kiek galima integruotas, taip pat turi būti atsižvelgiama į demografinę būklę.

5.31 Reikia numatyti ir diegti nacionalinius subalansuotos aplinkos ir plėtros planus ir šalies politiką gyventojų atžvilgiu atitinkančias programas, išsaugant asmens laisvę, orumą ir moralines vertybes.

5.32 Reikia vykdyti tinkamą socialinę ir ekonominę politiką, skirtą jaunimui ir vyresniojo amžiaus žmonėms, šeimoms ir valstybės paramos sistemas.

5.33 Reikia numatyti politiką ir programas, įgalinančias

spręsti įvairius klausimus, susijusius su migracija, atsiradusia dėl pažeistos aplinkos arba galinčia pakenkti aplinkai, ypač daug dėmesio skiriant moterims ir socialiai pažeidžiamiems visuomenės nariams.

5.34 Į subalansuotos plėtros programas, kurias vykdo tarptautinės ir regioninės institucijos, būtina įtraukti demografinius klausimus, susijusius su dėl netinkamos gyventi aplinkos migruojančiais arba perkeltais gyventojais.

5.35 Turi būti valstybės mastu apžvelgiama ir tiriama gyventojų integracijos į nacionalinę plėtros ir aplinkos apsaugos strategiją politika.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

5.36 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 90 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) INFORMACIJOS APIE DEMOGRAFINĖS IR SUBALANSUOTOS PLĖTROS SĄVEIKĄ SKLEIDIMAS

5.37 Reikia daugiau aiškinti apie sąveiką tarp demografinių tendencijų bei veiksmų ir subalansuotos plėtros visose visuomenės veiklos srityse. Atkreiptinas kuo didesnis visuomenės dėmesys į vietinius ir šalies masto veiksmus. Informacija apie demografinę ir subalansuotą plėtrą turi būti koordinuojama ir integruojama į formalią ir neformalią švietimo sferas. Ypač turi būti rūpinamasi gyventojų, ypač moterų, raštingumo programomis. Reikia atkreipti dėmesį į santykį tarp šių programų, pirminės aplinkos apsaugos ir teikiamos pirminės sveikatos priežiūros bei paslaugų.

C) INSTITUCIJŲ STIPRINIMAS

5.38 Būtina stiprinti valstybines, regionines ir vietines struktūras, sprendžiančias klausimus, susijusius su demografinėmis tendencijomis bei veiksniais ir subalansuota plėtra. Kitaip sakant turi būti stiprinamos atitinkamos institucijos, atsakingos už gyventojų klausimus, įgalinant jas vykdyti politiką, atitinkančią nacionalinės subalansuotos plėtros perspektyvas. Vyriausybės, valstybinės tyrimų institucijos, nevyriausybinių organizacijos ir vietinės

bendruomenės turi bendradarbiauti įvertindamos problemas ir numatydamos politikos kryptis.

5.39 Turi būti didinamos Jungtinių Tautų vadovaujančių organų, organizacijų ir institucijų, tarptautinių ir regioninių, tarpvyriausybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir vietinių bendruomenių galimybės padėti šalims numatyti subalansuotos plėtros politikos kryptis, teikti pagalbą dėl aplinkos pokyčių migruojantiems gyventojams ir perkeltiems asmenims.

5.40 Turi būti didinama agentūrų tarpusavio parama vykdant nacionalinę subalansuotos plėtros politiką ir programas, geriau koordinuojant visuomenės ir aplinkos apsaugos institucijų veiklą.

D) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

5.41 Tarptautinės ir regioninės mokslinės institucijos turi padėti vyriausybėms, jei jos to pageidauja, įtraukti į demografams, gyventojams ir aplinkos specialistams skirtas mokymo programas aktuales klausimus apie gyventojų ir aplinkos sąveiką pasauliniu, ekosistemų ir vietiniu lygiu. Mokymo programos turi apimti analizę, kaip parengti integruotą strategiją.

C) INTEGRUOTŲ APLINKOS IR PLĖTROS PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS VIETINIŲ LYGIU, ATSIŽVELGIANT Į DEMOGRAFINES TENDENCIJAS IR VEIKSMUS

VEIKLOS PAGRINDAI

5.42 Gyventojams skirtos programos esti efektyvesnės, kai jas įgyvendinant taikoma politika, apimanti keletą sričių. Darna vietiniu mastu gali būti pasiekta parengus struktūrą, integruojančią demografines tendencijas bei įvairius veiksmus, pavyzdžiui, ekosistemų būklę, technologiją ir gyvenvietes su socialinėmis bei ekonominėmis institucijomis, išteklių atsargomis. Programos, skirtos gyventojams, turi būti derinamos su socialinės srities ir ekonomikos bei aplinkos apsaugos planavimu. Integruotos subalansuotos plėtros programose veikla, nukreipta į demografines tendencijas ir veiksmus, turi būti derinama su išteklių valdymo bei plėtros veiksmiais, atitinkančiais gyventojų poreikius.

SIEKIAI

5.43 Gyventojams skirtos programos turi būti įgyvendinamos neatsiejant nuo išteklių valdymo ir plėtros

programų vietiniu mastu, stengiantis užtikrinti gamtos išteklių subalansuotą vartojimą, pagerinti žmonių gyvenimo lygį ir aplinkos kokybę.

VEIKLA

5.44 Vyriausybės ir vietinės bendruomenės, taip pat bendruomenių moterų organizacijos ir valstybinės nevyriausybinių organizacijos, atitinkančios nacionalinius planus, siekius, strategiją ir prioritetus, galėtų, *inter alia*, vykdyti žemiau nurodytą veiklą, padedamos tarptautinių organizacijų ir bendradarbiaudamos su jomis. Vyriausybės galėtų pasidalyti savo patirtimi, įgyta įgyvendinant Darbotvarkę 21, Tarptautinėje gyventojų ir plėtros konferencijoje, kuri įvyks 1994 m., konkrečiai gyventojų ir aplinkos komitete.

A) VEIKLOS PAGRINDAI

5.45 Reikia diegti konsultacijų su atitinkamomis visuomenės grupėmis praktiką, visus programų komponentus grindžiant plataus masto konsultacijomis su visuomene, tokio pobūdžio kaip bendruomenės susirinkimai, regioniniai ir nacionaliniai seminarai. Šios veiklos tikslas - užtikrinti, kad moterų ir vyrų požiūriai į poreikius, perspektyvas ir kliūtis būtų atspindėti programose ir kad sprendimai būtų pagrįsti konkrečia patirtimi. Skurstantys ir nepasiturintys gyventojai laikytini prioritetinėmis grupėmis šiame procese.

5.46 Reikia įgyvendinti valstybinę politiką, apimančią integruotas ir visapusiškas programas, kur ypač daug dėmesio skiriama moterims, nederlingose srityse skurstantiems gyventojams ir socialiai pažeidžiamiems žmonė, įtraukiant į veiklą visuomenės narius, pajėgius skatinti pokyčius ir subalansuotą plėtrą. Ypač daug dėmesio turi būti skiriama toms programoms, kurios sprendžia įvairialypes problemas ir skatina subalansuotą ekonomikos plėtrą, švelnina demografinių tendencijų ir veiksmų poveikį, numato aplinkos apsaugą. Greta kitų aspektų, dėmesio centre turi būti maisto kokybė, teisė į saugų gyvenimą, tinkamą būstą, svarbiausios infrastruktūros, švietimas, šeimos gerovė, motinų sveikata, kreditų šeimoms sistema, miškų atsodinimo programos, pirminė aplinkos apsauga ir moterų užimtumo klausimai.

5.47 Reikia sukurti analitinius pagrindus, įgalinančius išskirti subalansuotos plėtros politikos sudėtines dalis, taip pat priemones, kurias naudojant gali būti vykdomas gyvenimo pokyčių stebėjimas ir įvertinimas.

5.48 Ypač nuspelno dėmesio ypatingas moterų vaidmuo gyventojų ir aplinkos programose bei siekiant subalansuotos plėtros. Projektuose turi būti numatyta galimybė patirti

socialinius, ekonominius ir aplinkos teigiamus pokyčius pirmiausia moterims ir jų šeimoms. Svarbu yra suteikti moterims galimybių daugiau veikti, įtvirtinant tai per švietimą, mokymą ir politiką, užtikrinančią moterų teises ir galimybę valdyti turtą, naudotis žmogaus ir piliečio teisėmis, darbą palengvinančiomis priemonėmis - gauti darbą ir dalyvauti priimančiais sprendimus. Programos, skirtos gyventojams ir aplinkai, turi suteikti moterims galimybių susitelkti ir palengvinti savo našta, aktyviau dalyvauti socialinėje ir ekonominėje plėtroje. Turi būti imtasi konkrečių priemonių sumažinti skirtumui tarp moterų ir vyrų raštingumo.

B) PARAMA PROGRAMOMS, KURIOS SKATINA DEMOGRAFINIŲ TENDENCIJŲ IR VEIKSMŲ POKYČIUS, PADEDANČIUS ĮGYVENDINTI SUBALANSUOTĄ PLĖTRĄ

5.49 Turi būti parengtos ir skatinamos šeimos sveikatos programos ir tarnybos, kurių tikslas sumažinti mirtingumą nuo nėštumo ir gimdymo komplikacijų, kūdikių mirtingumą, kurios įgalintų moteris bei vyrus planuoti savo šeimos dydį, išsaugant laisvę, orumą ir moralines vertybes.

5.50 Vyriausybės, atsižvelgdamos į šalių specifines sąlygas ir teisinę sistemą, turi skubiai imtis įgyvendinti priemones, užtikrinančias lygias moterų ir vyrų laisvo bei atsakingo apsisprendimo teises dėl vaikų skaičiaus ir gimdymų dažnumo, taip pat dėl teisės šviestis, įgyti išsilavinimą, pasinaudoti savo teise būti laisviems, jaustis oriems ir turėti etinių ir kultūrinių ypatumų nulemtą moralinę vertybių sistemą.

5.51 Vyriausybės turi imtis aktyvių veiksmų įgyvendinti programoms, numatančioms kurti ir stiprinti sveikatos priežiūros profilaktines bei gydymo įstaigas, apimančias moterų centrus, administruojamus moterų, teikiančias saugias ir efektyvias, visiems prieinamas šeimos sveikatos priežiūros paslaugas, atsižvelgiant į atsakingą šeimos planavimą, asmens teisę būti laisvam, jaustis oriam ir turėti asmeninę nuomonę apie vertybes, atsižvelgiant į moralines ir kultūrinės nuostatas. Programų dėmesio centre turi būti kvalifikuota sveikatos priežiūra, nėščiąjų priežiūra, švietimas ir žinių teikimas motinystės ir tėvystės klausimais; šios programos turi suteikti galimybę visoms motinoms maitinti kūdikius krūtimi bent pirmuosius keturis mėnesius po gimdymo. Programos turi remti našią moterų veiklą ir giminės pratęsimo vaidmenį, jų gerovę, ypač kreipiant dėmesį į vaikų sveikatos priežiūros tobulėnę ir visiems prieinamą sistemą, būtinybę sumažinti nėštumo ir gimdymo komplikacijas ir mirtingumą dėl jų, vaikų mirtingumą bei sergamumą.

5.52 Reikia numatyti su šalies kultūra suderintas, tautinius prioritetus atitinkančias informavimo ir švietimo programas,

kuriomis būtų teikiama vyrams ir moterims suprantama informacija apie šeimos sveikatą.

C) TINKAMOS INSTITUCINĖS SISTEMOS SUKŪRIMAS

5.53 Reikia skatinti tinkamą institucinę sistemą, kuri padėtų realizuoti demografines programas. Šiam tikslui yra reikalinga politinių, vietinių, religinių ir tradicinių institucijų taip pat privataus sektoriaus ir valstybinių mokslo įstaigų parama ir išsipareigojimai. Kuriant atitinkamą institucinę sistemą, šalys turi į šią veiklą įtraukti nacionalines moterų organizacijas.

5.54 Pagalba gyventojams turi būti koordinuojama su dvišaliu ir daugiašaliu paramos teikimu, nes tokiu būdu galima atsižvelgti į visų besivystančių šalių gyventojų poreikius ir interesus, tinkamai koordinuoti pagalbą gaunančioms šalims pasirinkti strategijos kryptis.

5.55 Koordinavimą reikia tobulinti vietiniu ir tarptautiniu mastu. Reikia remtis pasauline praktika, įgyta optimalaus išteklių vartojimo srityje tobulinant programų diegimą. JT Gyventojų fondas (UNFPA) ir kitos agentūros turi geriau koordinuoti tarptautinį bendradarbiavimą su šalimis, kurioms teikiama pagalba, ir paramą teikiančiomis šalimis, siekiant užtikrinti, kad finansavimas bus sėkmingai panaudotas augantiems poreikiams patenkinti.

5.56 Reikia rengti pasiūlymus vietinėms, valstybinėms ir tarptautinėms programoms, skirtoms gyventojams bei aplinkai programoms, atsižvelgiant į konkrečius poreikius, atitinkančius subalansuotą plėtrą. Jei būtina, reikia pakeisti institucijų veiklą, siekiant, kad socialinė apsauga senatvėje nepriklausytų vien nuo šeimos narių.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

5.57 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 7 milijardus JAV dol., įskaitant 3,5 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) TYRIMAI

5.58 Rengiant konkrečių veiksmų programas reikia atlikti

tyrimus, ir nustatyti sričių, kuriose bus atliekami tyrimai, prioritetus.

5.59 Būtina atlikti socialinius demografinius tyrimus apie gyventojų reakciją į aplinkos pokyčius.

5.60 Reikia išnagrinėti socialinius, kultūrinius ir politinius veiksnius, galinčius teigiamai paveikti gyventojų nuostatą į įgyvendinamą politiką.

5.61 Reikia ištirti įvairių socialinių sluoksnių ir skirtingą ekonominę padėtį užimančių skirtingų geografinių sričių gyventojų poreikį galimų naujų paslaugų, susijusių su šeimos dydžio atsakingu planavimu.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

5.62 Įgyvendinant gyventojų interesams skirtas programas svarbiausių žmonių darbo išteklių plėtra ir potencialo kūrimas yra laikomi prioritetiniais klausimais.

5.63 Reikia organizuoti seminarus, kurių metu programų ir projektų administratoriai suderintų gyventojams skirtas programas su kitais plėtros ir aplinkos apsaugos siekais.

5.64 Reikia parengti švietimo medžiagą, rekomendacijas ir darbų metodiką, skirtas sudarantiems planus ir priimantiems sprendimus, taip pat visiems kitiems, kas dalyvauja gyventojų, aplinkos, plėtros programose.

5.65 Reikia plėtoti bendradarbiavimą tarp regiono vyriausybinių, mokslo institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, taip pat su kitų regionų atitinkamomis institucijomis. Reikia skatinti bendradarbiavimą su vietinėmis organizacijomis, didinant informuotumą, įgyvendinant pavyzdinius projektus ir pasinaudojant įgyta patirtimi.

5.66 Šioje dalyje pateiktos rekomendacijos neturi užgniaužti diskusijų 1994 m. Tarptautinės gyventojų ir plėtros konferencijoje, kuri bus forumas, įgalinantis nagrinėti gyventojų ir plėtros klausimus, atsižvelgiant į Tarptautinę gyventojų konferenciją, įvykusią Mechiko mieste 1984 m.¹, ir Moterų pažangos strategiją², kurią priėmė JT Pasaulio moterų dešimtmečio pažangos apžvalgos ir įvertinimo konferencija Lygybė, plėtra ir taika; ši konferencija vyko Nairobije 1985 metais.

¹ Ataskaita apie Tarptautinę gyventojų konferenciją, įvykusią Mechiko mieste 1984 m. rugpjūčio 6-14 d.d. (*United Nations publication, Sales No. E.84.XIII.8*), 1 sk.

² Ataskaita apie JT Pasaulio moterų dešimtmečio pažangos apžvalgos ir įvertinimo konferenciją: lygybė, plėtra ir taika, kuri vyko Nairobije 1985 m. liepos 15-26 d. (*United Nations publication, Sales No. E.84.IV.10*), 1 sk., A d.

6

Žmonių sveikatos apsauga ir jos gerinimas

IŽANGA

6.1 Sveikatos ir plėtros klausimai yra labai glaudžiai susiję. Nepakankama plėtra, kurios rezultatas yra skurdas, ir netinkama plėtra, kurios rezultatas yra per didelis vartojimas, drauge su pasaulio gyventojų skaičiaus augimu gali sukelti rimtų sveikatos problemų dėl aplinkos poveikio išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse. Darbotvarkėje 21 numatyti veiksmai skirti klausimams, susijusiems su pasaulio gyventojų pirminės sveikatos priežiūros poreikiu, kadangi tai yra neatsiejama subalansuotos plėtros ir pirminės aplinkos apsaugos siekių įgyvendinimo dalis. Norint parengti sveikatos, aplinkos ir socialines bei ekonomines sąlygas, reikia diegti įvairius sektorius apimančias priemones. Turi būti dedamos pastangos švietimo, gyvenamųjų namų statybos, viešųjų darbų srityse, taip pat bendruomenės grupių, verslo, vidurinio ir aukštojo mokslo, religinėms visuomeninėms ir kultūrinėms organizacijoms skatinti, kad žmonės ir jų bendruomenės užsitikrintų subalansuotą plėtrą. Kur kas geriau yra vykdyti prevencijos programas negu šalinti padarinius ir gydyti. Šalys turi numatyti prioritetinių veiksmų planus, parengti programas šiame skyriuje aptariamoms sritims, remiantis įvairių valdžios lygių, nevyriausybinių organizacijų ir vietinių bendruomenių bendra parengiamąja veikla. Šią veiklą turi koordinuoti Pasaulinė sveikatos organizacija.

6.2 Šiame skyriuje numatomos tokios programos sritys:

- a) pirminės sveikatos priežiūros užtikrinimas, ypač kaimo vietovėse;
- b) užkrečiamųjų ligų kontrolė;
- c) lengvai pažeidžiamų visuomenės grupių apsauga;
- d) miesto gyventojų sveikatos problemų sprendimas;
- e) pavojaus sveikatai dėl aplinkos taršos ir kenksmingų medžiagų poveikio sumažinimas.

PROGRAMOS SRITYS

A) PIRMINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS UŽTIKRINIMAS, YPAČ KAIMO VIETOVĖSE

VEIKLOS PAGRINDAI

6.3 Sveikata priklauso nuo gebėjimo pasiekti darną tarp fizinės, dvasinės, biologinės, ekonominės ir socialinės aplinkos. Optimali plėtra neįmanoma be sveikos žmogijos; vis dėlto bet kokia veikla daro didesnę ar mažesnę poveikį aplinkai, kuri kelia arba komplikuoja sveikatos problemas. Ir atvirkščiai, nepakankama plėtra daro neigiamą poveikį daugelio žmonių sveikatos būklei, kuri gali būti pagerinta plėtros priemonėmis. Sveikatos sektorius pats vienas nepajėgus patenkinti pagrindinių poreikių ir siekių; daug kas priklauso nuo socialinės, ekonominės ir dvasinės plėtros, prie kurios šis sektorius gali tiesiogiai prisidėti. Taip pat daug kas priklauso nuo sveikos aplinkos, tinkamo vartoti vandens, sanitarinių sąlygų, sveiko maisto ir tinkamos mitybos. Ypač reikia kreipti dėmesį į šiuos klausimus: maisto saugumą, svarbiausia - užkertant kelią maisto užteršimui, tinkamą ir subalansuotą vandens tiekimo politiką, užtikrinant švarų geriamą vandenį ir higienos sąlygas, užkertant kelią mikrobiologinei ir cheminei vandens taršai, sveikatos švietimą, skiepus ir būtinų vaistų tiekimą. Švietimas ir tinkamos konsultacijos šeimos planavimo klausimu, atsižvelgiant į kultūrinius, religinius ir socialinius aspektus, į asmens teisę būti laisvam, jaustis oriam ir turėti etinių ir kultūrinių ypatumų nulemtą moralinių vertybių sistemą, taip pat prisideda prie šios veiklos, apimančios keletą sričių.

SIEKIAI

6.4 Pagal bendrąją sveikatos priežiūros strategiją iki 2000 m. numatoma patenkinti kaimo, priemiesčių ir miesto gyventojų pagrindinius sveikatos poreikius, suteikti būtiniausias specializuotas sveikatos priežiūros paslaugas, koordinuoti piliečių dalyvavimą, sveikatos sektorių ir sričių, susijusių arba / ir nesusijusių su sveikata (verslo, socialinio, švietimo sektorių ir religinių institucijų), dalyvavimą sprendžiant sveikatos problemas. Prioritetine sritimi laikytina labiausiai nepasiturinčių visuomenės sluoksnių sveikatos priežiūra, ypač kaimo gyventojų.

VEIKLA

6.5 Šalių vyriausybės ir savivaldybės, padedamos nevyriausybinėse organizacijų bei tarptautinių organizacijų, atsižvelgdamos į šalių sąlygas ir poreikius, turi tobulinti sveikatos sektoriaus programas, ypač kreipti dėmesį į kaimo poreikius ir vykdyti žemiau nurodytus veiksmus.

A) PAGRINDINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS INFRASTRUKTŪROS, KONTROLĖS IR PLANAVIMO SISTEMŲ SUKŪRIMAS

- (i) sukurti ir stiprinti praktiškas, bendruomenėms skirtas, moksliskai pagrįstas, socialiai priimtinas ir atitinkančias pagrindinius sveikatos poreikius švaraus vandens, tinkamo maisto ir sanitarinės būklės požiūriu pirminės sveikatos priežiūros sistemas;
- (ii) remti ir stiprinti metodus, kuriais gerinamas koordinavimas tarp sveikatos ir kitų sektorių visais valdymo lygiais bendruomenėse ir atitinkamose organizacijose;
- (iii) steigiant ir išlaikant sveikatos priežiūros institucijas, numatyti ir įgyvendinti racionalias ir gyventojams prieinamas nuostatas;
- (iv) užtikrinti ir, reikalui esant, paremti socialines paslaugas;
- (v) numatyti strategijos kryptis diegiant patikimus sveikatos rodiklius, naudojamus būklės stebėjimui ir sveikatos programų efektyvumui įvertinti;
- (vi) išnagrinėti sveikatos sistemos finansavimo būdus, remiantis reikalingų išteklių įvertinimu, ir aptarti galimas finansavimo alternatyvas;
- (vii) remti sveikatos švietimą mokyklose, informacijos pasikeitimą, techninę paramą ir mokymą;
- (viii) palaikyti lengvai pažeidžiamų grupių iniciatyvą patiems tvarkytis;
- (ix) integruoti tradicines žinias ir patirtį į valstybines sveikatos sistemas;

- (x) remti paslaugų centrų organizacinę veiklą, ypač kaimo vietovėse;
- (xi) remti ir stiprinti neįgaliųjų reabilitacinę veiklą kaimo bendruomenėse.

B) PAPILDOMŲ TYRIMŲ IR METODOLOGIJOS PLĖTOJIMAS

- (i) Sukurti mechanizmus įtraukti bendruomenėms į nuo aplinkos priklausančios sveikatos priežiūrą, taip pat į bendruomenės finansų išteklių panaudojimo optimizavimą;
- (ii) vykdyti nuo aplinkos priklausančios sveikatos būklės tyrimus, taip pat gyvenimo būdo tyrimus, išnagrinėti metodus, kuriais būtų galima išplėsti paslaugas ir užtikrinti, kad paslaugomis galėtų aktyviau pasinaudoti priemiesčių ir lengvai pažeidžiamų gyventojų grupės, taip pat tie gyventojai, kuriems paslaugos nebuvo teikiamos;
- (iii) gilintis į tradicines žinias apie profilaktinę bei gydomąją sveikatos priežiūrą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

6.6 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 40 milijardų JAV dol., įskaitant 5 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

6.7 Reikia patikrinti naujas sveikatos apsaugos sistemos ir institucijų planavimo bei administravimo nuostatas, taip pat atlikti tyrimus, kaip integruoti atitinkamas technologijas į remiamas sveikatos priežiūros infrastruktūras. Moksliskai pagrįstos sveikatos priežiūros technologijos plėtra turi skatinti vietinių reikmių ir bendruomenės išteklių tinkamą valdymą, taip pat sveikatos apsaugos srityje naudojamą įrangą priežiūrą ir remontą. Turi būti parengtos programos, kuriomis naudojantis galima greitai perduoti ir gauti informaciją bei tyrimų rezultatus, apgalvoti perdavimo būdai ir mokomoji medžiaga.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

6.8 Reikia užtikrinti, kad sveikatos srities darbuotojų reforma aprėptų įvairius sektorius, stengiantis įgyvendinti strategiją „sveikata visiems“. Reikia remti valdymo tobulinimą vietiniu mastu, stengiantis užtikrinti pagrindinės sveikatos sistemos sistemingą plėtrą ir efektyvią veiklą. Reikia numatyti intensyvias trumpas praktinio mokymo programas, daug dėmesio skiriant informacijos perdavimo efektyvumui, bendruomenės sutelkimui ir kitokio elgesio skatinimui, kad būtų galima apmokyti vietinius darbuotojus visuose sektoriuose, kurie yra svarbūs socialinei plėtrai. Bendradarbiaujant su švietimo sektoriumi, reikia parengti specialias sveikatos švietimo programas, ypač kreipiant dėmesį į moterų vaidmenį sveikatos apsaugos srityje.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

6.9 Vyriausybės turi apsvarstyti klausimą dėl strategijos numatymo, skatinant dalyvauti bendruomenės jų pačių aprūpinime, taip pat teikti tiesioginę paramą sveikatos priežiūros paslaugoms. Daug dėmesio turi būti skirta bendruomenėse dirbančių sveikatos darbuotojų rengimui, skatinant bendruomenės aktyvų vaidmenį sveikatos švietime, skiriant dėmesį kolegialiam darbui, socialinei mobilizacijai ir kitų darbuotojų, kurie dalyvauja plėtroje, paramai. Valstybinės programos turi aprėpti regionines sveikatos sistemas miestuose, priemiesčiuose ir kaimo vietovėse, sveikatos programų įgyvendinimą rajonuose ir atitinkamų paslaugų plėtrą bei palaikymą.

B) UŽKREČIAMŲJŲ LIGŲ KONTROLĖ

VEIKLOS PAGRINDAI

6.10 Pažanga, pasiekta kuriant vakcinas ir chemoterapines medžiagas, sudaro galimybę užkirsti kelią užkrečiamosioms ligoms. Tačiau yra daug užkrečiamųjų ligų, kurių plitimą galima sustabdyti aplinkos apsaugos priemonėmis, ypač vandens tiekimo ir sanitarijos srityse. Šios ligos yra cholera, dizenterija, leišmanozė, maliarija ir šistomatozė. Čia lemiamą reikšmę turi aplinkos apsaugos priemonės, ar tai būtų pirminės sveikatos priežiūros sudėtinė dalis, ar įgyvendinamos kitose, ne sveikatos apsaugos srityse, nes jos drauge su sveikatos ir higienos švietimu sudaro ligų kontrolės strategijos dalį.

6.11 Numatoma, kad iki 2000 m. ŽIV infekuotų žmonių skaičius padidės iki 30-40 mln., ir būgštaujama, kad epidemijos socialinis bei ekonominis poveikis bus juntamas visose šalyse, ypač jis didės moterų ir vaikų grupėje. Dideles

tiesiogines išlaidas sveikatos priežiūrai papildys milžiniškos netiesioginės išlaidos dėl pandemijos; tai daugiausia bus išlaidos, susijusios su pajamų praradimu ir darbo jėgos našumo sumažėjimu. Pandemija paskatins paslaugų gausėjimą, naujus pramonės sektorius, iš esmės padidins išlaidas žmonių pajėgumo atstatymui ir perkvalifikavimui. Nukentės žemės ūkio gamyba, ypač intensyvaus darbo reikalaujanti gamyba.

SIEKIAI

6.12 Įvairiuose tarptautiniuose forumuose, kuriuose dalyvavo visos vyriausybės, Jungtinių Tautų organizacijos (PSO, UNICEF, UNFPA, UNESCO, UNDP ir Pasaulio bankas) ir nevyriausybinių organizacijų, buvo suformuluoti tikslai. Rekomenduojama šiuos tikslus (dalis jų išvardyta žemiau) pagal galimybes įgyvendinti visoms šalims, pritaikant savo ypatumams pagal etapus, standartus, išteklių prioritetus, atsižvelgiant į kultūrinius, religinius ir socialinius aspektus, asmens teisę būti laisvam, jaustis oriam ir turėti asmeninę etinių ypatumų nulemtą moralinių vertybių sistemą. Šalies valstybiniame plane (Veiksmų planas įgyvendinant Pasaulio vaikų išlikimo, apsaugos ir plėtros dešimtajame dešimtmetyje deklaraciją¹) taip pat turi būti nurodyti papildomi uždaviniai, kurie yra svarbūs šalies specifikai. Šie valstybiniai planai turi būti koordinuojami, valstybiniame sveikatos priežiūros sektoriuje turi būti vykdoma kontrolė. Svarbiausi siekiai:

- (a) iki 2000 m. įveikti helmintozę;
- (b) iki 2000 m. įveikti poliomielitą;
- (c) iki 2000 m. efektyviai kontroliuoti onchocerciozę ir raupsus;
- (d) iki 1995 m. sumažinti mirtingumą nuo tymų 95% ir sumažinti sergamumą tymais 90%, lyginant su padėtimi iki skiepijimo;
- (e) toliau dėti pastangas organizuoti sveikatos ir higienos švietimą ir užtikrinti, kad visi gyventojai turėtų tinkamą geriamą vandenį, naudotųsi sanitarinėmis kanalizacijos priemonėmis, kad būtų sumažintas sergamumas ligomis, kuriomis užsikrečiama per vandenį, tokiais kaip cholera ir šistomatozė;
- (i) iki 2000 m. vaikų mirtingumą nuo viduriavimo besivystančiose šalyse sumažinti nuo 50% iki 70%;
- ii) iki 2000 m. vaikų sergamumą nuo viduriavimo besivystančiose šalyse sumažinti mažiausiai nuo 25% iki 50%;
- (f) iki 2000 m. inicijuoti plačias programas, kuriomis siekiama sumažinti vaikų iki 5 m. mirtingumą nuo ūmių kvėpavimo takų infekcijų mažiausiai trečdaliu, ypač šalyse, kur kūdikių mirtingumas didelis;
- (g) iki 2000 m. pasiekti, kad 95% pasaulio vaikų turėtų

galimybę būti gydomi nuo ūmių kvėpavimo takų infekcijų bendruomenėse ir pirminės pagalbos įstaigose;

(h) iki 2000 m. įgyvendinti priešmaliarines programas visose šalyse, kur maliarija kelia sveikatos problemų ir sustabdyti maliarijos plitimą į kitas sritis;

(i) iki 2000 m. įgyvendinti kontrolės programas šalyse, kuriose žmogaus parazitų infekcijos yra endeminės ir sumažinti šistomatozės paplitimą ir sergamumą kitomis trematodinėmis infekcijomis atitinkamai 40% ir 25% lyginant su 1984 m., taip pat sumažinti filiarinių infekcijų plitimą ir intensyvumą;

(j) iki 2000 m. sutelkti visų šalių ir tarptautines pastangas kovai prieš AIDS, užkirsti kelią infekcijai ir sumažinti socialinį ŽIV infekcijos poveikį gyventojams;

(k) užkirsti kelią tuberkuliozės infekcijos atsinaujinimui, ypač kreipiant dėmesį į antibiotikams atsparias formas;

(l) spartinti naujų vakcinų tyrimus ir įgyvendinti vakcinacijos programas ligų profilaktikai.

VEIKLA

6.13 Šalių vyriausybės, įgyvendindamos valstybinius visuomenės sveikatos planus, prioritetus ir siekius, turi apsvarstyti valstybinio sveikatos plano parengimo klausimą ir gauti tarptautinę pagalbą ir paramą, kuri, *inter alia*, susideda iš šių dalių:

A) VISUOMENĖS SVEIKATOS VALSTYBINĖS SISTEMOS:

(i) kenksmingų medžiagų, sukeliančių užkrečiamąsias ligas, išaiškinimo programos;

(ii) epidemiologinių duomenų kontrolės sistemos, padedančios prognozuoti užkrečiamųjų ligų kilimą ir plitimą;

(iii) konkrečios programos, kuriose numatytos priemonės, atitinkančios pasaulinės AIDS strategijos nuostatas;

(iv) vakcinos nuo užkrečiamųjų ligų.

B) VISUOMENĖS INFORMAVIMAS IR SVEIKATOS ŠVIETIMAS:

organizuoti švietėjišką veiklą ir skleisti informaciją apie endeminių užkrečiamųjų ligų pavojų ir ugdyti bendruomenių supratimą apie aplinkosaugos metodus, padedančius išvengti užkrečiamųjų ligų, ir skatinti bendruomenės dalyvauti tokioje veikloje.

C) ĮVAIRIŲ SRIČIŲ VEIKLOS KOOPERAVIMAS IR KOORDINAVIMAS:

(i) remti turinčius patirties sveikatos specialistus,

dirbančius planavimo, gyvenamųjų namų statybos ir žemės ūkio srityje;

(ii) parengti metodinę medžiagą, skirtą efektyviai koordinuoti profesiniam mokymui, rizikos įvertinimo ir kontrolės technologijos sukūrimui.

D) APLINKOS VEIKSNIŲ, KURIE TURI ĮTAKOS UŽKREČIAMŲJŲ LIGŲ PLITIMUI, KONTROLĖ:

taikyti metodus užkrečiamųjų ligų profilaktikai ir kontrolei, taip pat tiekiamo vandens ir sanitarinių sąlygų, vandens užterštumo, maisto kokybės, užkrato platintojų kontrolei, atliekų surinkimui ir nukenksminimui, ekologiškai saugių drėkinimo sistemų naudojimui.

E) PIRMINĖS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS SISTEMA:

(i) stiprinti prevencines programas, ypač kreipiant dėmesį į tinkamą ir subalansuotą mitybą;

(ii) stiprinti ankstyvos diagnostikos programas ir sudaryti galimybes taikyti profilaktinį ir neuždelstą gydymą;

(iii) sumažinti galimybę pažeisti ŽIV infekcijai motinas ir vaikus.

F) PARAMA TYRIMAMS IR METODOLOGIJOS PLĖTRAI:

(i) aktyvinti ir plėtoti visapusiškus tyrimus, taip pat stengtis aplinkos apsaugos kontrolės priemonėmis užkirsti kelią tropinėms ligoms;

(ii) rengti teorinius epidemiologijos pagrindus, kuriais remiantis galima vykdyti užkrečiamųjų ligų kontrolės politiką ir įvertinti alternatyvių būdų veiksmingumą;

(iii) tikrinti gyventojų ir sveikatos darbuotojų sveikatos būklę, siekiant nustatyti kultūros, elgesio ir socialinių veiksnių įtaką kontrolės politikai.

G) TECHNOLOGIJŲ PLĖTRA

(i) parengti naujas veiksmingas užkrečiamųjų ligų kontrolės technologijas;

(ii) remti studijas, kuriomis siekiama nustatyti optimalius tyrimų rezultatų sleidimo būdus;

(iii) užtikrinti techninę pagalbą, naujų technologijų ir žinių sklaidimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

6.14 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 4 milijardus JAV dol., įskaitant 900 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip

negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

6.15 Reikia numatyti priemones sustabdyti ligų plitimui ir joms kontroliuoti, taip pat reikia atlikti epidemiologinius, socialinius ir ekonominius tyrimus, įgalinančius sukurti veiksmingesnę valstybinę strategiją. Aplinkos apsaugos kontrolės racionalūs metodai turi būti pritaikyti vietinėms plėtros sąlygoms.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

6.16 Valstybinės ir regioninės mokymo institucijos turi remti užkrečiamųjų ligų prevencijos ir kontrolės nuostatas visose srityse, apimančias epidemiologiją ir bendruomenės ligų prevenciją bei kontrolę, imunologiją, molekulinę biologiją ir naujų vakcinų naudojimą. Reikia parengti sveikatos švietimo medžiagą, kuria galėtų pasinaudoti bendruomenių darbuotojai, skleisti ją motinų švietimui, mokant apsisaugoti nuo viduriavimo ir gydytis namų sąlygomis.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

6.17 Sveikatos įstaigos turi kaupti duomenis apie užkrečiamųjų ligų plitimą, taip pat numatyti galimybes, kaip bendradarbiauti su kitomis tarnybomis užkrečiamųjų ligų prevencijos, jų poveikio mažinimo klausimais, pasitarkus aplinkosaugos priemonės. Šių sričių veiklą turi remti politikai ir priimančieji sprendimus, reikia sutelkti profesionalią ir socialinę paramą, skatinti bendruomenės mobilizuoti savo pačių pastangas.

C) LENGVAI PAŽEIDŽIAMŲ GRUPIŲ APSAUGA

VEIKLOS PAGRINDAI

6.18 Reikia ne tik patenkinti pagrindinius sveikatos priežiūros poreikius, bet ir daug dėmesio skirti lengvai pažeidžiamų visuomenės grupių apsaugai ir švietimui, ypač kūdikių, jaunimo, moterų, tenykščių ir skurstančių gyventojų, kadangi ši veikla yra subalansuotos plėtros prielaida.

Ypatingas dėmesys turi būti skirtas vyresniojo amžiaus žmonių ir neįgalųjų sveikatos priežiūros poreikiams.

6.19 KŪDIKIAI IR VAIKAI. Maždaug trečdalis pasaulio gyventojų yra vaikai iki 15 metų amžiaus. Mažiausiai 15 milijonų iš jų kasmet miršta dėl tokių priežasčių, kurių gali būti išvengta, - gimdymo traumų, uždusimo gimdymo metu, ūmių kvėpavimo takų infekcijų, nepakankamos mitybos, užkrečiamųjų ligų ir viduriavimo. Vaikų sveikatai nepakankama mityba ir neigiami aplinkos veiksniai turi didesnę neigiamą poveikį negu kitoms gyventojų grupėms, daug vaikų yra išnaudojami kaip pigi darbo jėga arba įtraukiami į prostituciją.

6.20 JAUNIMAS. Visų šalių istorinė patirtis rodo, kad jaunimas yra ypač pažeidžiamas ekonominės plėtros problemų, dėl kurių dažnai esti pasyvesnė socialinės paramos sistema, kuri būtina subalansuotai plėtrai. Vykstant urbanizacijai ir pakitus socialiniams papročiams, daugiau vartojama įvairių stimuliuojančių medžiagų, dažniau pasitaiko nepageidaujamų nėštumų ir smarkiau plinta lytiniu būdu perduodamos ligos, tarp jų AIDS. Šiuo metu daugiau nei pusė visų gyventojų sudaro asmenys iki 25 metų amžiaus, ir keturi iš penkių gyvena besivystančiose šalyse. Todėl svarbu pasimokyti iš šios istorinės patirties.

6.21 MOTERYS. Besivystančiose šalyse moterų padėtis sveikatos priežiūros prasme yra nekokia, ir šio amžiaus devintajame dešimtmetyje skurdas, nepakankama mityba tapo vis dažnesni reiškiniai, ir moterų bendra sveikatos būklė netgi blogėjo. Besivystančiose šalyse dauguma moterų vis dar neturi galimybių gauti pagrindinį išsilavinimą, jos negali pasinaudoti sveikatos priežiūros paslaugomis, atsakingai kontroliuoti savo nėštumą skaičiaus ir pagerinti savo socialinės bei ekonominės padėties. Ypač daug dėmesio reikėtų skirti nėščiąjų sveikatos priežiūrai, kad gimtų sveiki kūdikiai.

6.22 TENYKŠČIAI IR JŲ BENDRUOMENĖS. Tenykščiai gyventojai ir jų bendruomenės sudaro santykinai didelę pasaulio gyventojų dalį. Jų gyvenimas labai pasikeitė, jie prarado ryšį su savo tradicinėmis žemėmis. Jų neproporcingai daug kenčia nuo bedarbystės, jie neturi būsto, gyvena skurde ir yra silpnos sveikatos. Daugelyje šalių tokių gyventojų skaičius auga greičiau negu likusios visuomenės dalies. Todėl labai svarbu yra jiems taikyti sveikatos priežiūros priemones.

SIEKIAI

6.23 Lengvai pažeidžiamų gyventojų sluoksnių apsaugos siekis yra užtikrinti, kad jie visi galėtų pasinaudoti savo asmenybės ugdymo (fizinio, protinio ir dvasinio) galimybėmis, kad jauni žmonės galėtų susikurti ir gyventi sveiką gyvenimą, suteikti moterims galimybes atlikti savo

vaidmenį visuomenėje ir remti vietinius gyventojus, sudarant jiems švietimo, ekonomines ir technines sąlygas.

6.24 Pasauliniame aukščiausiojo lygio susitikime dėl vaikų buvo aptarti pagrindiniai vaikų gyvenimo, ugdymo ir apsaugos siekiai, jie yra aktualūs ir Darbotvarkei 21. Paramos ir atskirų sektorių veiklos tikslai yra moterų sveikata ir švietimas, mityba, vaikų sveikata, vanduo ir sanitarija, pagrindinis išsilavinimas ir dėmesys vaikams, gyvenantiems sunkiomis sąlygomis.

6.25 Vyriausybės, atsižvelgdamos į šalių specifines sąlygas ir teisinę sistemą, skubiai turi imtis įgyvendinti priemones, užtikrinančias moterų bei vyrų lygias teises laisvai ir atsakingai apsispręsti dėl vaikų skaičiaus ir gimdymų dažnumo, taip pat dėl teisės gauti informaciją, įgyti išsilavinimą, pasinaudoti savo teise būti laisviems, jaustis oriems ir turėti asmeninę etinių ir kultūrinių ypatumų suformuotą moralinių vertybių sistemą.

6.26. Vyriausybės turi imtis aktyvių veiksmų įgyvendinant programas, kurios įgalintų steigti ir stiprinti sveikatos priežiūros profilaktines ir gydymo įstaigas, kurios taip pat skirtų daug dėmesio moterų centrums, moterų pasirenkamoms saugioms, veiksmingoms, visioms prieinamoms sveikatos priežiūros paslaugoms, atsižvelgiant į atsakingą šeimos planavimą, asmens teisę būti laisvam, jaustis oriam ir turėti asmeninę etinių ir kultūrinių ypatumų nulemtą moralinių vertybių sistemą. Programų dėmesio centre turi būti kvalifikuota sveikatos priežiūra, nėščiąjų priežiūra, švietimas ir informavimas sveikatos, motinystės ir tėvystės klausimais, galimybė visoms motinoms maitinti kūdikius krūtimi bent pirmuosius keturis mėnesius. Programos turi remti moterų darbinę veiklą ir giminės praradimo vaidmenį, jų gerovę, ypač kreipiant dėmesį į vaikų sveikatos priežiūros tobulesnę ir visiems prieinamą sistemą, būtinybę sumažinti nėštumo ir gimdymo komplikacijas ir mirtingumą dėl jų, vaikų mirtingumą bei sergamumą.

VEIKLA

6.27 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su vietinėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis, turi inicijuoti arba remti programas šiose srityse:

A) KŪDIKIŲ IR VAIKŲ

- (i) sustiprinti pagrindines sveikatos priežiūros paslaugas vaikams, įgyvendinant pirminės sveikatos priežiūros, nėščiąjų priežiūros, maitinimo krūtimi, skiepijimo ir tinkamos mitybos programas;
- (ii) organizuoti suaugusiųjų švietimą šiais klausimais: skysčių balanso atstatymas viduriuojant, kvėpavimo takų infekcijų gydymas, užkrečiamųjų ligų profilaktika;
- (iii) kurti, papildyti ir taikyti įstatymus, apsaugančius

vaikus nuo išnaudojimo darbe ir seksualinio išnaudojimo;

- (iv) apsaugoti vaikus nuo aplinkos ir darbe naudojamų toksinių medžiagų poveikio.

B) JAUNIMO:

plėtoti paslaugas jaunimui sveikatos, švietimo ir socialinėje srityje, teikti konsultacines ir gydymo paslaugas kilus sveikatos problemoms, taip pat ir narkotikų vartojimo atveju.

C) MOTERŲ:

- (i) suteikti moterims galimybę dalyvauti priimant valstybinio masto sprendimus dėl sveikatai gresiančių pavojų, įtraukti sveikatos klausimus į valstybinę veiksmų programą, skirtą moterims ir plėtrai;
- (ii) taikyti konkrečias skatinimo priemones, kad įvairaus amžiaus moterys lankytų mokyklą ir suaugusiųjų švietimo kursus, būtų mokomos pirminės sveikatos priežiūros, sveikatos priežiūros namuose ir kūdikių sveikatos priežiūros;
- (iii) atlikti tyrimus ir pagrįsti žinias apie moterų sveikatą ir mitybą per visą jų gyvenimą, atkreipiant dėmesį į blogėjančios aplinkos poveikį ir atitinkamus išteklius.

D) TENYKŠČIŲ IR JŲ BENDRUOMENIŲ:

- (i) stiprinti prevencinės ir gydomosios sveikatos priežiūros paslaugas, teikiant išteklius ir skatinant savivaldą;
- (ii) integruoti tradicines žinias ir patirtį į sveikatos priežiūros sistemą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

6.28 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 3.7 milijardus JAV dol., įskaitant maždaug 400 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

6.29 Reikia sustiprinti švietimo, sveikatos ir tyrimų institucijas, padedančias gerinti lengvai pažeidžiamų sluoksnių sveikatą. Turi būti išplėsti šių sluoksnių konkrečių

problemų socialiniai tyrimai, išnagrinėti galimi praktiniai įgyvendinimo būdai, ypač kreipiant dėmesį į prevencijos priemones. Vyriausybėms, institucijoms ir nevyriausybėms organizacijoms turi būti teikiama techninė parama, skirta jaunimo, moterų ir vietinių gyventojų sveikatos priežiūros paslaugoms gerinti.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

6.30 Plėtojant išteklius vaikų, jaunimo ir moterų sveikatos priežiūrai, turi būti numatytos švietimo institucijos, skatinami sveikatos švietimo metodai, plačiau naudojama žiniasklaida, supažindinanti reikiamus sluoksnius su informacija. Siekiant tai įgyvendinti, reikia mokyti daugiau bendruomenės sveikatos darbuotojų, medicinos seserų, akušerių, terapeutų, socialinių darbuotojų, reikia šviesti moteris, šeimas ir bendruomenes, stiprinti švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos ir kitas ministerijas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

6.31 Vyriausybės turi skatinti: (i) atskirų šalių, daugiašalių ir tarpregioninių simpoziumų organizavimą bei kitus susitikimus, kuriuose agentūros ar kitos grupės, kurios rūpinasi vaikų, jaunimo, moterų ir tenykščių gyventojų sveikata, galėtų pasikeisti informacija, ir (ii) moterų organizacijas, jaunimo ir tenykščių organizacijas, padėti joms spręsti sveikatos klausimus, konsultuoti dėl įstatymų rengimo, papildymo ir taikymo, stengiantis užtikrinti sveiką aplinką vaikams, jaunimui, moterims ir tenykščiams gyventojams.

D) MIESTO GYVENTOJŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

6.32 Šimtams milijonų gyventojų dėl blogų gyvenimo sąlygų miestuose ir priemiesčiuose griūva gyvenimai, pašlyja sveikata ir prarandamos socialinės bei moralinės vertybės. Augantys miestai peržengia ribą, kai įmanoma patenkinti gyventojų poreikius, dėl to šimtai milijonų žmonių neturi pakankamai pajamų, maisto, būsto, negauna paslaugų. Dėl miestų augimo gyventojai susiduria su rimtomis aplinkos žalingo poveikio problemomis, savivaldybės ir vietinės valdžios institucijos nesugeba suteikti gyventojams sveikatos apsaugos paslaugų. Dažnai miestų augimas kelia neigiamą poveikį aplinkai ir ištekliams, kurie yra būtini subalansuotai plėtrai. Dėl užterštos aplinkos miestuose yra didelis

sergamumas ir mirtingumas. Dėl per didelio gyventojų skaičiaus ir netinkamų būsto sąlygų sergama kvėpavimo organų ligomis, tuberkulioze, meningitu bei kitomis ligomis. Miesto sąlygomis daug veiksmų, turinčių įtakos žmogaus sveikatai, nepriklauso vien tiktai nuo sveikatos priežiūros sektoriaus. Miesto gyventojų sveikatos būklė priklauso nuo veiksmų koordinavimo visais valdžios lygiais, sveikatos priežiūros institucijų, verslo, religinių grupių, socialinių ir švietimo institucijų bei gyventojų veiklos.

SIEKIAI

6.33 Turi būti rūpinamasi miesto gyventojų sveikata ir gerove, kad jie galėtų prisidėti prie ekonominės ir socialinės plėtros. Visuomenės tikslas yra pasiekti 10-40 procentų sveikatos rodiklių pagerėjimo iki 2000 metų. Tiek pat turi pagerėti aplinkos, būsto ir sveikatos paslaugų rodikliai. Jie apima kiekybinius rodiklius tokiose srityse kaip kūdikių mirtingumas, gimdyvių mirtingumas dėl nėštumo ir gimdymo komplikacijų, neišnešiotų naujagimių santykinė dalis ir kitus rodiklius (pavyzdžiui, tuberkuliozė kaip būsto, kuriame gyvena per daug žmonių, rodiklis, viduriavimas kaip netinkamo vandens ir sanitarijos sąlygų rodiklis, nelaimingų atsitikimų skaičius pramonėje ir transporto sektoriuje, rodantis, kad neužkertamas kelias susižalojimų galimybei, ir tokios socialinės problemos, kaip narkotikų vartojimas, smurtiniai nusikaltimai, kurie rodo socialinius sutrikimus).

VEIKLA

6.34 Savivaldybės, padedamos šalių vyriausybių ir tarptautinių organizacijų, turi būti skatinamos imtis efektyvių priemonių inicijuoti arba sustiprinti tokią veiklą:

A) PARENGTI IR ĮGYVENDINTI SAVIVALDYBIŲ IR VIETINIUS SVEIKATOS PRIEŽIŪROS PLANUS:

- (i) sudaryti arba sustiprinti tarpžinybinius komitetus politiniu ir techniniu lygiais, numatant aktyvų bendradarbiavimą su mokslo, kultūros, religijos, medicinos, verslo, socialinėmis ir kitomis miesto institucijomis, sukuriant atitinkamą sistemą;
- (ii) priimti arba sustiprinti savivaldybių ar vietinių institucijų strategijos kryptis, ypač kreipiant dėmesį į veiklos pobūdį, kurį galima apibūdinti kaip "veikti drauge", o ne "daryti už kitą" ir sukurti aplinką, palankią sveikatai;
- (iii) užtikrinti sustiprintą visuomenės sveikatos švietimą mokyklose, darbovietėse, per žiniasklaidą ir pan.;
- (iv) skatinti bendruomenes gerinti savo pirminės sveikatos priežiūros įgūdžius bei sampratą;

(v) remti ir stiprinti neigalių ir vyresnio amžiaus žmonių reabilitacinę veiklą miesto ir priemiesčių bendruomenėse.

B) IŠNAGRINĖTI DABARTINES SVEIKATOS PRIEŽIŪROS, SOCIALINES IR APLINKOS SĄLYGAS MIESTUOSE, PARENGTI MEDŽIAGĄ APIE SĄLYGŲ SKIRTUMUS JUOSE

C) STIPRINTI SVEIKATOS, SUSIJUSIOS SU APLINKOS POVEIKIU, PRIEŽIŪROS PASLAUGAS:

- (i) patvirtinti poveikio sveikatai ir aplinkos poveikio įvertinimo procedūras;
- ii) organizuoti pradedančių dirbti ir seniau dirbančių pagrindinį ir profesinį mokymą

D) SUKURTI IR PALAIKYTI MIESTŲ BENDRADARBIAVIMO IR PASIKEITIMO PATIRTIMI, KAIP PRITAIKYTI EFEKTYVIUS MODELIOUS, SISTEMĄ

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

6.35 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 222 milijonus JAV dol., įskaitant apie 22 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

6.36 Sprendimų priėmimo modeliai turi būti toliau plėtojami ir plačiau diegiami, įvertinant alternatyvių technologijų ir strategijos kryptių išlaidas, sveikatą ir aplinkos poveikį. Miestų plėtros ir administravimo tobulinimui reikia pažangesnės valstybinės ir savivaldybių statistikos, kurios pagrindas būtų praktikoje pritaikomi standartizuoti rodikliai. Itin svarbu sukurti metodus miestų ir rajonų sveikatos būklės ir aplinkos sąlygų įvertinimui, taip pat šios informacijos panaudojimui planavime ir administravime.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

6.37 Programose turi būti numatytos užduotys savivaldybių darbuotojams ir mokymo kryptys, būtinos sveikų miestų plėtros procesuose. Būtina organizuoti pagrindinį ir

profesinį darbuotojų, kurie užsiima aplinkos poveikio sveikatai klausimais, mokymą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

6.38 Programos turi skatinti tobulesnį planavimą ir administravimą, kurį vykdo savivaldybės ir vyriausybė privačiame ir valstybiniame sektoriuje. Kuriant potencialą, dėmesys turi būti sutelkiamas į informaciją, visų partnerių koordinavimo mechanizmų tobulinimą ir veiksmingesnių įgyvendinimo priemonių bei išteklių panaudojimą.

E) PAVOJAUS SVEIKATAI DĖL APLINKOS TARŠOS IR KENKSMINGŲ MEDŽIAGŲ POVEIKIO SUMAŽINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

6.39 Pasulyje daug kur aplinka (oras, vanduo ir žemė), dirbamoji ir gyvenamoji vieta yra labai užterštos ir daro neigiamą poveikį šimtų milijonų žmonių sveikatai. Tokia padėtis yra, *inter alia*, dėl anksčiau vartotų bei dabar vartojamų gamybos modelių, gyvenimo būdo, energijos gamybos ir vartojimo, pramonės, transporto ir pan., per mažai dėmesio skiriant aplinkos apsaugai arba visiškai ją ignoruojant. Kai kuriose šalyse pastebimas padėties pagerėjimas, tačiau žala aplinkai daroma ir toliau. Dėl lėšų stokos daugelyje šalių menkai nagrinėjamos aplinkos taršos ir sveikatos problemos. Taršos kontrolė ir sveikatos apsaugos priemonės dažnai atsilieka nuo ekonomikos plėtros. Šalyse, kurių pramonė sparčiai plėtojama, į aplinką išskiriami žmogaus sveikatai kenkiantys teršalai. Neseniai atlikta PSO analizė atskleidė priklausomybę tarp sveikatos veiksnių, aplinkos ir plėtros, ir faktą, kad daugumoje šalių stinga integravimo, įgalinančio sukurti veiksmingus taršos kontrolės mechanizmus². Be jokio išankstinio nusistatymo prieš kriterijus, dėl kurių susitarė tarptautinė bendruomenė, arba normas, kurias patvirtins šalys, visais atvejais yra labai svarbu apsvaistyti kiekvienoje šalyje vyraujančias vertybių sistemas ir taikymą normų, kurios galioja išsivysčiusiose šalyse, tačiau gali būti netinkamos ir nepriimtinos socialinių išlaidų prasme besivystančioms šalims.

SIEKIAI

6.40 Visuotinis tikslas yra sumažinti kenksmingų medžiagų poveikį ir išsaugoti saugią bei nepavojingą žmogaus sveikatai aplinką, ir tuo pat metu palaikyti plėtrą. Konkrečių programų tikslai yra šie:

- (a) iki 2000 metų įtraukti aplinkos ir sveikatos apsaugos priemonės į visų šalių nacionalines plėtros programas;
- (b) iki 2000 metų sukurti šalyse atitinkamas infrastruktūras ir parengti programas, užkertančias kelią žalingam poveikiui, kuris daromas aplinkai, ir sudarančias pagrindą taršos mažinimui visose šalyse;
- (c) iki 2000 metų parengti integruotas programas, susijusias su taršos šaltinių šalinimu ir atliekų tvarkymu visose šalyse;
- (d) rinkti ir kaupti būtiną statistinę informaciją apie poveikį sveikatai, kuria remiantis būtų analizuojamos išlaidos ir gauta nauda, taip pat įvertinamas aplinkos poveikis sveikatos būklei panaudojant tą informaciją taršos kontrolės, prevencijos ir stabdymo priemonėms.

VEIKLA

6.41 Patvirtintos nacionalinės veiksmų programos, kurios vykdomos teikiant tarptautinę pagalbą, paramą ir koordinuojant jas, turi aprėpti šias sritis:

A) MIESTŲ ORO TARŠA:

- (i) numatyti taršos kontrolės metodus, kurių pagrindas - rizikos įvertinimas ir epidemiologiniai tyrimai, ir kurie taikomi ekologiškai saugios gamybos procesuose bei nepavojingam transporto taršos lygiui užtikrinti;
- (ii) numatyti oro taršos kontrolės galimybes didžiuosiuose miestuose, sutelkiant dėmesį į įgyvendinimo programas ir kontrolės sistemų naudojimą.

B) PATALPŲ ORO TARŠA:

- (i) remti tyrimus ir numatyti prevencijos bei kontrolės metodų programas, skirtas sumažinti patalpų oro taršai, apimančias ekonominio skatinimo priemones, kuriomis palaikomas tinkamų technologijų diegimas;
- (ii) numatyti ir vykdyti sveikatos švietimo kampanijas, ypač besivystančiose šalyse, dėl mažesnio vartojimo buityje sveikatai kenksmingo organinio kuro ir akmens anglies;

C) VANDENS TARŠA:

- (i) numatyti tinkamas vandens užterštumo kontrolės technologijas, pagrįstas pavojaus sveikatai įvertinimu;
- (ii) sukurti vandens užterštumo kontrolės sistemas didžiuosiuose miestuose.

D) PESTICIDAI:

numatyti galimybę kontroliuoti pesticidų platinimą ir naudojimą siekiant sumažinti pavojų žmonių sveikatai,

kylantį dėl žemės ūkyje ir miškų apsaugai naudojamų pesticidų laikymo, gabenimo, naudojimo ir liekamojo poveikio.

E) KIETOSIOS ATLIEKOS:

- (i) numatyti tinkamas kietųjų atliekų tvarkymo technologijas, pagrįstas pavojaus sveikatai įvertinimu;
- (ii) didžiuosiuose miestuose sukurti tinkamas kietųjų atliekų naikinimo sistemas.

F) GYVENVIETĖS:

parengti programas, skirtas pagerinti gyvenviečių sąlygoms, ypač kreipiant dėmesį į lūšnynų ir netinkamų gyvenimo sąlygų kvartalus, remiantis pavojaus sveikatai įvertinimu.

G) TRIUKŠMAS:

numatyti didžiausio leistino triukšmo normų nustatymo kriterijus, stengtis įvertinti triukšmo lygį ir jį kontroliuoti; tai turi būti aplinkos poveikio sveikatai programų dalis.

H) JONIZUOJANTYSIS IR NEJONIZUOJANTYSIS SPINDULIAVIMAS:

parengti ir įgyvendinti šalių įstatymus, normas ir įgyvendinimo procedūras pagal galiojančias tarptautines gaires.

I) ULTRAVIOLETINIO SPINDULIAVIMO POVEIKIS:

- (i) nedelsiant pradėti vykdyti tyrimus, kokį poveikį žmogaus sveikatai turi intensyvėjantis ultravioletinis spinduliavimas, pasiekiantis Žemės paviršių dėl stratosferos ozono sluoksnio irimo;
- (ii) remiantis šių tyrimų išvadomis, imtis atitinkamų priemonių aukščiau minėto poveikio žmonių sveikatai sumažinimui;

J) PRAMONĖ IR ENERGIJOS GAMYBA:

- (i) numatyti aplinkos poveikio sveikatai įvertinimo procedūras, taikomas planuojant ir plečiant pramonės bei energijos gamybos įmones;
- (ii) į visas nacionalines programas įtraukti pavojaus sveikatai analizę, numatant taršos kontrolę ir valdymą, ypač kreipiant dėmesį į toksines medžiagas, tokias kaip švinas;
- (iii) parengti pramonės higienos programas, taikomas visoms didesnėms pramonės įmonėms, siekiant stebėti realų kenksmingų medžiagų poveikį darbininkų sveikatai;
- (iv) remti ekologiškai saugių technologijų diegimą į pramonės ir energetikos sistemas.

K) STEBĖJIMAS IR VERTINIMAS:

sukurti aplinkos stebėjimo sistemas aplinkos kokybės ir gyventojų sveikatos sąlygų priežiūrai.

L) SUŽALOJIMŲ STATISTIKA IR SUŽALOJIMŲ SKAIČIAUS MAŽINIMAS:

- (i) remti stebėjimo sistemų, taikomų nelaimingų atsitikimų dažnumui ir priežastims tirti ir naudojamų gerai parengtai prevencijos strategijai vystymą;
- (ii) pagal nacionalinius planus parengti visų sektorių (pramonės, transporto ir kt.) strategijas, atitinkančias PSO saugių miestų ir saugių bendruomenių programas, įgalinančias sumažinti sužalojimų skaičių ir intensyvumą;
- (iii) atkreipti dėmesį į prevencijos strategiją, mažinančią profesinių ligų galimybę ir aplinkos poveikio bei darbe naudojamų toksinių medžiagų sukeltų ligų pavojų, didinančią darbo saugumą.

M) TYRIMŲ RĖMIMAS IR METODIKOS VYSTYMAS:

- (i) paremti naujus metodus, naudojamus sveikatai įvertinti ir išlaidoms, susijusioms su taršos kontrole, apskaičiuoti;
- (ii) numatyti ir vykdyti daugiaplanius įvairių aplinkos teršalų kenksmingo poveikio sveikatai tyrimus, taip pat vykdyti nedidelių teršalų dozių ilgalaikio poveikio epidemiologinius tyrimus, tirti biologinius rodiklius, kuriais remiantis galima įvertinti poveikį žmogui, neigiamą įtaką jo sveikatai ir jautrumo aplinkos poveikiui padidėjimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

6.42 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 3 milijardus JAV dol., įskaitant 3 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba paskolas lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

6.43 Nors jau yra sukurtos taršos prevencijos ir mažinimo technologijos, tinkančios spręsti daugeliui problemų, šalys programoms rengti ir numatyti politikos kryptims turi atlikti

plačius tyrimus. Reikia stengtis bendradarbiauti su verslo sektoriumi. Racionalaus išlaidų panaudojimo ir efektyvumo analizė bei aplinkos poveikio įvertinimo metodai turi būti parengti pagal tarptautines bendradarbiavimo programas ir taikomi nustatyti prioritetams bei numatyti strategijos kryptims, atsižvelgiant į sveikatą ir plėtrą.

6.44 Besivystančių šalių pastangoms vykdyti veiklą, nurodytą 6.41 (a)-(m) punktuose, turi būti suteikta parama ir galimybė pasinaudoti technologijomis, žiniomis ir informacija, šią paramą turi teikti turintys tokių žinių ir sukūrę technologijas, kaip nurodyta 34 skyriuje.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

6.45 Turi būti numatyta nuodugni šalių strategija, kad kvalifikuoto žmonių darbo išteklių stoka nebūtų kliūtimi jai įgyvendinti ir netrukdytų spręsti kenksmingų medžiagų, darančių neigiamą poveikį sveikatai ir aplinkai, problemas. Mokymo programose turi dalyvauti aplinkos ir sveikatos sektoriaus įvairių lygių darbuotojai - nuo vadybininkų iki inspektorių. Daugiau dėmesio reikia skirti aplinkos poveikio sveikatai klausimams vidurinių mokyklų ir universitetų mokymo programose, taip pat visuomenės švietimo programose.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

6.46 Visos šalys turi įgyti žinių ir praktinių įgūdžių, kaip numatyti ir išvelgti aplinkos poveikio sveikatai kenksmingumą ir sukurti potencialą, įgalinantį sumažinti rizikos veiksnius. Svarbiausi reikalavimai tam yra vadovų, specialistų ir piliečių žinios apie aplinkos poveikio sveikatai problemas; tarpžinybinės ir vyriausybių tarpusavio bendradarbiavimo priemonės, įgalinančios darniai valdyti ir tvarkyti taršos šaltinius; socialinių klausimų sprendimo priemonės, kurias įgyvendinant atsižvelgiama į asmens ir bendruomenės interesus; įgaliojimų perdavimas ir lėšų paskirstymas savivaldybėms, sudarant joms galimybes tenkinti sveikatos priežiūros poreikius.

¹ A/45/625, priedas

² PSO komisijos ataskaita apie sveikatą ir aplinką (Ženeva)

7

Subalansuota gyvenviečių plėtra

ĮVADAS

7.1 Išvystytos pramonės šalyse miestų vartotojiški modeliai kelia grėsmę pasaulio ekosistamai, o besivystančių šalių gyvenvietėms reikia daugiau žaliavų, energijos, ir ekonominei plėtrai pirmiausia būtina įveikti didžiausias ekonomines ir socialines problemas. Žmonių gyvenviečių sąlygos daug kur pasaulyje, ypač besivystančiose šalyse, blogėja dėl mažų investicijų į jų tvarkymą, be to, šiose šalyse jaučiama ribotų išteklių problema. Pagal kai kuriuos turimus duomenis, mažas pajamas gaunančiose šalyse tik 5,6 procentų valstybės išlaidų yra skiriama būstui, patogumams, socialinei apsaugai ir gerovei.¹ Tarptautinių paramos ir finansavimo organizacijų teikiamos lėšos taip pat yra nedidelės. Pavyzdžiui, tik 1 procentas Jungtinių Tautų sistemos visų dotacijų išlaidų 1998 metais buvo skirta žmonių gyvenvietėms², o 1991 metais Pasaulio banko ir Tarptautinės plėtros asociacijos (IDA) paskolos, suteiktos miestų plėtrai ir vandens tiekimo bei nuotekų valymo sistemoms, sudarė atitinkamai 5,5 ir 5,4 procentų bendros paskolų sumos.³

7.2 Kita vertus, turima informacija rodo, kad techninio bendradarbiavimo veikla žmonių gyvenviečių klausimais skatina didinti valstybės ir privataus sektoriaus investicijas. Pavyzdžiui, 1998 metais kiekvieno JT Plėtros programos (UNDP) techniniam bendradarbiavimui gyvenviečių srityje išleisto dolerio rezultatas buvo tolesnės 122 JAV dol. investicijos, ir šis rodiklis yra aukščiausias JT Plėtros programos (UNDP) veikloje.⁴

7.3 Šios veiklos principas “veikti drauge” yra naudingas gyvenviečių plėtrai. Užsienio pagalba padės mobilizuoti šalies išteklius, kurių reikia norint pagerinti visų žmonių gyvenimo ir darbo sąlygas iki 2000 metų ir vėliau, taip pat sprendžiant augančios bedarbystės ir gyventojų grupių, kurios negauna jokių pajamų, problemas. Tuo pat metu visos šalys turi spręsti aplinkos klausimus, susijusius su miestų plėtra, daugiau dėmesio skirdamos miesto bei kaimo

varguomenės ir bedarbių poreikiams, taip pat vis didėjančiam skaičiui gyventojų, kurie negauna jokių pajamų.

ŽMONIŲ GYVENVIEČIŲ SIEKIAI

7.4 Visų gyvenviečių tikslas yra pagerinti socialinę, ekonominę ir aplinkos kokybę, visų žmonių, ypač miesto ir kaimo varguomenės, darbo ir gyvenimo sąlygas. Ši sieki reikia grįsti techniniu bendradarbiavimu, valstybinio, privataus sektoriaus ir bendruomenės partneryste, bendruomenės grupių ir kitų įvairių suinteresuotų grupių - moterų, tenykščių gyventojų, vyresniojo amžiaus ir neįgalių žmonių - dalyvavimu sprendimų priėmimo. Šios nuostatos turi sudaryti šalių gyvenviečių strategijos pagrindinius principus. Formuojant šias strategijas, šalims būtina numatyti šiame skyriuje išvardintų aštuonių programų sričių prioritetus, atitinkančius tų šalių planus ir siekius, atsižvelgiant į jų socialinį ir kultūrinį potencialą. Be to, šalys turi numatyti galimybę stebėti, kaip įgyvendinama jų skurstančių ir beteisių gyventojų grupių strategija, ypač atkreipti dėmesį į moterų reikmes.

7.5 Šiame skyriuje aptariamos tokios programos sritys:

- (a) visiems suteikti tinkamą gyventi būstą;
- (b) tobulinti gyvenviečių administravimą;
- (c) remti subalansuotą žemės naudojimo planavimą ir administravimą;
- (d) administruoti integruotą aplinkos infrastruktūrą: vandens tiekimo, kanalizacijos, nuotekų ir kietųjų atliekų sistemas;
- (e) gyvenvietėse kurti optimalias energijos ir transporto sistemas;
- (f) atkurti gyvenvietes stichinių nelaimių zonose;
- (g) remti subalansuotą statybos pramonę;
- (h) palaikyti žmonių darbo išteklių plėtrą ir kompetenciją gyvenviečių plėtros srityje.

PROGRAMOS SRITYS

A) TINKAMO GYVENTI BŪSTO SUTEIKIMAS VISIEMS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.6 Galimybė turėti saugų ir sveiką, tinkamą gyventi būstą yra labai svarbi kiekvieno asmens fizinei, psichologinei, socialinei bei ekonominei gerovei, ir šis klausimas turi būti vienas iš svarbiausių valstybinėje ir tarptautinėje veikloje. Teisė į tinkamą būstą yra pagrindinė žmogaus teisė, įrašyta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje ir Tarptautinėje ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių sutartyje. Vis dėlto tyrimai rodo, kad šiuo metu mažiausiai 1 milijardas žmonių neturi saugaus ir tinkamo būsto, kad šis skaičius gali sparčiai didėti iki šio amžiaus pabaigos bei vėliau, jeigu nebus imtasi atitinkamų priemonių.

7.7 Svarbi pasaulinė programa, padedanti spręsti šią problemą, yra 1988 m. gruodžio mėn. Generalinės Asamblėjos priimta Pasaulinė tinkamo gyventi būsto strategija iki 2000 metų (nutarimas 43/181, priedas). Nors ir aktyviai palaikoma, ši Strategija turėtų gauti didesnę politinę ir finansinę paramą, nes tik tuomet bus galima įgyvendinti jos tikslus, numatančius visiems tinkamą gyventi būstą iki šio amžiaus pabaigos ir vėliau.

SIEKIAI

7.8 Siekiama suteikti galimybes sparčiai gausėjantiems gyventojams ir miesto bei kaimo varguomenei įsigyti tinkamą gyventi būstą, realizuojant ekologiškai saugaus būsto plėtros nuostatas.

VEIKLA

7.9 Reikia vykdyti tokią veiklą:

(a) siekiant visiems suteikti tinkamą gyventi būstą, pirmiausia visų šalių vyriausybės turi nedelsdamos pasirūpinti, kad būtų suteiktas tinkamas gyventi būstas šalies benamiams, o tarptautinė bendruomenė ir finansinės institucijos turi remti besivystančių šalių pastangas suteikti būstą varguomenei;

(b) šalys turi patvirtinti ir/arba sustiprinti savo nacionalines tinkamo gyventi būsto strategijas, suderintas su Pasauline tinkamo gyventi būsto strategija iki 2000 metų. Žmones turi ginti įstatymas nuo nepagrįsto iškėlimo iš jų būsto ar žemės sklypo;

(c) šalys turi kiek gali remti miesto ir kaimo varguomenės, bedarbių ir negaunančių jokių pajamų gyventojų grupių pastangas įsigyti tinkamą gyventi būstą, priimdamos ir papildydamos teisės aktus, suteikdamos gyventojams galimybę gauti žemės, lėšų ir pigių statybinių medžiagų, aktyviai remti neformalių gyvenviečių ir miesto lūšnų kvartalų atnaujinimą, kaip pragmatinį sprendimą ir tikslingą priemonę, sprendžiant tinkamo gyventi būsto deficito problemą miestuose;

(d) šalys turi padėti miesto ir kaimo varguomenei įsigyti būstą, taikydamos būsto kreditavimo sistemas bei diegdamos kitus pažangius konkrečioms sąlygoms pritaikytus būdus;

(e) šalys turi remti ir plėtoti aplinkos apsaugos nuostatas atitinkančią tinkamo gyventi būsto strategiją valstybės, valstijos/apskrities ir savivaldybės mastu, užmegzti partnerystės ryšius tarp privataus ir valstybinio sektoriaus, bendruomenių ir bendruomenių organizacijų;

(f) šalys, ypač besivystančios, turi kiek galėdamos rengti ir diegti programas, kuriomis sumažintų kaimo gyventojų kėlimosi į miestus padarinius, gerinti kaimo gyvenimo sąlygas;

(g) šalys turi kiek galėdamos plėtoti ir diegti programas, kuriomis sprendžiamos perkeltųjų asmenų konkrečios problemos atitinkamose šalyse;

(h) šalys turi tinkamai parengti tyrimų duomenis apie tinkamo gyventi būsto strategijų įgyvendinimo pažangą, *inter alia*, stebėti šių strategijų įgyvendinimą pagal Žmonių gyvenviečių komisijos patvirtintas direktyvas ir pagal veiklos vertinimo rodiklius, kuriuos nustatė JT Žmonių gyvenviečių centras (Habitat) ir Pasaulio bankas.

(i) turi būti stiprinamas dvišalis ir daugiašalis bendradarbiavimas, skatinant nacionalinių tinkamo gyventi būsto strategijų įgyvendinimą besivystančiose šalyse;

(j) turi būti rengiamos ataskaitos pasaulio mastu, aprėpiančios nacionalinę veiklą ir tarptautinių organizacijų bei dvišalių donorų paramą; ataskaitos turi būti rengiamos kas dveji metai ir platinamos, kaip numatyta Pasaulinėje tinkamo gyventi būsto strategijoje iki 2000 metų.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.10 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 75 milijardus JAV dol., įskaitant 10 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

7.11 Šių priemonių reikalavimai yra pateikti kituose šio skyriaus punktuose, nagrinėjančiuose kitas programos sritis.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.12 Išsivysčiusios šalys ir finansavimo institucijos turi teikti pagalbą besivystančioms šalims kuriant potencialą, kuris sudarytų galimybes aprūpinti tinkamu gyventi būstu visus, taip pat jokių pajamų neturinčias gyventojų grupes, teikti pagalbą tyrimų institucijoms ir mokymo programoms, kurios skirtos valdžios pareigūnams, specialistams, bendruomenėms ir nevyriausybiniams organizacijoms, taip pat stiprinti vietinių darbuotojų pajėgumą plėtoti atitinkamas technologijas.

B) GYVENVIEČIŲ ADMINISTRAVIMO TOBULINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.13 Amžiaus pabaigoje didžioji pasaulio gyventojų dalis gyvens miestuose. Miesto gyvenvietėse, ypač besivystančiose šalyse, galima išvelgti daug visuotinės aplinkos ir plėtros krizės simptomų, tačiau jose sukuriama 60 procentų bendrojo vidaus produkto, ir tinkamai tvarkomos šios gyvenvietės gali išlaikyti tokį gamybos lygį, gyvenimo sąlygos jose gali būti pagerintos, o gamtos išteklių subalansuoti tvarkomi.

7.14 Kai kurios didmiesčių zonos peržengia kelių politinių ar administracinių vienetų (apskričių ir savivaldybių) sienas, nors iš tiesų jos kartais priklauso išsiplėtusiai miesto sistemai. Daugeliu atvejų toks politinis nevienalytiškumas yra kliūtis tinkamai įgyvendinti aplinkos apsaugos programas.

SIEKIAI

7.15 Reikia siekti visų miesto gyvenviečių, ypač besivystančiose šalyse, subalansuoto administravimo, užtikrinti žmonių, ypač skurstančiųjų ir beteisių gyventojų grupių, gyvenimo sąlygų pagerinimą, skatinant nacionalinės ekonomikos plėtros tikslų įgyvendinimą.

VEIKLA

A) MIESTŲ VALDYMO TOBULINIMAS

7.16 Administravimo stiprinimo sistema yra numatyta bendroje Jungtinių Tautų plėtros programos, Pasaulio banko, JT Žmonių gyvenviečių centro (Habitat) Miestų administravimo programoje (UMP), šios sistemos tikslas yra sutelkti visuotines pastangas ir padėti besivystančioms šalims spręsti miestų administravimo klausimus. Į šią sistemą gali įsiliesti visos suinteresuotos šalys 1993-2000 m. Pagal savo planus ir prioritetus šalys, padedamos nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių atstovų, turi imtis žemiau išvardintos veiklos šalies, valstijos, apskrities ir vietinių mastu, remiamos įvairių programų ir pagalbos institucijų:

(a) naudotis miestų administravimo rekomendacijomis šiose srityse: žemės valdymas, miestų aplinkos apsaugos administravimas, infrastruktūros valdymas ir savivaldybių finansai bei administravimas;

(b) dėti daugiau pastangų siekiant sumažinti miesto gyventojų skurdą šiomis priemonėmis:

(i) sudaryti miesto varguomenei, ypač moterims, galimybes dirbti plėtojant, miesto infrastruktūrą bei paslaugas, remiant smulkiųjų verslininkų ekonominę veiklą - remonto paslaugas, atliekų pakartotinį ciklą, buitines paslaugas ir smulkia prekybą;

(ii) suteikti pagalbą labiausiai skurstantiems miesto gyventojams, *inter alia*, sukuriant socialinę infrastruktūrą, kuri padėtų sumažinti badaujančiųjų ir benamių skaičių, suteikiant tinkamas bendruomenės paslaugas;

(iii) skatinti kūrimą vietinių bendruomenių organizacijų, privačių savanorių organizacijų ir kitų nevyriausybinių organizacijų, kurios padėtų sumažinti skurdą ir pagerintų mažas pajamas gaunančių šeimų gerovę;

(c) parengti naujas miesto planavimo strategijas, kurios padėtų spręsti aplinkos apsaugos ir socialinius klausimus šiomis priemonėmis:

(i) sumažinti subsidijas ir padengti visas išlaidas aplinkos apsaugos ir patogumų paslaugoms (t.y. vandens tiekimo, sanitarinėms, kietųjų atliekų tvarkymo, kelių, telekomunikacijų), kurios suteikiamos kitiems netoliese gyvenantiems gyventojams, turintiems didesnes pajamas;

(ii) pagerinti infrastruktūrą ir paslaugų kokybę varginguosiuose miestų rajonuose;

(d) plėtoti vietines strategijas, kuriomis siekiama pagerinti gyvenimo ir aplinkos kokybę, integruoti sprendimus dėl žemės naudojimo ir jos administravimo, mobilizuoti investicijas į valstybinį ir privatų sektorius, žmonių ir materialinius išteklius, steigti ekologiškai saugias ir tausojančias sveiką darbo vietas.

B) MIESTŲ DUOMENŲ SISTEMŲ TOBULINIMAS

7.17 1993-2000 m., aktyviai dalyvaujant verslininkams, šalys turi pasirinktuose miestuose vykdyti eksperimentinius projektus, kurių tikslas surinkti bei išanalizuoti miestų duomenis, ir platinti šią informaciją, atlikti aplinkos poveikio analizę vietiniu, valstijų, apskričių, valstybės ir tarptautiniu mastu, įsteigti miestų duomenų administravimo padalinį.⁵ JT organizacijos Habitat, UNEP ir UNDP galėtų teikti technines konsultacijas ir supažindinti su duomenų tvarkymo sistemų modeliais.

C) VIDUTINIO DYDŽIO MIESTŲ PLĖTROS SKATINIMAS

7.18 Siekiant sumažinti didelių miestų būdingas problemas išsivysčiusiose šalyse, reikia diegti politiką ir strategijas, kuriomis numatoma plėtoti vidutinio dydžio miestus, kuriuose būtų galimybė kaimo bedarbiams susirasti darbą, taip pat skatinama kaimo ekonominė veikla, tuo pat metu pakankamai dėmesio skirti miestų administravimui, nes dėl miestų pakrikos plėtos nuniokojus išteklius galima pakenkti kaimyninėms sritims ir kyla grėsmė pradėti skverbtis į atviras vietas bei dirbamos žemės plotus naudoti miestų plėtrai.

7.19 Šalys turi parengti atitinkamas urbanizacijos proceso ir politikos apžvalgas, kuriose būtų įvertintas miestų plėtos poveikis aplinkai, ir taikyti miestų planavimo ir administravimo nuostatas, atitinkančias poreikius, išteklių potencialą ir kitus augančių vidutinio dydžio miestų rodiklius. Savo veikloje jos turi atkreipti dėmesį, kokių būdu yra lengviau pakeisti kaimo gyvenimo būdą į miesto gyvenimo būdą ir gyvenamos modelius, skatinti smulkiuosius verslus, ypač maisto gamybos srityje, remti vietinių pajamų sistemą, smulkiają prekių gamybą ir paslaugas atokiuose kaimo rajonuose.

7.20 Visi miestai, ypač tie, kurie apibūdinami kaip turintys subalansuotos plėtos problemų, privalo, laikydamiesi šalies įstatymų, reglamentų ir kitų teisės aktų, parengti ir plėtoti programas, kurių tikslas yra spręsti šias problemas ir taikyti subalansuotos plėtos nuostatas. Tarptautinėmis pastangomis reikia suaktyvinti Subalansuotų miestų programą ir PSO sveikų miestų programą. Reikia parengti ir koordinuoti kitas iniciatyvas, kurias skatina Pasaulio bankas, regioniniai plėtos bankai ir dvišalės agentūros, kiti suinteresuoti dalyviai, ypač savivaldybių tarptautiniai ir šalių atstovai. Miestai turėtų:

a) steigti institucijas, skirtas rūpintis subalansuotos plėtos reikalais, palaikyti nuolatinį dialogą tarp suinteresuotų subalansuotos plėtos proceso dalyvių (valstybinio, privataus sektoriaus ir bendruomenių), ypač moterų ir vietinių gyventojų dalyvavimą;

b) gerinti miestų aplinką, plėtojant socialinę sistemą ir skleidžiant žinias apie aplinką, skatinti vietinių bendruomenių dalyvavimą, išaiškinti visuomenei reikalingų paslaugų ir miesto infrastruktūros kūrimo, patogumų, senų pastatų, istorinių vietų bei kitų kultūrinių žmonijos kūrinių apsaugos ir atnaujinimo reikmes. Be to, reikia aktyviau vykdyti "žaliosios veiklos" programas, kuriomis skatinama tausojanti žmonių veikla, suteikti darbo galimybę mažas pajamas gaunantiems miesto gyventojams;

c) stiprinti vietinių valdžios institucijų kompetenciją, siekiant efektyvesnės jų veiklos sprendžiant plėtos ir aplinkos apsaugos klausimus, siejant jas su sparčiu ir pamatuotu miestų augimu, vykdant tinkamą planavimą, kuriame atsižvelgiama į miestų poreikius ir ekologiškai saugų miestų planavimą;

d) dalyvauti tarptautinėje "subalansuotų miestų sistemoje", keičiantis informacija ir mobilizuojant šalių bei tarptautinę techninę ir finansinę pagalbą;

e) remti rengimą subalansuotų, ekologiškų ir tausojančių kultūros vertybes turizmo programų, kurios turi būti laikomos miesto ir kaimo gyvenviečių subalansuotos plėtos strategijos dalimi ir miestų plėtos decentralizavimo bei regioninių skirtumų sumažinimo priemone;

f) padedant atitinkamoms tarptautinėms agentūroms, sukurti priemones, skirtas mobilizuoti išteklius, kurie reikalingi vietinių aplinkos kokybę gerinančių iniciatyvų įgyvendinimui;

g) bendruomenių grupėms, nevyriausybiniams organizacijoms ir asmenims suteikti galimybes prisiimti įgaliojimus ir išpareigojimus dėl aplinkos apsaugos administravimo ir rėmimo, pasinaudojant dalyvavimą skatinančiomis priemonėmis ir būdais, kuriuos numato aplinkos apsaugos koncepcija.

7.21 Visų šalių miestai, palaikomi nevyriausybinių organizacijų, tokių kaip Tarptautinė savivaldybių sąjunga (IULA), Tarptautinė vietinių aplinkos iniciatyvų taryba (ICLEI) ir Pasaulio susigiminiavusių miestų federacija, turi stiprinti bendradarbiavimą su besivystančiomis šalimis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.22 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 100 milijardų JAV dol., įskaitant 15 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.23 Besivystančios šalys, kurioms bus suteikta tarptautinė pagalba, turi apsvaistinti ruošimą ir mokymą miesto administratorių, techninių darbuotojų, vadybininkų ir kitų reikalingų darbuotojų, kurie galėtų sėkmingai administruoti ekologiškai saugią miestų plėtrą, išsiugdyti būtinus įgūdžius analizuoti ir kūrybiškai taikyti kitų miestų patirtį. Šiam tikslui reikia panaudoti įvairius mokymo metodus - nuo formalaus švietimo iki žiniasklaidos panaudojimo - ir taikyti praktikoje įgytas žinias bei įgūdžius.

7.24 Besivystančios šalys taip pat turi skatinti techninį mokymą ir tiriamuosius darbus, pasitelkdamos savanorius pagalbininkus, nevyriausybinės organizacijas ir privačius verslininkus, tokiose srityse kaip atliekų mažinimas, vandens kokybė, energijos taupymas, saugi chemikalų gamyba ir mažiau teršiantis transportas.

7.25 Bendromis visų šalių pastangomis plėtoti veiklą, padedančią sukurti potencialą, ne tik mokyti žmones ir atitinkamas funkcijas vykdančias grupes, bet ir numatyti institucijų sistemą, administravimo būdus, tarpžinybinius ryšius, informacijos srautus ir konsultacijų organizavimą.

7.26 Be to, tarptautinėmis pastangomis, pavyzdžiui, naudojantis Miestų administravimo programa, bendradarbiaujant su daugiašalėmis ir dvišalėmis agentūromis, turi būti tęsiama pagalba besivystančioms šalims, kad jos galėtų sukurti dalyvių struktūrą, aprūpinančią privataus sektoriaus, nevyriausybinių organizacijų ir varguomenės, ypač moterų ir neturinčių palankių sąlygų grupių atstovus.

C) SUBALANSUOTO ŽEMĖS NAUDOJIMO PLANAVIMO IR ADMINISTRAVIMO RĖMIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.27 Galimybė pasinaudoti žemės ištekliais yra svarbi subalansuoto gyvenimo būdo dalis. Žemės ištekliai yra žmonijos gyvenimo sistemų pagrindas ir sudaro galimybes naudoti dirvožemį, energiją bei vandenį, kurie yra būtini žmogaus veiklai. Sparčiai augančiuose miestuose galimybių pasinaudoti žeme vis mažėja dėl jos poreikio pramonei, būstui, komercinei veiklai, žemės ūkiui, žemėvaldos struktūroms ir atviroms zonoms. Be to, kylant žemės kainai miestuose, varguomenė praranda tinkamos dirbti žemės plotus. Kaimo vietovėse vykdoma nesubalansuota veikla, tokia kaip prastos, neduodančios pajamų žemės dirbimas, miškų ir ekologiškai lengvai pažeidžiamų sričių eksploatavimas komerciniais tikslais arba bežemių miesto gyventojų veikla, sąlygoja aplinkos niokojimą ir neduoda lauktos naudos skurstantiems kaimo gyventojams.

SIEKIAI

7.28 Reikia numatyti žemės reikmes atsižvelgiant į žmonių gyvenviečių plėtrą, pasitelkiant ekologiškai saugų teritorijų planavimą ir žemės naudojimą, stengiantis užtikrinti galimybę naudotis žeme visiems ūkininkams, ir, jeigu įmanoma, skatinti komunalinę ir kolektyvinę žemės nuosavybę bei administravimą.⁶ Ypač reikia pasirūpinti moterimis ir tenykščiais gyventojais dėl ekonominių ir kultūrinių priežasčių.

VEIKLA

7.29 Šalys turi apsvaistinti klausimą dėl savo žemės išteklių inventorizavimo ir sukurti žemės kadastrą, kuriame žemės ištekliai būtų suklasifikuoti pagal jos panaudojimo tikslingumą, ekologiškai trapioms arba galimų stichinių nelaimių zonoms turi būti numatytos konkrečios apsaugos priemonės.

7.30 Šalys atitinkamai turi aptarti žemės išteklių valdymo planus, kuriais bus vadovaujama plėtojant ir naudojant žemės išteklius, ir šiam tikslui būtina numatyti šiuos veiksmus:

- sukurti nacionalinę teisinę bazę, kuria bus vadovaujama įgyvendinant ekologiškai saugios, subalansuotos miestų plėtros, žemės naudojimo, būsto ir miestų augimo reguliavimo politiką;
- sukurti kiek galima efektyvesnes ir prieinamas žemės rinkas, kurios atitiktų bendruomenės plėtros poreikius, *inter alia*, tobulinant žemės registro sistemas ir numatant žemės sandorių nuostatas;
- plėtoti finansines skatinimo ir žemės naudojimo kontrolės priemones, taip pat žemės naudojimo planus, siekiant racionaliau ir ekologiškai saugiai naudoti ribotus žemės išteklius;
- palaikyti bendradarbiavimą tarp valstybinio bei privataus sektorių, bendruomenių, valdančių žemės išteklius, skirtus gyvenviečių plėtrai;
- bendruomenės pastangomis stiprinti žemės išteklių apsaugą miesto ir kaimo gyvenvietėse;
- numatyti žemės valdymo formas, tinkamas visiems žemės naudotojams, ypač tenykščiams gyventojams, moterims, vietinėms bendruomenėms, mažas pajamas gaunantiems miestų gyventojams ir kaimo varguomenei;
- dėti daugiau pastangų suteikti miesto ir kaimo varguomenei galimybes naudotis žeme, taip pat numatyti kreditavimo sistemas žemei pirkti ir saugaus, sveiko, tinkamo gyventi būsto statybai ir įsigijimui arba tokio būsto bei infrastruktūros paslaugų pagerinimui;
- plėtoti žemės valdymo tobulinimo priemones, kuriomis būtų kvalifikuotai sprendžiamos žemės išteklių reikmės

žemės ūkiui, pramonei, transportui, miestų plėtrai, žalioms zonoms, draustiniams ir kitoms gyvybiškai svarbioms sritims;

i) ugdyti politikų išmanymą apie stichiškai kuriamų gyvenviečių ekologiškai trapiose zonose padarinius, pagrįstą valstybinę ir vietinę žemės naudojimo bei gyvenviečių politiką, kuri yra būtina šiam tikslui įgyvendinti.

7.31 Įvairios dvišalės ir daugiašalės institucijos ir programos, tokios kaip JT Plėtros programa (UNDP), Maisto ir žemės ūkio organizacija (FAO), Pasaulio bankas, regioniniai plėtros bankai, kitos suinteresuotos organizacijos ir bendra JT Plėtros programos/ Pasaulio banko/ Miestų administravimo programa Habitat tarptautiniu mastu turi padėti gerinti žemės išteklių valdymo koordinavimą, taip pat turi būti imtasi veiksmų skatinti subalansuoto žemės administravimo patirties perdavimą besivystančioms šalims.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.32 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993–2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 3 milijardus JAV dol., įskaitant apie 300 milijonų JAV dol sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

7.33 Visoms šalims, ypač besivystančioms, atskirai arba pagal regionus turi būti suteiktos galimybės pasinaudoti žemės išteklių administravimo šiuolaikiniais metodais, tokiais kaip geografinės informacijos sistemos, palydovų nuotraukos bei kitais nuotoliniais metodais.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.34 Visose šalyse turi būti organizuojamas mokymas apie racionalų žemės išteklių planavimą ir administravimą, kreipiant dėmesį į aplinkos apsaugos klausimus, pagalbą besivystančioms šalims turi teikti tarptautinės pagalbos ir finansavimo institucijos; tokia veikla siekiama šių tikslų:

a) stiprinti šalių, valstijų apskričių ir savivaldybių švietimo tyrimų ir mokymo institucijas, kurios organizuoja žemės valdymo technikos darbuotojų ir specialistų mokymą;

b) ruošti ministerijų ir institucijų, kurios yra atsakingos už žemės klausimus, organizacinės veiklos apžvalgas, kuriomis stengiamasi sukurti efektyvesnius žemės išteklių administravimo metodus, šių ministerijų ir institucijų darbuotojams reguliariai organizuoti mokymo kursus darbo vietose, supažindinant juos su šiuolaikinėmis žemės išteklių administravimo priemonėmis;

c) jeigu reikia, aprūpinti šias institucijas šiuolaikine įranga - programine bei kompiuterine technika, įranga matavimams atlikti;

d) tobulinti įgyvendinamas programas ir skatinti tarptautinį ir tarpregioninį pasikeitimą informacija apie žemės valdymą, steigiant žemės administravimo mokslų ir su tuo susijusios veiklos specialistų asociacijas, organizuojant seminarus.

D) INTEGRUOTOS APLINKOS INFRASTRUKTŪROS: VANDENS TIEKIMO, KANALIZACIJOS, NUOTEKŲ IR KIETŲJŲ ATLIEKŲ SISTEMŲ ADMINISTRAVIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.35 Miestų plėtros subalansavimas apibūdinamas įvairiais rodikliais, susijusiais su vandens tiekimu, oro kokybe ir ekologiškai saugios sanitarijos bei atliekų tvarkymo infrastruktūra. Atsižvelgiant į vartotojų gausumą tinkamai valdoma miestų plėtra suteikia unikalių galimybių spręsti subalansuotos plėtros infrastruktūros klausimus, įgyvendinant tinkamą kainų politiką, švietimo programas ir ekonomiškai pagrįstus ir ekologiškai saugius vartojimo modelius. Tačiau daugumoje besivystančių šalių dėl aplinkosaugos požiūriu netinkamos infrastruktūros arba jos nebuvimo dažnai plinta ligos ir mirštama anksčiau laiko. Šiose šalyse sąlygos kasmet blogėja dėl augančių reikmių, kurių vyriausybės nėra pajėgios tinkamai išspręsti.

7.36 Integruotas požiūris į ekologiškai saugią infrastruktūrą gyvenvietėse, ypač miesto ir kaimo varguomenės rajonuose, yra investicija į subalansuotą plėtrą, galinčią pagerinti gyvenimą, išplėsti gamybą, pagerinti gyventojų sveikatą ir sumažinti investicijas gydymui ir skurdo panaikinimui.

7.37 Daug veiklos sričių, kurias galima geriau tvarkyti laikantis integruoto požiūrio, yra apibūdintos šiuose Darbotvarkės 21 skyriuose: 6 skyrius (*Žmonių sveikatos apsauga ir jos gerinimas*), 9 skyrius (*Atmosferos apsauga*), 21 skyrius (*Aplinkos atžvilgiu saugus kietųjų atliekų tvarkymas ir kanalizacijos nuotekų sistemos*)

SIEKIAI

7.38 Svarbu sukurti aplinkosaugos požiūriu tinkamas infrastruktūros sistemas visose gyvenvietėse iki 2025 m. Tam reikia, kad visos besivystančios šalys savo strategijose numatytų programas, įgalinančias sukurti būtiną techninį, finansinį ir žmonių išteklių potencialą, užtikrinantį tobulesnę infrastruktūros integraciją ir aplinkos planavimą iki 2000 m.

VEIKLA

7.39 Šalys turi įvertinti gyvenvietėms tinkamas ekologiškai saugias infrastruktūras, apibrėžti subalansuoto atliekų tvarkymo siekius ir įgyvendinti ekologiškai saugią technologiją, užtikrinančią, kad aplinka, žmonių sveikata ir gyvenimo lygis būtų saugūs. Padedant dvišalėms ir daugiašalėms agentūroms, reikia tobulinti gyvenviečių infrastruktūros ir aplinkos programas, kuriomis diegiamas integruotas žmonijos gyvenviečių principas planuojant, plėtojant, palaikant ir valdant su aplinka susijusią infrastruktūrą (vandens tiekimo, kanalizacijos, nuotekų surinkimo, kietųjų atliekų tvarkymo sistemų administravimas). Reikia geriau koordinuoti šių agentūrų veiklą, bendradarbiaujant su tarptautinių organizacijų bei šalies savivaldybių atstovais, privačiu sektoriumi bei bendruomenių grupėmis. Visų agentūrų veikloje, susijusioje su gyvenviečių aplinkos infrastruktūra, turi būti pagal galimybes atsižvelgta į ekosistemą ir kaimynines sritis, taip pat turi būti vykdomi stebėjimai, išsamūs tyrimai, kuriamas potencialas, perduodamos atitinkamos technologijos, techniškai bendradarbiaujama diegiant programas.

7.40 Besivystančioms šalims valstybės ir vietiniu mastu turi būti teikiama pagalba, įgyvendinant integravimo principą vandens tiekimo, energijos, kanalizacijos, nuotekų surinkimo ir kietųjų atliekų tvarkymo sistemoms, o tarptautinės finansavimo agentūros turi užtikrinti, kad šis principas būtų taikomas ekologiškai saugiai infrastruktūrai tobulinti neformaliose gyvenvietėse pagal reikalavimus ir normas, kuriose yra atsižvelgta į bendruomenės, kuriai bus teikiamos paslaugos, gyvenimo sąlygas ir išteklius.

7.41 Šalys, kurdamos ekologiškai saugią infrastruktūrą, pagal galimybes turi laikytis šių principų:

- a) laikytis politikos kiek galima sumažinti žalą aplinkai arba visiškai nekenkti jai;
- b) užtikrinti, kad prieš priimant atitinkamus sprendimus bus įvertintas poveikis aplinkai ir atsižvelgta į galimų ekologinių padarinių sukeltus nuostolius;
- c) skatinti plėtrą atsižvelgiant į tenykščių gyventojų patirtį ir taikyti technologijas, tinkamas vietinėms sąlygoms;
- d) vykdyti politiką, pagrįstą infrastruktūros paslaugų realių išlaidų dengimu, tuo pat metu ieškant galimybių

(galima taikyti ir subsidijas) teikti pagrindines paslaugas visiems gyventojams;

e) ieškoti būdų, kaip bendromis pastangomis išspręsti kelioms zonoms būdingas problemas.

7.42 Informacijos apie diegiamas programas skleidimą turi remti ir skatinti suinteresuotosios šalys ir vietinės institucijos.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.43 Konferencijos sekretoriato įvertintos šios programos įgyvendinimo išlaidos nurodytos kituose skyriuose. Sekretoriato vertinimu, techninei pagalbai skirtos vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) sudarys apie 50 milijonų JAV dol. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

7.44 Mokslo ir technologijos priemonės, naudojamos programoms įgyvendinti, turi būti pagal galimybes koordinuojamos, ir jų tikslas yra toks:

- a) spartinti aplinkos infrastruktūros programų tyrimus, pagrįstus kaštų ir teikiamos naudos analize bei poveikio aplinkai įvertinimu, laikantis integruotos politikos;
- b) diegti metodus, kaip įvertinti konkrečius poreikius, panaudojant aplinkos ir plėtros duomenis kaip technologijos parinkimo kriterijus.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

7.45 Padedamos ir remiamos finansavimo agentūrų šalys turi organizuoti mokymą ir palaikyti visuomenės dalyvavimą programose, kurių tikslas:

- a) teikti visuomenei, ypač tenykščiams gyventojams, moterims, mažas pajamas gaunantiems žmonėms ir varguomenei daugiau žinių apie ekologiškai saugias infrastruktūros sistemas, pobūdį ir naudą;
- b) rengti kvalifikuotus specialistus, turinčius įgūdžių, padedančių planuoti integruotos infrastruktūros paslaugas ir vykdyti našių, ekologiškai saugių ir socialiai priimtinių sistemų priežiūrą;
- c) stiprinti savivaldybių ir kitų valdymo įstaigų institucinį potencialą, teikiant integruotos infrastruktūros paslaugas, bendradarbiaujant su vietinėmis bendruomenėmis ir privačiu sektoriumi;

d) sukurti tinkamus teisinius ir reguliavimo svetus, numatant subsidijų sistemas, kurios padėtų gyventojų grupėms, ypač varguomenei, pasinaudoti ekologiškai saugios infrastruktūros teikiama nauda.

E) OPTIMALIŲ ENERGIJOS IR TRANSPORTO SISTEMŲ GYVENVIETĖSE KŪRIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.46 Didžiausia dalis energijos, kuri šiandien pagaminama komercinėms ir savoms reikmėms, suvartojama gyvenvietėse, ir santykinai nemaža jos dalis vartojama buityje. Besivystančios šalys šiandien susiduria su poreikiu padidinti energijos gamybą, kad būtų galima spartinti plėtrą ir pagerinti šalies gyvenimo lygį, tuo pat metu sumažinant energijos savikainą ir energijos gamybos taršą. Energijos vartojimo efektyvumo didinimas, stengiantis sumažinti taršą ir skatinti alternatyvių energijos šaltinių panaudojimą, turi būti laikomas prioritetiniu miestų aplinkos apsaugos klausimu.

7.47 Išsivysčiusios šalys, kaip didžiausios energijos vartotojos, susiduria su būtinybe planuoti ir kontroliuoti energetiką, naudoti atsinaujinančius ir alternatyvius energijos šaltinius, įvertinti dabar naudojamų sistemų diegimo ir aptarnavimo išlaidas ir gamybą, dėl kurios dideli gretimi rajonai kenčia nuo oro užterštumo, konkrečiai ozonu, smulkiais dalelėmis ir anglies monoksidu. Jo priežastis - netinkamos technologijos, didėjantis vartojimas dėl nenašios gamybos, didelė demografinė ir pramonės koncentracija, didėjanti transporto priemonių gausa.

7.48 Transportui tenka maždaug 30 procentų komercinės energijos ir maždaug 60 procentų pasaulyje suvartojamo skystų naftos produktų kiekio. Besivystančiose šalyse sparčiai daugėjant transporto priemonių ir nepakankamai investuojant į miesto eismo planavimą ir ribojimą, daugėja problemų dėl avarijų ir sužalojimų, sveikatos blogėjimo, triukšmo, grūsčių, našumo smukimo - jos panašios į išvystytų šalių problemas. Visos šios problemos daro neigiamą poveikį miestų gyventojams, ypač mažas pajamas gaunančioms ir jokių pajamų negaunančioms gyventojų grupėms.

SIEKIAI

7.49 Būtina diegti energiją tausojančią technologiją ir atsinaujinančius bei alternatyvius energijos šaltinius gyvenvietėms ir sumažinti energijos gamybos bei vartojimo neigiamą poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai.

VEIKLA

7.50 Pagrindinės šios programos veiklos kryptys apibūdintos 9 skyriuje (*Atmosferos apsauga*), programos B srities pirmame punkte (*Energetikos plėtra, efektyvumas ir vartojimas*) ir antrame punkte (*Transportas*).

7.51 Gyvenviečių plėtrai būtina taikyti visapusišką požiūrį, taip pat racionaliai plėtoti energetiką visose šalyse, būtent:

A) BESIVYSTANČIOS ŠALYS TURĖTŲ:

- i) Parengti savo veiklos programas, skatinančias ir palaikančias miškų atsodinimą ir šalies miškų atkūrimą, atsižvelgiant į optimalų biomasės poreikį miesto ir kaimo varguomenės, ypač moterų ir vaikų, energijos gamybos reikalams;
- ii) parengti šalies veiklos programas, skatinančias ir remiančias integruotą energiją tausojančių ir atsinaujinančios energijos technologijų plėtrą, ypač naudojant saulės, vandens, vėjo ir biomasės energijos šaltinius;
- iii) remti atsinaujinančių energijos šaltinių technologijų plėtrą ir naudojimą komerciniams tikslams, diegiant atitinkamas priemones, *inter alia*, finansavimą ir technologijų perdavimą;
- iv) įgyvendinti informacijos ir mokymo programas, skirtas gamintojams ir vartotojams, skatinančias energijos tausojimo priemones ir energijos požiūriu našius prietaisus;

B) TARPTAUTINĖS ORGANIZACIJOS IR SAVANORIŲ INSTITUCIJOS TURĖTŲ:

- i) remti besivystančias šalis, įgyvendinančias nacionalines energijos programas, kuriomis siekiama diegti energiją tausojančias ir atsinaujinančių energijos šaltinių technologijas, ypač panaudojant saulės, vėjo, biomasės ir vandens energijos šaltinius;
- ii) suteikti galimybę pasinaudoti tyrimų ir plėtros rezultatais, skatinančiais padidinti energijos naudojimo efektyvumą gyvenvietėse.

7.52 Efektyvių ir ekologiškai saugių miesto transporto sistemų kūrimas visose šalyse turi būti svarbus miesto transporto planavimo ir reguliavimo principas. Siekdamas šio tikslo, šalys turėtų:

- a) integruoti žemės naudojimo ir transporto planavimą, skatinant projektus, sumažinančius transporto poreikį;
- b) diegti miesto transporto programas, įgalinančias spręsti šalių perpildyto visuomeninio transporto klausimus;
- c) skatinti nemotorizuotas transporto rūšis, pagal galimybes įrengiant saugius dviračių ir pėsčiųjų takus šalies miestuose ir priemiesčiuose;
- d) skirti ypatingą dėmesį veiksmingam eismo

reguliavimui, efektyviai visuomeninio transporto veiklai ir transporto infrastruktūros priežiūrai;

e) skleisti informaciją tarp šalių, vietinių ir kaimyninių sričių;

f) peržvelgti dabartinius vartojimo ir gamybos modelius, stengiantis sumažinti energijos ir gamtos išteklių naudojimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.53 Konferencijos sekretoriato įvertintos šios programos įgyvendinimo išlaidos nurodytos 9 skyriuje (*Atmosferos apsauga*).

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.54 Siekdamas gerinti energijos paslaugų ir transporto specialistų kvalifikaciją bei institucijų darbą, šalys turėtų:

a) organizuoti valstybės pareigūnų, projektuotojų, transporto inžinierių ir vadybininkų, dirbančių energijos paslaugų ir transporto srityje, mokymą darbo vietose bei kitokius tobulinimosi kursus;

b) skleisti visuomenei žinias apie transporto ir susisiekimo būdų poveikį aplinkai, pasitelkus žiniasklaidos kampanijas ir nevyriausybinių organizacijų paramą, bendruomenių iniciatyvą, skatinančią nemotorizuotas transporto rūšis, naudojimosi transporto priemonėmis, efektyvesnius saugaus eismo metodus;

c) stiprinti regionų, šalių, valstijų, apskričių ir privačias institucijas, organizuojančias švietimą ir mokymą apie energijos paslaugas ir miesto transporto planavimą bei reguliavimą.

F) GYVENVIEČIŲ ATSTATYMAS STICHINIŲ NELAIMIŲ ZONOSE

VEIKLOS PAGRINDAI

7.55 Dėl stichinių nelaimių žūsta žmonės, nutraukiama ekonominė veikla ir miestų gamybinė veikla, ypač pažeidžiami mažas pajamas gaunantys žmonės, padaroma žala aplinkai, prarandamos derlingos kultivuojamos žemės ir užteršiami vandens ištekliai, gali tekti evakuoti žmones. Per pastaruosius du dešimtmečius dėl šių priežasčių žuvo 3 milijonai, ir dar 800 milijonai žmonių kitaip nukentėjo. JT Pagalbos nelaimių atveju koordinacinis biuras apskaičiavo,

kad pasaulio nuostoliai sudarė nuo 30 iki 50 milijardų JAV dol. per metus.

7.56 Generalinė Asamblėja savo Rezoliucija 44/236 šio amžiaus paskutinį dešimtmetį paskelbė tarptautiniu stichinių nelaimių sumažinimo dešimtmečiu. Šio dešimtmečio⁷ tikslai yra susiję su šios programos siekiais.

7.57 Be to, itin svarbu yra spręsti žmogaus sukeltų nelaimių, - *inter alia*, nelaimių dėl pramonės, branduolinės energijos nesaugios gamybos ir nuodingų atliekų - prevencijos ir sumažinimo klausimus (žr. Darbotvarkės 21, 6 sk.).

SIEKIAI

7.58 Būtina sudaryti galimybes visoms šalims, ypač nelaimių zonos šalims, sumažinti stichinių nelaimių ir žmogaus sukeltų katastrofų poveikį žmonijos gyvenvietėms, šalių ekonomikai ir aplinkai.

VEIKLA

7.59 Ši programa numato tris veiklos sritis: "saugaus elgesio" plėtra, išankstinis planavimas ir atstatymas po stichinės nelaimės.

A) SAUGAUS ELGESIO UGDYMAS

7.60 Plėtojant "saugų elgesį" visose šalyse, ypač tose, kurios yra nelaimių zonose, reikia vykdyti tokią veiklą:

a) parengti valstybinio ir vietinio masto studijas apie stichinių nelaimių pobūdį ir atvejus, jų poveikį žmonėms ir ekonominei veiklai, netinkamos statybos ir žemės naudojimo poveikį nelaimių zonose, išankstinio planavimo socialinius ir ekonominius privalumus;

b) vykdyti valstybines ir vietines kampanijas, kurių tikslas yra šviesti visuomenę visomis turimomis žiniasklaidos priemonėmis, pateikti aukščiau minėtas žinias lengvai suprantamu būdu visuomenei ir gyventojams, esantiems žalingo poveikio zonoje;

c) plėtoti pasaulines, regionų, šalių ir vietines išankstinio perspėjimo sistemas, kuriomis pranešama gyventojams apie gresiančias nelaimes;

d) apibrėžti pramonės sukeltų nelaimių aplinkos zonas šalies ir tarptautiniu mastu ir įgyvendinti strategiją, kuria siekiama atkurti tas zonas, *inter alia*, šiomis priemonėmis:

i) ekonominės veiklos atstatymas ir naujų darbų vykdymas ekologiškai saugiose srityse;

ii) glaudus bendradarbiavimas tarp vyriausybės ir savivaldybių, vietinių bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų, privataus verslo sektoriaus;

iii) griežtų aplinkos kontrolės normų numatymas ir laikymasis.

B) IŠANKSTINIS PROJEKTAVIMAS

7.61 Projektavimas atsižvelgiant į nelaimių galimybę turi būti neatsiejama gyvenviečių planavimo dalis visose šalyse. Reikia numatyti šias priemones:

- a) atlikti įvairiapusių žalos tyrimus, nagrinėjant pavojų gyvenvietėms ir jų rizikos laipsnį bei gyvenviečių infrastruktūrą šiuo aspektu, taip pat vandens tiekimo ir nuotekų šalinimo sistemas, komunikacijų ir transporto tinklą, kadangi vieno pavojaus sumažinimas gali padidinti nepatvarumą kitu aspektu (pvz., žemės drebėjimui atsparesnis medinis namas yra mažiau atsparus audroms);
- b) sukurti metodiką konkrečių gyvenviečių rizikai ir pavojingumui įvertinti ir įtraukti rizikos ir pavojingumo sumažinimą į gyvenviečių planavimą ir administravimą;
- c) naujas gyvenvietes, esančias netinkamose vietose, perkelti į kitas vietas, kurios nėra žalingo poveikio zonoje;
- d) parengti nuostatas dėl pramonės įmonių, kurios gali sukelti žalingus padarinius, vietos parinkimo, projektavimo ir veiklos;
- e) numatyti priemones (teisines, ekonomines ir kt.), skatinančias plėtrą, kurią vykdant atsižvelgiama į nelaimės, taip pat priemones, užtikrinančias, kad plėtos apribojimai ne per daug suvaržys savininkus, arba numatyti jiems kompensacijas;
- f) rengti ir skleisti informaciją apie atsparias statybines medžiagas ir saugias statybos darbų technologijas;
- g) parengti rangovams ir statybininkams mokymo programas apie patikimus nelaimių atveju statybos būdus. Kai kurios programos turi būti skirtos mažoms įmonėms, kurios stato daug gyvenamųjų namų ar nedidelius pastatus besivystančiose šalyse, taip pat kaimo gyventojams, kurie patys statosi namus;
- h) parengti mokymo programas vadybininkams, atsakingiems už avarines situacijas, nevyriausybiniams organizacijoms ir bendruomenės grupėms, kurios sprendžia visus nelaimės padarinių sumažinimo klausimus, tokius kaip paieškos ir gelbėjimas, avarinis ryšys, išankstinio perspėjimo būdai ir išankstinis nelaimių planavimas;
- i) numatyti būdus ir galimybes vietinėms bendruomenėms gauti informaciją apie pavojų keliančias sistemas arba padėti šiose zonose, skatinti jų dalyvavimą organizuojant išankstinį perspėjimą ir šalinant nelaimių padarinius, rengiant veiklos planus;
- j) parengti veiklos planus gyvenviečių atkūrimui, ypač atstatant gyvybiškai svarbias bendruomenių sistemas.

C) PROJEKTAVIMAS IR ATSTATYMAS PO STICHINĖS NELAIMĖS

7.62 Tarptautinė bendrija, svarbiausias atstatymo ir atnaujinimo partneris nelaimių ištiktose zonose, turi užtikrinti, kad dalyvaujančios šalys gautų optimalią naudą iš joms skirtų lėšų, vykdydamos šią veiklą:

- a) atlikti atstatomųjų darbų, įvykdytų nelaimių zonoje, socialinių ir ekonominių aspektų tyrimus, ir parengti atstatomųjų darbų veiksmingą strategiją bei nuostatas, ypač kreipiant dėmesį į strategijos kryptis, kurių pagrindinis principas yra atstatomiesiems darbams skirtų lėšų naudojimas plėtrai ir galimybė įgyvendinti subalansuotų gyvenviečių modelius;
- b) parengti ir išplatinti tarptautines nuostatas, tinkamas šalies ir vietinėms sąlygoms;
- c) remti vyriausybių pastangas inicijuoti atkūrimo ir atstatomųjų darbų planus nelaimių atvejais, dalyvaujant nukentėjusių zonų bendruomenėms.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.63 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 50 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

7.64 Besivystančių ir išsivysčiusių šalių mokslininkai ir inžinieriai, besispecializuojantys šioje srityje, turi bendradarbiauti su miestų ir regionų projektuotojais, suteikdami žinių ir informaciją apie nuostolių sumažinimo priemones, kurių priežastis yra nelaimės ir ekologiniu požiūriu netinkama plėtra.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.65 Besivystančios šalys turi vykdyti mokymo programas, skirtas supažindinti besivystančių šalių rangovus ir statybininkus su stichinėms nelaimėms atspariomis statybos konstrukcijomis. Programos turi būti orientuotos į mažas

įmones, kurios yra pagrindiniai gyvenamųjų namų statytojai besivystančiose šalyse.

7.66 Turi būti organizuojamos mokymo programos valstybės pareigūnams ir projektuotojams, bendruomenėms ir nevyriausybiniams organizacijoms, kurios sprendžia visus nelaimės padarinių sumažinimo klausimus, tokius kaip išankstinio perspėjimo būdai, atsparių konstrukcijų projektavimas ir statyba, atstatymas ir statyba nelaimių ištiktose zonose.

G) SUBALANSUOTOS STATYBOS PRAMONĖS RĖMIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

7.67 Statybos pramonės veikla yra gyvybiškai svarbi, įgyvendinant šalies socialinės ir ekonominės plėtros tikslus, suteikiant tinkamą gyventi būstą, infrastruktūrą ir darbą. Tačiau ji gali būti ir žalos aplinkai šaltinis, nes gali sugriauti gamtos išteklių bazę, sutrikdyti jautrias ekologines zonas, skatinti cheminę taršą, gali naudoti žmogaus sveikatai žalingas statybinės medžiagas.

SIEKIAI

7.68 Svarbiausia yra numatyti politikos kryptis bei technologijas ir keistis informacija apie jas, stengiantis, kad statybos pramonė atitiktų žmonijos plėtros tikslus, išvengiant kenksmingo poveikio žmogaus sveikatai ir biosferai, ir didinti statybos pramonės pasirengimą suteikti darbą didesniai skaičiui darbuotojų. Įgyvendindamos šiuos siekius, vyriausybės turėtų glaudžiai bendradarbiauti su privačiu sektoriumi.

VEIKLA

7.69 Šalys, atsižvelgdamos į savo planus, siekius ir prioritetus, turėtų:

- sukurti ir sustiprinti vietinę statybos medžiagų pramonę, pagal galimybes naudojančią kuo daugiau vietinių gamtos išteklių;
- parengti programas, skatinančias vietinių medžiagų naudojimą statybos pramonei, intensyvinant techninę pagalbą ir taikant skatinimo priemonių sistemas, paremiančias smulkias bei neformalias įmones, kurios naudoja šias medžiagas, ir taiko tradicinius statybos metodus;
- patvirtinti normatyvus ir kitas reguliavimo priemones, kurios skatina energiją tausojančias technologijas ir

gamtos išteklių subalansuotą, racionalų ir ekologišką naudojimą;

d) pasirinkti tinkamą žemės naudojimo politiką ir planavimo nuostatas, apsaugančias ekologiškai jautrias zonas nuo fizinio sužalojimo, kurį sukelia statybos ir su statybomis susijusi veikla;

e) palaikyti intensyvios statybos ir priežiūros technologijas, kurios skatina užimtumą statybos sektoriuje, ypač didžiuosiuose miestuose, tuo pat metu ugdant dirbančiųjų statybose meistriškumą;

f) plėtoti politiką, nukreiptą į neformaliąsias bei privačių gyvenamųjų namų statybas, taikyti priemones, įgalinančias miesto ir kaimo varguomenę įsigyti statybinių medžiagų - *inter alia*, taikant kreditavimo sistemą ir statybinių medžiagų urminio pirkimo sistemą, taikomą smulkiems statybininkams ir bendruomenėms.

7.70 Šalys turėtų:

a) remti laisvą pasikeitimą informacija apie statybinių konstrukcijų patikimumą aplinkos ir sveikatos atžvilgiu, taip pat duomenų bazės apie statybinių medžiagų neigiamą poveikį aplinkai parengimą ir skleidimą, bendradarbiaujant privačioms ir valstybinėms organizacijoms;

b) remti duomenų bazės apie statybinių medžiagų neigiamą poveikį aplinkai parengimą ir skleidimą, taip pat priimti teisės aktus bei taikyti finansinio skatinimo priemones, palaikančias daug energijos suvartojančių statybos medžiagų perdirbimą ir energijos tausojimą statybos medžiagų gamyboje;

c) remti ekonomines priemones, tokias kaip mokesčių sistema, skatinanti nenaudoti teršiančių aplinką statybinių medžiagų ir gaminių;

d) remti visų šalių pasikeitimą informacija ir technologijų perdavimą, ypač besivystančioms šalims, kaip tvarkyti statybos išteklius, taip pat neatsinaujinančius energijos šaltinius;

e) remti statybos pramonės ir su ja susijusios veiklos tyrimus, įkurti atitinkamas institucijas šiai veiklai vykdyti ir stiprinti jas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.71 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 40 milijardų JAV dol., įskaitant 4 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, taip pat lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

7.72 Besivystančioms šalims turi būti teikiama tarptautinė ir finansavimo agentūrų parama, skirta tobulinti statybinių medžiagų smulkiųjų įmonių techninius ir vadybos įgūdžius bei darbininkų ir darbų vykdytojų profesinius įgūdžius, taikant įvairius mokymo metodus. Taip pat reikia padėti šalims parengti programas, skatinančias technologijas bei atliekų ir švrias technologijas, perduodant joms šias technologijas.

7.73 Reikia numatyti šalyse švietimo programas, gilinančias statybininkų žinias apie subalansuotas technologijas.

7.74 Savivaldybės raginamos tapti iniciatoriais, skatinančiais ekologišką statybinių medžiagų naudojimą ir statybos technologijų taikymą, pasitelkiant pažangią mokesčių politiką.

H) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR KOMPETENCIJA GYVENVIEČIŲ PLĖTROS SRITYJE

VEIKLOS PAGRINDAI

7.75 Dauguma šalių, patiriančių specializuotą būsto, gyvenviečių vadybos, žemės tvarkymo, infrastruktūros, statybos, energijos, transporto, projektavimo ir atstatymo nelaimių zonose ekspertų stygių, susiduria su trimis įvairiais sritis aprėpiančioms ydomis žmonių darbo išteklių plėtros ir potencialo sukūrimo srityse. Pirmą, nėra parengtos politikos, integruojančios valstybinio, privataus sektoriaus ir bendruomenės, taip pat socialinio sektoriaus išteklius ir veiklą. Antra, specializuotos mokymo ir tyrimų institucijos yra silpnos. Trečia, techninio mokymo ir pagalbos mažas pajamas gaunančioms miesto ir kaimo bendruomenėms potencialas yra nepakankamas.

SIEKIAI

7.76 Būtina tobulinti gyvenviečių plėtrą, skatinant visų dalyvių potencialo stiprinimą, ypač tenyškščių gyventojų ir moterų, galinčių prisidėti prie gyvenviečių plėtros. Šiuo požiūriu reikia atsižvelgti į tenyškščių gyventojų tradicinę kultūrą ir jų ryšį su aplinka.

VEIKLA

7.77 Žmonių darbo išteklių plėtros ir potencialo kūrimo komponentai pateikti šios programos atskirų punktų apibūdinime. Tačiau reikia imtis dar ir papildomų veiksmų šiai veiklai suaktyvinti. Įgyvendindamos šį siekį, šalys turėtų imtis šių priemonių:

- a) plėtoti žmonių darbo išteklius ir didinti valstybinio sektoriaus institucijų potencialą, pasitelkus techninę pagalbą ir tarptautinį bendradarbiavimą, siekiant iki 2000 metų pasiekti didesnę vyriausybės veiklos efektyvumą;
- b) parengti politiką, skatinančią valstybinio ir privataus sektorių bei bendruomenės bendradarbiavimą;
- c) organizuoti mokymą ir teikti techninę pagalbą institucijoms, organizuojančioms mokymą techniniams darbuotojams, specialistams ir administratoriams, savivaldybių skiriamiesiems, renkamiems pareigūnams bei specialistams, ugdyti jų sugebėjimą nustatyti prioritetus tokiose srityse kaip gyvenviečių plėtros socialiniai, ekonominiai ir aplinkos aspektai;
- d) teikti tiesioginę pagalbą bendruomenėms, dalyvaujančioms gyvenviečių plėtroje, be kita ko, tokiomis priemonėmis:
 - i) plėtoti ir remti programas, socialiai mobilizuojančias ir suteikiančias daugiau žinių apie moterų ir jaunimo dalyvavimą gyvenviečių plėtroje;
 - ii) koordinuoti moterų, jaunimo, bendruomenės grupių ir nevyriausybinių organizacijų veiklą, prisidedančią prie gyvenviečių plėtros;
 - iii) taip pat tirti moterų ir kitų grupių programas, įvertinti padarytą pažangą, apibrėžti problemas ir pagalbos reikmes;
- e) integruotą aplinkos valdymą derinti su savivaldybių veikla.

7.78 Tarptautinės ir nevyriausybines organizacijos turi remti aukščiau minėtą veiklą ir, *inter alia*, stiprinti regionines mokymo institucijas, teikti papildytą naujausia informacija mokymo medžiagą ir skleisti informaciją apie vykdomą veiklą, skatinančią žmonių darbo plėtrą bei potencialo kūrimą, programas ir projektus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

7.79 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 65 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, taip

pat lengvatinės sąlygos, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

7.80 Formalus mokymas ir neformalios žmonių darbo išteklių plėtros formos bei potencialo kūrimą skatinančios programos turi būti diegiamos kompleksiskai, metodai turi būti reikia naudojami atsižvelgiant į vartotojų grupes, turi būti naudojama papildyta naujausia informacija mokymo medžiaga ir šiuolaikinės garso ir vaizdo priemonės.

¹ Neturima duomenų apie šalių išlaidas arba oficialios pagalbos lėšas gyvenvietėms. *Pasaulio plėtros ataskaitoje* (1991) pateikti 16 mažas pajamas gaunančių besivystančių šalių duomenys rodo, kad šių valstybių išlaidos būstui, patogumams, socialinei apsaugai ir pragyvenimui 1989 m. vidutiniškai sudarė 5,6 proc., iš jų didžiausias rodiklis buvo Šri Lankoje, kuri vykdė plačią būsto programą, - 15.1 proc.. EBPO išsivysčiusiose šalyse tais pat metais valstybių išlaidos būstui, patogumams, socialinei apsaugai ir pragyvenimui svyravo nuo 29,3 proc. iki 49,4 proc., t.y. vidutiniškai sudarė 39 proc. (Pasaulio banko *Pasaulio plėtros ataskaita*, 1991 m., Pasaulio plėtros indikatoriai, 11 lentelė (Washington, D.C., 1991)).

² Žr. generalinio direktoriaus *Ataskaitą apie plėtrą ir tarptautinį ekonominį bendradarbiavimą*, kurioje pateikti duomenys apie JT sistemos veiklą 1998 m. (A/44/324-E/1989/106/Add.4, priedas).

³ Pasaulio banko *Metinė ataskaita*, 1991 m. (Washington, D.C., 1991).

⁴ JT Plėtros programa (UNDP), "Informacija apie investicinius išsipareigojimus vykdant JT Plėtros programos projektus, 1988", 1 lentelė, "Investicinių išsipareigojimų pasiskirstymas pagal sektorius 1988-1989 m."

⁵ Tokio pobūdžio eksperimentinė programa Miestų duomenų programa (CDP) jau yra vykdoma JT Žmonių gyvenviečių centro (Habitat) programoje, jos tikslas yra dalyvaujantiems programoje miestams rengti ir platinti programinę įrangą, naudojamą kaupti, apdoroti ir gauti duomenis apie miestus, keistis duomenimis ir platinti juos vietiniu, valstybiniu ir tarptautiniu mastu.

⁶ Būtina įgyvendinti integruotą žemės išteklių politiką, kuri taip pat yra aptarta šio leidinio Darbotvarkė 21, 10 skyriuje (Integruotas žemės išteklių planavimas ir administravimas).

⁷ Tarptautinio stichinių nelaimių sumažinimo dešimtmečio uždaviniai, pateikti 44/236 rezoliucijoje yra šie:

(a) didinti visų šalių potencialą kryptingai ir veiksmingai švelninti stichinių nelaimių padarinius, ypač besivystančiose šalyse ir diegti išankstinio perspėjimo sistemas bei stichijų poveikiui atsparias konstrukcijas;

(b) parengti metodinius nurodymus ir strategijas dėl dabartinių mokslo ir techninių žinių taikymo, atsižvelgiant į tautų kultūrų ir ekonomikos įvairovę;

(c) skatinti mokslą ir inžinerinę veiklą, įgalinančią kritinėje situacijoje sumažinti mirčių skaičių ir turto suniokojimą;

(d) skleisti turimą ir naują techninę informaciją, kaip įvertinti, numatyti stichines nelaimės ir šalinti jų padarinius;

(e) parengti stichinių nelaimių įvertinimo, prognozavimo, prevencijos ir padarinių šalinimo priemones, diegiant techninės pagalbos ir technologijų perdavimo programas, pavyzdinius projektus, švietimo ir mokymo programas, skirtas konkrečioms stichinėms nelaimėms ir vietovėms, taip pat įvertinti šių programų efektyvumą.

8

Aplinkos ir plėtros integravimo svarba priimant sprendimus

ĮVADAS

- 8.1. Šiame skyriuje aptariami šie programos punktai:
- aplinkos ir plėtros integravimas į politiką, planavimą ir vadybą;
 - efektyvios teisinės ir kontrolės sistemos sukūrimas;
 - ekonominių priemonių ir rinkos bei kitų poveikio priemonių efektyvus naudojimas;
 - integuotos aplinkos ir ekonomikos apskaitos sistemos sukūrimas.

PROGRAMOS SRITYS

A) APLINKOS IR PLĖTROS INTEGRAVIMAS Į POLITIKĄ, PLANAVIMĄ IR VADYBĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

8.2 Daugumoje šalių sprendimai politikos, planavimo ir vadybos klausimais yra priimami neatsižvelgiant į ekonominius, socialinius ir aplinkos veiksnius kaip į visumą. Tokia sistema turi įtakos visų visuomenės grupių veiksams, taip pat vyriausybių, pramonininkų bei privačiai veiklai, ir labai trukdo plėtros efektyvumui bei subalansavimui. Dažnai būtina koreguoti arba pakeisti sprendimų priėmimo sistemą, atsižvelgiant į šalies konkrečias sąlygas, ir jeigu priimant ekonominius ir politinius sprendimus, aplinka ir plėtra bus laikomi svarbiausiais klausimais, geriausią rezultatą užtikrins šių veiksmų integracija. Pastaraisiais metais daugelis vyriausybių pakeitė vyriausybinių institucijų struktūrą nauja, įgalinančia taikyti sistemingesnį požiūrį į aplinką, priimant sprendimus dėl ekonomikos, socialinės, fiskalinės, energetikos, žemės ūkio, transporto, prekybos ir kitų sričių

politikos, taip pat priimant sprendimus dėl pasirinktos politikos krypties įtakos aplinkai. Buvo pradėti taikyti naujo bendravimo būdai, stiprinant vyriausybės bei savivaldybių, pramonės, mokslo, aplinkosaugos grupių ir visuomenės integraciją, plėtojant veiksmingesnę sąveiką tarp aplinkos ir plėtros. Tokių pokyčių išipareigoja siekti vyriausybės, palaikydamos ryšius su privačiais verslininkais ir savivaldybėmis, bendradarbiaudamos su valstybinėmis, regioninėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, taip pat su JT Aplinkos programa (UNEP), JT Plėtros programa (UNDP) ir Pasaulio banku. Didelę reikšmę turi šalių pasikeitimas patirtimi. Šalių planai, tikslai ir uždaviniai, nuostatos ir įstatymai bei konkrečios šalies padėtis yra tokios integracijos pagrindas. Reikia nepamiršti, kad aplinkosaugos normų laikymasis gali pareikalauti didelių ekonominių ir socialinių išlaidų, jeigu jos vienodai bus taikomos visose besivystančiose šalyse.

SIEKIAI

- 8.3 Svarbiausia yra tobulinti ir restruktūrizuoti sprendimų priėmimo procesą, kad būtų taikomas integruotas požiūris į socialinius, ekonominius ir aplinkosaugos klausimus, užtikrinant aktyvesnį visuomenės dalyvavimą. Suprantant, kad šalys numatys savo prioritetus, atsižvelgdamos į esamas sąlygas, poreikius, nacionalinius planus, politikos kryptis ir programas, siūloma siekti tokių tikslų:
- parengti šalies ekonomikos, atskirų veiklos sričių ir aplinkos politikos strategijos bei planų apžvalgą, siekiant labiau integruoti aplinkos ir plėtros klausimus;
 - stiprinti institucijų struktūrą, skatinančią aplinkos ir plėtros klausimų integravimą, priimant sprendimus visais lygiais;
 - sukurti arba tobulinti priemones, kuriomis skatinamas asmenų, visuomenės grupių arba organizacijų dalyvavimas, priimant sprendimus visais lygiais;

d) numatyti šalies procedūras, taikytinas aplinkos ir plėtros klausimų integracijai priimant sprendimus.

VEIKLA

A) SPRENDIMŲ PRIĖMIMO PROCESO TOBULINIMAS

8.4 Svarbiausia yra integruoti aplinkos ir plėtros klausimus priimant sprendimus.

Šiam tikslui įgyvendinti šalių vyriausybės turi apžvelgti ir tobulinti sprendimų priėmimo procesą, stengdamosi integruoti ekonominius, socialinius ir aplinkosaugos klausimus ekonomiškai efektyviai, socialiniu požiūriu priimtina ir aplinkosaugos požiūriu tinkamai plėtrai. Šalys pačios numatys savo prioritetus pagal nacionalinius planus, politikos kryptis ir programas šiose veiklos srityse:

- a) integruoti ekonomikos, socialinius ir aplinkosaugos klausimus priimant sprendimus visais lygiais ir visose ministerijose;
- b) numatyti šalies politikos kryptis, kurios atspindi ilgalaikę perspektyvą ir integruotai apima įvairias sritis ir kuriomis remiantis priimami sprendimai, atsižvelgiant į sąveiką tarp įvairių politinių, ekonominių, socialinių ir aplinkos klausimų, kurie yra svarbūs plėtros procesui;
- c) numatyti šalyje taikomus būdus ir priemones, užtikrinančias subalansuotą įvairių veiklos sričių, ekonomikos, socialinės ir aplinkos politikos, planų ir politikos įgyvendinimo mechanizmų atitikimą, taip pat finansavimo priemones ir biudžeto sudarymą; šie mechanizmai turi būti taikomi įvairiais lygiais ir suburti visus plėtros procesus suinteresuotus asmenis;
- d) nuolat stebėti ir vertinti plėtros procesą, rengti periodines apžvalgas apie žmonių darbo išteklių plėtros pažangą, ekonomines ir socialines sąlygas bei tendencijas, aplinkos ir gamtos išteklių būklę; papildomai patartina rengti metines aplinkos ir plėtros apžvalgas, įvertinant subalansuotos plėtros pažangą įvairiose srityse bei valstybės institucijų indėlį;
- e) siekti ekonomikos ir veiklos sričių politikos poveikio aplinkai skaidrumo ir atsiskaitomybės;
- f) užtikrinti informacijos prieinamumą visuomenei, padedant formuoti visuomenės požiūrį ir skatinant visuomenės dalyvavimo poveikį.

B) PLANAVIMO IR ADMINISTRAVIMO SISTEMŲ TOBULINIMAS

8.5 Norint paremti integruotą požiūrį priimant sprendimus, reikia tobulinti duomenų sistemas ir analizės metodus, naudojamus sprendimų priėmimo procese.

Vyriausybės, bendradarbiaudamos su nacionalinėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, turi aptarti planavimo ir administravimo sistemas ir esant reikalui pakeisti procedūras, stengdamosi užtikrinti socialinių, ekonominių ir aplinkos klausimų integraciją. Šalys pačios numatys savo prioritetus pagal nacionalinius planus, politikos kryptis ir programas šiose veiklos srityse:

- a) tobulinti duomenų ir informacijos panaudojimą visų lygių planavimui ir administravimui, sistemingai ir tuo pat metu naudoti socialinius, ekonominius, plėtros, ekologinius ir aplinkos duomenis; analizėse būtina atkreipti dėmesį į tarpusavio ryšius ir kompleksiskumą; reikia skatinti įvairių analizės metodų naudojimą, siekiant požiūrių įvairovės;
- b) diegti visapusišką analizę, kuri taikoma sprendimų poveikio įvertinimui (taip pat ir išankstiniam), taip pat poveikio ekonominei, socialinei ir aplinkos sritims įvertinti; šios procedūros turi būti taikomos ne tik šiam projektui, bet ir politikai bei programoms; analizėje taip pat turi būti pateiktas išlaidų, naudingumo ir rizikos įvertinimas;
- c) įgyvendinti lankstų ir integruotą planavimą, suteikiantį galimybę apsvaistyti įvairialypius tikslus ir koreguoti besikeičiančius poreikius; diegti integruotą požiūrį, naudingą ekosistemoms arba vandens telkiniams;
- d) taikyti integruotas valdymo sistemas, ypač tvarkant gamtos išteklius; reikia išnagrinėti veiksmingus tradicinius arba vietinius metodus; naujos administravimo sistemos neturi susilpninti moterų tradicinio vaidmens;
- e) taikyti integruotą požiūrį į subalansuotą regionų plėtrą, taip pat sritis, išeinančias už vienos valstybės ribų, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes ir poreikius;
- f) taikyti politines priemones (teisines ir ekonomines) planavimui ir administravimui, stengiantis apibrėžti sprendimų veiksmingumo kriterijus; priemonės turi būti reguliariai apžvelgiamos ir keičiamos, kad neprarastų efektyvumo;
- g) atsakomybę už planavimą ir administravimą sutelkti į žemiausias valdymo grandis, galinčias efektyviai veikti; reikia aptarti pilnateisio ir veiksmingo moterų dalyvavimo galimybes;
- h) numatyti procedūras, skatinančias vietinių bendruomenių dalyvavimą, reaguojant į aplinkos ir pramonės avarijas, ir pasikeitimą informacija apie galimus pavojus.

C) DUOMENYS IR INFORMACIJA

8.6 Šalys gali numatyti subalansuotos plėtros pažangos stebėjimą ir vertinimą, taikydamos patvirtintus kriterijus, pagal kuriuos galima nustatyti ekonominius, socialinius ir aplinkos pokyčius.

D) NACIONALINĖS SUBALANSUOTOS PLĖTROS STRATEGIJOS PARUOŠIMAS

8.7 Vyriausybės, esant reikalui bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi patvirtinti nacionalinę subalansuotos plėtros strategiją, kurios pagrindas, *inter alia*, yra Konferencijos priimtų sprendimų, ypač Darbotvarkės 21, įgyvendinimas. Ši strategija turi būti pagrįsta ir suderinta su šalies įvairių sektorių ekonominės, socialinės ir aplinkos politikos kryptimis bei planais. Ruošiant šalies subalansuotos plėtros strategiją, reikia pasinaudoti patirtimi, įgyta ruošiant kitus dokumentus, tokius kaip nacionalinės ataskaitos Konferencijai, nacionalinė aplinkos apsaugos strategija, aplinkos apsaugos veiksmų planai. Jos tikslai turi būti tokie: užtikrinti socialiai pagrįstą ekonominę plėtrą, apsaugant išteklių rezervą ir aplinką būsimoms kartoms. Rengiant strategiją turėtų aktyviai dalyvauti visi sluoksniai. O strategijos pagrindas turi būti dabartinės būklės ir iniciatyvų išsamus įvertinimas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

8.8 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 50 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) APLINKOS TYRIMO IR PLĖTROS SĄVEIKA

8.9 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su šalių ir tarptautine moksline bendruomene bei tarptautinėmis organizacijomis, turi stengtis išaiškinti sąveiką tarp socialinių, ekonominių ir aplinkos klausimų. Reikia atlikti tyrimus, kuriais remiantis bus priimami politiniai sprendimai, pateikiamos rekomendacijos administravimo tobulinimui.

C) ŠVIETIMO IR MOKYMO RĖMIMAS

8.10 Šalys, bendradarbiaudamos, jeigu reikia, su nacionalinėmis, regioninėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, turi užtikrinti pakankamus žmogiškuosius išteklius arba jų vystymą, siekiant efektyviau spręsti aplinkos ir plėtros klausimų integravimą į sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo procesus. Šiam tikslui jos turi gerinti švietimą ir

techninį mokymą, ypač - moterų ir merginų, jeigu reikia, į techninio, profesinio, aukštojo mokslo ir kitas mokymo programas įtraukdamas tarpdisciplininį aspektą. Taip pat jos turi sistemingai ir reguliariai organizuoti mokymus Vyriausybės darbuotojams, planuotojams ir vadybininkams, skiriant prioritetinį dėmesį integraciniam požiūriui, planavimo ir administravimo metodikai, kurią būtų galima pritaikyti konkrečiomis šalies sąlygomis.

D) VISUOMENĖS INFORMAVIMAS

8.11 Šalys, bendradarbiaudamos su nacionalinėmis institucijomis ir grupėmis, žiniasklaida ir tarptautine bendruomene, turi plėtoti visuomenės informuotumą ir supratimą bendro pobūdžio ir specializuotose srityse, apie svarbą nagrinėti aplinkos ir plėtros klausimus integruotai, turi numatyti priemones, skatinančias tiesioginį pasikeitimą informacija ir nuomonėmis su visuomene. Prioritetinį dėmesį reikia skirti supažindinimui su įvairių socialinių grupių pareigomis ir indėliu.

E) NACIONALINIO INSTITUCIJŲ POTENCIALO STIPRINIMAS

8.12 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi stiprinti nacionalinių institucijų potencialą ir gebėjimą integruoti socialinius, ekonominius, plėtros ir aplinkos klausimus į nutarimų rengimo procesą ir jų įgyvendinimą. Reikia atsakyti siauro vienos srities požiūriu ir pereiti prie visų sričių bendro koordinavimo ir bendradarbiavimo.

B) EFEKTYVIOS TEISINĖS IR KONTROLĖS SISTEMOS SUKŪRIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

8.13 Šalies sąlygas atitinkantys įstatymai ir kiti teisės aktai yra svarbiausi įrankiai įgyvendinant aplinkos ir plėtros strategijos kryptis per veiklą, pagrįstą ne "komandų ir kontrolės" metodais, o normalia ekonominio planavimo sistema ir rinkos mechanizmais. Nors šios srities teisės aktų skaičius nuolat didėja, daugelyje šalių įstatymai priimami skubotai ir yra neišbaigti, arba nėra institucinių priemonių bei įgaliojimų jiems vykdyti.

8.14 Visose šalyse įstatymus reikia tobulinti, daugelis besivystančių šalių patiria įstatymų ir kitų teisės aktų stygių. Kiekvienoje šalyje aplinkos ir plėtros klausimus galima efektyviai integruoti į politiką ir praktiškai juos spręsti, numatant ir įgyvendinant integruotus, priimtinius praktikoje

ir efektyvius įstatymus bei kitus teisės aktus, pagrįstus saugiais socialiniais, ekologiniais, ekonominiais ir moksliniais principais. Taip pat labai svarbu yra numatyti efektyvias programas, kurios įgalina tikrinti, ar tinkamai įgyvendinami priimtieji įstatymai, teisės aktai ir normatyvai. Daugeliui šalių, kurios stengiasi įgyvendinti šiuos siekius, reikia teikti pagalbą. Techninė parama šioje srityje būtų teisinė informacija, konsultacinės paslaugos ir specialistų mokymas bei institucinio potencialo sukūrimas.

8.15 Įstatymų ir kitų teisės aktų įgyvendinimas (regiono, šalies, valstijos, apskrities arba savivaldybės lygiu) yra labai svarbus dalykas, vykdamas tarptautines sutartis aplinkos apsaugos ir plėtros srityse, ir neseniai pasirašyta sutartis įpareigoja pateikti ataskaitas apie teises priemones. Galiojančių sutarčių analizė, kuri buvo atlikta ruošiantis konferencijai, parodė tokius neatitikimus, būtinumą kontroliuoti įsipareigojimų vykdymą ir teikti techninę pagalbą. Nustatydamos prioritetus, šalys turi atsižvelgti į prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus.

SIEKIAI

8.16 Bendras siekis yra remti aplinkos ir plėtros politikos kryptį integraciją, atsižvelgiant į šalies sąlygas ir pasiūlydamas tinkamą teisinę ir reguliavimo politiką, įgyvendinimo priemones ir svertus šalies, valstijos, apskrities ir savivaldybės lygiu. Atsižvelgiant į tai, kad šalys numatys savo prioritetus pagal poreikius ir nacionalinius, regioninius planus, politiką bei programas, siūloma įgyvendinti šiuos tikslus:

- a) skleisti informaciją apie efektyvias įstatymų ir kitų teisės aktų iniciatyvas aplinkos ir plėtros srityse, tinkamas poveikio ir skatinimo priemones, stengiantis jas kuo plačiau įdiegti ir tvirtinti šalies, valstijos, apskrities ir savivaldybių lygiu;
- b) remti šalių pastangas modernizuoti subalansuotos plėtros valdymo politiką bei teisinę sistemą, atsižvelgiant į vietinius socialinius veiksnius ir infrastruktūrą;
- c) skatinti šalių, valstijų, apskričių ir savivaldybių programų, kurios atsižvelgia ir skatina teisės aktų laikymąsi bei įgalina imtis priemonių jų nesilaikant, rengimą ir diegimą.

VEIKLA

A) ĮSTATYMU IR KITŲ TEISĖS AKTŲ EFEKTYVUMO DIDINIMAS

8.17 Vyriausybės, remiamos tarptautinių organizacijų, turi reguliariai vertinti galiojančius įstatymus bei kitus teisės aktus ir administracines priemones, naudojamas šalies ir savivaldybių lygiu aplinkos ir subalansuotos plėtros srityje,

atkreipti dėmesį į tai, ar jie yra efektyvūs praktikoje. Šiose programose gali būti numatytos priemonės valstybės pareigūnams, kurie numato, įgyvendina ir taiko įstatymus bei kitus teisės aktus bei vykdo stebėjimus, - visuomenės informuotumas, metodinės medžiagos rengimas ir platinimas, specialistų mokymas, seminarai, švietimo programos ir konferencijos.

B) TEISINIŲ IR ADMINISTRACINIŲ PROCEDŪRŲ NUMATYMAS

8.18 Vyriausybės ir įstatymų leidėjai, remiami tarptautinių organizacijų, turi numatyti teises ir administracines procedūras, taikomas veiksams, kurie daro poveikį aplinkai ir plėtrai ir kurie gali būti neteisiški arba pažeisti įstatymų numatytas teises, ir leisti su jomis susipažinti asmenims, visuomenės grupėms ir organizacijoms, kurios turi teisių interesų.

C) PAPILDOMŲ TEISINIŲ PASLAUGŲ TEIKIMAS

8.19 Kompetetingos tarpvalstybinės ir nevyriausybines organizacijos galėtų bendradarbiauti, parengdamos vyriausybėms ir įstatymų leidėjams integruotas aplinkos ir plėtros įstatymus (subalansuotos plėtros įstatymus), pritaikytus šalies teisių ir administracinių sistemų reikalavimams. Tokioje paslaugų sistemoje galėtų būti numatyta pagalba inventorizuojant šalies teisinę sistemą ir ruošiant jos apžvalgas. Pastarojo meto patirtis rodo, kad yra naudingos specializuotos teisinės informacijos paslaugos ir teisės ekspertų konsultacijos. Jungtinių Tautų sistemoje glaudesnis atitinkamų agentūrų bendradarbiavimas padėtų išvengti duomenų bazių dubliavimo ir skatintų darbo pasiskirstymo tobulinimą. Šios agentūros galėtų išnagrinėti, kokios yra galimybės atlikti šalies pasirinktos teisinės sistemos apžvalgą ir kokia būtų šios apžvalgos nauda.

D) BENDROS MOKYMO SISTEMOS APIE SUBALANSUOTOS PLĖTROS ĮSTATYMUS SUKŪRIMAS

8.20 Aptarusios tos veiklos metmenis ir bendradarbiaudamos tarptautinės ir akademinės institucijos galėtų apmokyti besivystančių šalių kursų dėstytojus vykdyti antros pakopos mokymo programas ir organizuoti mokymą darbo vietose aplinkos ir plėtros įstatymų klausimais. Tokio mokymo metu būtų galima aptarti efektyvų įstatymų taikymą ir jų tobulinimą, derybų įgūdžius, teisės aktų rengimą ir tarpininkavimą, mokymo programų dėstytojų mokymą. Jau įsitraukusios į šią veiklą tarpvyriausybines ir nevyriausybines

organizacijos galėtų bendradarbiauti universitetų programų klausimais ir derinti mokymo programų planavimą bei pasiūlyti optimalias alternatyvas suinteresuotoms vyriausybėms ir potencialiems rėmėjams.

E) EFEKTYVIŲ NACIONALINIŲ PROGRAMŲ SUKŪRIMAS, KURIŲ TIKSLAS YRA ATLIKTI APŽVALGAS APIE ŠALIŲ, VALSTIJŲ, APSKRIČIŲ IR SAVIVALDOS APLINKOS IR PLĖTROS ĮSTATYMŲ LAIKYMAŠI

8.21 Šalys turi parengti integruotą strategiją, kurios tikslas yra tobulinti subalansuotos plėtros įstatymų laikymąsi, padedant tarptautinėms organizacijoms ir kitoms šalims. Strategijoje turi būti numatyti šie dalykai:

- a) efektyvūs įstatymai, kiti teisės aktai ir normatyvai, kuriais grindžiami ekonomikos, socialiniai ir aplinkos principai bei rizikos įvertinimas, numatant sankcijas už įstatymų pažeidimus, žalos atlyginimą, ir kaip išvengti įstatymų pažeidimų ateityje;
- b) svertai, skatinantys įstatymų laikymąsi;
- c) institucijų sistema, įgalinanti rinkti duomenis apie įstatymų laikymąsi, rengti reguliarias įstatymų laikymosi apžvalgas, nustatyti pažeidimus, efektyviai vykdyti įstatymus, įvertinti kaip laikomasi įstatymų ir vykdomos programos, numatyti įgyvendinimo prioritetus, imtis aktyvaus įgyvendinimo, vykdyti periodinius atitikimo ir įgyvendinimo programų vertinimus;
- d) svertai, skatinantys asmenų ir visuomenės grupių dalyvavimą aplinkos ir plėtros įstatymų ir kitų teisės aktų kūrime ir vykdyme.

F) TEISINIŲ DOKUMENTŲ IR TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ ĮGYVENDINIMO NACIONALINĖ APŽVALGA

8.22 Tarptautinių sutarčių šalys, pasikonsultavusios su atitinkamų tarptautinių konvencijų sekretoriatais, turi efektyviau rinkti informaciją apie teisinių dokumentų įgyvendinimą ir tobulinti informacijos rinkimo procedūrą. Tarptautinių sutarčių šalys galėtų parengti šalims apžvalgas, pavyzdžius, skirtus kontroliuoti, kokiomis priemonėmis šalis įgyvendina atitinkamas sutartis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

8.23 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti

sudarys 6 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

8.24 Programos sėkmę lems nenutrūkstamas teisinių duomenų rinkimas, diegimas ir vertinimas. Glaudžiai bendradarbiaujant sukurtų duomenų bazių naudojimo srityje būtų galima pasidalyti darbais (pvz., geografinių regionų nacionaliniai įstatymų rinkiniai ar kiti teisiniai dokumentai) ir tobulinti duomenų standartizavimą ir suderinamumą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

8.25 Tikimasi, kad dalyvavimas mokymo programose yra naudingas besivystančių šalių dalyviams ir sudaroma daugiau galimybių dalyvauti moterims. Pastebėta, kad yra didelis poreikis organizuoti antrosios pakopos mokymą ir mokymą darbo vietose. Iki šiol organizuoti seminarai, pasitarimai ir konferencijos, kuriose nagrinėjama įstatymų apžvalga ir vykdymas, buvo labai naudingi, ir dalyvių skaičius buvo didelis. Šios veiklos tikslas yra ugdyti žmonių kompetenciją (kelti žmonių kvalifikaciją ir plėtoti institucijas), reikalingą planuoti ir įgyvendinti efektyvioms programoms, skatinančioms šalies ir vietinių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymą, subalansuotos plėtros normų laikymąsi ir periodinių apžvalgų rengimą.

D) TEISINIO IR INSTITUCINIO POTENCIALO STIPRINIMAS

8.26 Didžioji programos dalis turi būti orientuota į šalies teisinės ir institucinės sistemos tobulinimą, kad būtų galima spręsti valdymo ir efektyvių įstatymų priėmimo, įstatymų taikymo aplinkos ir subalansuotos plėtros srityse problemas. Galima numatyti ir remti regioninius tobulinimosi centrus, kuriems būtų pavesta sukurti specializuotas duomenų bazes bei teisinio mokymo institucijas tos pačios kalbos ir artimos kultūros grupėms.

C) EKONOMINIŲ PRIEMONIŲ IR RINKOS BEI KITŲ POVEIKIO PRIEMONIŲ EFEKTYVUS NAUDOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

8.27 Aplinkos įstatymai ir kiti teisės aktai yra svarbus dalykas, tačiau negalima tikėtis, kad tik jais remiantis bus išspręstos aplinkos ir plėtros problemos. Kainos, rinkos ir vyriausybės finansinė ir ekonominė politika taip pat atlieka nemažą vaidmenį, formuojant požiūrį į aplinką ir gyvenimo būdą.

8.28 Per pastaruosius kelerius metus daugelio šalių vyriausybės, pirmiausia išsivysčiusių šalių vyriausybės, taip pat Centrinės ir Rytų Europos bei besivystančių šalių vyriausybės vis daugiau dėmesio skiria ekonominiam požiūriui, rinkos sąlygoms. Yra taikomas principas “aplinkos teršėjas turi mokėti”, pastaruoju metu pradėta taikyti koncepcija “gamtos išteklių vartotojas turi mokėti”.

8.29 Sukūrus palankią tarptautinės ir nacionalinės ekonomikos aplinką bei būtiną teisinę sistemą, ekonominis ir į rinką orientuotas požiūris daugeliu atvejų gali padėti spręsti aplinkos ir plėtros klausimus. Tai galima pasiekti priimant sprendimus, kuriais numatoma racionaliausiai naudoti lėšas, integruoti taršos prevencijos kontrolę, skatinti technologijos naujoves ir daryti poveikį gyvenimo būdui, padedant saugoti aplinką, taip pat suteikti finansų išteklius subalansuotos plėtros siekiams įgyvendinti.

8.30 Šiuo tikslu reikia stengtis išnagrinėti ekonomikos ir rinkos principus, kurie sudaro perėjimo prie tvirtos ekonomikos ir aplinkos politikos pagrindą, stengiantis padidinti jų efektyvumą ir kuo plačiau juos taikyti, atsižvelgiant į plėtros politiką, įstatymus ir kitus teisės aktus, atitinkančius šalies sąlygas.

SIEKIAI

8.31 Suprantant, kad šalys numatys savo prioritetus, atsižvelgdamos į savo poreikius ir nacionalinius planus, politiką ir programas, yra svarbu siekti pažangos ateityje, įgyvendinant tris svarbius tikslus:

a) ištraukti aplinkos apsaugos išlaidas iš gamintojų bei vartotojų projektus ir atmesti tendenciją, kurios principas yra aplinką laikyti “nemokama preke” ir įskaityti šias išlaidas kitoms visuomenės grupėms, kitoms šalims arba ateities kartoms;

b) pereiti prie socialinių ir aplinkos apsaugos išlaidų integravimo į ekonominę veiklą, numatant kainas, kurios atspindėtų gamtos išteklių vertę, ir imtis priemonių užkirsti kelią aplinkos niokojimui;

c) diegti rinkos principus, numatant ekonomines priemones ir politiką, skatinančią subalansuotą plėtrą.

VEIKLA

A) VYRIAUSYBĖS POLITIKOS PERORIENTAVIMAS

8.32 Artimiausiu metu vyriausybės turi apsvarstyti ekonominių priemonių ir rinkos svertų diegimo klausimą, perorientuodamos savo politiką, atsižvelgdamos į nacionalinius planus, prioritetus ir uždavinius. Šios veiklos tikslai:

a) numatyti efektyvias kompleksines ekonomines, teisines ir savanoriškas (savireguliacinio) nuostatas;

b) panaikinti arba sumažinti subsidijas, neatitinkančias subalansuotos plėtros tikslų;

c) reformuoti arba pakeisti ekonominių ir finansinių skatinimo priemonių struktūras, kad jos atitiktų aplinkos ir plėtros uždavinius;

d) numatyti politikos kryptis, kurios skatina naujų rinkų taršos kontrolės sukūrimą ir išteklių valdymą, priimtina aplinkosaugos požiūriu;

e) numatyti kainų nustatymo sistemą, atitinkančią subalansuotos plėtros uždavinius.

8.33 Bendradarbiaudamos su verslininkais ir pramonininkais, vyriausybės turi išnagrinėti ekonominių priemonių ir rinkos svertų efektyvumą šiose srityse:

a) klausimai, susiję su energetika, transportu, žemės ir miškų ūkiu, vandens tiekimu, atliekomis, sveikata, turizmu ir papildomomis paslaugomis;

b) pasauliniai ir vienos šalies ribas peržengiantys klausimai;

c) aplinkai saugių technologijų plėtra ir diegimas, skleidimas, perdavimas besivystančioms šalims, kaip nurodyta 34 skyriuje.

B) ATSIŽVELGIMAS Į BESIVYSTANČIŲ ŠALIŲ IR PEREINAMOSIOS EKONOMIKOS ŠALIŲ SĄLYGAS

8.34 Reikia dėti pastangas numatyti ekonomines priemones ir rinkos svertus, pritaikytus besivystančių ir pereinamosios ekonomikos šalių poreikiams, padedant regioninėms ir tarptautinėms ekonominėms ir aplinkosaugos organizacijoms, nevyriausybinėms tyrimų institutams, šiais būdais:

a) teikti techninę paramą šalims srityse, kurios yra susijusios su ekonominių priemonių ir rinkos svertų taikymu;

b) regioninių seminarų skatinimas, galimas regioninių ekspertizės centrų įkūrimas.

C) EKONOMINIŲ PRIEMONIŲ IR RINKOS SVERTŲ EFEKTYVAUS NAUDOJIMO ANALIZĖ

8.35 Atsižvelgiant į tai, kad ekonominės priemonės ir rinkos svertai pradėti diegti neseniai, reikia skatinti pasikeitimą informacija apie įvairių šalių patirtį. Įgyvendindamos šį siekį, vyriausybės turi skatinti jau naudojamą informacijos pasikeitimo priemones, padedančias išnagrinėti ekonominių priemonių efektyvų naudojimą.

D) IŠSAMESNIŲ ŽINIŲ APIE EKONOMINIŲ PRIEMONIŲ IR RINKOS SVERTŲ VAIDMENĮ TEIKIMAS

8.36 Vyriausybės turi skatinti ekonominių ir skatinimo priemonių efektyvaus panaudojimo tyrimą ir analizę, padedamos ir remiamos regioninių ir tarptautinių ekonominių bei aplinkosaugos organizacijų, taip pat nevyriausybinų tyrimų institutų, ir atkreipti dėmesį į šiuos pagrindinius klausimus:

- aplinkos mokesčių, atitinkančių šalies sąlygas, vaidmuo;
- ekonominių ir skatinimo priemonių poveikis konkurencijai ir tarptautinei prekybai, tarptautinio bendradarbiavimo ir koordinavimo poreikis ateityje;
- galimas įvairių priemonių socialinis ir skaidantis poveikis.

E) REGULIAVIMO PROCESO, GRINDŽIAMO KAINODAROS PRINCIPU, SUKŪRIMAS

8.37 Reikia geriau suprasti kainodaros politikos teorinius privalumus ir stengtis išsiaiškinti, ką reiškia atitinkami veiksmai šioje srityje. Bendradarbiaujant su verslininkais ir pramonininkais, didelėmis įmonėmis ir tarptautinėmis korporacijomis, taip pat su socialinėmis grupėmis, reikia inicijuoti šį procesą, stengiantis nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu išnagrinėti šiuos klausimus:

- kainodaros politikos, kurioje atsižvelgiama į aplinkosaugos išlaidų nuostatas, skatinančias subalansuotos plėtros siekių įgyvendinimą, praktinės pasekmės;
- išteklių kainodaros, taikomos išteklius eksportuojančiose šalyse, padariniai ir tokios kainodaros politikos poveikis besivystančioms šalims;
- aplinkosaugos išlaidų vertinimo metodika.

F) IŠSAMESNIŲ ŽINIŲ APIE SUBALANSUOTĄ PLĖTRĄ TEIKIMAS

8.38 Didėjant susidomėjimui ekonominėmis

priemonėmis, rinkos svertais, reikia koordinuoti pastangas, didinanti supratimą apie subalansuotos plėtros ekonomiką, šiais būdais:

- skatinti aukštojo mokslo institucijas išnagrinėti mokymo programas ir daugiau dėmesio skirti subalansuotos plėtros ekonomikai;
- skatinti regionines ir tarptautines ekonomines organizacijas ir nevalstybinius tyrimų institutus, turinčius šios srities ekspertų, organizuoti mokymą ir seminarus valstybės pareigūnams;
- skatinti verslininkus ir pramonininkus, dideles pramonės įmones ir tarptautines korporacijas, turinčias aplinkosaugos ekspertų, organizuoti mokymo programas privatiems verslininkams ir kitoms visuomenės grupėms.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

8.39 Ši programa numato, kad vyriausybės koreguos ir perorientuos savo politiką.

Programai įgyvendinti numatytas tarptautinių ir regioninių ekonomikos ir aplinkosaugos organizacijų ir agentūrų, turinčių šios srities ekspertų, taip pat tarptautinių korporacijų dalyvavimas.

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

8.40 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 5 milijonus JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

D) INTEGRUOTOS APLINKOS IR EKONOMINĖS APSKAITOS SISTEMOS SUKŪRIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

8.41 Pirmasis žingsnis link subalansavimo ir ekonomikos valdymo integracijos yra tikslesnis aplinkos, kaip gamtos turto ir kaip terpės, galinčios priimti šalutinius produktus, kurie atsiranda dėl žmonių veiklos ir gamybos kapitalui sukurti, lemiamo vaidmens įvertinimas. Subalansuota plėtra apima socialinius, ekonominius ir aplinkosaugos aspektus, taip pat svarbu, kad šalies nacionalinė apskaitos sistema nebūtų apribota vien prekių ir paslaugų gamybos įvertinimu, už kuriuos atlyginama pagal susitarimą. Reikia sukurti

sistemą, kuri numatyta, kad visų visuomenės veiklos sričių indėlis, nepatenkantis į nacionalinę apskaitą, būtų įtrauktas, remiantis tam tikrais teoriniais ir praktiniais klausimais, į papildomą apskaitą. Siūloma vykdyti programą, kuri numato nacionalinių integruotos aplinkos ir ekonominės apskaitos sistemų sukūrimą visose šalyse.

SIEKIAI

8.42 Svarbiausia yra išplėsti dabartinės nacionalinės ekonominės apskaitos sistemas, kad būtų galima integruoti aplinkos ir socialinius aspektus į apskaitos sistemą, ir numatyti bent jau gamtos išteklių papildomas apskaitos sistemas visose valstybėse - susitarimo dalyvėse. Numatomos integruotos aplinkos ir ekonominės apskaitos sistemos (IEEA), kurias reikia sukurti visose susitarime dalyvaujančiose šalyse kiek įmanoma greičiau, yra laikytinos artimiausiai ateičiai papildančiomis tradicines nacionalines apskaitos sistemas, o ne pakeičiančiomis jas. IEEA sistemos turės atlikti svarbų vaidmenį šalių sprendimų priėmimo procesuose. Šalių apskaitos agentūros turėtų glaudžiai bendradarbiauti su aplinkos statistikos tarnybomis, taip pat su geografinių ir gamtos išteklių departamentais. Sąvoka "ekonomiškai aktyvus" galėtų būti išplėsta ir aprėpti žmones, kurie atlieka veiksmingas, tačiau neapmokamas akcijas visose šalyse. Tokiu būdu jų indėlis taip pat būtų išmatuotas, ir į jį būtų atsižvelgta priimant sprendimus.

VEIKLA

A) TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO SKATINIMAS

8.43 JT sekretoriato statistikos biuras turėtų:

- visoms valstybėms – susitarimo dalyvėms pateikti metodiką, kuri yra apibūdinta dokumente *Integruotos aplinkos ir ekonominės apskaitos vadovas*;
- bendradarbiaudamas su atitinkamomis JT organizacijomis, toliau plėtoti, kontroliuoti, tobulinti ir tuomet standartizuoti laikinąsias koncepcijas ir metodus, tokius kaip pasiūlyta *Integruotos aplinkos ir ekonominės apskaitos vadove*, informuojant valstybes - susitarimo dalyves apie darbo pažangą per visą procesą;
- glaudžiai bendradarbiaudamas su kitomis tarptautinėmis organizacijomis, koordinuoti nacionalinę apskaitą vykdančių darbuotojų, aplinkos statistikos specialistų ir techninių darbuotojų mokymą mažomis grupelėmis, mokymo programoje supažindinant su IEEA sistemų kūrimu, taikymu ir plėtoje.

8.44 JT Sekretoriato Ekonominės ir socialinės plėtros

departamentas, glaudžiai bendradarbiaudamas su JT organizacijomis, turėtų:

- visose dalyvaujančiose valstybėse - narėse remti subalansuotos plėtros rodiklių naudojimą nacionalinėje ekonomikoje ir socialiniame planavime bei priimant sprendimus, taip pat užtikrinti, kad IEEA sistemos būtų efektyviai integruotos į šalių ekonominės plėtros planavimą;
- skatinti tobulesnę aplinkos, ekonomikos ir socialinių duomenų rinkimą.

B) NACIONALINIŲ APSKAITOS SISTEMŲ STIPRINIMAS

8.45 Šalies mastu programa galėtų pasinaudoti agentūros, kurios tvarko nacionalinę apskaitą, glaudžiai bendradarbiaudamos su aplinkos statistikos ir gamtos išteklių departamentais, teikdamos pagalbą ekonomikos analitikams ir tiems, kurie priima sprendimus, kurie yra atsakingi už ekonomikos planavimą. Nacionalinės institucijos turi atlikti lemiamą vaidmenį ne tik palaikant sistemą, bet ir prisiimant atsakomybę už diegimą, kūrimą ir nuolatinį naudojimą. Neapmokamas darbas, toks kaip namų ūkio darbai ir vaiko priežiūra, turi būti taip pat įtraukti į papildomas nacionalines apskaitas bei ekonominę statistiką. Laiko sąnaudų tyrimai galėtų būti pirmas žingsnis šių papildomų apskaitų kūrimo procese.

C) ĮVERTINIMO PROCESO PARENGIMAS

8.46 Tarptautiniu lygiu Statistikos komisija turi surinkti informaciją apie patirtį ir išnagrinėti ją bei patarti valstybėms - susitarimo dalyvėms techniniais ir metodikos klausimais, susijusiais su IEEA sistemų tolesne plėtra ir įdiegimu dalyvaujančiose valstybėse.

8.47 Vyriausybės turi stengtis numatyti ir apsvarstyti priemones, kurios pakoreguotų kainų nukrypimus ir aplinkos programose, kurios turi įtakos žemės, vandens, energijos ir kitiems gamtos ištekliams.

8.48 Vyriausybės turi skatinti bendroves:

- teikti atitinkamą aplinkos informaciją pagal aiškia atskaitomybės sistemą akcininkams, kreditoriams, darbuotojams, vyriausybės institucijoms, vartotojams ir visuomenei;
- numatyti ir naudoti metodus bei laikytis taisyklių, skirtų subalansuotos plėtros apskaitai.

D) DUOMENŲ IR INFORMACIJOS RINKIMO TOBULINIMAS

8.49 Šalių vyriausybės turi apsvarstyti duomenų rinkimo tobulinimo klausimą, siekdamas numatyti IEEA sistemos

vietą nacionalinėje apskaitoje, kad ji prisidėtų prie pagrįsto ekonomikos valdymo. Reikia stengtis stiprinti pajėgumą rinkti ir analizuoti aplinkos duomenis ir informaciją bei integruoti juos į ekonomikos duomenis, taip pat grupuoti duomenis. Reikia dėti pastangas sukurti fizinę aplinkos apskaitą. Tarptautinės savanoriškos institucijos turi ap-svarstyti finansavimą, skirtą įvairių sričių duomenų bankų sukūrimui, kuris padėtų planuoti subalansuotą plėtrą, remiantis tikslia, patikima ir efektyvia informacija, bei pritaikyti šalies sąlygoms.

E) TECHNINIO BENDRADARBIAVIMO PLĖTOJIMAS

8.50 JT Sekretoriato statistikos biuras, glaudžiai bendradarbiaudamas su atitinkamomis JT organizacijomis, turi plėtoti šalių techninį bendradarbiavimą. Turi būti numatytas pasidalijimas patirtimi apie IEEA sistemų kūrimą, ypač tokios srityse, kaip gamtos išteklių, kuriais neprekiuojama rinkoje, vertinimas ir duomenų rinkimo standartizavimas. Reikia siekti verslininkų ir pramonininkų bendradarbiavimo, skatinant dalyvavimą didelių pramonės įmonių ir tarptautinių korporacijų, turinčių patirtį tokių išteklių vertinime.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

8.51 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 2 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) INSTITUCIJŲ STIPRINIMAS

8.52 Siekian užtikrinti IEEA sistemų naudojimą:

- a) besivystančių šalių nacionalinės institucijos galėtų būti stiprinamos, siekiant užtikrinti aplinkos ir plėtros efektyvią integraciją planuojant ir priimant sprendimus;
- b) statistikos biuras turi teikti būtiną techninę paramą valstybėms - susitarimo dalyvėms, glaudžiai bendradarbiaudamas įvertinimo procese, kurį turi parengti Statistikos komisija; Statistikos biuras turi teikti būtiną paramą kuriant IEEA sistemas, bendradarbiauti su atitinkamomis JT agentūromis.

C) INFORMACIJOS TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMO SKATINIMAS

8.53 Galėtų būti parengtos informacijos technologijų taikymo ir platinimo besivystančiose šalyse direktyvos bei diegimo metodai ir susitarta dėl jų. Šiuolaikinės duomenų valdymo technologijos IEEA sistemose turi būti taikomos kiek galint efektyviau ir plačiau.

D) ŠALIŲ POTENCIALO KŪRIMAS

8.54 Remiamos tarptautinės bendruomenės, vyriausybės turi stiprinti nacionalinių institucijų pajėgumą rinkti, saugoti, organizuoti, gauti ir naudoti duomenis, priimant sprendimus. Reikia organizuoti mokymą apie IEEA sistemų kūrimą visais lygiais, ypač besivystančiose šalyse. Programa turi numatyti techninį mokymą visų, kurie užsiima ekonomine bei aplinkos analize, duomenų rinkimu ir nacionaline apskaita, taip pat reikia apmokyti tuos, kurie priima sprendimus, kaip praktiškai ir tinkamai naudoti tokią informaciją

2 dalis

Plėtrai
reikalingų išteklių
išsaugojimas ir
tvarkymas

9

Atmosferos apsauga

IVADAS

9.1 Atmosferos apsauga yra platus ir įvairialypis reiškinys, apimantis įvairias ekonominės veiklos sritis. Vyriausybinėms ir kitoms institucijoms rekomenduojama apsvaistyti šiame skyriuje aprašytas situacijas bei priemones ir, jei tinka, pasinaudoti atmosferos apsaugai.

9.2 Daugelis šiame skyriuje aptartų klausimų taip pat yra įtraukti į tokius tarptautinius susitarimus, kaip Konvencija dėl ozono sluoksnio apsaugos (Viena, 1985), Monrealio protokolas dėl ozono sluoksnį ardančių dalelių (su papildymais, 1987) ir Jungtinių Tautų Klimato kaitos konvencija (1992), bei kitas tarptautines ir regionines priemones. Suprantama, kad šiame skyriuje pateiktos rekomendacijos, susijusios su klausimais, numatytais sutartyse, nereikalauja vyriausybės imtis priemonių, viršijančių šiuose teisiniuose dokumentuose numatytus reikalavimus. Tačiau remdamosi šiuo skyriumi, vyriausybės gali laisvai pasirinkti papildomas priemones, sutampančias su teisinių dokumentų reikalavimais.

9.3 Pripažįstama, kad veiksmai, kurių bus imamasi šio skyriaus siekiams įgyvendinti, turi būti integruotu būdu suderinti su socialine ir ekonomine plėtra, stengiantis išvengti neigiamų padarinių ir atitikti ekonomiškai silpnų šalių teisiškai pagrįstus svarbiausius poreikius siekiant ekonomikos plėtos ir mažinant skurdą.

9.4 Šiame kontekste ypač kreipiamas dėmesys Darbo tvarkės 21 2 skyriaus programos A dalį (skatinančią subalansuotą plėtrą per prekybą).

9.5 Šis skyrius apima keturias pagrindines programos sritys:

- a) Problemos sprendimas: sprendimams reikalingos mokslo bazės stiprinimas;
- b) Subalansuotos plėtos skatinimas:
 - (i) Energetikos plėtra, efektyvumas ir vartojimas;
 - (ii) Transportas;
 - (iii) Pramonės plėtra;
 - (iv) Sausumos ir jūros išteklių plėtra ir žemės naudojimas;
- c) Stratosferos ozono sluoksnio irimo prevencija;
- d) Tarpvalstybinė oro tarša.

PROGRAMOS SRITYS

A) PROBLEMŲ SPRENDIMAS: SPRENDIMAMS REIKALINGOS MOKSLO BAZĖS STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

9.6 Klimato kaitos, oro taršos ir ozono sluoksnio problemos išskėlė naujus reikalavimus mokslinei, ekonominei ir socialinei informacijai, siekiant sumažinti šias problemas. Būtina geriau suprasti ir prognozuoti įvairias atmosferos savybes ir paveiktas ekosistemas bei poveikį žmonių sveikatai ir jų sąveiką su socialiniais bei ekonominiais veiksniais.

SIEKIAI

9.7 Pagrindinis šios programos siekis - teikti daugiau žinių apie procesus, turinčius įtakos Žemės atmosferai ir jos įtaką pasauliniu, regioniniu ir vietiniu mastu, įskaitant, *inter alia*, fizikinius, cheminius, geologinius, biologinius, jūrinius, hidrogeologinius, ekonominius ir socialinius procesus; didinti kompetenciją ir tarptautinį bendradarbiavimą; gerinti supratimą apie socialinius ir ekonominius atmosferos pokyčių derinius bei priemones jiems mažinti ir jų išvengti.

VEIKLA

9.8 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su atskiromis Jungtinių Tautų įstaigomis ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis taip pat su privačiu sektoriumi, privalo:

- (a) skatinti natūraliai vykstančių procesų, turinčių įtakos atmosferai bei patiriančius jos įtaką, taip pat subalansuotos plėtros ir atmosferos pokyčių tarpusavio sąveikos kritinių būsenų, įskaitant poveikį žmonių sveikatai, ekosistemoms, ekonomikai ir visuomenei, tyrimus;
- (b) užtikrinti platesnę geografinę teritoriją, kurią aprėptų Pasaulinė klimato stebėjimo sistema ir jos elementai, įskaitant Pasaulinius atmosferos stebėjimus, tuo tikslu skatinant papildomų sistemingo stebėjimo stočių steigimą ir eksploataciją, išsipareigojant kurti, naudoti ir papildyti duomenų bases;
- (c) plėtoti bendradarbiavimą šiose srityse:
 - (i) tobulinant prognozuojamų atmosferos pokyčių ir nukrypimų stebėjimo sistemas;
 - (ii) įsteigiant ir tobulinant tokias sistemas, įgalinančias programuoti tokius pokyčius ir nukrypimus bei įvertinti jų socialinį ekonominį ir aplinkosauginį poveikį;
- (d) bendradarbiauti tyrimų srityje rengiant metodologijas ir nustatant oro taršos leistinas ribas bei šiltnamio dujų leistinas koncentracijas atmosferoje, kurias viršijus klimato sistemos ir visa aplinka gali patirti pavojingą antropogeninį poveikį, taip pat nustatant pokyčių lygį, kurį viršijus ekosistemos prarastų gebėjimą natūraliai prisitaikyti;
- (e) skatinti ir bendradarbiauti stiprinant mokslinius pajėgumus, kurie padėtų keistis moksliniais duomenimis bei informacija, palengvintų specialistų dalyvavimą ir mokymus mokslinių tyrimų, duomenų rinkimo ir vertinimo, sisteminių atmosferos stebėjimų srityse, ypač besivystančiose šalyse.

B) SUBALANSUOTOS PLĖTROS SKATINIMAS

1) ENERGETIKOS PLĖTRA, EFEKTYVUMAS IR NAUDOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

9.9 Energija yra nepaprastai svarbi ekonominei ir socialinei plėtrai bei gyvenimo lygiui. Tačiau šiuo metu didžioji dalis pasaulio energijos yra gaminama ir vartojama tokiais būdais, kurių toliau nebus galima toleruoti, jei bus laikomasi tų pačių technologijų ir dar labiau padidėjus energijos poreikiui. Sukeliantį šiltnamio efektą ir kitų dujų bei medžiagų išmetimų į atmosferą kontrolė ateityje turės būti pagrįsta efektyvia energijos gamyba, tiekimu, paskirstymu ir vartojimu bei didėjančia svarba aplinkosaugos požiūriu saugių energijos sistemų, ypač naujų ir atsinaujinančių energijos šaltinių.¹ Visi energijos šaltiniai turės būti naudojami priklausomai nuo jų galimo poveikio atmosferai, žmonių sveikatai ir aplinkai.

9.10 Turi būti pašalinti trukdymai, ypač ekonomiškai silpnose šalyse, plėtoti aplinkosaugos požiūriu pagrįstas energijos tiekimo sistemas, kurios skatintų subalansuotą plėtrą.

SIEKIAI

9.11 Esminis ir svarbiausias šios programos dalies siekis - sumažinti nepalankų energetikos pramonės poveikį atmosferai, skatinant tokią politiką ir programas, kurios pagerintų aplinkosaugos požiūriu ir kaštų atžvilgiu efektyvių energetikos sistemų, ypač naujų ir atsinaujinančių, plėtojimą, diegiant mažiau taršią ir efektyvesnę energijos gamybą, tiekimą, paskirstymą ir vartojimą. Šis tikslas turėtų atspindėti ir naujų alternatyvių energijos šaltinių poreikį bei didėjančią energijos vartojimą ekonomiškai silpnose šalyse. Taip pat reikia atsižvelgti į situaciją šalyse, kurios yra ypač priklausomos nuo pajamų, gaunamų iš gamtinių kuro išteklių gavybos, apdirbimo pramonės ir eksporto bei/ar šių kuro išteklių suvartojimo, nes joms bus ypač sunku pereiti prie alternatyvių energijos šaltinių ir išvengti neigiamų klimato pokyčių poveikio.

VEIKLA

9.12 Vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su atskiromis Jungtinių Tautų įstaigomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis ir privačiu sektoriumi, turėtų:

- (a) bendradarbiauti atrandant ir plėtojant ekonominiu

požiūriu efektyvius ir aplinkosaugos požiūriu pagrįstus energijos šaltinius, kurie įgalintų patenkinti padidėjusias energijos tiekimo reikmes ir tuo būdu padėtų subalansuoti plėtrai, ypač ekonomiškai silpnose šalyse;

(b) šalies mastu skatinti tinkamas metodologijas, įgalinančias priimti energetikos, aplinkosaugos ir ekonomikos požiūriu suderintus politinius sprendimus subalansuotos plėtros srityje, *inter alia*, atliekant poveikio aplinkai vertinimą;

(c) skatinti geresnių energiją tausojančių technologijų ir jų veikimo tyrimus, plėtojimą, perdavimą ir naudojimą, taip pat įvairiuose sektoriuose taikomas savitas technologijas, labiausiai kreipiant dėmesį į energetikos sistemų atnaujinimą ir modernizavimą, ypač ekonomiškai silpnose šalyse;

(d) skatinti tyrimus, plėtojimą, perdavimą ir naudojimą technologijų, skirtų aplinkosaugos požiūriu saugioms energetikos sistemoms, pvz., atsinaujinančioms, ypač ekonomiškai silpnose šalyse;

(e) skatinti institucijų, mokslo, planavimo ir valdymo potencialą, ypač besivystančiose šalyse, siekiant plėtoti, gaminti ir vartoti efektyvesnę ir mažiau taršią energiją;

(f) apžvelgti dabartinio energijos tiekimo sistemas, siekiant nustatyti, kaip būtų galima ekonomiškai efektyviau panaudoti aplinkosaugos požiūriu patikimas energijos sistemas, įskaitant ir naujus bei atsinaujinančius šaltinius, atsižvelgiant į tos šalies socialinius, fizinius, ekonominius ir politinius ypatumus ir įvertinus bei įgyvendinant tinkamas priemones, įgalinančias įveikti sunkumus plėtojant ir naudojant tokias sistemas;

(g) derinti energetikos planus regioniniame bei tarpre-
gioniniame lygyje ir išanalizuoti tinkamo aplinkosaugos požiūriu efektyvios energijos paskirstymo galimybes iš naujų ir atsinaujinančių energijos šaltinių;

(h) remiantis nacionaliniais socialinės ir ekonominės plėtros ir aplinkos apsaugos prioritetais įvertinti ir, kur galima, skatinti efektyvią kaštų požiūriu strategiją bei programas, tarp jų administracines, socialines ir ekonomines priemones, energijos efektyvumui pagerinti;

(i) didinti galimybes efektyviai planuoti ir diegti valdymo programas naujų ir atsinaujinančių energijos šaltinių plėtros, naudojimo ir skatinimo srityse;

(j) valstybės mastu diegti tinkamas energijos efektyvumo ir išmetimų normas ar rekomendacijas², kurios įgalintų plėtoti ir naudoti technologijas, mažinančias neigiamą poveikį aplinkai;

(k) vietiniu, šalies ir regiono mastu palaikyti švietimo ir visuomenės informavimo programas energijos efektyvumo ir aplinkai palankių energetikos sistemų srityse;

(l) bendradarbiaujant, kiek tai įmanoma, su privačiu sektoriumi, parengti gaminių ženklinimo programas ir tokiu būdu suteikti priimantiems sprendimus ir vartotojams

informaciją apie efektyvaus energijos panaudojimo galimybes.

2) TRANSPORTAS

VEIKLOS PAGRINDAI

9.13 Transporto sektorius atlieka svarbų ir pozityvų vaidmenį plėtojant ekonominį ir socialinį sektorių, taigi ateityje transporto poreikis, be abejo, didės. Tačiau transportas sukelia oro taršą, todėl būtina aptarti dabartines transporto priemones, efektyviau projektuoti ir valdyti eismo ir transporto sistemas.

SIEKIAI

9.14 Esminis šios programos siekis - rengti ir skatinti efektyvią kaštų požiūriu strategiją ar programas, reikalui esant - riboti, mažinti ir reguliuoti žalingus išmetimus į atmosferą, taip pat kitokią transporto neigiamą poveikį aplinkai, atsižvelgiant į plėtros prioritetus bei kitas būdingas šalies ar vietines aplinkybes, saugumo aspektus.

VEIKLA

9.15 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atskiromis Jungtinių tautų įstaigomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis atitinkamo lygio organizacijomis ir privačiu sektoriumi, turėtų:

(a) rengti ir skatinti efektyvias kaštų požiūriu, mažiau taršias ir saugesnes transporto sistemas, ypač integruotą miestų ir kaimų visuomeninį transportą, taip pat aplinkosaugos požiūriu tinkamus kelių tinklus, atsižvelgiant į atitinkamų socialinių, tarpre-
gioninių ekonominių ir plėtros prioritetų reikmes, ypač ekonomiškai silpnose šalyse;

(b) tarptautiniu, regioniniu ir šalies mastu padėti diegti saugias, kokybiškas, išteklių atžvilgiu taupias ir mažiau taršias transporto technologijas, ypač ekonomiškai silpnose šalyse, bei įgyvendinti tinkamas mokymo programas;

(c) palaikyti pozityvias pastangas kaupti, analizuoti ir keistis informacija apie transporto ir aplinkos santykį, ypač sutelkiant dėmesį į sistemingus taršos išmetimų stebėjimus ir transporto duomenų bazės rengimą;

(d) atsižvelgiant į šalių socialinės bei ekonominės plėtros ir aplinkosaugos prioritetus, įvertinti ir parengti efektyvias kaštų požiūriu strategijas ar programas, tarp jų administracines, socialines ir ekonomines priemones, siekiant plėtoti tokias transporto priemones, kurios daro atmosferai mažesnę neigiamą poveikį;

- (e) plėtoti ar skatinti priemones, integruojančias transporto planavimo strategijas į miestų ir regionų gyvenviečių planavimo strategijas, siekiant sumažinti transporto neigiamą poveikį aplinkai;
- (f) laikantis Jungtinių Tautų ir jos regioninių komisijų nuostatų, ieškoti galimybių surengti regionines konferencijas transporto ir aplinkos klausimais.

3) PRAMONĖS PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

9.16 Pramonė yra pagrindinė prekių bei paslaugų tiekėja ir svarbiausia gamintoja bei pagrindinis darbo bei pajamų šaltinis, o pati pramonės plėtra yra svarbus ekonominio augimo faktorius. Tuo pat metu pramonė yra didžiausia išteklių ir medžiagų vartotoja, o jos veiklos padarinys - atmosferos ir aplinkos tarša. Atmosferos apsauga gali būti sustiprinta efektyviau naudojant išteklius ir medžiagas pramonės sektoriuje, įdiegus ar patobulinus taršos mažinimo technologijas ir chlorfluoroangliavandenilius (CFC) bei ozono sluoksnį ardančias medžiagas pakeitus kitomis medžiagomis, taip pat sumažinus atliekų kiekį.

SIEKIAI

9.17 Pagrindinis šios programos siekis - skatinti pramonės plėtrą tokiais būdais, kurie mažintų neigiamą poveikį atmosferai, *inter alia*, didinant pramonės gamybos ir visų išteklių bei medžiagų naudojimo efektyvumą, plėtojant mažesnę taršą keliančias technologijas ir kuriant naujas, aplinkosaugos požiūriu patikimesnes technologijas.

VEIKLA

- 9.18 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su atskiromis Jungtinių Tautų įstaigomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybiniėmis bei nevyriausybiniėmis organizacijomis ir privačiu sektoriumi, turėtų:
- (a) atitinkamai šalies socialinės bei ekonominės plėtros ir aplinkosaugos prioritetams, vertinti ir skatinti efektyvias kaštų požiūriu strategijas ar programas, tarp jų administracines, socialines ir ekonomines priemones, siekiant sumažinti pramonės taršos neigiamą poveikį atmosferai;
 - (b) skatinti pramonės įmones telkti savo pajėgas kuriant saugias ir mažiau taršias technologijas, gaminius bei procesus, ir efektyviau naudoti visus išteklius bei medžiagas, įskaitant ir energiją;
 - (c) bendradarbiauti plėtojant ir perduodant vienu kitiems

tokias pramonės technologijas, taip pat ugdant gebėjimus valdyti ir taikyti tokias technologijas, ypač ekonomiškai silpnose šalyse;

- (d) rengti, tobulinti ir naudoti poveikio aplinkai vertinimą, skatinant subalansuotą pramonės plėtrą;
- (e) skatinti efektyviai naudoti medžiagas ir išteklius, atsižvelgiant į gaminamos produkcijos vartojimo trukmę, ir tokiu būdu efektyviau naudoti išteklius ir mažinti atliekų kiekį, tuo būdu gaunant ekonominės ir aplinkosauginės naudos;
- (f) palaikyti mažiau taršias ir efektyvesnes pramonės technologijas bei procesus pramonėje, atsižvelgiant į konkrečiose teritorijose esančius energijos išteklius, ypač į saugius ir atsinaujinančius energijos šaltinius, tokiu būdu siekiant apriboti pramonės taršą ir neigiamą poveikį atmosferai.

4) SAUSUMOS IR JŪROS IŠTEKLIŲ PLĖTOJIMAS IR ŽEMĖS NAUDOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

9.19 Žemės naudojimo ir išteklių strategija sąlygoja atmosferos pokyčius ir pati yra jų sąlygojama. Dėl tam tikros veiklos, susijusios su sausumos ir jūros išteklių naudojimu, gali sumažėti pažemio sluoksnio dujų sugėrimas ir padidėti išmetimai į atmosferą. Prarasta biologinė įvairovė gali sumažinti ekosistemų atsparumą klimato permainoms ir oro taršos neigiamam poveikiui. Atmosferos pokyčiai gali neigiamai paveikti miškus, biologinę įvairovę, gėlo vandens ir jūrų ekosistemas, taip pat ir ekonominę veiklą, pvz., žemdirbystę. Įvairių sektorių strateginiai tikslai dažnai gali skirtis, todėl juos teks derinti tarpusavyje.

SIEKIAI

9.20 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) skatinti naudoti sausumos ir jūros išteklius bei žemę tokiu būdu, kuris leistų:
 - (i) sumažinti atmosferos taršą ir/ar apriboti pažemio sluoksnio dujų antropogeninę emisiją;
 - (ii) slopinti, racionaliai riboti ir valdyti visus pažemio sluoksnio dujų sklaidos šaltinius;
 - (iii) tausoti ir racionaliai vartoti gamtos ir aplinkos išteklius;
- (b) užtikrinti, kad vykstantys ir galimi atmosferos pokyčiai bei jų socialiniai ekonominiai ir ekologiniai poveikiai bus integruoti į planavimo ir įgyvendinimo strategiją ir programas sausumos ir jūros išteklių naudojimo bei žemės naudojimo veiklos srityse.

VEIKLA

9.21 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su konkrečiomis Jungtinių Tautų įstaigomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis ir privačiu sektoriumi, turėtų:

- (a) atitinkamai šalių socialinės ekonominės plėtros ir aplinkosaugos prioritetams, vertinti ir skatinti efektyvias kaštų atžvilgiu strategijas ar programas, tarp jų administracines, socialines ir ekonomines priemones, siekiant skatinti aplinkosaugos požiūriu patikimą žemės naudojimą;
- (b) įgyvendinti strategijas ir programas, kurios ribotą netinkamą ir taršią žemės naudojimo veiklą bei skatintų racionaliai naudoti sausumos ir jūros išteklius;
- (c) apsvarstyti galimybes plėtoti ir vykdyti tokią sausumos ir jūros išteklių bei žemės naudojimo veiklą, kuri yra mažiau veikiama atmosferos pokyčių ir staigių svyravimų;
- (d) palaikyti optimalų valdymą ir bendradarbiavimą puoselėjant pažemio sluoksnio dujas sugeriančias sistemas, tarp jų biomase, miškus ir vandenynus, sausumos, pakrančių ir jūrines ekosistemas.

C) STRATOSFEROS OZONO SLUOKSNIO IRIMO PREVENCIJA

VEIKLOS PAGRINDAI

9.22 Nagrinėjant pastaruoju metu atliktų tyrimų duomenis darosi aišku, kad kelianti nerimą problema yra nuolat dėl chloro ir bromo iš žmogaus pagamintų chlorfluoroangliavandenilių ir kitų medžiagų poveikio ardomas Žemės stratosferinio ozono sluoksnis. Nors 1985 m. Vienos konvencija dėl Ozono sluoksnio apsaugos ir 1987 m. Monrealio protokolas dėl Ozono sluoksnį ardančių medžiagų (su Londono papildymais 1990 m.) yra svarbūs tarptautinio masto žingsniai, tačiau ozoną ardančių medžiagų su dideliais chloro kiekiais bendras poveikis atmosferai vis didėja. Šią situaciją būtų galima pakeisti laikantis Monrealio protokole numatytų kontrolės priemonių.

SIEKIAI

9.23 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) atsižvelgti į tikslus, numatytus Vienos konvencijoje ir Monrealio protokole su 1990 m. papildymais, ir juose aptartas ekonomiškai silpnoms šalims būdingas reikmes bei sąlygas, atsižvelgiant į ozono sluoksnį ardančių medžiagų pakeitimo alternatyvas. Būtina skatinti naudoti tokias

technologijas ir gamtos išteklius, kurie sumažintų šių medžiagų poreikį;

- (b) parengti strategijas, siekiant sušvelninti ultravioletinės spinduliuotės, pasiekiančios Žemės paviršių, dėl stratosferos ozono sluoksnio nykimo ir kaitos, pasekmes.

VEIKLA

9.24 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su pavienėmis Jungtinių Tautų institucijomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis ir privačiu sektoriumi, turėtų:

- (a) ratifikuoti, priimti ar patvirtinti Monrealio protokolą su 1990 m. papildymais; laiku mokėti nario mokesčius į Vienos/Monrealio fondą ir laikiną daugiašalį ozono sluoksnio apsaugos fondą; dalyvauti Monrealio protokolo ir jo įgyvendinimo priemonių numatytoje veikloje, pavyzdžiui, rasti pakaitalus chlorfluoroangliavandeniliams ir kitoms ozono sluoksnį ardančioms medžiagoms ir perduoti tinkamas technologijas besivystančioms šalims, kad jos galėtų laikytis Protokole numatytų įpareigojimų;
- (b) remti Pasaulinės ozono stebėjimo sistemos plėtojimą, naudojant dvišalį ir daugiašalį finansavimą, įsteigiant ir eksploatuojant papildomas sisteminio stebėjimo stotis, ypač pietinio pusrutulio tropikų juostoje;
- (c) aktyviai ir nenutrūkstamai domėtis mokslo žiniomis apie poveikį sveikatai bei aplinkai, taip pat ir technologinį/ekonominį poveikį stratosferos ozono sluoksnio irimui; dalyvauti tolimesnėje veikloje, kurios pagrįstumą ir teisingumą įrodo atlikti tyrimai;
- (d) remiantis tyrimų duomenimis apie padidėjusį ultravioletinio spinduliavimo, siekiančio Žemės paviršių, poveikį, ieškoti tinkamų priemonių žmonių sveikatai, žemės ūkiui ir jūros aplinkai apsaugoti;
- (e) atsisakyti naudoti CFC ir kitas ozono sluoksnį ardančias medžiagas, nurodytas Monrealio protokole, įvertinus pakeitimo galimybes plačiąja prasme, - ne tik remiantis atmosferos ir aplinkos problemų sprendimu.

D) TARPVALSTYBINĖ ORO TARŠA

VEIKLOS PAGRINDAI

9.25 Tarpvalstybinė oro tarša daro neigiamą poveikį žmonių sveikatai ir kenkia aplinkai, pvz., skurdina medžius ir miškus, didina vandens telkinių rūgštingumą. Geografinis oro taršos stebėjimo tinklas yra netolygus, o ekonomiškai silpnose šalyse netgi retas. Neturint patikimų duomenų apie išmetimus už Europos ir Šiaurės Amerikos ribų, yra sunku išmatuoti tarpvalstybinę oro taršą. Kai kuriuose regionuose

taip pat trūksta informacijos apie oro taršos poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai.

9.26 Remiantis sisteminga oro taršos stebėjimų, vertinimo ir gaunamos informacijos apžvalga, taip pat bendradarbiavimo programomis, 1979 m. Tolumų tarpvalstybinių oro taršos pernašų konvencija ir jos protokolais apibrėžtas regioninis režimas Europoje ir Šiaurės Amerikoje. Šios programos turi būti tęsiamos ir plėtojamos, o jų patirtimi reikia pasidalyti su kitų pasaulio regionų šalimis.

SIEKIAI

9.27 Šios programos dalies siekiai yra tokie:

- (a) plėtoti ir taikyti taršos kontrolės bei matavimų technologijas stacionariems ir mobiliems oro taršos šaltiniams ir siūlyti alternatyvias aplinkosaugos požiūriu patikimesnes technologijas;
- (b) sistemingai stebėti ir vertinti gamtos procesų bei antropogeninės veiklos sąlygotos oro taršos šaltinius ir tapvalstybines pernašas;
- (c) gerinti, ypač besivystančiose šalyse, galimybes matuoti, modeliuoti ir įvertinti tarpvalstybinės taršos poveikį, *inter alia*, keičiantis informacija ir rengiant ekspertus;
- (d) gerinti galimybes įvertinti ir sumažinti pramoninių ar branduolinių avarijų, stichinių nelaimių bei tyčinio ir/arba netyčinio gamtos išteklių naikinimo sąlygotą tarpvalstybinę oro taršą;
- (e) skatinti pasirašyti naujas ir įgyvendinti jau veikiančias regionines sutartis, kuriomis siekiama apriboti tarpvalstybinę oro taršą;
- (f) parengti strategijas, siekiant sumažinti tarpvalstybinę oro taršą sukeliančius išmetimus ir jų poveikį.

SIEKIAI

9.28 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su kai kuriomis Jungtinių Tautų įstaigomis, ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis ir privačiu sektoriumi bei finansų įstaigomis, turi:

- (a) parengti ir/arba patvirtinti regionines sutartis dėl tarpvalstybinės oro taršos pernašų kontrolės, ypač su besivystančiomis šalimis, šiose srityse: sistemingų stebėjimų ir įvertinimo, oro taršos mobilių ir stacionarių šaltinių išmetimų kontrolės technologijų modeliavimo tobulinimo, gerinimo bei pakeitimo. Šiame kontekste daugiau dėmesio reikia skirti rūgštėjimo ir veikiant šviesai oksiduojančio poveikio mastui, kurį patiria miškai ir gyvoji gamta dėl ultravioletinio spinduliavimo, aplinkos priežastims, poveikiui sveikatai ir socialiniams bei ekonominiams poveikiams;

- (b) įkurti ar intensyvinti išankstinio perspėjimo sistemas ir priemones, informuojančias apie pramoninių ar branduolinių avarijų, stichinių nelaimių bei tyčinio ir/ar netyčinio gamtos išteklių naikinimo sąlygotą tarpvalstybinę oro taršą;
- (c) gerinti mokymo galimybes ir pasikeitimą duomenimis, informacija bei valstybine ir/ar regionine patirtimi;
- (d) bendradarbiaujant regioniniu, daugiašaliu ir dvišaliu lygiu tarpvalstybinės oro taršos vertinimo veikloje, parengti ir įgyvendinti programas, nustatančias konkrečius veiksmus išmetimams į atmosferą sumažinti bei atsižvelgti į jų aplinkosauginį, socialinį ir ekonominį poveikį.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

➤ *Tarptautinis ir regioninis bendradarbiavimas*

9.29 Dabartinėmis teisinėmis priemonėmis sukurtos tokios institucinės struktūros, kurios tarnauja pasirinktiems tikslams, ir svarbiausia yra tęsti numatytus darbus. Vyriausybės institucijos turėtų toliau bendradarbiauti ir plėsti bendradarbiavimą regioniniu ir pasauliniu mastu, taip pat ir bendradarbiavimą su Jungtinių Tautų organizacijomis. Šiame kontekste reikia atsižvelgti į Darbotvarkės 21 38 skyriaus (*Tarptautinės institucijos struktūros*) rekomendacijas.

➤ *Potencialo kūrimas*

9.30 Šalys, bendradarbiaudamos su pavienėmis Jungtinių Tautų įstaigomis, tarptautiniais atstovais ir nevyriausybėmis organizacijomis, turėtų mobilizuoti techninius bei finansų išteklius ir plėtoti techninį bendradarbiavimą su besivystančiomis šalimis, panaudojant jų techninius, vadybinius, planavimo ir administracinius gebėjimus, siekiant skatinti subalansuotą plėtrą ir oro kokybės apsaugą visuose sektoriuose.

ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

9.31 Būtina visose srityse vietiniu, šalies ir tarptautiniu mastu parengti ir sustiprinti švietimo, visuomenės informavimo ir kvalifikacijos kėlimo programas, skatinančias subalansuotą plėtrą ir atmosferos apsaugą.

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

9.32 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programos A daliai įgyvendinti sudarys apie 640 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas

arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

9.33 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programos B daliai įgyventi sudarys apie 20 milijardų JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

9.34 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės

metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programos C daliai įgyventi sudarys nuo 160 mln. iki 590 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

9.35 Konferencijos sekretoriatas į 9.32 ir 9.33 skirsnius įtraukė ir techninės pagalbos bei demonstracinių programų išlaidas.

¹⁾ Pagal naujų ir atsinaujinančių energijos šaltinių plėtros ir panaudojimo komiteto specialiai šiai konferencijai pateiktą apibrėžimą naujais ir atsinaujinančiais energijos šaltiniais laikomi Saulės šilumos, vėjo, vandens, biomasės, geoterminė, vandenynų, gyvulių bei žmonių energija (žr. protokolą A/CONF./151/PC/119 ir A/AC.218/1992/5).

²⁾ Tai yra regionų ekonominio integravimo organizacijų parengtos normos ir rekomendacijos.

10

Integruotas žemės išteklių planavimas ir valdymas

ĮŽANGA

10.1 Paprastai žemė, nusakant jos topografiją ir natūralias ribas, apibrėžiama kaip fizinis vienetas; platesnis integruotas požiūris apima taip pat gamtos išteklius: dirvožemį, iškasenas, vandenį ir gyvūniją bei augaliją. Šie komponentai susijungę į ekosistemas, kurios sudaro sąlygas išlaikyti visumą gyvybiškai svarbių sistemų ir pajėgiančią atsinaujinti aplinką. Žemės išteklių naudojami tokiais būdais, kurie grindžiami šių faktorių gerais ypatumais. Žemės turtai yra riboti, o jos išlaikomi gamtos išteklių gali kisti laiku bėgant ir priklausomai nuo gebėjimo juos valdyti bei naudoti. Didėjantys žmonijos poreikiai ir besiplečiančios veiklos sritys reikalauja vis daugiau žemės išteklių, dėl to didėja konkurencija ir nesutarimai, sukelti neracionalių žemės ir jos išteklių naudojimą. Jei norime, kad ateityje žmonijos poreikiai būtų optimaliai tenkinami, tai jau dabar turime išspręsti šiuos nesutarimus ir siekti veiksmingesnio bei našesnio žemės bei gamtos išteklių naudojimo. Integruotas vartojimo ir žemėnaudos planavimas bei valdymas yra puikus ir patogus būdas tam pasiekti. Integruotai derinant visus žemės naudojimo būdus, galima įveikti nesutarimus, padaryti priimtinausius kompromisus ir susieti socialinę bei ekonominę plėtrą su aplinkos apsauga ir puoselėjimu, taigi padeda pasiekti subalansuotos plėtros tikslus. Integruoto požiūrio esmė atsiskleidžia koordinuojant atskirų sričių planavimą ir valdymą, pasireiškiantį įvairiais žemės ir jos išteklių naudojimo aspektais.

10.2 Šis skyrius apima vieną programos sritį - integruotą planavimą ir žemės išteklių valdymą, susijusį su reorganizavimu ir, jei reikia, kai kurių sprendimus priimančių struktūrų plėtojimą; turima galvoje naudojama strategija, planavimo ir valdymo priemonės bei metodai, įgalinantys integruotai tvarkyti žemės išteklius. Čia neaptariami veiksmų planavimo ir valdymo aspektai, kurie nuodugnai nagrinė-

jami atitinkamose atskirų sričių programose. Kadangi ši programa nukreipta į subalansuotos plėtros svarbių sprendimų priėmimo tarpžinybinius veiksmus, ji yra glaudžiai susijusi su daugeliu kitų programų, kuriose tiesiogiai nagrinėjami šie klausimai.

PROGRAMOS SRITYS

A) INTEGRUOTAS ŽEMĖS IŠTEKLIŲ PLANAVIMAS IR VALDYMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

10.3 Žemės išteklių naudojami įvairiems tikslams, dažnai tarpusavyje susijusiems ir prieštarangiems, todėl pageidautina jų naudojimą integruotai planuoti ir valdyti. Reikėtų integruoti dviem etapais: viena vertus, atsižvelgiant į visus aplinkosaugos, socialinius ir ekonominius veiksmus (pavyzdžiui, atsižvelgiant į įvairių ekonominių ir socialinių sektorių poveikį aplinkai bei gamtos ištekliams) ir, kita vertus, drauge atsižvelgiant į aplinkosaugos ir išteklių komponentus (t. y. orą, vandenį, augaliją ir gyvūniją, žemę ir geologinius bei gamtos išteklius). Integruotai nagrinėjant būna lengviau tinkamai pasirinkti ir daryti išlygas, taigi racionaliai ir našiai naudotis ištekliais. Žemei tapus rinkos objektu, atsiranda galimybė paskirstyti ją įvairiam naudojimui didelių gyvenviečių kūrimo ar plėtros projektų eigoje ar iš to išplaukiančiu būdu. Taip savo ruožtu atsiranda galimybė paremti subalansuoto žemės valdymo tradicinius modelius ar nustatyti biologinei įvairovei apsaugos statusą arba kritinę ekologinę padėtį.

10.4 Siekiant palengvinti integruotą veiklą, galima derinti įvairius metodus, įgūdžius bei procesus. Tai labai paranku

planuojant ir valdant procesus šalies ir vietiniu mastu bei ekosistemos ar tam tikros teritorijos lygmenyje, taip pat konkrečių veiklos planų plėtrai. Daugelis integruoto požiūrio elementų jau egzistuoja, bet turi būti plačiau naudojami, toliau plėtojami ir stiprinami. Pirmiausia ši programos sritis yra susijusi su struktūros, kuri koordinuos sprendimų priėmimą, sukūrimu, todėl turinys ir veiksmai nepateikiami, tačiau jie yra nagrinėjami Darbotvarkės 21 atitinkamų sričių programose.

SIEKIAI

10.5 Svarbiausias siekis yra tinkamai nustatyti žemės paskirtį, tai yra, kad ji būtų naudojama tokiu būdu, kuriuo teiktų didžiausią naudą; taip pat skatinti perėjimą prie žemės išteklių subalansuoto ir integruoto valdymo. Tai darant turi būti atsižvelgta į aplinkosaugos, socialinius ir ekonominius aspektus. Turi būti atsižvelgta į saugomas teritorijas, privačios nuosavybės teises, tenykščių žmonių bei jų bendruomenių ir kitų vietos bendruomenių teises ir, tarp kitų klausimų, moterų vaidmenį žemės ūkyje bei kaimo plėtroje. Konkrečiau, galima išvardyti šitokius siekius:

- (a) ne vėliau kaip iki 1996 m. apsvarstyti ir parengti politikos kryptis, remiančias optimalų žemės naudojimą ir subalansuotą žemės išteklių valdymą;
- (b) ne vėliau kaip iki 2000 m. tobulinti žemės ir jos išteklių planavimo, valdymo ir įvertinimo sistemas;
- (c) ne vėliau kaip iki 1998 m. sustiprinti žemę ir jos išteklius koordinuojančias institucijas, bei priemones;
- (d) ne vėliau kaip iki 1996 m. sukurti priemones, kurios palengvintų visų suinteresuotųjų, ypač bendruomenių ir vietinių gyventojų, aktyvų dalyvavimą, priimant sprendimus dėl žemės naudojimo ir valdymo.

VEIKLA

A) VADYBINĖ VEIKLA

➤ *Palaikančios strategijos ir politikos priemonių plėtra*

10.6 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turi užtikrinti, kad politikos kryptys ir priemonės parems geriausią įmanomą žemės naudojimą ir žemės išteklių subalansuotą valdymą. Ypač daug dėmesio turi būti kreipiama į žemės ūkio paskirties naudmenas. Tam būtina:

- (a) plėtoti integruotą siekių apibrėžimą ir strategijos, suderintos su aplinkos, socialinėmis, demografinėmis ir ekonominėmis problemomis, formavimą šalies, regiono ir vietiniu mastu;

- (b) plėtoti politikos kryptis, kurios skatina subalansuotą žemės naudojimą ir žemės išteklių valdymą, bei kuriomis atsižvelgiama į žemės išteklių bazę, demografines problemas ir vietos gyventojų interesus;

- (c) išnagrinėti priežiūros struktūrą - įstatymus, taisykles bei vykdymo procedūras, siekiant apibrėžti naujoves, reikalingas subalansuotam žemės naudojimui paremti ir žemės ištekliams valdyti, taip pat apriboti našos ariamosios žemės perdavimą kitokiems tikslams;

- (d) taikyti ekonomines priemones ir plėtoti institucijų priemones bei paskatas, skirtas palaikyti optimalų žemės naudojimą ir subalansuotą žemės išteklių valdymą;

- (e) paremti principą perduoti politikos formavimą žemiausiam visuomeninių institucijų lygmeniui, derinant su efektyvia veikla ir konkrečiai vietai priimtiniu būdu.

➤ *Planavimo ir valdymo sistemų tobulinimas*

10.7 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turi apsvarstyti ir, jei reikia, patikslinti planavimo ir valdymo sistemas, siekiant palengvinti integruotą veiklą. Tam būtina:

- (a) sukurti planavimo ir valdymo sistemas, kurios palengvintų aplinkos komponentų, tokių kaip oras, vanduo, žemė ir kiti gamtos ištekliai, integravimą, naudojant kraštovaizdžio ekologinį planavimą (LANDEP) ar kitus būdus, nukreiptus, pavyzdžiui, į ekosistemą ar į baseiną;

- (b) taikyti strategines struktūras, įgalinančias integruoti plėtos ir aplinkosaugos tikslus; šių struktūrų pavyzdžiai apima subalansuoto pragyvenimo sistemas, kaimo plėtrą, Pasaulio apsaugos strategiją / Žemės tausojimą, pirminį aplinkosauginį tausojimą (PEC) ir kitus;

- (c) sukurti bendrą žemėnaudos ir fizinio planavimo struktūrą, kuri apimtų specializuotus ir smulkius planus (pavyzdžiui, saugomoms teritorijoms, žemės ūkiui, miškams, gyvenvietėms, kaimo plėtrai); įkurti skirtingų sričių konsultavimo tarnybas, siekiant racionalizuoti projektų sudarymą ir įgyvendinimą;

- (d) tobulinti žemės ir gamtos išteklių valdymo sistemas, atsižvelgiant į tinkamus tradicinius ir vietinius metodus; pavyzdžiui ganiavą, Hema apsaugą (tradicinį musulmonų žemės tausojimą) ir terasinę žemdirbystę;

- (e) aptarti ir, jei reikia, įdiegti pažangius ir lanksčius programos finansavimo būdus;

- (f) kaupti išsamius detalius žemės naudmenų aprašus, siekiant subalansuotai paskirstyti žemės išteklius, juos valdyti ir naudoti valstybiniu ir vietiniu mastu.

➤ *Tinkamų planavimo ir valdymo priemonių taikymas*

10.8 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos valstybinių ir tarptautinių organizacijų, turi remti planavimo ir valdymo priemonių, įgalinančių ugdyti integruotą ir subalansuotą požiūrį į žemę ir žemės išteklius, tolesnę plėtrą bei platų jų pritaikymą. Tam būtina:

- (a) diegti patobulintas sistemas duomenų apie žemės naudojimą ir žemės išteklius interpretavimui ir integravimui;
- (b) sistemingai taikyti metodus ir procedūras konkrečių veiksmų aplinkos, socialiniam ir ekonominiam poveikiams, rizikai, kaštams ir naudai, įvertinti;
- (c) nagrinėti ir išbandyti metodus, kuriais siekiama įtraukti į šalies apskaitos sistemą žemės ir ekosistemų bei žemės išteklių vertes.

➤ *Sąmoningumo ugdymas*

10.9 Tam tikro lygio vyriausybės įstaigos, bendradarbiaudamos su valstybinėmis institucijomis ir suinteresuotomis grupėmis bei padedamos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turi pradėti sąmoningumo ugdymo kampaniją, kuria siekiama išpėti ir apšviesti žmones apie integruoto žemės ir žemės išteklių valdymo svarbą ir apie individų ir socialinių grupių vaidmenį tame procese. Tam turi būti pateiktos priemonės, diegiančios pažangesnę patirtį žemės naudojimui ir subalansuotam valdymui.

➤ *Visuomenės dalyvavimo skatinimas*

10.10 Tam tikro lygio vyriausybės įstaigos, bendradarbiaudamos su valstybinėmis institucijomis ir palaikomos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turi diegti pažangius būdus, programas, projektus ir tarnybas, kuriomis būtų įtraukiami ir aktyviai dalyvautų sprendimus priimančios ir įgyvenančios visuomenės nariai, ypač tos grupės, kurios iki tol beveik nedalyvavo, pavyzdžiui, moterys, jaunimas, tenykščiai žmonės ir jų bendruomenės bei kitos vietinės bendruomenės.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

➤ *Informacijos sistemų tobulinimas*

10.11 Tam tikro lygio vyriausybės įstaigos, bendradarbiaudamos su valstybinėmis ir privačiomis institucijomis bei padedamos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turėtų tobulinti informacines sistemas, būtinas sprendimų priėmimui ir būsimų žemėtvarkos ir žemėvaldos pokyčių

įvertinimui. Turi būti atsižvelgta į visų bendruomenės narių teises. Tam būtina:

- (a) pasauliniu, regiono, šalies ir vietiniu mastu tobulinti informacijos, sisteminio stebėjimo ir įvertinimo sistemas aplinkos, ekonominiams ir socialiniams duomenims, susijusiems su žemės ištekliais, žemės pajėgumais bei žemės naudojimo ir valdymo pavyzdžiais;
- (b) stiprinti koordinavimą tarp atskirų žinybų duomenų sistemų apie žemę ir žemės išteklius bei stiprinti šalies pajėgumą rinkti ir vertinti duomenis;
- (c) prieinama forma teikti reikalingą informaciją, būtiną kompetentingam sprendimų priėmimui dėl žemės naudojimo ir valdymo visiems gyventojų sluoksniams, ypač vietinei bendruomenei ir moterims;
- (d) remti nebrangias bendruomenės valdomas sistemas dėl lyginamosios informacijos apie žemės išteklių, tarp jų dirvožemio, miško dangos, laukinės gyvūnijos, klimato būklę ir kitus parametrus bei kitimo procesą.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS KOORDINAVIMAS BEI BENDRADARBIAVIMAS

➤ *Regioninio aparato sukūrimas*

10.12 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos regioninių ir tarptautinių organizacijų, turi stiprinti regionų bendradarbiavimą ir pasikeitimą informacija apie žemės išteklius. Tam būtina:

- (a) tirti ir formuoti regionų strategijas, parengiančias žemės naudojimo ir projektavimo programas;
- (b) skatinti regiono šalyse žemės naudojimo plėtrą ir projektavimą;
- (c) kurti informacines sistemas ir skatinti mokymą;
- (d) šalies ir vietiniu mastu keistis per tinklus ir kitas atitinkamas priemones informacija apie patirtį integruotame bei visuomenei pritarus atliekamame planavimo bei žemės išteklių valdymo procese ir rezultatus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

10.13 Konferencijos sekretoriatas paskaičiavo, kad šios programos įgyvendinimui reikalingos vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) sudarys 50 milijonų JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas ar lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir įvertina numatomą mastą, tačiau vyriausybės jos nenagrinėjo. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, taip pat ir nuolaidų sąlygos, priklausys, be kita ko, nuo konkrečios

strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

➤ Žemės išteklių sistemos mokslinis suvokimas

10.14 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su šalies ir tarptautine bendruomene bei su atitinkamomis šalies ir tarptautinėmis organizacijomis, turi skatinti ir paremti konkrečios aplinkos, žemės išteklių sistemos tyrimus ir nuorodas subalansuotai plėtrai bei valdymo praktikoms. Prioritetas turi būti suteiktas:

- (a) žemės potencialui ir ekosistemų funkcijoms įvertinti;
- (b) atskleisti ekosistemų sąveikai ir žemės išteklių sąveikai su socialinėmis, ekonominėmis bei aplinkos sistemomis;
- (c) žemės išteklių tinkamo naudojimo rodiklių nustatymui, atsižvelgiant į aplinkos, ekonominius, socialinius, demografinius, kultūrinius ir politinius veiksnius.

➤ Tyrimo duomenų patikrinimas remiantis eksperimentiniais projektais

10.15 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su šalies ir tarptautine mokslo bendruomene bei padedamos atitinkamų tarptautinių organizacijų, turi tirti ir bandyti per eksperimentinius modelius žemės išteklių integruoto planavimo ir valdymo, atsižvelgiant į techninius, socialinius ir institucinius veiksnius, tobulinimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

➤ Švietimo ir mokymo gerinimas

10.16 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su atitinkamomis vietinėmis institucijomis, nevyriausybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, turi

skatinti žmonių darbo išteklių, kurių reikia žemės ir žemės išteklių subalansuotam planavimui ir valdymui, plėtrą. Tai turi būti padaryta teikiant paskatas vietinėms iniciatyvoms ir didinant vietinius valdymo pajėgumus, ypač moterų, taikant:

- (a) tarpdalykinių ir integruotų metodų diegimą į mokyklų programas bei techninį, profesinį ir universitetinį mokymą;
- (b) visų darbuotojų, susijusių su žemės išteklių nagrinėjimu integruotu ir subalansuotu metodu, mokymą;
- (c) bendruomenių, atitinkamų plėtros tarnybų, bendruomenės remiamų grupių ir nevyriausybinių organizacijų mokymą apie sėkmingai veikiančius žemės valdymo metodus ir įgūdžius bei būdus.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

➤ Techninio potencialo stiprinimas

10.17 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, bendradarbiaudamos su kitomis vyriausybėmis ir remiamos svarbių tarptautinių organizacijų, turi sutelkti bendras pastangas švietimui ir mokymui bei perteikimui metodų ir technologijų, kuriais grindžiami įvairūs subalansuoto planavimo ir valdymo proceso aspektai šalies valstijos provincijos ir vietiniu mastu.

➤ Institucijų stiprinimas

10.18 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių organizacijų, turėtų:

- (a) patikrinti, ir, jei reikia, iš naujo išduoti mandatus institucijoms, kurios užsiima žeme ir gamtos ištekliais, plačiau įtraukiant aplinkosaugos, socialinių ir ekonominių klausimų tarpdalykinę integraciją;
- (b) tobulinti koordinavimo svertus tarp institucijų, kurios užsiima žemės naudojimu ir išteklių valdymu, siekiant lengviau integruoti atskirų sričių interesus ir strategijas;
- (c) stiprinti vietinių nutarimus priimančių pareigūnų kompetenciją ir geriau koordinuoti su aukštesnėmis institucijomis.

PROGRAMOS SRITYS

A) VISŲ TIPŲ MIŠKŲ, JŲ PLOTŲ IR MIŠKINGŲ VIETŲ DAUGIALYPIO VAIDMENS IR FUNKCIJŲ PRIPAŽINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

11.1 Politika, metodai ir priemonės, kuriomis palaikomas ir plėtojamas daugialypis ekologinis, ekonominis, socialinis ir kultūrinis medžių, miškų ir jų plotų vaidmuo, turi svarbų trūkumą. Daugelyje išsivysčiusių šalių miškams kenkia oro tarša ir juos nuniokoja gaisrai. Dažnai reikalingos veiksmingos priemonės ir metodai, norint sklandžiau ir darniau numatyti planus ir programas, teisinės priemones ir būdus; plėtros etalonus; plačiosios visuomenės dalyvavimą, ypač moterų ir tenykščių gyventojų; jaunimo mobilizavimą; privačių verslininkų, vietinių ir nevyriausybinių organizacijų bei bendrijų vaidmenį; žmonių techninių ir įvairiapusių gebėjimų bei darbo kokybės ugdymą; miškininkystės plėtrą ir visuomenės švietimą; tyrimų plėtrą ir propagavimą; administracinių struktūrų ir poveikio priemonių, tarp jų įvairių sričių koordinavimą, decentralizaciją ir atsakomybės skatinimo sistemą; informacijos bei visuomenės ryšių skleidimą. Tai ypač svarbu norint užtikrinti racionalų ir visuminį požiūrį į subalansuotą ir aplinkos požiūriu priimtina miškų plėtrą. Daugelyje Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO), Tarptautinės tropinės medienos organizacijos (ITTO), Jungtinių Tautų aplinkosaugos programos (UNEP), Pasaulio banko, Tarptautinės gamtos išsaugojimo sąjungos (IUCN) ir kitų organizacijų pranešimų buvo vis pabrėžiamas daugialypio miškų ir jų plotų išsaugojimo stiprinant atitinkamas institucijas, būtinumas.

SIEKIAI

11.2 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) stiprinti nacionalines institucijas miškų klausimais, didinti veiklos, susijusios su miškų administravimu, apsauga ir jų subalansuota plėtra, mastą ir efektyvumą, bei užtikrinti miško produkcijos ir paslaugų tiek išsivysčiusiose, tiek ir besivystančiose šalyse, subalansuotą naudojimą ir gamybą; iki 2000 m. padidinti valstybinių institucijų potencialą, suteikiant joms reikiamų žinių apie miškų išsaugojimą bei praplėsti jų kompetenciją ir atitinkamai padidinti programų ir veiklos, susijusios su administravimu bei miškų plėtra, veiksmingumą;
- (b) tobulinti žmonių profesionalumą ir technikos našumą, taip pat tyrimų ir politikos kryptių racionalumą, siekiant sėkmingai sudaryti bei įgyvendinti planus, programas valdymo, apsaugos ir visų tipų miškų ir miško išteklių subalansuotos plėtros tyrinėjimą ir projektus.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

11.3 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos regioninių, regionų sričių ir tarptautinių organizacijų, turi kiek galėdamos didinti institucijų potencialą, išnaudoti visų tipų miškų daugialypį vaidmenį ir funkcijas, taip pat tausoti nuo miškų priklausomus išteklius, optimaliai plėtojant įvairias sritis ir saugant aplinką. Tai turi būti padaryta, kiek galima stiprinant ir/arba keičiant esamas struktūras bei priemones, taip pat geriau paskirstant prioritetus. Šiuo požiūriu pagrindinė veikla yra tokia:

- (a) administracinių struktūrų ir priemonių, tarp jų tinkamo lygio darbuotojų paskyrimo ir jų paskirstymo atsakomybės organizavimas, sprendimų priėmimo decentralizavimas, infrastruktūros fondų ir įrangos tiekimas, įvairių sričių koordinavimas bei veiksminga ryšių sistema;
- (b) privataus verslo, profsąjungų, kaimo bendruomenės,

tenykščių gyventojų, jaunimo, moterų, vartotojų grupių ir nevyriausybinių organizacijų skatinimas aktyviai dalyvauti veikloje, susijusioje su miškais bei informacijos ir mokymo programų pateikimas visuomenei;

(c) apžvelgti ir, jei reikia, imtis naujų priemonių ir programų, svarbių visų tipų miškams ir jų augalijai, taip pat nuo miškų priklausomiems ištekliams bei susiejant juos su kitomis žemės naudojimo ir plėtros politikos kryptimis ir nuostatomis sukurti tinkamą įstatyminę bazę bei kitas priemones, kuriomis būtų galima remtis norint užkirsti kelią nekontroliuojamam žemėnaudos kaitaliojimui;

(d) plėtoti planus ir programas, taip pat nustatyti valstybinius ir, jei būtina, regionų ir jų sričių tikslus, programas ir kriterijus jų įgyvendinimui bei tolesniam gerinimui;

(e) sukurti, plėtoti ir palaikyti miškų plėtros ir visuo-
menės švietimo efektyvią sistemą, siekiant geriau suvokti, įvertinti ir tvarkyti miškus, atsižvelgiant į medžių, miškų ir jų plotų daugialypį vaidmenį bei vertę;

(f) įsteigti ir/ar stiprinti institucijas, tarnaujančias švietimui ir mokymui apie miškus bei miško pramonę, ugdyti tinkamus specialistus iš parengtų techninio bei profesinio lygio darbuotojų, ypač jaunimo ir moterų;

(g) stiprinti tyrimų, susijusių su miškų ir miško produkcijos įvairiais aspektais, pavyzdžiui, su miškų subalansuotu valdymu, bioįvairove, oro taršos poveikiu, vietinių gyventojų ir tenykščių žmonių tradiciniais miško išteklių naudojimo būdais bei rinkos pelno ir kitų prekių miško vertybių išlaikymo potencialą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

11.4 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos ir bendradarbiaudamos su tarptautinėmis, regioninėmis ir regionų sričių bei dvišalėmis agentūromis, kur galima, turi parengti atitinkamas duomenų bazines ir pradinę informaciją, reikalingą planams ir programoms įvertinti. Kai kurie veiklos aspektai būtų tokie:

(a) kaupti ir reguliariai atnaujinti bei skleisti informaciją apie žemės klasifikavimą ir jos naudojimą, taip pat duomenis apie miško dangą, plotus, tinkamus miško želdinimui, nykstančias rūšis, ekologinę vertę, tradicines/tenykštes žemės vertybes, biomasę ir našumą, koreliuojančią informaciją apie demografijos, socialinę bei ekonominę ir miško išteklių būklę mikro- ir makrolygiu bei reguliariai nagrinėti miškų programas;

(b) užmegzti glaudžius ryšius su kitomis duomenų sistemomis ir šaltiniais, svarbiais miško valdymui, išsaugojimui bei plėtrai, toliau tobulinant sukurtas sistemas, tokias kaip geografinės informacijos sistemos;

(c) parengti priemones, įgalinančias visuomenę gauti visą informaciją.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

11.5 Tam tikro lygio vyriausybės ir kitos institucijos turi bendradarbiauti, teikdamos turimus duomenis ir kitokią paramą bei paremdamos tarptautinius tyrinėjimus, ypač siekdamas pagerinti technologijos perdavimą ir specialistų mokymą bei galimybę naudotis kitų patirtimi ir tyrimo rezultatais. Reikia geriau koordinuoti ir derinti jau veikiančių, su miškais susijusių tarptautinių organizacijų darbą, užtikrinant suinteresuotoms šalims techninį bendradarbiavimą ir paramą miškų valdymo, išsaugojimo ir subalansuotos jų plėtros aspektais.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

11.6 Konferencijos sekretoriatas paskaičiavo, kad šios programos įgyvendinimui reikalingos vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) sudaro 2.5 milijardų JAV dolerių sumą, iš jų apie 860 milijonų JAV dolerių iš tarptautinės bendruomenės kaip negražintinas lėšas ar lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir įvertina numatomą mastą, tačiau vyriausybės jos nenagrinėjo. Faktinės išlaidos ir finansinės sąlygos, taip pat ir nuolaidų sąlygos, priklausys, be kita ko, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

11.7 Konkreti planavimo, tyrimų ir mokymo veikla nulems mokslo ir technologijos priemonių programai įgyvendinti pasirinkimą, taip pat ir jų rezultatus. Programos sistemos, metodologija ir veiklos metodai įgalins padidinti efektyvumą. Kai kurie konkretūs žingsniai turėtų apimti:

- a) laimėjimų, suvaržymų ir socialinių problemų analizę, kuria grindžiami programos principai ir jų įgyvendinimas;
- b) tyrimo problemų ir tikslų analizę, tyrimo planavimą bei konkrečių tyrimo projektų įgyvendinimą;
- c) žmonių darbo išteklių, kompetencijos plėtros ir mokymo būtinumo įvertinimą;
- d) atitinkamų metodologijų/nuostatų įgyvendinant miško programas ir planus, plėtrą, jų tikrinimą ir taikymą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

11.8 Specifiniai švietimo ir mokymo miškininkystės

klausimais aspektai efektyviai prisidės prie žmonių darbo išteklių plėtos. Jie apima:

- a) absolventų ir magistrantų išleidimą, specializuotų ir tyrimo programų parengimą;
- b) parengiamųjų, mokomųjų ir neakivaizdinių studijų programų techninio ir profesinio lygio kėlimą, taip pat instruktorių, mokytojų bei mokymo programų ir mokymo medžiagos/metodų plėtrą;
- c) šalies miškininkystės įstaigų darbuotojų specialų mokymą tokiais klausimais, kaip projektavimas, padėties įvertinimas ir reguliari kontrolė.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

11.9 Ši programa konkrečiai yra susijusi su miškininkystės potencialo sukūrimu, paremtu išsamia programos veikla. Kuriant naujas, pajėgas, turi būti panaudotos visos ankstesnės sistemos ir patirtis.

B) VISŲ MIŠKŲ APSAUGOS, SUBALANSUOTO TVARKYMO IR IŠSAUGOJIMO GERINIMAS BEI NUSKURDINTŲ PLOTŲ APŽELDINIMAS ATKURIANT MIŠKŲ ŽELDYNUS IR KITOMIS PRIEMONĖMIS

VEIKLOS PAGRINDAI

11.10 Visame pasaulyje miškams buvo ir tebėra realus nekontroliuojamo naikinimo ir jų žemės panaudojimo kitiems tikslams pavojus, nulemtas vis didėjančių žmonijos poreikių, žemdirbystės plėtra; aplinkos atžvilgiu netinkamas tvarkymas, pavyzdžiui, stoka tinkamų miško priešgaisrinės kontrolės bei kovos su brakonieriais priemonių bei nesubalansuota komercinė miškų paruoša, neracionalus ganymas, kenksmingas oro taršos poveikis, ekonominiai veiksniai ir kitos priemonės, naudojamos kitose ūkio srityse. Miškų paradimo ir sunykimo rezultatas – dirvožemio erozija, biologinės įvairovės praradimas, gyvosios gamtos natūralių plotų suardymas ir upių baseinų nuniokojimas, gyvenimo lygio pablogėjimas ir plėtos galimybių sumažėjimas.

11.11 Dabartinė situacija yra tokia, kad būtina imtis skubių ir nuoseklių veiksmų, siekiant išsaugoti ir palaikyti miško išteklius. Tinkamų plotų apželdinimas ir visa kita susijusi veikla yra veiksmingas būdas gerinti visuomenės informuotumą ir dalyvavimą saugant bei tvarkant miško išteklius. Čia reikia atsižvelgti į žemės naudojimo aspektus ir valdymo modelius bei vietines reikmes ir išsiaiškinti skirtingų tipų apželdinimo veiklos specifiką.

SIEKIAI

11.12 Šios programos srities siekiai yra tokie:

- a) išlaikyti esamus miškus, t.y. juos saugoti ir tvarkyti, taip pat tinkamose išsivysčiusių ir besivystančių šalių teritorijose palaikyti ir išplėsti miškais ar medžių danga apsodintus plotus, siekiant per natūralių miškų išsaugojimą, apsaugą, miško atželdinimą, atkūrimą ir at sodinimą išlaikyti ir atnaujinti ekologinį balansą bei išplėsti miško poveikį žmonių poreikiams ir gerovei;
- b) parengti ir įgyvendinti nacionalinės miškininkystės veiklos programą ir/ar miškų tvarkymo planus. Šios programos ir/ar planai turi būti integruoti su kitais žemės naudojimo būdais. Šia prasme nacionalinės miškų tvarkymo programos ir/ar planai šiuo metu yra įgyvendinami, padedant tarptautinėms bendruomenėms daugiau nei 80-yje šalių;
- c) užtikrinti esamų ir būsimų miško išteklių subalansuotą tvarkymą ir, kur galima, jų išsaugojimą;
- d) išlaikyti ir padidinti miško išteklių ekologinį, biologinį, klimato, socialinį, kultūrinį bei ekonominį poveikį;
- e) palengvinti ir paremti efektyvų teisiškai pagrįstą pasaulinio susitarimo dėl visų tipų miškų išsaugojimo ir subalansuoto jų tvarkymo, autoritetinę principų nustatymą, priimtą Jungtinių Tautų konferencijoje "Aplinka ir plėtra" ir, įgyvendinant šiuos principus, svarstyti įvairių rūšių atitinkamus tarptautinio masto susitarimus, siekiant palaikyti tarptautinį bendradarbiavimą visų tipų miškų, taip pat miško želdinimo, atželdinimo bei atkūrimo, tvarkymo, išsaugojimo ir subalansuotos plėtos srityje.

A) VEIKLOS PRINCIPAI

11.13 Vyriausybės turi suvokti būtinumą skirtingų tipų miškus skirstyti kategorijomis, laikantis ilgalaikės miško išsaugojimo ir tvarkymo politikos, ir kiekviename regione/baseine sukurti optimalius modelius atsižvelgiant į miškų išsaugojimą. Vyriausybės, dalyvaujant privačiam verslui, nevyriausybines organizacijas, vietinės bendruomenės grupės, tenykščiai žmonės, moterys, vietinės valdžios institucijos ir plačioji visuomenė turi palaikyti techninį bendradarbiavimą ir naudotis kitais paramos būdais, kad būtų išlaikyta ir plečiama esama augalijos danga, kur tik ekologiškai, socialiai ir ekonomiškai įmanoma. Svarbiausia veikla turi apimti:

- a) užtikrinti visų miško ekosistemų subalansuotos plėtos atitinkamą planavimą, tvarkymą ir laiku atliekamus miško kultūrų diegimo darbus, tarp jų inventorizaciją ir svarbius mokslinius tyrimus bei sunykusių natūralių miškų atželdinimą, siekiant atkurti jų turtus ir ekologinį poveikį, ypač atkreipiant dėmesį į žmonėms miškų teikiamą ekonominę ir ekologinę naudą, medienos naudojimą energetikai,

į agromiškininkystę, kitokią miško produkciją ir paslaugas, baseino ir dirvožemio apsaugą, natūralią gamtos aplinką ir miško genetinius išteklius.

b) pagal šalies išgales įsteigti, plėtoti ir tvarkyti saugomų teritorijų sistemas, apimančias saugomas teritorijas dėl jų ekologinių, socialinių bei moralinių funkcijų ir vertės, taip pat įskaitant miškų išsaugojimą reprezentacinėse ekologinėse sistemose bei kraštovaizdžiuose, pirmąkart sėgintose, natūralios gamtos išsaugojimą ir tvarkymą, Pasaulio paveldo teritorijų nustatymą pagal pasaulio paveldo konvenciją, genetinių išteklių išsaugojimą, apimant *in situ* ir *ex situ* priemones ir imantis pagalbinių priemonių, siekiant užtikrinti subalansuotą biologinių išteklių vartojimą ir palaikyti biologinę įvairovę bei tenykščių žmonių, miško gyventojų ir vietinių bendruomenių buveines;

c) prižiūrėti apsaugines ir tarpines zonas;

d) atželdinti augaliją tinkamuose kalnų rajonuose, aukštikalnėse, nuskurdintos žemės plotuose, sausringuose ir pusdykumių regionuose, pakrančių žemėse, siekiant užkirsti kelią dykumų efektui ir žemės erozijai, taip pat vykdyti kitokią apsauginę veiklą ir nacionalines programas siekiant atgaivinti nualintas žemes, įtraukiant visuomenės narius į miškininkystę, agromiškininkystę ir miškų ganiavą, traktuoti miškus kaip anglies telkinius;

e) pramoninių ir nepramoninių miškų atsodinimas, palaikant ir skatinant nacionalines ekologines miškų želdinimo ir miško masyvų atkūrimo programas tinkamose vietose, turimų miškų atnaujinimas pramoniniams, nepramoniniams ir komerciniams tikslams, stengiantis patenkinti žmonių reikmes ir taupiau naudoti sengires. Reikia imtis efektyviausių priemonių, kad ir sodintų miškų našumas būtų kuo didesnis ir tuo pat metu įterpti į sodinamus plotus vertingų augalų.

f) prioritetinės svarbos atsodintų miškų, valstybinių ir/arba generalinių planų sukūrimas arba tobulinimas, nurodant, be kita ko, vietą, plotų didumą ir rūšis, apibrėžiant miškų plotus, kuriuos reikia atnaujinti, atsižvelgiant į auginamų miškų ekonominį aspektą, teikiant svarbią reikšmę vietinėms rūšims;

g) geresnė miškų apsauga nuo taršos, gaisrų, kenkėjų ir ligų bei kitų žmogaus veiklos padarinių – nelegalių medžioklių, žemės kasinėjimų, kultivuojamų plotų perkėlimo, egzotinių augalų ir gyvūnų rūšių nekontroliuojamo introdukavimo, taip pat neatidėliotinas tyrimas problemų, susijusių su visų rūšių miškų vadyba ir atkūrimu; priemonių, padedančių įvertinti arba/ir kontroliuoti augalų bei atitinkamos žaliavos gabenimo per sienas, stiprinimas arba įvedimas;

h) miesto želdynų auginimas miestuose, priemiesčiuose ir kaimo vietovėse, sukuriant gyvenamosios aplinkos, poilsio ir gamybos plotus ir saugant medžius bei giraites;

i) sudarymas galimybių visiems žmonėms - jaunimui, moterims, tenykščiams gyventojams ir bendruomenėms –

dalyvauti rengiant ir įgyvendinant miškų programas bei kitokią su miškais susijusią veiklą, atsižvelgiant į vietines reikmes ir kultūros vertybes;

j) destruktivaus kultivuojamų plotų perkėlimo apribojimas ir sustabdymas, ypač atsižvelgiant į socialinius bei ekologinius aspektus.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

11.14 Vykdamas vadybinę veiklą, reikia rinkti, kaupti ir analizuoti duomenis bei informaciją, taip pat atlikti pagrindinius tyrimus. Reikia susitelkti tokiai veiklai:

a) vykdyti tyrimus ir sudaryti žemėtvarkos planus, numatančius plotų apželdinimą, medžių sodinimą, miško želdinimą, miško masyvų atkūrimą ir miškų atnaujinimą;

b) papildyti žemėtvarkos duomenis inventorizuoti ir naudoti miškus, pasitelkiant vadybos informaciją miško ir ne miško išteklių - kultivuojamų plotų pertvarkymo ir kitų destruktivių miškui žalingų veiksmų - vadybai bei žemėtvarkos planavimui;

c) bendrai panaudoti genetinius išteklius ir atitinkamą biotechnologiją, taip pat tyrimų ir studijų informaciją;

d) vykdyti tyrimus, kurių tikslas yra išnagrinėti tenykščių žmonių patirtį apie medžius bei miškus, ir panaudoti ją planavimo ir subalansuotos miškų plėtros vadyboje;

e) kaupti ir analizuoti tyrimų duomenis apie miškų sodinimui naudojamas rūšis bei jų tarpusavio sąveiką, galimų klimato pokyčių įtaką miškams, taip pat miškų įtaką klimato kaitai ir išsamias studijas apie anglies ciklą priklausomai nuo miško rūšies, siekiant parengti mokslines rekomendacijas ir suteikti techninę paramą;

f) nustatyti ryšio su kitais duomenų ir informacijos šaltiniais, kurie yra susiję su subalansuota vadyba bei miškų naudojimu, ir sudaryti galimybes naudotis duomenimis bei informacija;

g) intensyviai vykdomus tyrimus, stengiantis gauti daugiau žinių ir suprasti problemas bei tirti natūralius procesus, susijusius su miškų vadyba ir atnaujinimu, gyvūnija ir jos santykiu su mišku;

h) naudotis informacija apie miškų būklę ir miškų masyvams poveikį darančią imisiją ir emisiją.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS

BENDRADARBIAVIMAS BEI KORDINAVIMAS

11.15 Konkrečių zonų apželdinimas yra pasaulinės svarbos uždavinys. Tarptautinė ir regionų bendruomenės turi techniškai bendradarbiauti ir vykdyti kitas priemones šios numatomos programos srityje. Tarptautinio pobūdžio veikla, remianti šalių pastangas, turi aprėpti šias sritis:

a) suvienyti pastangas, kuriomis siekiama mažinti taršą

ir žalingą poveikį medžių bei miškų būklei, apsaugoti dabartines ekosistemas;

b) vykdyti regioninius ir subregioninius tyrimus susijusius su anglies apytaka, oro tarša bei kitomis aplinkosaugos problemomis;

c) kaupti ir keistis informacija, patirtimi su šalimis, kurios turi panašias problemas bei perspektyvas;

d) stiprinti bendradarbiavimą ir didinti tarpvyriausybinių organizacijų - Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO), Tarptautinės tropinės medienos organizacijos (ITTO), Jungtinių Tautų aplinkos programos (UNEP) ir JT Švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) - potencialą ir apimtį, siekiant suteikti techninę paramą miškų vadybos, apsaugos ir subalansuotos plėtos srityse, taip pat paramą derybose dėl Tarptautinės tropinės medienos sutarties (1983), kuri turi įsigalioti 1992/1993.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

11.16 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 10 milijardų JAV dol. sumą, iš jų 3,7 milijardų JAV dol. sumą tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

11.17 Duomenų analizė, planavimas, tyrimai, technologijos perteikimas bei tobulinimas ir darbuotojų mokymas yra neatsiejama programinės veiklos dalis, įeinanti į įgyvendinamas mokslo ir technologijos priemones. Šalių institucijos turėtų:

a) plėtoti tyrimus ir rengti operatyvinius planus, susijusius su pagrindine miškų veikla;

b) diegti aplinkosaugos požiūriu tinkamą technologiją atitinkamoje veiklos srityje;

c) aktyviau vykdyti veiklą, susijusią su biotechnologijos, skirtos gamybos našumui didinti, ir palankesnės aplinkai technologijos tobulinimu, pvz., medžių puoselėjimą, sėklininkystės, sėklų parūpinimo tinklą, gemalų plazmos bankus, *in vitro* metodiką ir *in situ* ir *ex situ* konservavimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

11.18 Efektyvios veiklos priemonės yra mokymas ir reikiamų įgūdžių ugdymas, darbo priemonių ir sąlygų

sukūrimas, visuomenės nuostatų formavimas ir informuotumas. Numatoma tokia veikla:

a) specializuotas mokymas: planavimo, vadybos, aplinkos išsaugojimo, biotechnologijos ir kt. srityse;

b) parodomųjų plotų sukūrimas, vykstant juose mokymą ir supažindinant su atitinkamais modeliais;

c) parama vietinėms organizacijoms, bendruomenėms, nevyriausybinėms institucijoms ir privatiems žemės savininkams, ypač moterims, jaunimui, ūkininkams ir tenyščiams gyventojams, užsiimantiems kultivuojamų plotų perkėlimu, skatinant jų indėlį ir organizuojant mokymą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

11.19 Šalių vyriausybės, privačios įstaigos, vietinės organizacijos bei bendruomenės, tenyščiai gyventojai, darbo sąjungos ir nevyriausybines organizacijos, remiamos atitinkamų tarptautinių organizacijų, turi vienyti pajėgas ir siekti įgyvendinti numatytas programos priemones. Pajėgų ugdymas ir plėtra turi būti vykdoma atitinkamai numatytos programos veiklos sritims. Potencialo kūrimas apima šias sritis: politika ir teisiniai pagrindai, nacionalinių institucijų sukūrimas, žmonių darbo išteklių plėtra, tyrimų ir technologijų tobulinimas, infrastruktūros plėtra, visuomenės informuotumo didinimas ir kt.

C) EFEKTYVAUS NAUDOJIMO IR VERTINIMO SKATINIMAS, SIEKIANT ATKURTI PRODUKTŲ IR PASLAUGŲ, KURIAS TEIKIA MIŠKAI, MIŠKŲ ŽEMĖS IR MIŠKINGOS VIETOVĖS, VISĄ VERTĘ

VEIKLOS PAGRINDAI

11.20 Didžiulis miškų ir jų aplinkos potencialas, kuris yra svarbus plėtos išteklių šaltinis, nėra pakankamai išnaudojamas. Tobuliau tvarkant miškus galima padidinti prekių ir paslaugų gamybą (medienos ir kitų miškų produktų), išgalinančią sukurti papildomas darbo vietas ir teikti pajamų, sukurti pridėtinę vertę perdurbant ir parduodant miško produktus, gauti daugiau užsienio valiutos bei su kaupu atgauti investicijas. Miško išteklių, kuriuos galima atnaujinti, valdymas gali būti subalansuotas ir atitikti aplinkos apsaugos reikalavimus. Numatant miškų politiką, būtina atsižvelgti į miško išteklių naudojimo kitokias galimybes. Miškų efektyvumą galima padidinti be jokios žalos miškui, pavyzdžiui, plėtojant ekologinį turizmą ar sutvarkius genofondo tiekimą. Siekiant ugdyti žmonių suvokimą apie miško vertybes ir jų teikiamą naudą, būtina koordinuoti veiksmus. Miškų išlaikymas ir jų indėlis į žmonių gerovę didele dalimi priklauso nuo šių pastangų.

SIEKIAI

11.21 Šios programos tikslai:

- a) pripažinti medžių, miškų ir miškų aplinkos socialinę, ekonominę ir ekologinę vertę, taip pat žalą dėl miškų sunaikinimo; skatinti metodologijas įgalinančias atsižvelgti į socialinę, ekonominę ir ekologinę medžių, miškų ir miškų žemių vertę aptariant nacionalines ekonominės apskaitos sistemas; užtikrinti jų subalansuotą valdymą, atitinkantį žemėtvarkos, aplinkos apsaugos ir plėtros poreikius;
- b) skatinti visų rūšių miškų bei miško produktų efektyvų, racionalų ir subalansuotą naudojimą, plėtojant efektyvią miško produktų perdirbimo pramonę, pridėdamąją vertę sukuriantį antrinį perdirbimą ir prekybą miško produktais, pagrįstą miško išteklių subalansuotu valdymu ir laikantis planų, kurie numato miškų medienos ir nemedienos gaminių vertės integravimą;
- c) skatinti našesni miško medienos naudojimą kurui ir kitiems energijos šaltiniams;
- d) visapusiškiau naudoti miškų žemes ir didinti ekonominį indėlį, integruojant ekologinį turizmą į miškų vadybą ir planavimą.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

11.22 Vyriausybės, padedamos privačių įstaigų, mokslo institucijų, tenykščių gyventojų, nevyriausybinų organizacijų, kooperatyvų ir verslininkų, koordinuodamos nacionaliniu lygiu, bendradarbiaudamos finansų ir technikos srityje su tarptautinėmis organizacijomis, kur įmanoma, turėtų vykdyti šią veiklą:

- a) parengti išsamius investicijų projektus, ištirti pasiūlą ir paklausą bei atlikti poveikio aplinkai analizę, įgalinančią racionalizuoti ir tobulinti medžių bei miškų panaudojimą, taip pat sukurti atitinkamas skatinimo schemas bei reguliavimo priemones, tarp jų žemės valdymo, sukurti palankią aplinką investicijoms ir efektyviau valdyti;
- b) numatyti visų rūšių miškų valdymo, išsaugojimo ir subalansuotos plėtros moksliskai pagrįstus kriterijus ir gaires;
- c) plėtoti aplinkosaugos požiūriu tinkamus, ekologiškai ir ekonomiškai pagrįstus metodus ir būdus miškų produkcijai išgauti, iš anksto sudarant planus ir tinkamai valdant, efektyviau naudoti įrengimus, sandėliuoti ir gabenti, ir kiek įmanoma geriau panaudoti atliekas, didinti medienos ir kitų miško produktų vertę;
- d) skatinti natūralių miškų ir miškingų vietovių bei sodintų miškų našesni naudojimą, pagal galimybes įgyvendinant tinkamą ir aplinkosaugos požiūriu pagrįstą bei ekonomiškai naudingą veiklą, taip pat miškininkystę bei kitų augalų ir gyvūnų rūšių vadybą;

- e) plėtoti miško turtų perdirbimą, siekiant padidinti jų vertę ir išgauti kitokią naudą;
- f) puoselėti ne tik medieną, bet ir kitus miško produktus bei išteklius (pvz. gydomųjų savybių turinčius augalus, dažus, pluoštą, gumą, sakus, pašarą teikiančius augalus, kultūros produktus, rotangą, bambuką), pasitelkiant programas ir socialinę miškininkystės veiklą, taip pat jų perdirbimo ir vartojimo tyrimus;
- g) plėtoti ir tobulinti medienos ir kitų miško produktų perdirbimo pramonę, panaudojant efektyvią miškų išsaugojimo technologiją ir našesni, subalansuotą derliaus panaudojimą bei atliekų perdirbimą; skatinti natūralių miškų per mažai naudojamų rūšių aktyvesni naudojimą, pasitelkiant tyrimus, parodomąsias ir komercines priemones; skatinti antrinį perdirbimą, sukuriant pridėtinę vertę, darbo vietas, pajamas; skatinti miškų produktų rinkas, pasitelkiant atitinkamas institucijas, politiką ir materialinę bazę;
- h) plėtoti natūralios gamtos vadybą, taip pat ekologinį turizmą, ūkininkavimą ir skatinti bei remti žemdirbystę, laukinių rūšių auginimą, siekiant gauti didesnes pajamas kaimo vietovėse ir sukurti darbo vietas, užtikrinti ekonominę bei socialinę naudą, nepadarant ekologinės žalos;
- i) steigti nedideles miško įmones, siekiant remti kaimo plėtrą ir vietinius verslininkus;
- j) tobulinti visapusiško įvertinimo metodologiją, apimančią pilnutinę miškų teikiamą naudą ir panaudojant šį rodiklį medienos bei kitų miško produktų kainodaroje;
- k) derinti miškų subalansuotą plėtrą su šalies plėtros poreikiais ir prekybos politika, atitinkančią miškų išteklių ekologiškai pagrįstą naudojimą, pvz., su Tarptautinės tropinės medienos organizacija (ITTO) Direktyvomis dėl tropinių miškų subalansuotos vadybos;
- l) plėtoti, diegti ir tobulinti nacionalines apskaitos programas, stengiantis įvertinti miškų ekonominę ir kitokią vertę.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

11.23 Siekiai ir veiklos vadyba grindžiami duomenų ir informacijos analize, galimybių studijomis, rinkos tyrimais ir informacijos technologijos apžvalga. Kai kurios veiklos priemonės:

- a) atlikti miško produktų ir paslaugų pasiūlos ir paklausos analizę, stengiantis užtikrinti jų panaudojimo efektyvumą;
- b) atlikti per mažai naudojamų rūšių savybių analizę, siekiant šias rūšis aktyviau diegti tam pasitelkiant komercijos priemones;
- d) plėtoti miško produktų rinkos tyrimus, stengiantis skatinti jų prekybą ir skleisti informaciją apie juos;
- e) skleisti informaciją apie atitinkamas technologijas, siekiant miško išteklių geresnio naudojimo.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

11.24 Tarptautinių organizacijų ir tarptautinės bendruomenės bendradarbiavimas bei pagalba, technologijų perteikimo, specializacijos ir sąžiningos prekybos skatinimas, nenaudojant vienašališkų apribojimų ir draudimų miško produktams, prieštaraujančių Visuotiniam susitarimui dėl prekybos ir tarifų (GATT) bei kitoms daugiašalėms prekybos sutartims, ir atitinkamų rinkos mechanizmų taikymas padės spręsti globalines aplinkos problemas. Tarptautinių organizacijų veiklos ir jos koordinavimo stiprinimas, ypač FAO, UNIDO, UNESCO, UNEP, ITC/UNCTAD/GATT, ITTO ir ILO, teikiant techninę pagalbą ir rekomendacijas šioje programos srityje, yra dar viena konkreti veiklos sritis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

11.25 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 18 milijardų JAV dol. sumą, iš jų 880 milijonų JAV dol. sumą tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

11.26 Vykdam programą reikia plėtoti tyrimus ir studijas, taip pat tobulinti technologiją. Šią veiklą turi koordinuoti šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis bei institucijomis ir jų remiamos. Kai kurios konkrečios priemonės:

- medienos ir kitų produktų savybių ir vartojimo tyrimai, stengiantis geriau juos panaudoti;
- aplinkosaugos požiūriu tinkamų ir mažiau taršių technologijų panaudojimas eksploatuojant miškus;
- perspektyvinės analizės modeliai ir metodika bei plėtos planavimas;
- kitų miško produktų naudojimo ir plėtos moksliniai tyrimai;
- miško vertės visapusiško įvertinimo metodika.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

11.27 Programos sėkmė priklauso nuo specialistų kvali-

fikacijos. Šiuo požiūriu svarbus veiksnys yra specialus mokymas. Ypač reikia aktyvinti moterų dalyvavimą. Įgyvendinant šią programą, kokybine ir kiekybine prasme žmonių darbo išteklių plėtra aprėpia šias priemones:

- įgūdžių, reikalingų šios programos įgyvendinimui, ugdymas, organizuojant visų lygių specialistų mokymą;
- trumpų mokymo kursų, taip pat bendradarbiavimo ir pažintinių išvykų organizavimas, stengiantis tobulinti įgūdžius ir technologijas jos išmanymą bei padidinti našumą;
- ugdymas darbuotojų, gebančių vykdyti tyrimus, planuoti, atlikti ekonominę analizę, vykdyti reguliarių vetinimą bei išnaudoti miškų išteklių panaudojimo tobulinimo galimybes;
- privačių įmonių ir kooperatyvų veiklos tobulinimas ir gebėjimų ugdymas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

11.28 Vykdam programą numatoma kurti potencialą, panaudojant esamas pajėgas. Administravimo, politikos ir planų, šalies institucijų tobulinimas, žmonių darbo išteklių, tyrimų ir mokslinių institucijų veikla, technologijos plėtra ir reguliari vertinimai yra svarbi potencialo kūrimo sudėtinė dalis.

D) MIŠKŲ PLANAVIMO, VERTINIMO IR SISTEMINGO STEBĖJIMO PAJĖGŲ SUKŪRIMAS IR STIPRINIMAS, SUSIJUSIŲ PROGRAMŲ IR VEIKLOS, TAIP PAT KOMERCINĖS PREKYBOS PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

11.29 Įvertinimas ir sistemingi stebėjimai yra svarbios perspektyvinių planų sudarymo, kiekybinio ir kokybinio poveikio įvertinimo ir veiksmų koregavimo sudėtinės dalys. Kol kas, šis mechanizmas neretai ignoruojamas sprendžiant miškų išteklių išsaugojimo valdymo ir plėtos klausimus. Dažnai trūksta net svarbiausios informacijos apie miškus, turimą potencialą ir derlių. Daugelyje besivystančių šalių trūksta institucijų ir priemonių, įgalinančių vykdyti šias funkcijas. Būtina tokią padėtį taisyti, siekiant pakeisti nuostatas apie miškų vaidmenį ir svarbą, realistiškai suplanuoti efektyvų miškų išsaugojimą, vadybą, atkūrimą ir subalansuotą plėtrą.

SIEKIAI

11.30 Šios programos siekiai:

- a) plėtoti arba sukurti miškų ir miškingų vietovių įvertinimo ir sistemingo stebėjimo sistemas, įgalinančias išvelgti programų, projektų ir veiklos poveikį miškų ištekliams bei jų kokybei, numatomiems žemių plotams apželdinti bei žemės nuosavybei, ir integruotas sistemas į tyrimų ir išsamios analizės procesą, užtikrinant papildymus ir pataisas, kuriuos būtina atlikti planuojant ir priimant sprendimus. Ypač reikia atkreipti dėmesį į kaimo žmonių dalyvavimą šiame procese;
- b) teikti patikrintą ir naujausią informaciją apie miškus ir miškų žemių išteklius ekonomistams, planuotojams, atsakingiems už sprendimų priėmimą ir vietinėms bendruomenėms.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

11.31 Vyriausybės ir institucijos, bendradarbiaudamos, jei reikia, su tarptautinėmis agentūromis bei organizacijomis, universitetais bei nevyriausybinėmis organizacijomis, turi įvertinti miškus ir atitinkamas programas bei procesus ir sistemingų stebėjimų rezultatus, taip pat nuolat juos tobulinti. Tai turi būti siejama su tyrimų ir vadybos veikla ir, kiek įmanoma, panaudojant jau sukurtas sistemas. Svarbiausia veikla būtų tokia:

- a) įvertinti ir paskelbti stebėjimų duomenis apie miškus ir jų išteklius kiekybiniu ir kokybiniu požiūriu bei pokyčius, taip pat žemės klasifikavimą, jos naudojimą bei šios informacijos papildymą naujais duomenimis, ir panaudoti šios veiklos rezultatus planuojant, laikantis numatytos politikos bei programos;
- b) sukurti nacionalines vertinimo ir sistemingų stebėjimų sistemas programoms ir procesams įvertinti, taip pat sukurti apibrėžimus, normas ir kontrolės metodus, numatyti veiksmų koregavimo galimybes, programų bei projektų rengimo ir įgyvendinimo tobulinimą;
- c) įvertinti veiklos poveikį miškų plėtrai ir apsvarstyti pasiūlymus dėl miškų išsaugojimo, apibūdinant tokius aspektus kaip plėtos tikslai, nauda ir išlaidos, miškų reikšmė kitoms veiklos sritims, bendruomenės gerovei, aplinkos sąlygos ir biologinė įvairovė, jų poveikis vietiniu, regiono ir pasauliniu mastu, jei įmanoma, įvertinti šalių technologines ir finansų reikmes;
- d) sukurti nacionalines miško išteklių vertinimo sistemas, taip pat analizuoti medienos ir kitų miško produktų bei paslaugų tyrimus ir duomenis, panaudoti gautus rezultatus planams ir strategijai numatyti bei nacionalinėms apskaitos ir planavimo sistemoms sukurti;

- e) sudaryti būtinus saitus tarp atskirų veiklos sričių ir programų, sudarant galimybę pasinaudoti informacija ir remiant visapusišką planavimo bei programų numatymo sistemą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

11.32 Vykdam šios programos tikslus, yra itin svarbu turėti patikimus duomenis ir informaciją. Šalių vyriausybės, pagal galimybes bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi nuolat tobulinti duomenų ir informacijos sistemą bei užtikrinti informacijos mainus. Svarbiausia veikla būtų tokia:

- a) informacijos rinkimas, kaupimas ir pasikeitimas turima informacija bei sukūrimas pagrindinės informacijos bazės, susijusios su šios programos aspektais;
- b) duomenų ir informacijos metodų, naudojamų vykdam programas, suderinimas, siekiant tikslumo ir sistemų atitikimo;
- c) specialių tyrimų vykdymas, pvz., siekiant išsiaiškinti žemės derlingumą ir tinkamumą būsimam miškų želdinimui;
- d) remti tyrimus ir sudaryti galimybę keistis tyrimų rezultatais.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

11.33 Tarptautinė bendruomenė turi skirti vyriausybėms techninę ir finansinę paramą, įgalinančią įgyvendinti šią programą, taip pat turi rūpintis šiomis veiklos sritimis:

- a) numatyti miško išteklių stebėjimo ir įvertinimo sistemos koncepcijos gaires ir suformuluoti priimtinius kriterijus, normas ir apibrėžimus;
- b) užtikrinti nacionalinių institucijų, vykdančių miško išteklių stebėjimą ir įvertinimą, koordinavimą;
- c) intensyvinti informacijos mainus, panaudojant sukurtas regionines ir pasaulines sistemas;
- d) stiprinti tarptautinių organizacijų, tokių kaip tarptautinių žemės ūkio išteklių konsultacinė grupė (CGIAR), FAO, ITTO, UNEP, UNESCO ir UNIDO, pajėgas ir palaikyti jų veiklą, teikiančią techninę pagalbą bei nurodančią gaires šioje programos srityje.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

11.34 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 750 milijonų JAV dol. sumą, iš jų 230 milijonų

JAV dol. sumą tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

11.35 Plėtros spartą skatina aukščiau minėta veikla, susijusi su vadyba ir duomenų bei informacijos sistemomis. Veikla, susijusi su pasauliniais aplinkos klausimais, nukreipta į svarbios pasauliniu mastu informacijos vertinimą bei aplinkos klausimų sprendimą. Tarptautinių institucijų potencialui sustiprinti svarbu ugdyti tarptautinių organizacijų techninių darbuotojų ir jų veiklos galimybes, siekiant patenkinti šalių reikmes.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

11.36 Vertinimo ir sistemingų stebėjimų veikla apima svarbiausius tyrimus, statistinius modelius ir technologijos naujoves. Šios priemonės įeina į vadybos veiklą. Ši veikla pagerins periodinio vertinimo turinį technologijų ir mokslo požiūriu. Kai kurios konkrečios mokslo ir technologijos priemonės, svarbios šiai veiklos sričiai:

- a) sukurti techninius, ekologinius ir ekonominius metodus bei modelius, naudojamus vertinant įvertinimus ir vertinimą, susijusį su periodiniais vertinimais;
- b) sukurti duomenų bei duomenų apdorojimo sistemas ir statistinius modelius;
- c) vykdyti tyrimus, naudojant nuotolinio registravimo ir perdavimo įrangą;
- d) sukurti geografinės informacijos sistemas;
- e) tobulinti technologiją.

11.37 Šią veiklą būtina susieti ir derinti su kitomis veiklos rūšimis bei atitinkamomis programomis.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

11.38 Programai sėkmingai vykdyti reikia numatyti ir sudaryti sąlygas žmonių darbo išteklių plėtrai, atkreipiant dėmesį į specialius dalykus (pvz., nuotolinį registravimą, žemėlapių sudarymą, statistinį modeliavimą), mokymą, technologijų perteikimą, bendradarbiavimą ir pavyzdinių modelių sudarymą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

11.39 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis bei institucijomis, turi sukurti pajėgas, galinčias įgyvendinti šią programą. Ši veiklos sritis turi būti derinama su kitų programų kūrimu. Potencialą reikia kurti šiais aspektais: politikos, valstybės valdymo, šalies institucijų bei žmonių darbo išteklių plėtros, įgūdžių lavinimo, tyrimų ir technologijos plėtros, informacinių sistemų, programų vertinimo, sektorių veiklos koordinavimo ir tarptautinio bendradarbiavimo.

E) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

11.40 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 750 milijonų JAV dol. sumą, iš jų 530 milijonų JAV dol. sumą tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

12

Lengvai pažeidžiamų ekosistemų priežiūra: Dykumų efekto ir sausros padarinių mažinimas

ĮVADAS

12.1. Lengvai pažeidžiamos ekosistemos esti labai vertingos, nes pasižymi unikaliomis savybėmis ir ištekliais. Lengvai pažeidžiamos ekosistemos – tai dykumos, pusdykumės, kalnai, pelkės, salelės ir savitos pakrančių zonos. Dauguma tokių ekosistemų yra regiono pavaldumo, nes patenka į skirtingų valstybių teritorijas. Šiame skyriuje kalbama apie žemes dykumose, sausringuose, vidutinio sausringumo ir mišrių – sausų ir vidutiniškai drėgnų žemių plotuose. Subalansuota ekologiniu, socialiniu ir ekonominiu požiūriu kalvotų vietovių plėtra (toliau “subalansuota plėtra”) nagrinėjama 13 skyriuje; apie saleles ir pakrančių zonas kalbama 17 skyriuje.

12.2. Dykumų efektas – tai dirvos erozija sausringose, vidutiniškai sausringose ir mišriose (sausose ir vidutinio drėgnumo) žemėse, sukeliama įvairių veiksnių, tarp jų klimato svyravimų ir žmonių veiklos. Toks reiškinys kaip žemių virtimas dykumomis, paliečia maždaug 1/6 pasaulio gyventojų, 70% visų sausų žemių plotų (tai sudaro apie 3,6 mlrd. ha) ir vieną ketvirtadalį viso pasaulio žemyno. Vienas būdingiausių šio reiškinio padarinių, nekalbant apie ten gyvenančių žmonių skurdą, yra žemės nualinimas, apimantis 3,3 mlrd. ha plynaukščių, t.y. 73% ganyklų, kur gyventojų tankis yra mažas, o galimybės plėtoti žemdirbystę - menkos, kur dirvožemis nualintas ir jo struktūros maždaug 47 procentus sudaro sausų žemių plotai, kuriuose dirbama žemė, taip pat drėkinamos dirbamos žemės nualinti plotai, sudarantys iki 30% sausų žemių su labai dideliu gyventojų tankiu ir potencialiomis galimybėmis plėtoti žemės ūkiui.

12.3. Viena iš svarbiausių priemonių priešinant žemių virtimui dykumomis – tai prevencinių priemonių įgyvendinimas tuose plotuose, kur žemės yra nenualintos arba dar ne visiškai nualintos. Tačiau negalima ignoruoti ir labai nualintų žemių plotų. Mažinant dykumų efektą, taip pat sausrų padarinius, labai svarbu, kad šioje akcijoje dalyvautų vietos savivaldybės, kaimo vietovėse veikiančios organizacijos, šalių vyriausybės, nevyriausybinės organizacijos, taip pat tarptautinės ir regioninės organizacijos.

12.4. Šiame skyriuje nagrinėjami tokie programos punktai:

- (a) mokslškai pagrįsti ir sukurti informacijos teikimo bei stebėjimo sistemos tuose regionuose, kuriems yra būdingi šie reiškiniai, atsižvelgiant į šių ekosistemų ekonominius ir socialinius aspektus;
- (b) užkirsti kelią žemių erozijai, *inter alia* taikant tokias priemones: intensyvią dirvožemio apsaugą, apsaugines miškų juostas ir kadaise augusių miškingų teritorijų atželdinimą;
- (c) parengti ir plėtoti integruotos plėtros programas, kuriose numatoma, kaip įveikti skurdą, ir pateikiami alternatyvūs gyvenimo būdai teritorijose, kurioms yra grėsmė ilgainiui pavirsti dykumomis;
- (d) parengti nuodugnius programas, užkertančias kelią dykumų susidarymui ir integruoti jas į valstybinės plėtros planus bei valstybinio aplinkos planavimo sistemas;
- (e) sudaryti išsamius pasirengimo sausrai ir jos padarinių sumažinimo sausringuose rajonuose planus, tarp jų individualios apsaugos priemonės, parengti programas, kurios padėtų išspręsti bėglių, dėl sausros neįstengiančių pragyventi, problemas;
- (f) skatinti visuomenę dalyvauti šioje akcijoje, intensyvinti ekologinį švietimą, atkreipiant dėmesį į dykumų susidarymo kontrolę ir sausros padarinių likvidavimą.

PROGRAMOS SRITYS

A) MOKSLINIS PAGRINDIMAS IR INFORMACIJOS TEIKIMO BEI STEBĖJIMO SISTEMOS SUKŪRIMAS TUOSE REGIONUOSE, KURIEMS BŪDINGAS DYKUMŲ EFEKTAS IR SAUSROS, ATSIŽVELGIANT Į ŠIŲ EKOSISTEMŲ EKONOMINIUS IR SOCIALINIUS ASPEKTUS

VEIKLOS PAGRINDAI

12.5. 1977, 1984 ir 1991 metų laikotarpiu pagal Jungtinių Tautų aplinkos programą (UNEP) pasaulio mastu buvo įvertintas dykumų efektas nustatant dykumomis tampančių žemės plotų būklę ir reiškinio tempą; paaiškėjo, jog apie dykumų efektą nepakankamai žinoma. Norint parengti ir įgyvendinti veiksmingas dykumų efektą mažinančias programas, labai naudinga pasinaudoti atitinkamomis nuoseklaus stebėjimo pasaulio mastu sistemomis. Veikiančių tarptautinių, regioninių ir valstybinių institucijų, ypač besivystančiose šalyse, galimybės sukurti atitinkamą informacijos kaupimo ir jos mainų sistemą yra gana ribotos. Norint suprasti dykumų efekto ir sausrų dinamiką, būtina sukurti integruotą ir koordinuojančią informacinę ir nuoseklaus stebėjimo sistemą, pagrįstą atitinkamo lygio technikos priemonėmis ir apimančią visų institucijų veiklą – tiek pasauliniu, tiek regioniniu, taip pat šalies ir vietiniu mastu. Taip pat svarbu diegti tam tikras priemones, kurios būtų tinkamos kovai su dykumų efektu bei sausromis ir pagerintų socialines bei ekonomines sąlygas.

SIEKIAI

12.6. Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) paremti valstybinių ekologinės informacijos koordinavimo centrų steigimą ir/arba sustiprinti jų veiklą. Šie centrai turėtų būti šakinių ministerijų židinys ir teikti paslaugas, susijusias su standartizacija ir visokeriopa pagalba. Taip pat reikia užtikrinti, kad valstybinės ekologinės informacijos sistemos dykumų efekto ir sausrų klausimais būtų tarpusavyje susijusios per bendrą apskričių, regionų ir tarpregioninio lygio tinklą;
- (b) sustiprinti regioninio ir pasaulinio stebėjimo tinklų darbą, plėtojant valstybines sistemas, kurių tikslas – stebėti dirvožemio eroziją ir dykumų efektą, sukeltus tiek klimato svyravimų, tiek žmogaus veiklos. Nustatyti prioritetines veiklos sritis;

- (c) sukurti nuolat veikiančią valstybinio ir tarptautinio masto sistemą, kuri galėtų atlikti dykumų efekto ir žemių nualinimo stebėjimą siekiant pagerinti gyvenimo sąlygas nukentėjusiose nuo šių reiškinių teritorijose.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

12.7. Tam tikro lygio valstybinės institucijos, padedant atitinkamoms tarptautinėms ir regioninėms organizacijoms, turėtų:

- (a) sukurti ir/arba sustiprinti aplinkos informacinės valstybinio lygio sistemas;
- (b) pagerinti galimybes valstybinėms, valstijų / apskričių ir vietinėms savivaldos institucijoms įvertinti padėtį ir užtikrinti bendradarbiavimą per tinklą tarp jau egzistuojančių tokių aplinkos informacijos ir stebėjimo sistemų kaip Žemės stebėjimo ir Sacharos, o taip pat Sahelio observatorijos;
- (c) sustiprinti valstybinių institucijų potencialą iki tokio lygio, kad jos pačios galėtų analizuoti ekologinius duomenis ir būtų galima valdyti aplinkos pakitimus, taip pat nuolat gauti valstybinio lygio informaciją apie aplinką.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.8 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) apžvelgti ir išnagrinėti priemones dykumų efekto ir žemės nualinimo ekologiniams, ekonominiams ir socialiniams padariniams tirti, o šių tyrimų tarptautinio lygio rezultatus panaudoti praktiškai įvertinant dykumų efektą ir dirvožemio eroziją;

(b) apžvelgti ir išnagrinėti socialinius bei ekonominius padarinius dėl klimato, sausrų ir dykumų efekto poveikio ir panaudoti gautus rezultatus konkrečios veiklos tikslams.

12.9 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) palaikyti integruotų duomenų rinkimo dykumų efekto bei sausrų poveikio stebėjimo programų mokslinius tyrimus;
- (b) palaikyti valstybines, regionines ir pasaulines programas integruotų duomenų rinkimui ir dirvožemio erozijos bei nualinimo įvertinimo sistemų tiriamiesiems darbams;
- (c) sustiprinti valstybinių ir regioninių meteorologinių bei hidrologinių tinklų ir stebėjimo sistemų darbą tam, kad būtų galima surinkti esminę informaciją ir keistis duomenimis tarp valstybinių, regioninių ir tarptautinių centrų.

*C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS
BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS
KOORDINAVIMAS*

12.10 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) skatinti rengti regionines programas ir plėtoti tokių tarptautinių organizacijų bendradarbiavimą, kaip Nuolat veikianti komisija Sahelyje sausras kontrolės klausimais (CILSS), Tarpvyriausybė kovai su sausras ir plėtrai (IGADD), Arabų Mahrabo Sąjunga ir kitos regioninės organizacijos, taip pat Sacharos ir Sahelio observatorijos;
- (b) sukurti ir plėtoti duomenų bazės dalį, kur būtų kaupiami duomenys apie dykumų efektą, dirvožemio eroziją ir žmonių gyvenimo sąlygas; čia turėtų būti užfiksuoti fiziniai ir socialiniai bei ekonominiai parametrai. Ši duomenų bazės dalis turėtų būti paremta jau turimomis ir – esant reikalui – papildomomis priemonėmis, kaip antai, Žemės stebėjimo ir kitos informacinės sistemos, sukurtos šiam tikslui tarptautiniu, regioniniu ir vietiniu lygiu.
- (c) Numatyti veiklos orientyrus ir apibrėžti rodiklius, kuriais įvertinamas darbas, turint tikslą palengvinti vietinių ir regioninių organizacijų darbą stebint, kas jau padaryta, kovojant su dykumų efektu. Ypač reikėtų atkreipti dėmesį į tuos rodiklius, kurie atspindi vietinių institucijų veiklą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

12.11 Konferencijos sekretoriatas apskaičiavo, kad vidutinės metinės išlaidos šiai programai įgyvendinti (1993–2000 m.) sudarys apie 350 mln. JAV dolerių, iš jų maždaug 175 mln. dolerių iš tarptautinių organizacijų, skiriamų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu.

Tai yra tikrai parodomieji ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar neperžiūrėjo atskirų šalių vyriausybės. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

12.12 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, užsiimančių dykumų efekto ir sausras problemomis, turėtų:

- (a) imtis sudaryti ir patikslinti esamus duomenis apie gamtos išteklius, tokius kaip energija, vanduo, dirvožemis, mineralinės medžiagos, galimybės perdirbti augalinės ir

gyvulinės kilmės produktus į maisto produktus, taip pat kitokius išteklius, kaip darbo vietos sveikata, švietimas, demografinis žmonių pasiskirstymas pagal plotą ir pagal amžių;

- (b) sukurti integruotas informacijos sistemas aplinkos stebėjimo, apskaitos ir taršos poveikio aplinkai klausimais;
- (c) bendradarbiauti su tarptautinėmis organizacijomis skatinant naujų technologijų diegimą, kas padėtų valdyti ir įveikti dykumų efektą bei sausras poveikį.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.13 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, užsiimančių dykumų efekto ir sausras problemomis, turėtų padėti įgyti techninių ir profesinių žinių tiems žmonėms, kurie vykdo dykumų efekto ir sausras stebėjimą ir įvertinimą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

12.14 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, užsiimančių dykumų efekto ir sausras klausimais, turėtų:

- (a) didinti valstybinių ir vietinių institucijų gebėjimus aprūpinti darbuotojus atitinkama įranga ir finansuoti dykumų efekto įvertinimo darbus;
- (b) įtraukti į šią veiklą daugiau vietinių žmonių (savi-valdybių lygyje), ypač moterų ir jaunimo, kad jie padėtų rinkti ir panaudoti duomenis apie aplinką, galinčius pasitarnauti švietimui ir žinių lygiui pakelti.

**B) KOVA PRIEŠ ŽEMĖS NUALINIMĄ,
INTER ALIA, INTENSIVIAI SAUGANT DIRVOŽEMĮ,
ŽELDINT MIŠKĄ BEI ATKURIAM MIŠKO
MASYVUS**

VEIKLOS PAGRINDAI

12.15 Dėl dykumų efekto paveikta maždaug 6,6 mlrd. ha žemės ploto, ir tai sudaro apie 70 procentų visų pasaulio sausringų žemių, arba apie ¼ žemyno. Kovojant su dykumų efektu plynaukštėse, dirbamose natūraliai ir dirbtinai drėkinamose žemėse, reikia taikyti prevencines priemones tuose plotuose, kurių dar nepalietė ar tik nežymiai palietė dykumų efektas; taip pat reikia imtis papildomų atstatymo priemonių, norint palaikyti palaipsniui dykumomis tapusių žemių derlingumą. Rehabilitacijos priemonės reikalingos atgaivinti jau baigiančias pavirsti dykumomis žemes.

12.16 Padidinus apželdintus plotus, būtų galima palaikyti drėgmės balansą sausose žemėse ir išlaikyti atitinkamo lygio žemės kokybę bei jos derlingumą. Dar nenualintų žemių apsauga, atstatymo priemonių taikymas ir jau paveiktų (smarkiai ar vidutiniškai) žemių (taip pat ir žemių su pustomo smėlio kopomis) atkūrimas taikant ekologiniu požiūriu naudingas, socialiai priimtinas, tinkamas ir ekonominiu požiūriu įgyvendinamas sistemas, pagerintų žemyno būklę ir padėtų palaikyti gamtos išteklius lengvai pažeidžiamose ekosistemose.

SIEKIAI

12.17 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) kalbant apie dykumų efekto dar nepaveiktas arba nežymiai paveiktas sritis, užtikrinti egzistuojančių gamtos darinių (tarp jų miškų) tinkamą valdymą, kad būtų išsaugota biologinių rūšių įvairovė, apsaugoti vandens telkiniai, subalansuota žemės ūkio plėtra ir kt., visuotinai įtraukiant į šia veiklą vietinius gyventojus;
- (b) atstatyti vidutiniškai ir smarkiai pažeistas sausas žemes, siekiant išsaugoti jų našumą panaudojant žemę ganykloms, agromiškininkystei, *inter alia*, naudojant ir tokias priemones, kaip dirvožemio ir vandens telkinių apsauga;
- (c) padidinti apželdintus žemės plotus ir paremti iniciatyvą valdyti gamtos išteklius jau dykumų efekto ir sausų paveiktose ir veikiamose srityse, vykdant apželdinimo ir atželdinimo darbus, plėtojant agromiškininkystę ir įgyvendinant augalijos išsaugojimo planus;
- (d) pagerinti miško išteklių tvarkymą, tarp jų ruošimą; sumažinti malkų vartojimą pakeičiant jas kitu kuru, t.y. išsaugoti, plėtoti ir našiai naudoti kitus energijos šaltinius, taip pat alternatyvius energijos šaltinius.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

12.18 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) įgyvendinti operatyvias tiesiogines prevencijos priemones tose sausose žemėse, kurios yra lengvai pažeidžiamos, bet dar nepalietos dykumų efekto, arba tik nežymiai palietose dykumų efekto žemėse taikant: i) tobulesnius žemdirbystės metodus siekiant geriau subalansuoti žemės panaudojimą, ii) ekologiškai priimtina ir ekonomiškai realizuojamą dirbamos žemės ir ganyklų plėtojimo modelį, iii) geresnį dirbamos žemės ir vandens išteklių valdymą;

- (b) sparčiau įgyvendinti miškų apželdinimo ir atželdinimo programas naudojant atsparias sausrai, greitai augančias rūšis, ypač vietines, tarp jų – ankštines ir kitas kultūras, suderinus šias programas su ES žemės ir miškų ūkio plėtros planais. Šiuo požiūriu didelio užmojo apželdinimo ir atželdinimo planams, ypač panaudojant “žaliašias” juostas, reikėtų ypač daug dėmesio, atsižvelgiant į įvairiapusę naudą, gaunamą įgyvendinus šiuos planus;

- (c) be išvardytųjų 18(a) poskyryje priemonių, skubiai diegti tiesiogines atstatymo priemones norint atstatyti ir išsaugoti žemių našumą lengvai arba stipriai paveiktuose ir sausuose plotuose;

- (d) diegti tobulesnes žemės/vandens/žemės ūkio kultūrų tvarkymo sistemas, įgalinančias išvengti drėkinamų dirbamų žemių uždruskėjimo; stabilizuoti natūraliai drėkinamų dirbamų žemių struktūrą ir diegti tobulesnes dirvožemio/žemės ūkio kultūrų tvarkymo sistemas;

- (e) naudojant modernesnę arba pritaikius turimą techniką, skatinti bendradarbiavimą tvarkant gamtos išteklius, taip pat plynas žemes, siekiant suderinti gyventojų norus ir išsaugojimo tikslus;

- (f) paremti vietines iniciatyvas išsaugoti arba griežtai peržiūrėti jautrios aplinkos zonas naudojant įstatymus arba kitas priemones. Tokios iniciatyvos tikslas – užkirsti kelią dykumų efektui ir tuo pat metu išsaugoti biologinių rūšių įvairovę;

- (g) skatinti investicijas į miškų apželdinimo darbus sausose žemėse, tam tikslui palaikant įvairias iniciatyvas, taip pat teisingas priemones;

- (h) daugiau naudoti tokių energijos šaltinių, kurie pakeistų kurui vartojamą medieną, taip pat alternatyvius energijos šaltinius ir našesnes krosnis.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.19 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) remiantis vietine patirtimi, sukurti žemės naudojimo modelius, daugiausia dėmesio kreipiant į dirvožemio erozijos prevencines priemones. Pagal tuos modelius žmonės galėtų geriau suvokti gamtos ir žmonių veiklos visumą, nulemiančią dykumų efektą. Modeliuose turėtų būti numatyta pažangios ir tradicinės patirties tarpusavio sąveika, nukreipta į vieną tikslą – apsaugoti žemę nuo nuskurdimo ir atspindėti visos ekologinės ir socialinės sistemos pritaikomumą šiam tikslui pasiekti;

- (b) atsižvelgiant į aplinkos apsaugos reikalavimus, išvesti, iširti ir siūlyti auginti sausrai atsparias ir greitai augančias augalų rūšis, kurios tiktų konkrečiam regiono aplinkai.

*C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ
BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS
KOORDINAVIMAS*

12.20 Atitinkamos Jungtinių tautų tarnybos ir regioninės organizacijos, nevyriausybinės organizacijos ir dirbančios dvišalės sutarties pagrindu institucijos turėtų:

- (a) koordinuoti savo veiklą užkertant kelią dirvožemio erozijai ir skatinant miškų apželdinimą ir atželdinimą, vystant žemės ir miškų ūkį ir diegiant žemėtvarkos sistemas pažeistose teritorijose;
- (b) remti regioninių ir apskričių organizacijų veiklą tobulinant technologijas ir keičiantis patirtimi, apmokant specialistus ir įgyvendinant sausų žemių apsaugos nuo erozijos programas.

12.21 Skirtingų šalių vyriausybės, atitinkamos Jungtinių Tautų tarnybos ir dirbančios dvišalės sutarties pagrindu institucijos turėtų pagyvinti apskričių tarpžinybinių organizacijų, įkurtų šiai veiklai vykdyti, koordinavimą, būtent CILSS, IGADD, SADCC ir Arabų Mahrbo Sąjunga.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

12.22 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 6 mlrd. JAV dolerių, įskaitant 3 mlrd. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitarus valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

- (a) integruoti vietinių žmonių patirtį apie miškų, miškingų žemių ir ganyklų plotų bei augalijos sąveiką į mokslinę tiriamąją veiklą apie dykumų efektą ir sausras;
- (b) diegti integruoto tyrimo programas, skirtas apsaugoti, atstatyti ir išlaikyti vandens bei žemių išteklius ir tvarkyti žemę remiantis kiek įmanoma tradiciniais metodais.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.24 Atitinkamo lygio vyriausybinės institucijos,

padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sukurti svertus, įgalinančius žemės naudotojus, ypač moteris, aktyviai dalyvauti įgyvendinant žemdirbystės būdus, tarp jų žemės ir miškų ūkio sistemas, užkertančias kelių dykumų efektui;
- (b) diegti veiksmingas pagalbos ir paslaugų priemones pažeidžiamuose plotuose, ypač apmokant ūkininkus ir gyvulių augintojus našiai tvarkyti žemės ir vandens išteklius sausringuose rajonuose.

*D) POTENCIALO ORGANIZACINĖS STRUKTŪROS IR
ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ KŪRIMAS*

12.25 Atitinkamo lygio vyriausybinės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, dirbančių dykumų efekto ir sausros eliminavimo klausimais, turėtų:

- (a) priimti ir patvirtinti atitinkamais šalių įstatymais, taip pat įdiegti institucijoms naują, ekologiškai pateisinamą ir į plėtrą orientuotą žemės naudojimo politiką;
- (b) padėti bendruomenės principu susikūrusioms organizacijoms, ypač ūkininkams ir gyvulių augintojams.

**C) RENGIMAS IR PLĖTOJIMAS INTEGRUOTOS
PLĖTROS PROGRAMŲ, KURIOSE NUMATOMA,
KAIP ĮVEIKTI SKURDĄ, IR PATEIKIAMAI
ALTERNATYVŪS GYVENIMO BŪDAI DYKUMOS
EFEKTO PAŽEIDŽIAMOSE ZONOSE**

VEIKLOS PAGRINDAI

12.26 Sausringose ir dykumų efekto pažeidžiamose teritorijose įprastinis gyvenimo būdas ir išteklių naudojimo sistemos negali užtikrinti reikiamo gyvenimo lygio. Daugumoje sausringų ir vidutinio sausringumo rajonų tradicinės žemdirbystės ir gyvulininkystės sistemos dažnai esti nepakankamos ir negali užtikrinti pragyvenimo, ypač atsižvelgiant į sausros poveikį ir blogėjančią demografinę situaciją. Lėšų stygius yra svarbiausias veiksnys, spartinantis dirvožemio eroziją ir dykumų susidarymo procesą. Dėl to reikia imtis veiksmų, siekiant atgaminti ir pagerinti žemdirbystės ir gyvulininkystės sistemas, įgalinančias tinkamai naudotis žemių plotais, taip pat propaguoti alternatyvaus gyvenimo būdo sistemas.

SIEKIAI

12.27 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) sutelkti galią kaimo bendruomenėms ir gyvulių augintojams prisiimti atsakomybę už žemės išteklių naudojimą ir plėtrą socialiai ir ekologiškai pagrįstais metodais;
- (b) tobulinti gamybos sistemas, siekiant veiksmingiau įgyvendinti priimtas nacionalinių išteklių apsaugos programas ir vykdant integruotą kaimo plėtrą;
- (c) sudaryti galimybes pasirinkti alternatyvius gyvenimo būdus, siekiant sumažinti našta gamtos ištekliams ir tuo pat metu padėti rasti papildomų pajamų šaltinius, ypač kaimo gyventojams, tuo gerinant jų gyvenimo lygį.

VEIKLOS RŪŠYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

12.28 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) šalies mastu propaguoti decentralizuotą žemės išteklių valdymą, perduodant atsakomybę kaimo organizacijoms;
- (b) kurti arba sustiprinti jau įkurtas kaimo organizacijas, atsakingas už kaimo žemių ir ganyklų plotų tvarkymą;
- (c) steigti ir plėtoti vietinius, valstybinius ir tarp atskirų ekonomikos sektorių veikiančius svetus, įgalinančius susidoroti su žemėvaldos ekologiniais ir plėtros padariniais, atsiliepiantais žemės naudojimui ir jos nuosavybės teisėms. Ypač reikėtų kreipti dėmesį į moterų, taip pat gyvulių augintojų ir klajoklių grupių nuosavybės teisių apsaugai;
- (d) steigti arba aktyvinti veikiančius kaimo susivienijimus, užsiimančius kaimui būdinga ekonomine veikla (komercinė sodininkystė, žemės ūkio produktų perdirbimas, gyvulininkystė);
- (e) skatinti kaimo kreditavimo operacijas ir padėti kaupti kaimo gyventojams santaupas įsteigiant kaimo bendrovėse bankų sistemą;
- (f) kurti infrastruktūrą, taip pat vietinius gamybinius ir prekybinius santykius, įtraukiant į šią veiklą vietinius gyventojus tam, kad jie galėtų pasirinkti alternatyvų būdą ir išvengti skurdo;
- (g) sukurti apyvartos fondą teikti kreditus kaimo verslininkams, kad jie galėtų plėtoti namudinę gamybą/prekybą ir kredituoti kitas kaimo veiklos rūšis.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.29 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) atlikti socialinio ekonominio pobūdžio analizę siekiant išsiaiškinti padėtį programos vykdymo vietoje, ypač išnagrinėti klausimus apie išteklius ir žemėvaldą, tradicinius žemės valdymo būdus ir gamybos sistemos būdingus bruožus;
- (b) sudaryti gamtos išteklių (dirvožemio, vandens ir augalijos) sąvadą pagal jų būklę, pirmiausia remiantis kaimo gyventojų pateiktais duomenimis (pvz., operatyvus kaimo vietovės įvertinimas);
- (c) paskleisti įvairaus pobūdžio – socialinėms, ekonominėms ir ekologinėms reikmėms pritaikytą informaciją;
- (d) skatinti informacijos mainus tarp gretimų regionų, ypač klausimais, susijusiais su alternatyviais gyvenimo būdais.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

12.30 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) skatinti bendradarbiavimą ir informacijos mainus tarp sausringų ir vidutinio sausringumo rajonų mokslo tyrimo institucijų, turint omenyje metodus ir technologijas, padedančias pakelti žemės derlingumą ir darbo našumą, taip pat apie lanksčias gamybos sistemas;
- (b) koordinuoti ir derinti veiksmus įgyvendinant programas ir projektus, finansuojamus iš tarptautinių ir nevyriausybinių organizacijų, kurių tikslas – sumažinti skurdą ir skatinti alternatyvius būdus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

12.31 Konferencijos sekretoriatas apskaičiuo šios programos įgyvendinimo kaštus: jie yra aprašyti 3 skyriuje (Kova prieš skurdą) ir 14 skyriuje (Subalansuoto žemės ūkio ir kaimo plėtros skatinimas).

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

12.32 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) su vietinių mokslo tyrimo institutų pagalba atlikti taikomuosius mokslinius tyrimo darbus apie žemės naudojimą;

- (b) užmegzti šalies regiono ir tarpregioninio masto ryšius keičiantis informacija ir patirtimi tarp teikiančių pagalbą pareigūnų ir mokslo darbuotojų;
- (c) skatinti ir palaikyti technologijų, kurios padeda sukurti alternatyvius pajamų šaltinius, diegimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.33 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) mokyti kaimo organizacijų narius vadybos, o žemdirbius ir gyvulių augintojus – kaip išsaugoti dirvožemį ir vandenį, tiekti vandenį, plėtoti agromiškininkystę ir įrengti smulkius drėkinimo įrenginius;
- (b) teikti žinių atstovams ir pareigūnams apie integruotą žemės valdymą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

12.34 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų sukurti priemones, įgalinančias integruoti į atskirų sektorių ir šalies plėtros planus bei programas skurdo mažinimo priemones regionuose, kuriems yra grėsmė pavirsti dykuma.

D) PROGRAMOS, UŽKERTANČIOS KELIĄ DYKUMŲ SUSIDARYMUI IR JŲ INTEGRAVIMAS Į VALSTYBINĖS PLĖTROS IR APLINKOS PLANAVIMO SISTEMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

12.35 Kai kuriose besivystančiose šalyse, kurių teritorijos ilgainiui gali pavirsti dykumomis, gamtinių išteklių bazė yra viso plėtros proceso pagrindas. Socialinės apsaugos sistemų sąveika su žemės ištekliais dar labiau komplikuoja šią problemą, kadangi reikia parengti integruotą žemės išteklių planavimo ir tvarkymo metodiką. Sudarant veiksmų, užkertančių kelią dykumų efektui ir sausroms, planus reikėtų atsižvelgti į aplinkos plėtros valdymo aspektus, tuo būdu integruojant šalies plėtros planus į nacionalinius aplinkosaugos planus.

SIEKIAI

12.36 Šios programos dalies siekiai yra tokie:

- (a) sustiprinti šalių institucinių potencialą, įgalinantį parengti programas, užkertančias kelią dykumų susidarymui, ir integruoti jas į šalies plėtros planus;
- (b) parengti strateginius planus gamtos išteklių sausringuose rajonuose plėtrai, apsaugai ir tvarkymui; įtraukti juos į šalies plėtros planus, tarp jų ir kovos su dykumų efektu bei aplinkosaugos nacionalinius planus tose šalyse, kurių teritorijoms yra reali grėsmė virsti dykumomis;
- (c) numatyti perspektyvinių gamtinių išteklių tvarkymo strategiją ir ją įgyvendinti;
- (d) stiprinti regiono ir tarptautinio masto bendradarbiavimą, užkertant kelią dykumų susidarymui, *inter alia*, naudojant teisinius aktus ir pan.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAS

12.37 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) įsteigti valstybines ar savivaldybių tarnybas, užkertančias kelią dykumų susidarymui arba sustiprinti jau egzistuojančių tarnybų funkcijas, taip pat žemės naudotojų vietinius komitetus / susivienijimus visuose regionuose, paveiktuose dykumų efekto, siekiant organizuoti visų suinteresuotų organizacijų bendradarbiavimą nuo eilinių žemdirbių ir gyvulių augintojų iki aukštesnio lygio valstybių institucijų darbuotojų;
- (b) parengti veiklos planus siekiant užkirsti kelią dykumų efektui ir, jei reikia, įtraukti juos į šalies plėtros planus bei nacionalinius aplinkosaugos planus;
- (c) vykdyti politiką, kuria siekiama našiau naudoti žemę, tinkamai tvarkyti bendros nuosavybės žemės plotus, visokeriopai skatinti smulkius ūkininkus ir gyvulių augintojus, įtraukiant į šią veiklą ir moteris, skatinti privačias investicijas į sausrų žemių tvarkymą;
- (d) užtikrinti ministerijų ir institucijų, užimtų dykumų efekto šalinimo programomis, koordinuojamą šalies ir vietiniu mastu veiklą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.38 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų skatinti dykumų efekto paliestų šalių iniciatyvą, keistis informacija, taip pat koordinuoti valstybių planų bei programų rengimą, naudojantis, *inter alia*, ryšio tinklais.

*C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ
BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS
KOORDINAVIMAS*

12.39 Atitinkamos tarptautinės organizacijos, daugiašalių sutarčių pagrindu dirbančios finansinės institucijos, nevyriausybinės organizacijos ir dvišalių sutarčių pagrindu dirbančios institucijos turėtų suaktyvinti bendradarbiavimą rengiant dykumų efekto kontrolės programas ir integruojant jas į valstybinio masto planavimo strategijas, drauge sukuriant valstybinio koordinavimo ir nuoseklaus stebėjimo priemones, taip pat įtraukti šiuos planus ir priemones į regioninį ir pasaulinį ryšio tinklą.

12.40 Generalinės asamblėjos 47-ojoje sesijoje turėtų būti pasiūlyta įsteigti tarpžinybinį Generalinės asamblėjos globojamą derybų komitetą, kurio paskirtis – parengti tarptautinę konvenciją, užkertant kelią dykumoms, ypač tai liečia Afriką. Konvenciją numatyta užbaigti iki 1994 m. birželio mėnesio.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

12.41 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 180 mln. JAV dolerių, iš jų 90 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

12.42 Atitinkamo lygio vyriausybinės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sudaryti ir diegti tobulesnes žemdirbiams ir gyvulių augintojams tinkamas technologijas, priimtinas tiek socialiniu, tiek ekologiniu požiūriu, kurios būtų ekonomiškai įmanomos įgyvendinti;
- (b) atlikti taikomąją analizę, kaip integruoti aplinkosaugos ir plėtros veiklą į šalies plėtros planus.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.43 Atitinkamo lygio vyriausybinės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų šalies mastu pradėti kampaniją, kurios tikslas – teikti visuomenei žinių ir šviesti ją apie priemones, nukreiptas prieš dykumų efektą. Tokia kampanija turėtų būti organizuojama padedant žiniasklaidos atstovams, švietimo sistemai ir naujai įsteigtoms arba sustiprintoms pagalbą teikiančioms organizacijoms. Tai reiškia, kad žmonėms taptų prieinama informacija apie tai, kaip užkirsti kelią dykumų efektui ir sausroms, ir susipažinti su šalies mastu numatoma šios srities veikla.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

12.44 Atitinkamo lygio vyriausybinės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų sukurti ir palaikyti priemones, įgalinančias koordinuoti šakinių ministerijų ir institucijų darbą, tarp jų savivaldybėms priklausančių institucijų ir atitinkamų nevyriausybinių organizacijų ir kaip integruoti kovos su dykumų efektu programas į šalies plėtros planus bei nacionalinius aplinkosaugos planus.

**E) PASIRENGIMO SAUSRAI IR JOS PADARINIŲ
SUMAŽINIMO PLANŲ SUDARYMAS, TARP JŲ
INDIVIDUALIOS APSAUGOS PRIEMONIŲ,
SAUSRINGUOSE RAJONUOSE BĖGLIŲ IŠ TŲ
RAJONŲ PROBLEMOMS SPRĘSTI PROGRAMŲ
PARENGIMAS**

VEIKLOS PAGRINDAI

12.45 Sausros skirtingu periodiškumu ir intensyvumu kartoja didžiojoje besivystančių šalių, ypač Afrikos, teritorijoje. Devintojo dešimtmečio viduryje maždaug 3 mln. žmonių žuvo nuo sausros Afrikos Sacharos dykumos rajone. Sausros padariniai skaudžiai atsiliepia ir šalies ekonomikai, kadangi nukenčia gamyba, blogai panaudojamas potencialas, kitur nukreipiant plėtrai numatytas lėšas.

12.46 Sukūrus išankstinio perspėjimo apie gresiančią sausrą sistemas, bus galima įgyvendinti pasirengimo sausrą planus. Sukaupta informacija apie alternatyvias žemės ūkio kultūras, tinkamas auginti esant žemam vandens lygiui, vandens ir dirvožemio apsauga bei vandens kaupimo būdus įgalintų žmones lengviau susidoroti su sausra ir patenkinti būtiniausius poreikius, tuo sumažinant bėglių iš sausringų rajonų skaičių ir būtinumą teikti pagalbą kenčiantiems nuo

sausros. Žinoma, esant staigiems nepritekliams, būtina teikti nenumatytiems atvejams taikomą paramą.

SIEKIAI

12.47 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) sudaryti valstybinę pasirengimo sausras (artimiausiu metu ir perspektyvinę) strategiją, kurios tikslas – kiek įmanoma sumažinti gamybos sistemų pažeidžiamumą užėjus sausras;
- (b) užtikrinti pirminės informacijos perdavimą valdžios atstovams ir žemės naudotojams, kad būtų galima pradėti vykdyti kovos su sausra programą;
- (c) sudaryti sausras padarinių sumažinimo planus ir numatyti priemones spręsti bėglių nuo sausras problemą. Integruoti šiuos planus ir priemones į valstybinius ir regioninius plėtros planus.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

12.48 Sausros pažeidžiamose teritorijose atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) parengti strategijas, kurios įgalintų aprūpinti gyventojus maistu, esant gamybos nuosmukiui. Tam turėtų būti numatyti sandėliavimo ir atsargų kaupimo, importo, uostų priėmimo galimybių, maisto produktų saugojimo, gabenimo ir skirstymo klausimai;
- (b) šalies ir regiono mastu užtikrinti galimybę plėtoti agrometeorologiją ir numatyti būsimą derlių. Agrometeorologija atitinkamo dažnio, turinio ir tam tikrai teritorijai oro prognozėmis įgalina numatyti žemės ūkio kultūrų derlių ir darbų apimtį;
- (c) parengti plėtros projektus, kurie įgalintų gyventojus, kurių žemės palietė sausra, turėti kitą pragyvenimo šaltinį. Sausros metu pajamų praradimas ir neišgalėjimas prasi-maitinti yra didžiausias rūpestis. Nauji darbai padėtų skurstantiems ūkininkams užsidirbti maistui;
- (d) esant reikalui numatyti, kaip paskirstyti maistą bei pašarus ir kaip tiekti vandenį;
- (e) sukurti biudžetinių lėšų paskirstymo metodus, kurie padėtų operatyviai skirti paramą sausras padariniams sušvelninti;
- (f) įsteigti pagalbos liniją labiausiai pažeidžiamiems gyventojų sluoksniams.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.49 Sausros ištyktų šalių vyriausybės atitinkamame lygyje, padedamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) ištyrinėti sezonines prognozes, siekiant pakoreguoti planus bei procedūras nenumatytiems atvejams ir įgalinti ūkininkus pasirinkti prevencines priemones, pavyzdžiui, atitinkamas augalų veisles ir ūkininkavimo praktiką sausras metu;
- (b) paremti taikomuosius tyrinėjimus, kuriais siekiama sumažinti iš dirvos išgarinamo vandens nuostolius; didinti dirvožemio sugeriamumą, taikyti veiksmingus vandens kaupimo būdus sausringuose rajonuose;
- (c) tobulinti valstybines ir išankstinio perspėjimo sistemas, ypač atkreipiant dėmesį į padidėjusio pavojingumo zonos žemėlapių sudarymą, distancinių jutiklių grandines, agrometeorologinį modeliavimą, integruotas daugiaplanes derliaus prognozavimo pagal įvairius aspektus metodikas ir kompiuterizuotą maisto produktų tiekimo ir poreikių analizę.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

12.50 Vyriausybės atitinkamame lygyje, padedamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sukurti rezervo sistemą (maisto atsargų, ūkio padargų, darbuotojų ir lėšų tam, kad galėtų solidariai ir nedelsiant reaguoti į sausras padarinius);
- (b) palaikyti pasaulinės meteorologijos organizacijos (WMO) programas agrohidrobiologijos ir agrometeorologijos srityse, Regioninio mokymo centro agrometeorologijos ir operatyvinės hidrologijos klausimais ir gaunamų rezultatų taikymo (AGRHYMET), Afrikos centro meteorologinių duomenų panaudojimo plėtros tikslais programą (ACMAD), taip pat paremti nuolat veikiančią tarpvalstybinę sausrų kontrolės Sahelio komitetą (CILSS) ar tarpvalstybinę sausrų ir plėtros tarnybą (IGADD);
- (c) paremti FAO (Maisto ir žemės ūkio organizacijos) bei kitas programas, padedančias įkurti valstybines išankstinio perspėjimo sistemas, taip pat maisto saugumo priežiūros tarnybas;
- (d) intensyvinti ir plėsti regioninių programų apimtį ir atitinkamų Jungtinių Tautų padalinių veiklą, kaip antai: Pasaulinės maisto programos (WFP), Jungtinių Tautų koordinavimo tarnybos nelaimių padariniams sumažinti (UNDRO), Jungtinių Tautų Sudano-Sahelio teritorinės agentūros, taip pat nevyriausybinių organizacijų veiklą, kurių tikslas – sušvelninti sausras ir kitų nelaimių padarinius.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR ĮVERTINIMAS

12.51 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 1,2 mlrd. JAV dolerių, iš jų 1,1 mlrd. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinės paskolos ar kocesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos bei terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLINĖS IR TECHNOLOGINĖS PRIEMONĖS

12.52 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, dirbančių dykumų efekto ir sausros padarinių likvidavimo klausimais, turėtų:

- (a) panaudoti tradicinius mechanizmus badui įveikti, kaip vieną iš priemonių pagerinti padėčiai ir suteikti paramą;
- (b) plėtoti įvairiais aspektais tyrimo darbus valstybiniame, regioniniame ir vietiniame, savivaldybių lygyje, taip pat mokymo sistemą, kad būtų galima kurti sausros prevencijos strategijas.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.53 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) ugdyti valdžios atstovų ir žemės naudotojų suvokimą, kaip veiksmingai pasinaudoti informacija, gauta išankstinio perspėjimo kanalais;
- (b) gerinti mokslinių tyrimų darbų specialistų pasirėngimą ir kurti nacionalines mokymo programas, skirtas įvertinti sausros padariniams ir kurti sausrų prognozės metodologiją.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

12.54 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) įtraukiant atitinkamus darbuotojus tobulinti priemones, įrangą ir finansinius išteklius, reikalingus stebėti sausros

rodikliams, kad būtų galima imtis regiono, šalies ir vietos savivaldybių masto prevencinių priemonių;

- (b) nustatyti ryšius tarp ministerijų ir įsteigti koordinavimo grupes sausrų stebėjimui, sausros padarinių įvertinimui ir sumažinimui.

F) VISUOMENĖS SKATINIMAS DALYVAUTI ŠIOJE AKCIJOJE, EKOLOGINIS ŠVIETIMAS, ATKREIPIANT DĖMESĮ Į DYKUMŲ SUSIDARYMO KONTROLĘ IR SAUSROS PADARINIŲ LIKVIDAVIMĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

12.55 Dabartinė patirtis apie vykdomų programų ir projektų sėkmes bei nesėkmes rodo, jog būtina visuomenės parama, norint įveikti dykumų efektą ir kontroliuoti sausros padarinius. Tačiau reikia žengti toliau negu idealistinis teorinis visuomenės dalyvavimas, susitelkti į partnerystės principais pagrįstą aktyvų visuomenės dalyvavimą šiame darbe. Tai reiškia, kad teks dalytis atsakomybę ir kad visos suinteresuotosios šalys turėtų bendradarbiauti šioje veikloje. Tokiu požiūriu ši programos dalis turėtų būti svarbiausia visos veiklos sudėtine dalimi užkertant kelią dykumų efektui ir sausroms.

SIEKIAI

12.56 Šios programos uždaviniai turėtų būti tokie:

- (a) ugdyti visuomenės supratimą apie dykumų efektą ir sausras, be kitų būdų, įtraukiant į pradinių ir vidurinių mokyklų mokymo programas švietimą ekologijos klausimais;
- (b) užmegzti ir plėtoti partnerystės ryšius tarp vyriausybinių institucijų šalies ir vietinių savivaldybių mastu, tarp kitų vykdomųjų įstaigų, nevyriausybinių organizacijų ir ūkininkų, kuriuos užklupo sausra ir dykumos grėsmė, suteikiant žemių savininkams atsakomybę planuoti ir įgyvendinti tuos planus, siekiant turėti iš tokių plėtros projektų naudos;
- (c) organizuoti mokymo kursus, kelti visuomenės sąmoningumą ir skatinti diskusijas siekiant kad partneriai suprastų vieni kitų poreikius, tikslus ir požiūrius;
- (d) padėti vietinėms savivaldybėms įveikti dykumų efektą, panaudoti vietinių gyventojų žinias ir patirtį, įtraukiant moteris ir tenykščius gyventojus aktyviai dalyvauti šioje akcijoje.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

12.57 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) pasirinkti decentralizuoto mąstymo ir sprendimų priėmimo politiką; ją diegti administracinėse struktūrose;
- (b) sukurti ir naudoti priemones, įgalinančias konsultuoti ir įtraukti į šią veiklą ūkininkus ir didinti potencialą, pradėdant nuo eilinio žemdirbio, kad būtų galima pasirinkti veiksmų planus ir išsipareigojimus;
- (c) drauge su vietinėmis savivaldybėmis apibrėžti programos/projekto konkrečius siekius; sudaryti vietinius veiklos planus aprašant priemones jau įgyvendintam projekto etapui įvertinti, tuo būdu sudarant galimybes keisti pirminį projektą, jei reikia, jo vykdymą;
- (d) diegti teisinės, institucinės/organizacinės ir finansinės priemones, siekiant užtikrinti žemės savininkų dalyvavimą ir žemės išteklių įvertinimą;
- (e) sudaryti ir palaikyti palankias paslaugoms teikti sąlygas: kreditavimo galimybes, prekybos centrus kaimo žmonėms;
- (f) plėtoti mokymo programas, siekiant pakelti švietimo lygį ir įtraukti kuo daugiau žmonių į šią veiklą, ypač moterų ir tenyškųjų gyventojų grupes, be kita ko, keliant raštingumą ir suteikiant galimybę įgyti kvalifikaciją;
- (g) sukurti kaimo vietovėse bankų sistemą, kuri sudarytų galimybes kaimo žmonėms, ypač moterims ir tenyškiesiems gyventojams, gauti kreditus ir skatintų juos taupyti;
- (h) pasirinkti politiką, skatinančią tiek privataus, tiek valstybinio sektoriaus investicijas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

12.58 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) apžvelgti, plėtoti ir skleisti informaciją abiejų lyčių žmonėms, perduoti žinias ir patirtį apie tai, koku būdu organizuoti ir skatinti gyventojų dalyvavimą veikloje;
- (b) paspartinti technikos žinių perdavimo tempus, sutelkiant dėmesį į konkrečiai reikalingą technologiją;
- (c) skleisti informaciją apie dirvožemio ir vandens telkinių taikomojo pobūdžio rezultatus, tinkamas augalų rūšis, žemdirbystės būdus ir technikos žinias.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKSMŲ KOORDINAVIMAS

12.59 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) plėtoti pagalbos regioninėms organizacijoms programas (tokios organizacijoms kaip: CILSS, IGADD, SADCC ir Arabų Mahrebo sąjungai) ir kitoms tarptautinėms organizacijoms Afrikoje bei kitose pasaulio šalyse konkretizuoti perspektyvines programas, įtraukiant į jų įgyvendinimą kuo daugiau nevyriausybinių organizacijų ir kaimo gyventojų;
- (b) plėtoti priemones, skirtas palengvinti žmonėms bendravimą keičiantis techninėmis žiniomis ir skatinti toki bendravimą, kaip vieną iš užsienio pagalbos sudedamųjų dalių, taip pat ir kitokią veiklą, susijusią su techninės pagalbos projektais valstybiniame ar privačiame sektoriuje;
- (c) skatinti bendrauti skirtingų aplinkos ir plėtros programų dalyvius;
- (d) visokeriopai remti struktūras, atstovaujančias įvairias organizacijas, kad būtų galima užtikrinti bendradarbiavimą tarp organizacijų.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

12.60 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 1 mlrd. JAV dolerių, iš jų 500 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

12.61 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų skatinti visas pastangas perduodant vietiniams gyventojams patirtį ir žinias.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

12.62 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) remti ir/arba aktyvinti dalyvaujančių švietimo sistemoje institucijų veiklą, įskaitant žiniasklaidos priemones, mokyklas ir gyventojų bendruomenes;
- (b) pakelti visuomenės švietimo lygį.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

12.63 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų palaikyti vietinių kaimo organizacijų iniciatyvą daugiau išmokti, ir skirti atitinkamoms pareigoms pareigūnus, dirbančius vietinės savivaldos lygyje.

13

Trapių ekosistemų priežiūra: Subalansuota kalnų plėtra

ĮVADAS

13.1 Kalnai yra svarbus vandens, energijos ir biologinės įvairovės šaltinis. Tai tokių pagrindinių išteklių kaip mineralų, miško žaliavos bei žemės ūkio produktų atsinaujinantis šaltinis. Kaip svarbiausia mūsų planetos sudėtingos ir tarpusavyje susijusios ekologinės sistemos dalis, kalnai teikia galimybę išlikti pasaulinei ekosistemai. Tačiau kalnų ekosistemos greitai keičiasi. Kalnuose sparčiai vyksta dirvožemio erozija, susidaro nuošliaužos, nyksta biotopo išorinė bei genetinė įvairovė. Kalnų gyventojai skursta, neišlaiko savo papročių, protėvių žinių. Dėl to daugumos pasaulio kalnų aplinka patiria nuosmukį. Todėl turi būti imtasi priemonių siekiant tinkamai tvarkyti kalnų išteklius ir palaikyti žmonių socialinę bei ekonominę raidą.

13.2 Apie 10% pasaulio gyventojų tiesiogiai priklausomi nuo kalnų išteklių. Jei įskaitytume kalnų vandens išteklius, tai kalnų potencialas sudarytų kur kas didesnę santykinę dalį. Kalnuose išlaikyta biologinė įvairovė ir nykstančios rūšys.

13.3 Ši skyrių sudaro dvi programos dalys, liečiančios nagrinėjamas pasaulio kalnų jautrių ekosistemų problemas:

- (a) plėtojimas ir gilinimas žinių apie ekologiją ir subalansuotą kalnų ekosistemų eksploatavimą;
- (b) integruoto upių baseinų naudojimo propagavimas ir alternatyvios išgyvenimo galimybės.

PROGRAMOS SRITYS

A) ŽINIŲ APIE EKOLOGIJĄ IR SUBALANSUOTĄ KALNŲ EKOSISTEMŲ EKSPLOATAVIMĄ PLĖTOJIMAS IR GILINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

13.4 Kalnus labai žeidžia žmonių ir gamtos ekologinis nepastovumas. Tai jautriausios atmosferos klimato pokyčiams žemės sritys. Svarbiausia yra specifinė informacija apie kalnų ekologiją, gamtos išteklių klodus ir socialinę ekonominę veiklą. Kalnuose ir aukštikalnėse yra susidariusios labai įvairios ekologinės sistemos. Dėl aukščio skirtumų ten esti skirtingos temperatūros, kritulių, saulėtumo sąlygos. Kalno šlaite gali būti keletas klimato juostų – tokių kaip tropikų, subtropikų, vidutinio bei alpinio klimato, kiekvienoje jų yra didelė augalijos bei gyvūnijos įvairovė. Tačiau apie kalnų ekosistemas nedaug žinoma. Todėl sukurti pasaulinę duomenų bazę apie kalnus yra itin svarbu norint pradėti programas, kurios prisidės prie subalansuotos kalnų ekosistemų plėtos.

SIEKIAI

13.5 Šios programos dalies siekiai yra tokie:

- (a) pradėti rengti kalnų ekosistemų skirtingų rūšių dirvožemio, miškų, vandens, gamtos turtų naudojimo, augalijos ir gyvūnijos išteklių apžvalgą, atsižvelgiant į jau įsteigtų tarptautinių ir regioninių organizacijų veiklą;
- (b) rengti ir plėtoti duomenų bazines ir informacijos sistemas, kurios palengvintų vieningą kalnų ekosistemų tvarkymą ir aplinkosauginį vertinimą, atsižvelgiant į įsteigtų tarptautinių ir regioninių organizacijų veiklą;

- (c) dalyvaujant vietinei bendruomenei kurti ir plėtoti vandens/žemės ekologijos žinias atsižvelgiant į žinomas ūkių technologijas, žemės ūkio apsaugos praktiką pasaulio kalnų vietovėse;
- (d) sukurti ir stiprinti infrastruktūros ryšius ir informacijos agentūras, kurios skleistų informaciją organizacijoms, besirūpinančiomis kalnų problemomis;
- (e) geriau koordinuoti atskirų sričių pastangas saugoti jautrias kalnų ekosistemas, apsvaistyti atitinkamus svetus, be kita ko, regiono teisinius ir kitus dokumentus;
- (f) kaupti duomenų bazines ir informacijos sistemas teikti informacijai, kuri įgalintų įvertinti pavojų aplinkai, ištikus kalnų ekosistemas stichinėms nelaimėms.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

13.6 Vyriausybės reikiamame lygyje, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo:

- (a) stiprinti esančias institucijas ar steigti naujas vietinių, šalies ir regiono mastu, kaupti žemės/vandenių ekologijos žinių apie kalnų ekosistemas bazę;
- (b) remti šalių strategijas, kuriomis ten gyvenantys žmonės skatinami daugiau naudoti aplinkosaugos požiūriu patikimas technologijas, pereiti prie saugaus ūkininkavimo bei ekosistemų apsaugos;
- (c) kurti žinių bazę ir sąvokas bendradarbiaujant ir keičiantis informacija valstybinėms ir regioninėms institucijoms, kurios rūpinasi trapiomis ekosistemomis;
- (d) palaikyti politiką, skatinančią ūkininkus ir gyventojus imtis apsaugos ir atkūrimo priemonių;
- (e) įvairinti kalnų ūkinę veiklą, *inter alia*, plėtojant turizmą, atitinkamai integruotam kalnų teritorijų valdymui;
- (f) integruoti veiklą miškuose, ganyklų žemėse, bei neliečiamos gamtos plotuose tokiu būdu, kad būtų palaikomos specifinės kalnų ekosistemas;
- (g) įsteigti atitinkamus draustinius savitų rūšių paplitimo vietose.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

13.7 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo reikiamame lygyje:

- (a) vykdyti ir diegti meteorologinio, hidrologinio ir fizinio stebėjimo analizę, kuri apimtų klimato įvairovę, taip pat vandenių paskirstymą iš įvairių pasaulio kalnų sričių regionų;
- (b) sudaryti skirtingų dirvožemio, miškų, vandenių ir gamtos turtų formų naudojimo, augalijos ir gyvūnijos genetinių išteklių aprašus, ypač kreipiant dėmesį į tuos,

kuriems gresia išnykimas. Genetiniai ištekliai turi būti saugomi vietoje, išlaikant ir steigiant naujas saugomas teritorijas ir tobulinant tradicinę ūkininkystę bei gyvulininkystę, taip pat sukuriant potencialių išteklių įvertinimo programas;

- (c) apibrėžti kaip pavojingas teritorijas, kurios labiausiai pažeidžiamos erozijos, potvynių, nuošliaužų, žemės drejbėjimų, sniego griūčių ir kitų stichinių nelaimių.
- (d) nustatyti kalnų vietas, kurioms kyla oro užterštumo grėsmė iš gretimų pramonės ir miesto rajonų.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS

13.8 Šalių vyriausybės ir tarpvyriausybinių organizacijų privalo:

- (a) koordinuoti regioninę ir tarptautinę bendradarbiavimą, taip pat ir padėti keistis informacija bei patirtimi specialioms įstaigoms, Pasaulio bankui, IFAD, bei kitoms tarptautinėms ir regioninėms organizacijoms, vyriausybėms, mokslo tiriamojo darbo įstaigoms bei nevyriausybiniams organizacijoms, dirbančioms kalnų racionalios plėtros srityje;
- (b) skatinti žmonių, dirbančių regioninėse, valstybinėse ir tarptautinėse infrastruktūrose, iniciatyvą, taip pat veiklą tarptautinių, regioninių ir vietinių nevyriausybinių organizacijų, tokių kaip: Jungtinių Tautų universitetas (UNU), Miškingų kalnų institutas (WMI) Integruotos kalnų plėtros tarptautinis centras (ICIMOD), Tarptautinė kalnų draugija (IMS), Afrikos kalnų asociacija ir Andų kalnų asociacija, be to, padėti šioms organizacijoms keistis informacija bei patirtimi;
- (c) pasirenkant tinkamas priemones bei pasitelkus regioninius teisės bei kitus dokumentus, saugoti jautrias kalnų ekosistemas.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

13.9 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 50 milijonų dolerių, kurie bus gauti iš tarptautinės bendrijos, kaip negražintinos lėšos arba paskola lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės mokėjimo sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias Vyriausybės nataras įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

13.10 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų atitinkamame lygyje stiprinti mokslo tiriamojo darbo ir technologijų plėtojimo programas, tarp jų sklaidą per nacionalines ir regionines institucijas, ypač apie meteorologijos, hidrologijos, miškininkystės, dirvožemio ir agronomijos žinias.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

13.11 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) pradėti kvalifikacijos kėlimo ir tobulinimo programas pagal aplinkai pritaikytas technologijas ir patirti, tinkamą kalnų ekosistemoms;
- (b) skatinti aukštąjį išsilavinimą, suteikiant, ypač kandidatams iš kalnų vietovių stipendijas aplinkosaugos studijoms, bei moksliniam darbui;
- (c) skleisti aplinkosaugos švietimą tarp ūkininkų, ypač moterų, kad kaimo gyventojai galėtų geriau suprasti ekologijos klausimus, susijusius su subalansuotu kalnų ekosistemų panaudojimu.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

13.12 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turi atitinkamame lygyje sukurti nacionalines ir regionines institucijas, galinčias vykdyti mokslo tiriamąjį darbą, kelti kvalifikaciją ir skleisti informaciją apie subalansuotą trapių ekosistemų būklę.

B) INTEGRUOTAS UPIŲ BASEINŲ NAUDOJIMAS IR ALTERNATYVIOS IŠGYVENIMO GALIMYBĖS.

VEIKLOS PAGRINDAI

13.13 Beveik pusė pasaulio gyventojų įvairiais būdais veikiami kalnų ekologijos ir blogėjančios kokybės vandens telkinių. Apie 10% Žemės gyventojų gyvena aukštikalnėse, ir apie 40% įsikūrę gretimuose ir lėkštesniuose šlaituose bei upių slėniuose. Šių vietovių ekologinė būklė iš tikrųjų blogėja. Pavyzdžiui, dauguma Pietų Amerikos Andų priekalnių gyventojų, besiverčiančių žemės ūkiu, pastebėjo, kad žemės išteklių sparčiai prastėja. Panašiai yra Himalajų, Pietryčių Azijos ir Rytų bei Centrinės Afrikos kalnuose ir aukštikalnėse, kurių žemės ūkio produkcija sudaro gyvybiškai svarbų indėlį į šalies ūkį, ir kur vis daugiau priekalnių žemių įdirbama, siekiant išmaitinti vis gau-

sėjančius gyventojus. Daugeliu atvejų dėl to pernelyg plečiami ganyklų plotai, nyksta miškai ir prarandama žaliąji danga.

13.14 Dirvožemio erozija gali turėti pražūtingą poveikį daugybei kaimo gyventojų, besiverčiančių žemdirbyste kalnų ir priekalnių vietovėse ir priklausomų nuo lietingojo laikotarpio. Čia daug skurdo, nedarbo, nekokia sanitarinė būklė ir gyventojų sveikata. Integruotų upių baseinų panaudojimo programų įgyvendinimas, įtraukiant vietinius žmones, būtų priemonė išvengti tolesnio ekologinio pakrikimo. Gamtiniai žemės ištekliai, vandenys, augalija, gyvūnija ir žmonių bendrija turi būti integruotai saugomi, palaikomi ir naudojami. Taip pat turėtų būti alternatyvios išgyvenimo galimybės, ypač plėtojant užimtumo programas, sudarančias gamybos bazę, kuri įgalintų smarkiai pakelti daugelio kalnų gyventojų gyvenimo lygį.

SIEKIAI

13.15 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) Iki 2000 metų įgyvendinti tinkamą žemėvaldos planavimą ir valdymą kalnų upių baseinų ariamose ir nariamose žemėse, siekiant išvengti dirvožemio erozijos, padidinti biomasės produkciją ir palaikyti ekologinę pusiausvyrą;
- (b) remti pajamų teikiančią veiklą, tokią kaip subalansuotas turizmas, žuvininkystė, aplinkosaugos požiūriu priimtina kalnakasyba, pagerinti infrastruktūrą bei socialinių paslaugų tiekimą, ypač saugant vietinių bendrijų ir gyventojų pragyvenimo šaltinius;
- (c) parengti technines ir administracines priemones, kuriomis būtų sušvelnintas poveikis nuo stichinių nelaimių nukentėjusioms šalims, tokias kaip apsaugos nuo pavojų, pavojingų zonų nustatymo, išankstinio perspėjimo sistemos, evakuacijos planus bei avarijų likvidavimą.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

13.16 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) imtis priemonių, kuriomis būtų užkirstas kelias dirvožemio erozijai, diegti erozijos kontrolę visuose sektoriuose;
- (b) sukurti darbo grupes ar upių baseinų plėtros komitetus, papildančius esamas institucijas, kurių tikslas koordinuoti integruotas tarnybas, palaikančias visais administraciniais lygiais vietinę iniciatyvą gyvulininkystėje, miškininkystėje, sodininkystėje ir kaimo plėtoje;

- (c) atitinkamais teisės aktais skatinti vietinius dalyvauti išteklių valdyme;
- (d) remti nevyriausybinės organizacijas ir privačias grupuotes, padedančias vietinėms organizacijoms ir bendrijoms rengti projektus, kuriais būtų palaikomas vietinių gyventojų dalyvavimas aktyvioje veikloje;
- (e) numatyti būdus, kuriais galima apsaugoti stichinius padarinius patiriančias teritorijas, laukinę gamtą, biologinę įvairovę ar įkurti ten nacionalinius parkus;
- (f) plėtoti valstybinę politiką, kuria būtų skatinami ūkininkai ir tenyškščiai gyventojai imtis aplinkos apsaugos priemonių, taikyti aplinkai priimtinas technologijas;
- (g) imtis pajamų teikiančios veiklos namudiniam verslui ir žemės ūkio produktų perdirbimo pramonei plėtoti, tokias kaip gydomųjų ir prieskoninių kultūrų auginimas ir perdirbimas;
- (h) imtis aukščiau minėtos veiklos, numatant moterų, tenyškčių gyventojų ir jų bendrijų dalyvavimą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

13.17 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) palaikyti ir diegti nuolatinis stebėjimus ir potencialo vertinimą šalies bei vietiniu mastu, kad būtų renkama informacija nuolatiniam darbui ir įvertintas socialinis bei ekonominis projektų poveikis aplinkai;
- (b) kaupti duomenis apie derlių (taip pat miško) per metus, gyvulininkystę, paukštinkystę, bitininkystę, žuvininkystę, kaimo pramonę, rinką, transportą ir uždarbio galimybes alternatyviems pragyvenimo šaltiniams ir įvairioms gamybos sistemoms kaime, atsižvelgiant į moterų vaidmenį ir integruojant jas į planavimo ir įgyvendinimo procesą.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS

13.18 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) stiprinti atitinkamų tarptautinių tyrimo ir mokymo institutų vaidmenį, tokių kaip: Tarptautinio žemės ūkio tyrimų centro konsultacinė grupė (CGIAR), Dirvožemio tyrimų ir valdymo tarptautinė taryba (IBSRAM), taip pat regioninius mokslinių tyrimų centrus, tokius kaip Miškingų kalnų institutas ir Integruotos kalnų plėtros tarptautinis centras, turintys imtis atitinkamo upių baseinų plėtros mokslinio tiriamojo darbo;
- (b) skatinti regioninį bendradarbiavimą bei informacijos ir duomenų mainus tarp šalių, į kurių teritoriją patenka tos

pačios kalnų virtinės ir upių baseinai, ypač tarp šalių, patiriančių kalnų stichijas ir potvynius;

- (c) palaikyti ir steigti sąjungas su nevyriausybinėmis organizacijomis bei kitomis privačiomis darbo grupėmis, dirbančiomis upių baseinų plėtroje.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

13.19 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 13 milijardų dolerių, įskaitant apie 1.9 milijardų JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė bendrija suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma orientacinė ir vyriausybių nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės mokėjimo sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

13.20 Alternatyvių pragyvenimo šaltinių kalnų ekosistemose finansavimas turi būti apsvarstytas kaip dalis šalies programos prieš skurdą ir alternatyvių pragyvenimo šaltinių programą, kur taip pat aptariamos Darbotvarkė 21 3 skyriuje (Skurdo įveikimas) ir 14 skyriuje (Subalansuoto žemės ūkio ir kaimo plėtros skatinimas).

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

13.21 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) apsvarstyti pagrindinių projektų užmanymus, turinčius atitikti aplinkosaugos reikalavimus ir plėtros funkcijas, ypač kreipiant dėmesį į tradicinę aplinkos tvarkymo patirtį ar teigiamai aplinką veikiančias sistemas;
- (b) kurti technologijas specifiniams upių baseinams ir ūkininkavimo sąlygoms, įtraukiant į eksperimentus ir bandymus lauko sąlygomis vietinius žmones, tyrinėtojus bei darbu vykdytojus;
- (c) plėtoti *in situ* pagalbinių apsaugos nuo erozijos priemonių technologijas: drėgmės reguliavimo, priemonės derlingumui padidinti, pašarų gamybą ir miškų ūkį, kaip nebrangias, paprastas ir vietinių žmonių lengvai įsivaivainamas.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

13.22 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privalo atitinkamame lygyje:

- (a) skatinti įvairialypį ir daugiaplanį vietinių gyventojų požiūrį į mokymąsi bei žinių sklaidimą įvairiaisiais klau-

simais, tokiais kaip namų ūkio sistemos, ariamos ir neiriamos žemės išsaugojimas ir panaudojimas, drenažo sistemų tvarkymas ir gruntinio vandens išteklių pasipildymas, gyvulininkystė, žuvininkystė, miškų ūkis ir sodininkystė;

(b) rūpintis žmonių švietimu, sveikata, darbingumu ir pajėgumu;

(c) skatinti vietinių žmonių informuotumą ir pasirengimą stichinėms nelaimėms bei jų padarinių sušvelninimą, derinant su naujausiomis išankstinio perspėjimo ir prognozavimo technologijomis;

D) POTENCIALO KŪRIMAS

13.23 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų atitinkamame lygyje plėtoti ir stiprinti upės baseinų valdymo centrus, kurių paskirtis palaikyti aplinkosauginius, socialinius, ekonominius, teisinius, finansinius ir administracinius aspektus, pagelbėti parlamentarams, administratoriams, lauko darbininkams, ūkininkams upės baseinų panaudojime.

13.24 Privatus sektorius ir vietinės bendrijos, bendradarbiaudamos su vietinėmis vyriausybėmis, turi skatinti vietinių infrastruktūrų plėtrą, ryšių tinklą, mažus ir didelius vandentvarkos projektus, padedančius plėtoti namudinį verslą ir užtikrinti jo gaminių patekimą į rinką.

IVADAS

14.1 Iki 2000 m. apie 83 procentai visų 8,5 mlrd. pasaulio gyventojų gyvens šalyse, kurių ekonomika plėtojama. Tačiau turimų išteklių ir technologijų potencialas, siekiant patenkinti didėjančio gyventojų skaičiaus poreikius (kalbant apie maistą ir kitus žemės ūkio produktus), lieka neapibrėžtas. Žemės ūkis turi būti pasirengęs pasirinkti - daugiausia didinti gamybos apimtį jau naudojamuose žemės plotuose ir nesibrauti į tas žemes, kurių tinkamumas žemdirbystei yra kritinis.

14.2 Žemės ūkio, aplinkosaugos ir makroekonomikos politikoje reikia daug ką patikslinti tiek šalies, tiek tarptautiniu mastu ir išvystytos ekonomikos, ir besivystančiose šalyse tam, kad būtų sudarytos palankios sąlygos subalansuotai žemės ūkio ir kaimo plėtrai (SARD). Pagrindinis SARD tikslas - optimaliai plėsti maisto produktų gamybą ir tiekti švaresnius maisto produktus. O tai reiškia: intensyviau išnaudoti švietimo iniciatyvą, remti ekonomines paskatas ir naujas technologijas, tuo užtikrinant pastovų tinkamų maistui produktų tiekimą, galimybių sudarymą socialiai remtiniams gyventojų sluoksniams apsirūpinti tais produktais, ir jų gamybą realizavimui rinkoje; operatyviau spręsti darbo ir pajamų gavimo problemas skurdui sumažinti; geriau tvarkyti gamtos išteklius ir apsaugoti aplinką.

14.3 Norint padėti Žemės gyventojams, kurių skaičius nuolat auga, svarbiausias dėmesys turi būti sutelktas į tai, kaip išsaugoti ir pagerinti labiau tinkamas žemdirbystei žemes. Tačiau taip pat būtina išsaugoti ir atkurti gamtinius išteklius ne tokių derlingų žemių plotuose, siekiant išlaikyti subalansuotą žmogaus ir žemės santykį. Pagrindinės SARD priemonės yra atitinkama strategija ir agrarinė reforma, pajamų šaltinių įvairovė, žemės apsauga ir racionalus išteklių valdymas. SARD politikos sėkmė didžia dalimi priklausys nuo kaimo žmonių, vyriausybės, privataus sektoriaus ir

tarptautinių organizacijų pagalbos, jų dalyvavimo šioje veikloje ir bendradarbiavimo, taip pat techninio ir mokslinio lygio.

14.4 Šiame skyriuje yra nagrinėjami šie programos punktai:

- (a) žemės ūkio politikos apžvalga, planavimas ir integruotos atsižvelgiant į įvairius žemdirbystės aspektus programos, ypač maisto produktų ir subalansuotos plėtos požiūriu;
- (b) gyventojų įtraukimas į veiklą ir žmonių darbo išteklių plėtra, reikalinga subalansuotam žemės ūkiui užtikrinti;
- (c) tobulinti gamybos atskiruose ūkiuose ir ūkininkavimo sistemų lygį, sudarant įvairesnes galimybes žmonėms ūkininkauti ir dirbti gretimose srityse gerinant infrastruktūrą;
- (d) kurti informacinę sistemą apie žemės išteklių planavimą ir žemdirbių švietimą;
- (e) išsaugoti ir atkurti tinkamus žemdirbystei plotus;
- (f) vandens, reikalingo optimaliai žemės ūkio produktų gamybai ir subalansuotai žemės ūkio plėtrai, tiekimo klausimai;
- (g) išsaugoti ir tinkamai panaudoti augalų genofondą maistui ir subalansuotai žemės ūkio plėtrai;
- (h) gyvūnijos genofondo išsaugojimas ir naudojimas subalansuotai žemės ūkio plėtrai;
- (i) integruotos priemonės kovai su kenkėjais ir jų kontrolė žemės ūkyje;
- (j) subalansuotas augalų tręšimas, užtikrinant daugiau maisto produktų;
- (k) sukaupti kaimo energetikos išteklius darbo našumui kelti;
- (l) įvertinti dėl stratosferoje esančio ozono sluoksnio praretėjimo ultravioletinių spindulių radiacijos poveikį augalijai ir gyvūnijai.

PROGRAMOS SRITYS

A) ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS APŽVALGA, PLANAVIMAS IR INTEGRUOTOS ATSIŽVELGIANT Į ĮVAIRIUS ŽEMDIRBYSTĖS ASPEKTUS PROGRAMOS, YPAČ MAISTO SAUGUMO IR SUBALANSUOTOS PLĖTROS POŽIŪRIU

VEIKLOS PAGRINDAI

14.5 Būtina integruoti subalansuotos plėtros koncepciją į žemdirbystės strategijos analizę ir planavimą visose šalyse, ypač besivystančiose. Teikiamos rekomendacijos turėtų tiesiogiai padėti sudarinėti realistinius ir operatyvius netolimos ateities ir ilgalaikius planus bei programas ir tokiu būdu skatinti imtis konkrečių veiksmų. Sekantis etapas - pagalba ir vykdymo kontrolė.

14.6 Neturint suderintos valstybinės politikos struktūros, užtikrinančios subalansuotą žemės ūkio ir kaimo plėtrą (SARD), politika tampa gana universali ir neapibrėžta besivystančioms šalims. Ypač toms šalims, kurios pereina nuo centralizuotos prie orientuotos į rinką ekonomikos, būtina turėti tokią struktūrą, kurioje ekologiniai klausimai būtų įtraukti į ekonominę veiklą, taip pat į veiklą žemės ūkyje. Visos šalys privalo tinkamai įvertinti tokios politikos poveikį maisto ir žemės ūkio sektoriui, maisto produktų saugumui, kaimo gerovei ir tarptautinės prekybos santykiams ir numatyti galimas tokio poveikio kompensavimo priemones. Šiuo atveju kalbant apie maisto produktų saugumą, daugiausia dėmesio turėtų būti kreipiamą į tai, kaip iš esmės padidinti žemės ūkio produkcijos apimtį optimaliu būdu ir suteikti žmonėms patikimesnes galimybes gauti tinkamą maistą ir atitinkamas žaliavas maistui paruošti.

14.7 Politiniai sprendimai dėl tarptautinės prekybos ir kapitalo srautų taip pat turi būti vykdomi atsižvelgiant į tai, kad: (a) būtų užpildytos gyventojų žinių spragos apie ekologinių programų kaštus, prisiimamus sektorių makroekonomikos strategijos, tuo būdu subalansuojant veiksmus; (b) reikia pakelti kvalifikaciją ir praturtinti patirtį įvedant subalansuotos plėtros elementus ir veiklos politiką bei programas; ir (c) tinkamiau parinkti analizės ir kontrolės metodus (1).

SIEKIAI

14.8 Šios programos siekiai yra tokie:

(a) iki 1995 m. peržiūrėti, ir, jei reikia, numatyti programą, kaip suderinti ekologinius ir subalansuotos plėtros klausimus su maisto pramonės bei žemės ūkio sektoriaus

strategijos analize ir atitinkama makroekonomikos strategijos analize, jos formavimu ir įgyvendinimu;

(b) ne vėliau kaip iki 1998 m. numatyti operatyvius daugių sektorių tinkamus planus, programas ir strategijas, įskaitant programas ir priemones, padedančias skatinti subalansuotą maisto produktų gamybą ir maisto produktų saugumą vykstant subalansuotai plėtrai;

(c) ne vėliau kaip iki 2005 m. palaikyti ir visokeriopai skatinti besivystančių šalių, ypač ekonomiškai silpnų šalių, potencialą pačioms tvarkyti savo politiką, numatyti veiklos planus ir programas.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.9 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) apžvelgti valstybinę politiką, susijusią su maisto produktų saugumu ir nustatyti tam tikrus maisto produkcijos lygius ir tiekimo stabilumą bei galimybes visiems gyventojams apsirūpinti maisto produktais;

(b) apžvelgti regioninę ir žemės ūkio politiką, *inter alia*, šiais aspektais: užsienio prekybos, kainų politikos, valiutos kurso politikos, žemės ūkiui teikiamų subsidijų ir mokesčių, taip pat regioninio ekonominio integravimo struktūros;

(c) įgyvendinti tokią politiką, kuri darytų teigiamą poveikį žemėvaldai ir nuosavybės teisei, tuo pačiu pripažįstant teisę į reikalingą gamybai palaikyti minimalų žemės plotą ir sudarant galimybes stebėti tolimesnes žemės suskaidymo į sklypelius tendencijas;

(d) atsižvelgti į demografinio vystymosi tendencijas bei gyventojų migraciją ir nustatyti kritinius žemdirbystės plotus;

(e) sukurti, patvirtinti ir laikytis strategijos, įstatymų ir poįstatyminių aktų, taip pat kitokių iniciatyvų, užtikrinančių subalansuotą žemės ūkio bei kaimo plėtrą ir geresnę maisto produktų kokybę ir įgalinančių perteikti atitinkamas ūkininkavimo technologijas, taip pat, jei tinka, mažai sąnaudų reikalaujančias racionalias žemės ūkio sistemas (LISA);

(f) padėti sukurti valstybines ir regionines perspėjimo sistemas per maisto saugumo užtikrinimo programas, kurios kontroliuotų maisto pasiūlos ir paklausos balansą ir kitus veiksnius, nuo kurių priklauso gyventojų galimybės naudotis maisto produktais;

(g) apžvelgti derliaus dorojimo, laikymo, perdirbimo, paskirstymo ir prekybos vietiniu, valstybiniu ir regioniniu mastu strategiją;

(h) parengti ir diegti integruotus žemdirbystės projektus, apimančius kitas veiklos rūšis, susijusias su gamtos išteklių

naudojimu, pavyzdžiui, ganyklų, miškų ir nederbamų plotų tvarkymu;

(i) skatinti tyrimo veiklą socialinės apsaugos ir ekonomikos srityse, kuri skatintų subalansuotą žemės ūkio plėtrą, ypač nestabiliuose ekosistemose ir tankiai apgyvendintose teritorijose;

(j) suformuluoti problemas, susijusias su produktų saugojimu ir paskirstymu, kurios trukdo gyventojams apsirūpinti maisto produktais, esant reikalui atlikti tyrimus šioje srityje, taip pat bendradarbiauti su gamintojais ir tiekėjais, siekiant sukurti tobulai veikiančias aprūpinimo sistemas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.10 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) aktyviai bendradarbiauti pateikdamos ir skleisdamos informaciją apie perspėjimo sistemas maisto pramonės ir žemės ūkio sektoriuje tiek regioniniu, tiek valstybiniu mastu;

(b) iširti ir išnagrinėti pagrindinę informaciją apie maisto ir žemės ūkio produkciją sąlygojančių išteklių būklę, taip pat kaip įvertinti įvairius šių išteklių panaudojimo būdus, tuo remiantis parengti konkrečios analizės metodologiją bei priemones, pavyzdžiui, aplinkos sektoriuje vykdomos apskaitos analizę.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.11 Jungtinių Tautų organizacijos, tokios kaip FAO (Maisto ir žemės ūkio organizacija), Pasaulio bankas, IFAD ir GATT, taip pat regioninės organizacijos, dvišalių susitarimų pagrindu dirbančios agentūros ir jų valdžios atstovai turėtų, laikydamiesi jiems suteiktų įgaliojimų, dirbti išvien su valstybių vyriausybėmis tokiuose veiklos srityse:

(a) įgyvendinant integruotas ir subalansuotas žemės ūkio plėtros bei maisto produktų saugumo strategijas subregione, kuris maisto produktų saugumui užtikrinti naudojasi regiono produkcija ir jo prekybos potencialu, įskaitant regioninės ekonominės integracijos organizacijas;

(b) siekiant subalansuotos žemės ūkio plėtros ir laikantis tarptautiniu mastu suderintų prekybos ir aplinkosaugos principų, skatinti įgyvendinti žymiai atviresnę ir nieko nediskriminuojančią prekybos sistemą, vengiant nepateisinamų prekybos barjerų. Ši sistema galėtų papildyti kitas strategijas žemės ūkio ir aplinkosaugos integravimo srityje;

(c) įsteigti ir palaikyti valstybines, regionines ir tarptautines sistemas bei ryšio priemones, padedančias žmonėms geriau suvokti žemės ūkio ir aplinkos būklės tarpusavio

sąveiką, parinkti ekologiškai švarias technologijas ir padėti keistis informacija apie duomenų šaltinius, veiklos politiką ir metodus, taip pat atliekamas analizės priemones.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.12 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 3 mlrd. JAV dolerių, iš jų 450 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitar valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.13 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų padėti ūkininkams ir bendrijoms naudoti technologijas, įgalinančias gaminti geresnės kokybės ir švaresnius maisto produktus, taip pat juos tinkamai laikyti, tvarkyti ir paskirstyti.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.14 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) apmokyti vietinius ekonomistus, projektuotojus ir analitikus tam, kad jie galėtų apžvelgti valstybinės ir tarptautinės politikos uždavinius ir kurti subalansuotos žemės ūkio plėtros sistemą;

(b) parengti teises priemones, suteikiančias galimybę moterims naudotis teise į žemę ir panaikinti tendencingą požiūrį dėl jų dalyvavimo plėtros iniciatyvoje.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.15 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų parengti žemės ūkio, gamtos išteklių ir planavimo ministerijų veiklą.

B) GYVENTOJŲ ĮTRAUKIMAS Į VEIKLĄ IR ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA, REIKALINGA SUBALANSUOTAM ŽEMĖS ŪKIUI UŽTIKRINTI

VEIKLOS PAGRINDAI

14.16 Ši veiklos sritis padėtų susieti strategiją su išteklių valdymu. Juo geriau bendruomenė geba valdyti savo gyvybiškai svarbius išteklius, juo daugiau paskatų ekonominei ir žmonių darbo išteklių plėtrai. Tuo pat metu atskirų valstybių vyriausybės privalo numatyti veiklos strategiją tam, kad būtų galima suderinti tarpusavio ekonominius ir perspektyvinius reikalavimus. Siūlomi būdai turi skatinti pasitikėjimą savo jėgomis ir bendradarbiavimą, padėti geriau keistis informacija ir remti vartotojams aktualias organizacijas. Daugiausiai dėmesio reikėtų skirti vadybai, pasiekti susitarimams dėl to, ką būtų galima pakeisti išteklių panaudojimo srityje, kokios turėtų būti žemės, vandens ir miškų naudojimo teisės ir pareigos, kaip turėtų veikti rinka, kainos, kaip geriau sutvarkyti informacijos, kapitalo ir išteklių panaudojimo sistemą. Žinoma, norint prisiišti didesnę atsakomybę skatinant subalansuotą plėtrą, reikia apmokėti specialistus ir sukurti atitinkamo lygio potencialą.

SIEKIAI

14.17 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) ugdyti visuomenės sąmoningumą, padedant jai geriau suvokti tiek pavienių žmonių, tiek organizacijų, ypač moterų, jaunimo, tenykščių gyventojų, vietos savivaldybių ir smulkių ūkininkų, svarbą subalansuotos žemės ūkio ir kaimo plėtros procese;
- (b) užtikrinti vienodas teises kaimo gyventojams, ypač moterims, smulkiems ūkininkams ir tenykščiams į žemės, vandens ir miškų išteklius, į vienodas galimybes pasinaudoti technologijomis, finansavimo šaltiniais, prekybos ir paskirstymo kanalais;
- (c) palaikyti valdymo sistemą, taip pat įvairių kaimo organizacijų ir konsultacinių tarnybų vietinį potencialą, decentralizuoti sistemą taip, kad sprendimai būtų priimami pačiame žemiausiame vietos savivaldos lygyje.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.18 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) intensyvuoti integruotas paslaugas ir priemones

žemės ūkiui plėtoti, pagerinti kaimo organizacijų darbą, imtis gamtos išteklių valdymo ir veiklos saugumui užtikrinti, atsižvelgiant į skirtingus natūrinio ūkio poreikius, taip pat paklausių kultūrų rūšis;

- (b) apžvelgti ir nagrinėti turimas priemones, siekiant geriau išnaudoti žemės, vandens ir miškų išteklius ir užtikrinti lygias teises moterims bei kitoms socialiai remtinoms gyventojų grupėms, ypač kreipiant dėmesį į kaimo gyventojus, tenykščius žmones ir vietos savivaldos institucijas;

- (c) siekiant paskatinti investicijas į žemę, patvirtinti aiškiai suformuluotus žemės nuosavybės aktus, konkrečiai apibūdinti tiek atskirų asmenų, tiek bendruomenių teises ir pareigas;

- (d) numatyti decentralizavimo politikos kryptis kaimo struktūroms reorganizuojant ir suteikiant daugiau įgaliojimų kaimo institucijoms;

- (e) siekiant paskatinti žmones ir sudaryti lygias galimybes nepasiturintiems pasinaudoti gamybai remti teikiamomis paslaugomis, plėtoti veiklą tokiose srityse, kaip konsultavimas, mokymas, kainų nustatymas, išteklių skirstymas, kreditavimas, apmokestinimas;

- (f) teikti pagalbą įvairių paslaugų pavidalų ir organizuoti mokymą atsižvelgiant į galimybių žemės ūkyje ir atskirose vietovėse ypatumus, optimaliai išnaudoti vietinius, tai yra konkretaus ūkio išteklius, kuo mažiau naudojant iveržtinių žaliavų, optimaliai naudoti gamtos išteklius ir veiksmingai tvarkyti atnaujinamus energijos šaltinius, sukurti informacijos tinklą apie alternatyvias ūkininkavimo formas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.19 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų rinkti, analizuoti ir skleisti informaciją apie žmonių darbo išteklius ir vietos savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų vaidmenį, realizuojant socialinės apsaugos sistemą ir kuriant kaimo plėtros strategiją.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.20 Atitinkamos tarptautinės ir regioninės organizacijos turėtų:

- (a) aktyviau bendradarbiauti su nevyriausybėmis organizacijomis renkant ir skleidžiant informaciją apie žmonių dalyvavimą veikloje ir apie įvairias organizacijas, išbandant dalyvių lavinimo metodus, apmokant ir šviečiant žmonių darbo išteklių plėtros tikslais, stiprinant kaimo organizacijų vadybines struktūras;

(b) padėti skleisti informaciją per nevyriausybinės organizacijas ir parengti tarptautinio ekologinės žemdirbystės tinklo plėtojimą, šį procesą praktiškai įgyvendinant.

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.21 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 3 mlrd. JAV dolerių, iš jų 450 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinės paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, be kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.22 Atitinkamo lygio vyriausybinių institucijų, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) skatinti žmones dalyvauti tobulinant ir perduodant kitiems ūkininkavimo technologijas, pasitelkiant tenyksių gyventojų (tradicines) žinias apie ekologiją ir taikant jas praktikoje;

(b) taikomosios analizės metodais nustatyti dalyvavimo metodologijų, vadovavimo strategijų ir vietinių organizacijų įtaką veiklos efektyvumui.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.23 Atitinkamo lygio vyriausybinių institucijų, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų organizuoti mokymo kursus vadybos ir profesiniais klausimais vyriausybinių institucijų vadovams ir išteklių vartotojų grupių nariams apie žmonių dalyvavimo kaimo plėtros programoje principus, praktiką ir naudą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.24 Atitinkamo lygio vyriausybinių institucijų, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų parengti vadovavimo strategijas ir metodikas, pavyzdžiui, apskaitos ir audito paslaugas kaimo organizacijoms ir žmonių darbo išteklių plėtros institucijoms, ir perduoti administracinę ir finansinę atsakomybę vietinės savivaldos

institucijoms, kurios būtų atsakingos už priimamus sprendimus, įplaukų didinimą ir išlaidų mažinimą.

C) ŽEMĖS ŪKIO GAMYBOS IR ŪKININKAVIMO SISTEMŲ TOBULINIMAS SUDARANT ĮVAIRESNES GALIMYBES ŪKININKAUTI IR DIRBTI GRETIMOSE SRITYSE, TAIP PAT GERINANT INFRASTRUKTŪRĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

14.25 Norint ateityje patenkinti vartojimo prekių reikmes, taip pat išvengti būtinumo plėsti gamybą krizinėse žemėse ir brautis į trapias ekosistemas, turi būti intensyvinama žemės ūkio gamyba. Daugiau vartojant iveržamų žaliavų, taip pat daugėjant specializuotų ūkių, didėja įtampa ekologinėje sistemoje ir labiau svyruoja rinka. Todėl būtina intensyvuoti žemės ūkio gamybą ir kurti įvairesnes gamybos sistemas, tuo siekiant užtikrinti maksimalaus efektyvumo vietinių išteklių panaudojimo dėka ir mažinant ekologinio ir ekonominio pobūdžio riziką. Ten, kur ūkininkavimo suintensyvuoti neįmanoma, reikia nustatyti ir pritaikyti kitas galimybes dirbti ūkyje ir ne ūkyje, kaip kad: užsiimti namudine praktika, išnaudoti dar žmogaus nepalietos gamtos plotus, vandens išteklius ir žvejybą. Neūkinės veiklos pavyzdžiais gali būti amatai, ūkio produktų perdirbimas, agroverslai, poilsiaviečių įkūrimas, turizmas ir pan.

SIEKIAI

14.26 Šios programos siekiai yra tokie:

(a) didinti ūkininkavimo našumą taikant subalansuotus metodus, taip pat įvairinti veiklą, užtikrinti maisto produktų saugumą ir didinti ūkininkų pajamas užtikrinant mažiausią riziką ekosistemai;

(b) skatinti ūkininkų pasitikėjimą savimi tobulinant kaimo infrastruktūrą ir integruotoje gamyboje bei ūkininkavimo sistemose naudoti aplinkai nepavojingas technologijas, taip pat vietines (tradicines) technologijas ir subalansuotus biologinius bei ekologinius procesus, tarp jų agromiškininkystę, optimalią nelietos gamtos apsaugą ir tvarkymą, vandens ūkį, žvejybą vidaus vandenyse ir gyvulininkystę;

(c) sudaryti galimybes dirbti ūkyje ir gretimose srityse, ypač nepasiturintiems, gyvenantiems kriziniuose plotuose, atsižvelgiant į alternatyvias ūkininkavimo galimybes, *inter alia*, sausringuose rajonuose.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.27 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) kurti ir siūlyti ūkininkams integruoto ūkio tvarkymo technologijas, kaip antai, kultūrų sėjomainą, tręšimą organinėmis trąšomis ir kitus būdus, įgalinančius apsieiti su mažesniu kiekiu chemikalų žemės ūkyje, paįvairinti metodiką maisto medžiagų šaltiniams aptikti, veiksmingai naudoti įvežtines žaliavas, tuo pat metu diegiant patirtį atliekoms ir pašaliniam produktams panaudoti ir išvengti nuostolių prieš nuimant derlių ir nuėmus derlių (šioje veikloje skiriant didelį vaidmenį moterims);
- (b) sudaryti galimybes žmonėms dirbti ne žemės ūkio darbus, plėtojant privačius smulkius žemės ūkio produkcijos perdirbimo punktus, kaimo paslaugų centrus ir su jais susijusius darbus infrastruktūros gerinimo srityje;
- (c) plėtoti kaimo finansų tinklų veiklą, naudojant vietinius investicinio kapitalo išteklius;
- (d) sukurti kaimo infrastruktūrą, būtiną norint pasinaudoti žemės ūkio ištekliais bei paslaugomis, valstybinėmis, vietinėmis rinkomis ir sumažinti maisto produktų gamybos bei perdirbimo nuostolius;
- (e) steigti ir palaikyti veiklos stebėjimo institucijas, išbandyti ūkiuose atitinkamas technologijas, bendrauti su kaimo bendruomenėmis siekiant išsiaiškinti jų problemas ir rasti joms sprendimo būdus;
- (f) analizuoti žemės ūkio ir miškininkystės, taip pat vandenų tvarkymo ir žuvininkystės ekonominio integravimo galimybes. Rasti veiksmingus būdus paskatinti ūkininkus įsitraukti į miško tvarkymo veiklą, sudaryti galimybes jiems auginti medžius (agromiškininkystė) kaip vieną iš galimybių ištekliams plėtoti.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.28 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) nagrinėti techninių inovacijų ir įvairių skatinimo priemonių poveikį ūkininkų pajamoms ir jų gerovei;
- (b) parengti ir diegti programas, susijusias su žemdirbyste ir produkcijos perdirbimu, kurių tikslas - sukaupti ir užfiksuoti vietinių gyventojų patirtį.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.29 Tokios tarptautinės organizacijos, kaip FAO ir IFAD, tarptautiniai žemės ūkio tyrimo centrai (CGIAR) ir regioniniai centrai turėtų nustatyti pagrindinių pasaulio agrosistemų ir ekosistemų būklę, jų plėtros galimybes, ekologines ir socialines ekonomines charakteristikas, jų atsparumą įvairiems rizikos veiksniams ir įvertinti jų gamybos potencialą. Tuo pagrindu būtų galima tobulinti technologijas, keistis informacija ir regiono mastu plėtoti mokslinį bendradarbiavimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.30 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 3 mlrd. JAV dolerių, iš jų 450 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.31 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų stiprinti žemės ūkio gamybos mokslinio tyrimo sistemas, taikytinas teritorijoms su skirtingais pagalbos šaltiniais ir priklausančioms skirtingoms agro-ekologinėms zonoms, be kita ko, atliekant gamybos intensyvinimo, jos įvertinimo, taip pat išorinių ir vidinių išteklių skirtingų lygių palyginamąją analizę.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.32 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) skatinti ūkininkų ir kaimo bendruomenės švietimą bei profesinį mokymą panaudojant oficialaus ir neoficialaus mokymo priemones;
- (b) šviesti visuomenę, sudaryti programas, kuriose

verslininkai, vadovai, bankininkai bei prekiautojai būtų apmokomi, kaip teikti kaimui paslaugas ir naudoti smulkias žemės ūkio produktų perdirbimo įmones.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.33 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) stiprinti savo organizacinės struktūros potencialą spręsti klausimus, nesusijusius su ūkine veikla ir kaimo industrijos plėtra;
- (b) sudaryti geresnes galimybes kreditavimui ir kaimo infrastruktūros plėtojimui produktų perdirbimo, gabenimo ir prekybos klausimais.

D) ŽEMĖS IŠTEKLIŲ PLANAVIMO IR ŽEMDIRBIŲ ŠVIETIMO INFORMACINĖ SISTEMA

VEIKLOS PAGRINDAI

14.34 Netinkamas ir nekontroliuojamas žemės naudojimas yra svarbiausia priežastis, dėl kurios žemės ištekliai nualinami ir prarandami. Dabartinė žemė dažnai naudojama neatsižvelgiant į realų išteklių potencialą ir galimybių ribas, taip pat jų įvairovę. Yra nustatyta, kad dabartinis pasaulio gyventojų skaičius (5,4 mlrd.) kito amžiaus pradžioje sieks 6,25 mlrd. Būtinybė daugiau gaminti maisto produktų, norint patenkinti išaugusių gyventojų poreikius, užguls sunkia našta ant visų gamtos išteklių, taip pat ir žemės.

14.35 Skurdas ir nepakankama mityba yra daugeliui pasaulio šalių būdingi reiškiniai, svarbiausia nūdienė problema - žemės ūkio ir aplinkos išteklių kokybės ir kiekybės blogėjimas. Jau yra sukurta nemaža technologijų, padedančių didinti gamybą ir apsaugoti dirvožemio ir vandens išteklius, tačiau jos nėra plačiai ar sistemingai taikomos. Reikalinga sisteminė įvertinimo metodika (3), kad būtų galima taikyti naudojimo ir ūkininkavimo sistemas, tinkamiausias konkrečiai dirvožemio ir klimato juostai (taip pat ir įgyvendinti reikalingas ekonomines, socialines ir institucines priemones).

SIEKIAI

14.36 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) suderinti planavimą įtraukiant į šią veiklą ūkininkus, surinkti duomenis apie žemės išteklius, sudaryti duomenų bazes, nustatyti panašaus derlingumo žemės plotus, atskleisti su ištekliais susijusias problemas ir rodiklius, į kuriuos

reikėtų atsižvelgti diegiant našaus ir ekologiškai švaraus išteklių panaudojimo priemones:

- (b) valstybinių ir vietos savivaldos institucijų lygyje sudaryti žemės ūkio planavimo grupes, kurios nustatytų prioritetus, išteklių šaltinius ir įgyvendintų programas.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.37 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sukurti ir sustiprinti žemės naudojimo ir jos išteklių planavimo, vadybos, švietimo ir keitimosi informacija valstybiniu ir vietos savivaldos mastu sistemas.
- (b) sudaryti apskrities ir kaimo žemės naudmenų išteklių planavimo, tvarkymo ir apžvalgos darbo grupes, kurios padėtų nustatyti problemas, pateiktų joms techninio ir administracinio pobūdžio sprendimus ir tų sprendimų įgyvendinimo perspektyvas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.38 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) rinkti, nuolat tikrinti, papildyti ir skleisti informaciją (kur tai yra įmanoma) apie gamtos išteklių panaudojimą, gyvenimo sąlygas, klimata, vandens ir dirvožemio charakteristikas, taip pat duomenis apie žemės naudojimą, augalijos ir gyvūnijos rūšių pasiskirstymą, laukinių augalų panaudojimą, gamybos sistemas ir derliaus gausumą, kaštus ir kainas, socialinius ir kultūrinius veiksnius, įtakojančius dirbamos ir laisvos žemės naudojimą;
- (b) sukurti programas informacijai teikti, skatinti diskusijas ir sudaryti valdymo grupes.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.39 Atitinkamos Jungtinių tautų tarnybos ir regioninės organizacijos turėtų:

- a) sudaryti tarptautines, regionų ir smulkesnių padalinių techninio darbo grupes su konkrečiai paskirstytomis funkcijomis ir darbo užduotimis arba intensyvinti jau egzistuojančių tokių grupių veiklą ir numatyti lėšas, igalinančias integruotai panaudoti žemės išteklius žemdirbystei, sudarinėti planus, rinkti duomenis ir pritaikyti praktikoje

sumodeliuotus gamybos principus, taip pat efektyviai skleisti informaciją.

b) sukurti tarptautiniu mastu priimtinas metodologijas, kurios padėtų sukurti duomenų bazes, nustatyti žemės naudojimo kryptis ir optimaliai apibrėžti daugiaplanius tikslus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.40 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 1,7 mlrd. JAV dolerių, iš jų 250 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos bei terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitarus valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.41 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) sukurti duomenų bazes ir geografinės informacijos sistemas tam, kad būtų galima kaupti ir pateikti fizinės, socialinės ir ekonominės geografinės informaciją, susijusią su žemės ūkiu, taip pat apibrėžti ekologines ir plėtos zonas;

(b) parinkti atitinkamą žemės naudojimo ir gamybos sistemų kompleksą konkrečioms žemės plotams, tam tikslui panaudojant daugiaplanių tikslų optimizavimo metodiką, sustiprinti produktų pristatymo sistemas bei vietos savivaldos institucijų dalyvavimą šioje veikloje;

(c) diegti integruotą planavimą vandens telkinių ir kraštovaizdžio išsaugojimo klausimais tam, kad būtų galima sumažinti su žemdirbyste susijusius nuostolius, apsaugoti paviršinius ir gruntinius vandenis nuo cheminės taršos.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

(a) apmokyti profesionalus ir planavimo darbuotojus valstybinių, apskričių ir kaimo bendruomenės mastu naudoti tokius metodus, kaip oficialūs ir neoficialūs mokymo kursai,

kelionės ir bendradarbiavimas.

(b) inicijuoti diskusijas visuose lygiuose apie veiklos politiką, plėtrą ir ekologinius klausimus, susijusius su žemės naudmenų panaudojimu žemės ūkyje, jų tvarkymu, tuo tikslu rengiant žiniasklaidos atstovams programas, konferencijas ir seminarus.

D) POTENCIALO SUKŪRIMAS

14.43 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

a) sudaryti žemės išteklių žemėlapių sudarymo ir planavimo grupes valstybiniame, apskričių ir kaimo bendruomenės lygiuose, kurios turėtų veikti kaip atramos ir ryšio taškai tarp atskirų institucijų ir disciplinų, taip pat tarp vyriausybės ir tautos.

b) sukurti vyriausybines ir tarptautines institucijas (arba sustiprinti jau egzistuojančių funkcijas), kurios būtų atsakingos už žemės ūkio išteklių rengiamą apžvalgą, tvarkymą ir tolimesnius patobulinimus; racionalizuoti ir sustiprinti įstatymine bazę; teikti įrangą ir techninę pagalbą.

E) ŽEMĖS IŠSAUGOJIMAS IR TINKAMŲ ŽEMDIRBYSTEI PLOTŲ ATKŪRIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

14.44 Žemės (dirvožemio) nualinimas yra viena iš svarbiausių ekologinių problemų. Didžiuliai žemės plotai nualinti tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose šalyse. Dirvožemio erozijos problema yra ypač opi besivystančiose šalyse, tuo tarpu padidėjęs druskingumas, užpelkėjimas ir dirvožemio tarša bei sumažėjęs derlingumas yra aktualūs klausimai visoms šalims. Žemių nualinimas yra rimta problema, kadangi didžiulių žemės plotų derlingumas mažėja, tuo tarpu gyventojų skaičius sparčiai auga, taip pat didėja dirbamos žemės poreikis: reikia gaminti daugiau maisto, pluošto ir kuro. Lig šiolei pastangos besivystančiose šalyse kontroliuoti žemių nualinimą nebuvo itin sėkmingos. Dabar reikia parengti racionalias ilgalaikes valstybines ir regionines dirvožemio išsaugojimo ir atkūrimo programas, palaikomas politikų ir pakankamai gerai finansuojamas. Nors žemės naudojimo planai ir zonų suskirstymas padėtų išspręsti daug perspektyvinių klausimų, vis dėlto dabar svarbiausia sustabdyti žemės nualinimo procesą ir pradėti įgyvendinti išsaugojimo ir atkūrimo programas labiausiai pažeistose teritorijose.

SIEKIAI

14.45 Šios programos siekiai yra tokie:

- a) iki 2000 metų apžvelgti arba ištirti iš naujo valstybės mastu žemės išteklius, aprašant vietovę, žemių nualinimo laipsnį ir mastą;
- b) parengti ir įgyvendinti išsamią strategiją ir programas, kurių tikslas - nualintos žemės savybių atkūrimas ir rizikingų zonų apsauga. Pagerinti žemės išteklių bendro planavimo, tvarkymo ir naudojimo praktiką. Išsaugoti dirvožemio derlingumą subalansuotai žemės ūkio plėtrai užtikrinti.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.46 Vyriausybės institucijos tam tikrame vyriausybės lygyje, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- a) parengti ir įgyvendinti programas, kuriomis įvedus atitinkamą žemėvaldos struktūrą, prekybos sistemą ir žemės ūkio produkcijos kainodarą, galima būtų pašalinti žemės nualinimo fizines, ekonomines ir socialines priežastis, kurios privedė prie netinkamo žemės tvarkymo.
- b) visokeriopaipai skatinti ir, jei įmanoma, skirti išteklių pritraukti vietines bendruomenes dalyvauti jų žemių išsaugojimo ir atkūrimo programų projektavimo, diegimo ir darbo procese.
- c) parengti ir įgyvendinti žemės plotų atkūrimo programas, ypač potvynio užliejamose ir druskingose žemėse.
- d) parengti ir įgyvendinti programas dėl subalansuoto ir laipsniško nedarbamų žemių įsisavinimo tinkamai panaudojant turimas žemdirbystės priemones.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.47 Vyriausybės institucijos tam tikrame vyriausybės lygyje, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- a) periodiškai žvalgyti savo žemės išteklių apimtį ir būklę;
- b) steigti ir plėtoti valstybinius žemės išteklių duomenų bankus, identifikuoti skurstančių žemių vietą, apimtį ir proceso intensyvumą, taip pat plotus su erozijos požymiais. Įvertinti šiuo požiūriu vykdomų apsaugos ir atkūrimo programų eigą;
- c) kaupti informaciją apie vietinių gyventojų žemės apsaugos ir atkūrimo tradicijas ir ūkininkavimo sistemas, ir vykdyti jomis pagrįstus mokslinius tiriamuosius darbus ir konsultavimo programas.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.48 Atitinkamos Jungtinių Tautų tarnybos, regioninės ir nevyriausybines organizacijos organizacijos turėtų:

- a) parengti prioritetines žemės išsaugojimo ir atkūrimo programas su vyriausybių ir regioninių organizacijų konsultavimu;
- b) sukurti regionų ir apskričių tinklus mokslininkams ir specialistams apsikeisti patirtimi, rengti jungtines programas ir skleisti racionalias žemės išsaugojimo ir atkūrimo technologijas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.49 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 5 mlrd. JAV dolerių, iš jų 800 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitar valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.50 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų padėti žemdirbių bendruomenėms tirti ir diegti optimalias technologijas ir ūkininkavimo sistemas, kurios įgalintų išsaugoti ir atkurti žemės plotus, drauge padidinti ūkio našumą, taip pat naudoti tokias apsaugos priemones, kaip agromiškininkystė su neintensyviu žemės dirbimu, žemės dirbimas terasomis ir mišrių kultūrų auginimas.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.51 Vyriausybės institucijos tam tikrame vyriausybės lygyje, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų apmokyti žemdirbius specifinių tos šalies, taip pat šiuolaikinių žemės išsaugojimo ir atkūrimo metodų, ir sudaryti galimybes žemdirbiams tobulintis ir tobulėti.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.52 Atitinkamos vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- a) kurti ir plėtoti valstybinių mokslinių tiriamųjų institucijų gebėjimą pritaikyti veiksmingus apsaugos ir atkūrimo metodus, atsižvelgiant į žemdirbių socialines ekonomines bei fizines sąlygas;
- b) koordinuoti visą žemės išsaugojimo ir atkūrimo politiką, strategiją ir programas su jau įdiegtomis programomis, kaip antai: valstybinius veiklos planus ekologijos srityje, Tropinės miškininkystės veiklos planą ir valstybines plėtos programas.

F) VANDENS, REIKALINGO OPTIMALIAI ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ GAMYBAI IR SUBALANSUOTAI KAIMO PLĖTRAI, TIEKIMO KLAUSIMAI

14.53 Ši programos dalis yra aprašyta 18 skyriuje (*F. Gėlo vandenų išteklių kokybės ir tiekimo apsauga*).

G) AUGALŲ GENOFONDO IŠSAUGOJIMAS IR TINKAMAS NAUDOJIMAS MAISTUI IR SUBALANSUOTAI ŽEMĖS ŪKIO PLĖTRAI

VEIKLOS PAGRINDAI

14.54 Žemės ūkio kultūrų genetiniai ištekliai (*Plant genetic resources for agriculture-PGRFA*) yra esminiai, kuriais remiantis bus galima apsirūpinti maistu ateityje. Grėsmė šių išteklių saugumui didėja, o pastangos išsaugoti, pagerinti genetines savybes ir jų įvairovę yra nepakankamos: trūksta lėšų ir specialistų. Dauguma šiuo metu egzistuojančių genofondų nepakankamai apsaugoti, o kartais genofondų saugomų augalų genetinė įvairovė tokia pat menka, kaip ir ūkiuose auginamų žemės ūkio kultūrų.

14.55 Svarbiausias tikslas yra apsaugoti pasaulio genetinius išteklius, juos išlaikyti ir optimaliai naudoti. Tai reiškia, jog reikia sukurti augalų genetinių išteklių apsaugos ir išlaikymo priemones, apsaugos *in situ* tinklus ir naudoti tokias galimybes, kaip kolekcionavimas *ex situ* ir genų bankai. Ypač reikėtų pasinaudoti išorinėmis pajėgomis, siekiant apibūdinti, įvertinti ir panaudoti PGRFA, ypač retesnėms kultūroms ir kitoms nepakankamai gerai išnaudojamiems maistui ir žemės ūkiui augalų veislėms, taip pat ir medžių rūšims agromiškininkystei vystyti. Atitinkamų veiksmų reikia imtis tam, kad būtų galima suvienyti ir veiksmingai tvarkyti saugomų plotų tinklus, taip pat panaudoti tokias galimybes, kaip kolekcionavimas *ex situ* ir genų bankai.

14.56 Įvairių šalių ir tarptautiniu mastu naudojami metodai augalų genetiniams ištekliams vertinti, nagrinėti, stebėti ir naudoti siekiant padidinti maisto produktų gamybą turi daug spragų ir silpnų vietų. Šiuo metu egzistuojančių institucijų potencialai, struktūra ir programos paprastai esti netinkami ir menkai finansuojami. Pastebimas populiarių veislių genetinis nuvertėjimas. Nepakankami išnaudojamos įvairios veislės, kad būtų galima optimaliai didinti maisto produktų gamybą (4).

SIEKIAI

14.57 Šios programos siekiai yra tokie:

- a) kaip galima greičiau užbaigti jau turimų pasauliniu mastu *ex situ* surinktų kolekcijų pirmąjį atnaujinimo ir saugaus dubliavimo procesą;
- b) bendromis įvairių institucijų pastangomis, įskaitant ir mokymą, rinkti ir tyrinėti augalus, kurie gali papildyti maisto produkciją;
- c) iki 2000 m. suderinti veiklą ir plėtoti parengtas ar sudaryti naujas programas, skirtas maisto produkcijai ir žemės ūkio kultūrų genetinių išteklių išsaugojimui *in situ* ūkiuose ir *ex situ*. Šios programos turėtų būti integruotos į subalansuotos žemės ūkio plėtos strategijas ir programas;
- (a) imtis atitinkamų priemonių siekiant užtikrinti, jog augalų genetinių išteklių saugotojai ir jų vartotojai sąžiningai ir lygiomis teisėmis dalysis mokslinių tiriamųjų darbų augalų veislių selekcijos srityje rezultatais ir iš jų gaunama nauda.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.58 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) plėtoti ir stiprinti institucijų potencialą, struktūrą ir programas siekiant išsaugoti ir naudoti PGRFA.
- (b) valstybinėse žemėse intensyvinti mokslinius tyrimo darbus nustatant PGRFA įvertinimo ir naudojimo galimybes subalansuotai žemės ūkio ir kaimo plėtrai užtikrinti;
- (c) plėtoti PGRFA (sėklų ir daigų) dauginimo, platinimo ir mainų veiklą, ypač besivystančiose šalyse, taip pat kontroliuoti, stebėti ir vertinti introdukuotas kultūras;
- (d) parengti planus arba prioritетinių veiksmų programas dėl PGRFA išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo remiantis PGRFA analize, atlikta, jei įmanoma, toje šalyje;
- (e) kiek įmanoma skatinti kultūrų veislių įvairovę žemės ūkio sistemose, įskaitant naujas augalų veisles su potencialiomis galimybėmis tapti maistinėmis kultūromis;

- (f) kiek įmanoma, skatinti naudoti, taip pat tyrinėti mažai žinomas, tačiau perspektyvius augalus ir kultūras;
- (g) stiprinti įvairių šalių specializuotų institucijų ir ūkininkų bendrijų potencialą naudotis PGRFA, taip pat augalininkystę ir sėklininkystę.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.59 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) parengti *in situ* apsaugos zonų tinklų strategiją ir naudoti tokias priemones kaip *ex situ* surinktos kolekcijos naudojimas ūkyje, genų bankų sudarymas ir kitos technologijos;
- (a) sukurti *ex situ* bazinės kolekcijos sudarymo tinklus;
- (b) reguliariai stebėti ir teikti ataskaitas apie PGRFA būklę naudojant turimas sistemas ir metodikas;
- (c) apibūdinti ir įvertinti surinktą PGRFA medžiagą, skleisti gautą informaciją, tuo būdu darant PGRFA surinktą medžiagą prieinamą naudoti, ir įvertinti genetinę kolekcijos įvairovę.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.60 Atitinkamos Jungtinių Tautų tarnybos ir regioninės organizacijos turėtų:

- (a) sustiprinti PGRFA išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo pasaulinės sistemos funkcijas naudojant tokias priemones, kurios, be kita ko, pagreitintų Pasaulinės informacijos ir išankstinio perspėjimo sistemos plėtrą tam, kad būtų galima operatyviau apsikeisti informacija; sukurti būdus ekologiškai švariai technologijai perduoti kitiems, ypač besivystančioms šalims; imtis tolimesnių priemonių ūkininko teisėms užtikrinti;
- (b) sukurti PGRFA saugomose zonose *in situ* apskričių, regionų ir pasaulinį tinklą;
- (c) periodiškai apžvelgti pasaulinio masto ataskaitas apie PGRFA būklę;
- (d) parengti rotaciniu principu pasaulinį bendradarbiavimo planą dėl PGRFA;
- (e) skatinti rengtis 1994 m. vyksiančiai ketvirtajai tarptautinei techninei konferencijai apie PGRFA išsaugojimą ir subalansuotą plėtrą, kur turėtų būti patvirtinta pirmoji pasaulinės ataskaitos dalis ir pirmasis visuotinių veiksmų planas dėl PGRFA išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo;
- (f) patikslinti pasaulinės PGRFA išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo sistemos principus pagal biologinės įvairovės konvencijos derybų rezultatus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR KAŠTŲ ĮVERTINIMAS

14.61 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 600 mln. JAV dolerių, iš jų maždaug 300 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitar valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.62 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) plėtoti pagrindinius mokslo tiriamuosius darbus tokiose srityse, kaip augalų taksonomija ir fitogeografija, šiam tikslui panaudojant tokius naujausius pasiekimus, kaip kompiuterių technika, molekulinė genetika ir *in vitro* užšaldymas;
- (b) mokslinio tyrimo programų bendradarbiavimo projektus išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse, ypač skatinant retųjų ir nepopuliarių kultūrų auginimą;
- (c) skatinti efektyvias ekonominiu požiūriu technologijas, kurių dėka galima išsaugoti *ex situ* kolekcijų dublikatus (kuriomis taip pat gali pasinaudoti vietos gyventojai);
- (d) toliau tyrinėti išsaugojimo galimybes ir technines priemones *in situ* siejant šį metodą su išsaugojimo *ex situ* metodais.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.63 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sudaryti mokymo programas tiek baigiamųjų kursų studentams, tiek jau baigusių aukštąsias mokyklas specialistų žinių išsaugojimui, kad būtų galima vykdyti su PGRFA susijusius darbus, taip pat surengti ir įgyvendinti nacionalines PGRFA programas;
- (b) populiarinti žemės ūkio kultūrų plėtros paslaugas, kad į PGRFA veiklą būtų galima plačiau įtraukti vartotojus;
- (c) parengti mokomąją medžiagą, kurios tikslas - skatinti vietinio masto PGRFA išsaugojimą ir naudojimą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.64 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų sukurti valstybinę politiką siekiant suteikti PGRFA juridinį statusą ir sustiprinti šios veiklos juridinius aspektus, įskaitant ilgalaikius finansinius išpareigojimus dėl genetinės medžiagos rinkimo ir su PGRFA susijusios veiklos plėtojimo.

H) GYVŪNIJOS GENOFONDO IŠSAUGOJIMAS IR TINKAMAS NAUDOJIMAS SUBALANSUOTAI ŽEMĖS ŪKIO PLĖTRAI

VEIKLOS PAGRINDAI

14.65 Kadangi yra būtina didinti gyvulininkystės produkcijos kiekybę ir kokybę, taip pat išvesti sausroms atsparias veisles, reikia išsaugoti ateičiai gyvulių veislių įvairovę, tarp jų ir veisles, naudojamas biotechnologijoje. Kai kurios vietinės veislės veiksmingos ne tik socialiniu-kultūriniu požiūriu, bet ir pasižymi unikaliomis prisitaikymo galimybėmis, atsparumu ligoms ir gali būti panaudojamos specialioms tikslams, todėl tokias veisles būtina išsaugoti. Šioms vietinėms veislėms gresia išnykimas įvedus naujas egzotiškas veisles ir pasikeitus gyvulininkystės sistemoms.

SIEKIAI

14.66 Šios programos siekiai tokie:

- kaip galima plačiau aprašyti visas gyvulių veisles, kurios yra naudojamos gyvulininkystės srityje ir pradėti įgyvendinti 10-ies metų programą.
- parengti ir įgyvendinti veiklos programas siekiant nustatyti nykstančias veisles, kartu apibūdinant rizikos pobūdį ir atitinkamas priemones veislei išsaugoti.
- rengti ir įgyvendinti vietinių veislių plėtros programas tam, kad jos neišnyktų, kad jų neišstumtų kitos veislės arba kad jos nesikryžminėtų.

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.67 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- sudaryti tų veislių išsaugojimo planus, kurioms gresia pavojus išnykti, įskaitant embrionų/spermą kaupimą ir saugojimą, vietinių veislių išsaugojimą ūkiuose arba taikant apsaugą *in situ*;

- numatyti ir vykdyti selekcijos strategiją;
- sudarant 10 metų programą, iš pradžių atrinkti vietines veisles priklausomai nuo jų svarbos konkrečiame regione ir jų genetinio grynumo, o po to papildomą vietinių veislių grupę, skirtą tolesnei selekcijai.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.68 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų sudaryti kiek įmanoma gausesnį gyvulių genofondą. Kriogeninių duomenų kaupimui reikia skirti daugiausia dėmesio, antroje vietoje turėtų būti duomenų nusakymas ir jų įvertinimas. Atkreiptinas dėmesys į vietinių specialistų mokymą konservavimo ir įvertinimo metodų.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.69 Atitinkamos Jungtinių tautų tarnybos ir regioninės organizacijos turėtų:

- skatinti kurti ir plėtoti įstatymiais pagrįstais regioninius genų bankus. Jų veikimas turėtų būti pagrįstas techniniu bendradarbiavimu tarp besivystančių šalių;
- apdoroti, kaupti ir analizuoti duomenis apie gyvulių genetiką, turint tikslą sudaryti pasauliniu mastu svarbių genetinių veislių sąrašą ir stebėti jų raidą, taip pat sukurti išankstinio perspėjimo sistemą benykstančioms veislėms; pasaulio mastu įvertinti mokslinių ir tarpžinybinių institucijų dalyvavimą šioje programoje ir apžvelgti regioninio ir valstybinio masto veiklą šioje srityje; sukurti metodologijas, normas ir standartus (taip pat ir tarptautines sutartis); kontroliuoti, kaip jų laikomasi; teikti techninę ir finansinę pagalbą.
- parengti ir paskelbti išsamią duomenų bazę apie gyvulių genofondą aprašant kiekvieną veislę, jos išvedimą, santykį su kitomis veislėmis, optimalų paplitimą (apimtį) ir tiksliai parinktus biologinius bei produkcinius duomenis;
- parengti ir paskelbti pasauliui naminių gyvulių veislių, kurioms gresia išnykimas, sąrašą, turint tikslą, kad atskirų šalių vyriausybės galėtų imtis atitinkamų veiksmų toms veislėms išsaugoti ir, reikalui esant, prašyti techninės pagalbos.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.70 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos

įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 200 mln. JAV dolerių, iš jų 100 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tiksliai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos bei terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.71 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) panaudoti kompiuterizuotus duomenų bankus ir klausimynus, siekiant parengti pasaulinį veislių/globotinių veislių sąrašą;
- (b) naudojantis sukauptais kriogeniniais duomenimis apie gemalų plazmą, imtis visų priemonių išsaugoti nykstančias veisles ir kitą medžiagą, iš kurios galima atkurti genus.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.73 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) remti vietiniams specialistams organizuojamus mokymo kursus, kurių tikslas būtų padėti įgyti reikiamų žinių apie tai, kaip rinkti ir apdoroti duomenis, taip pat kaip imti genetinės medžiagos pavyzdžius;
- (b) padėti mokslininkams ir administratoriams sukurti informacijos bazę apie vietines gyvulių veisles ir skatinti įgyvendinti pagrindinio gyvulių genofondo išsaugojimo programas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.73 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) steigti savo šalyje dirbtinio apseklavimo centrus ir *in situ* gyvulių veislininkystės ūkius;
- (b) skatinti vietinio lygio programas ir gerinti fizinę infrastruktūrą gyvulių genofondui išsaugoti ir naujoms veislėms išvesti, taip pat stiprinti šalių potencialą imtis prevencinių priemonių, kai veislei gresia pavojus.

I) INTEGRUOTOS PRAMONĖS KOVA SU KENKĖJAIS IR JŲ KONTROLĖ ŽEMĖS ŪKYJE

VEIKLOS PAGRINDAI

14.74 Prognozuojama, kad maisto produktų paklausa 2000-aisiais metais išaugs 50%, o iki 2050 metų šis rodiklis vėl padidės dvigubai. Apskaičiuota, kad kenkėjų padaryti nuostoliai prieš nuimant derlių ir po derliaus nuėmimo svyruoja nuo 25 iki 50 procentų. Kenkėjų žala gyvulių sveikatai taip pat atneša didžiulius nuostolius ir daugelyje ūkių trukdo plėtoti gyvulininkystę. Lig šiolei žemės ūkio kenkėjams naikinti buvo naudojamos cheminės priemonės, tačiau nesubalansuotas tokių priemonių taikymas alina ūkių biudžetą, kenkia žmonių sveikatai ir aplinkai, taip pat tarptautinei prekybai. Atsiranda naujos su kenkėjais susijusios problemos. Integruotas kovos su kenkėjais požiūris, apimantis biologinės kontrolės metodus, vietinių augalų atsparumą ir atitinkamą ūkininkavimo praktiką, stengiantis kiek galima mažiau vartoti pesticidų, yra pati geriausia išeitis, kadangi tada derlius išsaugomas mažiausiais kaštais, toks būdas saugus aplinkai ir padeda plėtoti subalansuotą žemės ūkio politiką. Integruota kova su kenkėjais turi būti taikoma lygiagrečiai su tinkamu pesticidų valdymu, siekiant reguliuoti ir kontroliuoti pesticidų vartojimą, taip pat prekybą, juos saugiai gabenti ir naudoti, ypač toksinius ir ilgalaikio poveikio pesticidus.

SIEKIAI

14.75 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) iki 2000-ųjų metų patobulinti augalų apsaugos ir gyvulių sveikatos sistemą numatant priemones, įgalinančias kontroliuoti pesticidų naudojimą ir jų paskirstymą, taip pat įgyvendinti Tarptautinį kodeksą dėl pesticidų paskirstymo ir jų panaudojimo.
- (b) pagerinti egzistuojančias arba sukurti naujas programas, kurios padėtų paskleisti tarp ūkininkų per ūkininkų sąjungas, konsultavimo tarnybas ir mokslinio tyrimo institucijas optimalią pesticidų kontrolės patirtį;
- (c) iki 1998 metų įkurti operatyvaus tarpusavio ryšio sistemas tarp ūkininkų, mokslininkų ir konsultantų tam, kad būtų galima plėtoti integruotos kovos su kenkėjais veiklą.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.76 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, pade-

damos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) peržiūrėti ir pertvarkyti valstybinę veiklos politiką ir metodus, užtikrinančius saugų ir tinkamą pesticidų naudojimą - pavyzdžiui, pesticidų kainų nustatymas, kovos su kenkėjais brigados, žaliavų ir gatavos produkcijos kainų struktūra, taip pat integruota kovos su kenkėjais veiklos politika ir planai;
- (b) sukurti ir pritaikyti veiksmingas valdymo sistemas, kurios įgalintų kontroliuoti ir reguliuoti kenkėjų antpuolius ir ligų dažnumą žemės ūkyje ir pesticidų paskirstymą šalies viduje;
- (c) skatinti kūrimą ir platinimą tokių pesticidų rūšių, kurios būtų griežtai specializuotos pagal paskirtį ir lengvai suyrančios į nekenksmingas sudėtines dalis;
- (d) užtikrinti, kad priklijuotos prie pesticidų pakuotės etiketės suteiktų reikalingą ūkininkui informaciją apie saugaus elgesio su pesticidais, jų naudojimo ir laikymo taisykles.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.77 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) suderinti ir apžvelgti visą turimą informaciją bei programas apie tų pesticidų naudojimą, kurie buvo uždrausti arba griežtai ribojami skirtingose šalyse;
- (b) kaupiti visą informaciją ir aprašymus apie biologinius kenkėjų priešus ir organinius pesticidus, taip pat apie tradicinę ir kitokią patirtį bei įgūdžius naikinant kenkėjus necheminiais būdais.
- (c) atlikti valstybinę pagrindinės informacijos apžvalgą apie pesticidų naudojimą kiekvienoje šalyje ir jų šalutinį poveikį žmogaus sveikatai bei aplinkai, taip pat imtis atitinkamos švietimo veiklos.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.78 Tam tikros Jungtinių tautų tarnybos ir regioninės organizacijos turėtų:

- (a) sukurti sistemą, įgalinančią rinkti, analizuoti ir platinti informaciją apie kasmet suvartojamų pesticidų kiekį ir kokybę bei jų poveikį žmogaus sveikatai ir aplinkai;
- (b) intensyvinti regioninių įvairiapusių projektų įgyvendinimą ir sukurti integruotą kovos su kenkėjais tinklą, kuris atspindėtų socialinę, ekonominę ir ekologinę naudą tiek maistui, tiek prekybei žemės ūkio produkcijai;
- (c) sukurti tokį tinklą, į kurį būtų integruotos biologinės,

fizinės ir kultūrinės, taip pat ir cheminės kontrolės priemonės atsižvelgiant į specifines kiekvieno regiono sąlygas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.79 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 1,9 mlrd. JAV dolerių, iš jų maždaug 285 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negrąžintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.80 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų atlikti mokslinius tiriamuosius darbus ūkyje kuriant necheminio pobūdžio kovos su kenkėjais technologijas.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.81 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) parengti ir plėtoti mokymo programas apie integruotos kovos su kenkėjais ir jų kontrolės būdus bei metodiką ir informuoti apie juos valdžios atstovus, mokslininkus, nevyriausybinės organizacijas ir ūkininkus;
- (b) mokyti būsimus konsultantus, įtraukti ūkininkus ir moterų organizacijas į augalų apsaugos ir alternatyvių, necheminio pobūdžio kenkėjų naikavimo metodų žemės ūkyje kampaniją.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.82 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų sustiprinti viešojo administravimo ir kontroliuojančių institucijų funkcijas kontroliuojant pesticidų taikymą ir perduodant kitiems įgytas technologijas, tuo būdu integruotai valdant kovos su kenkėjais veiklą.

J) SUBALANSUOTAS AUGALŲ TRĘŠIMAS - VIENA IŠ PRIEMONIŲ UŽTIKRINTI DAUGIAU MAISTO PRODUKTŲ

VEIKLOS PAGRINDAI

14.83 Sumažėjęs dirvožemio derlingumas ir dėl to nepakankama augalų mityba yra gana rimta problema. Tai ypač akivaizdu besivystančiose šalyse. Dirvožemio derlingumui palaikyti gali būti naudingos Tarptautinės maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) sukurtos subalansuoto augalų tręšimo programos. Afrikoje, Sacharos dykumos ruože, iš šaltinių maistingųjų medžiagų paimama 3 ar net 4 kartus daugiau negu grąžinama; taip prarandama apie 10 mln. tonų per metus. Todėl vis daugiau žemdirbystei naudojami tam mažai tinkamų žemių plotai ir trapios gamtinės ekosistemos, tuo dar labiau nualinant žemę ir sukeliant naujų ekologinio pobūdžio problemų. Taikant integruotą augalų mitybos užtikrinimo metodą augalams subalansuotai tiekiamos maistingosios medžiagos, kad ateityje jų derlingumas padidėtų nepažeidžiant aplinkos.

14.84 Daugelyje besivystančių šalių gyventojų augimas per metus didesnis nei 3 proc., o žemės ūkio produktų pagaminama mažiau negu suvartojama. Šiose šalyse svarbiausia būtų padidinti metinę žemės ūkio produkciją nors 4 procentais nepažeidžiant dirvožemio derlingumo. Tai padidintų žemės ūkio našumą derlinguose plotuose, veiksmingai atstatant jų potencialą. Svarbiausia turėti kvalifikuotos darbo jėgos, šiam tikslui pakankamai pritaikytas energijos priemonės ir technika, augalams ir dirvožemiui būtinų maistingųjų medžiagų.

SIEKIAI

14.85 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) ne vėliau kaip iki 2000-ųjų metų visose šalyse pritaikyti integruotą augalų mitybos užtikrinimo metodą ir optimizuoti trąšų bei kitų augalams reikalingų maistingųjų medžiagų įterpimą;
- (b) ne vėliau kaip iki 2000-ųjų metų sukurti institucijų ir specialistų infrastruktūrą, siekiant užtikrinti veiksmingus sprendimus dėl dirvos naudojimo;
- (c) vietiniu, taip pat tarptautiniu mastu kaupiti ir pateikti ūkininkams, konsultavimo tarnyboms, projektuotojams bei valdžios atstovams patirtį apie naujas ir jau sukurtas aplinkai saugias technologijas ir dirvožemio derlingumo palaikymo strategijas, kurias būtų galima taikyti vystant subalansuotą žemės ūkį.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.86 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) rengti ir taikyti strategijas, įgalinančias kelti dirvožemio derlingumą vykdant subalansuotą žemės ūkio plėtrą, taip pat diegti atitinkamas žemės ūkio politikos priemones;
- (b) integruoti į bendrą sistemą organines ir neorganines trąšas, siekiant palaikyti dirvožemio derlingumą ir kompensuoti trūkstamas maistingąsias medžiagas mineralinėmis trąšomis;
- (c) nustatyti augalams trūkstamų maistingųjų medžiagų poreikį ir optimaliai išnaudoti organinių ir neorganinių medžiagų išteklius, siekiant kiek galima padidinti žemės ūkio našumą ir produktyvumą;
- (d) parengti organinių ir neorganinių atliekų perdirbimo ir atitinkamą dirvožemio struktūrą metodiką ir skatinti jos taikymą nepakenkiant aplinkai, žmonių sveikatai ir skatinant augalų augimą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.87 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) įvertinti savo šalies žemės ūkio gamybos rezultatus, atsižvelgiant į augalams reikalingų maistingųjų medžiagų poreikį ir parengti balansinę ataskaitą ir prognozes pagal derliaus apskaičiavimo sistemas;
- (b) apžvelgti technines ir ekonomines galimybes įsigyti augalams trūkstamų maistingųjų medžiagų, įskaitant vietinius išteklius, taip pat galimybę taupiau naudoti organines medžiagas, perdirbti atliekas, įterpti į dirvožemį atliekas, organines medžiagas, taip pat biologiškai prisodrinti dirvožemį azotu.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.88 Atitinkamos Jungtinių Tautų tarnybos, tokios kaip FAO, tarptautiniai žemės ūkio mokslinio tyrimo institutai ir nevyriausybės organizacijos, turėtų bendradarbiauti informacijos viešumo ir visuomenės informavimo kampanijose nurodant, kokie gali būti taikytini integruoti augalams trūkstamų maistingųjų medžiagų naudojimo metodai, kaip pagerinti dirvožemio derlingumą ir kaip tai susiję su aplinkosaugos klausimais.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.89 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.), kurie sudaro apie 3,2 mlrd. JAV dolerių, iš jų 475 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.90 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) moksliniais pagrindais (bendradarbiaujant su vietiniais specialistais) sukurti metodikas, pritaikytas konkrečiai vietai, išbandant jas pavyzdiniuose plotuose ir ūkininkų sklypuose, atitinkančiuose vyraujančias socialines ekonomines ir aplinkos sąlygas.
- (b) skatinti tarptautinio masto visapusiškus mokslinius tyrimus ir skleisti patirtį, patikrinus metodikas ūkiuose (*in situ*) apie biomasės gamybos rezultatus organinių atliekų tvarkymą ir agromiškininkystės efektyvumą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.91 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) mokyti konsultantus ir eksperimentuotojus augalų mitybai reikalingų medžiagų klausimais, augalininkystės ir ūkininkavimo sistemų ir augalų mitybai reikalingų medžiagų efektyvumo vertinimo metodu;
- (b) mokyti ūkininkus ir moterų organizacijas, kaip tvarkyti augalų aprūpinimą maistingomis medžiagomis, ypač atkreipiant dėmesį į dirvožemio viršutinio sluoksnio apsaugą ir įdirbimą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.92 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) steigti reikiamas institucijas, kurios formuotų veiklos

metodiką, įgalinančią kontroliuoti integruotą augalų mitybos programų plėtrą, dirbant išvien su ūkininkais, mokslininkais, konsultavimo tarnybomis ir kitais visuomenės sluoksniais.

(b) jei reikia, intensyvinti įsteigtų konsultavimo tarnybų veiklą, mokyti tų tarnybų darbuotojus kurti ir diegti praktikoje naujas technologijas, siekiant išnaudoti visas žemės našumo gerinimo galimybes.

K) KAIMO ENERGETIKOS IŠTEKLIŲ PANAUDOJIMAS NAŠUMUI DIDINTI

VEIKLOS PAGRINDAI

14.93 Daugelyje šalių energetikos ištekliai neatitinka jų plėtros poreikių, kainos yra pakeltos ir nestabilios. Besivystančių šalių kaimo vietovėse pagrindinis energijos šaltinis yra malkos, augalų atliekos ir mėšlas, taip pat gyvulių ir žmonių išskiriama energija. Norint siekti didesnio žmonių darbo našumo ir gauti daugiau pajamų, reikia kur kas intensyviau vartoti energijos išteklius. Šiam tikslui kaimo energetikos išteklių naudojimo politika ir technologijos turėtų būti orientuotos į ekonomišką kietojo kuro ir atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimą; toks derinys yra optimalus ir užtikrina subalansuotos žemės ūkio plėtros perspektyvas. Kaimo vietovėse daugiausia energijos gaunama iš medienos. Dar nepakankamai gerai suvokiama, kaip būtų galima geriau išnaudoti atsinaujinančius energijos išteklius, glūdinčius žemdirbystėje ir agromiškininkystėje, taip pat kituose įprastiniuose kuro ištekliuose. Subalansuota kaimo plėtra yra labai glaudžiai susijusi su energijos poreikių ir tiekimo balansu (5).

SIEKIAI

14.94 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) ne vėliau kaip iki 2000-ųjų metų kaimo vietovėse pradėti perėjimą prie aplinkai nepavojingų energijos šaltinių naudojimo, t.y. pereinant nuo neracionalių energijos šaltinių prie išskaidytų energijos šaltinių įvairovės, sudarant galimybes pasinaudoti naujais ir atsinaujinančiais energijos šaltiniais;
- (b) padidinti energijos vartojimą, įgalinant kaimo gyventojus ir žemės ūkio darbuotojus atitinkamai planuoti ir perduoti technologinę patirtį ir užtikrinti plėtrą;
- (c) įgyvendinti savarankiškas kaimo plėtros programas, įgalinančias atsinaujinančių energijos šaltinių optimalią plėtrą ir energijos vartojimo našumą.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

14.95 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) palaikyti pažangius planus ir projektus, numatančius panaudoti elektros, mechaninę ir šiluminę energiją (dujų, biomasės, saulės, vėjo varomų siurblių ir degimo sistemos), tinkamiausius konkrečiai situacijai ir tinkamai prižiūrimus;
- (b) surengti ir diegti kaimo vietovėse energijos vartojimo programas, parengtas specialistų mokymu, bankininkystės ir kitos veiklos infrastruktūros kūrimu;
- (c) intensyvinti mokslinius tiriamuosius darbus, pajvairinti vartojamos energijos šaltinius ir atlikti energijos konservavimo darbus atsižvelgiant į poreikį efektyviai naudoti aplinkos požūriui saugias technologijas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

14.96 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) kaupti ir skleisti informaciją apie kaimo vietovėse energijos tiekimo ir vartojimo santykių atsižvelgiant į gyventojų, žemės ūkio ir agropamonės sektorių energijos poreikį;
- (b) išnagrinėti kiekvieno sektoriaus energijos vartojimą ir gamybos apimtį, siekiant nustatyti energijos poreikį kaimo vietovėse.

C) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

14.97 Atitinkamos Jungtinių Tautų tarnybos ir regioninės organizacijos, remdamosi įgyta patirtimi ir gaunama informacija apie nevyriausybinių organizacijų veiklą šioje srityje, turėtų šalies ir regiono mastu dalytis patirtimi apie energijos naudojimo kaimo vietovėse planavimo metodikas, skatinant veiksmingą planavimą ir pasirenkant ekonomiškiausias technologijas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

14.98 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinius metinius kaštus (1993-2000 m.),

kurie sudaro apie 1,8 mlrd. JAV dolerių, iš jų maždaug 265 mln. dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai ir tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

14.99 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) intensyvinti valstybinio ir privataus sektoriaus mokslinius tiriamuosius darbus apie atsinaujinančių energijos šaltinių panaudojimą besivystančių ir išsivysčiusių šalių žemės ūkyje;
- (b) atlikti mokslinius tiriamuosius darbus ir parengti technologiją dėl biologinės masės ir saulės energijos panaudojimo žemės ūkio gamybai ir derliaus dorojimui.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

14.100 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų šviesti visuomenę apie energijos šaltinių naudojimą kaime, pabrėžiant atsinaujinančių energijos šaltinių ekonominius ir ekologinius privalumus.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

14.101 Atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) sukurti valstybinės institucinės struktūros metodiką, įgalinančią planuoti ir tvarkyti kaime energijos išteklius, siekiant padidinti žemės ūkio gamybos našumą ir pagerinti kaimo gyventojų gyvenimo lygį;
- (b) sustiprinti konsultacinių tarnybų ir vietinių organizacijų pajėgumą vykdyti planus ir įgyvendinti programas, susijusias su naujų ir atsinaujinančių energijos šaltinių panaudojimu kaime.

L) ULTRAVIOLETINIŲ SPINDULIŲ POVEIKIO AUGALIJAI IR GYVŪNIJAI DĖL STRATOSFEROJE ESANČIO OZONO SLUOKSNIŲ PRARĖTĖJIMO ĮVERTINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

14.102 Toks reiškinys kaip ultravioletinės spinduliuotės sustiprėjimas prarėtėjus ozono sluoksniui stratosferoje buvo užregistruotas skirtingose pasaulio dalyse, ypač pietiniame Žemės pusrutulyje. Todėl yra labai svarbu įvertinti spinduliuotės poveikį augalijai ir gyvūnijai, taip pat subalansuoti žemės ūkio plėtrai.

SIEKIAI

14.103 Šioje programos dalyje numatomi moksliniai tiriamieji darbai norint nustatyti padidėjusios ultravioletinės spinduliuotės poveikį augalijai ir gyvūnijai jau paveiktuose tų spindulių rajonuose, taip pat poveikį žemės ūkiui. Atitinkamai planuojama sukurti tokias strategijas, kurios sušvelnintų neigiamą poveikį.

VEIKLOS KRYPTYS

VALDYMO PRINCIPAI

14.104 Paveiktose spindulių zonose atitinkamo lygio vyriausybės institucijos, padedamos tam tikrų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų, bendradarbiaudamos institucijų lygyje, imtis būtinų priemonių atlikti mokslinius tyrimo darbus ir įvertinti padidėjusį ultravioletinio spinduliuotės poveikį augalijai ir gyvūnijai, taip pat žemės ūkiui, ir surasti atitinkamas apsaugos priemones.

¹Kai kurie šios programos klausimai yra pateikti 3 skyriuje (*Kaip įveikti skurdą*).

²Kai kurie šios programos klausimai yra nagrinėjami 8 skyriuje (*Aplinkosaugos ir plėtros integravimo svarba priimant sprendimus*) ir 37 skyriuje (*Nacionalinės priemonės ir tarptautinis bendradarbiavimas besivystančių šalių potencialui kurti*).

³Kai kurie klausimai yra pateikti 10 skyriuje (*Integruotas žemės išteklių planavimas ir valdymas*).

⁴Šioje programoje nurodytos veiklos rūšys yra susijusios su 15 skyriuje aprašoma veikla (*Biologinės įvairovės išsaugojimas*).

⁵Šioje programoje nurodytos veiklos rūšys yra susijusios su 9 skyriuje aprašoma veikla (*Atmosferos apsauga*).

ĮVADAS

15.1 Šiame Darbotvarkės 21 skyriuje numatyti siekiai ir veikla nukreipti į efektyvesnę biologinės įvairovės apsaugą ir racionalų biologinių išteklių vartojimą, taip pat į paramą įgyvendinant Biologinės įvairovės konvenciją.

15.2 Svarbiausi mūsų planetos ištekliai priklauso nuo genų, rūšių, populiacijų ir ekosistemų įvairovės. Biologiniai ištekliai mums teikia maistą, drabužius, būstą, vaistus ir dvasinį peną. Natūralios miškų, savanų, ganyklų, dirbamų žemių, dykumų, tundrų, upių, ežerų ir jūrų ekosistemos teikia prieglobstį visai planetos biologinei įvairovei. Ūkininkų laukai ir sodai turi svarbią atstatomąją funkciją, kaip genų banko, botanikos ir zoologijos sodų, gemalų plazmos atnaujinimo šaltiniai. Biologinės įvairovės mažėjimas mūsų laikais didele dalimi sąlygojamas žmonių veiklos ir toks mažėjimas kelia rimtą grėsmę žmonijos evoliucijai.

PROGRAMOS SRITYS

BIOLIGINĖS ĮVAIROVĖS IŠSAUGOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

15.3 Nepaisant pastaruosius 20 metų dedamų pastangų, pasaulio biologinė įvairovė nyksta, o labiausiai tai pasireiškia nuniokotomis buveinėmis, per dideliu išteklių suvartojimu, tarša ir netinkamai introdukuotomis svetimomis gyvūnų ir augalų rūšimis. Biologiniai ištekliai yra didelis turtas, galintis teikti optimalią naudą. Būtina nedelsiant imtis ryžtingų

veikslių ir racionaliai tvarkant bei naudojant biologinius išteklius išsaugoti ir išlaikyti genus, rūšis bei ekosistemas. Turi būti valstybiniu ir tarptautiniu mastu plečiamos pajėgos analizuoti, sistemingai stebėti ir įvertinti biologinę įvairovę. *In situ* ekosistemų apsauga, *ex situ* biologinių ir genetinių išteklių išsaugojimas ir ekosistemų funkcijų išplėtimas reikalauja efektyvių šalių veikslių ir bendradarbiavimo tarptautiniu mastu. Norint sėkmingai šiuos žingsnius įgyvendinti, yra labai svarbu, kad veikloje dalyvautų ir ją palaikytų vietinės bendrijos. Pastarieji pasiekimai biotechnologijų srityje išryškino tikėtinas žemės ūkio, sveikatos ir gyvenimo lygio galimybes, taip pat genetinius augalų, gyvūnų ir mikroorganizmų duomenis aplinkosaugos tikslams. Tuo pat metu labai svarbu pabrėžti, kad šalys savo aplinkos apsaugos politikoje turi nepriklausomą teisę, naudoti savo biologinius išteklius ir atsakyti už biologinės įvairovės išsaugojimą bei užtikrinti arba kontroliuoti, kad bet kokia veikla, vykdoma jų jurisdikcijos ribose, nepadarys žalos kitos šalies arba teritorijos, nesusijusios su tos šalies jurisdikcija, biologinei įvairovei.

SIEKIAI

15.4 Tam tikro lygio vyriausybinių institucijų, bendradarbiaudamos su atskiromis Jungtinių Tautų įstaigomis ir regioninėmis, tarpvyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis, privačiu sektoriumi ir finansinėmis institucijomis, atsižvelgdamos į atskiras vietinių žmonių grupes ir socialinius bei ekonominius faktorius, turi:

- reikalauti greito Biologinės įvairovės konvencijos įsigaliojimo, dalyvaujant kuo platesniam dalyvių ratui;
- rengti nacionalines biologinės įvairovės išsaugojimo ir subalansuoto biologinių išteklių naudojimo strategijas;
- integruoti biologinės įvairovės išsaugojimo ir subalansuoto biologinių išteklių naudojimo strategijas į nacionalines plėtros strategijas ir/ar planus;

- (d) imtis priemonių teisingai ir lygiai paskirstyti naudą, gautą iš biologinių išteklių srityje atliktų mokslinių tyrimų, biologinių išteklių plėtros ir naudojimo, įskaitant biotechnologijas;
- (e) plėtoti šalies biologinės įvairovės išsaugojimo ir subalansuoto biologinių išteklių naudojimo studijas, įskaitant išlaidų ir gautos naudos tyrimus, ypač kreipiant dėmesį į socialinius ekonominius aspektus;
- (f) remiantis šalių gautais įvertinimais, rengti reguliariai atnaujinamas tarptautines ataskaitas apie biologinę įvairovę;
- (g) pripažinti ir skatinti vietinių gyventojų ir jų bendrijų tradicinius metodus ir žinias, ypač išryškinant moterų vaidmenį, biologinės įvairovės išsaugojimo ir subalansuoto biologinių išteklių naudojimo srityje ir suteikti galimybę šioms grupėms, remiantis tradiciniais metodais ir žiniomis, dalyvauti siekiant ekonominių ir komercinių rezultatų;¹
- (h) diegti priemones, kurios padėtų gerinti, kurti, plėsti ir racionaliai naudoti biotechnologijas bei saugiai perduoti jas kitoms šalims, ypač ekonomiškai silpnoms, atsižvelgiant į biotechnologijų svarbą biologinės įvairovės išsaugojimo ir subalansuoto biologinių išteklių naudojimo srityje;²
- (i) skatinti platesnį tarptautinį ir regioninį bendradarbiavimą gilinant mokslines ir ekonomines žinias apie biologinės įvairovės svarbą ir jos funkcijas ekosistemose;
- (j) parengti priemones ir susitarimus, siekiant įgyvendinti biologinės įvairovės konvencijoje apibrėžtas teises šalių, ypač besivystančių, kurios turi ar teikia genų išteklius, kad jos turėtų naudą iš biotechnologijų plėtotės ir tų išteklių teikiamų produktų komercinio panaudojimo.^{2,3}

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

15.5 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, laikydamosi nacionalinės politikos bei veiklos, bendradarbiaudamos su konkrečiomis Jungtinių tautų įstaigomis ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis organizacijomis, vietiniais žmonėmis ir jų bendrijomis, nevyriausybėmis organizacijomis ir kitomis grupėmis, įskaitant pramonės atstovus ir mokslininkus, pagal tarptautinės teisės reikalavimus turi:

- (a) rengti naujas arba plėtoti esamas biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių vartojimo strategijas, planus ar programas, atsižvelgiant į švietimo ir mokymo poreikius;⁴
- (b) integruoti biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių vartojimo strategijas į skirtingų sektorių ar bendrus tų sektorių planus, programas ir strategiją, ypač didelę reikšmę teikiant žemės ir vandens biologinių ir genetinių išteklių vaidmeniui maisto pramonėje ir žemės ūkyje;⁵

- (c) vykdyti tyrimus ar taikyti kitus metodus, siekiant nustatyti išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių naudojimo požiūriu svarbius biologinės įvairovės komponentus, įvertinant biologinius ir genetinius išteklius, nustatyti procesus ir veiklą, galinčius turėti didelį poveikį biologinei įvairovei, įvertinti galimą ekonominį biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus gamtos ir genetinių išteklių naudojimo poveikį bei pasiūlyti prioritetinius veiksmus;
- (d) imtis efektyvių ekonominių, socialinių ar kitokių priemonių stengiantis išsaugoti biologinę įvairovę ir racionaliai naudoti biologinius išteklius, taip pat skatinti subalansuotos gamybos sistemas, kurios naudoja, prižiūri ir didina biologinę įvairovę, pvz., tradicinę žemdirbystę, agromiškininkystę, miškininkystę, gyvulininkystę, gyvosios gamtos tvarkymą;
- (e) laikantis šalies įstatymų stengtis atsižvelgti, užfiksuoti, apsaugoti ir skatinti plačiau naudoti tenykščių ir gyventojų žinias, naujoves ir patirtį, įkūnijančią tradicinį gyvenimo būdą ir priemones išsaugoti biologinei įvairovei bei racionaliai vartoti biologinius išteklius, taip pat diegti priemones, įgalinančias įtraukti šias žmonių bendrijas, įskaitant moteris, į ekosistemų išsaugojimą ir valdymą;¹
- (f) vykdyti ilgalaikius tyrimus dėl biologinės įvairovės įtakos ekosistemų funkcionavimui ir ekosistemų vaidmeniui vykstančiame gamybos procese, aplinkos kūrime ir kt., tuo remiant subalansuotą plėtrą. Ypač sutelkti dėmesį į pagrindinių sausumos ir vandens rūšių, įskaitant vietines ir kultivuojamas rūšis, biologines ir reprodukcinės galimybes; naujus stebėjimus ir jų techniką, ekologines sąlygas, būtinas biologinei įvairovei išsaugoti ir jų tolesnei evoliucijai; socialinę elgseną ir mitybos įpročius, priklausomus nuo gamtinių ekosistemų, kur moterų vaidmuo yra itin svarbus. Į šį darbą turi būti įtraukta kiek galima daugiau vietinių žmonių ir jų bendrijų, įskaitant moteris;¹
- (g) kur reikia, imtis priemonių biologinei įvairovei išsaugoti, išsaugant ekosistemas ir natūralias pirmųjų formų bei jų laukinių atmainų buveines *in situ* ir diegiant *ex situ* priemones, geriausia toje šalyje, iš kurios jos yra kilusios. *In situ* priemonės turi aprėpti sausumos, jūros ir vandens atskirtų sausumos dalių sistemų, *inter alia*, pažeidžiamų gėlo vandens ir kitų pelkių bei slėnių ekosistemų, tokių kaip estuarijos, koralų rifai ir mangrovai, sustiprintą apsaugą;⁶
- (h) skatinti atstatyti ir išsaugoti pažeistas ekosistemas bei nykstančias rūšis;
- (i) parengti strategiją, skatinančią išsaugoti biologinę įvairovę ir racionaliai vartoti biologinius ir genetinius išteklius privačiuose žemės plotuose;
- (j) skatinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą ir subalansuotą plėtrą teritorijose, esančiose greta saugomų teritorijų, siekiant užtikrinti jų platesnę apsaugą;
- (k) siūlomiems projektams, kurie gali turėti įtakos biologinei įvairovei, diegti tinkamas poveikio aplinkai požiūriu procedūras, plačiai paskleidžiant informaciją ir

užtikrinant jos prieinamumą visuomenei bei skatinant įvertinti pasirinktos strategijos ir programų poveikį biologinei įvairovei;

(l) jeigu reikia, skatinti sukurti valstybines biologinių išteklių inventorizacijos, valdymo ir kontrolės sistemas ir jas stiprinti;

(m) taikyti priemones, kurios skatintų geriau suprasti biologinės įvairovės vertę jos sudėtinių dalių ir ekosistemų naudai požiūriu.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

15.6 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, laikydamosi nacionalinės politikos bei veiklos, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių Tautų įstaigomis ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis organizacijomis, vietiniais žmonėmis ir jų bendrijomis, nevyriausybėmis organizacijomis ir kitomis grupėmis, įskaitant pramonės atstovus ir mokslininkus, pagal tarptautinės teisės reikalavimus turi:⁷

(a) reguliariai lyginti, vertinti bei keisti informaciją apie biologinės įvairovės išsaugojimą ir racionalų biologinių išteklių naudojimą;

(b) parengti metodologijas sistemingam biologinės įvairovės rūšių, užfiksuotų mokslinių tyrimų lygmenyje, stebėjimui ir įvertinimui valstybiniame lygmenyje;

(c) sukurti arba toliau plėtoti metodologijas, pradėti arba tęsti darbą tiriant ekosistemų statusą, sukaupti būtiną informaciją apie biologinius ir genetinius išteklius, įskaitant sausumos, vandens, pakrančių ir jūros ekosistemas, ir parengti jų sąvadus, dalyvaujant vietiniams žmonėms ar jų bendrijoms;

(d) remiantis atliktų tyrimų rezultatais, nustatyti ir įvertinti sausumos ir vandens rūšių išsaugojimo ir racionalaus vartojimo teikiamą ekonominę bei socialinę naudą;

(e) analizuoti, interpretuoti duomenis, gautus iš aukščiau aprašytų rūšių identifikavimo, bei įvertinimo ir surinkti naujus;

(f) kaupti, vertinti ir pateikti tinkamą bei patikimą informaciją laiku ir tokiu būdu, kuris tiktų priimančioms sprendimus visuose lygiuose, padedant ir dalyvaujant vietiniams gyventojams bei jų bendrijoms.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

15.7 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, vadovaudamosi nacionaline politika ir veiksmais, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių Tautų įstaigomis ir, jeigu reikia, su tarpvyriausybėmis organizacijomis,

vietiniais žmonėmis ir jų bendrijomis, nevyriausybėmis organizacijomis ir kitomis grupėmis, įskaitant pramonės atstovus ir mokslininkus, pagal tarptautinės teisės reikalavimus turi:

(a) aptarti galimybes valstybiniu ir tarptautiniu mastu keisti duomenimis ir informacija apie biologinės įvairovės išsaugojimą ir racionalų biologinių bei genetinių išteklių naudojimą;⁷

(b) remiantis valstybiniu įvertinimu, atliktu visose šalyse, reguliariai rengti naujausiais duomenimis pagrįstas pasaulines ataskaitas apie biologinę įvairovę;

(c) skatinti techninį ir mokslinį bendradarbiavimą biologinės įvairovės ir racionalaus biologinių bei genetinių išteklių vartojimo klausimais. Ypač turi būti sutelktas dėmesys plėtoti ir stiprinti šalių potencialą remiantis žmonių darbu, išteklių didinimu, institucijų kūrimu, technologijų perdavimu ir/ar mokslinių tyrimų ir valdymo įstaigų, tokių kaip herbariumai, muziejai, genų bankai ir laboratorijos, plėtojimu;⁸

(d) nepažeidžiant Biologinės įvairovės konvencijos reikalavimų, padėti perduoti technologijas biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių naudojimo srityje ar technologijas, kurioms naudojami genetiniai ištekliai ir kurios iš esmės nedaro žalos aplinkai, kaip nurodyta 34 skyriuje, suvokiant, kad biotechnologijos yra priskiriamos prie šių technologijų;^{2,8}

(e) siekiant intensyvinti ir koordinuoti biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių naudojimo veiksmus, skatinti bendradarbiavimą tarp šalių, kurios yra tam tikrų tarptautinių konvencijų ir veiksmų planų dalyvės;

(f) teikti paramą biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių naudojimo tarptautinėms ir regioninėms priemonėms, programoms ir veiksmų planams;

(g) padėti geriau koordinuoti priemones, skirtas efektyviam nykstančių migruojančių rūšių išsaugojimui ir tvarkymui, taip pat teikti tam tikro lygio pagalbą steigiant ir valdant tarpvalstybinės reikšmės saugomas teritorijas;

(h) skatinti šalių pastangas daryti apžvalgas, kaupti duomenis, stebėti pavyzdžius ir vertinti duomenis, palaikyti genofondą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

15.8 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiam programos skyriui įgyventi sudarys apie 3,5 milijardų JAV dolerių, įskaitant 1,75 milijardų JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražinamas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės

salygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

15.9 Tam tikriems aspektams įvertinti turi būti parengta:

- (a) efektyvios metodologijos esminėms apžvalgoms ir inventorizacijai atlikti bei sistemingam biologinių išteklių stebėjimui ir vertinimui;
- (b) metodai ir technologijos biologinei įvairovei išsaugoti ir racionaliai vartoti biologinius išteklius;
- (c) patobulinti ir išplėsti *ex situ* išsaugojimo metodai, siekiant užtikrinti moksliniams tyrimams ir plėtrai svarbių genetinių išteklių išsaugojimą ateityje.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

15.10 Būtina:

- (a) padidinti parengtų specialistų mokslinėje ir technologinėje biologinės įvairovės išsaugojimo ir racionalaus biologinių išteklių naudojimo srityse skaičių ir/ar efektyviau juos panaudoti;
- (b) diegti arba plėtoti programas, skirtas vadovų ir specialistų, ypač besivystančiose šalyse, moksliniam ir techniniam švietimui bei kvalifikacijos kėlimui tokiose srityse, kaip, biologinės rūšių įvairovės nustatymas, išsaugojimas ir racionalus biologinių išteklių vartojimas;
- (c) visuose vyriausybių, pramonės įmonių, paskolas teikiančių institucijų vadovybių lygiuose skatinti supratimą apie biologinės įvairovės išsaugojimui ir racionaliam biologinių išteklių vartojimui reikalingų priemonių svarbą ir padėti įtraukti šiuos klausimus į švietimo programas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

15.11 Būtina:

- (a) stiprinti esančias ir/arba kurti naujas institucijas, atsakingas už biologinės įvairovės išsaugojimą bei apsvaistyti galimybes įsteigti nacionalinius biologinės įvairovės institutus ir centrus;
- (b) toliau plėtoti visų sektorių pajėgumą išsaugoti biologinę įvairovę ir racionaliai vartoti biologinius išteklius;
- (c) didinti šalių vyriausybių, pramonės įmonių, dvišalių ir daugiašalių plėtros agentūrų pajėgumą rengti, įgyvendinti ir įvertinti projektus bei įvertinti siūlomų plėtros projektų poveikį biologinei įvairovei, integruoti biologinės įvairovės problemas;
- (d) paremti atitinkamo lygio vyriausybines ir privačias institucijas, atsakingas už saugomų teritorijų planavimą ir valdymą, kad jos būtų pajėgios koordinuoti ir planuoti drauge su kitomis vyriausybėmis institucijomis, nevyriausybėmis organizacijomis ir vietiniais žmonėmis bei jų bendruomenėmis.

¹Žr. 26 skyrių (*Tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių vaidmens pripažinimas ir palaikymas*) ir 24 skyrių (*Pasaulinė moterų veikla siekiant subalansuotos ir lygiavertės plėtros*).

²Žr. 16 skyrių (*Aplinkosaugos požiūriu tinkamas biotechnologijos valdymas*).

³Biologinės įvairovės konvencijos 2 skyriuje (terminų vartojimas) pateikti tokie apibrėžimai:

“Šalis, kurioje yra genetiniai ištekliai” reiškia šalį, kurioje genetiniai ištekliai yra *in situ* sąlygomis.

“Šalis, teikianti genetinius išteklius” reiškia šalį, kuri teikia genetinius išteklius, surinktus *in situ* šaltiniuose, įskaitant laukinių ir naminių rūšių populiacijas, arba surinktus iš *ex situ* šaltinių, kurie yra arba nėra kilę iš šios šalies.

⁴Žr. 36 skyrių (*Ugdymo, visuomenės informavimo ir kvalifikacijos kėlimo plėtra*).

⁵Žr. 14 skyrių (*Subalansuoto žemės ūkio ir kaimo plėtra*) ir 11 skyrių (*Miškų išsaugojimas*).

⁶Žr. 17 skyrių (*Vandenynų, visų jūrų - tiek uždaru tiek pusiau atvirų - pajūrio teritorijų apsauga bei jų gyvųjų išteklių apsauga, racionalus naudojimas ir plėtra*).

⁷Žr. 40 skyrių (Informacija, reikalinga sprendimams priimti).

⁸Žr. 34 skyrių (*Aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas, bendradarbiavimas ir potencialo kūrimas*).

16

Aplinkosaugos požiūriu tinkamas biotechnologijos valdymas

ĮVADAS

16.1 Biotechnologija plėtojama integruojant naujus metodus, kilusius iš šiuolaikinės biotechnologijos, su patikrintomis tradicinės biotechnologijos nuostatomis. Biotechnologija, sukauptų žinių pagrindu sparčiai besivystanti sritis, yra sistema metodų, kuriais žmogus sukelia specifinius augalų, gyvūnų ir mikrobų sistemų dezoksiribonukleidinės rūgšties (DNR), arba jų genetinės medžiagos, pokyčius, įgalinančius kurti naudingus produktus ir technologijas. Pati viena biotechnologija negali išspręsti visų svarbiausių aplinkos ir plėtos problemų, todėl lūkesčiai turi būti pamatuoti. Tačiau jos indėlis gali būti svarus, pvz., gerinant sveikatos apsaugą, per subalansuotą žemdirbystę didinant maisto patikimumą, tobulinant geriamojo vandens tiekimą, efektyviau diegiant pramonės plėtos procesus, susijusius su žaliavų perdirbimu, remiant subalansuotus apželdinimo ir želdinių atkūrimo metodus bei neutralizuojant nuodingus teršalus. Biotechnologija taip pat atveria naujas galimybes tarptautiniam bendradarbiavimui, ypač tų šalių, kurios turi gausius biologinius išteklius (įskaitant genetinius), tačiau stokoja kompetencijos ir investicijų, reikalingų tokių išteklių panaudojimui per biotechnologiją, su šalimis, kurios turi sukaupusios patirties, kaip panaudoti biologinius išteklius, kad jie tarnautų subalansuotos plėtos reikmėms.¹ Biotechnologija gali padėti išsaugoti šiuos išteklius, pasitelkdama į pagalbą, pvz., *ex situ* priemones. Žemiau išvardytą programos punktų tikslas yra suformuoti tarptautinius principus, kuriais būtų užtikrinama aplinkosaugos požiūriu tinkami biotechnologijos vadyba, stiprinamas visuomenės pasitikėjimas ir skatinamas atvirumas, remiama subalansuoto biotechnologijos pritaikymo plėtra ir kuriami

atitinkami svantai tokiems siekiams įgyvendinti, ypač besivystančiose šalyse, plėtojant tokias veiklos kryptis:

- (a) didinant galimybes gauti maisto, pašarų ir atsinaujinančių žaliavų;
- (b) stiprinant žmonių sveikatą;
- (c) gerinant aplinkos apsaugą;
- (d) didinant saugumą ir plėtojant tarptautinio bendradarbiavimo priemones;
- (e) kuriant priemones, sudarančias sąlygas tolesnei biotechnologijos plėtrai ir jos patikimam aplinkosaugos požiūriu taikymui.

PROGRAMOS SRITYS

A) GALIMYBIŲ GAUTI MAISTO, PAŠARŲ IR ATSINAUJINANČIŲ ŽALIAVŲ DIDINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

16.2 Siekiant patenkinti augančius pasaulio gyventojų vartojimo poreikius, svarbu ne tik padidinti maisto tiekimą, bet ir patobulinti maisto paskirstymą, tuo pat metu plėtojant racialesnes žemdirbystės sistemas. Ypač reikia didinti našumą besivystančiose šalyse. Tam reikės sėkmingai ir aplinkosaugos požiūriu patikimai taikyti biotechnologiją žemdirbystėje, aplinkos ir žmonių sveikatos apsaugoje. Į šiuolaikinę biotechnologiją daugiausiai investuojama išsivysčiusiose šalyse. Biotechnologijai, ypač besivystančiose šalyse, prireiks naujų reikšmingų investicijų ir didesnio žmonių įnašo.

SIEKIAI

16.3 Atsižvelgiant į tai, kad reikia laikytis atitinkamų saugumo priemonių, nurodytų programos (d) punkte, suformuoti šitokie siekiai:

- (a) optimaliai padidinti pagrindinių kultūrų derlių, gyvulių ir vandens gyvūnijos prieaugį, naudojant šiuolaikinę biotechnologiją drauge su įprastiniais augalų/gyvunų/mikroorganizmų rūšių tobulinimo metodais, tarp jų įvairiau naudojant genetinius išteklius - ir hibridus, ir pirminius.² Panašiai reikia plėsti miškus, siekiant užtikrinti racionalų jų naudojimą;³
- (b) mažinti užmojų gausinti maisto, pašarų ir žaliavų kiekius, tuo tikslu gerinant maistinę kultūrų, gyvulių ir mikroorganizmų vertę (sudėtį), taip pat mažinti nuostolius, patiriamus nuėmus žemės ūkio derlių ar sudorojus gyvulininkystės produkciją;
- (c) plačiau diegti integruotus kovos su kenkėjais ir ligomis bei kultūrų priežiūros metodus, siekiant sumažinti priklausomybę nuo žemdirbystei naudojamų chemikalų ir tuo būdu skatinant aplinkosaugos požiūriu tinkamą žemės ūkio veiklą;
- (d) įvertinti galimybę plėtoti žemdirbystę kritiniuose žemės plotuose ir apsvarstyti kitus galimus žemės panaudojimo būdus bei prirėkus sukurti sistemas, leidžiančias racionaliai didinti gamybą;
- (e) plačiau taikyti biotechnologiją miškininkystėje, siekiant gausinti miško turtus, veiksmingiau naudoti ir tobulinti apželdinimo ir miškų atželdinimo būdus. Ypač reikia kaupti dėmesį į tas rūšis ir kultūras, kurios yra gaunamos ir vertinamos besivystančiose šalyse;
- (f) didinti azoto ir mineralinių medžiagų įsisavinimą per aukštesniųjų augalų simbiozę su mikroorganizmais;
- (g) gerinti fundamentaliųjų ir taikomųjų mokslų plėtos bei kompleksinių tarpdalykinių tyrimų projektų vykdymo sąlygas.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

16.4 Tam tikro lygio vyriausybės institucijos, padedamos tarptautinių ir regioninių organizacijų bei remiamos nevyriausybinių organizacijų, privataus sektoriaus, švietimo ir mokslo institucijų, turi pagerinti augalų ir gyvulių selekciją bei mikroorganizmų rūšis tradicinės ir šiuolaikinės biotechnologijos metodais, plėtoti subalansuotą žemės ūkio gamybą siekiant aprūpinti tinkamu maistu, ypač besivystančiose šalyse, iš anksto pasirinkus norimas savybes ir atsižvelgiant į ūkininkų reikmes, poveikį socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui bei aplinkai ir poreikį skatinti subalansuotą socialinę ir ekonominę plėtrą, ypač

kreipiant dėmesį į tai, kaip biotechnologijos panaudojimas paveiks aplinkos visumą.

16.5 Šios institucijos turėtų:

- (a) dėti pastangas maisto ir pašarų gamybai plėsti, gerinti maisto kokybei ir ilginti jo garantinei trukmei, taip pat sumažinti nuostolius, patiriamus iki ir po produkcijos pagaminimo;
- (b) toliau stiprinti atsparumą ligoms ir kenkėjams;
- (c) išvesti augalų rūšis, kurios būtų atsparios tokiems veiksniams, kaip kenkėjai ir ligos bei kitokiems poveikiams;
- (d) skatinti vartoti nepilnai apdorotas kultūras, kurios ateityje gali būti naudingos žmonių mitybai ir pramonės aprūpinimui;
- (e) plėtoti simbiotinius procesus, skatinančius optimalų žemės ūkio gamybos didėjimą;
- (f) sudaryti palankias sąlygas augalų, gyvūnų ir mikroorganizmų genetinės medžiagos išsaugojimui ir saugiams mainams, taikant rizikos įvertinimo ir kontrolės metodus, tarp jų ir patobulintą diagnozavimo metodiką kenkėjams ir ligoms nustatyti pažangiais spartaus dauginimo būdais;
- (g) tobulinti diagnostinę metodiką ir vakcinas, siekiant užkirsti kelią ligoms ir jų plitimui, bei greitai įvertinti toksinus ar infekcinius organizmus, esančius žmonių maisto produktuose ar gyvulių pašaruose;
- (h) nustatyti našiausias štamas greitai augančių medžių, ypač tų, kurie yra naudojami kurui, ir sukurti spartaus veisimo metodus, siekiant jų didesnio paplitimo ir naudojimo;
- (i) įvertinti įvairių biotechnologijos metodų naudojimą, gerinant žuvų, dumblių ir kitų vandens kultūrų išteklius;
- (j) didinti subalansuotą žemės ūkio gamybą, didinant ir plėtojant esamų tyrimo centrų galimybes ir pageidaujamas užmojus, skatinant ir kontroliuojant gamybos ir aplinkosaugos požiūriu vertingų biologinių produktų ir technologinių procesų kūrimą, nepamirštant atsižvelgti ir į saugumo priemonių reikšmę;
- (k) skatinti reikiamų ir tradicinių biotechnologijų sąveiką, siekiant išvesti genetiškai modifikuotas kultūras, veisti sveikus gyvulius ir saugoti miškų genetinius išteklius;
- (l) plėtoti technologijos procesus, kurie įgalintų plačiau naudotis biotechnologijos dėka gautomis medžiagomis, skirtomis maisto, pašarų ir atsinaujinančių žaliavų gamybai.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

16.6 Siūlomos šios veiklos kryptys:

- (a) apsvarstyti lyginamojo įvairių maisto gamybos technologijų įvertinimo rezultatus bei galimo biotechnologijos poveikio tarptautinei prekybai žemės ūkio produktais vertinimo sistemą;
- (b) išnagrinėti subsidijų nutraukimo pasekmes ir galimybę panaudoti kitokius ekonominius svertus, įgali-

nančius įvertinti aplinkosaugos kaštus, sąlygojamus nesubalansuoto agrochemikalų naudojimo;

(c) plėtoti duomenų bankus, kuriuose būtų kaupiama informacija apie organizmų poveikį aplinkai ir sveikatai, siekiant sudaryti palankias sąlygas rizikai įvertinti;

(d) spartinti technologijų įsigijimą, perdavimą ir diegimą besivystančiose šalyse, siekiant paremti vietinę veiklą, užtikrinant maisto saugumą.

C) TARPTAUTINIS BEI REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

16.7 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turi skatinti šias veiklos kryptis, atitinkančias tarptautines sutartis ar susitarimus dėl biologinės įvairovės:

(a) bendradarbiauti gemalų plazmos išsaugojimo, galimybės ja naudotis ir keistis, taip pat intelektualinės nuosavybės bei išradimų teisių, ūkininkų ir gyvulių augintojų teisių, galimybės naudotis biotechnologijos pasiekimais bei biosaugumo klausimais;

(b) skatinti bendras tyrimų programas, ypač besivystančiose šalyse, šiame programos punkte išvardytoms veiklos kryptims remti, ypač kreipiant dėmesį į bendradarbiavimą su vietiniais gyventojais ir tenykščiais žmonėmis bei jų bendruomenėmis biologinės įvairovės išsaugojimo, subalansuoto biologinių išteklių naudojimo ir šių gyventojų taikomų tradicinių metodų bei šios srities žinių klausimais;

(c) skatinti besivystančias šalis įsigyti, perduoti ir diegti tinkamą maistą užtikrinančias technologijas kuriant sistemas, kurias naudojant būtų optimaliai didinamas našumas, nepažeidžiant vietinių ekosistemų ar nekeliant joms pavojaus;⁴

(d) diegti atitinkamus saugumo metodus pagal programos (D) punktą, atsižvelgiant į etines normas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

16.8 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.), šiai programai įgyvendinti sudarys apie 5 milijardus dolerių, iš jų apie 50 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenauginėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelegvatinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS*

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

16.9 Vienas iš svarbiausių tokio pobūdžio programos elementų yra fundamentaliųjų ir taikomųjų mokslų kompetentingų specialistų (mokslinių, techninių darbuotojų ir asistentų) rengimas visais lygiais. Būtina suvokti biotechnologijos naudą ir jos pavojus. Kadangi įvairiapusių projektų sėkmė priklauso ir nuo gero tyrimams naudojamų išteklių valdymo, į nuolat rengiamas oficialias mokslininkų kvalifikacijos kėlimo programas turėtų būti įtraukti ir vadybos kursai. Siekiant sumažinti intelekto „nutekėjimą“ iš besivystančių šalių į išsivysčiusias, pagal konkrečius projektus rengiamose programose turėtų būti atsižvelgiama į visapusiškai apmokytų darbuotojų, sugebančių naudotis pažangiomis technologijomis, regiono ar šalies reikmes. Būtina skatinti mokslininkų, techninių darbuotojų ir vartotojų bendradarbiavimą bei jų kvalifikacijos kėlimą, siekiant sukurti integruotas sistemas. Be to, reikia ypač atkreipti dėmesį į tai, kaip vykdomos programos kvalifikacijos kėlimo, keitimosi žiniomis apie tradicines biotechnologijas ir mokymo saugumo priemonių klausimais.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

16.10 Siekiant šalies mastu išugdyti techninius, vadybos, planavimo ir administravimo specialistus šios programos srities veiklos kryptims plėtoti, reikia tobulinti institucijas arba imtis kitų reikiamų priemonių. Tam turėtų būti suteikta tarptautinė, mokslinė, techninė ir finansinė parama, galinti palengvinti techninį bendradarbiavimą ir didinti besivystančių šalių potencialą. Programos (e) punkte tai aprašyta išsamiau.

B) ŽMONIŲ SVEIKATOS STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

16.11 Vienas iš svarbiausių plėtros uždavinių yra gerinti žmonių sveikatą. Vis didesni susirūpinimą kelia aplinkos kokybės blogėjimas, ypač oro, vandens ir dirvožemio tarša nuodingaisiais chemikalais, pavojingomis atliekomis, radioaktyvių medžiagų ir kitų šaltinių teršalais. Tokia aplinkos tarša dėl netinkamos plėtros tiesiogiai kenkia žmonių sveikatai. Nepakankama mityba, skurdas, vargani būstai, tinkamo geriamojo vandens stoka ir prastos sanitarinės sąlygos sudaro galimybes plisti užkrečiamosioms ir neužkrečiamosioms ligoms. Dėl tokių priežasčių būtina pasirūpinti sveikata ir gerove.

* * Žr. paragrafus 16.6 ir 16.7

SIEKIAI

16.12 Šia programos dalimi siekiama prisidėti prie bendrosios sveikatos programos, aplinkosaugos požiūriu tinkamai taikant biotechnologijos pasiekimus ir stengiantis:⁵

- (a) intensyvinti arba pradėti (skubos tvarka) paramos kovai su pagrindinėmis užkrečiamosiomis ligomis programą;
- (b) rūpintis visų amžiaus grupių žmonių bendra sveikata;
- (c) rengti ir tobulinti programas, kuriomis teikiama pagalba, gydant ir saugantis dažniausiai pasitaikančių neužkrečiamųjų ligų;
- (d) diegti atitinkamus saugumo metodus laikantis programos (D) punkto, atsižvelgiant į etines normas;
- (e) sudaryti geresnes sąlygas fundamentaliesiems ir taikomiesiems tyrimams bei tarpdalykinių tyrimų organizavimui.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

16.13 Vyriausybės, padedamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, švietimo ir mokslo institucijų, taip pat farmacijos pramonės, atsižvelgdamos į atitinkamas saugumo ir etines normas, turėtų:

- (a) parengti šalių ir tarptautines programas, kuriomis siekiama išaiškinti, kurioms pasaulio šalims labiausiai reikia pagalbos bendrai sveikatos būklei pagerinti ir apsaugoti nuo ligų;
- (b) parengti numatomos veiklos efektyvumo, naudos ir rizikos vertinimo kriterijus;
- (c) parengti ir diegti vaistų ir medicinos technologijų kontrolę, sistemingą atranką ir vertinimo procedūras, siekiant užkirsti kelią nesaugių priemonių vartojimui eksperimentiniais tikslais; užtikrinti vaistų ir sveikatos palaikymo priemonių saugumą ir efektyvumą bei atsižvelgti į etines normas;
- (d) gerinti, sistemingai tirti ir vertinti geriamojo vandens kokybę, pateikiant konkrečias priemones, tarp jų ir vandenyje atsiradusių patogenų ir teršalų diagnostiką;
- (e) kurti ir platinti naujas tobulesnes ir veiksmingesnes vakcinas nuo daugiausia paplitusių užkrečiamųjų ligų, taip pat dėti daugiau pastangų, kuriant vakcinas, padedančias įveikti dažniausiai pasitaikančias vaikų ligas;
- (f) kurti biologiškai suskaidomas vakcinavimo sistemas, kurios sumažina būtinumą pakartotinai skiepyti, palengvina gyventojų aptarnavimą ir sutaupo skiepijimo sąnaudas;
- (g) kurti veiksmingas užkrečiamųjų ligų sukėlėjų, tokių kaip vabzdžiai ir atsparūs mutantai, biologinės kontrolės priemones, laikantis aplinkosaugos reikalavimų;
- (h) naudojantis šiuolaikinės biotechnologijos pasie-

kimais, sukurti, *inter alia*, tobulesnės diagnostikos, naujų vaistų ir gydymo priemonių tiekimo sistemas;

- (i) plačiau ir tinkamiau naudoti gydomąsias žoles ir kitas panašias priemones;
- (j) didinti galimybes plačiau naudoti biotechnologijos sukurtas medžiagas žmogaus sveikatai gerinti.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

16.14 Siūlomos šios veiklos kryptys:

- (a) atlikti tyrimus, kuriais būtų įvertintos lyginamosios socialinės, aplinkosaugos požiūriu priimtinos ir finansinės įvairių priemonių sąnaudos bei jų veiksmingumas palaikant ir atstatant sveikatą, atsižvelgiant į visokeriopos apsaugos ir etines normas;
- (b) rengti visuomenės švietimo programas, kurios skatintų sprendimus priimančius asmenis ir plačiąją visuomenę geriau suvokti ir įsisaugoti santykinis šiuolaikinės biotechnologijos privalumus ir neigiamus veiksnius, atsižvelgiant į etines ir kultūrinės normas.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS

BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

16.15 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) parengti ir plėtoti atitinkamas saugumo procedūras laikantis programos (D) punkto, atsižvelgiant į etines normas;
- (b) palaikyti diegimą programų, ypač besivystančiose šalyse, skirtų sveikatos apsaugai, ypač užkertančių kelių infekcinėms ligoms, dažniausiai sutinkamoms vaikų ligoms ir ligų sukėlėjams plisti.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

16.16 Reikia imtis skubių priemonių aukščiau minimiems tikslams įgyvendinti, jei norima pasiekti gerų rezultatų, įveikiant daugiausia plintančias infekcines ligas iki XXI amžiaus pradžios. Esant kai kurių ligų protrūkiams visuose pasaulio regionuose, būtina imtis priemonių pasaulio mastu. Kovai su vietinio pobūdžio ligomis geriau tinka regioninės ar šalių strategijos programos. Tam įgyvendinti būtina:

- (a) priiimti nuolatinis tarptautinius įsipareigojimus;
- (b) šalims nustatyti prioritetus konkrečiam laikotarpiui;
- (c) pasaulinio ir šalių masto mokslinių projektų ir finansinių investicijų.

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

16.17 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993–2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 14 milijardų dolerių, iš jų apie 130 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenauginėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelegvatinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

16.18 Reikalingos gerai koordinuotos daugiašalės pastangos plėtoti mokslininkų, finansinių institucijų ir pramonės šakų bendradarbiavimą. Pasaulio mastu tai reikštų įvairių šalių tyrimo institucijų bendradarbiavimą, finansuojamą tarpvyriausybiniu mastu ir palaikomą atitinkamo bendradarbiavimo šalies mastu. Taip pat reikia stiprinti paramą tyrimams ir jų plėtrai bei svertams, įgalinantiems perduoti atitinkamą technologiją.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

16.19 Būtinai mokymas ir technologijos perdavimas pasaulio mastu, regionams ir šalims turint galimybę naudotis ir keistis informacija, patirtimi ir ypač nuo seno kaupiamomis bei tradicinėmis žiniomis ir biotechnologijos pasiekimais. Reikia ugdyti ar stiprinti vidines besivystančių šalių pajėgas, kad jos galėtų aktyviai dalyvauti gaminant biotechnologijos produkciją. Siūlomas trijų lygių darbuotojų mokymas:

- (a) mokslininkų, kurių žinių reikia atliekant fundamentalius ir į gamybą orientuotus tyrimus;
- (b) sveikatos apsaugos darbuotojų (kurie būtų mokomi saugiai vartoti naujus gaminius) ir mokslininkų, kurių žinių reikia atliekant kompleksinius tarpdalykinius visapusiškus tyrimus;
- (c) žemesniojo lygio techninių darbuotojų, kurių žinių reikia šios srities ryšiams.

D) POTENCIALO KŪRIMAS*

* Žr. Programos (e) punktą

C) APLINKOS APSAUGOS STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

16.20 Aplinkosauga yra neatsiejama subalansuotos plėtos dalis. Grėsmė kyla visiems gyviems ir negyviems aplinkos elementams: gyvūnams, augalams, mikrobams ir ekosistemoms, sudarančioms biologinę įvairovę; vandeniui, dirvai ir orui, formuojantiems fizinius natūralios aplinkos ir ekosistemų komponentus; taip pat visoms sąveikoms tarp biologinės įvairovės komponentų ir jų subalansuotos natūralios aplinkos bei ekosistemų. Jei tolydžio gausėjantys pasaulio gyventojai ir toliau vartos vis didesnius chemikalų, energijos ir neatsinaujinančių išteklių kiekius, tai ir atitinkamų aplinkosaugos problemų daugės. Nepaisant aktyvėjančių pastangų užkirsti kelią atliekų kaupimui ir skatinti perdirbimą, žalos aplinkai apimtis, kurią sukelia per didelis vartojimas, išmetamų atliekų kiekiai ir nesubalansuotas žemės naudojimas, vis augs.

16.21 Subalansuotai plėtrai būtinas įvairių augalų, gyvūnų ir mikroorganizmų genetinis fondas. Biotechnologija yra viena iš priemonių, galinčių suvaidinti svarbų vaidmenį remiant sutrikusių ekosistemų ir kraštovaizdžių reabilitavimą. Tai galima pasiekti kuriant naujas miškų masyvų atželdinimo ir apželdinimo, gemalų plazmos išsaugojimo bei naujų augalų rūšių kultivavimo technologijas. Biotechnologija taip pat gali įnešti svarų indėlį tyrinėjant, kokį poveikį išlikusiems ir kitiems organizmams turi ekosistemas įdiegti nauji organizmai.

SIEKIAI

16.22 Šios programos siekis yra užkirsti kelią aplinkos alinimui, sulėtinti ir sustabdyti ir drauge su kitomis priemonėmis, tinkamai naudojant biotechnologiją, tuo pat metu remiant saugumo procedūras kaip neatsiejamą programos elementą. Tarp konkrečių uždavinių yra ir kuo skubiausias parengimas specifinių programų, kuriomis siekiama:

- (a) diegti gamybos procesus su optimalių gamtos išteklių naudojimu, perdirbant biomasę, atkuriant energiją ir mažinant atliekų susidarymą;⁶
- (b) skatinti biotechnologijų naudojimą, diegiant žemės ir vandens biologinio atgaivinimo metodus, atliekų tvarkymą, dirvožemio apsaugą, miškų masyvų atželdinimą, apželdinimą ir žemės reabilitaciją;^{7,8}
- (c) panaudoti biotechnologiją ir jos rezultatus, siekiant išsaugoti aplinkos vientisumą aplinkos saugumui ateityje užtikrinti.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

16.23 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, privataus sektoriaus, nevyriausybinų organizacijų ir švietimo bei mokslo institucijų, turėtų:

- (a) kurti aplinkosaugos požiūriu tinkamesnes alternatyvas aplinką žeidžiantiems gamybos procesams;
- (b) diegti metodus, įgalinančius kiek galima sumažinti nesubalansuotų sintetinių chemikalų poreikį ir maksimaliai padidinti vartojimą aplinkosaugos požiūriu tinkamų gaminių, tarp jų ir natūralių produktų (žr. programos (A) punktą);
- (c) diegti procesus, įgalinančius sumažinti atliekų susidarymą, apdoroti atliekas prieš jas pašalinant ir naudoti mikroorganizmų skaidomas medžiagas;
- (d) diegti procesus, įgalinančius atgauti energiją ir apsirūpinti atsinaujinančios energijos šaltiniais, gyvulių pašaru ir žaliavomis, panaudojant perdirbtas organines atliekas ir biomase;
- (e) diegti procesus, įgalinančius pašalinti aplinkos teršalus, tarp jų atsitiktinius naftos išsiliejimus, kai nėra galimybės pasinaudoti įprastiniais metodais arba jie yra brangūs, neefektyvūs ar netinkami;
- (f) diegti procesus, leidžiančius gauti daugiau sodinukų, ypač vietinių rūšių, miškų masyvams atželdinti ir apželdinti bei pagerinti iš miškų gaunamą tinkamą produkciją;
- (g) plėtoti augalininkystę siekiant užauginti kiek galima daugiau ištvėringų sodinukų žemei atgaivinti ir dirvožemiui išsaugoti;
- (h) remti integruotus kovos su kenkėjais būdus, protingai panaudojant biologinės kontrolės priemones;
- (i) skatinti tinkamai naudoti biologines trąšas pagal šalių pasirinktas trąšų panaudojimo programas;
- (j) siekiant išsaugoti biologinę įvairovę, ją tyrinėti, diegti tinkamas biotechnologijas bei subalansuotai naudoti biologinius išteklius;
- (k) kurti metodus, kuriais būtų galima apdoroti nuotekas ir organines atliekas;
- (l) kurti naujas technologijas, leidžiančias greitai patikrinti organizmų naudingas biologines savybes;
- (m) remti naujas biotechnologijas, užtikrinančias aplinkosaugos požiūriu subalansuotą mineralinių žaliavų gavybą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

16.24 Reikia imtis priemonių, kad būtų plačiai prieinama turima informacija apie biotechnologiją ir tobulinamos pasaulio duomenų bazės.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

16.25 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turėtų:

- (a) gerinti tyrimų, mokymo ir plėtros sąlygas, ypač besivystančiose šalyse, siekiant skatinti šioje programoje apibrėžtą veiklą;
- (b) diegti priemones, įgalinančias per trumpą laikotarpį įdiegti ir paskleisti aplinkosaugos požiūriu tinkamas biotechnologijas, net jei jos ir nepopuliarios komerciniu požiūriu;
- (c) plėtoti dalyvaujančių šalių bendradarbiavimą perteikiant biotechnologijas ir formuojant įgūdžius;
- (d) diegti atitinkamas apsaugas, laikantis programos (D) punkto, atsižvelgiant į etines normas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

16.26 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 2 milijardus dolerių, iš jų apie 10 milijonų dolerių suma, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS*

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

16.27 Šios programos srities veiklai reikia labai daug apmokytų darbuotojų. Būtina didinti paramą esamoms mokymo programoms, pvz., universiteto ir techninio instituto mastu, taip pat apmokytų darbuotojų pasikeitimą tarp šalių ir regionų. Reikia kurti naujas ir papildomas mokymo programas, skirtas, pvz., techniniam ir pagalbiniam personalui. Taip pat būtina, kad vyriausybės, finansų ir kitų institucijų pareigūnai geriau suvoktų biologinius principus ir jų įgyvendinimo svarbą.

* Žr. 16.23 ir 16.25 paragrafus

D) POTENCIALO KŪRIMAS

16.28 Atitinkamos institucijos (politinės, finansinės bei darbo jėgos) turi būti pakankamai atsakingos ir kompetingos aptartai veiklai plėtoti ir palaikyti naujai atsirandančias biotechnologijas (žr. programos (E) punktą).

D) SAUGUMO DIDINIMAS IR TARPTAUTINIŲ BENDRADARBIAVIMO PRIEMONIŲ PLĖTOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

16.29 Reikia toliau plėtoti tarptautiniu mastu priimtus visų biotechnologijos aspektų rizikos įvertinimo ir kontrolės principus, pagrįstus atskirų šalių principais. Tik sukūrusi reikiamas aiškias ir patikimas saugumo bei sienų kontrolės procedūras, visa bendrija galės įvertinti biotechnologijos teikiamus privalumus ir trūkumus bei gauti iš jos maksimalios naudos. Šios saugumo procedūros pagrįstos keliais esminiais principais, vienas - jų pirminis organizmų nagrinėjimas taikant lanksčioje sistemoje pažinimo principą, atsižvelgiant į šalių reikalavimus ir suvokiant, kad būtų logiška pradėti veiklą palaipsniui, atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį, tuo pat metu daugeliu atvejų pripažįstant patirties diktuojamą platesnį požiūrį, pagrįstą pirmine patirtimi ir nukreiptą, *inter alia*, į racionalizavimą ir principų nustatymą. Šie principai taip pat apima rizikos įvertinimą ir kontrolę, taip pat skirstymą į kontroliuojamą vartojimą ir išmetimą į aplinką.

SIEKIAI

16.30 Šios programos tikslas yra užtikrinti biotechnologijos plėtros, taikymo, mainų ir perdavimo saugumą, remiantis tarptautiniais susitarimais dėl rizikos įvertinimo ir kontrolės principų, ypač kreipiant dėmesį į sveikatos ir aplinkos apsaugą, skatinant kuo aktyvesnį visuomenės dalyvavimą bei atsižvelgiant į etines normas.

VEIKLOS KRYPTYS

16.31 Šioje programos srityje siūlomiems veiksams reikia glaudaus tarptautinio bendradarbiavimo. Veikla turi būti derinama su numatomais ar šiuo metu vykdomais veiksmais, kuriais siekiama paspartinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą biotechnologijos taikymą, ypač besivystančiose šalyse.**

A) VALDYMO PRINCIPAI

16.32 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, privataus sektoriaus, nevyriausybinų organizacijų ir švietimo bei mokslo institucijų, turėtų:

(a) rinkdamos informaciją ir pritaikydamos ją konkrečioms įvairių šalių ir regionų reikmėms, sudaryti sąlygas tam, kad esamos saugumos procedūros būtų visuotinai prieinamos;

(b) pagal poreikius toliau plėtoti esamas saugumo procedūras, siekiant skatinti mokslo raidą ir principų nustatymą rizikos vertinimo ir kontrolės srityje (reikalavimai informacijai; duomenų bazės; rizikos vertinimo ir paskelbimo sąlygos; saugumo sąlygų nustatymas; stebėjimai ir kontrolė, atsižvelgiant į pareikštas iniciatyvas šalies, regiono ir tarptautiniu mastu ir kiek įmanoma vengiant pasikartojimų);

(c) fiksuoti, tobulinti ir plėtoti tinkamas saugumo procedūras, susiejant jas į tarptautiniu mastu nustatytą principų sistemą, sudarančią pagrindą rekomendacijoms, kaip užtikrinti biotechnologijos saugumą, be kita ko, aptariant tarptautinio susitarimo būtinumą ir ištyrus jo ekonominių pagrįstumą, taip pat paremti pasikeitimą tolesnę plėtrą sąlygojančią informaciją, pasinaudojant atliktu tarptautinių ar kitų ekspertų darbu;

(d) šalies ir regiono mastu įgyvendinti mokymo programas, susijusias su techninių rekomendacijų taikymu;

(e) padėti keistis informacija apie procedūras, reikalingas saugiam elgesiui ir rizikos kontrolei užtikrinti, ir apie biotechnologijos rezultatų sklaidos sąlygas, taip pat bendradarbiauti, suteikiant neatidėliotiną pagalbą, jei kiltų nelaimė, susijusi su biotechnologijos produktais.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA*

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

16.33 Vyriausybės, remiamos atitinkamų tarptautinių ir regioninių organizacijų, turi skleisti žinias apie biotechnologijos privalumus ir pavojus.

** Žr. mokslinį darbą Nr. 55 "Aplinkosaugos požiūriu tinkama biotechnologijos vadyba: saugumas biotechnologijoje - rizikos įvertinimas ir kontrolė" (1992 m. vasario mėn.), kuri parengė Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencijos sekretoriatas, siekdamas atsižvelgti į trečiosios Jungtinių Tautų Aplinkos ir plėtros konferencijos parengiamojo komiteto sesijos A/CONF.151/PC/67 dokumento II dalies komentarus, į kuriuos buvo įtraukti laikino Biotechnologijos rizikos įvertinimo ir kontrolės aukštesniojo lygio ekspertų seminaro, vykusio Londone 1991 m. liepos mėn., metu priertos išvados.

* Žr. 16.32 ir 16.33 paragrafus.

16.34 Siūlomos šios veiklos kryptys (t.p. žr. §16.32):

- (a) organizuoti vieną ar keletą regiono šalių susitikimų, siekiant apibrėžti tolesnius realius veiksmus tarptautiniam bendradarbiavimui biologinio saugumo srityje gerinti;
- (b) sukurti tarptautinį tinklą bendriems nacionaliniams, regioniniams ir pasauliniams klausimams nagrinėti;
- (c) prireikus suteikti tiesioginę paramą per tarptautinį tinklą, pasinaudojant informacijos tinklais, duomenų bazėmis ir informacijos procedūromis;
- (d) išnagrinėti poreikį ir sąlygas tarptautiniu mastu priimamoms rekomendacijoms dėl biotechnologijos sklaidos saugumo, turint galvoje rizikos įvertinimą ir kontrolę taip pat apsvaistyti galimybę aptarti rekomendacijas, kurios palengvintų šalių įstatymų dėl atsakomybės ir kompensacijų rengimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

16.35 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 2 milijonų dolerių sumą, suteikiamą kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS**

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA**

D) POTENCIALO KŪRIMAS

16.36 Reikia suteikti atitinkamą tarptautinę techninę ir finansinę paramą besivystančioms šalims ir pagerinti techninį bendradarbiavimą su jomis, skatinant technikos, valdymo, planavimo ir administravimo kompetenciją šalies mastu, kuri įgalintų remti šios programos srities veiklą (t.p. žr. programos (E) punktą).

** Žr. 16.32 paragrafą

E) PRIEMONĖS, SUDARANČIOS SĄLYGAS BIOTECHNOLOGIJOS PLĖTRAI IR APLINKOSAUGOS POŽIŪRIU TINKAMAM JOS TAIKYMUI

VEIKLOS PAGRINDAI

16.37 Spartėjant biotechnologijos plėtrai ir jos taikymui, ypač besivystančiose šalyse, prireiks stiprinti šalių ir regionų institucijų kompetenciją. Besivystančiose šalyse dažnai esti nepakankamo lygio tokie aspektai, kaip naujų technologijų, tyrimo ir plėtros galimybės bei fondai, pramonės pajėgumo didinimas, visuotinė intelektualinės nuosavybės teisių apsauga, patirtis tokiose srityse, kaip rinkos tyrimai, technologijų, socialinių bei ekonominių veiksmų ir saugumo įvertinimas. Todėl reikia stengtis sustiprinti kompetenciją šiose ir kitose srityse atitinkamai gaunami finansinei paramai. Reikia išnaudoti vidines besivystančių šalių pajėgas, naudojantis atsirandančiomis tarptautinėmis tyrimus remiančiomis iniciatyvomis, siekiant paspartinti naujų ir įprastinių biotechnologijų taikymą vietiniams, šalių ir regionų subalansuotos plėtros poreikiams. Šis procesas turi apimti ir šalių priemones, įgalinančias visuomenę pareikšti savo pastabas dėl biotechnologijos tyrimų ir taikymo.

16.38 Kai kuriais šalių, regionų ir pasaulinio masto veiksmais jau pradėta spręsti programos A, B, C ir D skyriuose apibrėžtus klausimus, taip pat teikiami patarimai atskiroms šalims apie tai, kaip parengti jų strategijas bei jų įdiegimo sistemas. Dažniausiai ši veikla nėra koordinuota, vyksta daugelyje skirtingų organizacijų, pasirenkant įvairius prioritetus, klientūrą, terminus, finansavimo šaltinius ir išteklius. Siekiant kuo efektyviau panaudoti išteklius, būtinas vieningas požiūris. Kaip ir daugumos naujų technologijų atveju, tyrimai biotechnologijos srityje bei gautų duomenų taikymas gali turėti ryškų tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui. Siekiant tinkamai kontroliuoti biotechnologijos perteikimo rezultatus, reikia nustatyti jų poveikį pradiniam biotechnologijos plėtros etape.

SIEKIAI

16.39 Yra šitokie siekiai:

- (a) skatinti biotechnologijų plėtrą ir taikymą, ypač kreipiant dėmesį į besivystančias šalis:
 - (i) stiprinti pastangas šalių, regionų ir pasaulio mastu;
 - (ii) šalies, regiono ir pasaulio mastu teikiant reikiamą paramą biotechnologijai, ypač tyrimų ir produkcijos plėtrai;
 - (iii) šviesti visuomenę apie galimą teigiamą poveikį ir pavojus, susijusius su biotechnologija, siekiant prisidėti prie subalansuotos plėtros;

- (iv) padėti sukurti palankų klimatą investicijoms, pramonės pajėgumo stiprinimui ir produkcijos paskirstymui/marketingui;
- (v) skatinti įvairių šalių mokslininkų bendradarbiavimą ir nesudaryti sąlygų “nutekėti” protiniam potencialui;
- (vi) palaikyti tenykščių bendruomenių tradicinius metodus ir žinias bei užtikrinti joms galimybę naudotis ekonomine ir komercine biotechnologijos plėtros teikiama nauda;⁹
- (b) pasirinkti būdus ir priemones palaikyti plėtrai, kur įmanoma remiantis turimais šaltiniais, ypač regionuose, siekiant išsiaiškinti papildomų iniciatyvų poreikį, ypač besivystančių šalių atžvilgiu, ir rengti atitinkamas poveikio strategijas, apimančias naujus tarptautinius svertus;
- (c) diegti atitinkamas priemones saugumui padidinti ir rizikai įvertinti vietiniu, regioniniu ir tarptautiniu mastu.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

16.40 Vyriausybės, remiamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, privataus sektoriaus, nevyriausybinėse organizacijų ir švietimo bei mokslo institucijų, turėtų:

- (a) imtis veiksmų ir sutelkti pajėgas, kad galėtų sparčiau ir sėkmingiau diegti naujas technologijas, ypač besivystančiose šalyse;
- (b) įgyvendinti programas, galinčias padėti visuomenei ir pagrindinius sprendimus priimančioms asmenims geriau suvokti aplinkosaugos požiūriu tinkamo biotechnologijos taikymo privalumus ir pavojus;
- (c) nedelsiant apžvelgti turimas šalies, regiono ir pasaulio lygio priemones, programas ir veiksmus, įgalinančius nustatyti privalumus ir trūkumus bei spragas ir įvertinti svarbiausius besivystančių šalių poreikius;
- (d) neatidėliojant imtis tyrimų ir kritiško vertinimo, kokiais būdais ir priemonėmis besivystančios šalys išnaudoja savo vidines pajėgas aplinkosaugos požiūriu tinkamoms biotechnologijoms taikyti, visų pirma aptariant būdus, kaip pagerinti turimas priemones, ypač regiono mastu, po to įsigilinant į naujas tarptautines institucijas, tokias kaip regioniniai biotechnologijos centrai;
- (e) plėtoti strateginius planus, kaip įveikti neišvengiamus suvaržymus atitinkamai atliekant tyrimus, gamybos plėtrą ir rinkos tyrimus;
- (f) prirėkus įdiegti papildomus kokybę užtikrinančius standartus biotechnologijos taikymui ir jos gaminiam.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

16.41 Siūlomos šios veiklos kryptys: palengvinti naudojimąsi esamomis informacijos sklaidimo sistemomis, ypač

besivystančiose šalyse; jei reikia, gerinti priėjimą prie jų; išnagrinėti informacijos šaltinių tinklą.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

16.42 Vyriausybės, padedamos tarptautinių ir regioninių organizacijų, turi imtis naujų iniciatyvų prioritetinėms konkrečių problemų tyrimo sritims nustatyti ir palankesnėms sąlygoms naudotis naujomis biotechnologijomis sudaryti, ypač besivystančių šalių įmonėms, siekiant sustiprinti vidines pajėgas ir paremti šių šalių tyrimų bei institucijų potencialo kūrimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

16.43 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 5 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

16.44 Norint atlikti aukščiau nurodytas permainas, reikės surengti pasitarimus, simpoziumus, seminarus ir kitokius mokslinės visuomenės bendravimo konkrečiomis prioritetinėmis temomis būdus regiono ir pasauliniu mastu, visapusiškai panaudojant visų šalių mokslo ir technikos pajėgas.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

16.45 Reikia iširti darbuotojų tobulinimo reikmes ir parengti papildomas mokymo programas šalies, regiono ir pasauliniu mastu, ypač besivystančiose šalyse. Tokią veiklą turi lydėti intensyvėjantis visų lygių mokymas - studentų, absolventų ir mokslo darbuotojų, taip pat technikų ir pagalbinių darbuotojų, ypač kreipiant dėmesį į apmokytų darbuotojų telkimą konsultacinių paslaugų, konstravimo, projektavimo ir rinkos tyrimų srityse.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

16.46 Daugelyje šalių biotechnologijos tyrimai ir plėtra praktiškai vyksta labai sudėtingomis sąlygomis. Prireiks daug pastangų, norint užtikrinti, kad išskaidytoje tyrimų, plėtros ir technologinėje veikloje būtų panaudojamos visos reikiamos infrastruktūros priemonės. Taip pat reikės toliau tarptautiniu ir regionų mastu stiprinti bendradarbiavimą fundamentaliųjų ir taikomųjų tyrimų bei plėtros srityje ir stengtis panaudoti visas esamas šalių ir regiono priemones. Kai kuriose šalyse tokios institucijos jau egzistuoja, todėl reikia, kad būtų galima jomis pasinaudoti mokymo ir bendrų projektų tikslais. Reikia skatinti universitetų, technikos institutų ir vietinių tyrimų institutų veiklą biotechnologijų kūrimo srityje ir plėsti jų taikymo paslaugas, ypač besivystančiose šalyse.

¹ žr. 15 skyrių (*Biologinės įvairovės išsaugojimas*).

² žr. 14 skyrių (*Subalansuoto žemės ūkio ir kaimo plėtra*).

³ žr. 11 skyrių (*Miškų išsaugojimas*).

⁴ žr. 34 skyrių (*Aplinkosaugos atžvilgiu tinkamų technologijų perteikimas, bendradarbiavimas ir potencialo kūrimas*).

⁵ žr. 6 skyrių (*Žmonių sveikatos apsauga ir jos gerinimas*).

⁶ žr. 21 skyrių (*Aplinkosaugos atžvilgiu saugus kietųjų atliekų tvarkymas ir kanalizacijos nuotekų problemos*).

⁷ žr. 10 skyrių (*Integruotas žemės išteklių planavimas ir valdymas*).

⁸ žr. 18 skyrių (*Gėlo vandens išteklių kokybės ir tiekimo apsauga; integruotų metodų į vandens išteklių plėtrą, valdymą ir naudojimą taikymas*).

⁹ žr. 26 skyrių (*Tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių vaidmens pripažinimas ir palaikymas*).

17

Vandenynų, visų jūrų - tiek uždarų, tiek pusiau atvirų - pajūrio teritorijų apsauga bei jų gyvųjų išteklių apsauga, racionalus naudojimas ir plėtra

ĮVADAS

17.1 Jūrų aplinka - vandenynai ir visos jūros bei pajūrio teritorijos, - sudaro integruotą visumą, kuri yra esminė pasaulio gyvybę palaikančios sistemos dalis ir didelis turtas, teikiantis galimybes subalansuoti plėtrai. Tarptautinė teisė, atspindinti šiame Darbotvarkės 21 skyriuje minimose Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatose^{1,2}, nusako valstybių teises bei pareigas ir sudaro tarptautinį pagrindą jūrų ir pajūrio aplinkos bei jų išteklių apsaugai ir subalansuoti plėtrai. Reikia išnaudoti naujus požiūrius į jūrų ir pajūrio teritorijų valdymą bei plėtrą atskirų šalių regiono sričių, regionų ir pasaulio mastu, taip pat integruoto turinio bei apdairius ir numatančius poveikį aplinkai požiūrius, kaip tai numato šios programos sritys:³

- (a) pajūrio teritorijų, taip pat išskirtinių ekonominių zonų integruotas valdymas ir subalansuota plėtra;
- (b) jūrų aplinkos apsauga;
- (c) atvirų jūrų gyvųjų išteklių subalansuotas naudojimas ir išsaugojimas;
- (d) nuo šalies jurisdikcijos priklausomų jūrų gyvųjų išteklių subalansuotas naudojimas ir išsaugojimas;
- (e) jūrų aplinkos ir klimato kaitą nulemiančių didžiausių nukrypimų nagrinėjimas;
- (f) tarptautinio, taip pat regioninio bendradarbiavimo ir koordinavimo stiprinimas;
- (g) mažų salelių subalansuota plėtra.

17.2 Žemiau išvardytos besivystančių šalių veiklos kryptys turi atitikti kiekvienos iš jų technines ir finansines galimybes bei prioritetus, skiriant išteklius plėtrai, ir iš esmės priklauso nuo technologijų perdavimo bei reikiamų ir prieinamų finansų išteklių.

PROGRAMOS DALYS

A) PAJŪRIO TERITORIJŲ, TAIP PAT IŠSKIRTINIŲ EKONOMINIŲ ZONŲ INTEGRUOTAS VALDYMAS IR SUBALANSUOTA PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

17.3 Pajūrio teritoriją sudaro įvairi ir turtinga natūrali aplinka, svarbi žmonių gyvenvietėms, jų plėtrai ir būčiai. Daugiau nei pusė pasaulio gyvenviečių įsikūrė ne toliau kaip 60 km nuo kranto, ir šis skaičius 2020 m. gali padidėti iki trijų ketvirtadalių. Didžiuma pasaulio varguomenės taip pat gyvena pajūrio teritorijose. Pajūrio išteklių yra gyvybiškai svarbūs daugeliui vietinių bendruomenių ir senujų gyventojų. Išskirtinė ekonominė zona (IEZ) taip pat yra svarbi jūrų dalis, kur valstybės rūpinasi gamtos išteklių plėtra ir išsaugojimu savo gyventojų naudai. Mažose salelėse įsikūrusių valstybių ir šalių teritorijose labiausiai tinka plėtoti šią veiklą.

17.4 Nors ir dedamos pastangos šalių, regiono sričių, regionų ir pasaulio mastu, laikantis iki šiol paplitusio požiūrio į jūrų ir pajūrio išteklių valdymą, ne visuomet pavyksta racionaliai vykdyti plėtrą, ir daugelyje pasaulio šalių pajūrio išteklių bei aplinka yra sparčiai niokojami.

SIEKIAI

17.5 Pajūrio valstybės užtikrina nuo jų jurisdikcijos priklausomų pajūrio teritorijų ir jūrų aplinkos integruotą valdymą bei subalansuotą plėtrą. Tuo tikslu būtina, *inter alia*:

- (a) numatyti integruotą politikos kryptį ir sprendimų priėmimo procesą visose susijusiuose srityse, palaikant suderinamumą ir panaudojimo būdų pusiausvyrą;

- (b) nustatyti dabartinius ir numatomus ateityje pajūrio teritorijų naudojimo būdus ir jų sąveiką;
- (c) susitelkti ties konkrečiais pajūrio valdymo klausimais;
- (d) kurti ir diegti projektus, remiantis išvalgiu ir apdairiu požiūriu, be kita ko, taikant išankstinį vertinimą ir sistemingus pagrindinių projektų poveikio stebėjimus;
- (e) diegti tokius metodus, kaip šalies išteklių ir aplinkos apskaita, atspindinti vertės pokyčius dėl jūrų ir pajūrio teritorijų naudojimo, atsižvelgiant į taršą, jūros paplautos pakrantes, išteklių nuostolius ir natūralios aplinkos nuniokejimą;
- (f) suteikti kiek įmanoma daugiau galimybių susitelkusiems asmenims, grupėms ir organizacijoms naudotis būtina informacija, konsultuotis ir dalyvauti atitinkamo lygio planavime ir sprendimų priėmimo.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

17.6 Kiekviena pajūrio valstybė turi apsvarstyti galimybę sukurti arba prirėkus sustiprinti atitinkamas koordinavimo priemones (tokias kaip aukšto lygio strateginis organas), skirtas jūrų ir pajūrio teritorijų bei jų išteklių integruotam valdymui ir subalansuotai plėtrai vietiniu ir šalies mastu. Tokios priemonės turi aprėpti atitinkamas konsultacijas su mokslo įstaigomis ir privačiais autoritetais, nevyriausybinėmis organizacijomis, vietinėmis bendruomenėmis, išteklių vartotojų grupėmis ir tenykščiais gyventojais. Tokios šalių koordinavimo priemonės galėtų numatyti, *inter alia*:

- (a) žemės ir vandenių naudojimo ir tvarkymo politikos rengimą ir diegimą;
- (b) pajūrio ir jūrų integruoto valdymo ir subalansuotos plėtros planų ir programų optimalų diegimą;
- (c) pajūrio teritorijų apibūdinimą, nustatant kritinius plotus, nuniokotas zonas, fizinius procesus, plėtros modelius, vartotojų konfliktus ir konkrečius valdymo prioritetus;
- (d) išankstinį poveikio aplinkai įvertinimą, sistemingus stebėjimus ir pagrindinių projektų pasekimų tyrimą, sistemingai atsižvelgiant į rezultatus, kai priimami sprendimai;
- (e) veiksmų planą nenumatytiems atvejams, tokiems kaip žmonių sukeltos ar stichinės nelaimės, tarp jų ir galimų klimato ar jūros lygio pokyčių darinių atveju, taip pat veiksmų planą tokiems atvejams kaip antropogeninės kilmės sugriovimai ir tarša, tarp jų naftos ir kitų produktų išsiliėjimai;
- (f) pajūrio gyvenviečių, ypač būstų, geriamojo vandens, kanalizacijos, kietųjų ir pramoninių atliekų apdorojimą ir tvarkymą;
- (g) reguliarių išorinių veiksnių ir reiškinių poveikio įvertinimą, užtikrinant pajūrio teritorijų ir jūrų aplinkos

integuoto valdymo bei subalansuotos plėtros siekių įgyvendinimą;

- (h) natūralios aplinkos išsaugojimą ir pakitusios aplinkos atstatymą;
- (i) atskirų sektorių programų tokiais klausimais, kaip subalansuota gyvenviečių, žemdirbystės, turizmo, žvejybos, uostų ir pramonės šakų, galinčių paveikti pajūrio teritorijų plėtrą, integravimą;
- (j) infrastruktūros priderinimą ir galimas darbo vietas;
- (k) žmonių darbo išteklių plėtrą ir mokymą;
- (l) visuomenės švietimo, žinių sklaidimo ir informavimo programas;
- (m) aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų ir subalansuotos veiklos palaikymą;
- (n) adekvačių aplinkos kokybės kriterijų kūrimą ir įgyvendinimą.

17.7 Pajūrio valstybės, remiamos tarptautinių organizacijų, pareikalavus bendroms institucijoms turi imtis priemonių palaikyti jų jurisdikcijai priklausančių jūrų rūšių ir natūralios aplinkos biologinę įvairovę ir gausumą. Be kita ko, šios priemonės gali apimti: jūrų biologinės įvairovės tyrimus, nykstančių rūšių ir pajūrio bei jūrų natūralios aplinkos apžvalgą; saugomų plotų įsteigimą ir tvarkymą; paramą moksliniams tyrimams ir informavimą apie jų rezultatus.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.8 Kai kurios pajūrio valstybės turi sutelkti pastangas kaupti, analizuoti, vertinti ir naudoti informaciją subalansuotam išteklių naudojimui, taip pat tirti veiklos jūrų ir pajūrio teritorijose poveikį aplinkai. Turint omenyje jūrose ir pajūrio teritorijose vykstančių pokyčių intensyvumą ir apimtį, valdymo tikslams skirtai informacijai turi būti teikiama prioritetinga parama. Šiuo tikslu reikia:

- (a) kurti ir išlaikyti duomenų bazes, leidžiančias įvertinti ir valdyti pajūrio zonas ir visas jūras bei jų išteklius;
- (b) parengti socialinius, ekonominius ir ekologinius rodiklius;
- (c) reguliariai aplinkosaugos požiūriu įvertinti jūrų ir pajūrio teritorijų aplinkos būklę;
- (d) parengti ir remti pajūrio teritorijų išteklių, veiklos, naudojimo būdų, natūralios aplinkos ir saugomų plotų suskirstymą subalansuotos plėtros kriterijų pagrindu;
- (e) keistis informacija ir duomenimis.

17.9 Stiprinti bendradarbiavimą su besivystančiomis šalimis taip pat regionų sričių bei regionų veiklos metodus, įgalinančius praplėsti galimybes aukščiau paminėtiems tikslams įgyvendinti.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

17.10 Tarptautinis bendradarbiavimas ir koordinavimas dvišaliu pagrindu ir vykdam regionų sričių, tarpregionines, regionų ar pasaulines programas turi palaikyti ir papildyti pajūrio valstybių pastangas, remiant jūrų ir pajūrio teritorijų integruotą valdymą ir subalansuotą plėtrą.

17.11 Remdamosi savo patirtimi valstybės turi atinkamai bendradarbiauti, rengiant atskirų šalių pajūrio teritorijų integruoto valdymo ir plėtros gaires. Pasaulinė konferencija patirčiai šioje srityje skleisti gali būti surengta iki 1994 m.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.12 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 6 milijardus dolerių, iš jų apie 50 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.13 Valstybės turi bendradarbiauti plėtodamos reikiamas pajūrio sistemingo stebėjimo, tyrimų ir informacijos valdymo sistemas. Jos turi suteikti galimybę besivystančioms šalims naudoti ir perduoti aplinkosaugos požiūriu patikimas jūrų ir pajūrio teritorijų subalansuotos plėtros technologijas ir metodikas. Jos taip pat turi kurti technologijas ir ugdyti vidinį mokslo ir technologijos potencialą.

17.14 Gavusios prašymą tarptautinės organizacijos - regiono sričių, regioninės ar pasaulinės - turi tinkamai paremti tokias pajūrio valstybių pastangas, ypač kreipdamos dėmesį į besivystančių šalių reikmes.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.15 Pajūrio valstybės turi skatinti ir gerinti mokslininkų, technologų, vadybininkų (taip pat bendruomenių vadybininkų) ir vartotojų, vadovų, tenykščių gyventojų, žvejų, moterų ir jaunimo švietimo bei mokymo organizavimą integruoto jūrų ir pajūrio valdymo bei subalansuotos plėtros srityje. Vadybos ir plėtros, taip pat aplinkos apsaugos problemas ir vietinio planavimo klausimus reikia įtraukti į

švietimo programą ir visuomenės suvokimo ugdymo kampanijas, tinkamai atsižvelgiant į tradicines ekologines žinias ir socialines bei kultūrinės vertybes.

17.16 Gavusios prašymą tarptautinės organizacijos - regionų sričių, regioninės ar pasaulinės - turi tinkamai remti tokias pajūrio valstybes aukščiau aptartų sričių veikloje ypač kreipdamos dėmesį į besivystančių šalių reikmes.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

17.17 Reikia visapusiškai bendradarbiauti su pajūrio valstybėmis, šioms kuriant savo potencialą, ir, jei reikia, kompetencijos formavimą įtraukti į dvišalį ir daugiašalį bendradarbiavimą plėtros klausimais. Be kita ko, pajūrio valstybės gali apsvarstyti galimybę:

- (a) užtikrinti vietinio potencialo kūrimą;
- (b) jūrų ir pajūrio klausimais konsultuotis su vietine administracija, verslo bendruomene, mokslininkais, išteklių vartotojų grupėmis ir plačiąja visuomene;
- (c) koordinuoti įvairių sričių programas;
- (d) išsiaiškinti turimas ir galimas žmonių darbo išteklių plėtros ir mokslinės bei technologinės infrastruktūros sąlygas, priemones ir poreikius;
- (e) plėtoti mokslo ir technologijos priemones bei tyrimus;
- (f) plėtoti žmonių darbo išteklius ir švietimą;
- (g) remti integruoto pajūrio ir jūrų išteklių valdymo "meistriškumo centrus";
- (h) remti eksperimentines parodomasias programas ir projektus integruoto pajūrio ir jūrų išteklių valdymo srityje.

B) JŪRŲ APLINKOS APSAUGA

VEIKLOS PAGRINDAI

17.18 Jūrų aplinkos niokojimą gali nulemti keletas priežasčių. 70 procentų jūrų taršos šaltinių yra žemėje, o jūrų transportas ir teršalų išmetimas į jūrą sudaro po 10 procentų. Didžiausią grėsmę jūrų aplinkai keliantys teršalai, kurių mastas priklauso nuo atskirų šalių ir regionų būklės, yra nuotekos, maisto atliekos, sintetiniai organiniai junginiai, nuosėdos, šiukšlės ir plastikai, metalai, radionuklidai, nafta/angliavandeniliai ir daugiacykliai aromatiniai angliavandeniliai (PAH). Dauguma teršalų iš žemės šaltinių kelia ypatingą grėsmę jūrų aplinkai, jie yra toksiški, atsparūs ir keliauja mitybos grandine. Šiuo metu nėra pasaulinės programos, kaip kovoti su žemės šaltinių tarša.

17.19 Jūrų aplinkai kenkia ir didelė veiklos žemėje įvairovė. Žmonių gyvenvietės, žemės naudojimas, pajūrio infrastruktūros, žemdirbystė, miškininkystė, miestų plėtra,

turizmas ir pramonė gali turėti poveikio jūrų aplinkai. Ypatingą susirūpinimą kelia pajūrio erozija ir dumblių augimas. 17.20 Jūrų taršą didina ir laivyba bei su jūra susijusi veikla. Kasmet dėl reguliarios laivybos, avarių ir nelegalių atliekų išleidimų į vandenynus patenka apie 600 000 tonų naftos. Kalbant apie atviroje jūroje vykdomą naftos ir dujų gavybos veiklą, tarptautiniai susitarimai reglamentuoja, kokiu atstumu nuo kranto leidžiama išmesti atliekas, o dar šešios regioninės konvencijos dėl išmetamų teršalų platformų šiuo metu yra svarstomos. Naftos tyrinėjimų ir gavybos atviroje jūroje poveikio aplinkai pobūdis ir apimtis paprastai sudaro tik nedidelę jūrų taršos dalį.

17.21 Norint užkirsti kelią jūrų aplinkos niokojimui, reikia ne reaguoti į taršą, o užkirsti jai kelią. Be kita ko, tam reikia patvirtinti prevencines priemones, įvertinti aplinkos poveikį, pasirūpinti priemonėmis netaršiai gamybai kontroliuoti ir mažinti perdirbimą bei atliekų kiekį, statyti ir/arba tobulinti kanalizacijos tvarkymo priemones, tinkamai tvarkyti pavojingas medžiagas, nustatyti kokybės valdymo kriterijus ir išugdyti pažangų požiūrį į žalingą poveikį iš oro, žemės ir vandens. Bet kokiose valdymo programose dėmesys turi būti skiriamas pajūrio gyvenviečių gerinimui, pajūrio teritorijų integruotam valdymui ir plėtrai.

SIEKIAI

17.22 Pagal Jungtinių Tautų Jūrų teisės dėl jūrų aplinkos apsaugos ir išsaugojimo nuostatas, valstybės įsipareigoja, derindamos savo strategiją, prioritetus ir valdydamos išteklius, užkirsti kelią, mažinti ir kontroliuoti jūrų aplinkos niokojimą, siekdamos išsaugoti ir pagerinti jūros aplinkos gyvybės palaikymo ir našumo funkcijas. Šiuo tikslu būtina:

- (a) taikyti prevencines ir atsargumo priemones, siekiant išvengti jūrų aplinkos niokojimo, taip pat sumažinti ilgai trunkančio arba nepataisomo nepalankaus poveikio šiai aplinkai riziką;
- (b) užtikrinti išankstinį veiklos, galinčios sukelti didelių neigiamų padarinių jūrų aplinkai, įvertinimą;
- (c) jūrų aplinkos apsaugą integruoti į atitinkamas bendros aplinkos apsaugos, socialinės ir ekonominės plėtros politikos kryptis;
- (d) plėtoti ekonomines iniciatyvas, leidžiančias taikyti švarias technologijas ir kitas priemones, kurios atitiktų aplinkosaugos išlaidų koncentravimą, pavyzdžiui, principą "moka teršėjas", siekiant išvengti jūrų aplinkos niokojimo;
- (e) gerinti pajūrio gyventojų gyvenimo lygį, ypač besivystančiose šalyse, tuo būdu mažinant pajūrio ir jūrų aplinkos niokojimą.

17.23 Valstybės sutinka, kad reikalingi papildomi finansavimo šaltiniai, naudojami atitinkamomis tarptautinėmis priemonėmis, taip pat galimybė naudotis mažiau atliekų keliančiomis technologijomis ir tinkamais tyrimais, siekiant

paremti besivystančių šalių veiklą šiam įsipareigojimui vykdyti.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

➤ *Jūrų aplinkos niokojimo, sukulto žemėje vykdomos veiklos, prevencija, mažinimas ir kontrolė*

17.24 Vykdydamos savo įsipareigojimus kovoti su jūrų aplinkos niokojimu, sukeltu žemėje vykdomos veiklos, valstybės turi imtis priemonių šalies mastu ir, kur tai tinkama, regionų ir regiono sričių mastu, taip pat veiksmų programos (A) punkto siekiams įgyvendinti bei atsižvelgti į Monrealio rekomendacijas dėl jūrų aplinkos apsaugos nuo žemėje esančių taršos šaltinių.

17.25 Šiuo tikslu valstybės, remiamos atitinkamų tarptautinių aplinkosaugos, mokslinių, techninių ir finansinių organizacijų, turi bendradarbiauti, siekdamos:

- (a) aptarti Monrealio rekomendacijų pritaikymą, aktualumą ir plėtojimą;
- (b) įvertinti esamų regioninių susitarimų ir veiklos planų efektyvumą, nustatant, jei reikia, veiklos pagyvinimo priemones, skirtas užkirsti kelią, sumažinti ir kontroliuoti žemėje vykdomos veiklos sukeltą jūrų niokojimą;
- (c) inicijuoti ir skatinti rengti, jei reikia, naujus regioninius susitarimus;
- (d) parengti priemonių planą technologijų klausimais, siekiant sudoroti svarbiausias į jūrų aplinką iš žemės taršos šaltinių patenkančių teršalų rūšis, laikantis tinkamiausių mokslo pagrįstų metodų;
- (e) parengti atitinkamų pasaulinio finansavimo mechanizmų veikimo gaires;
- (f) aptarti papildomus veiksmus, kuriems reikalingas tarptautinis bendradarbiavimas.

17.26 JT Aplinkosaugos programos (UNEP) valdybai pasiūlyta kuo greičiau sušaukti vyriausybės pasitarimą jūrų aplinkos apsaugos nuo žemėje vykdomos veiklos klausimais.

17.27 Kanalizacijos nuotekų klausimui spręsti valstybėms siūloma imtis tokių veiksmų:

- (a) įtraukti kanalizacijos nuotekų klausimus, sudarant ir aptariant pajūrio plėtros planus, tarp jų ir žmonių gyvenviečių projektus;
- (b) statyti ir prižiūrėti kanalizacijos nuotekų valymo įrenginius, laikantis šalies politikos kryptį ir galimybių bei bendradarbiaujant tarptautiniu mastu;
- (c) nustatyti pajūrio zoną, siekiant palaikyti palankų aplinkai lygį ir saugoti moliuskų laukus, upių žiotis ir paplūdimius nuo ligų sukėlėjų;
- (d) skatinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą komunalinių ir pramoninių nutekamųjų vandenų valymą, įgyvendinant,

kur galima, nutekamųjų vandenių, neatitinkančių reikiamo lygio, kontrolę jų išleidimo vietose;

(e) skatinti pirminį komunalinių kanalizacijos nuotekų, patenkančių į upes, upių žiotis ir jūras, valymą arba kitus konkrečioms vietovėms tinkamus sprendimus;

(f) pagal poreikius diegti ir tobulinti vietines, regionų sričių ir regionų priežiūros bei stebėjimo programas, siekiant kontroliuoti nutekamųjų vandenių išleidimą, remiantis rekomendacijomis dėl minimalaus kanalizacijos nuotekų kiekio ir vandens kokybės kriterijais bei deramai atsižvelgiant į priimančios aplinkos ypatumus bei teršalų apimtį ir pobūdį.

17.28 Kalbant apie kitus taršos šaltinius, valstybėms siūloma imtis šių prioritetinių veiksmų:

(a) pagal poreikius diegti ir tobulinti priežiūros ir stebėjimo programas, siekiant kontroliuoti nutekamųjų vandenių išleidimą, taip pat kontrolės ir perdirbimo technologijų parengimą ir pritaikymą;

(b) skatinti įvertinti pavojų ir poveikį aplinkai, siekiant užtikrinti leistiną aplinkos kokybės lygį;

(c) kiek galima palaikyti regioninio lygio vertinimą ir bendradarbiavimą, atsižvelgiant į teršalų iš naujų įrenginių sankaupų įnašą į bendrąją taršą;

(d) uždrausti organinių-halogeninių elementų, kurie kaupiasi jūrų aplinkoje ir gresia pasiekti pavojingą ribą, emisiją arba išmetimą;

(e) sumažinti kitų sintetinių organinių elementų, kurie kaupiasi jūrų aplinkoje ir gresia pasiekti pavojingą ribą, emisiją arba išmetimą;

(f) vykdyti į jūros vandenį patenkančios, žmonių keliamos taršos azoto ir fosforo junginiais kontrolę, kur tokios problemos, kaip eutrofikacija, kelia grėsmę jūrų aplinkai ar jos ištekliams;

(h) teikti besivystančioms šalims finansinę ir technologinę paramą, siekiant plėtoti tinkamiausią kontrolę ir sumažinti toksinų, nesuyrančių ir linkusių biologiškai kauptis medžiagų bei atliekų kiekį ir sukurti metodiką aplinkosaugos požiūriu tinkamam atliekų naikinimui žemėje užuot laidojus jas jūroje;

(h) bendradarbiauti rengiant ir įgyvendinant aplinkosaugos požiūriu tinkamą atliekų naikinimo žemėje metodiką ir veiksmus, siekiant sumažinti nutekėjimus į upes ir upių deltas, galinčius sukelti jūrų aplinkos taršą ir niokojimą;

(i) skatinti mažesnę žalą aplinkai darančių pesticidų ir trąšų, taip pat kitų būdų kenkėjams naikinti naudojimą ir apsvarstyti galimybę uždrausti vartoti tuos, kurie aplinkosaugos požiūriu nėra tinkami;

(j) kelti naujas iniciatyvas šalies, regiono srities ir regiono mastu, kontroliuojant taršą iš šalutinių šaltinių, numatant didelius pakeitimus kanalizacijos nuotekų ir atliekų valdymo, žemės ūkio veiklos, kalnakasybos, statybos bei transporto organizavimo srityje.

17.29 Kalbant apie fizinį jūrų ir pajūrio teritorijų niokojimą, sukeltą jūrų aplinkos blogėjimą, prioritetiniai veiksmai turėtų apimti ir pajūrio erozijos ir dumblių augimo dėl antropogeninių veiksnių, susijusių su žemės naudojimu, statybos technika ir veikla, kontrolę ir prevenciją. Reikia skatinti upių baseinų valdymą, siekiant užkirsti kelią niokojimui, jį kontroliuoti ir sumažinti.

➤ *Jūrų aplinkos niokojimo, kurį sukelia jūroje vykdoma veikla, prevencija, mažinimas ir kontrolė*

17.30 Valstybės, veikdamos individualiu, dvišaliu, regioniniu ar daugiašaliu pagrindu ir pagal Tarptautinės jūrų organizacijos (TJO) bei kitų atitinkamų tarptautinių organizacijų programas, regionų sričių, regionų ar pasaulio mastu, turi įvertinti papildomų jūrų aplinkos mokėjimo įvertinimo priemonių poreikį:

A) LAIVYBOS SRITYJE:

(i) remti platesnį laivybos konvencijų ir protokolų ratifikavimą ir įgyvendinimą;

(ii) sudaryti palankias sąlygas (i) veiklai, suteikiant paramą atskiroms valstybėms, kai jos kreipiasi dėl pagalbos konkrečioms kliūtims įveikti;

(iii) bendradarbiauti kontroliuojant laivų keliamą taršą, ypač nelegalius išmetimus (pvz., atliekant oro stebėjimus) ir griežčiau įgyvendinant Tarptautinės Konvencijos dėl laivų taršos prevencijos (MARPOL) nuostatas;

(iv) įvertinti laivų sukeltos taršos būklę TJO nustatytose itin jautriose teritorijose ir imtis įgyvendinti reikiamas priemones tose teritorijose, siekiant, kad būtų laikomasi visuotinai priimtų tarptautinių nuostatų;

(v) imtis veiksmų, siekiant užtikrinti pajūrio valstybių teritorijų, esančių jų išskirtinėse ekonominėse zonos, pripažinimą, siekiant išsaugoti retas ar jautrias ekosistemas, tokias kaip koralų rifai ar mangrovai;

(vi) apsvarstyti galimybę parengti atitinkamas taisykles dėl perteklinio vandens išleidimo, siekiant sulaukyti pašalinių organizmų plitimą;

(vii) užtikrinti laivybos saugumą, tiksliai nurodant žemėlapiuose krantus ir laivų kelius;

(viii) pamatuoti būtinumą griežtesnių tarptautinių nuostatų, siekiant toliau užkirsti kelią prekinių laivų (taip pat krovininių laivų) avarijoms ir sumažinti jų keliamos taršos riziką;

(ix) palaikyti TJO ir TATENA bendrą veiklą, siekiant užbaigti radioaktyvaus atominio kuro gabenimo laivų talpose kodekso svarstymą;

(x) apsvarstyti ir atnaujinti TJO Atominių prekybos laivų saugumo kodeksą ir apsvarstyti geriausius atnaujinto kodekso įgyvendinimo būdus;

(xi) remti TJO veiklą, kuria siekiama sukurti tinkamas priemones laivų sukeliama oro taršai sumažinti;

(xii) remti TJO veiklą, kuria siekiama nustatyti tarptautinį režimą, reguliuojantį pavojingų ir kenksmingų medžiagų gabenimą laivais, ir apsvarstyti, ar reikia suformuoti kompensacijos fondus, panašius į tuos, kurie buvo įkurti laikantis Fondų konvencijos, dėl žalos, kurią padarė ne nafta, o kiti teršalai;

B) ATLIEKŲ LAIDOJIMO SRITYJE:

(i) remti platesnį dalyvavimą atitinkamose konvencijose dėl laidojimo jūrose ir jų ratifikavimą bei įgyvendinimą, įskaitant Londono atliekų laidojimo konvencijos strategijos parengimą;

(ii) paraginti, kad šalys - Londono atliekų laidojimo konvencijos dalyvės - imtųsi tinkamų veiksmų atliekų laidojimui vandenynuose ir pavojingų medžiagų deginimui sustabdyti;

C) ATVIROJE JŪROJE ESANČIŲ NAFTOS IR DUJŲ PLATFORMŲ VEIKLOS SRITYJE:

(i) įvertinti esamas išmetimo, emisijų ir saugumo kontrolės priemones ir apsvarstyti būtinumą imtis papildomų priemonių;

D) UOSTŲ VEIKLOS SRITYJE:

(i) sudaryti sąlygas surinkti uostuose laivų išmetamas naftos ir chemikalų atliekas bei šiukšles, ypač tam tikrose MARPOL akvatorijose, ir skatinti mažesnės apimtys uostų ir žvejybos prieplaukų įrangą uostuose.

17.31 Atitinkamų valstybių prašymu, TJO ir kitos kompetentingos Jungtinių Tautų organizacijos turėtų įvertinti jūrų taršą intensyvios laivybos akvatorijose, tokiose kaip intensyviai naudojamos tarptautinės sąsmaukos, siekiant, kad būtų laikomasi visuotinai priimtų tarptautinių nuostatų, ypač tų, kurios yra susijusios su laivų nelegaliai išleidžiamais teršalais, pagal Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos III dalies nuostatas.

17.32 Valstybės turi imtis priemonių į bekvapių dažų sudėtį įeinančių organinių junginių sukeltai vandens taršai sumažinti.

17.33 Valstybės turi apsvarstyti galimybę ratifikuoti Konvenciją dėl pasiruošimo, reakcijos ir bendradarbiavimo įvykus naftos išsiliejimui, kur kalbama ir apie veiksmų nenumatytais atvejais planą šalių ir tarptautiniu mastu, taip pat nuostatą dėl priemonių, reaguojant į naftos išsiliejimą, bei darbuotojų mokymo, be kita ko, ir galimybę įtraukti į šią konvenciją ir veiksmus išsiliejus cheminėms medžiagoms.

17.34 Valstybės turi aktyviau bendradarbiauti tarptautiniu mastu, siekdamas sutiprinti ar įkurti regioninius centrus,

koordinuojančius veiklą įvykus naftos/cheminių medžiagų išsiliejimui, ir/arba reikiamas institucijas, skirtas bendradarbiauti su atitinkamomis regionų centrų, regionų ar pasaulinėmis tarpvyriausybėmis organizacijomis ir, jei reikia, su pramonės organizacijomis.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.35 Valstybės, atsižvelgdamos į turimas priemones ir savo techninį bei ir mokslinį potencialą, taip pat išteklius, turi sistemingai stebėti jūrų aplinkos būklę. Šiuo tikslu valstybės turi apsvarstyti galimybę imtis šių veiksmų:

(a) kaip valdymo pagrindą sukurti nuolatinio stebėjimo sistemas jūrų aplinkos kokybei matuoti, be kita ko ir jūrų niokojimo priežastims ir pasekmėms nustatyti;

(b) reguliariai keistis informacija apie jūrų niokojimą, keliamą žemėje ir jūroje vykdomos veiklos, bei apie tokio niokojimo prevencijos, kontrolės ir mažinimo priemones;

(c) remti ir plėtoti pagal išgales tarptautines nuolatinio stebėjimo programas, tokias kaip moliuskų stebėjimo programa, ypač kreipiant dėmesį į besivystančių šalių reikmes;

(d) įsteigti jūrų taršos kontrolės informacijos, taip pat procesų ir technologijos, kaupimo, apdorojimo ir sklaidos centrą jūrų taršai kontroliuoti ir šiai informacijai perduoti į kitas besivystančias šalis bei šalis, pareiškusias savo pageidavimą.

(e) įsteigti pasaulinę duomenų bazę, teikiančią informaciją apie ištakas, rūšis, kiekius ir padarinius teršalų, patenkančių į jūrų aplinką dėl pajūrio teritorijose vykdomos veiklos bei iš jūroje esančių šaltinių;

(f) skirti atitinkamą finansavimą potencialo ugdymo ir mokymo programoms, siekiant užtikrinti visapusišką besivystančių šalių dalyvavimą bet kokiaje Jungtinių Tautų Organizacijos ir institucijų veikloje duomenims ir informacijai rinkti, analizuoti ir naudoti.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.36 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 200 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.37 Šalių, regionų sričių ir regionų veiklos programoms įgyvendinti būtina perteikti technologijas, laikantis 34 skyriaus nuostatų, ir paremti lėšomis, ypač besivystančias šalis, įskaitant:

- (a) pagalbą pramonės šakoms, nustatant ir pritaikant švarios gamybos arba ekonomiškai veiksmingos taršos kontrolės technologijas;
- (b) plėtros ir pigių bei mažai priežiūros reikalaujančių kanalizacijos įrengimų bei apdirbimo technologijų besivystančiose šalyse planavimą;
- (c) laboratorijų sistemingam žmogaus veiklos ir kitokio pobūdžio poveikio jūrų aplinkos stebėjimui įrengimą;
- (d) reikiamų naftos ir cheminių medžiagų išsiliejimo kontrolės priemonių, panaudojant pigias vietines medžiagas ir techniką, kurios tikėtų taršos avarijų atveju besivystančiose šalyse, nustatymą;
- (e) atsparių organinių halogenų, kurie yra linę kaupiant jūrų aplinkoje, tyrinėjimą, siekiant nustatyti, kurių iš jų neįmanoma reikiamai kontroliuoti, ir sudaryti sąlygas priimti sprendimą dėl jų kuo greitesnio likvidavimo;
- (f) steigimą jūrų taršos kontrolės informacijos, taip pat procesų ir technologijos, rinkimo, apdorojimo ir sklaidos centro jūrų taršai kontroliuoti ir šiai informacijai perduoti į kitas besivystančias šalis bei šalis, pareiškusias pageidavimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.38 Atskiros valstybės, arba bendradarbiaudamos bei remiamos regionų sričių, regionų ar pasaulinių tarptautinių organizacijų, turėtų:

- (a) organizuoti reikiamo lygio darbuotojų jūrų aplinkos apsaugos sferai mokymą šalių, regionų ir regiono sričių lygiu;
- (b) įtraukti jūrų aplinkos apsaugos klausimus į jūrų studijų programas;
- (c) rengti mokymo kursus darbuotojams, apie darbus įvykus naftos ir cheminių medžiagų išsiliejimui, bendradarbiaujant su naftos ir chemijos pramonės šakų atstovais;
- (d) rengti grupines uostų operacijų ir plėtros aplinkos apsaugos aspektų sudijas;
- (e) didinti ir teikti garantuotą finansavimą steigiamiems ir jau veikiantiems specializuotiems profesinio jūrų švietimo centrams;
- (f) dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo pagrindu remti ir papildyti besivystančių šalių pastangas žmonių darbo išteklių plėtros srityje užkertant kelią jūrų aplinkos nio-kojimui ir jį mažinant.

D) POTENCIALO STIPRINIMAS

17.39 Šalių planavimo ir koordinavimo institucijos turi būti įgaliotos kompetentingai peržvelgti žemėje vykdomą veiklą bei taršos šaltinius ir įvertinti jų poveikį jūrų aplinkai bei pasiūlyti tinkamas kontrolės priemones.

17.40 Besivystančiose šalyse reikia gerinti arba sukurti sąlygas sistemingam jūrų taršos stebėjimui, poveikio aplinkai įvertinimui ir kontrolės rekomendacijų rengimui, kurį remtų vietiniai ekspertai.

17.41 Reikia konkrečiai tartis dėl reikiamų finansinių ir techninių išteklių suteikimo, siekiant padėti besivystančioms šalims išspręsti problemas, susijusias su jūrų aplinkai grėsmę keliančia veikla.

17.42 Reikia sukurti tarptautinio finansavimo metodiką, įgalinančią taikyti tinkamas nuotekų tvarkymo technologijas ir įrengti nuotekų valymo įrenginius, į finansavimą įtraukiant tarptautinių agentūrų ir atitinkamų fondų, kurių bent dalį sudarytų reguliarius vartotojų įnašai, negražintinas lėšas ar paskolas lengvatinėmis sąlygomis.

17.43 Vykdamas šią programoje numatytą veiklą, reikia ypač atkreipti dėmesį į tų besivystančių šalių problemas, kurioms tenka santykinai didesnė našta dėl priemonių, patirties ar techninio pajėgumo stokos.

C) ATVIRŲ JŪRŲ GYVŪJŲ IŠTEKLIŲ SUBALANSUOTAS NAUDOJIMAS IR IŠSAUGOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

17.44 Pastarąjį dešimtmetį žūklės rajonai atvirose jūrose smarkiai išsiplėtė ir šiuo metu yra atstovaujama apie 5 procentus visų pasaulio prieplaukų. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatos dėl atvirų jūrų gyvųjų išteklių nustato valstybių teises ir pareigas šių išteklių išsaugojimo ir panaudojimo srityje.

17.45 Tačiau daugelyje atvirų jūrų žūklės rajonų valdymas, turint galvoje efektyvių išsaugojimo priemonių parengimą, suderinimą ir įgyvendinimą, yra netinkamas, o kai kur ištekliai yra naudojami pernelyg intensyviai. Egzistuoja tokios problemos, kaip nereguliuota žvejyba, per didelė pelno kapitalizacija, per didelis laivynas, laivų vėliavų pakeitimas siekiant išvengti kontrolės, nepakankama žvejybos priemonių atranka, nepatikimos duomenų bazės ir reikiamo valstybių bendradarbiavimo stoka. Valstybių, kurių piliečiai ir laivai žvejoja atvirose jūrose, veikla, taip pat jų dvišalis, regionų sričių, regionų ir pasaulinio lygio bendradarbiavimas yra ypač svarbus dėl smarkiai migruojančių rūšių ir praplaukiančių žuvų būrių. Tokia veikla ir bendradarbiavimas turi aprėpti nereguliuotos žvejybos,

taip pat biologijos žinių, žvejybos statistikos ir duomenų apdorojimo sistemų klausimus. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į įvairiapusį valdymą bei kitus būdus, atsižvelgiant į santykius tarp rūšių, ypač sprendžiant nykstančių rūšių klausimą bei nustatant per mažai naudojamų arba visai nenaudojamų populiacijų galimybes.

SIEKIAI

17.46 Šalys išsipareigoja išsaugoti ir subalansuotai naudoti atvirų jūrų gyvuosius išteklius. Šiuo tikslu būtina:

- (a) plėtoti ir didinti jūrų gyvuosius išteklius, siekiant patenkinti žmonių maisto poreikius, taip pat įgyvendinti socialinius, ekonominius ir plėtros tikslus;
- (b) išlaikyti ar atkurti jūrų rūšių populiacijas tokiu mastu, kad būtų gaunama optimali nauda, kuri nustatoma remiantis atitinkamais ekologiniais ir ekonominiais veiksniais, atsižvelgiant į santykius tarp rūšių;
- (c) remti atranką tų žūklės įrankių priemonių ir veiksmų, kurie kiek galima sumažintų pagaunamų kontroliuojamų rūšių nuostolius ir kartu pagaunamų nekontroliuojamų rūšių kiekį.
- (d) vykdyti veiksmingus stebėjimus ir diegti jų patirtį į žvejybos organizavimą;
- (e) saugoti ir atkurti nykstančias jūrų gyvūnijos rūšis;
- (f) saugoti natūralias aplinkas ir kitas ekologiškai jautrias akvatorijas;
- (g) skatinti atvirų jūrų gyvųjų išteklių mokslinius tyrimus.

17.47 Nė viena §17.46 nuostata neapriboja valstybės teisės arba tarptautinės organizacijos kompetencijos esant reikalui uždrausti, apriboti arba reglamentuoti jūrų žinduolių medžioklę atvirose jūrose griežčiau negu tai numatoma šiame skirsnyje. Valstybės bendradarbiaus, siekdamos išsaugoti jūrų žinduolius, o banginių išsaugojimo, valdymo ir tyrimų srityje jos veiks per atitinkamas tarptautines organizacijas.

17.48 Besivystančių šalių gebėjimas įgyvendinti aukščiau aptartus siekius priklauso nuo jų galimybių, įskaitant turimas finansines, mokslines ir technologines priemones. Reikalingas atitinkamas finansinis, mokslinis ir technologinis bendradarbiavimas, siekiant paremti jų veiksmus įgyvendinant šiuos siekius.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

17.49 Valstybės turi imtis aktyvios veiklos, įskaitant dvišalį ir daugiašalį regionų, regionų sričių ir pasaulinio lygio bendradarbiavimą, siekdamos, kad žvejybos plotai atvirose jūrose būtų tvarkomi, laikantis Jungtinių Tautų Jūrų teisės

konvencijos nuostatų. Šiuo tikslu jos turi:

- (a) visiškai įgyvendinti šias nuostatas ypatingose ekonominėse zonose ir už jų ribų esančių žuvų populiacijų atžvilgiu (praplaukiančių žuvų būrių);
- (b) visiškai įgyvendinti šias nuostatas smarkiai migruojančių rūšių atžvilgiu;
- (c) prireikus vesti derybas dėl tarptautinių susitarimų žvejybos plotų veiksmingo valdymo ir išsaugojimo klausimu;
- (d) apibrėžti ir įsteigti atitinkamas valdymo institucijas.

17.50 Valstybės turi kuo skubiau sušaukti Jungtinių Tautų remiamą tarpvyriausybinių konferencijų, atsižvelgdamos į atitinkamą veiklą regionų sričių, regionų ir pasauliniu mastu, siekdamos užtikrinti veiksmingą Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos dėl praplaukiančių ir intensyviai migruojančių žuvų būrių įgyvendinimą. Remdamasi mokslinėmis ir techninėmis JT Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) studijomis, konferencija turi nustatyti ir įvertinti kylančias problemas, susijusias su tokių žuvų būrių išsaugojimu ir valdymu, ir apsvarstyti, kaip pagerinti valstybių bendradarbiavimo žūklės rajonų klausimu priemones, bei parengti atitinkamas rekomendacijas. Konferencijos darbas ir rezultatai turi visiškai atitikti Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatas, ypač pajūrio valstybių ir atvirose jūrose žvejojantių valstybių teises ir pareigas.

17.51 Valstybės turi užtikrinti, kad su jų vėliavomis plaukiojantys laivai žvejybos atviroje jūroje metu kiek galima sumažintų atsitiktinai pagaunamų žuvų kiekį;

17.52 Valstybės turi imtis tarptautinę teisę atitinkančios veiklos, kontroliuodamos su jų vėliava plaukiojančių laivų žvejybos atviroje jūroje veiksmus, siekdamos užtikrinti, kad būtų laikomasi reikiamų išsaugojimo ir tvarkymo nuostatų, taip pat rengiant visapusišką, išsamią, tikslią ir savalaikę ataskaitą apie pagautas žuvis ir žvejybos sąnaudas.

17.53 Valstybės turi imtis tarptautinę teisę atitinkančios veiklos, sulaukiant laivus, kurių vėliavas pakeičia jų piliečiai, vengdami laikytis jūros išteklių apsaugos ir tvarkymo nuostatų, reglamentuojančių žvejybos veiksmus atviroje jūroje.

17.54 Valstybės turi uždrausti žvejybą, naudojant dinamičią nuodus ir kitas pavojingas žvejybos priemones.

17.55 Valstybės turi visiškai įgyvendinti Generalinės Asamblėjos rezoliuciją Nr. 46/215 dėl didelio masto žvejybos paviršiniaus tinklais atviroje jūroje.

17.56 Valstybės turi imtis priemonių plėtoti galimybes žmogaus maistui naudoti gyvuosius jūrų išteklius, mažinant nuostolius ir atliekas, bei tobulinant apdorojimo, skirstymo ir gabenimo priemones.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.57 Valstybės, remiamos tarptautinių regionų sričių, regionų arba pasaulinių organizacijų, bendromis pastangomis turėtų:

- (a) aktyviau rinkti duomenis, reikalingus atvirų jūrų gyvųjų išteklių išsaugojimui ir subalansuotam naudojimui;
- (b) reguliariai keistis naujausiais duomenimis ir informacija žvejybos klausimais;
- (c) kurti ir keistis analitinėmis ir išankstinėmis priemonėmis, tokiomis kaip žuvų telkinių įvertinimas ir bioekonominiai modeliai;
- (d) dalyvauti rengiant arba plėtojant atitinkamas stebėjimo ir vertinimo programas.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

17.58 Valstybės, bendradarbiaudamos dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu bei pagal regionų sričių ir regionų žvejybos įmonių programas, remiamos kitų tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų, turi įvertinti atvirų jūrų išteklius ir sudaryti visų žuvų telkinių (kontroliuojamų ir nekontroliuojamų) aprašą.

17.59 Valstybės turi užtikrinti atitinkamą koordinavimą ir bendradarbiavimą uždaroje ir pusiau uždaroje jūrose bei tarp regionų sričių, regionų ir pasaulinių tarpvyriausybinių žvejybos įstaigų.

17.60 Reikia skatinti veiksmingą bendradarbiavimą tarp esamų regionų sričių, regionų ar pasaulinių žvejybos įstaigų. Ten, kur tokių nėra, valstybės turi bendradarbiauti, kad tokios įstaigos būtų įkurtos.

17.61 Reikia skatinti valstybes, suinteresuotas žvejyba atvirose jūrose, kurią reglamentuoja egzistuojančios regionų sričių ir/arba regionų žvejybos atvirose jūrose organizacijos, jei jos nepriklauso šioms organizacijoms, į jas įstoti.

17.62 Valstybės pritaria, jog:

- (a) tarptautinės banginių komisijos banginių būriams reguliuoti ir išsaugoti bei banginių medžioklei reguliuoti reikia prisiimti atsakomybę pagal 1946 m. Tarptautinę banginių medžioklės reguliavimo konvenciją;
- (b) Tarptautinės banginių medžioklės reguliavimo komisijos mokslinio komiteto veikla, ypač stebint didžiulius ir kitus banginius, yra svarbi;
- (c) kitų organizacijų, tokių kaip Amerikos tropinio tuno komisijos ir Susitarimo dėl mažų banginių Baltijos ir Šiaurės jūrose veikla, laikantis Bonos konvencijos, išsaugant, stebint ir tiriant banginius bei kitus jūrų žinduolius, yra aktuali.

17.63 Valstybės turi bendradarbiauti banginių išsaugojimo, stebėjimo ir kontrolės srityse.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.66 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 12 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.65 Valstybės, remiamos atitinkamų tarptautinių organizacijų, prireikus turi parengti bendras technines ir tyrimų programas, kaupdamos žinias apie atvirų jūrų gyvųjų išteklių gyvenimo ciklą ir migraciją, taip pat jų teritorijų ribas ir gyvenimo etapus.

17.66 Valstybės, remiamos atitinkamų tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turėtų:

- (a) sukurti duomenų bazes apie atviroje jūroje esančius gyvuosius išteklius ir žvejybos vietas;
- (b) rinkti duomenis apie jūrų aplinką ir sieti juos su duomenimis apie atvirų jūrų gyvuosius išteklius, atsižvelgiant į poveikį regioninių bei globalinių pasikeitimų, sukeltų stichinių įvykių ir žmonių veiklos;
- (c) bendradarbiauti koordinuojant tyrimų programas, siekiant žinių, reikalingų atvirųjų jūrų išteklių tvarkymui.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.67 Žmonių darbo išteklių plėtra šalies mastu turi būti orientuota į atvirų jūrų išteklių plėtrą ir tvarkymą, taip pat mokymą apie žvejybos atviroje jūroje techniką ir atvirų jūrų išteklių įvertinimą, specialistų rengimą darbui su atvirų jūrų išteklių tvarkymu ir išsaugojimu bei kitais aktualiais aplinkosaugos klausimais ir stebėtojų bei inspektorių žvejybos laivuose mokymą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

17.68 Valstybės, remiamos atitinkamų tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turi bendradarbiauti kurdamos ar tobulindamos sistemas ir institucines struktūras, skirtas parengti ar tobulinti stebėjimo, kontrolės ir priežiūros priemones bei vykdyti mokslinius tyrimus jūrų gyvųjų išteklių populiacijoms įvertinti.

17.69 Ypatingos paramos, taip pat valstybių bendradarbiavimo, reikia norint pagerinti besivystančių šalių kvalifikaciją duomenų ir informacijos, mokslinių ir technologinių priemonių, žmonių darbo išteklių plėtros srityse, norint veiksmingai dalyvauti atvirų jūrų gyvųjų išteklių išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo programose.

D) NUO ŠALIES JURISDIKCIJOS PRIKLAUSOMŲ GYVŪJŲ JŪROS IŠTEKLIŲ SUBALANSUOTAS NAUDOJIMAS IR IŠSAUGOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

17.70 Jūrų rajonuose per metus sugaunama nuo 80 iki 90 milijonų tonų žuvies ir moliuskų, iš kurių 95 procentai sugaunami nuo šalies jurisdikcijos priklausomuose vandenyse. Per pastaruosius keturis dešimtmečius jų sugaunama beveik penkis kartus daugiau nei anksčiau. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos dėl ypatingų ekonominių zonų ir kitų nuo šalies jurisdikcijos priklausomų jūrų gyvųjų išteklių nuostatos apibrėžia valstybių teises ir pareigas šių išteklių išsaugojimo ir naudojimo atžvilgiu.

17.71 Daugelyje šalių jūrų gyvieji ištekliai yra svarbus proteinų šaltinis, todėl jų naudojimas vietinėms bendruomenėms ir tenyksiams gyventojams yra itin reikšmingas. Šie ištekliai yra milijonų maisto šaltinis ir, racionaliai vartojami, vis labiau tenkina mitybos ir socialines reikmes, ypač besivystančiose šalyse. Norint tinkamai naudotis šiais ištekliais, reikia įgyti daugiau žinių bei išsiaiškinti jūrų gyvųjų išteklių atsargas, ypač per mažai naudojamas ir visai nenaudojamas atsargas ir rūšis, naudoti naujas technologijas, taip pat, siekiant išvengti nuostolių, išigyti geresnius apdirbimo ir perdirbimo įrenginius, ugdyti kvalifikuotus darbuotojus, norint veiksmingai valdyti ir išsaugoti jūrų gyvuosius išteklius ypatingose ekonominėse zonose arba kituose nuo šalies jurisdikcijos priklausomuose plotuose. Ypač reikia atkreipti dėmesį į įvairių rūšių tvarkymą ir kitus metodus, padedančius nustatyti optimalų rūšių santykį.

17.72 Žvejojai daugelyje nuo šalies jurisdikcijos priklausomų plotų kyla vis daugiau problemų, tarp jų pernelyg intensyvi vietinė žvejyba, nesankcionuotas užsienio laivų plaukiojimas, ekosistemos nykimas, per didelis pelno vaikymasis ir per dideli laivynai, per mažai vertinami pagautų išteklių kiekiai, nepakankama žvejybos priemonių atranka, nepatikimos duomenų bazės, didėjanti konkurencija tarp smulkių ir stambių žūklautojų žvejybos ir kitokio pobūdžio veiklos.

17.73 Atsiranda ir kitų problemų. Koralų rifai ir kitos jūrų ir pajūrio natūralios aplinkos, tokios kaip mangrovai ir upių deltos, yra vienos iš išskirtinių, integruotų ir itin našių Žemės ekosistemų. Jos neretai atlieka svarbias aplinkosaugos

funkcijas, užstoja pakrantes ir yra pagrindiniai maisto, energijos, turizmo ir ekonominės plėtros šaltiniai. Daugelyje pasaulio šalių tokioms jūrų ir pajūrio sistemoms kelia grėsmę įvairūs žmonių veiklos aspektai ir gamtos stichijos.

SIEKIAI

17.74 Pajūrio valstybės, ypač besivystančios šalys ir valstybės, kurių ekonomika labai priklauso nuo jų ypatingose ekonominėse zonose esančių jūrų gyvųjų išteklių eksploatacijos, turi gauti visapusiškos socialinės ir ekonominės naudos, subalansuotai naudodamos jų ypatingose ekonominėse zonose ir kituose nuo jų jurisdikcijos priklausomuose planuose teritorijose esančius jūrų gyvuosius išteklius.

17.75 Valstybės turi įsipareigoti saugoti ir subalansuotai naudoti nuo jų jurisdikcijos priklausomus jūrų gyvuosius išteklius. Šiuo tikslu būtina:

- (a) palaikyti jūrų gyvųjų išteklių potencialą, siekiant patenkinti žmonių mitybos reikmes, taip pat įgyvendinti socialinius, ekonominius ir plėtros tikslus;
- (b) rengiant ir vykdant programas, atsižvelgti į vietinių bendruomenių, smulkiųjų žvejų ir tenyksių gyventojų tradicines žinias bei interesus;
- (c) išlaikyti ar atstatyti jūrų rūšių populiacijas tokiu lygiu, kad būtų gaunama didžiausia subalansuota nauda, nustatoma remiantis atitinkamais ekologiniais ir ekonominiais veiksniais, atsižvelgiant į santykius tarp rūšių;
- (d) skatinti naudoti tas priemones ir veiksmus, kurie kiek galima mažiau darytų sužvejotų kontroliuojamų rūšių nuostolių, taip pat būtų mažiau pagaunama nekontroliuojamų rūšių;
- (e) saugoti ir atkurti nykstančias jūrų rūšis;
- (f) saugoti retas arba lengvai pažeidžiamas ekosistemas, taip pat natūralias aplinkas ir kitus ekologiškai jautrius plotus;

17.76 Nė viena § 17.75 nuostata nepakerta pajūrio valstybės teisės arba tarptautinės organizacijos galimybės kilus reikalui uždrausti, apriboti arba reglamentuoti jūrų žinduolių eksploatavimą griežčiau, negu tai numatoma šiame skirsnyje. Valstybės turi bendradarbiauti, siekdamos išsaugoti jūrų žinduolius, o banginių išsaugojimo, valdymo ir tyrimų srityje veikti per atitinkamas tarptautines organizacijas.

17.77 Besivystančių šalių galimybės įgyvendinti auksčiau aptartus siekius priklauso nuo jų pajėgumo, taip pat nuo jų turimų finansų, mokslinių ir technologinių priemonių. Turi būti atitinkamai bendradarbiaujama finansų, mokslo ir technologijų srityje, siekiant paremti jų veiksmus įgyvendinant šiuos siekius.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

17.78 Valstybės turi užtikrinti, kad ypatingose ekonominėse zonose ir kitose nuo jų jurisdikcijos priklausomuose plotuose jūrų gyvieji išteklių būta saugomi ir valdomi laikantis Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatų.

17.79 Įgyvendindamos Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatas, valstybės turi nagrinėti praplaukiančių būrių ir intensyviai migruojančių rūšių gaudymą bei, atsižvelgdamos į §17.74 siekį, galimybę naudotis didesniu nei leistinas žuvų sugavimo kiekis.

17.80 Pajūrio valstybės, savarankiškai arba dvišalio ir/arba daugiašalio bendradarbiavimo pagrindu ir remiamos atitinkamų tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turėtų, *inter alia*:

(a) įvertinti jūrų gyvuosius išteklius, tarp jų per mažai naudojamų ir visai nenaudojamų telkinius ir rūšis, tuo tikslu esant reikalui, atsižvelgiant jų išsaugojimo ir subalansuotos plėtos klausimus;

(b) įgyvendinti jūrų gyvųjų išteklių subalansuoto naudojimo strategijas, atsižvelgiant į smulkių žvejų, vietinių bendruomenių ir tenykščių gyventojų konkrečius poreikius ir interesus, siekiant patenkinti žmonių mitybos ir kitus plėtos poreikius;

(c) įgyvendinti, ypač besivystančiose šalyse, nuo jų jurisdikcijos priklausomuose plotuose esančių jūrų ir vandens kultūrų bei mažos apimties žūklės rajonų, žvejybos giliuosiuose vandenyse ir vandenynuose plėtos mechanizmus, nustačius, kad tuose plotuose galima rasti jūrų gyvųjų išteklių;

(d) stiprinti šalių teises ir įstatymų sistemas, tarp jų, jei reikia, valdymo, diegimo ir priežiūros sąlygas, siekiant reguliuoti aukščiau minėtą veiklą;

(e) imtis priemonių geriau panaudoti jūrų gyvuosius išteklius žmonių maistui, sumažinant atliekas, apdorojimo nuostolius ir išmetamą nereikalingą kiekį, bei tobulinant apdorojimo, skirstymo ir gabenimo priemones;

(g) didinti maisto produktų iš gyvųjų jūros išteklių naudojimą ir rinkai tiekiamą kiekį.

17.81 Pajūrio valstybės turi ištirti, kiek jos gali plėtoti rekreacinę veiklą ir turizmą, kad nepadarytų žalos jūrų gyviesiems ištekliams, taip pat veiklą, teikiančią pajamų. Tokia veikla turi atitikti gyvųjų išteklių apsaugos ir subalansuotos plėtos strategiją ir planus.

17.82 Pajūrio valstybės turi remti nedidelių žvejybos plotų subalansavimą. Šiuo tikslu jos turi kiek įmanoma:

(a) įtraukti nedidelių žvejybos plotų plėtos klausimus numatant jūrų ir pajūrio eksploatavimą, atsižvelgiant į žvejų, nedidelių žuvų apdirbimo įmonių, moterų, vietinių bendruomenių ir tenykščių gyventojų interesus bei jiems atstovaujant;

(b) pripažinti nedidelių žvejybos įmonių teises ir ypatingą tenykščių gyventojų bei vietinių bendruomenių padėtį, tarp jų ir teisę optimaliai naudoti bei saugoti savo plotus;

(c) kurti tradicinių žinių sistemą apie jūrų gyvuosius išteklius ir aplinką, skatinti tokių žinių įtraukimą į valdymo sistemas.

17.83 Pajūrio valstybės turi užtikrinti, kad derantis dėl tarptautinių susitarimų jūrų gyvųjų išteklių apsaugos klausimais bei juos įgyvendinant, bus atsižvelgiama į vietinių bendruomenių ir tenykščių gyventojų interesus, ypač į jų teisę į pragyvenimo šaltinius.

17.84 Pajūrio valstybės, remiamos atitinkamų tarptautinių organizacijų, turi nagrinėti nuo jų jurisdikcijos priklausomose jūrose ir pajūrio teritorijose randamų vandens kultūrų išteklius ir pritaikyti tinkamas apsaugos priemones, išvedant naujas rūšis.

17.85 Valstybės turi uždrausti naudoti žūklei dinamitą, nuodus ir kitas panašias pavojingas priemones.

17.86 Valstybės turi nustatyti apsaugines jūrų sistemas, pasižyminčias didele biologine įvairove ir produktyvumu, bei kitas svarbiausias natūralias aplinkas ir taikyti reikiamus veiklos šiose vietose apribojimus, pažymint saugomus plotus. Pirmenybė turi būti teikiama:

(a) koralų rifų ekosistemoms;

(b) upių deltomis;

(c) vidutinėms ir tropinėms drėgnoms žemėms, įskaitant mangrovus;

(d) jūrų žolių augimo vietoms;

(e) kitiems neršimo ir veisimosi rajonams.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.87 Valstybės, savarankiškai arba dvišalio ar daugiašalio bendradarbiavimo pagrindu ir remiamos atitinkamų tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turėtų:

(a) aktyviau rinkti duomenis, reikalingus nuo jų nacionalinės jurisdikcijos priklausomų jūrų gyvųjų išteklių išsaugojimui ir subalansuotam naudojimui, taip pat informacijos mainus;

(b) reguliariai keisti naujausiais duomenimis ir informacija, būtina žvejybos vertinimui;

(c) kurti analizės ir išankstines priemones, tokias kaip išteklių įvertinimas bei bioekonominiai modeliai, keistis jomis;

(d) rengti arba plėtoti atitinkamas stebėjimo ir kontrolės programas;

(e) užbaigti arba atnaujinti ypatingose ekonominėse zonose ir kituose nuo nacionalinės jurisdikcijos priklausomose plotuose esančios jūrų bioįvairovės, jūrų gyvųjų

ištekliai ir svarbiausių augimviečių aprašymus, atsižvelgiant į aplinkos pokyčius, nulemtus stichijos arba žmonių veiklos.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

17.88 Valstybės, bendradarbiaudamos dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu bei remiamos Jungtinių Tautų ir kitų tarptautinių organizacijų, turėtų bendradarbiauti, siekdamos:

- (a) plėtoti finansinį ir techninį bendradarbiavimą siekiant padidinti besivystančių šalių kompetenciją mažos apimties ir vandenynų žvejyboje bei priekrančių vandenų ir jūrų kultūrų srityje;
- (b) didinti jūrų gyvųjų išteklių indėlį į mitybos gerinimą ir pasiekti, kad besivystančios šalys pačios apsirūpintų maistu, *inter alia*, su mažiausiais nuostoliais ir subalansuotai naudodamos išteklius;
- (c) plėtoti sutartus pasirenkamų žvejybos priemonių ir veiklos kriterijus, siekiant kiek galima sumažinti sužvejotų kontroliuojamų rūšių nuostolius, taip pat pagaunamų nekontroliuojamų rūšių kieki;
- (d) gerinti jūros maisto produktų kokybę, per nacionalines jūros maisto produktų kokybės užtikrinimo sistemas palaikant galimybę naudotis rinkomis, užsitarnauti vartotojų pasitikėjimą ir padidinti pelną.

17.89 Esant reikalui, valstybės turi užtikrinti atitinkamą koordinavimą ir bendradarbiavimą uždaroje ir pusiau atvirose jūrose bei tarp regionų sričių, regionų ir pasaulinių tarpvyriausybinių žvejybos organų.

17.90 Valstybės pasirėngusios pripažinti:

- (a) Tarptautinės banginių komisijos banginių būriams reguliuoti bei išsaugoti ir banginių medžioklei reguliuoti prisiima atsakomybę pagal 1946 m. Tarptautinę banginių medžioklių reguliavimo konvenciją;
- (b) Tarptautinės banginių medžioklės reguliavimo komisijos mokslinio komiteto veiklą, ypač tyrinėjant didžiuosius ir kitokius banginius;
- (c) kitų organizacijų, tokių kaip Amerikos tropinio tuno komisijos ir Susitarimo dėl mažųjų banginių Baltijos ir Šiaurės jūrose veiklą, laikantis Bonos konvencijos, išsaugant, tvarkant ir tyrinėjant banginius bei kitus jūrų žinduolius.

17.91 Valstybės turėtų bendradarbiauti banginių išsaugojimo, tvarkymo ir tyrinėjimo srityse.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.92 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 6 milijardus dolerių, iš jų apie 60 milijonų

dolerių suma, kurią tarptautinės bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.93 Valstybės, remiamos atitinkamų tarpvyriausybinių organizacijų, turėtų:

- (a) sudaryti sąlygas aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perdavimui, ypač besivystančioms šalims, siekiant plėtoti žvejybos rajonus, vandens ir jūrų kultūras;
- (b) skirti ypatingą dėmesį informacijai ir pažangesnėms žvejybos ir vandens kultūrų technologijų perdavimo žvejų bendruomenėms vietiniu lygiu priemonėms;
- (c) skatinti atitinkamų tradicinių valdymo sistemų nagrinėjimą, mokslinį įvertinimą ir panaudojimą;
- (d) aptarti galimybę laikytis JT Maisto ir žemės ūkio programos/Tarptautinės jūrų tyrimo tarybos Jūrų ir gėlųjų vandenų organizmų įvertinimo būdų kodekso reikalavimų;
- (e) skatinti moksliskai tyrinėti jūras, kurios ypač svarbios jūrų gyviesiems ištekliams, pasižyminčias didele įvairove, endemizmu ir derlingumu, bei migracijos galutinius punktus.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.94 Valstybės savarankiškai arba bendradarbiaudamos dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu bei remiamos atitinkamų tarptautinių regionų sričių, regionų arba pasaulinių organizacijų, turi skatinti ir remti besivystančias šalis šiose srityse:

- (a) plėtoti daugiašalį švietimą, mokymą ir tyrimus jūrų gyvųjų išteklių klausimais, ypač socialinių ir ekonominių mokslų srityse;
- (b) sudaryti galimybes mokyti šalies ir regiono mastu, remiant nedidelės apimties (taip pat pragyvenimo reikmėms) žvejybą, plečiant jūrų gyvųjų išteklių mažos apimties naudojimą ir palaikant visuotinį vietinių bendruomenių, mažos apimties žvejybos darbuotojų, moterų ir tenykščių gyventojų dalyvavimą;
- (c) į visų lygių švietimo programą įtraukti klausimus, susijusius su jūrų gyvaisiais ištekliais.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

17.95 Pajūrio valstybės, remiamos atitinkamų regionų sričių, regionų ir pasaulinių institucijų, turėtų:

- (a) plėtoti tyrimus, kuriais vertinamos jūrų gyvųjų išteklių populiacijos, taip pat stebėjimus;
 - (b) teikti pagalbą vietinėms žvejų bendruomenėms, ypač toms, kurių išlikimas priklauso nuo žvejybos, tenykščiams gyventojams ir moterims, be kita ko, techninę ir finansinę paramą, perduodant ir sleidžiant tradicines žinias apie jūrų gyvuosius išteklius bei žvejybos techniką ir atnaujinant žinias apie jūrų ekosistemas;
 - (c) parengti subalansuotos žemės ūkio plėtros strategijas, taip pat aplinkos apsaugos valdymą, remiant žuvų ūkiu užsiimančias bendruomenes;
 - (d) iškilus būtinybei, plėtoti ir stiprinti institucijas, galinčias įgyvendinti siekius ir veiksmus, susijusius su jūrų gyvųjų išteklių apsauga ir tvarkymu.
- 17.96 Ypatingos paramos, taikant valstybių bendradarbiavimą, prireiks siekiant pagerinti besivystančių šalių kvalifikaciją duomenų ir informacijos, mokslinių ir technologinių priemonių, žmonių darbo išteklių plėtros srityse, norint sudaryti galimybę efektyviai dalyvauti nuo jų jurisdikcijos priklausomų gyvųjų išteklių išsaugojimo ir subalansuoto naudojimo programose.

E) JŪRŲ APLINKOS IR KLIMATO KAITA NULEMIANČIŲ DIDŽIAUSIŲ NUKRYPTIMŲ NAGRINĖJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

17.97 Jūros aplinka yra lengvai pažeidžiama ir jautriai reaguoja į klimato bei atmosferos pokyčius. Pajūrio teritorijų, visų jūrų ir jūrų išteklių racionaliam naudojimui ir plėtrai, taip pat jūrų aplinkai išsaugoti reikia gebėti nustatyti dabartinę šių sistemų būklę ir numatyti būsimas sąlygas. Gaunant neretai netikslią informaciją, sunku veiksmingai tvarkytis ir nėra galimybės numatyti bei įvertinti aplinkos pokyčius. Reikia sistemingai rinkti duomenis apie jūrų aplinkos rodiklius, siekiant taikyti integruoto valdymo metodus ir numatyti visuotinės klimato kaitos bei atmosferos reiškinių, tokių kaip ozono sluoksnio plonėjimas, poveikį gyviesiems jūros ištekliams ir jūrų aplinkai. Siekiant nustatyti vandenynų ir visų jūrų įtaką pasaulinėms sistemoms ir numatyti gamtos bei žmonių sukeltus pokyčius jūrose ir pakrantėse, reikia restruktūrizuoti ir pertvarkyti priemones, įgalinančias rinkti, sisteminti ir skleisti tyrimų bei nuolatinių stebėjimų pagrindu gautą informaciją.

17.98 Yra daug neaiškumų dėl klimato kaitos ir ypač dėl jūros lygio pakilimo. Nedidelis jūros lygio pakilimas gali padaryti didelės žalos mažoms salelėms ir slėnioms pakrantėms. Veiklos strategijos turi būti grindžiamos patikimais duomenimis. Reikalingas išsipareigojimas dėl nenutrūkstamo mokslinio bendradarbiavimo, leidžiančio kaupti duomenis,

kurių reikia pasaulio klimato modeliams kurti ir neaiškumams sumažinti. Taip pat reikia imtis prevencinių priemonių, siekiant sumažinti galimus pavojus ir poveikį mažoms salelėms ir slėnioms bei pakrantės teritorijoms.

17.99 Kai kuriose pasaulio šalyse pastebėtas padidėjęs ultravioletinis spinduliavimas dėl plonėjančio ozono sluoksnio. Reikia įvertinti jo poveikį jūrų aplinkai, siekiant išsiaiškinti padėtį ir parengti veiklos pagrindus.

SIEKIAI

17.100 Valstybės, laikydamosi Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos dėl jūrų mokslinių tyrimų, išsipareigoja geriau išstudijuoti jūrų aplinką ir nustatyti jos įtaką pasauliniams procesams. Šiuo tikslu būtina:

- (a) skatinti mokslškai tyrinėti ir sistemingai stebėti jūrų aplinką, priklausančią šalies jurisdikcijai, taip pat atvirų jūrų aplinką, jos sąryšį su atmosferos reiškiniais, tokiais kaip ozono sluoksnio plonėjimas;
- (b) skatinti keitimąsi mokslinių tyrimų ir sistemingo stebėjimo bei tradicinių ekologinių žinių duomenimis ir informacija, taip pat užtikrinti, kad ji būtų prieinama strategijai rengiantiems pareigūnams ir visuomenei šalies mastu;
- (c) bendradarbiauti kuriant tam tikras suderintas procedūras, matavimo techniką, duomenų saugojimo ir valdymo sąlygas jūrų aplinkos moksliniam tyrimui ir sistemingam stebėjimui.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

17.101 Valstybės turi apsvarstyti galimybę, *inter alia*:

- (a) koordinuoti šalių ir regionų programas, numatančias stebėti reiškinius, vykstančius pakrantėse ir priekrantėse dėl klimato pokyčių, ir nustatyti tyrimų parametrus, būtinus jūrų ir pajūrio teritorijų valdymui visuose regionuose;
- (b) tikslinti jūrų būklės prognozes, užtikrinant pajūrio teritorijų gyventojų saugumą ir veiklos jūroje operacijų veiksmingumą;
- (c) bendradarbiauti siekiant sukurti specialias priemones, įgalinančias prisitaikyti prie galimų klimato pokyčių ir jūros lygio kilimo, tarp jų pasaulio mastu priimtos metodikos plėtrą pajūrio trapumui įvertinti, prognozavimo ir reagavimo strategijoms formuoti, ypač tokiose prioritetinėse teritorijose, kaip mažos salelės, slėnios teritorijos ir pakrantės;
- (d) apibrėžti vykdomas ir numatomas programas, skirtas sistemingam jūrų aplinkos stebėjimui, siekiant parengti integruotos veiklos kryptis ir nustatyti prioritetus, kaip nagrinėti svarbiausius vandenynų ir visų jūrų nukrypimus;
- (e) inicijuoti tyrimo programą, siekiant nustatyti dėl

stratosferinio ozono sluoksnio suplonėjimo padidėjusio ultravioletinio spinduliavimo biologinį poveikį jūroms ir įvertinti galimas pasekmes.

17.102 Pripažindami svarbų vandenynų ir visų jūrų vaidmenį švelninant galimus klimato pokyčius, Tarpvyriausybinė okeanografijos komisija (IOC) ir kitos svarbios Jungtinių Tautų institucijos, remiamos turtingų šalių išteklių ir patirties, turi nagrinėti, vertinti ir sistemingai stebėti vandenynų, kaip anglies telkinio, vaidmenį.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.103 Valstybės turi apsvarstyti galimybę, *inter alia*:

(a) plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą, ypač siekiant sustiprinti šalių mokslo ir technologijos priemones, analizuojant, vertinant ir prognozuojant pasaulio klimato ir aplinkos pokyčius;

(b) remti IOC vaidmenį, kartu su Pasauline meteorologijos organizacija, JT Aplinkos programa ir kitomis tarptautinėmis organizacijomis renkant, analizuojant ir skleidžiant duomenis bei informaciją apie vandenynus ir jūras, taip pat naudojantis Pasauline vandenynų stebėjimo sistema, ypač atkreipiant dėmesį į IOC poreikį visapusiškai suformuoti strategiją teikti mokymą ir techninę pagalbą besivystančioms šalims, naudojantis Mokymo, švietimo ir tarpusavio pagalbos (TEMA) programa;

(c) kurti įvairiašakes šalių informacijos bazes, kuriose būtų kaupiami mokslinių ir sistemingo stebėjimo programų rezultatai;

(d) sujunti šias duomenų bazes su esamomis duomenų ir informacijos teikimo priemonėmis, tokiomis kaip Pasaulinė klimato priežiūra ir Žemės priežiūra;

(e) bendradarbiauti siekiant keisti duomenimis ir informacija bei ją saugoti ir kaupti, naudojantis pasaulio ir regionų duomenų centrais;

(f) bendradarbiauti siekiant užtikrinti visapusišką besivystančių šalių dalyvavimą visose Jungtinių Tautų organizacijos ir institucijų tarptautinėse akcijose, renkant, analizuojant ir panaudojant duomenis bei informaciją.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

17.104 Valstybės dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu, taip pat bendradarbiaudamos su tarptautinėmis regionų sričių, regionų, tarpregioninėmis ir pasaulinėmis organizacijomis, turi apsvarstyti galimybę:

(a) bendradarbiauti plėtodamos pajūrio ir salų valstybių potencialą, tirti ir sistemingai stebėti jūras bei naudotis rezultatais;

(b) stiprinti įsteigtas šalių institucijas ir prireikus kurti tarptautines analizės ir prognozavimo priemones, siekiant parengti ir keisti regioniniais ir pasauliniais okeanografijos tyrimais bei prognozėmis ir sudaryti sąlygas tarptautiniams tyrimams ir mokymui šalies, regionų sričių ir regionų mastu. 17.105 Antarktidos, kaip mokslinių tyrimų, ir ypač tyrimų, kurie yra būtini pasaulio aplinkai pažinti, teritorijoje tyrimus atliekančios valstybės, pagal Antarktidos sutarties III straipsnį, turėtų ir toliau:

(a) užtikrinti tarptautinei bendruomenei galimybę laisvai naudotis tokių tyrimų duomenimis ir informacija;

(b) gerinti sąlygas tarptautinei mokslinei bendruomenei ir tam tikroms Jungtinių Tautų institucijoms naudotis tokiais duomenimis ir informacija, periodiškai organizuojant seminarus ir simpoziumus.

17.106 Valstybės turi stiprinti regionų sričių, regionų ir pasaulinių institucijų griežtą koordinavimą ir apsvarstyti priemones, įgalinančias plėtoti bei integruoti sistemingus stebėjimo tinklus. Tai būtų:

(a) esamų regioninių ir pasaulinių duomenų bazių apžvalga;

(b) priemonės, įgalinančios plėtoti palyginamus ir suderinamus metodus, patvirtinti metodologijas ir matakumus, rengti reguliarias mokslines apžvalgas, sudaryti sąlygas koregavimo priemonėms, susitarti dėl pateikimo ir laikmenų standarto bei perduoti surinktą informaciją potencialiems vartotojams;

(c) sistemingas pajūrio gamtinės aplinkos ir jūros lygio pokyčių stebėjimas, jūros taršos šaltinių fiksavimas ir žvejybos statistikos apžvalgos;

(d) vandenynų, visų jūrų ir pajūrio teritorijų statuso ar tendencijų periodinis įvertinimas.

17.107 Tarptautinis bendradarbiavimas per atitinkamas Jungtinių Tautų sistemos organizacijas, įgaliotas teikti paramą šalims koordinuotai kurti regionines sistemingo stebėjimo programas ir jas integruoti į Regionines jūrų programas, siekiant įgyvendinti regionų sričių, regionų ir pasaulines stebėjimo sistemas, pagrįstas duomenų mainų principu. Vienas iš tikslų turėtų būti toks - prognozuoti stichinių nelaimių padarinius dabartinei pajūrio fizinei ir socialinei-ekonominei infrastruktūrai.

17.108 Remdamosi padidėjusio ultravioletinio Žemę pasiekiančio spinduliavimo padarinių žmogaus sveikatai, žemės ūkiui ir jūrų aplinkai tyrimais, valstybės ir tarptautinės organizacijos turi apsvarstyti galimybę imtis atitinkamų žalos atitaisymo priemonių.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.109 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 750 milijonų dolerių, iš jų apie 480 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenauginėta. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos, įskaitant ir nelegvatinės, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

17.110 Išsivysčiusios šalys turi suteikti finansinę paramą tolesnei Pasaulio vandenynų stebėjimo sistemos plėtrai ir įgyvendinimui.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.111 Siekdamas išspręsti svarbiausių nukrypimų klausimą, sistemingai stebint ir tyrinėjant pakrantes bei jūras, valstybės turi bendradarbiauti, kurdamas procedūras, sudarančias sąlygas duomenų lyginamajai analizei ir patikimumui. Jos taip pat turi bendradarbiauti regionų sričių ir regionų mastu pagal esamas programas, naudotis bendra infrastruktūra ir brangiais bei sudėtingais įrengimais, kartu kurti patikimus metodus ir plėtoti žmonių darbo išteklius. Ypač reikia kreipti dėmesį į mokslo bei technikos žinių ir priemonių perdavimą šalims, ypač besivystančioms, kad jos plėtotų savo galimybes.

17.112 Gavusios prašymą, tarptautinės organizacijos turi paremti pajūrio šalis, įgyvendinant padidėjusio ultravioletinio spinduliavimo padarinių tyrimo projektus.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.113 Vastybės, savarankiškai arba dvišalio ir daugiašalio bendradarbiavimo pagrindu bei remiamos tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turi kurti ir diegti visapusiškas programas, ypač besivystančiose šalyse, skirtas suformuoti plačiam ir nuosekliam požiūriui į pagrindinių žmonių darbo išteklių poreikį jūros mokslų srityje.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

17.114 Valstybės turi palaikyti arba esant reikalui sukurti šalių mokslines ir technologines okeanografijos komisijas arba adekvačius organus, siekdamas plėtoti, remti ir

koordinuoti jūrų tyrimus ir glaudžiai bendradarbiauti su tarptautinėmis organizacijomis.

17.115 Valstybės turi panaudoti esamas regionų sričių ir regionų priemones, siekdamas plėtoti žinias apie jūrų aplinką, keistis informacija, organizuoti sistemingus stebėjimus bei vertinimus ir kuo geriau panaudoti mokslininkų, priemonių ir technikos potencialą. Jos taip pat turi bendradarbiauti keldamos besivystančių šalių atliekamų tyrimų kokybę.

F) TARPTAUTINIO, TAIP PAT REGIONINIO, BENDRADARBIAVIMO IR KOORDINAVIMO STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

17.116 Konstatuojama, kad tarptautinio bendradarbiavimo tikslas yra paremti ir papildyti šalių pastangas. Norint įgyvendinti strategijas ir veiksmus, numatytus jūrų ir pajūrio teritorijų klausimams skirtose programose srityse, reikalingos veiksmingos šalių, regionų ir pasaulinio lygio institucinės priemonės. Įsteigta daug jūrų klausimais kompetentingų nacionalinių ir tarptautinių, taip pat regioninių, institucijų Jungtinių Tautų organizacijoje ir už jos ribų, kurių ryšius reikia geriau koordinuoti ir plėtoti. Taip pat svarbu užtikrinti integruotą ir įvairialypį jūrų klausimų nagrinėjimą visuose lygmenyje.

SIEKIAI

17.117 Valstybės, atitinkamai jų politikai, prioritetams ir ištekliams, išsipareigoja skatinti institucines priemones, kurios yra būtinos šiame skyriuje apibrėžtiems programos punkтам įgyvendinti. Šiuo tikslu būtina:

(a) atitinkamus aplinką ir plėtrą nagrinėjančius veiksmus integruoti į jūrų ir pajūrio sritis šalies, regionų sričių, regionų ir pasaulio mastu;

(b) skatinti efektyvius informacijos mainus ir institucinius ryšius tarp dvišalių ir daugiašalių nacionalinių, regioninių, regionų sričių ir tarpregioninių institucijų, nagrinėjančių jūrų ir pajūrio teritorijų aplinką ir plėtrą;

(c) Jungtinių Tautų organizacijos ribose skatinti reguliarią tarpvyriausybę apžvalgą ir aptarimus jūrų ir pajūrio teritorijų aplinkos ir plėtos klausimais;

(d) skatinti naštų koordinavimo priemonių funkcionavimą Jungtinių Tautų sistemos padalinių, nagrinėjančių jūrų ir pajūrio teritorijų aplinkos ir plėtos klausimus, bei remti ryšius tarp atitinkamų tarptautinės plėtos institucijų.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

PASAULIO MASTU

17.118 Generalinė Asamblėja turi sudaryti sąlygas Jungtinių Tautų organizacijoje vyriausybėms reguliariai aptarti bendro pobūdžio jūrų ir pajūrio reikalus, tarp jų ir aplinkos bei plėtros klausimus, ir pareikalauti, kad Generalinis sekretorius bei Jungtinių Tautų organizacijos institucijų vykdomieji organai:

- (a) gerintų koordinavimą ir tobulintų susitarimus tarp atitinkamų Jungtinių Tautų organizacijų, atsakingų už jūrų ir pajūrio klausimus, taip pat jų regionų sričių ir regionų;
- (b) gerintų koordinavimą tarp šių organizacijų ir kitų Jungtinių Tautų, institucijų bei specializuotų agentūrų, nagrinėjančių plėtros, prekybos ir kitus ekonominius klausimus;
- (c) gerintų Jungtinių Tautų agentūrų, nagrinėjančių jūrų aplinkos klausimus, atstovavimą visą Jungtinių Tautų sistemą apimančio koordinavimo veikloje;
- (d) skatintų kiek galima glaudesnę bendradarbiavimą tarp Jungtinių Tautų agentūrų ir regionų sričių bei regionų pajūrio ir jūrų programų;
- (e) sukurtų centralizuotą informacijos sistemą apie įstatymus ir teisinius susitarimus jūrų aplinkos ir plėtros klausimais.

17.119 Valstybės susitaria, kad aplinkos politikoje turi būti atsižvelgiama į veiksnius, sąlygojančius jūrų aplinkos niokojimą ir numatant kelius, kaip diegiant aplinkosaugos priemones išvengti bereikalingų prekybos apribojimų. Prekybos politika aplinkosaugos tikslais neturėtų sukelti neteisėtos diskriminacijos arba maskuoti tarptautinės prekybos apribojimų. Turi būti vengiama vienašališkų veiksmų, sprendžiant aplinkosaugos problemas, išeinančias už importuojančios šalies jurisdikcijos ribų. Aplinkosaugos priemonės, kuriomis sprendžiamos ekologinės problemos, turi kiek įmanoma būti paremtos tarptautiniais susitarimais. Kad šalių vidaus priemonės tam tikriems aplinkosaugos siekiams įgyvendinti būtų veiksmingos, gali praversti prekybos priemonės. Jeigu aplinkosaugos nuostatoms įgyvendinti būtina imtis prekybos politikos priemonių, tokiu atveju turi būti taikomi tam tikri principai ir taisyklės. Tai, *inter alia*, ir nediskriminavimo principas; pasirinktas siekių įgyvendinimo būdas turėtų mažiausiai riboti prekybą; įsipareigojimas užtikrinti su aplinka susijusių priemonių skaidrumą ir reikiamą informaciją apie šalių reikalavimus; tam tikrų sąlygų ir reikalavimų nustatymas besivystančioms šalims, joms artėjant prie tarptautiniu mastu priimtų aplinkosaugos reikalavimų.

REGIONŲ SRIČIŲ IR REGIONŲ MASTU

17.120 Šalys turi apsvarstyti galimybę:

- (a) stiprinti ir reikalui esant plėtoti tarpvyrausybinių regioninių bendradarbiavimą, JT Aplinkosaugos programos Regionines jūrų programas, regionų ir regionų sričių žvejybos organizacijas bei regionines komisijas;
- (b) reikalui esant derinti Jungtinių Tautų ir kitų daugiašalių organizacijų veiklą regionų sričių ir regionų mastu, taip pat prirėkus sutelkti savo specialistų pajėgas;
- (c) periodiškai rengti tarpregionines konsultacijas;
- (d) sudaryti palankias sąlygas regionų centrams ir tinklams, tokiems kaip Regioniniai jūrų technologijos centrai, naudotis patirtimi ir technologijomis per atitinkamas šalių institucijas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.121 Valstybės turi:

- (a) skatinti keitimąsi informacija apie jūrų ir pajūrio problemas;
- (b) kelti tarptautinių organizacijų kompetenciją tvarkant informaciją ir remti šalių, regionų sričių ir regionų duomenų bei informacijos sistemų kūrimą. Tai gali būti ir tinklai, jungiantys šalis su panašiomis aplinkosaugos problemomis;
- (c) toliau plėtoti tarptautines priemones, tokias kaip Žemės stebėjimas ir Bendra jūrų taršos mokslinių aspektų ekspertų grupė (GESAMP).

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.122 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 50 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLINĖS IR TECHNOLOGINĖS PRIEMONĖS, ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

17.123 Įgyvendinimo priemonės, išdėstytos kituose programos punktuose, nagrinėjančiuose jūrų ir pajūrio klausimus, kurie yra išvardyti skyriuose apie mokslo ir technologijos priemones, žmonių darbo išteklių plėtrą ir

potencialo kūrimą, yra taip pat aktualios ir šiai programos daliai. Be to, valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindū turi parengti išsamią programą, skirtą pagrindinių žmonių darbo išteklių poreikio jūros mokslų klausimų sprendimui visais lygiais.

G) MAŽŲ SALELIŲ SUBALANSUOTA PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

17.124 Besivystančios valstybės, įsikūrusios mažose salelėse, ir nedidelės salų bendruomenės yra ypatingas atvejis tiek aplinkos, tiek plėtros požiūriu. Jos yra ekologiškai trapios ir pažeidžiamos. Dėl savo nedidelės teritorijos, ribotų išteklių, geografinio izoliuotumo nuo rinkų jos atsiduria ekonomiškai nepalankioje padėtyje ir negali su užmoju plėtoti savo ekonomikos. Mažų salelių valstybėms vandenynų ir pajūrio aplinka yra strategiškai svarbi ir vertinga.

17.125 Jų geografinis izoliuotumas sąlygoja daugybę unikalių gyvūnijos ir augalijos rūšių, sudarančių didelę dalį pasaulio biologinės įvairovės. Taip pat jos pasižymi turtingomis ir įvairiomis rūšimis, itin prisitaikiusiomis prie salų aplinkos, taip pat sugebėjimu išmintingai naudotis salelių ištekliais.

17.126 Mažų salelių valstybės susiduria su aplinkosaugos problemomis ir pajūrio zonos sunkumais ribotame žemės plote. Jos yra ypač neapsaugotos nuo pasaulinio klimato atšilimo ir jūros lygio kilimo, o kai kurioms mažoms slėnioms salelėms vis labiau gresia pavojus netekti visos šalies teritorijos. Dėl klimato pokyčių daugeliui tropinių salų taip pat tenka kovoti su tiesioginiais vis dažnėjančių ciklonų, audrų ir uraganų padariniais, todėl sutrinka jų socialinė ir ekonominė plėtra.

17.127 Kadangi mažų salelių pasirinkimo galimybės ribotos, planuojant ir įgyvendinant jų subalansuotą plėtrą kyla tam tikrų problemų. Mažų salelių valstybių galimybės išspręsti šias problemas yra sunkiai išsprendžiamos be bendradarbiavimo su tarptautine bendruomene ir jos pagalbos.

SIEKIAI

17.128 Valstybės įsipareigoja spręsti mažų salelių besivystančių valstybių subalansuotos plėtros problemas. Šiuo tikslu būtina:

(a) parengti ir įgyvendinti planus ir programas, skirtas paremti jų jūrų ir pajūrio išteklių subalansuotą plėtrą ir naudojimą be kita ko, ir gyvybinėms reikmėms tenkinti, išlaikant biologinę įvairovę ir keliant salelių gyventojų gerovę;

(b) imtis priemonių, įgalinančių mažų salelių valstybes veiksmingai, našiai ir subalansuotai spręsti aplinkos pokyčių klausimus, švelninti padarinius ir sumažinti grėsmę jūrų ir pajūrio ištekliams.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

17.129 Mažų salelių valstybės, palaikomos, jei reikia, tarptautinės bendruomenės ir remdamosi šalies bei tarptautinių organizacijų veikla, turėtų:

(a) iširti mažų salelių aplinkos ir plėtros savitumus, formuojančius aplinką, ir sudaryti jų gamtos išteklių, būdingos jūrų gyvūnijos ir biologinės įvairovės sąvadą;

(b) diegti priemones, įgalinančias apibrėžti ir stebėti mažų salelių pajėgumą išlaikyti, tam tikrą plėtros lygį ir jų išteklių atsargas;

(c) parengti artimiausius ir perspektyvinius subalansuotos plėtros planus, sukonzentruotus į nevienkartinį išteklių panaudojimą, integruojančius aplinkosaugos klausimus į ekonomikos ir įvairių šalių planavimą bei strategiją, apibrėžiančius priemones, reikalingas gyvybės rūšių ir bioįvairovei palaikyti bei nykstančioms rūšims ir gyvybinei jūrų aplinkai išsaugoti;

(d) taikyti pajūrio teritorijos valdymo priemones, tokias kaip planavimas, gyvenvietės parinkimas ir poveikio aplinkai įvertinimas, naudojantis Geografinėmis informacijos sistemomis (GIS), kurios tiktų unikalioms mažų salelių savybėms, atsižvelgiant į tradicines ir kultūrinės salų tenykščių gyventojų vertybes;

(e) peržvelgti esamus institucinius susitarimus ir imtis tinkamų institucijų reformų, kurios yra būtinos efektyviam subalansuotos plėtros planų įgyvendinimui, tarp jų diegti atskirų sričių koordinavimą ir bendruomenės dalyvavimą planavimo veikloje;

(f) įgyvendinti subalansuotos plėtros planus, taip pat aptarti ir pakoreguoti esamus neadekvačius principus ir praktinę veiklą;

(g) laikantis prevencinio ir išankstinio požiūrio, parengti ir įgyvendinti racionalias atsakomųjų veiksmų strategijas, įgalinančias reaguoti į ekologinius, socialinius ir ekonominius klimato kaitos ir jūros lygio kilimo padarinius bei parengti atitinkamus nepaprastosios padėties planus;

(h) skatinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą subalansuotos plėtros technologiją mažų salelių valstybėse ir išaiškinti nerekomenduotinas priemones dėl jų keliamos grėsmės pagrindinėms salų ekosistemoms.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

17.130 Reikia surinkti ir įvertinti papildomą informaciją apie salų geografines, aplinkos, kultūrinės, socialines ir ekonomines ypatybes, siekiant palengvinti planavimo procesą. Reikia išplėsti esamas salų duomenų bazes ir sukurti geografines informacijos sistemas bei pritaikyti jas salelių ypatumams.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

17.131 Mažų salelių valstybės, remiamos tarptautinių regionų sričių, regionų ar pasaulinių organizacijų, turi plėtoti ir stiprinti šalių, regionų ir regionų sričių bendradarbiavimą ir keitimąsi informacija, tarp jų reguliarius regioninius ir pasaulinius susitikimus mažų salelių valstybių subalansuotos plėtros klausimais, pirmąją pasaulinę konferenciją mažų salelių valstybių subalansuotos plėtros klausimais surengiant 1993 metais.

17.132 Tarptautinės regionų sričių, regionų ar pasaulinės organizacijos turi atskleisti ypatingus mažų salelių valstybių plėtros poreikius ir pripažinti pagalbos būtinumą, ypač plėtros ir subalansuotos plėtros planų įgyvendinimo atžvilgiu.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

17.133 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 130 milijonų dolerių, iš jų apie 50 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenauginėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

17.134 Regionų mastu reikia steigti arba stiprinti plėtros ir mokslinės informacijos skleidimo bei konsultacijų mažų salelių valstybėms tinkamų technikos priemonių ir technologijų klausimais centrus, ypač kreipiant dėmesį į pajūrio teritorijų, ypatingų ekonominių zonų ir jūrų išteklių valdymą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

17.135 Kadangi mažų salelių valstybių gyventojai negali turėti visų reikiamų sričių specialistų, mokymas apie integruotą pajūrio tvarkymą ir plėtrą turi būti sutelktas į rengimą vadybininkų ar mokslininkų, inžinierių ir pajūrio projektuotojų, kurie sugebėtų spręsti daugelį integruotam pajūrio valdymui svarbių klausimų. Išteklių vartotojai turėtų būti pasirengę atlikti valdymo ir apsaugos funkcijas ir taikyti principą "teršėjas moka" bei remti savo specialistų mokymą. Reikia pritaikyti švietimo sistemą šiems tikslams ir parengti specialias mokymo programas, skirtas integruotam salų tvarkymui ir plėtrai. Reikia ištraukti vietinį planavimą į švietimo programą visais lygiais ir rengti visuomenės sąmoningumo ugdymo programas, padedant nevyriausybinėms organizacijoms ir tenykščiams gyventojams.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

17.136 Mažų salelių valstybių bendrasis potencialas išlieka ribotas. Todėl reikia taip pertvarkyti turimas pajėgas, kad būtų veiksmingai išnaudojamos subalansuotos plėtros ir integruoto valdymo galimybės. Tuo pat metu būtina skirti reikiamą tarptautinės bendruomenės pagalbą nuolatiniam žmonių darbo išteklių stiprinimui, siekiant įgyvendinti subalansuotos plėtros planus.

17.137 Reikia panaudoti naujas technologijas, įgalinančias padidinti ribotų žmonių darbo išteklių našumą ir įvairovę, kad mažos bendruomenės įstengtų patenkinti savo reikmes. Reikia skatinti tradicinių žinių plėtrą ir taikymą, siekiant padidinti šalių galimybes įgyvendinti subalansuotą plėtrą.

¹ Šiame Darbotvarkės 21 skyriuje pateikiamos nuorodos į Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvenciją neriboja valstybių statuso Konvencijos pasirašymo, ratifikavimo ar prisijungimo prie jos atžvilgiu.

² Šiame Darbotvarkės 21 skyriuje pateikiamos nuorodos į Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvenciją neriboja valstybių, kurios vertina Konvenciją kaip vieningą dokumentą, statuso.

³ Niekas šiame skyriuje pateiktuose programos punktuose negali būti interpretuojama kaip valstybių, sprendžiančių savo nepriklausomybės ar jūrų plotų delimitacijos klausimus, teisių pažeidimas.

18

Gėlo vandens išteklių kokybės ir tiekimo apsauga: Integruotų metodų taikymas plėtojant vandens išteklių eksploatavimą ir tvarkymą

ĮVADAS

18.1 Gėlo vandens ištekliai sudaro Žemės hidrosferą ir yra jos ekosistemų nepakeičiama dalis. Gėlo vandens aplinką apibūdina hidrologinis ciklas įskaitant ir potvynius bei sausras, kurių padariniai kai kuriuose regionuose pastaruoju metu yra tapę pavojingesni ir dramatiškesni. Pasaulio klimato kaita ir atmosferos tarša taip pat galėjo padaryti įtakos gėlo vandens ištekliams bei jų kokybei, o kylant vandenyno lygiui, ėmė grėsti pakrančių slėnių bei nedidelių salelių ekosistemoms.

18.2 Vanduo reikalingas visoms gyvybės formoms. Svarbiausia yra užtikrinti, kad visi Žemės planetos gyventojai būtų aprūpinti tinkamos kokybės vandeniu, drauge palaikant ekosistemų hidrologines, biologines ir chemines funkcijas, derinant žmonių veiklą su gamtos sąlygomis ir užkertant kelią per vandenį plintantiems ligų sukėlėjams. Norint vartoti ribotus vandens išteklius ir apsaugoti juos nuo taršos, reikia pažangių technologijų, taip pat patobulintų įprastinių technologijų.

18.3 Daugelyje pasaulio regionų smarkiai trūkstant gėlo vandens, mažėjant jo atsargoms ir didėjant taršai, tuo pat metu plėtojant netinkamą, taršą didinančią veiklą, būtina vandens išteklius eksploatuoti ir tvarkyti integruotai. Integracija turi apimti visus susijusius gėlo vandens telkinius - ir paviršinius, ir gruntinius, taip pat prideramai atsižvelgti į vandens kiekybės ir kokybės aspektus. Reikia pripažinti, kad socialinės ir ekonominės plėtros kontekste vandens išteklių eksploatavimo plėtra apima įvairias sritis, o vandens tiekimu ir valymu suinteresuoti žemės ūkis, pramonė, miestų statyba, hidroenergetika, žvejyba vidaus vandenyse, transportas, poilsiaviečių projektavimas, žemumų ir lygių plotų tvarkymas bei kitos veiklos rūšys. Paviršinio ir požeminio vandens telkinių ir kitų galimų šaltinių racionalius naudojimo būdus reikia papildyti vandens apsaugos ir

nuostolių mažinimo priemonėmis. Tačiau pirmenybę reikia atiduoti potvynių prevencijos ir stebėjimo priemonėms, o kur reikia - nešmenų kontrolei.

18.4 Tarpvalstybiniai vandens ištekliai ir jų naudojimas yra labai svarbūs palei upes išsidėsčiusioms valstybėms. Tos valstybės turėtų bendradarbiauti laikydamosi egzistuojančių sutarčių ir/ar kitų svarbių susitarimų, paisydamos visų palei upes išsidėsčiusių valstybių interesų.

18.5 Gėlo vandens srityje parengta tokia programa:

- (a) integruota vandens išteklių eksploatavimo plėtra ir tvarkymas;
- (b) vandens išteklių įvertinimas;
- (c) vandens išteklių apsauga, vandens kokybė ir vandens telkinių ekosistemos;
- (d) geriamojo vandens tiekimas ir aplinkos būklės gerinimas;
- (e) vanduo ir subalansuota miestų plėtra;
- (f) vanduo subalansuotai maisto produktų gamybai ir kaimo plėtrai;
- (g) klimato kaitos poveikis vandens ištekliams.

PROGRAMOS SRITYS

A) INTEGRUOTA VANDENS IŠTEKLIŲ EKSPLOATAVIMO PLĖTRA IR TVARKYMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

18.6 Paprastai nepakankamai vertinama vandens išteklių eksploatavimo plėtros įtaka ūkio produktyvumui ir socialinei gerovei, nors visa socialinė ir ūkinė veikla labai priklauso nuo gėlo vandens tiekimo ir kokybės. Augant gyventojų skaičiui ir plečiantis ūkinei veiklai, daugelyje šalių atsiranda,

vandens stygius arba būtinybė riboti ūkio plėtrą. Vandens reikia vis daugiau: 70-80 procentų tenka skirti drėkinimui, kiek mažiau nei 20 procentų – pramonei ir vos 6 procentai tenka buities reikmėms. Nuo šio amžiaus paskutinio dešimtmečio bet kokioje veikloje svarbiausia yra visuotinis gėlo vandens išteklių, kaip tausotinų ir saugotinų, tvarkymas bei atskirų ūkio šakų vandens tiekimo programų integravimas į šalies ekonominę ir socialinę politiką. Tačiau paaiškėjo, kad atsakomybės už vandens išteklių eksploatavimo plėtrą, skatinant integruotą vandens ūkio tvarkymą, atskirų ūkio šakų žinybinis suskaidymas ir suskirstymas yra dar didesnė kliūtis nei buvo tikėtasi. Reikia efektyvių įgyvendinimo ir koordinavimo priemonių.

SIEKIAI

18.7 Bendras tikslas - patenkinti visų šalių gėlo vandens reikmes subalansuotai plėtrai.

18.8 Integruotas vandens išteklių valdymas pagrįstas prielaida, jog vanduo yra neatskiriama ekosistemos dalis, gamtos turtas ir socialinė bei ekonominė gėrybė, kurios kiekį ir kokybę nulemia jo vartojimo pobūdis. Šiuo aspektu vandens ištekliai turi būti saugomi atsižvelgiant į telkinių ekosistemų būklę ir šaltinio galingumą, siekiant patenkinti ir suderinti vandens reikmes žmonių veikloje. Plėtojant vandens išteklių eksploatavimą pirmiausia reikia pasirūpinti būtiniaisiais poreikiais ir ekosistemų išsaugojimu. Be kita ko, vandens vartotojai turi būti tinkamai apmokestinami.

18.9 Integruotas vandens išteklių valdymas, įvertinant visus su žeme ir vandeniu susijusius faktorius, turi aprėpti konkretų baseiną arba jo dalį. Tai keturi pagrindiniai siekiai:

(a) skatinti dinamišką ir nepaliaujamą daugeliu aspektų derinamą, visapusišką požiūrį į vandens išteklių valdymą, apimančią galimų gėlo vandens išteklių atsargų paiešką ir apsaugą, siekiant integruoti technologinius, socialinius bei ekonominius, aplinkosauginius ir žmonių sveikatos faktorius;

(b) subalansuotai ir racionaliai vartoti, projektuoti, išsaugoti ir tvarkyti vandens išteklius, atsižvelgiant į visos visuomenės poreikius ir prioritetus šalies ūkio plėtros politikoje;

(c) sprendžiant vandens išteklių vadymo klausimus ir priimant sprendimus parengti, įgyvendinti ir įvertinti projektus bei programas, kurios būtų ir ekonomiškai veiksmingos, ir socialiai priimtinos, laikantis konkrečios strategijos, pagrįstos visos visuomenės dalyvavimu - moterų, jaunimo, tenykščių gyventojų ir vietos bendruomenių;

(d) tinkamai pasirinkti ir plėtoti, ypač išsivysčiusiose šalyse, institucines, teises ir finansines priemones, užtikrinančias, kad vandens ūkio politika ir jos įgyvendinimas skatins subalansuotą socialinę pažangą ir ekonominę augimą.

18.10 Valstybėms, kurios naudojasi bendrais tarp-

valstybiniais vandens ištekliais, reikia parengti vandens išteklių strategiją bei veiklos programas ir jas atitinkamai derinti tarpusavyje.

18.11 Visos valstybės, pagal turimą potencialą ir išteklius, laikydamosi dvišalių ar daugiašalių bendradarbiavimo sutarčių, tarp jų ir Jungtinės Tautos bei kitos organizacijos, galėtų prisiimti tokius įsipareigojimus:

A) IKI 2000 METŲ:

- (i) parengti ir įvertinti kryptingas šalies veiklos programas, taip pat sukurti veikiančias atitinkamas institucines struktūras ir teises priemones;
- (ii) parengti veiksmingas vandens vartojimo programas racionaliems išteklių naudojimo modeliams diegti.

B) IKI 2025 METŲ:

- (i) įvykdyti ūkio padalinių įsipareigojimus visose gėlo vandens programų srityse.

Suprantama, šių įsipareigojimų, numatytų (A) paragrafo (i) ir (ii) punktuose, įgyvendinimo sėkmė priklausys nuo naujos ir papildomos finansinės paramos, kurią galės gauti besivystančios šalys pagal dalykiškas Generalinės asamblėjos 44/228 rezoliucijos nuostatas.

VEIKLA

18.12 Visos valstybės pagal savo galimybes ir turimus išteklius dvišalėmis bei daugiašalėmis bendradarbiavimo sutartimis, tarp jų su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis organizacijomis, galėtų šitaip tobulinti integruotą vandens išteklių valdymą:

(a) suformuluoti įvertintus ir kryptingus nacionalinės veiklos planus ir investicijų programas;

(b) integruoti galimų gėlo vandens tiekimo šaltinių apsaugos ir palaikymo priemones su vandens išteklių inventorizavimu, žemės naudojimo projektais, miško išteklių naudojimu, kalnų šlaitų ir upių krantų apsauga bei kitokia svarbia plėtros ir palaikymo veikla;

(c) plėtoti sąveikaujančias duomenų bazines, prognozavimo modelius, ekonominio planavimo modelius ir vandens išteklių tvarkymo bei planavimo metodus, kartu su poveikio aplinkai įvertinimo metodais;

(d) optimizuoti vandens išteklių paskirstymą esant techniniams ir socialiniams bei ekonominiams apribojimams;

(e) per poreikių reguliavimą, kainų svertus ir reglamentuojančias priemones įgyvendinti paskirstymo sprendimus;

(f) kontroliuoti potvynius ir sausras, taip pat nagrinėti

rizikos laipsnį ir įvertinti poveikį aplinkai bei socialinei padėčiai;

(g) Skatinti racionalaus vandens vartojimo schemas, ugdant visuomenės sąmoningumą, plėtojant švietimo programas ir taikant vandens tarifus ir kitus ekonominius svetus;

(h) mobilizuoti vandens išteklius, ypač sausringose ir pusiau sausringose teritorijose;

(i) skatinti tarptautinį bendradarbiavimą, atliekant gėlo vandens išteklių mokslinius tyrimus;

(j) atrasti naujus ir alternatyvius vandens tiekimo šaltinius, pvz., gėlinti jūros vandenį, dirbtinai papildyti gruntinio vandens išteklius, naudoti buities reikmėms ne aukščiausios kokybės vandenį, diegti pakartotinį vartoto vandens ciklą ir valyti vandenį;

(k) integruoti vandens (tiek paviršinių, tiek ir požeminių vandens šaltinių) kiekybės ir kokybės kontrolę;

(l) taupyti vandenį racionaliau jį vartojant ir mažinant nuotekų normas vartotojams, naudojant vandens taupymo prietaisus;

(m) remti vandens vartotojų grupes, palaikant optimalų vietinių vandens išteklių valdymą;

(n) įvairinti visuomenės dalyvavimo būdus ir juos įgyvendinti priimančias sprendimus, ypač stiprinti moterų vaidmenį tvarkant vandens išteklius;

(o) iki reikiamo lygio plėtoti ir stiprinti visų suinteresuotųjų pusių bendradarbiavimą, t.y.:

(i) laikantis šalių įstatymų, tuo pat metu decentralizuojant vyriausybės tarnybas, vandens išteklių valdymą daugiau perleisti žemiausiam atitinkamam lygiui - savi-valdybėms, privačioms įstaigoms ir bendrijoms;

(ii) šalies mastu integruotai planuoti ir tvarkyti vandens išteklius, taip pat, kur reikia, diegti nepriklausomą gėlo vandens ūkio valdymą laikantis šalies teisinių ir ekonominių nuostatų;

(iii) regiono mastu suderinti valstybines strategijas ir veiksmų planus;

(iv) pasauliniu mastu tiksliau apibrėžti tarptautinių organizacijų ir programų atsakomybę, darbų pasiskirstymą ir koordinavimą, drauge rengiant diskusijas ir patirties pasidalijimą srityse, susijusiose su vandens išteklių vadyba;

(p) skleisti informaciją, taip pat metodinius nurodymus, bei šviesti vandens vartotojus, minėti Jungtinių Tautų Pasaulinę vandens dieną.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.13 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 115 milijonų JAV dolerių tarptautinės bendrijos

dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybių neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.14 Susietų duomenų bazių, prognozavimo metodų ir ekonominio planavimo modelių, įgalinančių veiksmingai ir racionaliai spręsti vandens išteklių valdymo uždavinius, plėtrai reikalingos naujos technologijos, pvz., geografinės informacinės sistemos ir ekspertizės sistemos įvairių ūkio šakų informacijai rinkti, kaupti, nagrinėti ir pateikti bei optimaliai priimti sprendimus. Be to, naujiems ir alternatyviems vandens šaltiniams atrasti ir nebrangioms technologijoms sukurti reikia naujų taikomųjų tyrimų. Tai būtų naujų metodų ir technologijų pateikimas vienu kitoms besivystančioms šalims, pritaikymas ir išplėtojimas, taip pat vidinių galimybių plėtra, siekiant išspręsti inžinerines, ekonomines, aplinkosaugos ir socialines problemas valdant vandens išteklius ir numatant žmonių veiklos padarinius.

18.15 Vandenį laikant socialine reikme ir preke, galimi įvairūs vartotojų apmokestinimo variantai (tarp jų ir komunalinių, miesto, pramonės ir žemės ūkio vartotojų), ir juos reikia tiksliau įvertinti bei iširti. Tolesnė plėtra reikalauja ekonominių svėrų, kuriais būtų vertinamos numatytos išlaidos ir neatidėliojama aplinkos apsauga. Konkrečius mokymo tyrimus reikia atlikti mieste ir kaime.

18.16 Vandens išteklių plėtra ir valdymas turi būti integruotai planuojami, atsižvelgiant į ateities reikmes bei artimiausius poreikius, t. y. turi būti atsižvelgiama į optimaliai pagrįstus aplinkosaugos, ekonominius ir socialinius aspektus, į visų vartotojų reikmes bei būtinybę išvengti su vandeniu susijusios ir vandeniui gresiančios rizikos ir numatyti neatsiejamą socialinės bei ekonominės plėtros planavimo procesą. Įpareigojimas atsižvelgti į realius planavimo ir plėtros kaštus yra būtina subalansuoto vandens išteklių, kaip riboto ir pažeidžiamo šaltinio, valdymo sąlyga. Planavimo nuostatose turi atsispindėti investavimo, aplinkos apsaugos ir veiklos kaštų, taip pat ir nenumatytų išlaidų pateisinami variantai, pranokstantys kitus vandens naudojimo būdus. Laikantis tokių nuostatų realiai apmokestinamas nebūtinai vienodai kiekvienas vartotojas. Tačiau apmokestinimo metodika turi kiek įmanoma atspindėti ir tikrą vandens, kaip prekės, kainą ir bendrijos išgales sumokėti.

18.17 Vandens, kaip socialinės, ekonominės ir gyvybiškai svarbios prekės, vaidmuo turi būti svarbiausias kuriant jo reikmių valdymo metodus ir į tai turi būti atsižvelgima numatant vandens tausojimą ir pakartotinį naudojimą, išteklių vertinimą ir finansines priemones.

18.18 Numatant privataus ir valstybinio investavimo strategijų prioritetus reikia atsižvelgti į: (a) esamų projektų maksimalų panaudojimą optimaliai eksploatuojant ar rekonstruojant; (b) naujas alternatyvias technologijas; ir į (c) aplinkai ir žmogui palankią hidroenergetiką.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.19 Organizuojant vandens valdymą būtina nuo paties žemiausio lygmens šviesti ir mokyti visų rangų vandens ūkio specialistus ir užtikrinti, kad moterys lygiomis teisėmis dalyvautų švietimo ir mokymo programose. Ypač reikia pasirūpinti, kad būtų diegiami visuomenės dalyvavimo principai, taip pat ir didesnis moterų, jaunimo, tenykščių gyventojų bei vietos bendruomenių vaidmuo. Įvairius vandens ūkio valdymo įgūdžius turi išsiugdyti savivaldybės ir vandens ūkiui vadovaujančios institucijos, taip pat privatūs asmenys, vietinės ir (ar) nacionalinės visuomeninės organizacijos, kooperatyvai, korporacijos ir kitos vandens vartotojų grupės. Reikia nuolat šviesti visuomenę, pabrėžiant vandens svarbą ir tinkamą jo išteklių tvarkymą.

18.20 Kad galėtų įgyvendinti šiuos principus, bendruomenės turi turėti pakankamą potencialą. Tie, kas formuoja vandens išteklių plėtotės ir valdymo bet kokio masto struktūrą - tarptautiniu, šalies ar vietiniu lygiu, - turi užtikrinti, kad būtų priemonių potencialui kurti. Šios priemonės turi būti įvairios. Jas paprastai sudaro:

- (a) informavimo ir kompetencijos kūrimo programos, įsipareigojant mobilizuoti ir remti visus sluoksnius ir skatinti visuotinę ir vietinę veiklą, skatinančią tokias programas;
- (b) visų lygių vandens ūkio vadovų kvalifikacijos kėlimas, siekiant suteikti jiems daugiau žinių, būtinų priimančiam sprendimui;
- (c) kvalifikacijos kėlimo galimybių plėtojimas besivystančiose šalyse;
- (d) specialistų, taip pat ir pagalbinių darbuotojų, kvalifikacijos kėlimas;
- (e) profesinės veiklos struktūros gerinimas;
- (f) perdavimas reikiamų žinių ir technologijų, tiek duomenims rinkti, tiek ir numatytai plėtrai įgyvendinti, įskaitant netaršias technologijas ir žinias, būtinas norint geriausiai panaudoti turimas investavimo sistemas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.21 Integruotai įgyvendinant vandens išteklių vadybą, kur akivaizdžiai reikia, turi būti peržiūrėtas ir plėtojamas institucijų potencialas. Esamos administracinės struktūros dažniausiai pajėgia valdyti vietos vandens išteklius, tačiau gali prirėkti kurti naujas perspektyvias institucijas, pvz., upių baseinų, rajonų plėtros tarybas ir savivaldybių

komitetus. Nors socialinėje bei politinėje sistemoje vandens ūkio valdymas yra keletu lygmenų, tačiau poreikių vadyba salygojama su vandens ūkiu susijusių atitinkamo lygio institucijų plėtros, atsižvelgiant į būtinumą integruoti vandens ūkį į visą žemės valdymą.

18.22 Sudarant palankią aplinką žemiausio lygio valdymo struktūroms, vyriausybės vaidmuo yra mobilizuoti finansinius ir žmonių darbo išteklius, sukurti įstatymus, nustatyti normas ir kitas reguliavimo taisykles, vandens ir žemės išteklių kontrolę bei įvertinimą ir sukurti galimybes dalyvauti visuomenei. Tarptautinės agentūros ir finansinę paramą teikiantieji turi atlikti svarbų vaidmenį besivystančių šalių rėmimo kampanijoje, kai kuriama būtina palanki aplinka integruotai vandens išteklių vadybai. Kaip įprasta, čia įeina finansinė parama besivystančių šalių vietos institucijoms, tarp jų bendruomeninėms institucijoms, visuomeninėms organizacijoms ir moterų grupėms.

B) VANDENS IŠTEKLIŲ ĮVERTINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

18.23 Vandens išteklių įvertinimas, tarp jų ir galimų gėlo vandens tiekimo šaltinių, - tai nuolat kontroliuojami vandens šaltiniai, jų vandeningumas, priklausomumas ir vandens kokybė bei žmonių veiklos įtaka šiems šaltiniams. Taip įvertinus galima iš esmės juos optimaliai valdyti ir vertinti tolesnio jų plėtojimo galimybes. Tačiau vis labiau nerimaujama, kad kai prireiks tikslesnės ir patikimesnės informacijos apie vandens išteklius, hidrologinės tarnybos ir atitinkamos žinybos galės suteikti mažiau tokios informacijos nei anksčiau, ypač apie požeminius vandenis ir vandens kokybę. Didžiausios kliūtys - lėšų stoka įvertinti vandens šaltiniams, labai išsklaidytas hidrologinių paslaugų tinklas ir nepakankamas kvalifikuotų darbuotojų skaičius. Tuo pat metu besivystančioms šalims vis sunkiau duomenų rinkimui ir tvarkymui gauti pažangesnę technologiją. Vis dėlto gyvybiškai svarbu, siekiant įvertinti vandens šaltinius ir sumažinti potvynių, sausrų, dykumų efektą ir taršos poveikį, sukurti nacionalines duomenų bazes.

SIEKIAI

18.24 Remiantis Mar del Plata veiksmų planu, nuo 1990 m. ši programos sritis buvo išplėsta ir jos bendras tikslas - užtikrinti šaltinių vandeningumo ir kokybės įvertinimą bei prognozavimą tam, kad būtų įmanoma ateityje įtraukti visus turimus vandens šaltinius bei jų atsargas, nustatyti jų dabartinę kokybės būklę, numatyti galimą neatitikimą tarp

pasiūlos bei paklausos ir parengti moksliskai pagrįstą duomenų banką racionaliam vandens išteklių naudojimui.

18.25 Dėl to buvo numatyti šie penki konkretūs tikslai:

- (a) visoms šalims, nepriklausomai nuo jų išsivystymo lygio, sudaryti galimybę įsigyti vandens išteklių technologiją, atitinkančią jų reikmes, tarp jų ir klimato kaitos poveikio gėlo vandens šaltiniams įvertinimo metodus;
- (b) pasirūpinti, kad visos šalys pagal savo finansines galimybes skirtų lėšų vandens šaltinių įvertinimui atsižvelgiant į ekonomines ir socialines vandens išteklių duomenų reikmes;
- (c) užtikrinti, kad informacija apie įvertinimą bus visapusiškai naudojama pasirenkant vandens išteklių valdymo strategiją;
- (d) pasirūpinti, kad visos šalys įsteigtų institucijas, kurios užtikrintų veiksmingą integruotą informacijos apie turimų vandens šaltinių, upių baseinų požeminių sluoksnių vandeninumą ir vandens kokybę, rinkimą, apdorojimą, saugojimą ir skleidimą vartotojams;
- (e) pasirūpinti, kad vandens išteklių vertinimo institucijos pasamdytų tiek kvalifikuotų ir gabių darbuotojų, kiek reikia, ir tinkamai juos apmokytų bei keltų jų kvalifikaciją, kad jie sėkmingai vykdytų savo pareigas.

18.26 Visos valstybės pagal savo galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali užsibrėžti šiuos tikslus:

- (a) iki 2000 m. nuodugniai iširti ekonominę ir techninę galimybę įsteigti vandens išteklių vertinimo tarnybas;
- (b) tolimesnėje ateityje - turėti labai tankų hidrometrinį tinklą visiškai parengtų tarnybų darbui.

VEIKLA

18.27 Visos valstybės pagal savo galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali užsibrėžti šitokius tikslus:

A) INSTITUCIJŲ STRUKTŪRA

- (i) sukurti tinkamą politinę struktūrą ir numatyti šalies prioritetus;
- (ii) plėtoti šalių institucijų potencialą, tarp jų teises ir reglamentuojančias priemones, reikalingas jų vandens išteklių adekvatiam įvertinimui ir potvynius bei sausras prognozuojančių institucijų aprūpinimui užtikrinti;
- (iii) šalies mastu užmegzti ryšius tarp įvairių institucijų, atsakingų už hidrologinių duomenų rinkimą, saugojimą ir analizavimą, ir palaikyti veiksmingą jų bendradarbiavimą;
- (iv) bendradarbiauti vertinant tarpvalstybinių vandenu

ištekliais pagal ankstesnius susitarimus visų suinteresuotųjų valstybių, besiribojančių su tuo pačiu vandens telkiniu;

B) DUOMENŲ SISTEMOS:

- (i) peržvelgti ir įvertinti turimus duomenų tinklus, taip pat ir tuos, kurie teikia šio laikotarpio duomenis potvynių ir sausrų prognozavimui;
- (ii) tobulinti tinklus, kad jie pateiktų patikimus duomenis apie paviršinių ir gruntinių vandenu atsargas ir kokybę, taip pat reikiamus žemėnaudos duomenis;
- (iii) taikyti normatyvus ir kitas priemones, užtikrinančias duomenų suderinamumą;
- (iv) tobulinti priemones ir procedūras, skirtas kaupti, apdoroti ir analizuoti hidrologinius duomenis ir sudaryti parengtas tokiems duomenims prognozes, prieinamas potencialiems vartotojams;
- (v) sukurti visų turimų šalyje hidrologinių duomenų bazes;
- (vi) diegti "duomenų apsaugos" tarnybas, pvz., sukurti šalies vandenu išteklių duomenų archyvus;
- (vii) diegti tinkamas išbandytas technologijas hidrologinių duomenų apdorojimui;
- (viii) sudaryti ištisu sričių duomenų bazes iš taškinių hidrologinių duomenų;
- (ix) kur galima, įsisavinti geografinių informacinių sistemų distancinius jutiklius ir vartoti jų teikiamus duomenis;

C) DUOMENŲ SKLAIDA:

- (i) nustatyti duomenų apie vandens išteklius reikmes įvairiems projektavimo tikslams;
- (ii) išnagrinėti ir pateikti duomenis bei informaciją apie vandens išteklius tokiu pavidalu, kuris reikalingas šalies socialiniam ir ekonominiam planavimui bei valdymui, taip pat remtis jais aplinkos apsaugos strategijose ir konkrečiuose hidrologiniuose projektuose;
- (iii) pateikti plačiajai visuomenei ir civilinei gynybai potvynių bei sausrų prognozes.

D) MOKSLINIAI TYRIMAI IR PLĖTRA:

- (i) plėtoti šalių ir regionų masto, taip pat tarptautinius tyrimus bei parengti programas, skirtas išteklių tyrimams;
- (ii) kontroliuoti tiriamuosius darbus, siekiant užtikrinti, kad būtų pasinaudota vietine patirtimi bei kitais vietiniais šaltiniais atitinkamai suinteresuotosios šalies ar šalių reikmėms.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.28 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 355 milijonų JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybių neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.29 Svarbūs mokslo tiriamieji darbai šioje srityje būtų tokie:

- (a) pasaulinių hidrologinių modelių, padedančių analizuoti klimato pokyčių poveikį, ir vandens išteklių platus masto įvertinimo parengimas;
- (b) panaikinimas neatitikimo tarp Žemės hidrologijos ir ekologijos įvairius aspektus, tarp jų ir kritinius hidrologinius procesus, vykstančius nykstant ir nualinant žemes;
- (c) esminių vandens kokybę skatinančių procesų tyrimas, įgalinantis nustatyti priklausomybę tarp hidrologinių klodų ir biogeocheminių procesų. Mokslinio tyrimo modeliai turi būti pagrįsti hidrologinio balanso tyrimais ir taip pat atsižvelgti į vandens suvartojimą. Toks požiūris, jei galima, turi būti taikomas ir baseinų tyrimuose.

18.30 Norint įvertinti vandens išteklius, reikia patobulinti turimas technologijų perdavimo, pritaikymo ir įdiegimo sistemas, bei sukurti naują technologiją, kuria būtų galima naudotis vietinėmis sąlygomis, taip pat kurti vidines pajėgas. Prieš pradėdant tokius darbus, reikia parengti informacinius katalogus apie vandens šaltinius; tais katalogais aprūpinti vyriausybines tarnybas, privačius verslininkus, mokymo institucijas, konsultantų tarnybas, vietines vandens vartotojų organizacijas ir kt.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.31 Turi būti įsteigta institucijų vandens išteklių įvertinimui su reikiamu skaičiumi gerai apmokytų ir iniciatyvių darbuotojų minėtiems veiksniams atlikti. Reikia plėtoti vietinių, šalies, tarpvalstybinių, regiono mastu švietimo ir mokymo programas, pagal kurias būtų parengtas tinkamas skaičius apmokytų darbuotojų. Be to, reikia skatinti patrauklias darbo ir profesinės karjeros sąlygas specialistams ir techniniams darbuotojams. Visų lygių darbuotojų išteklius reikia nuolat kontroliuoti. Šią veiklą reikia plėtoti planingai, sudarant

švietimo ir mokymo galimybes bei rengiant tarptautines kursų bei konferencijų programas.

18.32 Kadangi gerai apmokyti žmonės yra ypač svarbūs vertinant vandens išteklius ir atliekant hidrologines prognozes, reikia ypač sutelkti dėmesį į šią sritį. Tikslas - patraukti ir išlaikyti pakankamą ir tinkamą išsilavinimo darbuotojų, atliekančių vandens išteklių įvertinimą, skaičių, kad būtų atlikti numatomi darbai. Šviesti reikia tiek šalies, tiek tarptautiniu mastu, o šalies rūpestis būtų sudaryti tinkamas įdarbinimo sąlygas.

18.33 Rekomenduojama veikla:

- (a) nustatyti švietimo ir mokymo reikmes, atitinkančias konkrečios šalies sąlygas;
- (b) sudaryti ir tobulinti švietimo bei kvalifikacijos kėlimo programas hidrologine tema aplinkos apsaugos ir plėtros kontekste, visų kategorijų darbuotojams, dirbantiems vandens išteklių vertinimo darbu, diegiant pažangią švietimo metodiką ten, kur tai įmanoma, ištraukiant į veiklą tiek vyrus, tiek ir moteris;
- (c) numatyti veiksmingą darbuotojų įdarbinimo ir atlyginimo strategiją šalies ir vietinių mastu.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.34 Vykdamas vandens išteklių įvertinimą šalies hidrologiniuose tinkluose, būtina skatinti aplinkos apsaugą visuose lygiuose. Šalies potencialui sustiprinti reikia skatinti visais lygiais tokią veiklą:

- (a) peržvegti vandens išteklių įvertinimo įstatyminę bazę ir normatyvus;
- (b) artimiau bendradarbiauti vandens ūkio agentūroms, ypač informacijos tiekėjams ir vartotojams;
- (c) įgyvendinti vandens išteklių valdymą, pagrįstą realių vandens išteklių ir planų vertinimu;
- (d) skatinti vandens vartotojų grupių dalyvavimą valdyme, tarp jų moterų, jaunimo, tenyškščių gyventojų ir vietos bendruomenių, siekiant geriau tvarkyti vandens išteklius.

C) VANDENS IŠTEKLIŲ APSAUGA, VANDENS KOKYBĖ IR VANDENS TELKINIŲ EKOSISTEMOS

VEIKLOS PAGRINDAI

18.35 Gėli vandenys yra nedalomi ištekliai. Pasaulio perspektyvinė gėlų vandenų išteklių plėtra turi būti suderinta ir vykdoma atsižvelgiant į tai, kad su gėlo vandens kokybe susiję elementai yra tiesiogiai tarpusavyje susiję. Dauguma pasaulio regionų susiduria su gėlo vandens šaltinių praradimo, pablogėjusios vandens kokybės ir paviršinių bei

požeminių vandens klodų problemomis. Didžiausios problemos, sąlygojančios upių ir ežerų vandens kokybę, kyla (jų mastą nulemia konkreiti situacija) dėl nepakankamai išvalytų buitinių nuotekų, nepakankamos pramoninių atliekų kontrolės, dėl to, kad prarandami arba sugriaunami vandens baseinų plotai, netinkamai parenkamos pramonės įmonių vietos, iškertami miškai, nekontroliuojamai įdirbami nauji žemės plotai ir plėtojama žemdirbystė. Dėl to veiksmingiau ištirpinamos trašos ir pesticidai. Vandens ekosistemos suyra, ir gėlų vandenų šaltiniams kyla reali grėsmė. Tam tikromis sąlygomis vandens ekosistemas taip pat veikia žemės drėkinimo projektai, pvz., užtvankos, upių nukreipimo, kitokių vandens įrenginių projektai. Dėl erozijos, nuosėdų, miško kirtimo ir dykumų efekto žemės degraduoja, o vandens telkinių statyba kai kuriais atvejais padarė neigiamą poveikį ekosistemoms. Daugelis šių problemų atsirado sukūrus aplinką griauančią modelį ir dėl visuomenės nepakankamo išprusimo bei mokslo apie paviršinių ir požeminių vandens klodų apsaugą stokos. Poveikis aplinkai ir žmogaus sveikatai sukelia konkrečius padarinius, kurių kontrolės priemonės neadekvačios ar daugelyje šalių net neįdiegtos. Labai plačiai paplitusi nuomonė apie sąsają tarp vandens išteklių eksploatavimo, valdymo, naudojimo bei valymo ir vandens ekosistemų. Jei galima, būtina laikytis prevencinio požiūrio, siekiant išvengti vėliau daug kainuosiančių vandens išteklių atstatymo, valymo ir plėtojimo priemonių.

SIEKIAI

18.36 Dėl sudėtingos gėlo vandens sistemų tarpusavio sąveikos vandens išteklių valdymas turi būti kompleksinis (apimti ir baseinų valdymą), taip pat adekvačiai turi būti atsižvelgiama į žmonių ir aplinkos poreikius. Sudarant Mar del Plata veiksmų planą jau buvo pripažinta vidinė sąveika tarp vandens išteklių plėtros projektų ir ženklų jų fizinių, cheminių, biologinių, sveikatos, socialinių bei ekonominių padarinių. Bendras aplinkos sveikatos tikslas buvo suformuluotas taip: “įvertinti įvairių vandens vartotojų aplinkai sukeltus padarinius, palaikyti priemones, užkertančias kelią per vandenį plintančioms ligoms.”³

18.37 Neprisotintųjų sluoksnių ir vandeningųjų klodų užteršimo mastas ir laipsnis ilgą laiką buvo nepakankamai vertinami dėl to, kad yra palyginti sunku prisigauti prie vandeningųjų klodų ir kad trūksta patikimos informacijos apie jų sistemas. Todėl vandens išteklių valdymas daugiausia nukreiptas į gruntinių vandenų apsaugą.

18.38 Siekiant į vandens išteklių valdymą įtraukti ir vandens kokybės elementus, reikia tuo pat metu spręsti tris uždavinius:

(a) palaikyti ekosistemų vientisumą laikantis vandens

ekosistemų išsaugojimo, tarp jų ir biotos išteklių, vadybos principo ir saugoti jas nuo sunykimo senkant baseinui;

(b) visuomenės sveikatos apsauga - uždavinys, reikalaujantis ne tik tiekti sveiką geriamąjį vandenį, bet ir užkirsti kelią ligų sukėlėjams vandens aplinkoje;

(c) žmonių darbo išteklių plėtojimas - tai potencialo garantija ir pagrindinė sąlyga, kurią įvykdžius galima užtikrinti vandens kokybę.

18.39 Šalys pagal galimybes bei turimus išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali užsibrėžti tokius tikslus:

(a) ištirti paviršinių ir gruntinių vandenų išteklius, kuriuos būtų galima racionaliai eksploatuoti, ir kitus perspektyvius vandens sąlygojamus išteklius; tuo pat metu pradėti šių išteklių subalansuotos apsaugos, tausojimo ir racionalaus naudojimo programas;

(b) išaiškinti visus įmanomus vandens tiekimo šaltinius ir trumpai aprašyti, kaip juos saugoti, tausoti ir racionaliai naudoti;

(c) parengti veiksmingas vandens taršos prevencijos ir kontrolės programas, pagrįstas įvairiomis strategijomis šaltinio taršai mažinti, poveikio aplinkai vertinimu ir galiojančiais patvirtintais normatyvais pagrindiniams taršos židiniams ir pavojingai išsklaidytai taršai, atsižvelgiant į socialinę ir ekonominę šalies būklę;

(d) pagal galimybes dalyvauti tarptautinėse vandens kokybės kontrolės ir valdymo programose, pvz., Pasaulinėje vandens kokybės kontrolės programoje (*angl. santrumpa - GEMS/WATER*), JTAP vykdomoje Aplinkos atžvilgiu racionalioje vidaus vandenų išteklių vadyboje (*angl. santrumpa - EMINWA*), FAO regioninėse vidaus vandenų žvejybos institucijose ir Tarptautinės reikšmės pelkingų vietovių, ypač vandens paukščių buveinių apsaugos konvencijoje (Ramsaro konvencijoje);

(e) sumažinti per vandenį plintančių ligų mastą, pirmiausia iki 2000 metų išnaikinti drakunkuliozę (*Dracunculiasis*) (Gvinėjos kirmėlinę ligą) ir onchocerciozę (*Onchocerciasis*) (upinį apakimą);

(f) pagal galimybes ir reikmes sukurti biologinių, sveikatos, fizinių ir cheminių sąlygų kokybės kriterijus visoms paviršinio ir požeminio vandens ūkio institucijoms, susijusioms su vykdomu vandens kokybės gerinimu;

(g) vandens išteklių valdymą, taip pat vandens ekosistemų ir gėlų vandenų biotos apsaugą traktuoti kaip dalį racionalaus aplinkos valdymo;

(h) vykdyti gėlų vandenų ir jų telkinių aplinkos ekosistemų, taip pat žūklės, hidrotechnikos įrenginių žemdirbystės racionalią aplinkosauginę vadybą ir numatyti biologinės įvairovės palaikymo strategijas.

VEIKLA

18.40 Šalys pagal galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turėtų užsibrėžti šitokius tiklus:

A) VANDENS IŠTEKLIŲ APSAUGA IR ATSTATYMAS:

- (i) sukurti ir plėtoti visų sričių technikos bei institucijų potencialą galimiems vandens šaltiniams atrasti ir jiems apsaugoti;
- (ii) nustatyti galimus vandens tiekimo šaltinius ir parengti nacionalinius plėtos kontūrus;
- (iii) parengti valstybinius planus vandens ištekliams apsaugoti ir išlaikyti;
- (iv) atstatyti svarbius, bet sunykusius baseinus, ypač salelėse;
- (v) aktyvinti administracines ir teisines priemones, siekiant apsaugoti nuo brovimosi į egzistuojančius ir galimus panaudoti baseinus.

B) VANDENS TARŠOS PROFILAKTIKA IR KONTROLĖ

- (i) kur tinka, taikyti "teršėjas moka" principą visiems šaltiniams, taip pat gerinti paties šaltinio ir jo aplinkos sanitarijos sąlygas;
- (ii) palaikyti valymo įrangos statybas buitinėms ir pramoninėms nuotekoms valyti ir diegti tinkamas technologijas, atsižvelgiant į priimtinas tradicijas ir vietinę patirtį;
- (iii) nustatyti kanalizuojamų nuotekų ir jų aplinkos vandenių kokybės normatyvus;
- (iv) kur įmanoma, imtis atsargumo priemonių vandens kokybei užtikrinti, ypač kreipiant dėmesį į taršos mažinimą ir prevenciją, naujų technologijų naudojimą, gamybos procesų pakeitimą, šaltinių taršos mažinimą ir pakartotiną bei antrinį nuotekų panaudojimą, valymą ir aplinkai saugų kanalizavimą;
- (v) būtinai atlikti visų svarbiausių vandens šaltinių eksploatavimo ir plėtos projektų, galinčių pakenkti vandens kokybei ir vandens ekosistemoms, poveikio aplinkai įvertinimą, drauge numatant tinkamas sistemų atkūrimo priemones; taip pat atidžiai kontroliuoti naujų pramonės objektų įrengimą, kietųjų atliekų sąvartynų ir infrastruktūros kūrimo projektus;
- (vi) diegti rizikos vertinimą ir užkirsti kelią pavojui, priimant nutarimus ir užtikrinant, kad bus laikomasi tų nutarimų;
- (vii) pasirinkti ir taikyti tinkamiausius aplinkai projektus prieinamomis kainomis, siekiant išvengti išsklaidytos taršos, konkrečiai, ribotai, racionaliai ir planingai vartojant azoto trąšas ir kitas chemines medžiagas (pesticidus, herbicidus) žemės ūkyje;

(viii) remti ir skatinti tinkamai apdorotų ir išvalytų nuotekų panaudojimą žemės ūkyje, vandens ūkyje, pramonėje ir kituose sektoriuose.

C) ŠVARIOS TECHNOLOGIJOS DIEGIMAS IR TAIKYMAS

- (i) kontroliuoti pramonės nuotekas, taip pat diegti mažai taršias technologijas bei vandens pakartotinį ciklą taikant visas atsargumo priemones, pagrįstas išsamia apsisvalymo ciklo analize;
- (ii) valyti kanalizacijos nuotekas, ir išvalytas panaudoti žemės ir vandens ūkyje;
- (iii) plėtoti biotechnologiją, *inter alia*, nuotekų valymui, biotrašų gamybai ir kitokiai veiklai;
- (iv) plėtoti tinkamus metodus vandens taršos kontrolei, atsižvelgiant į priimtinas tradicijas ir vietinę patirtį;

D) GRUNTINIŲ VANDENŲ APSAUGA

- (i) plėtoti žemdirbystę, nepažeidžiant gruntinių vandenių;
- (ii) diegti būtinas priemones, siekiant sumažinti vandenių druskėjimą salelių ir pakrančių žemumose dėl jūros lygio kilimo ar per didelio pajūrio vandeningų klodų eksploatavimo;
- (iii) užkirsti kelią vandeningų klodų taršai, kontroliuojant kenksmingas medžiagas, galinčias prasiskverbti į gruntą ir sudaryti apsaugos zonas gruntinių vandenių papildymo ir eksploatavimo vietose;
- (iv) projektuoti ir tvarkyti sąvartynus, remiantis nuodugnia hidrogeologine informacija ir poveikio aplinkai įvertinimu, diegiant pažangiausias patirtį ir geriausias turimas technologijas;
- (v) diegti priemones, gerinančias šulinių ir vandenviečių teritorijų saugumą ir vientisumą, siekiant sumažinti biologinių patogenų ir pavojingų cheminių medžiagų prasiskverbimą į vandeningus kodus šulinių vietose;
- (vi) esant reikalui, kontroliuoti paviršinių ir gruntinių vandenių, kuriuos galėjo paveikti kenksmingos ir pavojingos medžiagos, kokybę;

E) VANDENS TELKINIŲ EKOSISTEMŲ APSAUGA

- (i) rekonstruoti užterštus ir sunykusius vandens telkinius, atstatant vandenių biotos buveines ir ekosistemas;
- (ii) parengti žemdirbystei ir kitoms reikmėms skirtos žemės naudojimo programas, taip pat vykdyti atitinkamą veiklą, tausojant ir naudojant gruntinių vandenių išteklius, svarbius žemės ūkio gamybai ir tropikų bioįvairovei;
- (iii) saugoti ir tausoti pelkes (dėl jų aplinkos ir buveinių svarbos daugeliui rūšių), atsižvelgiant į socialinius ir ekonominius veiksnius;

- (iv) reguliuoti kenksmingas vandenių gyventojų rūšis, galinčias sunaikinti kitas rūšis.

F) GĖLŪJŲ VANDENŲ GYVŪJŲ IŠTEKLIŲ APSAUGA

- (i) kontroliuoti vandenių kokybę, išlaikant jų tinkamumą žvejybai vidaus vandenyse plėtoti;
- (ii) saugoti ekosistemas nuo taršos ir sunykimo, diegiant gėlūjų vandenių biotos ugdymo projektus.

G) VANDENS IŠTEKLIŲ IR VANDENŲ, Į KURIUOS SUTEKA ATLIEKOS, STEBĖJIMAI IR PRIEŽIŪRA

- (i) sukurti vandenių, į kuriuos patenka atliekos, ir koncentruotų bei išsklaidytų taršos šaltinių nuolatinio stebėjimo tinklą;
- (ii) palaikyti ir plėtoti geografinės informacijos sistemas, taikomas vertinti poveikį aplinkai;
- (iii) stebėti taršos šaltinius, siekiant užtikrinti normatyvų ir reikalavimų laikymąsi, taip pat griežtai laikytis išmetimų leidimų išdavimo tvarkos;
- (iv) kontroliuoti žemės ūkyje vartojamas medžiagas, galinčias daryti neigiamą poveikį aplinkai;
- (v) racionaliai naudoti žemę, siekiant užkirsti kelią dirvų sunykimui, erozijai ir ežerų bei kitų vandens šaltinių uždumblėjimui.

H) VALSTYBINĖS IR TARPTAUTINĖS TEISINĖS PRIEMONĖS, KURIŲ GALI PRIREIKTI VANDENS IŠTEKLIŲ KOKYBEI TINKAMAI APSAUGOTI, YPAČ:

- (i) vykdant valstybinių ir tarpvalstybinių vandenių taršos bei jos poveikio kontrolę;
- (ii) kontroliuojant tolimes oro teršalų pernašas;
- (iii) kontroliuojant netyčinius ir (arba) tyčinius nuotekų išsiliejimus į šalies ir (ar) tarpvalstybinius vandens telkinius;
- (iv) vertinant poveikį aplinkai.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.41 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 1 milijardą, iš jų 340 milijonų JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybės neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.42 Šalys turėtų rengti bendrus mokslinius techninius projektus, tinkamus bet kuriam vandens baseinui ar šaliai. Šalys turi numatyti, kaip stiprinti ir plėtoti nacionalinius mokslinio tyrimo centrus, susietus į tinklus ir remiamus regioninių hidrologinių tyrimų institutų. Turi būti aktyviai palaikoma šiaurės ir pietų mokslinių tyrimų centrų ir tarptautinių hidrologinių mokslinių tyrimų institucijų veikla šioje srityje. Svarbu, kad tam tikra nedidelė dalis vandens šaltinių plėtros projektų lėšų, ypač iš užsienio šaltinių finansuojamų projektų, būtų skirta moksliniams tyrimams ir jų plėtočiai.

18.43 Sudėtingų vandens sistemų stebėjimams ir vertinimui dažnai būtina atlikti daugiašakius tyrimus, kur bendroje programoje dalyvautų įvairios institucijos ir mokslininkai. Tarptautinės vandens kokybės programos, tokios kaip GEMS/WATER, turi būti nukreiptos į besivystančių šalių vandenių kokybę. Parankios vartotojui programos ir geografinių informacinių sistemų (GIS) bei Pasaulinės mokslinės informacinės duomenų bazės (GRID) metodai turi būti diegiami stebėjimo duomenų vadybai, analizei ir interpretavimui bei vadovavimo strategijoms parengti.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.44 Reikia pasirinkti pažangius metodus specialistams profesionalams ir vadovams rengti, siekiant patenkinti besikeičiančius poreikius ir išspręsti naujas kylančias problemas. Vandens taršos klausimus reikia spręsti lanksčiau ir plėtojant jų taikomąjį pobūdį. Už vandens kokybę atsakingos organizacijos turi reguliariai vykdyti visų lygių mokomąją veiklą, o specifiniams vandens kokybės stebėjimo ir kontrolės klausimams turi būti skirti pažangūs mokymo metodai, tarp jų ir mokymo igūdžių lavinimas, kvalifikacijos kėlimas darbo vietoje, seminarai problemoms spręsti ir kvalifikacijos kėlimo kursai.

18.45 Atitinkama veikla turėtų aprėpti žmonių darbo išteklių plėtojimą ir gerinimą savivaldybių struktūrose saugant, valdant ir vartojant vandens išteklius, ypač miestų teritorijose, taip pat nacionalinių ir regioninių techninių bei inžinerinių vandens kokybės apsaugos ir kontrolės kursų organizavimą esamose mokyklose bei švietimo ar mokymo kursų apie vandens šaltinių apsaugą ir tausojimą laboratorijų ir lauko technikams, moterims ir kitoms vandens vartotojų grupėms.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.46 Efektyviai vandens išteklių ir ekosistemų apsaugai nuo taršos būtina gerokai didinti daugelio šalių dabartinį

potencialą. Vandens kokybės gerinimo programos reikalauja tam tikros infrastruktūros ir darbuotojų, kurie numatytų ir diegtų techninius sprendimus, taip pat įgyvendintų įstatymų vykdymo kontrolę. Viena iš svarbiausių šio meto ir ateities problemų yra šių priemonių nenutrūkstamas diegimas ir nuolatinė parama. Reikia imtis neatidėliotinių veiksnių daugelyje sričių, kad nedingtų ankstesnių investicijų paskatinti išteklių.

D) GERIAMOJO VANDENS TIEKIMAS IR APLINKOS SANITARINĖS BŪKLĖS GERINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

18.47 Aplinkai išsaugoti, sveikatai stiprinti ir skurdui įveikti gyvybiškai svarbu yra vandens tiekimas ir aplinkos sanitarinė būklė. Tyras vanduo nepaprastai svarbus ir tradicinėms bei plėtojamosioms veiklos rūšims. Nustatyta, kad 80 % visų ligų ir daugiau nei trečdali mirčių besivystančiose šalyse sukelia užterštas vanduo, ir vidutiniškai dešimtoji dalis žmogaus veiklaus gyvenimo prarandama dėl vandens sukeltų ligų. Sutelkus pastangas per devintąjį dešimtmetį šimtai milijonų skurstančių pasaulio žmonių buvo aprūpinti vandeniu ir sanitarijos paslaugomis. Svarbiausias iš šių darbų buvo 1981 m. paskelbta Tarptautinė geriamojo vandens tiekimo ir sanitarinės būklės gerinimo dekada, kurią inspiravo 1977 metais įvykusios Jungtinių Tautų vandens konferencijos priimtas Mar del Plata veiksmų planas. Buvo visuotinai priimta prielaida, kad "visi žmonės, nesvarbu kokio sluoksnio ar socialinės bei ekonominės padėties, turi teisę gauti tiek ir tokios kokybės geriamojo vandens, kiek reikia jų gyvybiškai svarbiems poreikiams patenkinti".⁴ Dekados tikslas buvo iki 1990 metų aprūpinti tyru vandeniu ir sanitarijos paslaugomis apleistas miestų ir kaimų teritorijas, tačiau net ir tokio pažangaus poslinkio nepakako. Vienas iš trijų gyventojų besivystančiame pasaulyje dar neturi šių dviejų gyvybiškai svarbių sąlygų sveikatai ir orumui. Taip pat pripažįstama, kad kanalizacijos nuotekos yra svarbi priežastis, dėl kurios blogėja vandens kokybė besivystančiose šalyse, o įdiegus galimas tinkamas technologijas bei pastačius nuotekų valymo įrengimus padėtis galėtų labai pagerėti.

SIEKIAI

18.48 Niu Delio pareiškimu (priimtu Pasauliniame konsultaciniame susitikime Tyro vandens ir aplinkos sanitarinės būklės dešimtajam dešimtmečiui klausimais, įvykusiame 1990 m. rugsėjo 10-14 dienomis Niu Delyje) įteisintas būtinumas nenutrūkstamai ir racionaliai tiekti švarų vandenį

viesiems - reikiama jo kiekį bei tinkamai išvalytą, laikantis principo "šiek tiek visiems nei daugiau kai kuriems". Programos tikslus apibūdina keturi esminiai principai:

- (a) aplinkos apsauga ir sveikatos priežiūra, integruotai valdant vandens išteklius ir tvarkant nuotekas bei kietąsias atliekas;
- (b) institucijų reformos, taikant integruotus metodus ir keičiant procedūras, požiūrius bei elgseną, plačiai įtraukiant moteris į šios srities visų lygių institucijas;
- (c) bendruomenių savivalda tvarkant paslaugas, paremta savivaldos institucijų stiprinimo priemonėmis, įgyvendinant ir palaikant vandens tiekimo bei nuotekų valymo programas;
- (d) racionali finansų praktika, geriau valdant turimus aktyvus ir plačiai naudojant tinkamas technologijas.

18.49 Įgyta patirtis rodo, kad kiekviena šalis atskirai turi nusistatyti konkrečius tikslus. Pasaulio viršūnių susitikime vaikų klausimais 1990 m. rugsėjo mėnesį valstybių ir vyriausybės vadovai kvietė siekti, kad vandens tiekimas būtų prieinamas visiems ir iki 1995 m. būtų likviduotos Gvinėjos kirmėlinės ligos. O kad siekis iki 2025 m. visiems tiekti vandenį būtų kuo realistiškesnis, apskaičiuota, jog kasmet reikės investuoti du kartus daugiau nei dabar. Todėl norint įgyvendinti nūdienius ir ateities siekius, reikia plėtoti nedaug kainuojančias atitinkamas paslaugas, kurias įmanoma įgyvendinti ir palaikyti bendruomenės mastu.

VEIKLA

18.50 Visos valstybės pagal savo galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugišales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali imtis tokios veiklos:

A) APLINKOS APSAUGA IR SVEIKATA

- (i) sukurti apsaugos zonas geriamojo vandens tiekimo šaltiniams;
- (ii) šalinti kanalizacijos nuotekas, naudojant tinkamas nuotekų valymo sistemas miestuose ir kaimo vietovėse;
- (iii) plėtoti vandens tiekimą mieste bei kaime ir lietaus vandens surinkimo sistemas, ypač salelėse, greta žiedinės vandens tiekimo sistemos;
- (iv) kur galima, statyti ir plėtoti nuotekų valymo įrenginius bei drenavimo sistemas;
- (v) valyti ir iš naujo saugiai panaudoti buitines bei pramonines nuotekas miestuose ir kaimuose;
- (vi) kontroliuoti per vandenį plintančias ligas.

B) GYVENTOJAI IR INSTITUCIJOS

- (i) skatinti vyriausybės veiksmus vandens išteklių

vadyboje, taip pat suteikti visus įgaliojimus savivaldos institucijoms;

(ii) skatinti vandens išteklių plėtrą ir vadybą, remiantis dalyvavimo principu, įtraukiant visų lygių vartotojus, projektuotojus ir politikus;

(iii) taikyti principą, pagal kurį vandentvarkos projektų kūrimo ir įdiegimo sprendimai būtų priimami laikantis visų suinteresuotų vartotojų nuomonės;

(iv) įtraukti į veiklą kuo platesnius visuomenės sluoksnius, be kita ko, sudarant programas moterims;

(v) plėtoti visapusiškas švietimo programas, ypač kreipiant dėmesį į higieną, savivaldos vaidmenį ir pavojaus mažinimą;

(vi) remti tarptautinės paramos priemones, finansuojant, įgyvendinant ir tęsiant programas.

C) VALSTYBINIS IR BENDRUOMENINIS VALDYMAS:

(i) remti bendruomenes ir padėti joms tvarkyti savo sistemas optimaliu būdu;

(ii) skatinti vietinius gyventojus, ypač moteris, jaunimą, tenyksičius gyventojus ir bendruomenes tvarkyti vandens išteklius;

(iii) stiprinti ryšius tarp valstybinio vandens išteklių planavimo ir bendruomeninio savivaldybių tvarkymo tarnybų;

(iv) integruoti vandens išteklių valdymą bendruomenėse į bendrus planus;

(v) gerinti pirminį sveikatos ir aplinkos apsaugos lygį, kartu keliant vietos bendruomenių kvalifikaciją, mokant atitinkamų vandens išteklių tvarkymo metodikų ir pirminės sveikatos priežiūros;

(vi) padėti paslaugų agentūroms dirbti ekonomiškai ir nedelsiant atsiliepti į gyventojų poreikius;

(vii) kaupti daugiau dėmesio į nepakankamai aptarnaujamas kaimo ir vargingas priemiesčių teritorijas;

(viii) remontuoti ir rekonstruoti sutrikusias sistemas, mažinti nuostolius, saugiai panaudojant vandenį ir nuotekas dar kartą;

(ix) palaikyti racionalaus vandens vartojimo ir nenutrūkstamo tiekimo programas;

(x) tirti ir plėtoti tinkamus techninius sprendimus;

(xi) labai padidinti miestų vandenvals pajėgumą, atitinkamai didėjančiai apkrovai.

D) INFORMACIJOS PARENGIMAS IR VISUOMENĖS INFORMAVIMAS BEI JOS DALYVAVIMAS ŠVIETIME

(i) sustiprinti vandens tiekimo stebėjimus ir informacijos vadybą tarpvalstybinio ir šalies mastu;

(ii) kasmet apdoroti, išnagrinėti ir paskelbti stebėjimų rezultatus šalies ir savivaldybių mastu, kaip šios srities vadybos ir informavimo priemonę;

(iii) remtis tam tikrais šalies ir pasaulio vandens ūkio rodikliais, siekiant sutelkti dėmesį į šią sritį ir pritraukti lėšų;

(iv) gerinti šios srities koordinavimą, planavimą ir valdymą, palaikant stebėjimus ir informacijos sklaidą, siekiant padidinti šios srities finansavimo galimybes, ypač paremiant pačių bendruomenių projektus.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.51 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 20 milijardų, iš jų apie 7,4 milijono JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybės nesvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.52 Siekiant užtikrinti priimtinas ir aplinkai palankias vandens tiekimo paslaugas, reikia pasirinkti technologijas, tenkinančias suinteresuotos bendruomenės reikmes ir priderintas jos sąlygoms. Todėl projektuojant reikėtų atsižvelgti į technikos, sveikatos, socialinius, ekonominius, teritorinius, žinybinius ir aplinkosaugos kriterijus, kurie nulemtų numatomos sistemos rodiklius, apimtį ir kainą. Dalykiškas tarptautines paramos programas besivystančioms šalims reikėtų nukreipti taip, kad jos, *inter alia*:

(a) pateiktų kiek įmanoma pigesnes mokslines ir technines priemones;

(b) kiek galima panaudotų tradicinius būdus ir vietinę patirtį, kuo plačiau įtraukdamos vietines pajėgas;

(c) padėtų šalies technikos ir (ar) mokslo institucijoms kurti mokomąsias programas, skirtas vandentvarkai ir vandenvalai bei su jomis susijusioms sritims.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.53 Siekiant veiksmingai tvarkyti vandens tiekimą ir gerinti sanitarijos sąlygas šalies, regiono, rajono ir bendruomenės mastu bei kuo efektyviau panaudoti lėšas, reikia šalyje išugdyti reikiamą skaičių specialistų ir apmokyti techninius darbuotojus. Tam šalis turi turėti darbo jėgos planus, atsižvelgiant į nūdienos reikmes ir numatomą plėtrą. Todėl reikia sustiprinti šalies mokymo institucijas, kad jos galėtų vaidinti pagrindinį vaidmenį didinant potencialą. Taip pat labai svarbu išmokyti moteris tinkamai naudotis įranga, tvarkyti

vandens išteklius ir rūpintis aplinkos sanitarinės būklės gerinimu.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.54 Vandens tiekimo ir sanitarinės būklės gerinimo programų įgyvendinimas - kiekvienos šalies pareiga. Skirtingu laipsniu atsakomybę už projektų įgyvendinimą ir sistemų veiksmingumą turėtų dalytis administracinės institucijos drauge su visuomene ir pavieniais vartotojais. Tai taip pat reiškia, kad šalies valdymo institucijos kartu su Jungtinių Tautų organizacija ir kitomis užsienio pagalbos agentūromis, remiančiomis nacionalines programas, turėtų sukurti visų lygių bendradarbiavimo priemones. Tai ypač svarbu norint įgyti bendruomenės pritarimą ir palaikymą. Tam reikia, kad bendruomenė (ypač moterys) būtų plačiau įtraukta ir dalyvautų kuriant koncepcijas, planuojant, priimant sprendimus, įgyvendinant ir vertinant vandens tiekimo ir sanitarinės būklės gerinimo projektus.

18.55 Turi būti kuriamas visų administravimo lygių potencialas, t.y. plėtojamos bei koordinuojamos institucijos, palaikomas specialistų ugdymas, bendruomenių dalyvavimas, švietimas ir raštingumas sveikatos ir higienos srityse, atsižvelgiant į būtinumą stiprinti sveikatą ir socialinę bei ekonominę plėtrą per vandens tiekimą ir sanitarinės būklės įtaką gyvenamajai aplinkai. Todėl potencialo didinimas turėtų būti vienas iš esminių klausimų įgyvendinimo strategijose. Institucijų pajėgumas yra vienodai svarbus vandens ūkiui ir jo įrangai, turint galvoje jų finansavimo koordinavimą. Tai galima padaryti dar projektavimo ar programos rengimo etape, aiškiai apibrėžiant tikslus ir siekius. Šia prasme ypač svarbu, kad besivystančios šalys techniškai bendradarbiautų ir dalytųsi turima informacija bei patirtimi, kad "neišradinėtų rato" iš naujo. Daugelyje šalių jau įsitikinta, kad tokia nuostata yra veiksmingiausia ir ekonomiškai prarankiausia.

E) VANDUO IR SUBALANSUOTA MIESTŲ PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

18.56 Kito šimtmečio pradžioje daugiau nei pusė Žemės gyventojų gyvens miestuose. Iki 2025 metų šis santykis išaugs iki 60 procentų ir sudarys apie 5 milijardus gyventojų. Spartus miesto gyventojų skaičiaus augimas ir industrializavimas labai riboja vandens išteklių ir aplinkos apsaugos galimybes daugelyje miestų. Ypač reikia atkreipti dėmesį į didėjantį urbanizacijos poveikį vandens sąnaudoms bei į esminį vietinių žinybų ir savivaldybių vaidmenį, valdant vandens tiekimą, vartojimą ir jo valymo įrangą, ypač

besivystančiose šalyse, kurioms reikalinga tam tikra parama. Trūkstant lėšų ribotiems gėlo vandens ištekliams plėsti, ypač pakertama šalies pramonės, žemės ūkio ir gyvenviečių plėtra bei ekonomikos augimas. Optimaliau valdant miesto vandens išteklius, be kita ko, atsisakant nesubalansuoto vartojimo modelių, galima gerokai sumažinti miesto ir kaimo varguomenės skurdą, užtikrinti geresnę sveikatą ir pakelti gyvenimo lygį. Dauguma didmiesčių yra susitelkę apie upių žiotis, kur kartojasi potvyniai ir atoslūgiai, bei pakrančių zonose. Dėl tokios padėties didėja buitinių ir pramoninių nuotekų kiekis ir jų keliama tarša, taip pat pernelyg intensyviai eksploatuojami turimi vandens ištekliai, didėja pavojus jūrinei aplinkai ir gėlo vandens šaltiniams.

SIEKIAI

18.57 Šios programos tikslas - paskatinti savivaldybių ir šalių vyriausybių pastangas ir padidinti jų galimybes palaikyti šalies plėtrą ir gamybą, tai pat protingai bei neniokojant aplinkos valdyti miestų vandens išteklius. Palaikant šį siekį reikia apibrėžti ir įgyvendinti strategijas bei veiksmus, kuriais užtikrinamas nuolatinis turimo vandens tiekimas, tenkinant nūdienos ir ateityje numatomas reikmes, ir sustabdyti dabar įsigalėjusią tendenciją alinti ir eikvoti išteklius.

18.58 Visos valstybės pagal savo galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali siekti tokių tikslų:

- a) iki 2000 metų pasiekti, kad visi miestų gyventojai gautų bent 40 litrų švaraus vandens vienam gyventojui per parą ir kad 75 procentai miesto gyventojų turėtų visus patogumus (šeimai ar komunalinius);
- b) iki 2000 metų pasiekti, kad būtų sudaryti ir taikomi kokybiniai bei kiekybiniai buitinių ir pramoninių nuotekų normatyvai;
- c) iki 2000 metų pasiekti, kad 75 procentai miestuose susidarančių kietųjų atliekų būtų renkamos ar perdirbamos nedarant žalos aplinkai.

VEIKLA

18.59 Visos valstybės pagal savo galimybes bei išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis organizacijomis, gali imtis šitokios veiklos:

A) VANDENS IŠTEKLIŲ TAUSOJIMAS IR JŲ TARŠOS MAŽINIMAS

- (i) imtis sanitarinio nuotekų valymo priemonių, kurių

pagrindas - aplinką tausojančios racionaliai pigios ir atnaujinamos technologijos;

- (i) įgyvendinti miestuose liūčių kanalizacijos ir drenavimo programas;
- (ii) skatinti nuotekų ir kietųjų atliekų perdirbimą ir antrinį panaudojimą;
- (iii) kontroliuoti pramoninius taršos šaltinius, siekiant apsaugoti vandens išteklius;
- (iv) apsaugoti upių baseinus nuo želdinių sunaikinimo bei nualinimo ir nuo pavojingos aplinkai veiklos upių aukštupiuose;
- (v) plėtoti mokslinius tyrimus apie miškų plėtrą, poveikį vandens išteklių palaikymui;
- i) skatinti geriausius žemės ūkio chemikalų vartojimo ir tvarkymo būdus, kuriais būtų mažiausiai kenkiama vandens ištekliams.

B) OPTIMALUS VANDENS IŠTEKLIŲ PASKIRSTYMAS

- (i) suderinti miestų plėtros planavimą su prieinamais ir subalansuotais vandens ištekliais;
- (ii) patenkinti pagrindines miesto gyventojų vandens reikmes;
- (iii) įvesti tarifus vandeniui, atsižvelgiant į kiekvienos šalies aplinkybes, kurie kiek galima geriau atitiktų kritinius įvairių veiksmų nulemtus vandens kaštus, ypač gamybinėje veikloje.

C) INSTITUCINĖS /TEISINĖS/ VALDYMO REFORMOS

- (i) vandens išteklius tvarkyti atsižvelgiant į miesto reikmes;
- (ii) palaikyti žemėnaudos planų sudarymą valstybiniame ir savivaldybių lygyje, siekiant visapusiškai atsižvelgti į vandens išteklių plėtrą;
- (iii) panaudoti nevyriausybių organizacijų, privataus sektoriaus ir vietinių gyventojų potencialą derinant visuomenės ir strateginius interesus vandens išteklių srityje.

D) VISUOMENĖS DALYVAVIMO SKATINIMAS

- (i) pradėti visuomenės informavimo kampanijas, skatinant taupiau vartoti vandenį;
- (ii) skatinti visuomenės atidumą vandens kokybės miestuose palaikymo klausimams;
- (iii) skatinti visuomenę dalyvauti renkant, perdirbant ir šalinant atliekas.

E) PARAMA SAVIVALDYBĖMS

- (i) kurti įstatymus ir politiką, skatinančius investuoti į miestų vandens išteklių ir atliekų vadybą ir atspindinčius miestų įnašą į šalies ūkio plėtrą;

- (ii) gyvenviečių materialinio aprūpinimo ir paslaugų teikimo tvarkymui skirti pradinių lėšų ir techninę paramą;
- (iii) kiek įmanoma, palaikyti miestų komunalinio vandens ūkio, kietųjų atliekų ir nuotekų aptarnavimo tinklo autonomiją ir finansinį savarankiškumą;
- (iv) paruošti ir išlaikyti vandens ūkio, nuotekų ir kietųjų atliekų tvarkymo aukšto ir žemesnio lygio specialistus.

F) SANITARIJOS PASLAUGŲ IŠPLĖTIMAS

- (i) įgyvendinti vandens, tiekimo, valymo ir nuotekų tvarkymo programas, nukreiptas į miestų varguomenės reikmes;
- (ii) sudaryti sąlygas pasirinkti pigias vandens tiekimo ir sanitarinės būklės gerinimo technologijas;
- (iii) diegti vartotojų pasirinktas technologijas ir paslaugas atsižvelgiant į jų pasiryžimą mokėti už jas;
- (iv) mobilizuoti ir skatinti moteris aktyviai dalyvauti vandens tvarkymo veikloje;
- (v) jei reikia, teikti įrangą ir techninę bazę vietinėms vandens ir vandens vartotojų bendrijoms, siekiant sutvarkyti bendruomenių vandens tiekimo sistemas ir viešuosius tualetus;
- (vi) išnagrinėti esamų blogai veikiančių sistemų galimybes ir perspektyvą sutvarkyti jų veikimą ir priežiūrą.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.60 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 20 milijardų, iš jų apie 4,5 milijono JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybės neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.61 Devintajame dešimtmetyje pastebimai padaryta pažanga kuriant ir taikant nebrangias vandens tiekimo ir valymo technologijas. Programoje numatyta toliau tęsti šį darbą, ypač kuriant atitinkamas valymo ir atliekų šalinimo technologijas vargingoms tankiai apgyvendintoms miesto teritorijoms. Taip pat reikėtų tarptautiniu mastu keistis informacija, kad šios srities specialistai sužinotų apie galimybę įsigyti tinkamas nebrangias technologijas ir apie jų privalumus. Visuomenės informavimo kampanijose taip pat bus stengiamasi įveikti vartotojų pasipriešinimą ne

pirmojo būtinumo paslaugoms, pabrėžiant jų patikimumo ir tvarumo naudą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.62 Akivaizdu, kad iš visų šios programos elementų būtinausia nuolat tobulinti šio sektoriaus institucijų visų lygių darbuotojų mokymą ir specialybės žinių gilinimą. Specialios mokymosi programos apims darbuotojų apmokymą darbo bendruomenėse, nebrangių technologijų, finansų vadybos ir integruoto vandens išteklių planavimo. Reikia skirti lėšų mobilizuoti ir padėti moterims, jaunimui, vietiniams gyventojams ir jų bendruomenėms aktyviai įsitraukti į vandens išteklių tvarkymo tarnybas ir palaikyti vandens ūkio ir vartotojų komitetus, mokant darbuotojus dirbti išdininko, sekretoriaus ir ūkvedžio darba. Turi būti parengtos mokymo programos moterims, konkrečiai nukreiptos į miesto vandens išteklių tausojimą ir vandens kokybės priežiūrą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.63 Institucijų įstatymų leidybos ir valdymo struktūrų stiprinimas kartu su žmonių potencialo plėtra sudaro kertinius šios programos elementus. Būtina pažangos sąlyga gerinant vandens tiekimo ir sanitarines paslaugas yra sukurti institucinę struktūrą, kuri užtikrintų, kad numatant miestų plėtrą bus atsižvelgta į šią dieną nepakankamai aptarnaujamų gyventojų realias reikmes ir galimą jų veiklą. Integruoti žinybų veiklos principai, kaip svarbi miestų vandens išteklių vadybos nuostata, diktuoja būtinumą kurti šalies ir miestų masto institucijų ryšius, todėl į programą įtraukti siūlymai steigti sričių planavimo grupes. Siūlymai geriau kontroliuoti ir mažinti taršą sėkmingiau įgyvendinami tinkamai derinant ekonominius ir valdymo svertus, papildant juos atitinkamais stebėjimais bei priežiūra, aplinkosaugos klausimus pavedant savivaldybėms.

18.64 Viena iš siūlomos veiklos kryptių yra tinkamų projektavimo normų, reikalavimų vandens kokybei ir nuotekų užterštumo laipsnio nustatymas. Programoje taip pat numatyta remti ir stiprinti vandens tiekimo ir valymo tarnybų galimybes ir plėtoti jų autonomiją bei finansinį savarankiškumą. Pripažįstama, kad dabartinių vandens tiekimo ir valymo tarnybų veikla daugelyje šalių turi rimtų trūkumų. Reikia techninės ir finansinės paramos, siekiant padėti šalims gerinti ir tinkamai prižiūrėti esamas bei naujas sistemas.

F) VANDUO SUBALANSUOTAI MAISTO PRODUKTŲ GAMYBAI IR KAIMO PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

18.65 Maisto produktų gamybos optimizavimui vis daugiau įtakos turi racionalūs ir efektyvūs vandens vartojimo ir tausojimo įgūdžiai - visų pirma melioracijos plėtra ir vadyba, taip pat vandens išteklių vadyba, atsižvelgiant į laistomas teritorijas, galvijų aprūpinimą vandeniu, žvejybą vidaus vandenyse ir žemės bei miškų ūkį. Daugelyje šalių maisto kokybė yra vienas iš svarbiausių prioritetų, o žemės ūkio uždavinys yra ne tik aprūpinti maistu augantį gyventojų skaičių, bet ir tausoti vandenį kitoms reikmėms. Todėl tenka derinti, kaip plėtoti ir diegti vandenį tausojančias technologijas su vandens išteklių vadybos metodais, ugdant bendruomenių pajėgumą, suteikiant joms galimybę steigti institucijas ir inicijuoti kaimo gyventojų buityje naujų metodų - tiek natūraliai drėkinamos, tiek ir irigacinės žemdirbystės - diegimą. Be to, kaimo gyventojams turi būti geriau prieinamos geriamojo vandens tiekimo ir sanitarinės paslaugos. Tai sunki, bet įmanoma vykdyti užduotis, jei bus laikomasi tinkamų priemonių ir programos visuose lygiuose - savivaldos, šalies ir tarpvalstybiniame. Praeitą dešimtmetį labai išsiplėtus laistomiems žemės plotams, dirbtinio drėkinimo sistemų našumas ir veikimas buvo labai ribojami vandens tiekimo ir jo druskėjimo. Kaip paprastai problemų kėlė finansiniai ir rinkos nesklaidumai. Dirvožemio erozija, netinkamas gamtos išteklių tvarkymas ir per didelis jų eksploatavimas bei vandens tiekimo problemos - visa tai besivystančiose šalyse buvo skurdo, nepriteklių ir bado priežastis. Dirvožemio erozija, atsiradusi nuganius ganyklas, labai dažnai sukelia ežerų uždumblėjimą. Labai dažnai, drėkinimo sistemos kuriamos neatsižvelgus į jų poveikį aplinkai, neįvertinus vandens nukreipimo į kitus baseinus padarinių, taip pat neįvertinus socialinio poveikio upių slėnių gyventojams.

18.66 Nepakankamai tiekiant tinkamos kokybės vandens, labai sumažėja galvijų auginimo daugelyje šalių galimybės, o netinkamai šalinant jų išmatas, gali būti užteršti vandens, skirti žmonėms ir gyvuliams, šaltiniai. Reikalavimai galvijų geriamam vandeniui labai priklauso nuo jų rūšies ir laikymo sąlygų. Nustatyta, kad geriamo vandens poreikis galvijams pasaulyje dabar sudaro apie 60 milijardų litrų per parą; remiantis galvijų skaičiaus augimo skaičiavimais, numatoma, kad artimiausioje ateityje vartojimas per parą padidės 0,4 milijardo litrų per metus.

18.67 Žvejyba gėlavandeniuose ežeruose ir upėse yra svarbus maisto ir proteino šaltinis. Žvejyba vidaus vandenyse turi būti taip tvarkoma, kad vandens telkinių gyvūnų, naudojamų maistui, vartojimas didėtų aplinkai palankiausiu būdu. Tam būtina palaikyti vandens kokybę ir kiekį, taip

pat vandens aplinkos funkcinę struktūrą. Kita vertus - žvejyba ir vandentvarka savaime pažeidžia vandens ekosistemas; todėl jų plėtra turi būti vykdoma atsižvelgiant į metodinius nurodymus poveikiui riboti. Šiandien žvejybos vidaus vandenyse - tiek gėluose, tiek pusiau gėluose - apimtis siekia apie 7 milijonus tonų per metus ir iki 2000 metų galėtų pasiekti 16 milijonų tonų per metus. Tačiau bet koks poveikis aplinkai gali sumažinti šį augimą.

SIEKIAI

18.68 Esminiai strateginiai principai visapusiškai ir atsižvelgiant į įvairius aspektus vandens išteklių valdymui kaimo aplinkai saugiu būdu, galėtų būti tokie:

- (a) turi būti suvokiama, kad vandens ištekliai yra riboti, ekonominė vertė atspindi jų socialinę ir ūkinę, kaip pagrindinių reikmių tenkinimo, svarbą;
- (b) vietos bendruomenės privalo dalyvauti visose vandens išteklių valdymo fazėse, atsižvelgiant į moterų lemiamą vaidmenį kasdien vartojant ir tausojant vandenį;
- (c) vandens išteklių vadyba turi būti plėtojama kaip dalis bendrosios politikos visais klausimais: (i) žmonių sveikata; (ii) maisto gamyba, laikymu ir paskirstymu, (iii) stichinių nelaimių padarinių mažinimu; (iv) aplinkos apsauga ir gamtos išteklių išsaugojimu;
- (d) paremti išskirtinį kaimo gyventojų, ypač moterų, vaidmenį.

18.69 FAO drauge su kitomis organizacijomis pradėjo Tarptautinę vandens ūkio ir subalansuotos žemės ūkio plėtros veiksmų programą (IAP-WASAD). Šios Veiksmų programos svarbiausias tikslas yra padėti besivystančioms šalims integruotai planuoti, plėtoti ir valdyti vandens išteklius, kad būtų tenkinamos nūdienės ir ateityje galimos gamybos reikmės, atsižvelgiant į aplinkos apsaugą.

18.70 Laikantis veiksmų programos parengta schema, kaip optimaliai vartoti vandenį žemės ūkio reikmėms ir nustatytos prioritutinės veiklos srities šalies, regiono ir pasauliniu mastu. Pagal maisto poreikius, pagal agroklimate zonas bei vandens ir žemės santykį numatyti kiekybiniai reikalavimai naujoms drėkinimo sistemoms projektuoti, senoms sistemoms pagerinti ir užpelkėjusioms bei sudruskėjusioms žemėms numelioruoti, atliekant drenažą 130 besivystančių šalių.

18.71 FAO pasaulinės perspektyvos drėkinimui, drenavimui ar nedidelės apimties hidrologinėms programoms iki 2000 metų 130 besivystančių šalių yra tokios: (a) sukurti naujas drėkinimo sistemas 15,2 milijonų hektarų; (b) pagerinti ir (ar) modernizuoti 12 milijonų hektarų turimų sistemų; (c) įrengti drenavimo ir vandens kontrolės priemones 7 milijonuose hektarų; ir (d) 10 milijonų hektarų atlikti nedidelės apimties hidrologines programas ir konservavimo darbus.

18.72 Naujų drėkinamų teritorijų plėtra aptartuoju lygiu

gali sukelti aplinkosaugos problemų, nes ji susijusi su pelkių naikinimu, vandens tarša, padidėjusiu uždumblėjimu ir bioįvairovės mažėjimu. Todėl naujos drėkinimo sistemos turėtų būti diegiamos įvertinus poveikį aplinkai, priklausomai nuo sistemos apimties, jei numatoma, kad aplinkai gali būti padarytas didelis neigiamas poveikis. Svarstant naujus drėkinimo sistemų projektus, reikėtų įvertinti racionalią eksploatavimą bei našumo ar gamybos apimties padidėjimą, bet kurių egzistuojančių sistemų pajėgumą aptarnauti tas pačias apylinkes. Reikėtų nuodugniai įvertinti drėkinimo sistemų technologijas, taip pat galimą jų neati-tikimą kitoms žemės naudojimo schemoms. Naudinga įtraukti vandens vartotojų grupes.

18.73 Reikėtų užtikrinti, kad visų šalių kaimo bendruomenės, pagal savo galimybes ir turimus išteklius bei tinkamai naudodamosi tarptautiniu bendradarbiavimu, gautų tiek, kiek reikia, ir tinkamai išvalyto tyro vandens savo sveikatos reikmėms ir esminėms vietinės aplinkos sąlygoms išsaugoti nepaveiktoms.

18.74 Vandens ūkio tvarkymo gairės žvejybos vidaus vandenyse ir žuvininkystės aspektu apima vandens kokybės ir kiekio reikalavimus optimaliai gamybai ir siekiant išvengti vandens taršos dėl ūkinės veiklos vandens telkiniuose. Veiksmų programa nukreipta padėti susitarimus sudarančioms šalims tvarkyti žvejybą vidaus vandenyse, palaikant subalansuotą žūklės organizavimą bei racionalių aplinkai saugiu būdu diegimą į intensyvjėjančią ūkinę veiklą vandens telkiniuose.

18.75 Vandens ūkio valdymo nuostatos, siekiant aprūpinti galvijus vandeniu, yra dvejopos: atitinkamo geriamojo vandens kiekio tiekimas ir geriamojo vandens kokybės palaikymas atitinkamai konkrečioms galvijų rūšims. Dėl to yra platus diapazonas druskos ir patogeninių organizmų kiekiui. Esant dideliems skirtumams regione ir tarp atskirų šalių, neįmanoma užsibrėžti pasaulinių reikalavimų.

VEIKLA

18.76 Visos valstybės pagal galimybes ir jų turimus išteklius ir per dvišales bei daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali imtis tokios veiklos:

A) VANDENS TIEKIMAS IR SANITARINĖS BŪKLĖS GERINIMAS NETURINTIEMS PATOGUMŲ KAIMO VARGUOMENĖS SLUOKSNIAMS:

- (i) nustatyti šalies politikos ir biudžeto prioritetus, atsižvelgiant į besiplečiančią paslaugų apimtį;
- (ii) diegti tinkamas technologijas;
- (iii) įvesti tinkamus kaštų padengimo svetus, įvertinant poreikių valdymo veiksmingumą ir objektyvumą;

- (iv) paremti bendruomeninę nuosavybę ir teises į vandens tiekimo ir sanitarinės būklės galimybes;
- (v) įdiegti stebėjimo ir vertinimo sistemas;
- (vi) plėtoti kaimo vandens tiekimo ir nuotekų valymo sistemas, kreipiant dėmesį į institucijų kūrimą, veiksmingą vadovavimą ir tinkamą paslaugų finansavimo struktūrą;
- (vii) sustiprinti sanitarinį švietimą ir likviduoti ligų židinius;
- (viii) įsisavinti tinkamas vandens valymo technologijas;
- (ix) pasirinkti aplinkos tvarkymo priemones, įgalinančias kontroliuoti ligų sukėlėjus.

B) RACIONALUS VANDENS NAUDOJIMAS

- (i) padidinti vandens naudojimo žemės ūkyje veiksmingumą ir apimtį, siekiant kiek galima geriau panaudoti ribotus vandens išteklius;
- (ii) plėtoti vandentvarkos ir žemėtvarkos tyrimus dirbtinio ir natūralaus drėkinimo sąlygomis;
- (iii) vykdyti stebėjimus ir vertinti drėkinimo projektų įgyvendinimą, siekiant užtikrinti, *inter alia*, kad projektas būtų optimaliai eksploatuojamas ir nenukrypstamai jo laikomasi;
- (iv) remti vandens vartotojų grupes, siekiant pagerinti vietinio lygio vadovavimą;
- (v) tinkamai panaudoti santykinai sūrius vandenius drėkinimui.

C) UŽPELKĖJIMAS, DRUSKINGUMO KONTROLIAVIMAS IR DRENAVIMAS

- (i) žemės ūkyje, kur naudojamas laistymas, naudoti paviršinių drenažų, kad nesusidarytų užtvindyti ir užpelkėjusių plotų;
- (ii) diegti dirbtinį drenavimą dirbtinai drėkinamuose ir laistomuose žemės plotuose;
- (iii) panaudoti paviršinius ir gruntinius vandenius drauge vykdam stebėjimus ir vandens balanso tyrimus;
- (iv) praktikuoti drenavimą drėkinamose sausringų ir pusiau sausringų regionų teritorijose.

D) VANDENS KOKYBĖS VALDYMAS

- (i) įsteigti ir eksploatuoti ekonomišką vandens kokybės stebėjimo sistemas žemdirbystės vandens ūkiui;
- (ii) užkirsti kelią nepalankiam poveikiui, kurį patiria dėl žemdirbystės vandens kokybės ir pelkės, *inter alia*, tausojant ūkių sąnaudas ir mažinant išorines sąnaudas žemės ūkio veiklai;
- (iii) nustatyti biologinius, fizinius ir cheminius vandens kokybės kriterijus vandens vartotojams žemės ūkyje ir jūrų bei upių ekosistemoms;
- (iv) sumažinti nuotėkį iš dirvų ir nuosėdas;

- (v) tinkamai šalinti gyvenviečių nuotekas bei srutas, susidaranti intensyvios gyvulininkystės sąlygomis;
- (vi) sumažinti nepalankų žemės ūkyje naudojamų cheminių medžiagų poveikį, integruotai kontroliuojant kenkėjų plitimą;
- (vii) šviesti bendruomenę apie trąšų ir cheminių medžiagų sukeltą taršą, kenkiančią vandens, maisto kokybei ir žmonių sveikatai.

E) VANDENS IŠTEKLIŲ PLĖTROS PROGRAMOS

- (i) plėtoti nedidelio masto dirbtinį drėkinimą ir vandens tiekimą žmonėms bei galvijams, stengiantis tausoti vandenį ir neišplauti dirvožemio;
- (ii) numatyti plačias ir ilgalaikes drėkinimo plėtros programas, atsižvelgiant į jų daromą poveikį vietiniam balansui, ūkiui ir aplinkai;
- (iii) skatinti vietinę iniciatyvą integruotai plėtoti ir tvarkyti vandens išteklius;
- (iv) teikti reikiamas technines konsultacijas bei paramą vietinėms bendruomenėms ir plėsti institucijų bendradarbiavimą su jomis;
- (v) skatinti ūkišką požiūrį į žemės ir vandens tvarkymą, atsižvelgiant į išsilavinimo lygį, gebėjimą mobilizuoti vietines bendruomenes ir ekosistemų reikalavimus sausringose bei pusiau sausringose rajonuose;
- (vi) projektuoti ir diegti daugiataksles hidroenergetikos schemas, užtikrinant jų dermę su aplinkosaugos interesais.

F) MENKŲ VANDENS IŠTEKLIŲ TVARKYMAS

- (i) kurti ilgalaikes strategijas ir praktiškai įgyvendinamas programas, kaip naudoti menkus vandens išteklius žemės ūkio reikmėms esant dideliame vandens stygiui;
- (ii) projektuojant ir eksploatuojant drėkinimo sistemas atsižvelgti į vandens socialinę, ekonominę ir strateginę vertę;
- (iii) parengti kryptingas programas atlaikyti sausras, ypač turint omenyje maisto stoką ir aplinkos apsaugą;
- (iv) skatinti ir plėtoti pakartotinį jau naudoto vandens taikymą žemės ūkyje.

G) GALVIJŲ APRŪPINIMAS VANDENIU

- (i) pagerinti galvijams tiekiamo vandens kokybę iki leistinų normų;
- (ii) steigti daugiau vandens telkinių galvijams girdyti, ypač plačiose ganyklose, turint tikslą priartinti vandens šaltinius ir išvengti išganymo vandens šaltinių aplinkoje;
- (iii) užkirsti kelią gyvulių išmatų patekimui į vandens telkinius, kad negalėtų plisti ligos, ypač zoonozė;
- (iv) diegti daugkartinį tiekiamo vandens panaudojimą, kuriant integruotas žemdirbystės-gyvulininkystės-žuvininkystės sistemas;

(v) plėtoti reguliuojamo vandens tiekimo sistemas užliejamoms pievoms, skatinančias intensyvią pašarų gamybą.

H) ŽVEJYBA VIDAUS VANDENYSE

- (i) optimaliai plėtoti žvejybą, kaip nacionalinių vandens išteklių planavimo komponentą;
- (ii) tirti labiausiai paplitusių žuvų rūšių hidrobiologijos aspektus ir reikalavimus aplinkai, susijusius su vandens režimo pokyčiais;
- (iii) išvengti pokyčių kiek galima sumažinti dėl kitų vartotojų pakitusią vandens aplinką bei ją atkurti, kad būtų išlaikyta gyvųjų vandens išteklių biologinė įvairovė;
- (iv) parengti aplinkos atžvilgiu racionalias vandens išteklių plėtos ir valdymo metodologijas, siekiant padidinti žuvų laimikius vidaus vandenyse;
- (v) sukurti ir palaikyti adekvačias duomenų apie vandens kokybę ir kiekybę bei upių vagų morfologiją rinkimo ir vertinimo sistemas, susijusias su vandens gyvūnijos telkinių būkle ir jų tvarkymu, taip pat žvejyba.

I) VANDENS GYVŪNIJOS IR AUGALIJOS VEISIMO PLĖTRA

- (i) sukurti aplinkos požiūriu racionalias vandens gyvūnijos ir augalijos veisimo technologijas, suderintas su vietiniais, regiono ir nacionaliniais vandens išteklių valdymo planais ir atsižvelgiant į socialinius veiksnius;
- (ii) taikyti tinkamas vandens gyvūnijos ir augalų veisimo technologijas ir atitinkamus vandentvarkos metodus tose šalyse, kurios neturi vandens gyvūnijos ir augalijos veisimo patirties;
- (iii) įvertinti vandens gyvūnijos ir augalijos veisimo poveikį aplinkai, ypač jei veisiamos komercinės rūšys ir yra vandens taršos pavojus iš apdorojimo centrų;
- (iv) įvertinti vandens gyvūnijos ir augalijos veisimo ekonominius aspektus esant galimybei naudoti blogesnės kokybės vandens išteklius, atsižvelgiant į tokios alternatyvos investicijų bei eksploatacijos sąlygas.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.77 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 13,2 milijardo, iš jų 4,5 milijardo JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybės neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir

nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.78 Šalims būtina stebėti vandens išteklius ir vandens kokybę, vandens ir žemės naudojimą bei derlingumą; parengti žemdirbystei naudojamo vandens telkinių kadastrą ir įvertinti jų indėlį į subalansuotos žemdirbystės plėtrą dabar ir ateityje; įvertinti žuvininkystės ir vandens ūkio plėtos galimybes; prieinamai pateikti duomenis ir skleisti juos projektuotojams, techniniams darbuotojams, ūkininkams ir žvejams. Mokslinio darbo prioritetai yra šie:

- (a) nustatyti kritines su vandenimis susijusias taikomųjų mokslinių tyrinėjimų sritis;
- (b) plėtoti institucijų taikomojo mokslinio tyrimo galimybes besivystančiose šalyse;
- (c) sparčiau diegti vandens ūkio ir žvejybos sistemų mokslinių tyrimų duomenis į praktines ir prieinamas technologijas bei teikti būtiną paramą, siekiant jas greitai pritaikyti praktikoje.

18.79 Visais lygiais intensyviau perteikti technologijas. Visos šalys drauge su užsienio agentūromis privalo sukurti kreditavimo, tiekimo, rinkos, tinkamo kainų nustatymo ir gabenimo priemones. Reikia plėtoti integruotą vandens tiekimo kaime infrastruktūros pritaikymą, įtraukiant švietimą ir profesinį mokymą vandens srityje bei paramą vandens ūkiui, siekiant padėti plėtoti kaimo ekonomiką.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.80 Šalies mastu žmonių švietimas ir profesinis mokymas turėtų būti aktyviai vykdomas: (a) įvertinant nūdienius ir ateityje numatomus darbuotojų valdymo ir mokymo poreikius; (b) nustatant šalies darbuotojų plėtos strategiją; (c) parengiant ir įgyvendinant visų lygių darbuotojų bei ūkininkų profesinio mokymo programas. Būtina imtis tokios veiklos:

- (a) įvertinti specialistų mokymo poreikį vandens išteklių žemdirbystei valdymo srityje;
- (b) plėtoti formalų ir neformalų specialistų rengimą;
- (c) intensyvinti praktinio mokymo kursus, siekiant padidinti galimybes skleisti technologijas ir ugdyti ūkininkų sugebėjimus, ypač smulkių ūkių valdytojų;
- (d) mokyti visų lygių darbuotojus, tarp jų ūkininkus, žvejus ir vietinių bendruomenių narius, ypač moteris;
- (e) sukurti galimybes tobulintis, siekiant padidinti visų lygių administratorių ir pareigūnų, dirbančių žemės ir vandens išteklių valdymo programose, sugebėjimus.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.81 Šiandien visiškai akivaizdu, kokia svarbi yra veiksminga ir nuosekli nacionalinė struktūra, skatinant vandens išteklių ir subalansuotos žemdirbystės plėtrą. Be to, šalims reikėtų turėti atitinkamą įstatymų ir normų sistemą, kuri padėtų suderinti vandens vartojimo žemdirbystės, drenavimo, vandens kokybės gerinimo, nedidelių vandentvarkos programų ir vandens vartotojų bei žvejų bendrijų veiklą. Vandens vartotojų žemės ūkyje poreikius atitinkantys įstatymai turėtų būti suderinti ir remtis bendraisiais vandens išteklių tvarkymo įstatymais. Reikia imtis veiklos šiose srityse:

- (i) tobulinti vandens vartojimo politiką žemės ūkyje, žuvininkystėje ir kaimo plėtroje bei teisinę bazę tokiai politikai įgyvendinti;
- (ii) apžvelgti, suaktyvinti ir, jei reikia, pakeisti esamas institucijas, siekiant sustiprinti jų su vandeniu susijusios veiklos galimybes, stengiantis suteikti galimybę vandens išteklius tvarkyti pirminėms, žemiausioms institucijoms;
- (iii) kur reikia, sustiprinti organizacinę struktūrą, funkcinius ryšius ir sąsajas tarp ministerijų ir tų ministerijų padalinių;
- (iv) naudoti konkrečias priemones, kurios sustiprintų institucijas, *inter alia*: ilgalaikį programų finansavimą, profesinį darbuotojų mokymą, skatinimą, perspektyvumą, įrangą ir koordinavimo priemones;
- (v) kur įmanoma, daugiau įtraukti privačias įstaigas, plėtoti specialistų ir įrangos infrastruktūrą;
- (vi) perteikti patikrintas ir naujas vandens vartojimo technologijas, kuriant bendradarbiavimo ir keitimosi informacija tarp šalies ir regiono institucijų svirtus.

G) KLIMATO KAITOS POVEIKIS VANDENS IŠTEKLIAMS

VEIKLOS PAGRINDAI

18.82 Pasaulio klimato kaitos prognozės nėra aiškios. Nors tų neaiškumų daugiausia esti regiono, šalies ir vietiniu mastu, svarbiausius sprendimus reikėtų priimti šalies mastu. Padidėjus temperatūrai ir sumažėjus kritulių kiekiui, gali sumažėti vandens ištekliai ir padidėti vandens vartojimo poreikis. Dėl to taip pat gali pablogėti gėlo vandens telkinių kokybė, pažeidžiant ir taip trapią pusiausvyrą tarp paklausos ir pasiūlos daugelyje šalių. Net jei kritulių kiekis ir padidėtų, nėra jokios garantijos, kad jis padidės tuo metų laiku, kai jis reikalingiausias vartotojui. Be to, gali padidėti potvynių tikimybė. Bent kiek pakilus jūros lygiui, gali padidėti sūrus vandens pritekėjimas į įtekančių upių žiotis, saleles ir slėnius bei užtvindyti pakrančių žemumas. Tai kelia labai didelį

pavojų žemumose esančioms šalims.

18.83 Antrosios Pasaulio klimato konferencijos ministrų deklaracijoje teigiama, kad “galimas tokio klimato kaitos poveikis gali kelti pavojų aplinkai ir niekas nežino to pavojaus masto. Taip pat gali kelti grėsmę sunaikinti kai kurias mažas saleles, valstybes pakrančių žemumose, sausringose ir pusiau sausringose teritorijose”⁵⁵. Konferencija taip pat konstatavo, kad tarp svarbiausių klimato kaitos poveikių yra poveikis hidrologiniam ciklui ir vandentvarkos sistemoms, o per jas ir socialinėms bei ekonominėms sistemoms. Padažnėjus ekstremalių situacijų, pvz., potvynių ir sausrų, gali padažnėti ir pasunkėti nelaimės. Todėl konferencija kvietė suaktyvinti būtinus mokslinius tyrimus ir stebėjimo programas bei keitimąsi svarbia informacija, ir šių veiksmų reikia imtis šalies, regiono ir tarptautiniu mastu.

SIEKIAI

18.84 Tokio pobūdžio problemai spręsti pirmiausia ir labiausiai reikia informacijos ir suvokimo apie gresiantį pavojų. Klausimą galima išskaidyti į keletą užduočių, atitinkančių Jungtinių Tautų Bendrosios klimato kaitos konferencijos siekius:

- (a) suvokti ir nustatyti klimato kaitos pavojaus laipsnį gėlųjų vandenų ištekliams;
- (b) padėti įgyvendinti veiksmingas šalių priemones, vos tik pastebėjus grėsmingą poveikį ir esant pakankamai įrodymų, jog tokie veiksmai pateisinami;
- (c) tirti galimą klimato kaitos poveikį sausras ir potvynius patiriančiose teritorijose.

VEIKLA

18.85 Visos valstybės pagal savo galimybes ir išteklius bei per dvišales ar daugiašales bendradarbiavimo sutartis, tarp jų ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, gali imtis tokios veiklos:

- (a) vykdyti hidrologinio režimo, dirvų drėgnumo, gruntinių vandenų balanso, vandens prasiskverbimo ir išgarinimo bei klimato sąlygojamų veiksnių stebėjimus, ypač tuose regionuose ir šalyse, kurios daugiausiai patiria nepalankų klimato kaitos poveikį, ir nustatyti jautriausias šiam poveikiui vietas;
- (b) sukurti ir taikyti technologijas bei metodologijas galimiems nepalankiems klimato kaitos poveikiams gėlo vandens šaltiniams įvertinti pagal temperatūros, kritulių kiekio ir jūros lygio kilimo rodiklius, taip pat potvynių grėsmę;
- (c) skatinti atskirų atvejų analizę, siekiant nustatyti, ar atskiruose regionuose pastebėtas ryšys tarp klimato kaitos ir pastaruoju metu ištikusių sausrų bei potvynių;

- (d) įvertinti poveikio socialines, ekonomines pasekmes ir žalą aplinkai;
- (e) sukurti ir taikyti reakcijos į poveikį strategiją, siekiant kompensuoti nustatytą nepalankų poveikį, kaip antai gruntinio vandens lygio pokyčius, ir sumažinti sūraus vandens pritekėjimą į vandeninąjį horizontą;
- (f) plėtoti žemdirbystės sritis, kurioms naudojamas sūrus vanduo;
- (g) dalyvauti mokslinėje tiriamojoje veikloje pagal tarptautines programas.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

18.86 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 100 milijonų JAV dolerių, iš jų 40 milijonų JAV dolerių tarptautinės bendrijos dotacijų ar koncesijų. Tai tik orientacinis, vyriausybės neapsvarstytas lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos, tarp jų ir nekoncesinės, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

18.87 Klimato kaitos ir jo poveikio gėlųjų vandenų telkiniams stebėjimai privalo būti labai plačiai įtraukti į šalies ir tarptautinės aplinkos, ypač atmosferos stebėjimo programas, apie kurias kalbama kituose Darbotvarkės 21 skyriuose, ir hidrosferos, aptartos šios programos B skirsnyje. Duomenų analizė, siekiant nurodyti klimato pokyčius kaip kompensuojamųjų priemonių kūrimo pagrindą, yra sudėtinga užduotis. Būtinai platūs šios srities moksliniai tyrimai ir tinkamas Tarptautinės klimato kaitos specialistų diskusijų grupės (*anglų k. santrumpa* - IPCC), Pasaulinės klimato programos, Tarptautinės biosferos-geosferos programos (IGBP) ir kitų atitinkamų reikšmingų tarptautinių programų darbo vertinimas.

18.88 Norint rengti ir įgyvendinti strategijas, reikia taikyti pažangias technologines priemones ir inžinerinius sprendimus, kartu su išpėjimo apie potvynių ir sausrų pavojų sistemų įrengimu bei naujų vandens telkinių eksploatavimo projektavimu, kaip antai: užtvankų, akvedukų, vandenviečių, nuotekų valymo įrenginių, gėlinimo įmonių, dambų, krantų ir drenavimo griovių. Tai pat būtinas mokslinio darbo koordinavimo tinklas, pvz., Tarptautinės geosferos-biosferos programos / Pasaulio kaitos sistemų analizavimui, moksliniam tyrimui ir specialistų rengimui (*anglų k. santrumpa* - IGBP/START).

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

18.89 Plėtros ir atnaujinimo sėkmė priklauso nuo gero specialistų parengimo ir tinkamai pasirinktų darbuotojų. Tarptautiniai projektai gali padėti siūlomais įvairiais variantais, bet kiekviena šalis turi apibrėžti ir įgyvendinti tinkamiausią strategiją ir plėtoti savo patirtį, susidūrus su mokslinėmis ir inžinerinėmis problemomis, taip pat sukūrus veiklių žmonių instituciją, galinčią šias sudėtingas problemas paversti būtiniais politiniais sprendimais. Tokių specialistų būrį reikia parengti, pasamdyti ir išlaikyti, kad jie galėtų savo šalims tarnauti sprendžiant šiuos uždavinius.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

18.90 Be kita ko, būtina sudaryti galimybę šalies mastu kurti, parinkti ir įgyvendinti reakcijos strategijas. Pagrindinių inžinerinių įrengimų konstravimui ir statybai bei prognozavimo sistemų įrengimui reikia labai padidinti agentūrų atsakomybę, tiek valstybinių, tiek ir privačių įstaigų. Svarbiausi yra reikalavimai socialiniams bei ekonominiams svertams, kuriais turi būti deramai reaguojama į klimato kaitos poveikio prognozes ir įgalinama pateikti reakcijos strategijas bei apibrėžti būtinus sprendimus.

¹ JT vandens konferencijos ataskaita, Mar del Plata, 1997 m. kovo 14-25 d. (JT leidinys, Pardavimo Nr. E.77.II.A.K), pirma dalis, I skyrius, C skirsnis, 35 paragrafas.

² Ibid., pirma dalis, I skyrius, II nutarimas.

³ A/45/696, Add. 1, III priedas, preambulė, 2 paragrafas.

19

Toksinių cheminių medžiagų saugus tvarkymas, taip pat toksiškų ir pavojingų gaminių nelegalaus gabenimo prevencija

IVADAS

19.1 Cheminių medžiagų vartojimas turi atitikti socialinius ir ekonominius pasaulio bendrijos tikslus. Nūdienė patirtis rodo, kad cheminės medžiagos gali būti naudojamos taupiai ir pakankamai saugiai. Tačiau, siekiant įgyvendinti subalansuotos plėtros principus ir pagerinti žmonių gyvenimo sąlygas, toksinių cheminių medžiagų tvarkymo srityje dar reikia atlikti daug darbų. Šiuo metu yra dvi svarbiausios problemos, ypač besivystančiose šalyse: (a) trūksta mokslinės informacijos vartojamų cheminių medžiagų pavojingumui įvertinti, ir (b) trūksta išteklių tvarkyti cheminėms medžiagoms, apie kurias duomenų yra pakankamai.

19.2 Šiuo metu kai kuriose svarbiausiose pasaulio pramonės srityse tebėra didelė tarša cheminėmis medžiagomis, kelianti rimtą grėsmę žmonių sveikatai, genetinėms struktūroms, gimstamumui ir aplinkai. Joms atkurti prireiks didelių investicijų ir tobulesnės technikos. Tik dabar pradėdamas suvokti ilgalaikis taršos poveikis, kartais net sąlygojantis pagrindinius cheminius bei fizinius Žemės atmosferos ir klimato procesus, taip pat šio poveikio grėsmingumas.

19.3 Nemažai tarptautinių institucijų dirba saugaus cheminių medžiagų valdymo srityje. Daugelyje šalių yra parengtos darbų programos cheminių medžiagų vartojimo saugumui užtikrinti. Ši veikla svarbi tarptautiniu mastu, nes cheminių medžiagų keliamas pavojus peržengia valstybių sienas. Reikia didinti atskirų šalių ir tarptautines pastangas cheminių medžiagų saugaus vartojimo srityje.

19.4 Pasiūlytos programos yra šeši punktai:

- (a) tarptautinio cheminių medžiagų pavojingumo įvertinimo plėtojimas ir spartinimas;
- (b) vieningas cheminių medžiagų klasifikavimas ir ženklavimas;
- (c) apsikeitimas informacija apie toksinių ir cheminių medžiagų pavojingumą;

- (d) pavojaus mažinimo programų rengimas;
- (e) šalių galimybių ir pastangų valdyti chemines medžiagas plėtojimas;
- (f) nelegalaus tarptautinio toksiškų ir pavojingų gaminių gabenimo prevencija.

Be to, trumpame baigiamajame skirsnyje G aptartas, bendradarbiavimo kai kuriais programos punktais nagrinėjamose srityse plėtojimas.

19.5 Šios programos dalys galėtų būti sėkmingai įgyvendintos intensyviai veikiant tarptautiniu mastu ir geriau koordinuojant tarptautinę veiklą, diegiant technikos, mokslo, švietimo ir finansavimo priemones, ypač besivystančiose šalyse. Programoje numatoma įvertinti įvairaus lygio pavojų (remiantis būdingomis cheminių medžiagų savybėmis), riziką (turint galvoje galimą poveikį), nustatyti leistiną rizikos laipsnį ir jo reguliavimą.

19.6 Bendradarbiavimas cheminių medžiagų saugaus vartojimo klausimais tarp Jungtinių tautų aplinkos programos (UNEP), Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) ir Pasaulio sveikatos organizacijos, taip pat Tarptautinės saugaus cheminių medžiagų vartojimo programos (JPCS) Tarptautinės cheminių medžiagų saugumo programos, turi būti tarptautinio bendradarbiavimo toksinių cheminių medžiagų srityje branduolys. Reikia dėti visas pastangas įvykdyti šią programą. Būtina palaikyti ir kitas programas, pvz., Ekonominės plėtros ir bendradarbiavimo organizacijos bei Europos bendrijų programas ir kitas regionines bei vyriausybinės cheminių medžiagų programas.

19.7 Toliau būtina plėtoti Jungtinių Tautų institucijų ir kitų tarptautinių organizacijų, dirbančių cheminių medžiagų įvertinimo ir valdymo srityje, koordinuotus veiksmus, laikantis IPCS JT Aplinkos programos, kurios vadovas 1991 m. gruodžio mėnesį Londone surengė tarvyriausybinių susitikimą, skirtą aptarti tolesnį šių klausimų (žr. 19.75 ir 19.76 paragrafus).

19.8 Cheminių medžiagų saugiam vartojimui galėtų pasitarnauti platus informacijos paskleidimas apie cheminių

medžiagų riziką. Bendruomenės darbininkai turi teisę žinoti apie potencialią riziką. Tačiau informacija apie konkrečius pavojingus ingredientus turi būti derinama su pramonininkų teise saugoti konfidencialią verslo informaciją. (Pramonė šiame skyriuje reiškia stambias pramonės įmones, valstybines korporacijas ir vietines pramonės įmones.) Pramonės įmonės reikia skatinti rūpintis šiais klausimais. Pramonės įmonės turi taikyti vieningus gamybos standartus visose šalyse ir tokiu būdu išvengti neigiamo poveikio žmonių sveikatai ir aplinkai.

19.9 Susirūpinimą kelia toksiškų ir pavojingų gaminių tarptautinio masto gabenimas, kartais vykdomas nesilaikant šalies įstatymų bei tarptautinių reikalavimų ir žalojant aplinką bei žmonių sveikatą visose šalyse, ypač besivystančiose.

19.10 Generalinės asamblėjos rezoliucijoje 44/226, priimtoje 1989 m. gruodžio 22 d., reikalaujama, kad kiekviena regioninė komisija, pagal savo galimybes, prisidėtų prie toksiškų ir pavojingų gaminių ir atliekų nelegalaus gabenimo prevencijos vykdant kontrolę ir įvertinant nelegalų gabenimą regione bei jo poveikį aplinkai ir sveikatai. Asamblėja taip pat pareikalavo, kad regioninės komisijos bendradarbiautų tarpusavyje ir su Jungtinių tautų aplinkos programa vykdant efektyvią kontrolę ir įvertinant toksiškų ir pavojingų gaminių bei atliekų nelegalų gabenimą.

PROGRAMOS SRITYS

A) TARPTAUTINIO CHEMINIŲ MEDŽIAGŲ PAVOJINGUMO ĮVERTINIMO PLĖTOJIMAS IR SPARTINIMAS

19.11 Planuojant saugiai ir naudingai vartoti chemines medžiagas, yra svarbu įvertinti jų pavojingumą žmonių sveikatai ir aplinkai. Iš 100 000 pateikiamų prekybai cheminių medžiagų ir tūkstančių natūraliai susidariusių medžiagų, su kuriomis susiduria žmogus, daug yra teršalų, įvairiais būdais patenkančių į maistą, pramonės gaminius, aplinką. Laimė, cheminių medžiagų poveikio galimybė (apie 1500 sudaro 95% visos pasaulinės gamybos) yra nedidelė, nes dauguma jų vartojama labai mažais kiekiais. Tačiau trūkstant svarbiausių duomenų pavojingumui įvertinti kyla klausimų net ir dėl daugumos cheminių medžiagų, gaminamų dideliais kiekiais. Laikantis ekonominės plėtros ir bendradarbiavimo organizacijos cheminių medžiagų vartojimo programos, tokie duomenys apie daugumą cheminių medžiagų šiuo metu yra kaupiami.

19.12 Pavojingumui įvertinti reikia nemažai išteklių. Galima išvengti didelių išlaidų, sustiprinus tarptautinį bendradarbiavimą ir koordinavimą, t.y. optimaliai panaudojant

turimas galimybes ir nedubliuojant darbų. Tačiau kiekvienoje šalyje turi būti techninių specialistų, patyrusių toksiškumo ir pavojingumo įvertinimo srityje.

SIEKIAI

19.13 Šios programos siekiai yra tokie:

(a) plėtoti tarptautinį pavojingumo įvertinimą. Keli šimtai daugiausiai vartojamų cheminių medžiagų ar jų grupių, įskaitant ir pasaulinio masto teršalus, turi būti įvertinti, naudojant atrankos ir įvertinimo kriterijus, iki 2000 metų;

(b) remiantis apžvalgomis ir moksliniais sprendimais, kuriais atskleidžiamas galimas pavojus aplinkai bei sveikatai ir susiejamas su socialiniais bei ekonominiais veiksniais, parengti kriterijus leistinam daugelio cheminių medžiagų rizikos laipsniui nustatyti.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.14 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonininkais, turėtų:

(a) intensyvinti ir plėtoti programas cheminių medžiagų pavojingumui įvertinti, laikantis Jungtinių tautų sistemos (IPCS) ir Jungtinių tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO), drauge su kitomis tarptautinėmis organizacijomis, įskaitant Ekonominės plėtros ir bendradarbiavimo organizaciją (OECD) nuostatų, pagrįstų vieningais metodais duomenų kokybei užtikrinti, taikant vertinimo kriterijus, plačias apžvalgas ir gaires pavojaus kontrolei, atsižvelgiant į atsargumo priemones;

(b) kurti priemones, skirtas palaikyti bendradarbiavimą tarp vyriausybių, pramonininkų, mokslinių ir nevyriausybinių institucijų, dalyvaujančių įvairiuose cheminių medžiagų pavojingumo vertinimo ir su tuo susijusių procesų lygmenyse, ypač skatinant ir koordinuojant tiriamuosius toksinių cheminių medžiagų poveikio darbus;

(c) skatinti šalis parengti procedūras cheminių medžiagų vertinimo ataskaitų platinimui bei apsiketimui, kad galėtų panaudoti kitų patirtį savo programose cheminių medžiagų pavojingumui įvertinti.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.15 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis

tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turėtų:

(a) atkreipti išskirtinį dėmesį cheminių medžiagų pavojingumo įvertinimą, kaip pagrindą įvertinti produkcijos kenksmingumui;

(b) įvertinimui remtis duomenimis gautais IPCS (JT Aplinkos programos (UNEP), Tarptautinės darbo organizacijos (ILO), Pasaulio sveikatos organizacijos (WHO)), Maisto ir žemės ūkio programos, Ekonominės plėtros ir bendradarbiavimo organizacijos ir Europos bendrijos programų bei kitų regionų ir Vyriausybių patvirtintų programų. Šioje veikloje turi aktyviai dalyvauti pramonininkai.

19.16 Pramonininkai turi pateikti duomenis apie pagamintas medžiagas, siekiant įvertinti galimą pavojų žmonių sveikatai ir aplinkai. Šiuos duomenis būdina pateikti kompetentingoms valstybinėms institucijoms ir tarptautinėms organizacijoms bei kitoms suinteresuotosioms šalims, dalyvaujančioms pavojingumo įvertinime, ir visuomenei, atsižvelgiant į teisėtas pretenzijas konfidencialumui išlaikyti.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

19.17 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonininkais, turėtų:

(a) atsižvelgiant į vertinimo rezultatus, parengti kriterijus didžiausią visuotinį susirūpinimą keliančioms cheminėms medžiagoms nustatyti;

(b) apžvelgti poveikio vertinimo ir aplinkos stebėjimo strategijas ir, geriausiai išnaudojant esamas aplinkybes, užtikrinti duomenų patikimumą, taip pat skatinti rengti atskirų šalių ir tarptautines vertinimo strategijas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

19.18 Didžioji dalis cheminių medžiagų pavojingumo įvertinimo duomenų ir metodų gauta išsivysčiusiose šalyse, o įvertinimo darbų plėtojimui ir spartinimui pramonininkai ir mokslo įstaigos turės dėti daugiau pastangų, atlikdamos tiriamuosius ir saugumo testavimo darbus. Numatant išlaidas, atsižvelgiama į poreikį sustiprinti atitinkamų Jungtinių tautų institucijų kompetenciją ir dabartinę patirtį laikantis Tarptautinės saugaus cheminių medžiagų vartojimo programos.

Reikia pažymėti, kad yra neįtraukta nemaža dalis išlaidų, kurių dažnai neįmanoma įvertinti. Tai pramonės sektoriaus ir vyriausybių išlaidos duomenims surinkti ir parengti vertinimo dokumentaciją, skirtą IPCS projektams, Tarp-

tautiniam galimų toksinių medžiagų registrui (IRPTC), taip pat OECD. Į tas išlaidas reikia įtraukti taip pat darbų paspartinimo kaštus ne JT planams, tokiems kaip OECD ir Europos Taryba.

19.19 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993–2000 m.) šiai programai įgyventi sudarys apie 30 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžinamas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

19.20 Siekiant tobulinti cheminių medžiagų įvertinimo metodus, būtina imtis didelių mokslo tiriamųjų darbų, kurie padėtų nustatyti bendrą pavojingumo įvertinimo sistemą ir pagrįstą toksikologinių bei epidemiologinių duomenų naudojimo metodiką, mažinant cheminių medžiagų poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai. Šie darbai taip pat įgalintų patvirtinti teisingą strategiją ir pasirinkti tinkamas priemones cheminių medžiagų keliamam pavojui mažinti.

19.21 Veikla yra šitokia:

(a) plėtoti mokslo tiriamuosius darbus ieškant saugios/saugesnės alternatyvos toksinėms cheminėms medžiagoms, keliančioms labai didelį pavojų aplinkai ir žmonių sveikatai, ir toksinėms, ilgai nesuyrančioms, biologiškai kaupiamoms ir tokioms, kurias sunku tinkamai kontroliuoti;

(b) parengti mokslo tiriamuosius darbus, kuriais ieškomi ir įteisinami būdai rasti pakaitalus gyvūnams, naudojamiems eksperimentuojant (tokiu būdu sumažinant gyvūnų naudojimą bandymams);

(c) remti tam tikrus epidemiologinius tyrimus, kuriais siekiama nustatyti priežastinį ryšį tarp cheminių medžiagų poveikio ir tam tikrų ligų atsiradimo;

(d) skatinti ekotoksikologinius tyrimus, kuriais siekiama įvertinti cheminių medžiagų poveikį aplinkai.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

19.22 Tarptautinės organizacijos, dalyvaujant vyriausybėms institucijoms ir nevyriausybėms organizacijoms, turi parengti gyventojų (moterų ir vaikų), kuriems gresia didžiausias pavojus mokymo ir švietimo projektus, įgalinančius šalis, ypač besivystančias, perimti patirtį šalies mastu įvertinant cheminių medžiagų panaudojimą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

19.23 Tarptautinės organizacijos, remdamosi atlikto, vykdomo ir ateityje numatomo įvertinimo rezultatais, turi padėti šalims, ypač besivystančioms, plėtoti ir didinti sugebėjimą įvertinti pavojų šalies ir regiono mastu. Šio bendradarbiavimo tikslas - kiek galima apriboti gaminamų ir vartojamų toksinių bei pavojingų cheminių medžiagų riziką. Techninis bendradarbiavimas, finansinė pagalba ar bet kokia kita pagalbos rūšis turi būti skirta paremti šalių ir tarptautinei cheminių medžiagų vertinimo ir kontrolės veiklai, kuri padėtų pasirinkti tinkamiausias chemines medžiagas.

B) VIENINGAS CHEMINIŲ MEDŽIAGŲ KLASIFIKAVIMAS IR ŽENKLINIMAS;

VEIKLOS PAGRINDAI

19.24 Paprasčiausias ir veiksmingiausias būdas nustatyti, kaip saugiausia naudoti chemines medžiagas, yra tinkamas cheminių medžiagų ženklavimas, saugumo normatyvų, pvz., ICSC (Tarptautinių cheminių medžiagų saugaus vartojimo lentelių) ir panašios rašytinės medžiagos paskleidimas, remiantis įvertintu pavojingumu žmonių sveikatai ir aplinkai.

19.25 Saugiam pavojingų gaminių, tarp jų ir cheminių medžiagų, gabenimui šiuo metu naudojama išsami Jungtinių tautų parengta schema. Joje pabrėžiami svarbiausi cheminių medžiagų keliami pavojai.

19.26 Šiuo metu dar nėra pasaulio mastu vieningų pavojingumo klasifikavimo ir ženklavimo sistemų, kurios leistų saugiai naudoti chemines medžiagas, *inter alia*, darbe ar namuose. Gali būti įvairūs cheminių medžiagų klasifikavimo tikslai, ir tai ypač svarbi priemonė kuriant ženklavimo sistemas. Remiantis vykdomais darbais, būtina plėtoti vieningas pavojingumo klasifikavimo ir ženklavimo sistemas.

SIEKIAI

19.27 Jeigu įmanoma, turi būti sukurta iki 2000 m. Pasaulinė pavojingumo klasifikavimo ir ženklavimo sistema, taip pat vieningi medžiagų saugaus vartojimo normatyvai ir suprantami simboliai.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.28 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su tam tikromis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi rengti projektus, kurie padėtų sukurti vieningą cheminių medžiagų klasifikavimo ir ženklavimo sistemą. Ši, taip pat atitinkamos piktogramos, bus vartojama visomis oficialiomis Jungtinių tautų kalbomis; ji neturi sukelti nepateisinamų barjerų prekybai. Naujoji sistema turi kiek galima daugiau remtis dabartine sistema. Ją reikia ruošti palaipsniui ir atsižvelgiant į tai, ar ženklai atitinka paskirtį.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.29 Tarptautinės institucijos, tokios kaip Tarptautinė cheminių medžiagų saugaus vartojimo programa (UNEP, ILO, WHO), Maisto ir žemės ūkio organizacija (FAO), Tarptautinė jūrų organizacija (IMO), Jungtinių tautų ekspertų komitetas pavojingų prekių gabenimo klausimais, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija, bendradarbiaudamos su regioniniais ir šalių valdžios organais, atsižvelgdamos į dabartines klasifikavimo ir ženklavimo bei kitas informacijos sklaidimo sistemas, turi įsteigti koordinacinę grupę, kurios funkcijos būtų šios:

- įvertinti ir, esant galimybei, atlikti egzistuojančių pavojingumo klasifikavimo ir informacijos sistemų tyrimus, įgalinančius nustatyti bendrus visuotinės sistemos suderinimo principus;
- parengti ir įgyvendinti darbo planą vieningai pasaulio mastu pavojingumo klasifikavimo sistemai sukurti. Šiame plane turi būti apibrėžti siekiai, jų atlikimo ir pavedimo koordinacinės grupės nariams terminai;
- parengti vieningą pavojingumo klasifikavimo sistemą;
- parengti pasiūlymų projektus, kaip suderinti pavojingumo apibūdinimo terminus ir simbolius, kurie įgalintų saugiai tvarkyti chemines medžiagas ir palengvintų tarptautinę prekybą bei informacijos vertimą į vartotojo nacionalinę kalbą;
- parengti vieningą ženklavimo sistemą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

19.30 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) programos (E) punktu įgyvendinti, įskaitant ir techninės pagalbos išlaidas, skirtas sustiprinti tarptautines organizacijas, sudarys apie 3 mln.

JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

19.31 Vyriausybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių tautų organizacijomis ir programomis, turi pradėti mokymo kursus ir informacijos kampanijas, skirtas paspartinti mokymąsi naudotis nauja vieninga cheminių medžiagų klasifikavimo ir ženklavimo sistema.

C) POTENCIALO KŪRIMAS

19.32 Stiprinant šalių pajėgumą tvarkyti chemines medžiagas, įskaitant ir naujų klasifikavimo bei ženklavimo sistemų kūrimą ir įgyvendinimą, taip pat prisitaikymą prie jų, reikia vengti prekybos barjerų ir atsižvelgti į daugelio šalių, ypač besivystančių, ribotus sugebėjimus bei išteklius šioms sistemoms realizuoti.

C) PASIKEITIMAS INFORMACIJA APIE TOKSINIŲ IR CHEMINIŲ MEDŽIAGŲ PAVOJINGUMĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

19.33 Veikla, susijusi su pasikeitimu informacija apie cheminių medžiagų vartojimo naudą ir riziką, nukreipta į toksinių cheminių medžiagų valdymą, keičiantis mokslinė, techninė, ekonominė ir teisinė informacija.

19.34 Londono Rekomendacijos dėl informacijos apie chemines medžiagas tarptautinėje prekyboje mainų yra patvirtintos šalių vyriausybių, kurios tikisi informacijos apie chemines medžiagas sklaida pasiekti, kad cheminės medžiagos būtų saugiau vartojamos. Į rekomendacijas įtrauktos tam tikros taisyklės, kaip skleisti informaciją apie uždraustas naudoti ir griežtai apribotas chemines medžiagas.

19.35 Uždraustų cheminių medžiagų jas gaminančiose šalyse ar griežtai apriboto vartojimo kai kuriose pramoninėse šalyse medžiagų eksportas į besivystančias šalis kelia daug rūpesčių, nes kai kuriose iš tų šalių trūksta galimybių užtikrinti saugų vartojimą, t.y. neturima tinkamos cheminių medžiagų įvežimo, paskirstymo, saugojimo ir šalinimo kontrolės infrastruktūros.

19.36 1989 m. Londono Rekomendacijose (UNEP) ir

Tarptautiniame kodekse dėl pesticidų naudojimo ir paskirstymo (FAO) buvo įtrauktos sąlygos dėl Išankstinio pranešimo apie sutikimą (PIC) procedūrą. Be to, pradėta bendra FAO/UNEP programa, skirta taikyti PIC procedūrą cheminėms medžiagoms, įskaitant cheminių medžiagų atranką PIC procedūrai ir PIC rekomendacinių dokumentų rengimą. Pagal Tarptautinės darbo organizacijos cheminių medžiagų konvenciją reikalaujamas ryšys tarp chemines medžiagas įvežančių ir išvežančių šalių, kai tos medžiagos yra uždraustos sveikatos ar saugumo darbo vietose sumetimais. Remiantis Bendrąja sutartimi dėl tarifų ir prekybos (GATT), buvo pradėtos derybos sukurti privalomą priemonę gaminiams, kurių naudojimas vietinėje rinkoje yra uždraustas arba griežtai ribojamas. GATT Taryba susitarė, kaip pažymėta jos sprendime C/M/251, pratęsti darbo grupės įgaliojimus trijų mėnesių laikotarpiui, pradedant skaičiuoti nuo pirmojo artimiausio grupės susitikimo; įgalinti pirmininką konsultuotis dėl tinkamiausio laiko šiam susitikimui surengti.

19.37 Greta PIC procedūrų, šalims privaloma keistis informacija apie visas chemines medžiagas.

SIEKIAI

19.38 Šios programos siekiai yra tokie:

- intensyvinti visų suinteresuotųjų šalių pasikeitimą informacija apie cheminių medžiagų saugų vartojimą ir emisijas;
- jei įmanoma iki 2000 m. įdiegti PIC procedūras, įskaitant privalomų teisinių priemonių, numatytų papildytose Londono Rekomendacijose ir Maisto ir žemės ūkio organizacijos Tarptautiniame veiklos kodekse, taikymą, atsižvelgiant į patirtį, įgytą taikant PIC procedūras.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.39 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi:

- stiprinti valstybines institucijas, atsakingas už pasikeitimą informacija apie toksines chemines medžiagas ir remti nacionalinių centrų įkūrimą, jeigu tokių centrų dar nėra;
- stiprinti tarptautines institucijas ir tinklus, pvz., IRPTC, atsakingus už pasikeitimą informacija apie toksines chemines medžiagas;
- užmegzti bendradarbiavimą techniniais klausimais su kitomis šalimis, ypač su tomis, kurioms trūksta techninės patirties, ir teikti joms informaciją, instrukcijas, kaip interpretuoti techninius duomenis, pvz., Aplinkos sveikatos kriterijų dokumentus, Sveikatos ir saugumo nurodymus,

Tarptautinius cheminių medžiagų saugaus vartojimo dokumentus (kuriuos išleido Tarptautinė cheminių medžiagų saugumo programa); monografijas apie cheminių medžiagų kancerogeninį poveikį žmonių sveikatai (kurias išleido Tarptautinė vėžio tyrimų agentūra); ir rekomendacinius dokumentus (kuriuos pateikė bendra FAO/UNEP programa dėl PIC) ir pramonės sektoriaus bei kitų šaltinių pateiktus dokumentus;

(d) kaip galima greičiau įgyvendinti PIC procedūras, remiantis įgyta patirtimi, pakviesti tam tikras tarptautines organizacijas, tokias kaip UNEP, GATT, FAO, WHO bei kitas jų kompetencijos srityje intensyviai dirbti drauge rengiant teisiškai įpareigojančius dokumentus.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.40 Šalių vyriausybės ir atitinkamos tarptautinės organizacijos, bendradarbiaudamos su pramonės sektoriumi, turi:

(a) padėti rengti besivystančiose šalyse informacijos sistemas apie chemines medžiagas ir palengvinti įsijungimą į veikiančias tarptautines sistemas;

(b) tobulinti toksinių cheminių medžiagų duomenų bazes ir informacijos sistemas, tokias kaip emisijų kontrolės programos, kartu mokant naudotis šiomis sistemomis, programine įranga, kompiuteriais bei kitomis pagalbėmis priemonėmis;

(c) teikti žinių ir informacijos apie chemines medžiagas, kurių vartojimas yra griežtai apribotas arba uždraustas, jas importuojančioms šalims, kad jos galėtų priimti tikslus sprendimus dėl cheminių medžiagų importo ir jų vartojimo; paskirstyti atsakomybę tarp chemines medžiagas importuojančių ir eksportuojančių šalių dėl prekybos jomis;

(d) suteikti duomenų, kuriais remiantis būtų galima rasti alternatyvą cheminėms medžiagoms, kurių vartojimas yra griežtai apribotas arba uždraustas, galimą poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai.

19.41 Jungtinių tautų organizacijos turi pateikti kiek galima daugiau tarptautinės informacinės medžiagos apie toksines chemines medžiagas visomis oficialiomis Jungtinių tautų kalbomis.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

19.42 Šalių vyriausybės ir tarptautinės organizacijos, bendradarbiaudamos su pramonės sektoriumi, turi bendromis pastangomis sukurti, stiprinti ir plėtoti visų šalyje patvirtintų institucijų tinklą, įgalinantį keistis informacija apie chemines medžiagas. Taip pat būtina parengti techninės informacijos

pasikeitimo programą, numatančią suvienyti šios srities specialistus kiekvienoje dalyvaujančioje šalyje.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

19.43 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyventi sudarys apie 10 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

D) PAVOJAUS MAŽINIMO PROGRAMŲ RENGIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

19.44 Šiuo metu vartojamoms cheminėms medžiagoms dažnai galima rasti alternatyvą. Taigi vartojant kitas chemines medžiagas ar netgi cheminių medžiagų nereikalaujančias technologijas, kartais galima sumažinti rizikos laipsnį. Klasikinis pavyzdys rizikos laipsniui sumažinti - kai žalingos medžiagos pakeičiamos nežalingomis ar mažesnę žalingą poveikį darančiomis medžiagomis. Kitas pavyzdys - kiekvienai aplinkos sričiai, tarp jų maistui ir vandeniui, nustatyti taršos prevencijos procedūras ir standartus cheminėms medžiagoms. Kitaip sakant, rizikos laipsniui sumažinti naudojami įvairiausi būdai, kuriais cheminių medžiagų poveikis gali būti sumažintas; reikia atsižvelgti ir į cheminių medžiagų suirimo trukmę. Prie tokių būdų priskiriamos teisinės ir kitos priemonės, pvz., skatinimas vartoti švaresnius gaminius ir technologijas, taikyti taršos prevencijos procedūras ir programas, vykdyti emisijų kontrolę, ženklinti gaminius, diegti apribojimus, ekonomines skatinimo priemones, saugaus cheminių medžiagų vartojimo taisykles, atsisakyti cheminių medžiagų, kurių vartojimas yra griežtai apribotas ar uždraustas ir kurios kelia pernelyg didelį pavojų žmonių sveikatai ir aplinkai bei kurios yra toksiškos, ilgai išliekančios, biologiškai kaupiamos ir kurių neįmanoma tinkamai kontroliuoti.

19.45 Žemės ūkyje vienas iš galimų būdų sumažinti rizikos laipsnį yra visuotinė kenkėjų kontrolė, naudojant biologinius priešus kaip alternatyvą toksiškiems pesticidams.

19.46 Kiti galimi būdai sumažinti rizikos laipsnį yra avarių, susijusių su cheminėmis medžiagomis, prevencija, apsinuo-

dijimo cheminėmis medžiagomis prevencija ir teritorijų, užterštų toksinėmis cheminėmis medžiagomis, išvalymo ir neutralizavimo koordinavimas.

19.47 Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) taryba nusprendė, kad šalys - šios organizacijos narės - turi parengti arba sustiprinti savo programas pavojui sumažinti. Tarptautinė cheminių asociacijų taryba (ICCA) pradėjo rūpintis cheminių medžiagų pavojingumo mažinimo klausimais. JT Aplinkos programos (UNEP) Suvokimo ir pasiruošimo avarių likvidavimui vietiniu mastu (APELL) programa įkurta siekiant padėti vadovybei ir techniniams darbuotojams teikti išsamesnę informaciją apie pavojingus įrenginius ir rengti avarių likvidavimo planus. Tarptautinė darbo organizacija (ILO) išleido Veiklos kodeksą dėl didelių pramoninių avarių prevencijos ir rengia tarptautinį dokumentą dėl pramoninių avarių prevencijos, kurį numatoma patvirtinti 1993 metais.

SIEKIAI

19.48 Šio programos punkto siekis - sumažinti nepriimtina ir labai didelį pavojų ir, atsižvelgiant į ekonomines galimybes, bei naudojant įvairius būdus pavojui sumažinti bei prevencines priemones, išvengti toksinių cheminių medžiagų keliamos rizikos.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.49 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi:

- (a) aptarti galimybes patvirtinti strategiją, paremtą nustatytais gamintojo atsakomybės principais, prevenciniais, išankstiniais cheminių medžiagų valdymo būdais, įskaitant gamybą, prekybą, gabenimą, vartojimą ir šalinimą;
- (b) imtis bendrų veiksmų sumažinti toksinių cheminių medžiagų pavojingumui, atsižvelgiant į cheminių medžiagų veiksmingumo trukmę. Į šiuos veiksmus įeina teisinės ir kitos kontrolės priemonės, pvz., skatinimas naudoti švaresnius gaminius ir technologijas, taikyti taršos prevencijos procedūras ir programas, vykdyti emisijos kontrolę, ženklinti gaminius, vartoti apribojimus, ekonomines skatinimo priemones, saugaus cheminių medžiagų naudojimo taisykles, atsisakyti cheminių medžiagų, kurių vartojimas yra griežtai apribotas ar uždraustas ir kurios kelia pernelyg didelį pavojų žmonių sveikatai ir aplinkai bei kurios yra toksiškos, ilgai išliekančios, biologiškai kaupiamos ir kurių neįmanoma tinkamai kontroliuoti;
- (c) pasirinkti veiklos taktiką, teisines ir kitas kontrolės

priemonės, kuriomis galima nustatyti ir sumažinti toksinių cheminių medžiagų poveikį, pakeičiant jas mažiau toksiškomis medžiagomis ir galiausiai atsisakant naudoti chemines medžiagas, kurios kelia labai didelį pavojų žmonių sveikatai ir aplinkai, yra toksiškos, ilgai išliekančios ir biologiškai kaupiamos bei kurių negalima tinkamai kontroliuoti;

(d) dėti daugiau pastangų išaiškinti valstybių suinteresuotumą, patvirtinti ir diegti standartus, remiantis FAO/WHO Maisto kodeksu, siekiant sumažinti neigiamą maistui vartojamų cheminių medžiagų poveikį;

(e) formuoti valstybinę strategiją ir priimti būtinus įstatymus avarių prevencijai, pasiruošimui ir jų likvidavimui, *inter alia*, naudojant žemėtvarkos, leidimų išdavimo sistemas ir reikalavimus pateikti ataskaitą apie avarijas, taip pat dalyvauti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD)/JT Aplinkos programos (UNEP) regioninių reagavimo centrų direktorijoje bei Suvokimo ir pasiruošimo avarių likvidavimui vietiniu mastu (APELL) programoje;

(f) jei įmanoma, steigti ir plėtoti valstybinius nuodingųjų medžiagų kontrolės centrus, siekiant užtikrinti, kad apsinuodijimai būtų tučtuojau diagnozuojami ir tinkamai gydomi;

(g) sumažinti priklausomybę nuo žemės ūkyje naudojamų cheminių medžiagų, taikant alternatyvią žemdirbystės patirtį, integruotą kenkėjų kontrolę ir kitas tinkamas priemones;

(h) reikalauti iš cheminių medžiagų gamintojų, importuotojų ir kitų su tomis medžiagomis susijusių darbuotojų drauge parengti avarių likvidavimo procedūras ir planus avarijos židinyje ir jo aplinkoje;

(i) nustatyti, įvertinti, sumažinti ar pašalinti dorojant pasenusias chemines medžiagas keliamą pavojų, naudojant aplinkai saugius tvarkymo būdus;

19.50 Pramonės sektorius turi būti skatinamas imtis šių veiksmų:

(a) bendradarbiaujant su vyriausybėmis institucijomis ir atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis bei Jungtinių tautų agentūromis, prekybos cheminėmis medžiagomis valdymui parengti tarptautiniu mastu sutartą principų kodeksą, pagrįstą atsakomybe už tai, kad būtų suteikta informacija apie galimą atliekų šalinimo riziką ir aplinkai saugų cheminių medžiagų tvarkymą;

(b) parengti "atsakingos priežiūros" taikymo metodą cheminių medžiagų gamintojams, atsižvelgiant į bendrą tokių gaminių veiksmingumo trukmę;

(c) savanoriškai ir remiantis tarptautinėmis rekomendacijomis patvirtinti programas, teikiančias žinių visuomenei, tarp jų apsikeitimą informacija apie avarių priežastis ir galimą taršos emisiją bei priemones jai išvengti, teikti ataskaitas apie metinę toksinių cheminių medžiagų emisiją į aplinką, net jeigu kita šalis tokių reikalavimų nepateikia.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.51 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi:

- (a) paremti apsigėrimą informacija apie šalies ir regioninę veiklą mažinant toksinių cheminių medžiagų rizikos laipsnį;
- (b) bendromis pastangomis rengti gaires komunikacijai šalies mastu dėl cheminių medžiagų pavojingumo, kurios tikslas skleisti informaciją visuomenėje ir išpėti apie cheminių medžiagų keliamą pavojų.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

19.52 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi:

- (a) bendromis pastangomis rengti vienodus kriterijus, kuriais remiantis galima nustatyti, kurios cheminės medžiagos tinka visuotinei rizikos mažinimo veiklai;
- (b) koordinuoti visuotinę rizikos mažinimo veiklą;
- (c) parengti rekomendacijas ir strategiją, kuriomis remiantis gamintojai, importuotojai bei kiti cheminių medžiagų vartotojai atskleistų informaciją apie jų toksiškumą ir būtinumą imtis reikiamų priemonių;
- (d) skatinti stambias pramonės įmones, įskaitant tarptautines korporacijas bei kitas įmones, laikytis išsipareigojimų aplinkai saugiu būdu tvarkyti chemines medžiagas, patvirtinti veiklos standartus, atitinkančius tų šalių, iš kurių cheminės medžiagos gautos, arba ne mažiau griežtus reikalavimus;
- (e) skatinti arba padėti smulkioms ir vidutinio dydžio pramonės įmonėms diegti rizikos mažinimo priemones;
- (f) parengti teises ar kitokias priemones, skirtas cheminių medžiagų, kurių vartojimas yra uždraustas arba griežtai ribojamas dėl galimos žalos sveikatai ar aplinkai, prevencijai, išskyrus tuos atvejus, kai importuojančioji šalis suteikia raštišką leidimą pagal PIC procedūras;
- (g) paremti šalių ir regiono mastu atliekamus darbus derinant pesticidų įvertinimą;
- (h) plėtoti šalių priemones saugiai pavojingų medžiagų gamybai ir tvarkymui, rengti programas šių medžiagų pakeitimui saugesnėmis alternatyviomis medžiagomis;
- (i) formalizuoti avarių likvidavimo centrų tinklus;
- (j) skatinti pramonininkus remiantis daugiašaliu bendradarbiavimu atsakyti vartoti ir sunaikinti bet kokias uždraustas chemines medžiagas, kurios yra sukauptos ar naudojamos, o kur įmanoma, aplinkai saugiu būdu panaudoti antrą kartą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

19.53 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šios programos A ir E dalims įgyventi sudarys apie 10 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Į šias išlaidas įtraukti ir kiti reikalavimai teikti informaciją ir plėtoti nepaprastosios padėties bei nuodingųjų medžiagų kontrolės centrus. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

19.54 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis ir programomis, turi:

- (a) diegti technologijas, kurios sumažintų emisijų kiekį ir toksinių cheminių medžiagų vartojimą visose šalyse;
- (b) atlikti anksčiau naudotų pesticidų inventorizaciją šalyse, kur jie buvo vartojami, remiantis šiuo metu nepriimtinais ir pasenusiais kriterijais, ir kuriuos galima pakeisti kitais kenkėjų kontrolės metodais, ypač jeigu pesticidai yra toksiški, labai tvarūs ir kaupiami biologiškai.

E) ŠALIŲ GALIMYBIŲ IR PASTANGŲ VALDYTI CHEMINES MEDŽIAGAS PLĖTOJIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

19.55 Daugelyje šalių trūksta sistemų, galinčių spręsti cheminių medžiagų rizikos klausimus. Taip pat daugelis šalių neturi moksliniais pagrįstų būdų rinkti informacijai apie netinkamą veiklą ir spręsti problemas, kylančias nustatant pavojų keliančias chemines medžiagas ir sistemiškai kontroliuojant jų vartojimą. Šalyse, kur šios sistemos veikia, būtina užtikrinti didesnę jų efektyvumą.

19.56 Pagrindiniai saugaus cheminių medžiagų valdymo elementai yra šie: (a) tinkama įstatyminė bazė; (b) renkama ir skleidžiama informacija; (c) gebėjimas įvertinti riziką ir interpretuoti; (d) rizikos valdymo politika; (e) galimybė laikytis įstatymų; (f) galimybė išvalyti užterštas teritorijas ir gydyti apsinuodijusius žmones; (g) efektyvios švietimo programos ir (h) galimybė likviduoti avarijas.

19.57 Patirtis rodo, kad būtina sukurti veiklos koordinavimo mechanizmą, nes šalyje atsakomybė už cheminių medžiagų valdymą tenka skirtingo profilio ministerijoms.

SIEKIAI

19.58 Iki 2000 metų turi būti sukurtos atskirų šalių sistemos aplinkai saugiu būdu valdyti chemines medžiagas, įskaitant įstatyminę bazę ir jos įgyvendinimą.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.59 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, agentūromis ir Jungtinių tautų sistemos programomis, turi:

- (a) remti ir skatinti problemų, susijusių su cheminių medžiagų saugumu, įvairiapusių sprendimo būdą;
- (b) svarstyti galimybes sukurti ir plėtoti atskirose šalyse veiklos koordinavimo svertus, skirtus visoms cheminių medžiagų saugumo veikloje (pvz., žemės ūkio, aplinkosaugos, švietimo, pramonės, darbo, sveikatos, susisiekimo, policijos, civilinės saugos, ekonominės veiklos, tyrimo institucijų, ir nuodingų medžiagų kontrolės centrų) dalyvaujančioms institucijoms keistis informacija;
- (c) plėtoti institucines cheminių medžiagų valdymo priemones, įskaitant efektyvias įstatymų įgyvendinimo priemones;
- (d) sukurti, ir plėtoti, kur reikia, avarijų likvidavimo centrų, įskaitant nuodingųjų medžiagų kontrolės centrus, tinklą;
- (e) ugdyti šalių vietinius sugebėjimus pasiruošti avarijoms ir jas likviduoti, remiantis UNEP APELL programa ir kitomis panašiomis programomis dėl avarijų prevencijos, pasiruošimo ir jų likvidavimo, įskaitant reguliariai išbandomus ir atnaujinamus avarijų likvidavimo planus;
- (f) bendrai su pramonės sektoriumi rengti avarijų likvidavimo procedūras, nustatyti priemones ir įrangą pramonės įmonėse ir gamyklose, kuriomis naudojantis būtų mažinamas neigiamas avarijų poveikis.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.60 Vyriausybės turi:

- (a) vadovauti informacijos kampanijoms, pvz., programoms, teikiančioms informaciją apie sukauptas cheminių medžiagų atsargas, aplinkosaugos požiūriu tinkamas alternatyvas ir emisijų kontrolę, galinčias taip pat padėti sumažinti visuomenės riziką ir informuoti ją apie cheminių medžiagų saugumo problemas;
- (b) sutinkamai su IRPTC pradėti pildyti šalių cheminių medžiagų registrus ir kaupti duomenų bazines, taip pat kaupti informaciją saugumo klausimais;
- (c) kaupti aplinkosaugos požiūriu svarbius aplinkos

stebėjimo metu surinktus duomenis apie toksines chemines medžiagas;

- (d) kiek įmanoma bendradarbiauti su tarptautinėmis organizacijomis, vykdant efektyvų toksinių cheminių medžiagų susidarymo, gamybos, sklaidos, gabenimo ir šalinimo veiklos stebėjimą ir kontrolę, diegiant prevencines ir atsargumo priemones ir užtikrinant saugaus valdymo taisyklių įgyvendinimą bei pateikiant tikslias ataskaitas.

C) TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

19.61 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, turi:

- (a) parengti rekomendacijas, jei dar nėra parengusios, su patarimų ir patikrinimų sąrašais, skirtais įdiegti įstatymus cheminių medžiagų saugaus vartojimo srityje;
- (b) padėti šalims, ypač besivystančioms, rengti ir toliau stiprinti nacionalinius įstatymus ir juos įgyvendinti;
- (c) kaip rizikos laipsnio sumažinimo priemonę, svarstyti galimybes patvirtinti programas, skirtas visuomenės informavimui ar kitokiems žinių sklaidos būdams. Tam tikros tarptautinės organizacijos, ypač Jungtinių Tautų aplinkos programa (UNEP), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD), Ekonominė Europos komisija (ECE) ir kitos suinteresuotos šalys, turi aptarti galimybę parengti pagalbinių dokumentų šalių vyriausybėms, kaip naudoti šias programas. Dokumentas turi būti pagrįstas įvykusių avarijų patirtimi ir jame turi būti naujos rekomendacijos dėl toksinių medžiagų emisijos kontrolės ir pavojaus paskelbimo. Šiose rekomendacijose turi būti suderinti reikalavimai, terminai ir duomenys, įgalinantys adekvačiai suvokti padėtį ir keistis informacija tarptautiniame lygmenyje;
- (d) remiantis jau atlikta, vykdoma ir numatoma pavojaus įvertinimo veikla tarptautiniame lygmenyje, padėti šalims, ypač besivystančioms, plėtoti pavojaus įvertinimo galimybes šalies ir regiono mastu, siekiant sumažinti toksinių cheminių medžiagų gamybos ir vartojimo riziką;
- (e) diegti UNEP APELL programą ir ypač naudoti OECD/UNEP tarptautinį avarijų likvidavimo centrų žinyną;
- (f) bendradarbiauti su visomis šalimis, ypač besivystančioms, įkuriant šalių institucinius svertus ir plėtojant tinkamas cheminių medžiagų priemones;
- (g) rengti informacijos kursus visuose gamybos ir naudojimo lygiuose, skirtus darbuotojams, dirbantiems su cheminėmis medžiagomis, mokant saugiai elgtis;
- (h) sukurti šalyse tokius svertus, kurie maksimaliai padėtų naudotis prieinama tarptautinio masto informacija;
- (i) remiantis Tarptautinės darbo organizacijos (ILO), Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) ir Ekonominės Europos komisijos (ECE) veikla šioje srityje, kviesti JT Aplinkos programą (UNEP) skatinti

šalių vyriausybes, pramonės sektorių ir visuomenę naudoti avarijų prevencijos, pasirusimo ir jų likvidavimo principus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

19.62 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyventi besivystančiose šalyse sudarys apie 600 mln. JAV dolerių, įskaitant 150 mln. JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė benduomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

19.63 Tarptautinės organizacijos turi:

- (a) steigti ir remti nacionalines laboratorijas, kurių paskirtis užtikrinti tinkamą nacionalinę cheminių medžiagų įvežimo, gamybos ir naudojimo kontrolę visose šalyse;
- (b) kur įmanoma, skatinti išversti į nacionalines kalbas tarptautinius dokumentus dėl cheminių medžiagų saugaus vartojimo ir remti regioninę veiklą dėl technologijų perdavimo ir pasikeitimo informacija skirtinguose lygmenyse.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

19.64 Tarptautinės organizacijos turi:

- (a) rengti techninius mokymus besivystančiose šalyse cheminių medžiagų tvarkymo mažinant riziką srityje;
- (b) skatinti ir didinti paramą vietinio masto mokslinių tyrimų srityje, skiriant negražinamas lėšas ir stipendijas pripažintoms mokslinių tyrimų institucijoms, kurios aktyviai dirba srityse, svarbiose cheminių medžiagų programoms.

19.65 Šalių vyriausybės kartu su pramonės sektoriumi ir profesinėmis sąjungomis turi organizuoti įvairiems lygiams skirtas mokymo programas cheminių medžiagų valdymo klausimais, įskaitant avarijų likvidavimo atvejus. Cheminių medžiagų saugaus vartojimo principai turi būti įtraukti į pagrindinio mokymo programas visose šalyse.

F) NELEGALIAUS TARPTAUTINIO TOKSIŠKŲ IR PAVOJINGŲ GAMINIŲ GABENIMO PREVENCIJA

19.66 Šiuo metu nėra tarptautinės sutarties, reguliuojančios

toksiškų ir pavojingų gaminių srautus (toksiški ir pavojingi gaminiai yra tokie, kurių naudojimą ir pardavimą šalių vyriausybės yra uždraudusios arba griežtai riboja, siekdamos apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką). Tačiau, kaip nurodyta Generalinės asamblėjos rezoliucijose 42/183 ir 44/226, tarptautinė visuomenė yra susirūpinusi, kad nelegalus šių gaminių gabenimas kelia grėsmę žmonių sveikatai ir aplinkai, ypač besivystančiose šalyse. Nelegaliu gabenimu vadinamas toks, kuris pažeidžia šalies įstatymus ar tam tikrus tarptautinius teisinius reikalavimus. Susirūpinimą taip pat kelia ir tarpvalstybiniai šių gaminių srautai, neatitinkantys tarptautiniu mastu priimtų nuorodų ir principų. Šioje programos dalyje numatyta veikla turi padėti išaiškinti ir sustabdyti tokius srautus.

19.67 Siekiant užkirsti kelią nelegaliam toksiškų ir pavojingų gaminių tarpvalstybiniam gabenimui, reikia toliau stiprinti tarptautinį ir regioninį bendradarbiavimą. Siekiant pagerinti kontrolės ir įstatymų įgyvendinimo galimybes, reikia stiprinti potencialą kiekvienos šalies mastu, atsižvelgiant į faktą, kad gali prireikti taikyti baudas. Kita šioje programos dalyje numatyta veikla (pvz., paragrafe 19.39 (d)) taip pat padės siekti numatytų siekių.

SIEKIAI

19.68 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) sustiprinti šalių pajėgumą išaiškinti ir sustabdyti nelegalius bandymus įvežti toksiškus ir pavojingus gaminius į bet kokios šalies teritoriją, jeigu tai pažeidžia tos šalies įstatymus ir tam tikrus tarptautinius teisinius reikalavimus;
- (b) padėti visoms šalims, ypač besivystančioms, gauti visą reikalingą informaciją dėl nelegalaus toksiškų ir pavojingų gaminių gabenimo.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

19.69 Šalių vyriausybės, atsižvelgiant į jų pajėgumą bei išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis tautomis ar kitomis organizacijomis, turi:

- (a) patvirtinti ir įgyvendinti įstatymus, skirtus nelegalaus toksiškų ir pavojingų gaminių įvežimo ir išvežimo prevencijai;
- (b) plėtoti atitinkamas įstatymų įgyvendinimo programas, skirtas stebėti, kaip vykdomi įstatymai ir, naudojant baudas, išaiškinti bei sulaukyti pažeidimus.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

19.70 Šalių vyriausybės turi parengti nacionalines perspėjimo sistemas, įgalinančias nustatyti nelegalaus toksiškų ir pavojingų gaminių gabenimo atvejus; vykdant šias sistemas įtraukti vietos bendruomenę ir kt.;

19.71 Šalių vyriausybės turi keistis informacija apie nelegalius tarpvalstybiniu mastu toksiškų ir pavojingų gaminių srautus ir pateikti šią informaciją tam tikroms Jungtinių Tautų įstaigoms, pvz., JT Aplinkos programai ir regioninėms komisijoms.

C) TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

19.72 Siekiant užkirsti kelią nelegaliems tarpvalstybiniais toksiškų ir pavojingų gaminių srautams, reikia toliau stiprinti tarptautinį ir regioninį bendradarbiavimą.

19.73 Regioninės komisijos, bendradarbiaudamos ir remiamos JT Aplinkos programos ir kitų Jungtinių tautų įstaigų, turi, atsižvelgdamos į vyriausybių pateiktus duomenis ir informaciją, vykdyti stebėjimus ir regioniniu mastu įvertinti nelegalų toksiškų ir pavojingų gaminių gabenimą, jo poveikį aplinkai, ekonomikai ir sveikatai kiekviename regione, remiantis UNEP/ESCAP bendromis pastangomis atlikto nelegalaus gabenimo preliminarus įvertinimo, kurį numatoma pabaigti 1992 m. rugpjūčio mėnesį, rezultatais ir patirtimi.

19.74 Šalių vyriausybės ir tarptautinės organizacijos turi bendradarbiauti su besivystančiomis šalimis, stiprinti jų institucines ir teises galimybes, siekiant užkirsti kelią nelegalaus toksiškų ir pavojingų gaminių įvežimui ir išvežimui.

G) TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO KAI KURIAIS PROGRAMOS PUNKTAIS PLĖTOJIMAS

19.75 Vyriausybių paskirtų ekspertų susitikimo metu, kuris įvyko 1991 m. gruodžio mėnesį Londone, buvo priimtos rekomendacijos sustiprinti bendradarbiavimą tarp Jungtinių Tautų įstaigų ir kitų tarptautinių organizacijų, dalyvaujančių cheminių medžiagų pavojingumo vertinime ir jų valdyme. Susitikimo metu pasiūlyta imtis reikiamų priemonių stiprinti Tarptautinės cheminių medžiagų saugumo programos (IPCS) vaidmenį ir įkurti tarpvyriausybinių forumą dėl cheminių medžiagų pavojingumo įvertinimo ir jų tvarkymo.

19.76 Siekiant aptarti Londono susitikimo metu priimtas rekomendacijas ir imtis priemonių joms įgyvendinti, Pasaulio sveikatos organizacijos (WHO), Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) ir JT Aplinkos programos (UNEP) vadovai pakviesti surengti šiais metais tarpvyriausybinių susitikimą, kuris galėtų būti pirmas tarpvyriausybinių forumo susitikimas.

20

Aplinkos atžvilgiu saugus pavojingų atliekų tvarkymas, taip pat nelegalaus pavojingų atliekų tarpvalstybinio gabenimo prevencija

ĮVADAS

20.1 Žmonių sveikatai, aplinkos apsaugai ir gamtos išteklių valdymui bei subalansuotai plėtrai ypač svarbu efektyvi pavojingų atliekų susidarymo, saugojimo, tvarkymo, perdirbimo, transportavimo, panaudojimo ir šalinimo kontrolė. Tam būtina, kad aktyviai dalyvautų ir bendradarbiautų tarptautinės bendrijos, vyriausybės ir pramonės sektorius. Pramonės sektorius šiame kontekste reiškia stambias pramonės įmones, tarp jų tarptautines korporacijas ir vietinės reikšmės pramonės įmones.

20.2 Svarbiausi tikslai - užkirsti kelią pavojingų atliekų susidarymui ir atkurti užterštų vietų saugumą, - jiems įgyvendinti prireiks žinių, patyrusių specialistų, finansų išteklių, techninių ir mokslinių galimybių.

20.3 Šiame skyriuje aprašyta veikla labai glaudžiai susijusi su programomis, aprašytomis kituose skyriuose, todėl būtinas integruotas požiūris į pavojingų atliekų tvarkymą.

20.4 Iškyla kai kurios tarptautinio masto problemos, nes gabenant tarp valstybių pavojingas atliekas nesilaikoma veikiančių tose valstybėse įstatymų bei tarptautinių institucijų reikalavimų ir daroma žala aplinkai bei žmonių sveikatai visose šalyse, ypač besivystančiose.

20.5 1989 m. gruodžio 22 d. reglamento 44/226 I dalyje, Generalinė asamblėja reikalauja, kad kiekviena regioninė komisija pagal savo galimybes padėtų užkirsti kelią nelegaliam toksiškų ir pavojingų gaminių gabenimui, vykdyti nelegalaus gabenimo ir jo poveikio aplinkai bei sveikatai stebėjimus ir įvertinimą regiono mastu. Asamblėja taip pat reikalauja, kad regioninės komisijos bendradarbiautų tarpusavyje ir su Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos programa (UNEP), atlikdamos nelegalaus toksiškų ir pavojingų gaminių bei atliekų efektyvų stebėjimą ir įvertinimą, taip pat juos koordinuojant.

BENDRAS SIEKIS

20.6 Pagrindinis viso gyvavimo ciklo valdymo tikslas - užkirsti kelią pavojingų atliekų susidarymui ir mažinti jį, taip pat tvarkyti atliekas tokiu būdu, kad jos neturėtų neigiamo poveikio žmonių sveikatai ir aplinkai.

BENDRI TIKSLAI

20.7 Šios programos bendri tikslai yra tokie:

(a) laikantis integruoto švaresnės gamybos požiūrio užkirsti kelią pavojingų atliekų susidarymui ir mažinti jį; sustabdyti arba maksimaliai sumažinti pavojingų atliekų tarpvalstybinį gabenimą, tvarkant atliekas aplinkosaugos požiūriu patikimu ir efektyviu būdu; užtikrinti, kad tose šalyse, kur susidaro pavojingų atliekų sankaupos, būtų maksimaliai siekiama išnaudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamo pavojingų atliekų tvarkymo galimybes. Tarpvalstybiniai atliekų srautai turi būti pagrįsti aplinkosaugos bei ekonomikos principais ir susitarimais tarp suinteresuotų šalių;

(b) ratifikuoti Pavojingų atliekų tarpvalstybinio gabenimo konvenciją (Bazelio konvenciją) ir skubiai rengti su ja susijusius protokolus, pvz., atsakomybės ir kompensavimo, Bazelio konvencijos įgyvendinimo priemonių ir rekomendacijų protokolus;

(c) šalys, įtrauktos į Bamako Konvenciją dėl pavojingų atliekų įvežimo į Afriką uždraudimo ir tarpvalstybinio pavojingų atliekų gabenimo Afrikoje kontrolės, turi ratifikuoti bei iki galo įgyvendinti konvenciją ir skubiai rengti su ja susijusius protokolus dėl atsakomybės ir kompensavimo;

(d) sustabdyti pavojingų atliekų išvežimą į šalis, kurios pačios draudžia įvežti tokias atliekas arba laikantis tarptautinių susitarimų. Tai Bamako konvenciją, ketvirtąją Lomė konvencijas ir kitas konvencijas, kuriose yra patvirtintas toks draudimas, pasirašiusios šalys.

20.8 Į šį skyrių įtrauktos šios programos dalys:

- (a) skatinančios pavojingų atliekų prevenciją ir mažinimą;
- (b) skatinančios ir stiprinančios pavojingų atliekų valdymo kompetenciją;
- (c) skatinančios ir stiprinančios tarptautinį bendradarbiavimą pavojingų atliekų tarpvalstybinio gabenimo valdymo srityje;
- (d) užkertančios kelią nelegaliems pavojingų atliekų srautams.

PROGRAMOS SRITYS

A) PAVOJINGŲ ATLIEKŲ PREVENCIJOS IR MAŽINIMO SKATINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

20.9 Žmonių sveikata ir aplinkos kokybė vis blogėja dėl didėjančio pavojingų atliekų kiekio. Visuomenė ir pavieniai gyventojai turi tiesiogiai ir netiesiogiai mokėti už pavojingų atliekų susidarymą, tvarkymą ir šalinimą. Dėl šios priežasties būtina kaupti žinias ir skleisti informaciją apie pavojingų atliekų prevencijos ir valdymo ekonominius aspektus, tarp jų įtaką darbo užimtumui, aplinkos apsaugos rezultatams, ir tokiu būdu užtikrinti investicijas per ekonomines skatinimo priemones plėtos programų rengimui. Viena iš pagrindinių pavojingų atliekų valdymo nuostatų - mažinti pavojingų atliekų kiekį, t.y. keisti požiūrį į pramoninį procesą ir vartojimą, diegiant taršos prevencijos ir švaresnės gamybos strategijas.

20.10 Šiose strategijose vienas svarbiausių veiksnių yra pavojingų atliekų panaudojimas ir jų perdirbimas į naudingas medžiagas. Mažinant pavojingų atliekų kiekį, tampa labai svarbu modernizuoti technologijas, diegti ir tobulinti naujas mažai atliekų paliekančias technologijas.

SIEKIAI

20.11 Šios programos siekiai:

- (a) taikyti vieną iš integruotų švaresnių technologijų aspektų, t.y. kiek įmanoma mažinti susidarancius pavojingų atliekų kiekius;
- (b) optimizuoti medžiagų naudojimą praktiškai ir aplinkosaugos požiūriu tinkamu būdu, t.y. panaudoti gamybos procesų atliekas;
- (c) kaupti žinias ir skleisti informaciją apie pavojingų atliekų valdymo ir prevencijos ekonominius aspektus;

20.12 Šiems siekiams įgyvendinti ir tuo pačiu augančios pramonės poveikiui bei išlaidoms sumažinti šalys, galinčios įdiegti tinkamas technologijas ir pačios nepatirti nuostolių, turėtų laikytis tokios politikos, kurioje būtų numatyta:

- (a) integruoti švaresnės gamybos ir pavojingų atliekų mažinimo principus į planavimo procesą ir konkrečių tikslų formulavimą;
- (b) skatinti teisinių ir rinkos svertų diegimą;
- (c) apibrėžti tarpinius tikslus susidaranciu pavojingų atliekų kiekiams stabilizuoti;
- (d) parengti perspektyvines programas ir strategijas, kuriose būtų numatyti tikslai sumažinti pavojingų atliekų kiekį, tenkantį gamybos vienetui;
- (e) skatinti mažą atliekų veiklą, iš esmės sumažinti atliekų srautus;
- (f) atsižvelgiant į konkrečios šalies ekonominę padėtį, padėti parengti kaštų atžvilgiu efektyvią pavojingų atliekų prevencijos ir valdymo politiką ir būdus.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

20.13 Turi būti imtasi šių darbų:

- (a) siekiant įveikti priešišką požiūrį į aplinkai nekenksmingų medžiagų perdirbimą, šalių vyriausybės turėtų nustatyti ar pakeisti normas arba pirkimo sąlygas;
- (b) pagal savo galimybes ir remdamosi daugiašaliu bendradarbiavimu šalių vyriausybės, skatindamos pramonės inovacijas, kai diegiami švaresnės gamybos metodai, skatindamos pramonės įmones investuoti į prevencines ir atliekas perdirbančias technologijas, turi palaikyti ekonomines ir teises iniciatyvas ir tokiu būdu užtikrinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą pavojingų atliekų, įskaitant ir perdirbamas atliekas, tvarkymą ir investicijas į atliekų mažinimą;
- (c) vyriausybės turi sustiprinti tiriamuosius darbus ieškant alternatyvių procesų ir medžiagų tiems, kuriuos naudojant susidaro nesaugiai šalinamos ir tvarkomos pavojingos atliekos. Būtina kaip galima skubiau spręsti medžiagų, kurios kelia labai didelę ir nevaldomą grėsmę bei yra toksiškos, ilgai išsilaiko aplinkoje ir biologiškai kaupiamos, problemą. Prioritetą reikėtų suteikti tokioms alternatyvoms, kurios yra ekonomiškai priimtinos besivystančioms šalims;
- (d) šalių vyriausybės pagal savo galimybes ir turimus išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis organizacijomis bei pramoninkais, turėtų įkurti vietines pavojingų atliekų nukenksminimo įmones;
- (e) laikantis 34 skyriaus nuostatų, ekonomiškai stiprių šalių vyriausybės turėtų perduoti aplinkosaugos požiūriu tinkamą technologijų ir žinių bei mažą atliekų gamybos patirtį besivystančioms šalims. Vyriausybinių institucijų turi

bendradarbiauti su pramonės sektoriumi rengiant veiklos rekomendacijas ir kodeksus, padėsiančius įdiegti švaresnę gamybą per pramonės šakų asociacijas;

(f) šalių vyriausybės turi skatinti pramonės įmones tvarkyti, perdirbti, panaudoti ir šalinti atliekas jų susidarymo vietoje, kai pavojingų atliekų susidarymo negalima išvengti ir kai pramonės įmonei tai naudinga daryti ekonominiu ir aplinkosaugos požiūriu;

(g) vyriausybės turi skatinti technologijų įvertinimus, pvz., naudojantis technologijų įvertinimo centrais;

(h) vyriausybės turi skatinti švaresnę gamybą, įkurdamos mokymo ir informacijos apie švaresnes technologijas centrus;

(i) pramonės įmonės turėtų taikyti aplinkosaugos valdymo sistemas, tarp jų ir gamybos bei paskirstymo vietų aplinkosauginį auditą, kuris padėtų nustatyti, kur reikia diegti švaresnės gamybos metodus;

(j) kompetentinga Jungtinių Tautų įstaiga kartu su kitomis organizacijomis turėtų pradėti rengti rekomendacijas, skaičiuoti skirtingų švaresnės gamybos, atliekų mažinimo, pavojingų atliekų valdymo, įskaitant užterštų teritorijų išvalymo, būdų ir įgyvendinimo išlaidas ir naudą. Jas rengiant reikia atsižvelgti į 1991 m. įvykusio vyriausybių paskirtų ekspertų susitikimo Nairobyje dėl tarptautinės strategijos ir veiksmų programos, įskaitant ir technines rekomendacijas pavojingų atliekų tvarkymui, atskaitą; ypač į darbą, atliką laikantis Bazelio konvencijos;

(k) šalių vyriausybės turi parengti teisės aktus, nustatančius pramonės įmonių atsakomybę už jų veiklos metu susidariusių pavojingų atliekų šalinimą.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

20.14 Turi būti imtasi šių darbų:

(a) šalių vyriausybės, padedamos tarptautinių organizacijų, turi sukurti esamos informacijos sistemų vertės nustatymo metodiką;

(b) šalių vyriausybės turi įsteigti nacionalines ir regionines informacijos rinkimo ir sklaidimo žinybas ir tinklus, kuriais lengvai galėtų naudotis vyriausybines institucijas, pramonės įmonės ir nevyriausybines institucijas;

(c) tarptautinės organizacijos su Jungtinių Tautų aplinkos programos vykdoma švaresnės gamybos programa ir ICPIK, turi plėtoti ir stiprinti esamas informacijos apie švaresnę gamybą rinkimo sistemas;

(d) visos Jungtinių Tautų įstaigos ir organizacijos turi skatinti naudoti ir skleisti informaciją, surinktą per Švaresnės gamybos informacinį tinklą;

(e) Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD) kartu su kitomis organizacijomis turi atlikti išsamų tyrimą ir paskleisti informaciją apie dalyvaujančių šalių patirtį diegiant ekonominio reguliavimo schemas ir

iniciatyvas pavojingų atliekų valdymui ir švaresnių technologijų naudojimui;

(f) šalių vyriausybės turi skatinti pramonės įmones neslėpti savo veiklos ir pateikti informaciją visuomenei, kuri gali patirti susidarančių pavojingų atliekų, jų tvarkymo ir šalinimo neigiamą poveikį.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

20.15 Tarptautinis/regioninis bendradarbiavimas turėtų paskatinti valstybes ratifikuoti Bazelio ir Bamako konvencijas bei įgyvendinti jų reikalavimus. Regioninis bendradarbiavimas bus svarbus veiksnys rengiant panašias konvencijas, jei prireiktų, kituose regionuose, ne tik Afrikoje. Be to, būtina efektyviai koordinuoti tarptautines, regionines ir šalių strategijas bei priemones. Kita siūloma veikla - bendradarbiauti vykdant pavojingų atliekų tvarkymo poveikio stebėjimus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

20.16 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programos A daliai įgyventi sudarys apie 750 mln. JAV dolerių, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

20.17 Technologijų tobulinimo ir tyrimų srityje turi būti pradėti šie darbai:

(a) šalių vyriausybės, pagal savo galimybes ir teisinius išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis organizacijomis bei pramonės sektoriumi, turi skirti didesnę finansinę paramą tyrimams ir programų rengimui švaresnių technologijų srityje, tarp jų ir biotechnologijoms;

(b) valstybės kartu su tarptautinėmis organizacijomis turi skatinti pramonės sektorių ištyrtyti galimybes atsakyti procesų, keliančių didelę grėsmę aplinkai dėl susidarančių pavojingų atliekų;

(c) valstybės turi skatinti pramonės sektorių parengti schemas švaresnės gamybos būdams integruoti į gaminių projektavimo ir valdymo veiklą;

(d) valstybės turi skatinti pramonės sektorių išsiugdyti palankų požiūrį į atliekų kiekio mažinimą ir į saugaus pavojingų atliekų panaudojimo, perdirbimo ir šalinimo užtikrinimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

20.18 Turi būti plėtojama tokia veikla:

- (a) šalių vyriausybės, tarptautinės organizacijos ir pramonės įmonės turi remti pramonės specialistų mokymo programas, į kurias įtraukti pavojingų atliekų prevencijos ir mažinimo būdų klausimai bei vietinio masto pavyzdinių projektų, kurie sėkmingai organizuoja švaresnę gamybą, diegimas;
- (b) pramonės įmonės turi integruoti švaresnės gamybos principus ir būdingus pavyzdžius į mokymo programas ir diegti pavyzdinius projektus atskiruose sektoriuose/šalyse;
- (c) įvairiuose visuomenės sluoksniuose turi būti organizuojamos informacinės kampanijos apie švaresnę gamybą ir užmezgamas dialogas bei ryšiai tarp pramonės sektoriaus ir kitų suinteresuotųjų pusių.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

20.19 Šios programos numatoma veikla:

- (a) besivystančių šalių vyriausybės kartu su pramonės įmonėmis, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi inventorizuoti susidarančias pavojingas atliekas, kad būtų galima nustatyti technologijų perdavimo ir įgyvendinimo priemonių poreikį, siekiant saugiai tvarkyti ir šalinti pavojingas atliekas;
- (b) vyriausybės į savo šalių planus ir įstatymus turi įtraukti integruotą požiūrį į aplinkos apsaugą, pagrįstą prevencijos ir taršos šaltinių mažinimo kriterijais, laikantis principo "teršėjas moka". Vyriausybės taip pat turi patvirtinti pavojingų atliekų mažinimo programas, tikslus ir tinkamą aplinkosaugos kontrolę;
- (c) vyriausybės turi supažindinti pramonininkus su švaresne gamyba ir pavojingų atliekų mažinimu bei kitų išmetimų mažinimu;
- (d) vyriausybės turi imtis iniciatyvos rengiant nacionalines poveikio aplinkai vertinimo procedūras, atsižvelgiant į pavojingų atliekų valdymo būdą nuo pradžios iki pabaigos, siekiant nustatyti tinkamas pavojingų atliekų minimizavimo galimybes jas saugiai tvarkant, saugant, šalinant ir naikinant;
- (e) vyriausybės kartu su pramonės įmonėmis ir tarptautinėmis organizacijomis turi parengti išsamaus pavojingų atliekų valdymo būdo kontrolės procedūras, tarp jų ir aplinkosaugos auditą;
- (f) dvišalės ir daugiašalės plėtros pagalbos agentūros turi skirti daugiau lėšų švaresnių technologijų diegimui

besivystančiose šalyse, smulkioms ir vidutinio dydžio pramonės įmonėms.

B) REMTI IR STIPRINTI PAVOJINGŲ ATLIEKŲ VALDYMO INSTITUCINIŲ POTENCIALŲ

VEIKLOS PAGRINDAS

20.20 Daugelyje šalių trūksta vidinių pajėgumų pavojingoms atliekoms tvarkyti ir valdyti. Pirmiausia taip yra dėl nepalankios infrastruktūros, įstatymų spragų, dėl silpnų mokymo ir švietimo programų bei stingant koordinavimo skirtingų ministerijų ir institucijų, susijusių su atliekų valdymu. Taip pat yra nepakankamai žinių apie aplinkos taršą ir neigiamą jos poveikį žmonių sveikatai, ypač moterims ir vaikams, taip pat ekosistemoms; skirtingą pavojingumo duomenų, taip pat atliekoms būdingų charakteristikų vertinimą. Pirmiausia būtina nustatyti, kuriems gyventojams kyla didžiausia grėsmė ir, jeigu reikia, imtis apsaugos priemonių. Viena iš svarbiausių veiklos krypčių, siekiant užtikrinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą pavojingų atliekų valdymą - visuomenės informavimo, švietimo ir mokymo programos visuose visuomenės sluoksniuose. Taip pat būtinos einamųjų darbų programos, įgalinančios išsiaiškinti pavojingų atliekų kilmę, nustatyti jų galimą poveikį aplinkai ir sukurti technologijas saugiam atliekų tvarkymui. Galiausiai svarbu stiprinti institucijų potencialą pavojingų atliekų valdymo srityje.

SIEKIAI

20.21 Šios programos siekiai yra tokie:

- (a) Patvirtinti koordinavimo, reguliavimo ir teisines priemones pavojingų atliekų valdymui šalies mastu, taip pat ir tarptautines bei regionines konvencijas;
- (b) parengti visuomenės informavimo ir ugdymo pavojingų atliekų klausimais programas ir užtikrinti, kad visoms šalies pramonės įmonėms ir vyriausybės nariams būtų numatytos pagrindinės mokymo ir švietimo programos;
- (c) parengti išsamias pavojingų atliekų tyrimų programas šalyse;
- (d) stiprinti paslaugų pramonės sektorių, kad jis sugebėtų saugiai tvarkyti pavojingas atliekas, ir kurti tarptautinį informacijos tinklą;
- (e) visose besivystančiose šalyse išugdyti potencialą šviesti ir mokyti visų lygių darbuotojus pavojingų atliekų tvarkymo, kontrolės ir valdymo srityje;
- (f) diegti pavojingų atliekų aikštelių poveikio gyventojams ir reikalingų valymo priemonių įvertinimą;
- (g) rengiant procedūras, metodologijas, kriterijus ir/ar

nuotekų normatyvus bei standartus, padėti atlikti pavojingų atliekų poveikio ir rizikos žmonių sveikatai bei aplinkai įvertinimą;

(h) skleisti žinias apie pavojingų atliekų poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai;

(i) vyriausybiniams institucijoms ir visuomenei pateikti informaciją apie pavojingų atliekų, įskaitant infekcines atliekas, poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

20.22 Turi būti plėtojama tokia veikla:

(a) Šalių vyriausybės turi parengti ir vykdyti pavojingų atliekų ir jų nukenksminimo/šalinimo vietų bei užterštų teritorijų, kurias reikia išvalyti, apskaitą (kompiuterizuotą), ir įvertinti galimą poveikį bei pavojingumą žmonių sveikatai ir aplinkai; jos taip pat turi pasirinkti priemones atliekų šalinimo aikštelėms valyti. Pramonės įmonės turi pateikti visą reikiamą informaciją;

(b) šalių vyriausybės, pramonės įmonės ir tarptautinės organizacijos turi bendradarbiauti rengdamos rekomendacijas ir metodus, kuriuos būtų lengva pritaikyti pavojingoms atliekoms apibūdinti ir klasifikuoti;

(c) šalių vyriausybės turi įvertinti neigiamą poveikį žmonių, gyvenančių prie nekontroliuojamų pavojingų atliekų šalinimo aikštelių, sveikatai ir organizuoti jų valymą;

(d) tarptautinės organizacijos, remdamosi priimtais šalių sprendimais turi parengti tobulesnius kriterijus sveikatai ir padėti rengti praktines technines normas pavojingų atliekų prevencijai, mažinimui, saugiam tvarkymui ir šalinimui;

(e) besivystančių šalių vyriausybės kartu su tarptautinėmis organizacijomis ir agentūromis turi skatinti burti tarpžinybines grupes diegti mokymą ir tiriamuosius darbus, susijusius su pavojingų atliekų poveikio sveikatai įvertinimu, prevencija ir kontrole. Šios grupės turi būti pavyzdiniai modeliai panašių regioninių programų rengimui;

(f) šalių vyriausybės, kiek galėdamos ir turėdamos išteklių bei bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis organizacijomis, turi skatinti jungtinių pavojingų atliekų tvarkymo/šalinimo įrenginių statybą smulkiose ir vidutinio dydžio pramonės įmonėse;

(g) šalių vyriausybės kartu su pramonės sektoriumi ir tarptautinėmis organizacijomis turi remti pavojingų atliekų aikštelių parinkimo ir jų valymo darbus. Šiam tikslui reikalinga technologija, patirtis ir finansavimas ir, kur įmanoma, turi būti taikomas principas "teršėjas moka";

(h) šalių vyriausybės turi įsitikinti, kad jų karinės struktūros atitinka valstybines aplinkosaugos normas pavojingų atliekų tvarkymo ir šalinimo srityje.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

20.23 Turi būti pradėti šie darbai:

(a) šalių vyriausybės, tarptautinės ir regioninės organizacijos ir pramonės įmonės turi padėti plačiau skleisti ir taikyti techninę bei mokslinę informaciją apie įvairius pavojingų atliekų poveikio sveikatai aspektus;

(b) šalių vyriausybės turi sukurti perspėjimo apie pavojingų atliekų neigiamą poveikį gyventojų sveikatai sistemas ir registrus bei jų pavojingumo vertinimo duomenų bases;

(c) šalių vyriausybės turi stengtis surinkti informaciją apie tuos, kurie kaupia ar šalina pavojingas atliekas, ir pateikti šią informaciją suinteresuotiems asmenims ar institucijoms.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLOS KOORDINAVIMAS

20.24 Vyriausybės, kiek pajėgia ir turi išteklių, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi:

(a) skatinti ir remti institucijų bei tarpžinybinių grupių integraciją ir bendradarbiavimą, pagal jų galimybes, tokiais klausimais, kurie padėtų plėtoti pavojingų atliekų vertinimą, rizikos valdymą ir mažinimą;

(b) remti potencialo kūrimą ir technologijų diegimą bei tiriamuosius darbus besivystančiose šalyse, atsižvelgiant į žmonių darbo išteklių plėtrą, ypatingą pagalbą suteikiant vieningų tinklų kūrimui;

(c) skatinti savarankiškai ir kiek galima aplinkos požiūriu saugesniu būdu šalinti pavojingas atliekas tose šalyse, kur yra jų šaltiniai. Tarpvalstybiniai atliekų srautai turi būti paremti aplinkosaugos ir ekonominiais principais bei sutartimis tarp visų suinteresuotųjų šalių.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

20.25 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programos daliai įgyventi sudarys apie 18,5 milijardų JAV dolerių, iš kurių apie 3,5 milijardų skirta besivystančioms šalims, įskaitant 500 mln. JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė benduomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNIKOS PRIEMONĖS

20.26 Turi būti pradėta tokia veikla:

- (a) vyriausybės pagal galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi daugiau remti pavojingų atliekų tyrimų valdymą besivystančiose šalyse;
- (b) šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi atlikti pavojingų atliekų poveikio sveikatai, ilgalaikio poveikio moterims bei vaikams tyrimus besivystančiose šalyse;
- (c) vyriausybės turi vadovauti tyrimams, kurie yra būtini smulkioms ir vidutinio dydžio pramonės įmonėms;
- (d) vyriausybės institucijos ir tarptautinės organizacijos kartu su pramonės sektoriumi turi plėtoti technologijų tyrimus pavojingų atliekų tvarkymo, saugojimo, gabenimo bei šalinimo, pavojingų atliekų vertinimo, tvarkymo ir nukenksminimo srityje;
- (e) tarptautinės organizacijos turi nustatyti tinkamas ir patobulintas technologijas pavojingų atliekų tvarkymui, saugojimui bei šalinimui.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

20.27 Šalių vyriausybės pagal turimas galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis ir pramonės sektoriumi, turi:

- (a) plačiau informuoti visuomenę apie pavojingas atliekas ir remti suprantamos visuomenės informacijos apie pavojingas atliekas rengimą ir platinimą;
- (b) stiprinti visuomenės, ypač moterų, dalyvavimą pavojingų atliekų valdymo programose, pradėdant nuo žemiausio lygio;
- (c) rengti mokymo ir švietimo programas pramonėje dirbantiems vyrams ir moterims, kurios būtų skirtos įvairioms aktualioms gyvenimo problemoms, pvz., pavojingų atliekų mažinimo programų planavimas ir įgyvendinimas, pavojingų medžiagų auditas, teisinių programų rengimas;
- (d) remti darbininkų, pramonės vadovų ir vyriausybinių institucijų darbuotojų mokymą pavojingų atliekų mažinimo aplinkai saugiu būdu ir valdymo technologijų srityje besivystančiose šalyse.

20.28 Taip pat turi būti pradėti šie darbai:

- (a) vyriausybės pagal galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, nevyriausybėmis organizacijomis, turi rengti ir skleisti mokomąją informaciją apie pavojingas atliekas, jų poveikį aplinkai ir žmonių sveikatai, kuria galėtų naudotis mokyklos, moterų organizacijos ir visuomenė;
- (b) vyriausybės pagal galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi parengti ir patobulinti pavojingų atliekų

valdymo programas, remiantis sveikatos ir aplinkosaugos normomis, plėtoti stebėjimo sistemas, padedančias nustatyti pavojingų atliekų neigiamą poveikį aplinkai ir visuomenei;

- (c) tarptautinės organizacijos turi padėti šalims įvertinti pavojingų atliekų poveikio sveikatai ir aplinkai rizikos laipsnį ir nustatyti prioritetus įvairių atliekų kategorijų ir klasių kontrolei;
- (d) vyriausybės pagal galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi plėtoti centrus, kuriuose būtų mokoma pavojingų atliekų vadybos, steigti atitinkamas valstybines institucijas ir skatinti tarptautinį bendradarbiavimą, *inter alia*, ir tarp išsivysčiusių bei besivystančių šalių institucijų.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

20.29 Veikiančios tarpvalstybinės korporacijos ir kitos stambios pramonės įmonės turi būti skatinamos laikytis išpareigojimų taikyti tokias pavojingų atliekų kaupimo normas, kurios atitiktų tos šalies, iš kurios tos medžiagos gautos, normas arba būtų ne mažiau griežtos. Vyriausybinių institucijų skatinamos priimti įstatymus, kuriais reikalaujama, kad pavojingos atliekos būtų tvarkomos aplinkai saugiu būdu.

20.30 Tarptautinės organizacijos turi teikti pagalbą šalims įvertinti pavojingų atliekų poveikio sveikatai ir aplinkai rizikos laipsnį ir nustatyti prioritetus įvairių atliekų kategorijų ir klasių kontrolei.

20.31 Vyriausybės pagal savo galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis bei pramonės sektoriumi, turi:

- (a) remti valstybines institucijas, atsakingas už pavojingų atliekų kontrolę ir įstatymų įgyvendinimą, padedant joms vykdyti tarptautinių konvencijų reikalavimus;
- (b) įkurti pramonines institucijas pavojingų atliekų šalinimui ir paslaugų pramonės įmones pavojingoms atliekoms tvarkyti;
- (c) patvirtinti technines rekomendacijas pavojingų atliekų valdymui ir remti regioninių bei tarptautinių konvencijų įgyvendinimą;
- (d) kurti ir plėtoti ryšius tarp specialistų, dirbančių pavojingų atliekų srityje, ir palaikyti informacijos mainus tarp šalių;
- (e) įvertinti galimybes įkurti nacionalinius ir regioninius pavojingų atliekų tvarkymo centrus. Šie centrai galėtų būti naudojami švietimo ir mokymo tikslams pavojingų atliekų valdymo srityje;
- (f) nustatyti ir sustiprinti mokslo/tyrimų institucijas ar centrus, kurie galėtų vykdyti švietimą ir mokymą pavojingų atliekų valdymo klausimais;
- (g) parengti programą šalių potencialui sukurti, siekiant

parengti ir apmokyti įvairių pavojingų atliekų valdymo lygių specialistus;

(h) atlikti aplinkosaugos auditą veikiančiose pramonės įmonėse ir sustiprinti pavojingų atliekų valdymą.

C) TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO TARPVALSTYBINIO PAVOJINGŲ ATLIEKŲ GABENIMO VALDYMO SRITYJE SKATINIMAS IR STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAS

20.32 Siekiant paskatinti ir sustiprinti tarptautinį bendradarbiavimą tarpvalstybinio pavojingų atliekų gabenimo valdymo srityje, įskaitant kontrolę ir stebėjimą, būtina taikyti prevencinį principą. Turi būti suderinta procedūra ir kriterijai, naudojami įvairiuose tarptautiniuose ir teisiniuose susitarimuose. Atliekų pavojingumo aplinkai įvertinimui taip pat reikia nustatyti ar suderinti kriterijus bei intensyvinti stebėjimą.

SIEKIAI

20.33 Šios programos siekiai yra tokie:

(a) remiantis tarptautiniu mastu nustatytais kriterijais, skirtais nustatyti ir klasifikuoti pavojingas atliekas ir derinti tarptautines teises priemones, intensyvinti tarptautinį bendradarbiavimą pavojingų atliekų valdymo aplinkai saugiu būdu srityje, įskaitant šių atliekų gabenimo kontrolę ir stebėjimą;

(b) taikyti draudimą ar apribojimą pavojingų atliekų eksporto į šalis, kurios neturi galimybių jas tvarkyti arba yra uždraudusios pavojingų atliekų įvežimą;

(c) remti pavojingų atliekų, numatytų nukenksminti pagal Bazelio konvencijos reikalavimus, kuriais siekiama aplinkai saugiu ir ekonomiškai būdu jas pakartotinai apdoroti, tarpvalstybinio gabenimo kontrolės procedūrų rengimą.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

➤ *Tobulinti ir derinti kriterijus bei įstatymus*

20.34 Vyriausybės pagal turimas galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi:

(a) įtraukti į nacionalinius įstatymus Bazelio ir kitose

regioninėse konvencijose bei jų prieduose nustatytas perspėjimo procedūras;

(b) jei reikia, sudaryti regioninės sutartis, tokias kaip pavojingų atliekų tarpvalstybinį gabenimą reguliuojanti Bamako konvencija;

(c) padėti derinti ir pildyti regionines konvencijas pagal tarptautines konvencijas ir protokolus;

(d) stiprinti šalių ir regionų potencialą tarpvalstybiniam pavojingų atliekų gabenimo stebėjimui ir kontrolei vykdyti;

(e) laikantis Bazelio konvencijos ir regioninių konvencijų padėti rengti aiškius kriterijus ir rekomendacijas, kaip aplinkai saugiu ir ekonomiškai būdu atkurti išteklius, naudojant atliekų perdirbimą pakartotiniam ciklui ar kitus alternatyvius metodus, tinkamai atnaujinančius išteklių vartojimą, užkertant kelią klaidingų ir netinkamų būdų pateikimui;

(f) apsvarstyti galimybes sukurti pavojingų atliekų tarpvalstybinio gabenimo monitoringo sistemas šalies ir regiono mastu;

(g) parengti nuorodas, kaip vertinti aplinkai saugiu būdu pavojingas atliekas;

(h) atsižvelgiant į esamus sutartinius tarptautinius bei regioninius kriterijus, rengti nuorodas pavojingų atliekų identifikavimui šalies mastu, ir parengti bei įtraukti pavojingų atliekų sąrašus į šalių įstatymus;

(i) parengti ir naudoti tinkamus metodus, įgalinančius patikrinti, apibrėžti ir klasifikuoti pavojingas atliekas bei patvirtinti saugumo standartus ir principus pavojingų atliekų valdymui.

➤ *Įgyvendinti esamas sutartis*

20.35 Vyriausybės skatinamos ratifikuoti Bazelio ir Bamako konvencijas, taip pat rengti atitinkamus protokolus, pvz., protokolus dėl atsakomybės ir kompensacijos, bei priemones ir rekomendacijas, turinčias padėti įgyvendinti konvencijas.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

20.36 Kadangi ši programos dalis apima visiškai naujus klausimus, ir išlaidos dar neišnagrinėtos, šiuo metu nėra apibrėžtos sumos programai įgyvendinti. Tačiau kai kurie veiksmai, susiję su potencialo šiai programai vykdyti kūrimu, gali būti įvertinti išlaidomis, apskaičiuotomis programos B daliai įgyvendinti.

20.37 Bazelio konvencijos laikinasis sekretoriatas turi atlikti studijas, kurios pirmiausia padėtų įvertinti iki 2000 metų numatytos veiklos išlaidas.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

20.38 Vyriausybės pagal turimas galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi:

- (a) laikydamosi dabartinių tarptautinių priemonių, parengti ir patvirtinti pavojingų atliekų valdymo aplinkai saugiu būdu strategiją;
- (b) parengti rekomendacijas tam tikriems forumams, parengti ar patvirtinti normas, įskaitant ir bešališką "teršėjas moka" principo įgyvendinimą, bei teises priemones, įgalinančias padėti įgyvendinti Bazelio, Bamako konvencijų ir kitų sudarytų bei numatomų sutarčių, protokolų reikalavimus ir principus. Parengti taisykles ir procedūras atsakomybei už pavojingų atliekų tarpvalstybinio pervežimo padarytą žalą ir kompensacijai už padarytą žalą reguliuoti;
- (c) taikyti draudimo ir apribojimo politiką pavojingų atliekų eksportui į šalis, kurios neturi galimybių tvarkyti pavojingas atliekas arba yra uždraudusios tokių atliekų įvežimą;
- (d) Bazelio ir kitų regioninių konvencijų kontekste išnagrinti galimybes suteikti laikiną finansinę pagalbą susidarius ekstremaliai situacijai, siekiant sumažinti tarpvalstybinio pavojingų atliekų gabenimo avarių ir tokių atliekų šalinimo metu padarytą žalą.

D) NELEGALIŲ TARPTAUTINIŲ PAVOJINGŲ ATLIEKŲ SRAUTŲ PREVENCIJA

VEIKLOS PAGRINDAS

20.39 Nelegalių pavojingų atliekų srautų prevencija pasitarautų aplinkos ir žmonių sveikatos apsaugai visose šalyse, ypač ekonomiškai silpnose šalyse. Ji taip pat padėtų laikytis veiksmingos kontrolės, nustatytos Bazelio konvencijoje ir regioniniuose tarptautiniuose susitarimuose, pvz., Bamako konvencijoje, ketvirtojoje Lome konvencijoje. Bazelio konvencijos IX straipsnis skirtas būtent nelegalaus pavojingų atliekų gabenimo klausimams. Nelegalūs pavojingų atliekų srautai gali sukelti rimtą grėsmę žmonių sveikatai bei aplinkai ir sukelti problemų šalims, kurias pasiekia nelegalūs kroviniai.

20.40 Veiksmingai prevencijai turi būti aktyviai vykdomas stebėjimas ir įstatymų laikymasis, numačius tam tikrą baudų grėsmę.

SIEKIAI

20.41 Šios programos siekia yra tokie:

- (a) užtikrinti šalių pajėgumą išaiškinti ir sustabdyti

nelegalių pavojingų atliekų įvežimą į bet kurios valstybės teritoriją, jeigu tai pažeidžia šalies įstatymus ir tarptautinius teisinius reikalavimus;

- (b) suteikti visoms šalims, ypač besivystančioms, pagalbą renkant informaciją apie nelegalius pavojingų atliekų srautus;

- (c) laikantis Bazelio konvencijos bendradarbiauti teikiant pagalbą šalims, kurios nukentėjo nuo nelegalaus pavojingų atliekų gabenimo.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

20.42 Vyriausybės pagal turimas galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis organizacijomis, turi:

- a) priimti ir įgyvendinti įstatymus, įgalinančius išvengti nelegalaus pavojingų atliekų eksporto ir importo;

- (b) parengti atitinkamas nacionalinių įstatymų įgyvendinimo programas, skirtas stebėti, kaip jie veikia, išaiškinti bei sustabdyti pažeidimus, taikant baudas, ypač kreipti dėmesį į jau žinomus nelegalaus pavojingų atliekų gabenimo vykdytojus bei dažnai nelegaliai gabenamas pavojingas atliekas.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

20.43 Šalių vyriausybės turi kurti informacijos tinklus ir perspėjimo sistemas, įgalinančias nustatyti nelegalius pavojingų atliekų srautus. Vietinės gyventojų bendrijos gali dalyvauti diegiant tokius informacijos tinklus ir sistemas.

20.44 Šalių vyriausybės turi bendradarbiauti keisdamosi informacija apie nelegalius tarpvalstybinius pavojingų atliekų srautus ir pateikti ją Jungtinių tautų įstaigoms, pvz., JT Aplinkos programai, taip pat regioninėms komisijoms.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS

20.45 Regioninės komisijos, bendradarbiaudamos ir patariamoms ekspertų bei Jungtinių Tautų aplinkos programos ar kitų organizacijų, priklausančių Jungtinių Tautų sistemai, atsižvelgdamos į Bazelio konvencijos reikalavimus, privalo vykdyti stebėjimus ir įvertinti nelegalių pavojingų atliekų srautų poveikį aplinkai, ekonomikai ir žmonių sveikatai, remiantis bendromis UNEP/ESCAP pastangomis atlikto preliminarus nelegalaus gabenimo įvertinimo rezultatais ir patirtimi.

20.46 Siekdamas išvengti nelegalaus pavojingų atliekų importo ir gabenimo, šalys bei tarptautinės organizacijos turi bendromis pastangomis stiprinti institucines ir teisineis galimybes, ypač ekonomiškai silpnose šalyse.

21

Aplinkos atžvilgiu saugus kietųjų (buitinių) atliekų tvarkymas ir kanalizacijos nuotekų problemos

ĮVADAS

21.1 Šis skyrius buvo įtrauktas į Darbotvarkę 21, atsižvelgiant į Generalinės Asamblėjos 44/228 rezoliucijos I skyriaus 3 paragrafą, kuriuo Asamblėja patvirtino, jog konferencija turi nuodugniai parengti strategiją ir priemones aplinkos užterštumui stabdyti ir mažinti atitinkamai didinant valstybines ir tarptautines pastangas, siekiant paremti subalansuotą ir aplinkosaugos atžvilgiu patikimą plėtrą visose šalyse, ir į tos pačios rezoliucijos I skyriaus 12 (G) paragrafą, kuriuo Asamblėja patvirtino, kad aplinkai saugus atliekų tvarkymas yra viena iš svarbiausių aplinkosaugos reikmių išlaikyti Žemės aplinkos kokybę ir ypač pasiekti aplinkosaugos atžvilgiu patikimą ir subalansuotą plėtrą visose šalyse.

21.2 Darbotvarkės 21 šio skyriaus programos sritys yra glaudžiai susijusios su kitų skyrių programų sritimis:

- (a) apsaugoti gėlo vandens išteklių kokybę ir tiekimą; taikyti integruotą požiūrį į vandens išteklių plėtrą, valdymą ir panaudojimą (18 skyrius);
- (b) remti subalansuotą gyvenviečių plėtrą (7 skyrius);
- (c) saugoti žmonių sveikatą ir gerinti gyvenimo sąlygas (6 skyrius);
- (d) keisti vartojimo modelius (4 skyrius).

21.3 Kietosios atliekos, pagal šio skyriaus apibrėžimą, apima visas buitines šiukšles ir nepavojingas atliekas, tokias kaip komercijos ir įstaigų patalpų atliekos, gatvių sąšlavos ir statybinis laužas. Kai kuriose šalyse kietųjų atliekų tvarkymo sistemos taip pat priskiriamos tokios naktį išvežamos buitinės atliekos, kaip šiukšlės, deginimo krosnių pelenai, nusodinimo rezervuarų ir kanalizacijos nuotekų valymo įrenginių dumblas. Jei šioms atliekoms būdingi pavojingi rodikliai, tai jos turi būti traktuojamos kaip pavojingos atliekos.

21.4 Aplinkos atžvilgiu saugus atliekų tvarkymas - tai ne

tik saugus atliekų šalinimas ar perdirbtų atliekų sunaikinimas; problema turi būti sprendžiama iš pagrindų, bandant pakeisti netinkamus gamybos modelius ir vartojimą. Tai reiškia integruotą valdymą nuo pat susidarymo iki galutinio sunaikinimo, nes tai vienintelis būdas gamybos plėtrai suderinti su aplinkos apsauga.

21.5 Todėl nustačius siekių prioritetus turi būti numatytas būtinų veiksmų planas, sutelktas į šias keturias svarbiausias, su atliekomis susijusias programas:

- (a) kiek galima sumažinti atliekų kiekį;
- (b) kur galima plėtoti aplinkos požiūriu tinkamą antrinių atliekų panaudojimą ir perdirbimą;
- (c) skatinti aplinkos požiūriu saugų atliekų šalinimą ir valymą;
- (d) plėsti atliekų tvarkymo paslaugų apimtį.

21.6 Šios keturios programų sritys yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo, todėl turi būti integruotos, siekiant pateikti išsamią ir aplinkos požiūriu atsakingą komunalinių kietųjų atliekų tvarkymo struktūrą. Priklausomai nuo vietos ekonominių ir socialinių sąlygų, atliekų kaupimo ir jų sudėties, skirsis ir dėmesys kiekvienai iš šių keturių programų sričių. Visi visuomenės sektoriai turi dalyvauti visose programos srityse.

PROGRAMOS SRITYS

A) ATLIEKŲ KIEKIO MAŽINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

21.7 Neracionalūs gamybos ir vartojimo modeliai negirdėtai tempais skatina tvarių, nesuyrančių aplinkoje atliekų kiekio didėjimą. Dėl to gali gerokai padidėti atliekų,

pagamintų iki šio amžiaus pabaigos, kiekis, o iki 2005 m. padidėti keturis ar penkis kartus. Prevencinis atliekų tvarkymas, sukonzentruotas į kitokią gyvenimo būdą ir gamybos bei vartojimo modelius būtų geriausia išeitis.

SIEKIAI

21.8 Siekiai šioje srityje yra tokie:

(a) per sutartą laikotarpį stabilizuoti ar sumažinti atliekų, kurias reikia sudoroti, gamybą, apibrėžiant tikslus, priklausomai nuo atliekų svorio, tūrio ir sudėties, ir skatinti atliekų skirstymą, kad būtų lengviau jas perdirbti ir jei galima, panaudoti;

(b) stiprinti procedūras, kuriomis įvertinami atliekų kiekybės ir sudėties pokyčiai, siekiant suformuoti veiksmingą atliekų mažinimo politiką, naudojant ekonomines ar kitas priemones skatinti naudingų gamybos ir vartojimo pavyzdžių variantus.

21.9 Šalių vyriausybės, pagal turimas galimybes ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis svarbiomis organizacijomis, atitinkamai turi:

(a) iki 2000 m. užtikrinti šalies, regiono ir tarptautinį potencialą, pakankamą dalyvauti atliekų tvarkymo procese ir kontroliuoti informaciją apie atliekų tvarkymą bei įgyvendinti atliekų mažinimo politiką;

(b) iki 2000 m. visose šalyse, ypač pramoninėse, taikyti agrocheminių atliekų, konteinerių ir pakavimo medžiagų, nepasizyminčių pavojingomis charakteristikomis, gamybos mažinimo programas.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

21.10 Šalių vyriausybės turi inicijuoti programas, įgalinančias veiksmingą atliekų gamybos mažinimą. Nevyriausybinių organizacijų ir vartotojų grupės turi būti skatinamos dalyvauti tose programose, kurios galėtų būti sudarytos bendradarbiaujant su tarptautinėmis organizacijomis. Šios programos turi, kur galima, remtis jau vykdoma ar numatoma vykdyti veikla, taip pat:

(a) plėtoti šalių potencialą, kurti ir tyrinėti aplinkos požiūriu priimtinas technologijas bei įsisavinti atliekų mažinimo priemones;

(b) palaikyti iniciatyvą mažinti netinkamus gamybos ir vartojimo būdus;

(c) kur reikia, plėtoti nacionalinių plėtos planų dalį, numatančią mažinti atliekų gamybą;

(d) pabrėžti atliekų mažinimo svarbą Jungtinių Tautų sistemos tiekimo ribose.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

21.11 Kontrolė yra svarbiausia būtina sąlyga sekti atliekų kokybės ir kiekybės pokyčių raidą ir jų sąlygojamą poveikį sveikatai ir aplinkai. Vyriausybės, padedamos tarptautinių agentūrų, turėtų:

(a) plėtoti ir taikyti atliekų kontrolės metodologijas šalies mastu;

(b) rinkti ir analizuoti duomenis, nustatyti nacionalinius tikslus ir tobulinti kontrolę;

(c) naudoti duomenis įvertinti šalies atliekų politikai aplinkos požiūriu ir remtis jais koreguojant veiklą;

(d) teikti informaciją pasulinėms informacijos sistemoms.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

21.12 Jungtinės Tautos ir tarpyvyriausybinių organizacijų, bendradarbiaudamos su šalių vyriausybėmis, turi skatinti atliekų mažinimą, palaikydamos informacijos mainus technologijų ir patirties perdavimui. Čia pateikiamas nepilnas galimos būdingos veiklos aprašas:

(a) atliekų kontrolės metodologijų parinkimas, plėtojimas ir derinimas bei tų metodologijų perdavimas kitoms šalims;

(b) galimas informacijos sistemos apie ekologiškai tinkamas technologijas ir atliekų mažinimą sukūrimas ir tolesnė plėtra;

(c) šalies duomenų reguliarius vertinimas, gretinimas ir analizavimas bei sistemingas jų perdavimas suinteresuotoms šalims atitinkamų Jungtinių Tautų forumų metu;

(d) visų priemonių atliekomis sumažinti veiksmingumo tikrinimas ir galimų naujų priemonių ir metodų bei įgūdžių, užtikrinančių jų veiksmingumą šalies mastu, nustatymas. Turi būti platinamos rekomendacijos ir praktiniai patarimai;

(e) tyrimų apie socialinį ir ekonominį atliekų mažinimo poveikį vykdymas vartotojų mastu.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

21.13 Jungtinių Tautų aplinkosaugos ir plėtos konferencijos sekretoriatas išsivysčiusioms šalims siūlo investuoti į atliekų mažinimą apie 1% išlaidų, skiriamų kietųjų atliekų ir kanalizacijos nuotekų pašalinimui. Šiuo metu tai sudarytų apie 6.5 milijardų JAV dolerių per metus, įskaitant apie 1.8 milijardų JAV dolerių sumą, susijusią su komunalinių kietųjų atliekų sumažinimu. Realias išlaidas turėtų patikslinti

atitinkamos savivaldybės, vietinės ir nacionalinių biudžetų institucijos pagal savo galimybes.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

21.14 Turi būti sukurtos ir plačiai paskleistos atliekų mažinimo technologijos bei metodai. Šalių vyriausybės drauge su nevyriausybinėmis organizacijomis, tyrimo institutais ir atitinkamomis Jungtinių Tautų organizacijomis turėtų koordinuoti šį darbą. Jų veikla būtų tokia:

- (a) nuolat kontroliuoti atliekų mažinimo priemonių efektyvumą ir nustatyti galimas naujas priemones bei metodus, užtikrinančius tų priemonių veiksmingumą šalies mastu. Turi būti platinamos rekomendacijos ir praktiniai patarimai;
- (b) pasirinkti nacionalinės atliekų mažinimo programos tikslą - mažinti atliekų susidarymą nuo pat procesų pradžios;
- (c) skatinti visuomenės švietimą ir kontroliuojamas bei laisvas iniciatyvas, nukreiptas į pramonės pobūdžio keitimą ir pramoninio proceso atliekų mažinimą įdiegiant švaresnes technologijas ir pažangų ūkininkavimą, taip pat skatinti pramonę ir vartotojus naudoti tokią pakuotę, kuri gali būti pakartotinai panaudota;
- (d) pagal šalių galimybes vykdyti pavyzdines programas, nukreiptas į tinkamų atliekų mažinimo priemonių pasirinkimą;
- (e) griežtai laikytis reikiamų žemės ūkio bei maisto produktų ir kitų greit gendančių prekių gabenimo, laikymo, saugojimo ir tvarkymo principų, siekiant sumažinti tų produktų nuostolius, sąlygojančius kietųjų atliekų susidarymą;
- (f) atliekų mažinimo technologijas sparčiau perduoti pramonei, ypač besivystančiose šalyse, ir parengti griežtas nacionalines nuotekų ir kietųjų atliekų normas, atsižvelgiant, *inter alia*, į žaliavų ir energijos suvartojimą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

21.15 Žmonių galimybių plėtra atliekų mažinimo srityje reiškia ne tik atliekų tvarkymo specialistų rengimą, bet ir visuomenės bei pramonininkų paramos užtikrinimą. Todėl žmonių galimybių plėtros programose numatoma tikslingai kelti žmonių suvokimo lygį, šviesti ir informuoti su atliekų mažinimu susijusius sluoksnius ir plačiąją visuomenę. Šalys turi daugiau įtraukti į mokyklų programas atliekų mažinimo ir jų susidarymo ribojimo principus bei patirtį ir informaciją apie atliekų poveikį aplinkai.

B) PLĖTOTI APLINKOSAUGOS ATŽVILGIU TINKAMĄ ANTRINIŲ ATLIEKŲ PANAUDOJIMĄ IR PERDIRBIMĄ

VEIKLOS PAGRINDAI

21.16 Atliekų tvarkymo, šalinimo paslaugos tampa vis brangesnės dėl perkrautų ankstesniųjų šalinimo vietų, griežtesnės aplinkosaugos kontrolės, reikalaujančios naikinti atliekas ir didėjant tvarių atliekų kiekiams, ypač pramoninėse šalyse. Iki šio dešimtmečio pabaigos kainos gali padvigubėti ar patrigubėti. Kai kurie dabar taikomi atliekų šalinimo būdai kelia pavojų aplinkai. Kylant atliekų šalinimo paslaugų kainoms, didėja atliekų perdurbimo ir išteklių atgavimo išlaidos. Numatomose atliekų tvarkymo programose turi būti kiek galima atsižvelgta į optimalų išteklių efektyvumo ir atliekų tvarkymo išlaidų santykį. Visą veiklą reikia sieti su visuomenės švietimo programomis. Rengiant atliekų antrinio panaudojimo ir perdurbimo programas, svarbus klausimas yra panaudotų medžiagų perdurbimo produktų rinkos sukūrimas.

SIEKIAI

21.17 Šios srities siekiai yra tokie:

- (a) stiprinti ir plėtoti nacionalines atliekų antrinio panaudojimo ir perdurbimo sistemas;
 - (b) sukurti antrinio atliekų, taip pat ir popieriaus, panaudojimo bei perdurbimo Jungtinių Tautų sistemos ribose programos modelį;
 - (c) skleisti informaciją, metodus ir reikiamas politikos priemones, paremti atliekų antrinio panaudojimo ir perdurbimo sistemas;
- 21.18 Šalių vyriausybės, atsižvelgiant į jų potencialą ir išteklius, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis svarbiomis organizacijomis, turėtų:
- (a) iki 2000 m. sukurti pakankamą finansinį ir technologinį potencialą regiono, šalies ir apskrities mastu atliekų antrinio panaudojimo ir perdurbimo politikai bei veiksmams įgyvendinti;
 - (b) iki 2000 m. visose pramoninėse šalyse ir iki 2010 m. visose besivystančiose šalyse turėti nacionalinę programą, taip pat plačiausio spektro gaires efektyviam atliekų panaudojimui ir perdurbimui.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

21.19 Šalių vyriausybės, institucijos ir nevyriausybines

organizacijos, taip pat vartotojai, moterų ir jaunimo grupės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių Tautų sistemos organizacijomis, turi parengti programas, kuriomis siekiama pateikti ir įgyvendinti pažangius atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo būdus. Šios programos turi būti pagrįstos, kur galima, vykdomais ar numatomais vykdyti darbai ir turėtų:

- (a) plėtoti ir stiprinti šalių pajėgumą panaudoti ir perdirbti vis didėjančius atliekų kiekius;
- (b) apžvelgti ir pakeisti nacionalinės atliekų politikos kryptis, palaikyti atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo iniciatyvas;
- (c) plėtoti ir įgyvendinti nacionalinius atliekų tvarkymo planus, kurių svarbiausias klausimas - atliekų antrinis panaudojimas ir perdirbimas;
- (d) peržiūrėti normas ir įkainius, siekiant išvengti nevienodo traktavimo, lyginant su perdirbtomis medžiagomis, turint omenyje sutaupyta energiją ir žaliavas;
- (e) plėtoti visuomenės švietimo ir informavimo programas, skatinančias naudoti perdirbtus produktus.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

21.20 Informacija ir tyrimai yra reikalingi atrasti perspektyvoms ir socialiai priimtinioms bei ekonomiškoms atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo formoms konkrečioje šalyje. Pavyzdžiui, šalies ir vietinės valdžios institucijos, bendradarbiaudamos su Jungtinių Tautų ir kitomis tarptautinėmis organizacijomis, galėtų teikti tokią paramą:

- (a) atlikti plačią įvairių buitinių kietųjų atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo variantų ir metodų apžvalgą. Atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo politika turėtų tapti atliekų tvarkymo nacionalinių ir vietinių programų neatskiriamu komponentu;
- (b) įvertinti atliekų perdirbimo ir antrinio panaudojimo veiklos apimtį bei įdirbį ir rasti būdus jiems plėtoti ir skatinti;
- (c) didinti mokslinių eksperimentinių programų finansavimą, siekiant išbandyti įvairius antrinio panaudojimo ir perdirbimo būdus tarp jų ir panaudojimą mažos apimties, namudiniu verslu paremtos perdirbimo pramonės; komposto gamybą, išvalytą nuotekų panaudojimą drėkinimui bei energijos gamybą iš atliekų;
- (d) parengti atliekų antrinio panaudojimo bei perdirbimo nuostatas ir tinkamiausius metodus;
- (e) daugiau dėmesio skirti informacijos atliekų klausimais rinkimui, nagrinėjimui ir pateikimui suinteresuotiems sluoksniams. Specialiems tyrimams dotacijos turėtų tekti konkurso būdu novatoriškiems perdirbimo metodų projektams;
- (f) nustatyti galimą perdirbtų produktų rinką.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS

BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

21.21 Valstybės per dvišalį ir daugiašalį bendradarbiavimą, taip pat ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis svarbiomis tarptautinėmis organizacijomis, turėtų:

- (a) periodiškai apžvelgti įvairių šalių atliekų panaudojimo ir perdirbimo apimtį;
- (b) apžvelgti, kokie priimtiviausi ir efektyviausi atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo metodai šalyse, kaip padidinti jų pritaikymą;
- (c) apžvelgti ir atnaujinti saugaus atliekų antrinio panaudojimo tarptautines nuostatas;
- (d) parengti atitinkamas programas mažų bendruomenių atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo pramonei besivystančiose šalyse paremti.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

21.22 Konferencijos sekretoriatas įvertino, kad jei atitinkamai 1% ekvivalento savivaldybių lėšų, skirtų atliekų tvarkymui, būtų skirta saugiems atliekų antrinio panaudojimo planams, tai pasaulinės lėšos, skirtos šiam tikslui, sudarytų 8 milijardus JAV dolerių. Sekretoriato vertinimu bendros vidutinės metinės išlaidos (1993-2000) šios programos veiklai įgyvendinti besivystančiose šalyse sudarys maždaug 850 milijonų JAV dolerių negražintinų lėšų lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir Vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant visas nelengvatines sąlygas, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių programų, kurias pasiūlys tarptautinės organizacijos ir patvirtins jų valdymo institucijos.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

21.23 Atliekų perdirbimo ir antrinio panaudojimo srityje turėtų būti perduodamos technologijos tokiais būdais:

- (a) įtraukti į dvišalį ir daugiašalį techninį bendradarbiavimą bei paramos programas perdavimą tokių perdirbimo technologijų, kaip plastmasių, gumos ir popieriaus antrinio panaudojimo būdai;
- (b) plėtoti ir tobulinti turimas, ypač vietines, technologijas bei palengvinti jų perdavimą per vykdomas regionines ir tarpregionines techninės pagalbos programas;
- (c) palengvinti atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo technologijų perdavimą.

21.24 Siūloma įvairių atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo būdų. Šalys, siekdamas paremti pramonės įmones,

komercines įstaigas ir individualius asmenis perdirbti atliekas, užuot jas šalinus, galėtų pasirinkti tokius būdus:

- (a) paremti tas vietines ir savivaldybių institucijas, kurios perdirba didžiausią savo atliekų dalį;
- (b) teikti techninę paramą neišsigalėjusiai atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo veiklai;
- (c) taikyti ekonomines ir skatinimo priemones, tarp jų mokesčių lengvatas, siekiant palaikyti principą, kad atliekų gamintojai moka už jų šalinimą;
- (d) sudaryti palankias teises ir ekonomines sąlygas investicijoms atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo srityje;
- (e) diegti tam tikras priemones, tokias kaip paskolų grąžinimo sistemas, skatinant atliekų antrinį panaudojimą ir perdirbimą;
- (f) skatinti atskirai rinkti buitines atliekas, skirtas perdirbimui;
- (g) palaikyti iniciatyvą, teikiančią techniškai perdirbamų atliekų patrauklumą rinkai;
- (h) skatinti galimų perdirbti medžiagų panaudojimą, ypač pakavime;
- (I) parengti programas, skatinančias perdirbtų gaminių rinkos plėtrą.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

21.25 Reikia apmokyti darbuotojus, siekiant pertvarkyti dabartines atliekų tvarkymo nuostatas, įtraukiant į jas antrinį atliekų panaudojimą ir perdirbimą. Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su Jungtinių Tautų tarptautinėmis ir regioninėmis organizacijomis, turėtų imtis šitokių veiksmų:

- (a) įtraukti atliekų antrinį panaudojimą ir perdirbimą į mokymo darbo vietoje programas, kaip miestų tvarkymo ir infrastruktūros plėtros techninio bendradarbiavimo programų būtiną komponentą;
- (b) plėtoti mokymo programas, į vandens tiekimo ir valymo sritis įtraukiant atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo technologijas bei strategiją;
- (c) įtraukti į mokyklos mokymo programas ir atitinkamus bendrojo lavinimo kursus medžiagą apie atliekų antrinio panaudojimo ir perdirbimo privalumus bei pilietinį sąmoningumą šioje srityje;
- (d) palaikyti nevyriausybinių, visuomeninių organizacijų ir moterų, jaunimo grupių bei suinteresuotų bendrijų programas, bendradarbiaujant su savivaldybių institucijomis, mobilizuoti visuomenės paramą atliekų antriniam panaudojimui ir perdirbimui per bendruomenės kampanijas.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

21.26 Siekiant paskatinti antrinį atliekų panaudojimą ir

perdirbimą, reikia atkreipti dėmesį į potencialo stiprinimą šiose srityse:

- (a) įgyvendinti atliekų tvarkymo nacionalinę strategiją ir iniciatyvas;
- (b) įgalinti vietines ir savivaldybių institucijas mobilizuoti visuomenės paramą atliekų antriniam panaudojimui ir perdirbimui, įtraukiant ir paremiant neįteisintas struktūras į antrinio atliekų panaudojimo ir perdirbimo veiklą, taip pat pradėti atliekų tvarkymo planavimą, apimančią išteklių atkūrimo būdus.

C) APLINKOS ATŽVILGIU SAUGAUS ATLIEKŲ ŠALINIMO IR TVARKYMO PLĖTRA

21.27 Atliekų liks visada, kad ir kiek būtų sumažintas jų kiekis. Net ir apdorotų, atliekų likučiai veikia artimiausią aplinką. Taigi yra būtina tobulinti atliekų tvarkymo ir šalinimo praktinius būdus, pavyzdžiui atsisakyti dumblo išmetimo į jūrą. Besivystančiose šalyse ši problema yra opesnė: mažiau nei 10% miestų atliekų yra iš dalies valoma ir tik maža išvalytų atliekų dalis atitinka bent kiek priimtina kokybės standartą. Fekalijų valymas ir šalinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į grėsmę, kurią jos daro žmogaus sveikatai.

SIEKIAI

21.28 Šios programos siekiai yra skatinti saugų nuolat gausėjančių gamybos atliekų pašalinimą.

21.29 Šalių vyriausybės, priklausomai nuo jų potencialo ir turimų išteklių bei bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis svarbiomis organizacijomis, turėtų:

- (a) iki 2000 m. nustatyti atliekų valymo ir šalinimo kokybės kriterijus, tikslus ir normas, atsižvelgiant į supančios aplinkos pobūdį ir jos asimiliacinį pajėgumą;
- (b) iki 2000 m. ten, kur tai būtina, sukurti pakankamą potencialą pradėti taršos poveikio, susijusio su atliekomis, stebėjimus ir nuolatinę priežiūrą, taip pat ir epidemiologinę;
- (c) iki 1995 m. išsivysčiusiose, ir iki 2005 m. besivystančiose šalyse pasiekti, kad bent 50 % visų kanalizacijos nuotekų, vandens nuotekų ir kietųjų atliekų būtų valoma ar surenkama, laikantis nacionalinių ar tarptautinių aplinkos ir sveikatos kokybės nuostatų;
- (d) iki 2005 m. surinkti visas kanalizacijos ir vandens nuotekas bei kietąsias atliekas, laikantis nacionalinių ir tarptautinių aplinkos kokybės nuostatų.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

21.30 Šalių vyriausybės, institucijos ir nevyriausybinės organizacijos, drauge su pramonininkais, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių Tautų sistemos organizacijomis, turi pradėti vykdyti programas, kuriomis siekiama pagerinti atliekų sąlygojamos taršos kontrolę ir tvarkymą. Šios programos turi būti pagrįstos, kur tik galima, vykdoma ar numatoma veikla, ir turėtų:

- (a) plėtoti ir stiprinti šalies potencialą atliekų valymo ir saugaus surinkimo srityje;
- (b) apžvelgti ir reformuoti nacionalines atliekų tvarkymo strategijas, kad būtų galima kontroliuoti atliekų sukeltą taršą;
- (c) skatinti šalis ieškoti būdų surinkti ir veiksmingai bei saugiai aplinkos atžvilgiu tvarkyti atliekas jų teritorijos ribose ir kaip galima arčiau pirminių šaltinių. Siekiant užtikrinti aplinkos atžvilgiu saugų ir veiksmingą atliekų tvarkymą, iš daugelio šalių jos išgabenamos į kitas valstybes. Tarpvalstybiniai gabenimai turi vykti laikantis atitinkamų konvencijų, taip pat ir taikomų tokioms sritims, kurios nėra pavaldžios tos šalies jurisdikcijai;
- (d) parengti buitinių atliekų tvarkymo planus, deramai rūpinantis atitinkamų technologijų taikymu ir plėtra bei galimybe gauti reikalingų išteklių.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

21.31 Standartų nustatymas ir stebėjimai yra du esminiai elementai, sąlygojantys atliekų sukeltos taršos kontrolę. Tarptautinės institucijos, tokios kaip Jungtinių Tautų gyvenamosios aplinkos centras (HABITAT), Jungtinių Tautų aplinkos programa (UNEP) ir Pasaulinė sveikatos organizacija (WHO), turi imtis šių veiklą paremiančių konkrečių veiksmų:

- (a) kaupti ir analizuoti mokslinių tyrimų duomenis apie atliekų taršos poveikį aplinkai, siekiant formuluoti ir paskleisti moksliskai pagrįstas aplinkos atžvilgiu saugaus kietųjų atliekų tvarkymo kriterijus ir nuostatas;
- (b) rekomenduoti nacionalinius ir, jei reikia, vietinius kokybės standartus, paremtus moksliniais kriterijais ir nuostatomis;
- (c) į techninio bendradarbiavimo programas ir susitarimus įtraukti sąlygas dėl stebėjimams reikalingos įrangos ir mokymo dirbti su ja;
- (d) įsteigti informacijos kaupimo, dorojimo ir skleidimo centrus su plačiais regiono, šalies ir vietinio masto tinklais, skirtais kaupti ir skleisti informaciją apie atliekų tvarkymo, taip pat ir saugaus šalinimo, visus aspektus.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS

21.32 Valstybės per dvišalį ir daugiašalį bendradarbiavimą, taip pat ir su Jungtinėmis Tautomis bei kitomis svarbiomis organizacijomis, turi:

- (a) sukurti, plėtoti ir derinti metodologijas bei aplinkos kokybės ir sveikatos nuostatas saugiam atliekų šalinimui;
- (b) kontroliuoti plėtrą ir skleisti informaciją apie metodų bei įgūdžių veiksmingumą propaguojant saugų atliekų šalinimą, taip pat apie jų taikymo šalyse būdus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

21.33 Saugaus atliekų šalinimo programos yra svarbios tiek išsivysčiusiose, tiek ir besivystančiose šalyse. Daugiausia dėmesio išsivysčiusiose šalyse kreipiamą į galimybes užtikrinti aukštesnius aplinkos kokybės kriterijus, tuo tarpu besivystančiose šalyse reikalingos našios investicijos naujų valymo įrenginių statybai.

21.34 Konferencijos sekretoriato vertinimu bendros vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai besivystančiose šalyse įgyvendinti sudarys maždaug 15 milijardų JAV dolerių, įskaitant apie 3.4 milijardų JAV dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant visas nekoncesines sąlygas, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

A) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

21.35 Mokslinės nuostatos apie atliekų sąlygojamos taršos įvairius aspektus ir jų tyrimai nulems šios programos tikslų įgyvendinimą. Šalių vyriausybės, savivaldybės ir vietinės institucijos, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis institucijomis, turėtų:

- (a) rengti nuostatas ir technines ataskaitas tokiomis temomis kaip gyvenviečių kraštovarkos planavimo integravimas su atliekų šalinimu; aplinkos kokybės kriterijai ir standartai; atliekų valymas ir saugaus jų pašalinimo variantai; pramoninių atliekų valymas ir sąvartynų tvarkymas;
- (b) pradėti tyrimus būtiniausių objektų, tokių kaip nebrangių ir nedidelių eksploatacijos išlaidų reikalaujančių nuotekų valymo sistemos; dumblo saugaus šalinimo būdai; pramoninių atliekų valymas; nesudėtingos technologijos, aplinkos atžvilgiu saugaus atliekų šalinimo variantai;
- (c) perduoti technologijas, laikantis 34 skyriaus (Aplin-

kosaugos požiūriu priimtinos technologijos perdavimas, bendradarbiavimas ir pajėgumų stiprinimas) sąlygų ir nuostatų, apie pramoninių atliekų valymo procesus per dvišalio ar daugiašalio techninio bendradarbiavimo programas ir bendradarbiaujant su verslu bei pramone, taip pat su didelėmis ir tarpvalstybinėmis korporacijomis;

(d) sutelkti pastangas į esamų įrenginių palaikymą bei eksploataciją, taip pat techninę pagalbą eksploatacijai bei veikimo principams tobulinti, tuo pagrindu projektuoti ir statyti atliekų valymo įrenginius;

(e) sukurti programas, didinančias šaltinių izoliavimą ir saugų pavojingų komponentų, sukauptų buitinėse kietose atliekose, šalinimą;

(f) skirti po lygiai investicijų atliekų surinkimo bei valymo įrenginiams, taip pat vandens tiekimo paslaugoms.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

21.36 Šiuolaikinei atliekų tvarkymo veiklai pagerinti reikia kelti kvalifikaciją, taip pat saugiai rinkti ir šalinti atliekas. Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turėtų imtis šitokių veiksmų:

(a) mokyti ir kelti kvalifikaciją darbo vietose, sutelkiant dėmesį į taršos kontrolę, atliekų valymo ir šalinimo technologijas bei susijusią su atliekų tvarkymu darbo ir eksploatacijos infrastruktūrą. Taip pat reikia parengti tarptautines apsikeitimo darbuotojais programas;

(b) mokyti būtiniausių principų dėl atliekų sąlygojamos taršos stebėjimų ir kontrolės vykdymo.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

21.37 Būtina atlikti institucijų pertvarką ir stiprinti potencialą, jei šalys gali apriboti atliekų kiekį ir sumažinti jų sukeltą taršą. Šiems tikslams įgyvendinti reikalinga tokia veikla:

(a) steigti ir plėtoti šalies ir vietinio masto nepriklausomas aplinkos kontrolės institucijas. Tarptautinės organizacijos ir savanoriai pagalbininkai turi palaikyti reikiamą darbo jėgos ir įrangos lygį;

(b) įgalinti teisinius įgaliojimus ir finansų išteklių turinčias taršos kontrolės agentūras veiksmingai dirbti šioje srityje.

D) ATLIEKŲ TVARKYMO PASLAUGŲ APIMTIES PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

21.38 Apskaičiuota, kad iki šio amžiaus pabaigos daugiau nei 2 milijardai žmonių neturės būtiniausių sanitarinių sąlygų ir pusė besivystančių šalių miesto gyventojų neturės tinkamų kietųjų atliekų šalinimo paslaugų. Kasmet net 5.2 milijonai žmonių, iš jų 4 milijonai dar penkerių metų nesulaukusių vaikų miršta nuo ligų, sukeltų nešvaros. Ypač tai atsiliepia miesto varguomenės sveikatai. Dėl netinkamo atliekų tvarkymo gyvenvietėse plinta vandens, žemės ir oro užteršimas didelėse teritorijose. Siekiant kontroliuoti šią taršą, svarbiausia yra plėtoti ir gerinti atliekų surinkimo ir saugaus jų šalinimo paslaugas.

SIEKIAI

21.39 Bendriausias šios programos tikslas yra teikti visiems žmonėms sveikata palaikančias, aplinkos atžvilgiu saugias atliekų surinkimo ir pašalinimo paslaugas. Šalių vyriausybės, priklausomai nuo jų potencialo ir turimų išteklių, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis svarbiomis organizacijomis, turėtų:

(a) iki 2000 metų sukaupti būtiną technikos, finansų ir darbuotojų potencialą teikti atitinkančias poreikius atliekų surinkimo paslaugas;

(b) iki 2025 metų teikti visiems miestų gyventojams reikiamas atliekų tvarkymo paslaugas;

(c) iki 2025 metų užtikrinti miesto atliekų tvarkymo paslaugų reikiamą lygį ir pasiekti pakankamą sanitarijos lygį visose kaimo vietovėse.

VEIKLA

A) VALDYMO PRINCIPAI

21.40 Šalių vyriausybės, priklausomai nuo jų potencialo ir turimų išteklių bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir kitomis svarbiomis organizacijomis, turėtų:

(a) sukurti finansavimą atliekų tvarkymo paslaugų plėtrai atskirose vietovėse, kuriose nėra tų paslaugų, tarp jų ir atitinkamus pajamų šaltinius;

(b) taikyti "teršėjas moka" principą, nustatant tokį atliekų tvarkymo mokesčių tarifą, kuris atitiktų paslaugų teikimo išlaidas, ir įpareigotų atliekų gamintojus mokėti visą atliekų šalinimo aplinkai saugiu būdu kainą;

(c) skatinti institucijas, propaguojančias bendruome-

nės dalyvavimą kietųjų atliekų tvarkymo projektavime ir įgyvendinime.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

21.41 Šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis ir tarptautinėmis organizacijomis, turėtų:

- (a) plėtoti ir diegti atliekų tvarkymo metodologijas;
- (b) rinkti ir analizuoti duomenis, siekiant apibrėžti tikslus ir stebėti pažangą;
- (c) kurti pasaulinę informacijos sistemą, apimančią egzistuojančias sistemas;
- (d) plėtoti esamus informacijos tinklus, siekiant skleisti suinteresuotiems visuomenės nariams informaciją apie pažangių ir mažai kainuojančių metodų taikymą tvarkant atliekas.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

21.42 Yra daug Jungtinių Tautų ir dvišalių programų, kurios numato, kaip teikti vandens tiekimo ir sanitarijos paslaugas. Vandens ir sanitarijos bendradarbiavimo taryba (pasaulinis forumas) šiuo metu koordinuoja paslaugų plėtrą ir skatina bendradarbiavimą. Atsižvelgiant į didėjančią miesto gyventojų, negaunančių būtiniausių paslaugų, skaičių ir į būtinybę spręsti kietųjų atliekų tvarkymo problemą, būtina numatyti papildomas priemones, neišvengiamas norint paspartinti kietųjų atliekų tvarkymo paslaugų plėtrą miestuose. Tarptautinė bendrija apskritai, ir ypač tam tikros Jungtinių Tautų organizacijos, turėtų:

- (a) orientuojantis į JT Aplinkos ir plėtros konferenciją, kurti gyvenvietės infrastruktūrą ir aplinkos programą, siekiant koordinuoti visų Jungtinių Tautų sistemos organizacijų veiklą ir įtraukti informacijos rinkimo, apdorojimo ir sklaidimo centrą visos informacijos, susijusios su atliekų tvarkymu, sklaidai;
- (b) nuolat informuoti gyventojus, kurie neturi paslaugų, apie atliekų paslaugų teikimo plėtrą;
- (c) apžvelgti metodų veiksmingumą tuo požiūriu, kad būtų teikiamos įvairesnės paslaugos, taip pat pasirinkti pažangius būdus tam procesui pagreitinti.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

21.43 Konferencijos sekretoriato vertinimu bendros vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šios programos veiklai įgyvendinti sudarys maždaug 7,5 milijardo JAV dolerių, iš

jų apie 2,6 milijardo JAV dolerių suma, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir Vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir visas nelengvatines, priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias Vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

21.44 Šalių vyriausybės ir institucijos kartu su nevyriausybėmis organizacijomis bei bendradarbiaudamos su Jungtinių Tautų sistemos atitinkamomis organizacijomis, turi plėsti atliekų tvarkymo paslaugas jų neturintiems įvairių besivystančių pasaulio šalių gyventojams. Šios programos, kiek galima, turi būti rengiamos atsižvelgiant į vykdomą ir numatomą vykdyti veiklą.

21.45 Šalies ar vietinės politikos pokyčiai gali sąlygoti atliekų tvarkymo paslaugų įvairovės plėtrą. Tie pokyčiai gali būti šiose srityse:

- (a) diegti ir populiarinti mažai kainuojančius atliekų tvarkymo būdus, jei reikia, steigti institucijas, taip pat sukurti jų vartojimo taisykles ir rekomendacijas;
 - (b) teikti prioritetą atliekų tvarkymo paslaugų plėtrai, kaip būtinai veiklai bet kurio lygio gyvenvietėse, pabrėžiant svarbą pasirūpinti atliekų tvarkymo paslaugomis skurstantiems miestų gyventojams.
 - (c) integruoti atliekų tvarkymo paslaugų tiekimą bei eksploataciją su kitomis būtinomis paslaugomis, tokiomis kaip vandens tiekimas bei lietaus vandens drenažas.
- 21.46 Turėtų būti stiprinama tyrimų veikla. Šalys, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis ir nevyriausybėmis organizacijomis, turėtų:
- (a) rasti sprendimus ir įrangą atliekų tvarkymui tankiai gyvenamose teritorijose ir salelėse. Ypač reikia tinkamų šiukšlių laikymo ir surinkimo sistemų bei ekonomiškų ir higieniškų buitinių atliekų šalinimo priemonių;
 - (b) rengti ir skleisti nuostatas, konkrečiu atveju politines apžvalgas ir technines ataskaitas apie tinkamus sprendimus ir paslaugų perdavimo būdus nepasiturinčių sluoksnių rajonams, kur neteikiamos atliekų tvarkymo paslaugos;
 - (c) rengti programas bendruomenei suaktyvinti, įtraukiant į atliekų, ypač buitinių, tvarkymą moterų ir jaunimo grupes;
 - (d) skatinti svarbių technologijų perdavimą visoje šalyje, ypač technologijų, skirtų tankiai apgyvendintoms vietovėms.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

21.47 Tarptautinės organizacijos ir šalių vyriausybės, bendradarbiaudamos su nevyriausybėmis organizacijomis,

turi mokyti specialistus apie mažai kainuojančius atliekų surinkimo ir šalinimo būdus, ypač apie jų projektavimo bei paleidimo metodus. Dalį šio mokymo galėtų sudaryti darbuotojų pasikeitimo programos tarp besivystančių šalių. Ypač turi būti kreipiamas dėmesys į atliekų tvarkymo agentūrų vadovaujančiųjų darbuotojų įgūdžių ugdymą.

21.48 Patobulinus atliekų tvarkymo metodiką, turėtų smarkiai pagerėti atliekų tvarkymo paslaugų efektyvumas. Jungtinės Tautos, tarptautinės organizacijos ir finansinės institucijos, bendradarbiaudamos su nacionalinėmis institucijomis ir vyriausybėmis, turi plėtoti ir atnaujinti veikiančias valdymo informacines sistemas, pateikiamas savi-valdybėms, galinčioms įvertinti jų efektyvumą.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

21.49 Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinės organizacijos, bendradarbiaudamos su atitinkamomis Jungtinių Tautų sistemos organizacijomis, turi plėtoti galimybes įgyvendinti atliekų surinkimo ir šalinimo paslaugų teikimo programas to dar neturintiems gyventojams. Programų veikla turėtų būti tokia:

- (a) įsteigti specialų skyrių prie esamų institucijų, skirtą projektuoti ir teikti paslaugas nepasiturinčioms, neturinčioms tų paslaugų, bendruomenėms, ir įtraukti jas pačias į tą veiklą;
- (b) peržvelgti egzistuojančius normatyvus, leidžiančius naudoti platų spektrą įstatymų ir taisyklių, aprobuojančių mažai kainuojančias atliekų šalinimo alternatyvias technologijas;
- (c) sukurti institucijas ir jų veiklos gaires, kurių laikantis būtų projektuojamos ir teikiamos paslaugos.

22

Saugus ir aplinkosauginiu požiūriu patikimas radioaktyviųjų atliekų tvarkymas

PROGRAMOS SRITYS

PARAMA SAUGIAM IR EKOLOGIŠKAI PATIKIMAM RADIOAKTYVIŲJŲ ATLIEKŲ TVARKYMIUI

VEIKOS PAGRINDAI

22.1 Radioaktyviosios atliekos kaupiasi naudojant branduolinį kurą, taip pat taikant radioaktyviuosius atomus įvairiose veiklos srityse (naudojant radionuklidus medicinoje, moksliniuose tyrimuose ir pramonėje). Įvairių radioaktyviųjų atliekų keliamo radiologinio pavojaus rodikliai esti labai skirtingi ir priklauso nuo atliekų rūšių, kurių spektras yra labai platus pradedant nuo trumpo skilimo pusamžio ir žemo radioaktyvumo laipsnio, iki labai didelio radioaktyvumo atliekų. Kasmet pasaulyje iš branduolinės energijos gamybos atliekų maždaug 200000 m³ yra žemo ir vidutinio radioaktyvumo laipsnio ir 10000 m³ didelio radioaktyvumo laipsnio atliekos. Šie rodikliai didėja naudojant daugiau branduolinių procesų, - kai branduoliai skyla ir susidaro radionuklidai. Didelio radioaktyvumo laipsnio atliekose yra maždaug 99 procentai radionuklidų, taigi šios atliekos kelia didžiausią radiologinį pavojų. Pasibaigus branduoliniams procesams, radioaktyviųjų atliekų paprastai lieka kur kas mažiau: vidutinei šaliai per metus tenka kelios dešimtys kubinių metrų arba dar mažiau. Tačiau radioaktyviųjų medžiagų koncentracijos lygis, ypač izoliuotuose radiacijos šaltiniuose, gali būti didelis, todėl, savaime suprantama, yra būtina laikytis labai griežtų radiologinės apsaugos priemonių, o tokių atliekų kiekio didėjimą griežtai kontroliuoti.

22.2 Saugus ir ekologiniu požiūriu patikimas radioaktyviųjų atliekų tvarkymas, taip pat jų kiekio mažinimas, gabenimo ribojimas, sunaikinimas, yra labai svarbios

apsaugos priemonės. Daugelyje šalių, kur jau išvystyta gana plati atominės energijos programa, buvo imtasi techninių ir administracinių priemonių atliekų sutvarkymo sistemai sukurti. Kitose šalyse, kur dar tik rengiamos valstybinės atominės energijos vartojimo programos, arba kur atominė energija tik vartojama, tokios sistemos yra labai reikalingos.

SIEKIAI

22.3 Šios programos siekis yra užtikrinti, kad radioaktyvios atliekos būtų saugiai tvarkomos, gabenamos, sandėliuojamos ir naikinamos taip, kad būtų apsaugota žmonių sveikata ir aplinka. Šios programos siekiai turi būti įgyvendinami plačiame kontekste, taikant visapusiškai pagrįstą ir suderintą su kitais metodais radioaktyviųjų medžiagų sutvarkymo ir saugumo užtikrinimo būdą.

VEIKLOS KRYPTYS

22.4 Valstybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, kiek tai įmanoma, turėtų:

- (a) vykdyti tokią veiklos politiką ir imtis tokių priemonių, kad, jei galima, būtų iki minimumo apribotas radioaktyviųjų atliekų susidarymas ir būtų tinkamos sąlygos joms saugiai perdirbti, atitinkamai apdoroti, gabenti ir sunaikinti;
- (b) sutinkamai su Tarptautinės atominės energijos agentūros (IAEA) nuostatomis, paremti pastangas sudaryti ir platinti radioaktyviųjų atliekų saugumo standartus arba instrukcijas, kurios turėtų būti priimtinos tarptautiniu mastu užtikrinant saugų ir ekologiškai patikimą radioaktyviųjų atliekų tvarkymą ir sunaikinimą;
- (c) visose šalyse, ypač besivystančiose, skatinti saugiai sandėliuoti, gabenti ir naikinti radioaktyvias atliekas, taip pat panaudotas radioaktyvias medžiagas ir panaudotą atominį reaktorių kurą, skirtą galutiniam sunaikinimui.

Laikantis atitinkamo tarptautinio reglamento taisyklių ar rekomendacijų, šalims, kuriose apdorojamos radioaktyvios atliekos, turi būti perduodamos atitinkamos technologijos arba/ir gražinamos tiekėjui panaudotos radioaktyviosios medžiagos;

(d) numatyti tinkamus radioaktyviųjų atliekų saugaus ir ekologiškai patikimo sutvarkymo metodus, esant reikalui, taikyti nepaprastąsias priemones, atliekų sandėliavimo, gabenimo ir sunaikinimo tvarką prieš susidarant atliekoms ir po to, kai jos susidaro.

B) TARPTAUTINIŲ IR REGIONINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS BEI VEIKLOS KOORDINAVIMAS

22.5 Valstybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, kiek tai įmanoma, turėtų:

(a) aktyviau diegti Veiklos nuostatus dėl radioaktyviųjų atliekų tarpvalstybinio gabenimo ir, prižiūrint Tarptautinės atominės energijos agentūrai (IAEA), taip pat bendradarbiaujant su atitinkamomis skirtingų transporto rūšių tarptautinėmis organizacijomis, akylai stebėti tokius ryšius, taip pat ketinimus sudaryti sutartį arba įforminti dokumentą, kurio nuostatos būtų privalomos susitariančiosioms šalims;

(b) diegti Londono išmetimų konvencijos nuostatas, t.y. palengvinti kelią baigti tyrimams, kuriais siekiama pakeisti dabartinį laikiną moratoriumą dėl mažo radioaktyvumo atliekų išmetimo į jūrą draudimų, bet kokių išmetimų, ir imtis atsargumo priemonių. Tokie tyrimai įgalina rinkti informaciją ir laiku priimti reikiamą sprendimą;

(c) nesitaikstyti su didelio, vidutinio ar žemo radioaktyvumo atliekų kaupimu arba sunaikinimu netoli jūros, nebent būtų mokslškai įrodyta, nepažeidžiant tarptautinių susitarimų ir reikalavimų, kad tokių atliekų kaupimas arba sunaikinimas nekeltų pavojaus nei žmonėms, nei jūros pakrantės aplinkai, nei prieštarauja kitiems jūros naudojimo teisėtiems būdams. Svarstant tokį klausimą, turi būti atsižvelgta į aplinkos apsaugos aspektus;

(d) neeksportuoti radioaktyviųjų atliekų į tas šalis, kurios individualiai arba per tarptautinius susitarimus draudžia tokių atliekų importą, pavyzdžiui, Bamako konvencija dėl draudimo įvežti į Afrikos kontinentą radioaktyvias atliekas ir dėl tokių atliekų pervežimo per kai kurias Afrikos valstybes pasienio kontrolės; ketvirtoji Lijomė Konvencija arba kitos panašios konvencijos, kur yra numatyti tokie draudimai;

(e) sutinkamai su tarptautinių įstatymų nuostatomis,

prisilaikyti tų sprendimų, kuriuos priėmė kitų regioninių aplinkosaugos konvencijų susitariančiosios šalys ir kuriuose aptarti kiti radioaktyviųjų atliekų saugaus ir ekologiškai patikimo sutvarkymo klausimai.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

22.6 Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo ir sunaikinimo šalies mastu kaštai yra gana dideli ir kinta priklausomai nuo sunaikinimui naudojamos technologijos.

22.7 Konferencijos sekretoriatas įvertino, kad tarptautinėms organizacijoms šios programos įgyvendinimo vidutiniai metiniai kaštai (1993-2000 m.) sudarytų apie 8 mln. JAV dolerių. Realūs kaštai ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, tarp kitko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

22.8 Valstybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, kiek įmanoma, turėtų:

(a) skatinti mokslškai tirti ir tobulinti tuos metodus, kurie padeda saugiai ir aplinkos požiūriu patikimai apdoroti didelio radioaktyvumo laipsnio atliekas, jas perdirtbi ir sunaikinti, įskaitant ir sunaikinimą žemės plutos giliuosiuose sluoksniuose;

(b) diegti sunaikinamų radioaktyviųjų atliekų poveikio sveikatai ir aplinkai mokslinio tyrimo ir įvertinimo programas.

C) POTENCIALO KŪRIMAS, TAIP PAT ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

22.9 Valstybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, kur tai yra tinkama, turėtų (kiek tai įmanoma pagal aplinkybes) teikti pagalbą besivystančioms šalims, padedant joms įkurti ir/arba sustiprinti radioaktyviųjų atliekų tvarkymo infrastruktūrą, įskaitant įstatyminę bazę, organizacijų struktūrą, specialistų mokymą, taip pat galimybes sukrauti, perdirtbi, sandėliuoti ir sunaikinti atominių elektrinių generuojamas atliekas.

3 dalis

Pagrindinių
veiklos grupių
stiprinimas

23 Įvadas

23.1 Norint efektyviai įgyvendinti vyriausybės užsibrėžtus siekius, politikos kryptis ir priemonės visose Darbotvarkės 21 programose srityse, lemiamas vaidmuo tenka visų socialinių grupių išsipareigojimams ir visuotiniam dalyvavimui šiame procese.

23.2 Viena iš svarbiausių sąlygų, įgyvendinant subalansuotos plėtros tikslą, yra plačiosios visuomenės dalyvavimas priimant sprendimus. Be to, konkrečiame aplinkos ir plėtros kontekste formuojamos naujos dalyvavimo formos. Individai, grupės ir organizacijos taip pat turėtų dalyvauti vertinant poveikį aplinkai, suvokti ir priimti sprendimus, ypač tuos, kurie gali turėti įtakos bendruomenėms, kuriose jie gyvena ir dirbuojasi. Individai, grupės ir organizacijos

turi turėti galimybę naudotis šalies institucijų disponuojama informacija, susijusia su aplinka ir plėtra, taip pat informacija apie gamybą ir veiklą, turinčią arba galinčią turėti didelės svarbos aplinkai, bei informacija apie aplinkos apsaugos priemones.

23.3 Visos politikos kryptys, nuostatos ar principai, lemiantys galimybę nevyriausybiniams organizacijoms naudotis ir dalyvauti Jungtinių Tautų organizacijos institucijų veikloje, susijusioje su Darbotvarkės 21 įgyvendinimu, turi būti adekvačios visoms pagrindinėms grupėms.

23.4 Žemiau išvardytuose programos punktuose aptartos priemonės, reikalingos tikrai socialinei partnerystei, sutelkiant pastangas subalansuotai plėtrai.

24

Pasaulinė moterų veikla, siekiant subalansuotos ir lygiateisės plėtos

PROGRAMOS SRITIS

VEIKLOS PAGRINDAI

24.1 Tarptautinė bendruomenė pritarė keletui veiklos ir konvencijų projektų dėl visapusiškos, lygiateisės ir naudingos moterų integracijos į visą plėtos veiklą, ypač Nairobi strategijai dėl moterų skatinimo,⁶ kuri pabrėžia moterų dalyvavimą šalies ir tarptautiniame ekosistemų valdyme bei aplinkos niokojimo kontrolėje. Taip pat buvo priimtos kelios konvencijos, tarp jų Konvencija dėl moterų visų rūšių diskriminacijos panaikinimo (Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 34/180, priedas) ir Tarptautinės Darbo Organizacijos bei UNESCO konvencijos, siekiant galutinai sustabdyti diskriminaciją lyčių principu ir užtikrinti moterų teisę naudotis žemės ir kitais ištekliais, švietimu ir saugiu bei lygiateisiu darbu. Taip pat svarbi yra Pasaulinė deklaracija dėl vaikų ateities, apsaugos ir ugdymo bei Deklaracijos įgyvendinimo veiksmų planas (A/45/165, priedas). Šių programų įgyvendinimo sėkmė priklausys nuo aktyvaus moterų dalyvavimo priimant ekonominius ir politinius sprendimus ir taip pat lems sėkmingą Darbotvarkės 21 įgyvendinimą.

SIEKIAI

24.2 Šalių vyriausybėms siūlomi šie siekiai:

- (a) įgyvendinti Nairobi strategiją dėl moterų skatinimo, ypač pabrėžiant moterų dalyvavimą šalies ekosistemų valdymo ir aplinkos niokojimo kontrolės veikloje;
- (b) priimti daugiau moterų kaip sprendimų priėmimo ir projektų rengimo techninio konsultavimo, vadybos ir kitokia veikla užsiimančių darbuotojų aplinkosaugos ir plėtos srityse;
- (c) apsvarstyti galimybę sudaryti ir iki 2000 metų iš-

leisti pakeitimų, kuriais būtų panaikintos konstitucinės, teisinės, administracinės, kultūrinės, elgesio, socialinės ir ekonominės kliūtys moterims dalyvauti subalansuotoje plėtroje ir visuomeniniame gyvenime, strategiją;

(d) iki 1995 m. sukurti šalies, regiono ir tarptautinio lygio priemones, įgalinančias įvertinti plėtos ir aplinkosaugos politikos kryptių ir moterų programų įgyvendinimą ir poveikį bei užtikrinti jų indėlį ir teikiamą naudą;

(e) įvertinti, apžvelgti, aptarti ir įgyvendinti programą bei kitokią švietimo medžiagą, kuria siekiama skleisti aktualias vyrams ir moterims žinias bei moterų įteisinimą per formalų ir neformalų švietimą, taip pat per mokymo institucijas, bendradarbiaujant su nevyriausybinėmis organizacijomis;

(f) suformuoti ir įgyvendinti aiškias vyriausybių politikos kryptis ir šalių nuostatas, strategijas ir planus, siekiant lyčių lygybės bet kokiame visuomeninėje veikloje, taip pat moterų raštingumo, švietimo, lavinimo, mitybos ir sveikatos klausimų sprendimo bei jų palaikymo, priimant esminius sprendimus bei valdant aplinkos apsaugą, ypač dėl galimybės naudotis ištekliais, plėtojant galimybes naudotis įvairiais kreditais, ypač ūkinėje veikloje, imantis priemonių užtikrinti moterų teisę į nuosavybę ir žemės ūkio derlių;

(g) skubos tvarka, atsižvelgiant į šaliai būdingas sąlygas, diegti priemones, kuriomis būtų užtikrintos lygios moterų ir vyrų teisės laisvai ir atsakingai planuoti savo vaikų skaičių ir jų amžiaus skirtumą, galimybė naudotis informacija, švietimu ir priemonėmis, leidžiančiomis jiems naudotis šiomis teisėmis, išsaugant savo asmens laisvę ir orumą;

(h) apsvarstyti galimybę priimti ir įgyvendinti įstatymus, draudžiančius prievartą moterų atžvilgiu ir imtis visų reikiamų administracinių, socialinių bei švietimo priemonių bet kokiai moterų prievartai sustabdyti.

VEIKLOS KRYPTYS

24.3 Vyriausybės turi aktyviai įgyvendinti tokias priemones:

- (a) peržvelgti politikos kryptis ir sudaryti planus, kaip padidinti santykinį skaičių moterų, priimančių sprendimus, rengiančių projektus ir dirbančių techninėmis konsultantėmis, vadybininkėmis bei asistentėmis aplinkosaugos ir plėtros srityse;
- (b) sudaryti galimybę moterų komitetams, moterų nevyriausybiniams organizacijoms ir moterų grupėms gerinti kvalifikaciją subalansuotos plėtros srityje;
- (c) panaikinti moterų neraštingumą ir intensyvinti moterų bei merginų lavinimą švietimo institucijose, remti mergaičių ir moterų teisę į pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir didinti moterų bei merginų švietimo ir lavinimo galimybes mokslo ir technologijų srityse, ypač aukštesniu nei vidurinis išsilavinimas lygiu;
- (d) diegti programas, skirtas sumažinti moterų ir mergaičių fizinio darbo krūvį namuose ir ne namuose, tuo tikslu vyriausybei, vietinėms institucijoms, darbdaviams ir kitoms susijusioms organizacijoms įsteigiant daugiau ir atitinkančių moterų išgales lopšelių ir darželių ir lygiomis teisėmis paskirstant namų ūkio darbus tarp vyrų ir moterų, taip pat skatinant aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, sukurtas, įdiegtas ir patobulintas konsultuojantis su moterimis, užtikrinti geriamo vandens tiekimą, aprūpinti kuru ir užtikrinti tinkamas sanitarines sąlygas;
- (e) diegti programas, skirtas sukurti ir sustiprinti prevencines ir gydomasias sveikatos apsaugos priemones, įskaitant į moteris orientuotą, moterų valdomą, saugią ir efektyvią reprodukcinės sveikatos apsaugą ir atitinkantį išgales, prieinamą, atsakingą šeimos planavimą bei paslaugas, išlaikant laisvę, orumą ir asmenines vertybes. Programos turi būti sutelktos į visapusišką sveikatos apsaugą, įskaitant nėščios moters priežiūrą, švietimą ir informaciją apie sveikatą bei atsakingą tėvystę, ir suteikti galimybę visoms moterims žindyti savo kūdikius po gimdymo mažiausiai keturis pirmuosius mėnesius. Programos turi visapusiškai remti moterų produkcinį ir reprodukcinį vaidmenį bei gerovę ir atkreipti ypatingą dėmesį į poreikį teikti lygiateisę ir geresnę visų vaikų sveikatos apsaugą ir sumažinti motinų bei vaikų mirštamumą ir sergamumą;
- (f) diegti programas, skirtas remti ir plėtoti vienodas moterų įsidarbinimo galimybes ir vienodas atlyginimo augimo galimybes formaliuose ir neformaliuose sektoriuose, apimančiuose ekonominės, politinės ir socialinės paramos sistemas bei paslaugas, tarp jų vaikų priežiūrą, vaikų darželius visai dienai ar daliai dienos pavaduojant tėvus, taip pat vienodas galimybes naudotis kreditais, žeme ir kitais gamtos ištekliais;
- (g) diegti programas, skirtas suformuoti kaimo banki-

ninkystės sistemas, siekiant sudaryti galimybę moterims naudotis kreditais ir žemės ūkio pajamomis;

(h) diegti programas, ugdančias moterų, kaip vartotojų, sąmoningumą ir skatinti jų aktyvų dalyvavimą, pabrėžiant svarbų jų vaidmenį siekiant permaitinti, reikalingų sumažinti ar panaikinti nesubalansuotam vartojimui ir gamybai, ypač išsivysčiusiose šalyse, siekiant paskatinti investicijas į aplinkos požiūriu saugią gamybą ir aplinkosaugos bei socialiniu požiūriu tinkamą pramonės plėtrą;

(i) diegti programas, paneigiančias vyraujančius neigiamus įvaizdžius, stereotipus, požiūrius ir išankstines nuostatas moterų atžvilgiu per pokyčius socializacijos modelių, žiniasklaidos, reklamos ir formalaus bei neformalaus švietimo srityse;

(j) apžvelgti šiose srityse pasiektą pažangą ir pateikti rekomendacijas pasaulinei moterų konferencijai 1995 m.

24.4 Vyriausybės raginamos ratifikuoti visas aktualias konvencijas moterų klausimais, jei tai dar nepadaryta. Tos vyriausybės, kurios konvencijas jau yra ratifikavusios, turi parengti teises, konstitucines ir administracines priemones, kuriomis siekiama perkelti suderintas teises į vietinius įstatymus, ir imtis jų įgyvendinimo, norint sustiprinti moterų teisinę padėtį, kad jos galėtų visapusiškai ir lygiomis teisėmis dalyvauti nagrinėjant ir sprendžiant subalansuotos plėtros klausimus.

24.5 Valstybės, pasirašiusios Konvenciją dėl moterų visų rūšių diskriminacijos panaikinimo, iki 2000 m. turi ją apsvarstyti ir pateikti pasiūlymus, kaip sustiprinti tas Konvencijos dalis, kurios yra susijusios su aplinkos apsauga ir plėtra, ypač kreipiant dėmesį į galimybes ir teises naudotis gamtos ištekliais, technologijomis, pažangiomis bankininkystės priemonėmis ir pigiu būstu bei į taršos ir toksiškumo namuose ir darbo vietose kontrolę. Valstybės - Konvencijos narės turi taip pat aiškiai apibrėžti šios Konvencijos taikymo sferą aplinkosaugos ir plėtros klausimais ir pareikalauti, kad Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas parengtų rekomendacijas, kaip pranešti apie tokius klausimus, kaip to reikalauja tam tikri Konvencijos straipsniai.

A) SKUBIŲ VEIKSMŲ REIKALINGOS SRITYS

24.6 Šalys turi imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią sparčiam aplinkos ir ekonominiam niokojimui besivystančiose šalyse, daugiausia paveikiančiam moterų ir vaikų būti kaimo vietovėse, kurios kenčia nuo sausros, dykumėjimo, miškų nykimo, ginkluotų susirėmimų, stichinių nelaimių, toksinių atliekų ir netinkamo agrocheminių priemonių naudojimo pasekmių.

24.7 Siekdamos šių tikslų, moterys turi visapusiškai dalyvauti priimančias sprendimus ir įgyvendinant subalansuotos plėtros veiksmus.

B) TYRIMAI, DUOMENŲ RINKIMAS IR INFORMACIJOS SKLAIDA

24.8 Šalys turi parengti orientuotas pagal lytį duomenų bazes, informacijos sistemas ir bendradarbiaudamos su akademinėmis institucijomis ir vietinėmis moterimis mokslininkėmis, iširti jų dalyvavimą priimant sprendimus šiais klausimais:

- (a) moterų žinių ir patirties gamtos išteklių valdyme išsaugojimas, siekiant įtraukti šias žinias į duomenis ir informaciją apie subalansuotą plėtrą;
- (b) taikomųjų programų poveikio moterims. Atliekant struktūrinius taikomųjų programų tyrimus, reikia ypač atkreipti dėmesį į diferencijuotą šių programų poveikį moterims, ypač socialinių švietimo ir sveikatos apsaugos paslaugų, apribojimų ir dotacijų maistui bei kurui;
- (c) aplinkos niokojimo, ypač sausros, dykumėjimo, miškų nykimo, toksinių atliekų ir ginkluotų susirėmimų, poveikio moterims;
- (d) struktūrinių sąsajų tarp lyčių santykių, aplinkos ir plėtros analizės;
- (e) nemokamo darbo, įskaitant darbą, kuris šiuo metu vadinamas "namų ūkio darbu", integravimo į išteklių apskaitos balansą, siekiant tiksliau atspindėti tikrąją moterų indėlį į ekonomiką vertę, panaudojant Jungtinių Tautų Nacionalinės apskaitos sistemos rekomendacijas, kurios bus išleistos 1993 m.;
- (f) aplinkos, socialinio ir lyčių poveikio priemonių analizę ir, kaip svarbiausią žingsnį, įtraukti ją į programų ir politikos kryptį plėtrai ir stebėjimus;
- (g) įsteigti kaime ir mieste mokymo, tyrimų ir mokymo priemonių centrus besivystančiose ir išsivysčiusiose šalyse, kurie tarp moterų skleistų aplinkos požiūriu saugią technologiją.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS BEI KOORDINAVIMAS

24.9 Jungtinių Tautų Generalinis sekretorius turi peržiūrėti, ar visos Jungtinių Tautų institucijos, ypač tos, kurios sutelktos į moterų vaidmenį, atitinka plėtros ir aplinkosaugos siekius, ir pateikti rekomendacijas dėl jų kompetencijos stiprinimo. Tarp ypatingo dėmesio šioje srityje reikalingų institucijų yra šios: Moterų pažangos skyrius (Socialinės plėtros ir humanitarinių reikalų centras, Jungtinių Tautų biuras Vienoje), Jungtinių Tautų plėtros fondas moterims (UNIFEM), Tarptautinis moterų pažangos tyrimų ir mokymo institutas (INSTRAW) ir regioninių komisijų moterų programos. Turi būti apsvartyta, kaip reikėtų sustiprinti Jungtinių Tautų sistemos kiekvienos institucijos aplinkosaugos ir plėtros programas, siekiant įgyvendinti Darbotvarkę 21, ir kaip įtraukti moteris sudarant programas

ir priimant sprendimus, susijusius su subalansuota plėtra.

24.10 Visos Jungtinių Tautų sistemos institucijos turi apžvelgti, kiek moterų užima pareigas aukštesniajame politikos lygmenyje ir kiek jų dalyvauja priimant sprendimus, taip pat parengti programas, skirtas šiam skaičiui padidinti, laikantis Ekonominių ir socialinių reikalų tarybos rezoliucijos Nr. 1991/17 dėl moterų statuso sekretoriato pagerinimo.

24.11 UNIFEM turi pradėti reguliarias konsultacijas su finansinę paramą teikiančiomis institucijomis, bendradarbiaujančiomis su UNICEF, siekiant skatinti veiklos programas ir projektus, skirtus subalansuotai plėtrai, kuri sustiprintų moterų, ypač mažas pajamas gaunančių moterų, dalyvavimą subalansuotoje plėtroje ir priimant sprendimus. UNDP turi atkreipti moterų dėmesį į plėtrą ir aplinkosaugą kiekvienoje savo atstovybėje, siekiant suteikti informacijos ir skatinti pasikeitimą patirtimi ir informacija šiose srityse. Jungtinių Tautų sistemos, vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų, dalyvaujančių pokonferencinėje veikloje ir Darbotvarkės 21 įgyvendinime, institucijos turi užtikrinti, kad lyčių klausimai būtų visapusiškai įtraukti į visas politikos kryptis, programas ir veiklos sritis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

24.12 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiame skyriuje aptartai veiklai įgyvendinti sudarys apie 40 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

¹ Pasaulinės konferencijos pranešimas apie Jungtinių Tautų paskelbto moterų dešimtmečio pasiekimų peržiūrą ir įvertinimą: Lygybė, plėtra ir taika, Nairobis, 1985 m. liepos 15-26d. (Jungtinių Tautų publikacija, pardavimo Nr. E.85.IV.100, 1 skyrius, A skirsnis.

25

Vaikų ir jaunimo dalyvavimas subalansuotoje plėtroje

ĮVADAS

25.1 Jaunimas sudaro beveik 30 procentų pasaulio gyventojų. Šių dienų jaunimo dalyvavimas, priimant aplinkosaugos ir plėtos sprendimus ir įgyvendinant programas, turi lemiamos reikšmės Darbotvarkės 21 sėkmės perspektyvai.

PROGRAMOS SRITYS

A) JAUNIMO VAIDMENS STIPRINIMAS IR JO AKTYVUS DALYVAVIMAS APLINKOS APSAUGOS BEI PARAMOS EKONOMINEI IR SOCIALINEI PLĖTRAI VEIKLOJE

VEIKLOS PAGRINDAI

25.2 Būtina, kad viso pasaulio jaunimas aktyviai dalyvautų priimant visų reikamų lygių sprendimus, nes tuo jie nulems savo nūdienį gyvenimą ir ypač ateitį. Greta savo intelektualinio indėlio ir gebėjimo pritraukti rėmėjus, jaunimas turi ir unikalias perspektyvas, į kurias būtina atsižvelgti.

25.3 Tarptautinėje bendrijoje pasiūlyta daugybė veiklos planų ir rekomendacijų, siekiant užtikrinti saugią ir sveiką jaunimo ateitį - aplinkos kokybę, aukštesnį gyvenimo lygį ir galimybę mokytis bei dirbti. Šiuos klausimus reikia nagrinėti planuojant plėtrą.

SIEKIAI

25.4 Šalys, konsultuodamosi su savo jaunimo bendruomenėmis, turi parengti priemones visų lygių dialogui tarp jaunimo bendruomenės ir vyriausybės skatinti ir sudaryti galimybes jaunimui naudotis informacija, taip pat pateikti savo požiūrį į vyriausybės sprendimus, tarp jų ir Darbotvarkės 21. įgyvendinimą.

25.5 Šalys turi užtikrinti, kad iki 2000 m. daugiau nei 50 procentų jos jaunimo, išlaikant lyčių pusiausvyrą, mokysis arba turės galimybę gauti vidurinį išsilavinimą arba vis aktyviau dalyvauti švietimo ar profesinio mokymo programose.

25.6 Šalys turi imtis iniciatyvos sumažinti dabartinį jaunimo nedarbo lygį, ypač kur jis ypač didelis, palyginti su bendruoju nedarbu šalyje.

25.7 Šalys ir Jungtinės Tautos turi palaikyti ir kurti priemones, leidžiančias įtraukti jaunimo atstovus į Jungtinių Tautų veiklą, siekiant šią veiklą visapusiškai įtakoti.

25.8 Šalys turi ginti žmogaus teises jaunų žmonių, ypač jaunų moterų bei mergaičių, taip pat apsvarstyti, kaip suteikti visiems jauniems žmonėms teisinę apsaugą, paramą, igūdžių ir galimybių savo asmeniniams, ekonominiams ir socialiniams siekiams bei sugebėjimams realizuoti.

VEIKLOS KRYPTYS

25.9 Remdamosi savo strategijomis, vyriausybės turi imtis priemonių:

- (a) iki 1993 m. sudaryti sąlygas abiejų lyčių jaunimui konsultuoti ir jam dalyvauti priimant sprendimus aplinkosaugos klausimais, įtraukiant jaunimą vietiniu, šalies ir regiono mastu;
- (b) skatinti dialogą su jaunimo organizacijomis, sudarant ir įvertinant aplinkosaugos planus, programas ar klausimus plėtos srityje;

(c) apsvarstyti galimybę į atitinkamas politikos kryptis įtraukti tarptautinių, regioninių ir vietinių jaunimo konferencijų bei kitų forumų rekomendacijas dėl jaunimo perspektyvų socialinės ir ekonominės plėtros bei išteklių valdymo;

(d) užtikrinti galimybę visiems jauniems žmonėms siekti mokslo, steigiant alternatyvias švietimo struktūras, užtikrinti, kad mokymo programa atspindėtų ekonominius ir socialinius jaunimo poreikius ir skatintų ekologinį išprusimą bei subalansuotą plėtrą; taip pat plėtoti profesinį mokymą, diegiant naujus metodus, skirtus praktinių įgūdžių formavimui, pvz., rengiant aplinkosaugos skautus;

(e) bendradarbiaujant su atitinkamomis ministerijomis ir organizacijomis, taip pat su jaunimo atstovais, parengti ir įgyvendinti alternatyvaus darbo galimybių strategijas ir suteikti jauniems vyrams ir moterims reikiamą mokymą;

(f) paskirti atsakingus asmenis užduotims vykdyti, įtraukiant jaunimą ir jaunimo nevyriausybinės organizacijas, siekiant parengti švietimo ir lavinimo programas, skirtas jaunų žmonių problemoms spręsti. Šie atsakingi asmenys turi panaudoti formalaus ir neformalaus švietimo metodus kiek įmanoma didesniam gyventojų skaičiui. Šiems asmenims į pagalbą turi ateiti šalies ir vietinė žiniasklaida, nevyriausybines bei verslo ir kitos organizacijos;

(g) remti programas, projektus, tinklus, šalies institucijas ir jaunimo nevyriausybines organizacijas, siekiant išnagrinėti programų integravimą atitinkamai jų projektų reikalavimams bei skatinti jaunimo dalyvavimą numatant, rengiant, įgyvendinant ir plėtojant projektus;

(h) įtraukti jaunimo atstovus į savo delegacijas tarptautiniams susitikimams, laikantis atitinkamų Generalinės Asamblėjos rezoliucijų, priimtų 1968, 1977, 1985 ir 1989 m.

25.10 Jungtinės Tautos ir tarptautinės organizacijos, dirbančios su jaunimo programomis, turi imtis priemonių:

(a) apžvelgti savo jaunimo programas ir apsvarstyti, kaip pagerinti jų koordinavimą;

(b) skleisti vyriausybėms, jaunimo organizacijoms ir kitoms nevyriausybiniams organizacijoms aktualią informaciją, susijusią su jaunimo padėtimi ir veikla, bei stebėti ir įvertinti Darbotvarkės 21 taikymą;

(c) remti Jungtinių Tautų Kreditų fondą, skirtą tarptautiniams jaunimo metams, ir bendradarbiauti su jaunimo atstovais jį tvarkant, daugiausia dėmesio kreipiant į besivystančių šalių jaunimo poreikius.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

25.11 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiame skyriuje išvardytiems veiksams įgyvendinti sudarys apie 1,5 milijono dolerių

sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) VAIKŲ DALYVAVIMAS SUBALANSUOTOJE PLĖTROJE

VEIKLOS PAGRINDAI

25.12 Vaikai ne tik paveldės atsakomybę už Žemę - daugelyje besivystančių šalių jie sudaro beveik pusę gyventojų skaičiaus. Be to, ir besivystančiose, ir ekonomiškai stipriose šalyse vaikai labai jautriai reaguoja į aplinkos niokojimo padarinius. Jie gali labai paremti aplinkosauginį judėjimą. Reikia visapusiškai atsižvelgti į tam tikrus konkrečius vaikų interesus, dalyvaujant aplinkosaugos ir plėtros procese, siekiant užtikrinti, kad aplinkos kokybės gerinimo veikla ir ateityje būtų subalansuota.

SIEKIAI

25.13 Šalių vyriausybės, remdamosi savo strategija, turėtų imtis šitokių priemonių:

(a) užtikrinti vaikų išlikimą, apsaugą ir ugdymą, laikantis 1990 m. pasaulio valstybių vadovų susitikimo vaikų problemų klausimais metu apibrėžtų tikslų (A/45/625, priedas);

(b) užtikrinti, kad būtų visapusiškai atsižvelgta į vaikų interesus, dalyvaujant subalansuotos plėtros ir aplinkos gerinimo procese.

VEIKLOS KRYPTYS

25.14 Valstybės turi imtis ryžtingų veiksmų šitokiose srityse:

(a) įgyvendinti vaikams skirtas programas, kuriomis siekiama paskutiniame šio amžiaus dešimtmetyje vaikų interesams suformuotų aktualių tikslų aplinkosaugos ir plėtros srityse, ypač sveikatos apsaugos, mitybos, švietimo, raštingumo ir skurdo įveikimo klausimais;

(b) kiek galima greičiau ratifikuoti Vaiko teisių apsaugos konvenciją (Generalinės Asamblėjos 1989 m. lapkričio 20 d. rezoliucija Nr 44/25, priedas) ir ją įgyvendinti, tenkinant pagrindinius jaunimo ir vaikų poreikius;

(c) remti svarbiausias aplinkosaugos veiklos kryptis, skirtas pagrindiniams bendruomenių poreikiams patenkinti,

pagerinti vaikų padėtį namų ūkio ir bendruomenės mastu ir skatinti vietinių gyventojų - moterų, jaunimo, vaikų, dalyvavimą ir jų galimybes siekti integruoto bendruomenės išteklių valdymo, ypač besivystančiose šalyse;

(d) plėtoti vaikų ir jaunimo švietimo galimybes, didinant atsakomybę už aplinkosaugą ir plėtrą, ypač rūpinantis mergaičių mokymu;

(e) mobilizuoti bendruomenes per mokyklas ir vietinius sveikatos apsaugos centrus, siekiant, kad vaikai ir jų tėvai atkreiptų bendruomenės dėmesį į aplinkosaugos klausimus;

(f) sukurti metodiką, kaip įtraukti vaikų problemas į visas aktualias aplinkosaugos ir plėtros politikos kryptis ir strategijas vietiniu, regiono ir šalies mastu, kreipiant dėmesį į poreikių gamtos ištekliams, būstui, rekreacijai patenkinimą ir ginant teisę į šias reikmes, taip pat kontroliuojant taršą ir toksiškumą kaimo ir miesto teritorijose.

25.15 Tarptautinės ir regioninės organizacijos turi bendradarbiauti siūlomose veiklos srityse bei jas koordinuoti. UNICEF turi bendradarbiauti su kitomis Jungtinių Tautų organizacijomis, vyriausybėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis, rengiant programas vaikų klausimais ir programas, mobilizuojančias vaikus aukščiau aptartai veiklai.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

25.16 Didžioji dauguma šiai veiklai reikalingų finansinių išteklių yra įtraukta į kitų programų sąmatas.

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA IR POTENCIALO KŪRIMAS

25.17 Turi būti sudaromos visos sąlygos kompetencijai ugdyti ir mokymui rengti, kaip tai nurodyta kituose Dienotvarkės 21 skyriuose.

26

Tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių vaidmens pripažinimas ir palaikymas

PROGRAMOS SRITIS

VEIKLOS PAGRINDAI

26.1 Tenykščiai gyventojai ir jų bendruomenės turi istorinius ryšius su savo žemėmis, paprastai jie esti kilę iš pirmųjų tų žemių gyventojų. Šio skyriaus kontekste į "žemės" sąvoką įeina ir teritorijų, kuriose šie žmonės tradiciškai gyvena, aplinką. Senieji žmonės ir jų bendruomenės sudaro didelę pasaulio gyventojų dalį. Per daugelį kartų jie suformavo visuotines tradicines mokslo žinias apie savo žemes, gamtos išteklius ir aplinką. Tenykščiai gyventojai ir jų bendruomenės turi visapusiškai naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis be jokių apribojimų ar diskriminacijos. Jų galimybės dalyvauti subalansuotoje plėtroje savo žemėse yra gana ribotos dėl ekonominio, socialinio ir istorinio pobūdžio veiksnių. Turint omenyje santykius tarp natūralios aplinkos ir jos subalansuotos plėtros bei tenykščių gyventojų kultūrinės, socialinės, ekonominės ir fizinės gerovės, nacionalinės ir tarptautinės pastangos įgyvendinti aplinkosaugos požiūriu išmintingą ir subalansuotą plėtrą turi būti neatsiejamos nuo senųjų gyventojų ir jų bendruomenių vaidmens pripažinimo, įtraukimo, rėmimo ir stiprinimo.

26.2 Kai kurie šios programos srities siekiai ir veiklos tikslai jau įeina į tokias tarptautines teisės priemones, kaip Tarptautinės Darbo Organizacijos Tenykščių gyventojų ir genčių konvencija (Nr. 169), ir yra įtraukiami į universalios deklaracijos dėl tenykščių gyventojų teisių projektą, kurį rengia Jungtinių Tautų darbo grupė vietinių tautų klausimais. Tarptautiniai pasauliniai tenykščių gyventojų metai (1993), kuriuos paskelbė Generalinė Asamblėja savo 1990 m. gruodžio 18 d. rezoliucija Nr.45/164, sudaro tinkamą progą mobilizuoti tolimesnį techninį ir finansinį bendradarbiavimą.

SIEKIAI

26.3 Visapusiškai bendradarbiaudamos su tenykščiais gyventojais ir jų bendruomenėmis, vyriausybės ir, reikalui esant, tarpvyriausybinių organizacijų turi siekti tokių tikslų:

(a) parengti būdus, kaip suteikti įgaliojimus tenykščiams gyventojams ir jų bendruomenėms naudotis šiomis priemonėmis:

(i) įteisinti arba intensyvinti atitinkamas politikos kryptis ir/arba teisinius svetus šalies mastu;

(ii) pripažinti, kad reikia saugoti tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių žemes nuo aplinkosaugos požiūriu netinkamos veiklos arba nuo tokios veiklos, kuri, tenykščių gyventojų nuomone, yra netinkama socialiniu ir kultūriniu aspektu;

(iii) pripažinti jų vertybes, tradicines žinias ir išteklių valdymą, siekiant skatinti aplinkosaugos požiūriu tinkamą ir subalansuotą plėtrą;

(iv) pripažinti, kad tradicinė ir tiesioginė priklausomybė nuo atsinaujinančių išteklių ir ekosistemų, taip pat nuo tinkamo gėrybių vartojimo, tebeturi lemiamos reikšmės tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių kultūrinei, ekonominei ir fizinei gerovei;

(v) plėtoti priemones spręsti šalių ginčams dėl žemės ir išteklių valdymo;

(vi) remti alternatyvias aplinkosaugos požiūriu tinkamas gamybos priemones, siekiant užtikrinti pasirinkimo būdą vietinių gyventojų gyvenimo lygiui pagerinti, kad gyventojai galėtų efektyviai dalyvauti subalansuotoje plėtroje;

(vii) plėtoti tenykščių bendruomenių veiklos galimybes, remiantis tradicinės patirties, žinių ir išteklių valdymo praktikos pritaikymu bei keitimusi šia informacija, užtikrinant jų subalansuotą plėtrą;

(b) parengti priemones, kur galima, intensyvinti tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių dalyvavimą rengiant šalies politiką, įstatymus ir programas, susijusias su išteklių valdymu ir kitais plėtros procesais, galinčiais turėti jiems

įtakos, bei jų inicijuojamus pasiūlymus dėl tokių politikos krypčių ir programų;

(c) įtraukti tenykščius gyventojus ir jų bendruomenes į šalies ir vietinių išteklių valdymo ir išsaugojimo strategijas bei kitas aktualias programas, rengiamas siekiant paremti ir peržiūrėti tokias subalansuotas plėtros strategijas, kurios yra siūlomos kituose Darbotvarkės 21 programos punktuose.

VEIKLOS KRYPTYS

26.4 Kai kuriems tenykščiams gyventojams ir jų bendruomenėms gali kilti poreikis, laikantis šalies įstatymų, aktyviau tvarkyti savo žemes, savo išteklius, dalyvauti priimant juos liečiančius sprendimus, taip pat dalyvauti steigiant ar valdant saugomas teritorijas. Vyriausybės siūloma imtis šių konkrečių priemonių:

(a) apsvarstyti galimybę ratifikuoti ir priimti jau parengtas tarptautines konvencijas, aktualias tenykščiams gyventojams ir jų bendruomenėms (jei tai dar nepadaryta) ir teikti paramą, Generalinei Asamblėjai priimant tenykščių gyventojų teisių deklaraciją;

(b) parengti arba suaktyvinti atitinkamas politikos kryptis arba/ir teisinės priemones, ginančias vietinę intelektualinę ir kultūrinę nuosavybę ir teisę išsaugoti paprotines ir administracines sistemas bei veiklos būdus;

26.5 Jungtinės Tautos ir kitos tarptautinės plėtros ir finansų organizacijos bei vyriausybės, remdamosi aktyviu tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių dalyvavimu, turi imtis šių priemonių, *inter alia*, leidžiančių įtraukti jų vertybes, požiūrius ir žinias, tarp jų ir vertingą tenykščių moterų įnašą, į išteklių valdymo strategiją ir programas:

(a) kiekvienai tarptautinei organizacijai skirti konkretų klausimą ir, atitinkamai konsultuojantis su vyriausybėmis ir tenykštėmis organizacijomis, kasmet rengti organizacijų koordinacinius susitikimus bei numatyti procedūrą, kaip vyriausybių įgaliotoms vykdomosioms institucijoms sklandžiai ir koordinuotai įtraukti tenykščių gyventojų patirtį į strategijas ir programų rengimą bei diegimą. Laikantis šios procedūros, tenykščiams gyventojams ir jų bendruomenėms turi būti teikiama informacija, patarimai ir gyventojai įtraukiami į sprendimų priėmimą šalies mastu, ypač tų, kurie susiję su regioniniu ir tarptautiniu bendradarbiavimu. Tokiose programose turi būti visapusiškai atsižvelgta į strategijas, parengtas vietinių iniciatyvų pagrindu;

(b) teikti techninę ir finansinę paramą potencialo ugdymo programoms, skirtoms remti tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių subalansuotą savarankišką plėtrą;

(c) skatinti tyrimų ir švietimo programas, kuriomis siekiama šių tikslų:

(i) perimti tenykščių gyventojų žinias ir valdymo patirtį aplinkosaugos srityje ir taikyti jas, sprendžiant šiuolaikines problemas;

(ii) didinti tenykščių gyventojų išteklių valdymo sistemų našumą, pvz., diegiant ir skleidžiant tinkamas technikos naujoves;

(d) paremti tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių pastangas sukurti išteklių valdymo ir išsaugojimo strategijas (pavyzdžiui, tokias, kurias galima parengti atitinkamų projektų, finansuojamų per Pasaulio aplinkos ir tropinių miškų išsaugojimo projektą, pagrindu) arba kitose Darbotvarkės 21 programos srityse, tarp jų diegiant programas, skirtas rinkti, analizuoti ir panaudoti duomenis bei kitokią informaciją subalansuotos plėtros projektams paremti.

26.6 Vyriausybės, visapusiškai bendradarbiaudamos su tenykščiais gyventojais ir jų bendruomenėmis, turėtų kiek galėdamos:

(a) plėtoti šalių nuostatas konsultuotis su tenykščiais gyventojais ir jų bendruomenėmis, siekiant atsižvelgti į jų poreikius ir įtraukti jų vertybes, tradicines ir kitas žinias bei veiklos metodus į šalies politikos kryptis ir programas gamtos išteklių valdymo ir išsaugojimo srityje bei kitas susijusias plėtros programas;

(b) bendradarbiauti, jei galima, regiono mastu, sprendžiant bendriausius vietinius klausimus, siekiant pripažinti ir sustiprinti tenykščių gyventojų dalyvavimą subalansuotoje plėtroje.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

25.11 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 3 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) TEISINIS IR ADMINISTRACINIS PAGRINDAS

26.8 Bendradarbiaudamos su tenykščiais gyventojais, vyriausybės turi įtraukti jų bendruomenių teises ir pareigas į šalies įstatymus, pritaikant jas prie konkrečios šalies situacijos. Vykdam šią veiklą, besivystančioms šalims gali prireikti techninės pagalbos.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

26.9 Tarptautinės plėtros institucijos ir vyriausybės turi skirti finansinę ir kitokią paramą tenykščių gyventojų ir jų bendruomenių švietimui ir mokymui bei jų potencialo ugdymui, siekiant subalansuotos savarankiškos plėtros, taip pat prisidėti prie subalansuotos lygiateisės plėtros šalies mastu ir joje dalyvauti. Ypač turi būti skiriamas dėmesys tenykščių moterų vaidmeniui stiprinti.

27

Nevyriausybinių organizacijų vaidmens stiprinimas: subalansuotosios plėtros partneriai

PROGRAMOS SRITYS

VEIKLOS PAGRINDAI

27.1 Nevyriausybinių organizacijų vaidina gyvybiškai svarbų vaidmenį kuriant ir diegiant demokratijos principus. Pasitikėjimas šiomis organizacijomis priklauso nuo gana atsakingo ir konstruktyvaus vaidmens, kurį jos vaidina visuomenėje. Oficialių ir neoficialių organizacijų, taip pat įvairių judėjimų dalyviai turi būti pripažinti kaip partneriai įgyvendinant Darbotvarkę 21. Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo visuomenėje yra nepriklausomas iš esmės, taigi savarankiškumas yra pagrindinis nevyriausybinių organizacijų požymis ir realaus dalyvavimo būtina sąlyga.

27.2 Viena iš pagrindinių sąlygų, kurią turi vykdyti pasaulio visuomenė, stengdamasi pakeisti nesubalansuoto vystymosi eigą ekologiniu požiūriu patikima ir subalansuota plėtra, yra sužadinti šiuo klausimu visuotinį įvairių visuomenės sluoksnių suinteresuotumą. Tokių pastangų sėkmė priklausys nuo visų sektorių ryžto dalyvauti tikrame socialinės partnerystės ir dialogo pagrindu vykstančiame renginyje, prisiimant savarankiškus vaidmenis, atsakomybę, ir atsižvelgiant į kiekvieno dalyvio konkrečius sugebėjimus ir galimybes.

27.3 Nevyriausybinių organizacijų, tarp jų ir nepelno organizacijos, atstovaujančios Darbotvarkės 21 šiame skyriuje minimas grupes, turi sukaupusios įvairiapusę patirtį, žinias ir sugebėjimus tose srityse, kurios, kaip kad numatyta Darbotvarkėje 21, suvaidins svarbų vaidmenį įgyvendinant aplinkai saugią ir socialiai orientuotą subalansuotos plėtros politiką. Todėl nevyriausybinių organizacijų bendrija siūlo pasinaudoti savo pasauliniu tinklu, kurį reikėtų papildyti ir pateikti vartojimui, siekiant šių bendrų tikslų.

27.4 Norint užtikrinti, kad nevyriausybinių organizacijų potencialas būtų tinkamai panaudotas, būtina, kad šiai

funkcijai atlikti įgalios institucijos ir įgyvendinančios Darbotvarkę 21 programos palaikytų ryšį su šiomis organizacijomis ir skatintų bendradarbiavimą tarp tarptautinių, šalies ir vietinės savivaldos lygio įstaigų su nevyriausybinių organizacijomis. Kita vertus, pačioms nevyriausybinių organizacijoms reikia užmegzti glaudesnius tarpusavio bendradarbiavimo ryšius įgyvendinant subalansuotos plėtros politiką.

SIEKIAI

27.5 Visuomenė, vyriausybės ir tarptautinės organizacijos turėtų sukurti priemones, įgalinančias nevyriausybines organizacijas atsakingai ir veiksmingai bendradarbiauti įgyvendinant aplinkos požiūriu patikimos ir subalansuotos plėtros politiką.

27.6 Siekiant sustiprinti nevyriausybinių organizacijų, kaip socialinių partnerių, vaidmenį Jungtinių Tautų sistema ir vyriausybės turėtų, pasikonsultavusios su nevyriausybinių organizacijomis, peržiūrėti visą formalią procedūrą ir svertus, kurių dėka šios organizacijos visuose lygiuose pertvarko savo veiklą: nuo veiklos politikos formavimo ir sprendimų priėmimo prie įgyvendinimo taktikos.

27.7 Iki 1995 metų reikėtų nustatyti šalies mastu abipusiai naudingą dialogą tarp visų vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų ir jų įkurtų tinklų. Tokio dialogo tikslas būtų pripažinti ir sustiprinti pastarųjų vaidmenį įgyvendinant aplinkai saugios ir subalansuotos plėtros politiką.

27.8 Vyriausybės ir tarptautinės organizacijos turėtų leisti ir skatinti nevyriausybines organizacijas dalyvauti kuriant visuotinai priimtina mechanizmo veikimo koncepciją, patį mechanizmą, ir įvertinant jo darbą, taip pat nustatant oficialius mechanizmus ir formalias procedūras peržiūrint Darbotvarkę 21 visuose lygiuose.

VEIKLOS KRYPTYS

27.9 Jungtinių tautų sistema, taip pat tarptautinės finansų ir plėtros organizacijos, visos tarpžinybinės organizacijos ir forumai turėtų, pasikonsultavę su nevyriausybinėmis organizacijomis, imtis priemonių tam, kad būtų galima:

- (a) vedant derybas tarp atskirų įstaigų, taip pat Jungtinių Tautų organizuojamų konferencijų metu, apžvelgti ir apibendrinti metodus, įgalinančius pagerinti esamą darbo tvarką ir priemones, naudojamas nevyriausybinėms organizacijoms prisidedant prie veiklos politikos formavimo, jos įgyvendinimo ir rezultatų įvertinimo kiekvienos įstaigos lygyje;
- (b) laikantis šio punkto (a) dalies, kiekvienoje įstaigoje sukurti priemones ir reglamentą arba suaktyvinti jau egzistuojančius, remiantis nevyriausybinėms organizacijoms patirtimi, skirtus formuoti veiklos politikai ir parengti programai, jas įgyvendinti ir įvertinti rezultatus;
- (c) apžvelgti teikiamos nevyriausybinėms organizacijoms finansinės ir administracinės pagalbos mastą, taip pat jų dalyvavimo įgyvendinant projektą ar programą laipsnį ir veiksmingumą, turint tikslą sustiprinti pastarųjų, kaip socialinių partnerių, vaidmenį;
- (d) sukurti visiems prieinamus ir efektyvius metodus, padedančius nevyriausybinėms organizacijoms dalyvauti procesuose, kurių tikslas - apžvelgti ir įvertinti Darbotvarkės 21 įgyvendinimo eigą visuose lygiuose;
- (e) įpareigoti nevyriausybinės organizacijos ir jų sukurtas sistemas dalyvauti apžvelgiant ir vertinant veiklos politiką bei programas, kurių tikslas - Darbotvarkės 21 įgyvendinimas, be kita ko teikiant pagalbą besivystančių šalių nevyriausybinėms organizacijoms ir jų sukurtoms sistemoms;
- (f) nurodyti nevyriausybinėms organizacijoms kontrolės sistemų nustatytus ir įvertintus faktus Generalinio Sekretoriaus ataskaitose Generalinei Asamblėjai ir visoms kitoms susijusioms Jungtinių Tautų bei tarpžinybinėms organizacijoms, taip pat forumams dėl Darbotvarkės 21 įgyvendinimo, laikantis nustatytos šios Darbotvarkės peržiūros tvarkos;
- (g) sudaryti galimybes nevyriausybinėms organizacijoms laiku gauti tikslius duomenis ir informaciją, įgalinančius veiksmingiau įgyvendinti programas ir veiklą, taip pat didinančius jų vaidmenį skatinant subalansuotą plėtrą.

27.10 Vyriausybės turėtų:

- (a) pradėti dialogą arba suaktyvinti jau vykstančias derybas su nevyriausybinėmis organizacijomis ir jų sukurtomis sistemomis įvairioms ekonomikos sritims siekiant tokių tikslų: (i) iširti šių organizacijų teises ir pareigas; (ii) veiksmingai nukreipti integruotą nevyriausybinėms organizacijų sprendimą į vyriausybinių organizacijų veiklos politikos formavimo priemones; ir (iii) užtikrinti nevyriausybinėms organizacijų veiklos koordinavimą įgyvendinant pagal programas šalies strategiją;

- (b) skatinti subalansuotos plėtros veiklą partnerystės ir dialogo principu tarp nevyriausybinėms organizacijų ir vietos savivaldos institucijų;

- (c) įtraukti nevyriausybinės organizacijos į valstybinės veiklos priemones ir reglamentą Darbotvarkės 21 įgyvendinti, stengiantis kuo geriausiai išnaudoti jų galimybes, ypač švietimo srityje, mažinant skurdą, saugant ir atstatant aplinką;

- (d) atsižvelgti į nevyriausybinėms organizacijoms rastas galimybes pritaikyti stebėjimų ir apžvalgos metodus formuojant ir įvertinant strategiją dėl Darbotvarkės 21 įgyvendinimo visuose lygiuose;

- (e) apžvelgti valstybinių švietimo sistemų galimybes plačiau įtraukti nevyriausybinės organizacijos į formalųjį ir neformalųjį švietimą keliant visuomenės išprusimą;

- (f) sudaryti galimybes nevyriausybinėms organizacijoms naudotis duomenimis ir informacija, įgalinant jas įdėti gana veiksmingą indėlį į mokslinius tyrimus, formuojant, įgyvendinant programas ir įvertinant tokio įgyvendinimo rezultatus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

27.11 Priklausomai nuo rezultatų, gautų peržiūrėjus medžiagą ir įvertinus nuomonių spektrą apie tai, kaip būtų geriausia užmegzti partnerystės ryšius ir dialogą tarp oficialių organizacijų ir nevyriausybinėms organizacijų atskirų grupių, numatomi palyginti riboti ir sunkiai prognozuojami kaštai tiek tarptautiniu, tiek valstybiniu mastu intensyvinant konsultavimą ir diegiant tokios veiklos įgyvendinimo priemones. Nevyriausybinėms organizacijoms taip pat prireiks papildomų lėšų kurti, tobulinti ar kitaip prisidėti prie Darbotvarkės 21 kontrolės. Kaštai bus dideli, tačiau dabar, remiantis turima informacija, juos sunku įvertinti.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

27.12 Jungtinių Tautų sistemos organizacijos, kitos tarpžinybinės organizacijos ir forumai, taip pat valstybinės dvišalių sutarčių pagrindu veikiančios sistemos ir privatus sektorius pagal galimybes turi teikti didesnę finansinę ir administracinę pagalbą toms nevyriausybinėms organizacijoms ir jų sukurtoms sistemoms, ypač besivystančiose šalyse, kurios prisideda prie Darbotvarkės 21 programų kontrolės ir įvertinimo, taip pat apmokyti nevyriausybinėms organizacijų personalą (ir padėti jam sudaryti savo mokymąsias programas) tarptautiniu ir regiono mastu, skatinant jų, kaip partnerių, vaidmenį kuriant ir įgyvendinant programas.

27.13 Konkrečios šalies sąlygomis vyriausybės turėtų sukurti daugiau arba sustiprinti turimas teises priemones, kurios įgalintų nevyriausybinės organizacijas įkurti konsultavimo centrus, taip pat užtikrinti joms teisę ginti visuomenės interesus iškeliant teismo bylas.

PROGRAMOS SRITIS

VEIKLOS PAGRINDAI

28.1 Kadangi daugybė problemų, apie kurias kalbama Darbotvarkėje 21, kyla kaip vietinės veiklos padariniai, savivaldybių dalyvavimas ir bendradarbiavimas bus itin svarbus, įgyvendinant Darbotvarkės 21 siekius. Savivaldybės formuoja, išlaiko ir naudoja ekonominę, socialinę bei aplinkosaugos infrastruktūrą, numato ateities planus, rengia vietos aplinkosaugos strategiją ir nuostatas bei padeda įgyvendinti nacionalines ir regionines aplinkosaugos programas. Kaip arčiausiai visuomenės esančios valdymo institucijos, savivaldybės atlieka pagrindinį vaidmenį lavindamos ir sutelkdamos visuomenę, ir tuo prisideda prie subalansuotos plėtros skatinimo.

SIEKIAI

28.2 Šioje programos srityje numatomi siekiai:

- (a) iki 1996 m. daugelio šalių savivaldos institucijos turėtų pradėti konsultuotis su gyventojais ir priimti savo bendruomenės “Vietinę darbotvarkę 21”;
- (b) iki 1993 m. tarptautinė bendruomenė, siekdama didinti savivaldybių bendradarbiavimą, turėtų pradėti konsultacijas;
- (c) iki 1994 m. miestų ir kitų savivaldybių asociacijų atstovai turėtų išplėsti bendradarbiavimą ir koordinavimą, siekiant pagerinti savivaldybių galimybes keistis informacija ir patirtimi;
- (d) visos šalių savivaldybės turėtų būti skatinamos įgyvendinti programas, kurių tikslas - siekti, kad moterys dalyvautų planuojant, priimant sprendimus ir įgyvendinant

juos. Aktyviai į šį procesą įsitraukti turėtų būti skatinamas ir jaunimas.

VEIKLA

28.3. Kiekviena savivaldybė turėtų pradėti tartis su savo piliečiais, vietinėmis organizacijomis bei privačiomis įmonėmis ir priimti “Vietos darbotvarkę 21”. Savivaldos institucijos mokytųsi iš piliečių ir iš visuomeninių, komercinių bei pramonės organizacijų ir įgytų geriausioms strategijoms parengti reikalingą informaciją. Konsultacijos suteiktų gyventojams žinių apie subalansuotos plėtros problemas. Savivaldybių programos, politika, įstatymai ir taisyklės, skirtos Darbotvarkės 21 tikslams pasiekti, turėtų būti vertinamos ir derinamos su priimtomis vietos programomis. Vietinio, šalies, regiono bei tarptautinio finansavimo planams remti taip pat galėtų būti naudojamos įvairios strategijos.

28.4 Turėtų būti skatinamas įtakingų institucijų ir organizacijų, tokių kaip Jungtinių Tautų plėtros programa (UNDP), Jungtinių Tautų gyvenamosios aplinkos centras, Jungtinių Tautų aplinkosaugos programa (UNEP), Pasaulio bankas, regioniniai bankai, Tarptautinė savivaldybių sąjunga, Didžiųjų pasaulio sostinių asociacija, Didžiųjų pasaulio miestų vadovų sąjunga, Jungtinių miestų organizacija ir kiti žymūs partneriai, bendradarbiavimas siekiant sutelkti didesnę tarptautinę pagalbą savivaldybių programoms. Labai svarbu remti, plėtoti ir tobulinti dabartines institucijas, dirbančias savivaldybių kompetencijos didinimo ir vietinės aplinkosaugos valdymo srityje. Siekiant tai įgyvendinti:

- (a) vietinės ir kitos svarbios Jungtinių Tautų sistemos institucijos bei organizacijos turėtų gerinti darbą tarnybų, renkančių informaciją apie savivaldybių (ypač tų, kurioms reikalinga tarptautinė parama) strategijas;
- (b) reguliarių konsultacijų, tiek tarptautinių partnerių ir besivystančių šalių, metu būtų galima peržiūrėti strategijas ir susitarti, kaip geriausia mobilizuoti tarptautinę paramą.

Tokios konsultacijos papildytų tuo pat metu atskiroms šalims teikiamas konsultacijas, pvz., tokias, kurios vyksta konsultantų grupėse ir apskritojo stalo diskusijose.

28.5 Savivaldybių asociacijų atstovai turi būti skatinami optimizuoti savivaldos institucijų informacijos, patirties ir abipusės techninės pagalbos pasikeitimą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

28.6 Visoms grupėms rekomenduojama dar kartą įvertinti šios srities finansavimo poreikius. Jungtinių Tautų

aplinkosaugos ir plėtros konferencijos sekretoriatas apskaičiavo, kad bendros vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) tarptautinių sekretoriato tarnybų veiklai sustiprinti, įgyvendinant šiame skyriuje numatytą darbą, sudarytų maždaug 1 mln. JAV dolerių dydžio subsidiją ar lengvatinę paskolą. Tai tik orientaciniai duomenys, kurių vyriausybės dar nesvarstė.

B) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

28.7 Ši programa turėtų palengvinti kompetencijos ugdymo ir apmokymo veiklą, jau įtrauktą į kitus Darbotvarkės 21 skyrius.

29

Darbininkų ir jų profsąjungų vaidmens stiprinimas

PROGRAMOS SRITYS

VEIKLOS PAGRINDAI

29.1 Norint užtikrinti subalansuotą plėtrą, būtina suderinti veiksmus ir sulygtinti valstybinių ir privačių įmonių galimybes su dirbančių darbininkų galimybėmis. Profesinės sąjungos, atstovaudamos darbininkams, vaidina pagrindinį vaidmenį užtikrinant subalansuotą plėtrą, kadangi jos turi patirties spręsti problemas susijusias su pramonėje vykstančiais pokyčiais, žino, kad darbo sąlygų, taip pat mus supančios aplinkos saugumui reikia skirti didžiausią dėmesį, ir jos skatina socialinę bei ekonominę plėtrą. Egzistuojantys bendradarbiavimo saitai tarp profsąjungų ir gausių jų narių gali tapti svarbiu kanalu perduoti subalansuotos plėtos koncepcijai ir praktiškai jai įgyvendinti. Sukurti trišalės sutarties principai yra pagrindas, kuriuo remiantis galima stiprinti bendradarbiavimą tarp darbininkų ir jų atstovų, vyriausybinių institucijų ir darbdavių įgyvendinant subalansuotos plėtos programas.

SIEKIAI

29.2 Visuotinis siekis yra sumažinti skurdą, taip pat užtikrinti garantuotą žmonių užimtumą, kas padėtų kurti sveiką, švarią ir saugią darbo aplinką, taip pat socialinę ir fizinę struktūrą. Visi darbininkai turėtų dalyvauti įgyvendinant Darbotvarkės 21 programas ir įvertinant susijusią su šia Darbotvarke veiklą.

29.3 Šiam tikslui pasiekti yra siūloma iki 2000-ųjų metų įvykdyti šiuos uždavinius:

- skatinti ratifikuoti ILO (Tarptautinės darbo organizacijos) atitinkamas konvencijas ir įgyvendinti įstatymus, remiančius šias konvencijas;
- sukurti dvišalės ir trišalės sutarties svertus, pade-

dančius įgyvendinti saugumo, sveikatos apsaugos ir subalansuotos plėtos programas;

(c) daugiau sudaryti kolektyvinių sutarčių aplinkosaugos klausimais, kurių tikslas - subalansuota plėtra;

(d) mažinti nelaimingų atsitikimų, sužalojimų darbo vietoje ir profesinių ligų skaičių, laikantis nustatytos statistinių ataskaitų įvertinimo tvarkos;

(e) didinti galimybes darbininkams lavintis, dalyvauti mokymo ir perkvalifikavimo kursuose, ypač sveikatos apsaugos darbo vietoje, saugumo ir aplinkosaugos klausimais.

VEIKLOS KRYPTYS

A) ASOCIACIJŲ LAISVĖS PRINCIPO PALAIKYMAS

29.4 Norint, kad darbininkai ir jų profsąjungos vaidintų svarbų ir sąmoningą vaidmenį palaikant subalansuotą plėtrą, vyriausybės ir darbdaviai turėtų neginčyti darbininkų teisės laisvai burtis į asociacijas ir steigti savo organizacijas, kaip nurodyta ILO konvencijose. Vyriausybės turėtų apsvarstyti galimybę ratifikuoti šias konvencijas ir įgyvendinti jų nuostatas, jeigu ligi tol jos to nebuvo padariusios.

B) DARBININKŲ DALYVAVIMO PRIIMANT SPRENDIMUS IR TEIKIANT KONSULTACIJAS SKATINIMAS

29.5 Vyriausybės, verslininkai ir pramoninkai turėtų skatinti darbininkus ir jų profsąjungas aktyviai dalyvauti priimant sprendimus, kai formuojama, įgyvendinama ir įvertinama valstybinės ir tarptautinės veiklos strategija, taip pat aplinkos ir plėtos programas, įskaitant užimtumo politiką, gamybos strategiją, darbo sąlygų gerinimo programas ir technologijų perdavimo galimybę.

29.6 Profsąjungos, darbdaviai ir vyriausybės turėtų

bendradarbiauti siekdami įgyvendinti subalansuotos plėtros programą lygiais pagrindais.

29.7 Darbo vietos, visuomenės ir valstybės lygyje turi būti sukurta jungtinė (darbdavio / darbininko) ar trišalė (darbdavys / darbininkas / vyriausybė) bendradarbiavimo metodika, kuri padėtų išspręsti saugumo, sveikatos apsaugos ir aplinkos klausimus, ypač pabrėžiant moterų teises ir jų lygias teises į darbą.

29.8 Vyriausybės ir darbdaviai turėtų užtikrinti, kad darbininkams ir jų atstovams būtų prieinama visa informacija, tuo padedant jiems aktyviau dalyvauti priimant sprendimus.

29.9 Profsąjungos turėtų ir toliau nusakyti, plėtoti ir skatinti įgyvendinti veiklos strategiją visais subalansuotos plėtros aspektais.

29.10 Profesinės sąjungos ir darbdaviai turėtų sukurti sistemą jungtinei aplinkosaugos politikai įgyvendinti ir nustatyti, ką pirmiausia reikėtų padaryti, norint pagerinti darbo aplinką ir bendrą įmonės aplinką.

29.11 Profsąjungos turėtų:

(a) rasti būdų, kuriais būtų užtikrintas darbininkų dalyvavimas darbo aplinkos kontrolės, taip pat taršos poveikio aplinkai procese, vertinimo;

(b) dalyvauti aplinkosaugos ir plėtros programose kartu su vietinės savivaldos institucijomis ir suvienyti pajėgas sprendžiant visiems rūpimas svarbias problemas;

(c) vaidinti svarbų vaidmenį dalyvaujant tarptautinėse ir regioninėse organizacijose įgyvendinant subalansuotos plėtros programas, ypač Jungtinių Tautų sistemoje.

C) MOKYMO KURSŲ ORGANIZAVIMAS

29.12 Darbininkai ir jų atstovai turėtų dalyvauti mokymo kursuose, kur praplėstų savo akiratį aplinkosaugos srityje, išmoktų saugiai dirbti ir tausoti sveikatą, taip pat pagerintų savo ekonominį ir socialinį lygį. Tokių kursų klausytojams

turėtų būti suteikiamos visos žinios, reikalingos subalansuotam gyvenimo lygiui užtikrinti ir darbo aplinkai pagerinti. Profsąjungos, darbdaviai, vyriausybės ir tarptautinės organizacijos turėtų bendradarbiauti numatydamos pagal savo kompetenciją mokymo reikmes. Darbininkai ir jų atstovai turėtų dalyvauti sudarant ir įgyvendinant darbininkų mokymo programas, rengiamas darbdavių ir vyriausybių.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

29.13 Konferencijos sekretoriatas įvertino šios programos įgyvendinimo vidutinės metinės išlaidas (1993-2000 m.), kurios sudaro apie 300 mln. JAV dolerių, gaunamų iš tarptautinių organizacijų negražintinos paskolos ar koncesijų pavidalu. Tai yra tikrai orientaciniai tam tikros eilės dydžio rodikliai; jų dar nenagrinėjo atskirų šalių vyriausybės. Realios išlaidos ir finansavimo sąlygos ir terminai, įskaitant priemones, kurioms netaikomos koncesijos, priklausys, be kita ko, nuo konkrečių strategijų ir programų, dėl kurių įgyvendinimo tarpusavyje susitars valstybių vyriausybės.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

29.14 Reikėtų ypač kreipti dėmesį į kiekvienos iš socialinių partnerių (vyriausybės, darbdavių ir darbininkų organizacijų) potencialo stiprinimą, siekiant glaudžiau bendradarbiauti subalansuotos plėtros labui.

ĮVADAS

30.1 Verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, vaidina lemiamą vaidmenį šalies socialinės ir ekonominės plėtros raidoje. Stabilios veiklos politikos nuostatos skatina verslo ir gamybos plėtrą ir padeda įgyvendinti ilgalaikę veiklos strategiją. Gerovės kėlimas – pagrindinis plėtros tikslas – visų pirma priklauso nuo verslo ir gamybinės veiklos. Verslo įmonės – didelės ir mažos, oficialios ir neoficialios, sudaro svarbiausias galimybes prekiauti, turėti darbo ir kelti gyvenimo lygį. Galimybės moterims įsidarbinti verslo srityje skatina profesinį tobulėjimą, stiprina jų ekonominį vaidmenį ir įgalina pakeisti socialines sistemas. Verslo ir gamybos įmonės, tarp jų tarptautiniai susivienijimai ir jų atstovybės, turėtų aktyviai dalyvauti įgyvendinant ir įvertinant Darbotvarkės 21 programas.

30.2 Skatinant didesnę gamybos našumą, taikant preventcinę strategiją, ekologiškai švaresnes technologijas ir procesus per visą produkto gamybos ciklą (kiek galima mažinant atliekų arba visai jų išvengiant), verslo ir gamybos įmonių, tarp jų ir tarptautinių organizacijų, veiklos politika ir pati gamyba gali suvaidinti svarbiausią vaidmenį mažinant poveikį išteklių apimčiai ir aplinkai. Technologinės naujovės, pažanga, naujos taikymo sritys, sukauptų žinių perdavimas kitiems ir glaudesnis bendradarbiavimas dideliu mastu sąlygojami verslo ir gamybos sferos politikos.

30.3 Verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, turėtų laikytis požiūrio, kad aplinkosaugos klausimų sprendimas yra svarbiausias gamybos įmonių siekis ir lemiamas veiksnys užtikrinant subalansuotą plėtrą. Labiau išprusę įmonių vadovai jau naudoja “atsakingos globos” ir gamybos priežiūros per visą technologijos ciklą principą ir programas, tuo skatindami užmegzti atvirą dialogą su darbuotojais bei visuomene ir įgyvendindami (atitinkamai

reikalavimams) aplinkos būklės įvertinimą. Šie verslo ir gamybos vadovai, taip pat ir tarptautinių susivienijimų, vis energingiau imasi savanoriškos iniciatyvos skatinti ir įgyvendinti savikontrolės principą ir prisiimti didesnę atsakomybę už tai, kad jų veikla turėtų kuo mažesnę poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai. Įvestas daugelyje šalių kontrolės režimas ir vis stiprėjantis vartotojų, visuomenės, verslo ir gamybos pažangių vadovų, taip pat tarptautinių susivienijimų vadovų sąmoningumo jausmas padeda siekti šio tikslo. Teigiamas verslo ir gamybos įmonių, tarp jų ir tarptautinių susivienijimų, įnašas į subalansuotą plėtrą gali būti realizuojamas naudojant tokias ekonomines priemones, kaip laisvos rinkos svertai, kai prekių ir paslaugų kainos turėtų vis labiau atitikti aplinkosaugos kaštus, susijusius su ištekliais, gamyba, produkcijos paskirtimi, jos perdirbimu ir atliekų sunaikinimu priklausomai nuo kiekvienos šalies sąlygų.

30.4 Gamybos sistemų tobulinimas panaudojant tobulesnes technologijas ir procesus, daug našiau vartojant išteklius ir tuo pat metu sukuriant mažiau atliekų – tai svarbus kelias siekiant subalansuoto verslo ir gamybos. Panašiu būdu skatinant išradingumą, konkurentabilumą ir nepriklausomą iniciatyvą, galima skatinti daug įvairesnes, veiksmingesnes ir našesnes veiklos kryptis. Norint įvykdyti tokius svarbius reikalavimus ir dar labiau sustiprinti verslo ir gamybos įmonių, tarp jų ir tarptautinių, vaidmenį, yra siūlomos dvi programos.

PROGRAMOS SRITYS

A) APLINKAI SAUGESNĖS GAMYBOS SKATINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

30.5 Vis labiau suvokiama, kad gamybai neefektyviai naudojant išteklius, sukuriama atliekos, kurių neįmanoma perdirbti ir kurios daro neigiamą poveikį žmogaus sveikatai ir aplinkai, taip pat gaminami produktai, kurie, toliau naudojami, sukelia nepageidautiną poveikį ir yra sunkiai perdirbami. Išvada: tokias sistemas reikia pakeisti tokiomis technologijomis ir gamybos procesais taip pat valdymo metodais, kurie įgalintų mažinti atliekų kiekį per visą produkto gamybos ciklą. Aplinkai saugesnės gamybos koncepcija reiškia, kad reikia siekti optimalaus našumo kiekviename gamybos etape. Tokių pastangų rezultatas - didesnis įmonės konkurentabilumas. Poreikį pereiti prie aplinkai saugios gamybos politikos pripažino UNIDO organizuotos ministerijų lygyje konferencijos dalyviai. Konferencijos, kuri vyko 1991 m. Kopenhagoje, tema - ekologiškai subalansuotos gamybos plėtra.

SIEKIAI

30.6 Vyriausybės, verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, turėtų daug mažiau naudoti išteklius, taip pat vis daugiau pakartotinai panaudoti ir perdirbti atliekas, sumažinti gamybos atliekų, tenkančių ekonominės produkcijos vienetui, kiekį.

VEIKLOS KRYPTYS

30.7 Vyriausybės, verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, turėtų glaudžiau bendradarbiauti siekdamos įgyvendinti subalansuotos plėtros principus ir nuostatas.

30.8 Pasikonsultavusios su verslo ir gamybos atstovais, tarp jų ir tarptautiniais susivienijimais, vyriausybės turėtų pasirinkti atitinkamas ekonomines priemones ir patvirtinti norminius aktus, kaip kad įstatymus, poįstatyminius aktus ir standartus, kurie skatintų aplinkai saugesnę gamybą, ypač kreipiant dėmesį į mažas ir vidutinio dydžio įmones. Reikėtų skatinti privačių įmonių iniciatyvą.

30.9 Vyriausybės, verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, akademinio mokslo įstaigos ir tarptautinės organizacijos turėtų dirbti kartu formuojant ir

įgyvendinant tokias koncepcijas ir metodologijas, kurios įgalintų įtraukti aplinkos gerinimo kaštus į apskaitos ir kainų nustatymo metodiką.

30.10 Verslo ir gamybos įmonės, tarp jų ir tarptautiniai susivienijimai, turėtų:

(a) rengti metines ataskaitas aplinkosaugos klausimais, taip pat apie energijos ir gamtos išteklių vartojimą;

(b) savo darbe taikyti aplinkosaugos požiūriu palankiausias kriterijus, pavyzdžiui, laikytis Tarptautinės prekybos rūmų (ICC) įstatų subalansuotai plėtrai ar chemijos pramonės atstovų atsakomybės už aplinkosaugą.

30.11 Vyriausybės turėtų skatinti bendradarbiavimą tarp įmonių technologijų ir patirties perdavimo srityje įskaitant tokią veiklą, kaip aplinkai saugių gamybos būdų pasirinkimas, įvertinimas, moksliniai tiriamieji darbai ir tobulinimas, pateikimas ir diegimas.

30.12 Gamybinės ir verslo asociacijos turėtų bendradarbiauti su darbininkais ir profsąjungomis, nuolat perteikdamos žinias ir įgūdžius subalansuotai plėtrai įgyvendinti.

30.13 Gamybinės ir verslo asociacijos turėtų skatinti individualias įmones diegti programas, kurių tikslas - skleisti aplinkosaugos žinias ir ugdyti atsakomybės jausmą visuose lygiuose tam, kad įmonės gamintų aplinkai saugią produkciją, laikydamosi tarptautiniu mastu priimtų vadybos standartų.

30.14 Tarptautinės organizacijos turėtų daugiau dėmesio skirti švietimo, mokymo bei visuomenės auklėjimo aplinkosaugos srityje klausimams ir glaudžiau bendradarbiauti su gamybos, mokslo atstovais šalies ir savivaldybių mastu.

30.15 Tarptautinės ir nevyriausybinės organizacijos, tarp jų prekybinės ir mokslo asociacijos, turėtų aktyviau skleisti informaciją apie aplinkai saugesnę gamybą, naudodamos tokias jau sukurtas duomenų bazines, kaip UNEP tarptautinis Aplinkai saugiai gamybos informacijos centras (ICPIC), UNIDO Gamybinės ir techninės informacijos bankas (INTIB) ir ICC Tarptautinis aplinkosaugos biuras (IEB) ir turėtų dėti pastangas suvienyti šalies ir tarptautinės informacijos tinklus.

B) ATSAKINGOS UŽ SAVO VEIKLĄ VERSLININKYSTĖS SISTEMOS SKATINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

30.17 Verslininkystė yra vienas iš svarbiausių svirtų skatinančių inovacijas, didinančių rinkos efektyvumą ir reaguojančių į naujai susidarancias galimybes. Itin smulkūs ir vidutiniai verslininkai vaidina svarbų vaidmenį šalies ekonominės ir socialinės plėtros raidoje. Dažnai jie yra svarbiausias veiksnys kaimo plėtrai stiprinti, užimtumui ne ūkyje skatinti ir moterų gyvenimo sąlygoms pagerinti,

suteikdami joms veiklos galimybę. Atsakinga už savo veiklą verslininkystės sistema gali suvaidinti pagrindinį vaidmenį racionaliau vartojant išteklius, mažinant pavojų, mažiau gaminant atliekų ir saugant aplinką.

SIEKIAI

30.18 Siekiai yra tokie:

- (a) ugdyti verslininkų atsakomybės jausmą tvarkant ir naudojant gamtinius išteklius;
- (b) skatinti kuo daugiau verslininkų užsiimti veikla, įpareigojančia įgyvendinti ir jau įgyvendinančia subalansuotos plėtros politiką.

VEIKLOS KRYPTYS

30.19 Vyriausybės turėtų palaikyti ir visokeriopai skatinti subalansuotai tvarkomų įmonių veiklą. Tam turėtų būti naudojamas įvairių priemonių derinys: įstatymų vykdymo kontrolės priemonės, ekonominės paskatos, supaprastinti administracinio valdymo būdai, įgalinantys kiek galima veiksmingiau sureaguoti į pasiūlymus ir operatyviau priimti sprendimus dėl investicijų, teikti konsultacijas, padėti rasti reikiamą informaciją, gerinti infrastruktūrą ir ugdyti atsakomybės jausmą.

30.20 Bendradarbiaudamos su privačiais verslininkais, vyriausybės turėtų skatinti kurti kapitalo fondus, kurių lėšos būtų skiriamos naujoms arba persitvarkančioms įmonėms paremti, tuo pačiu įgyvendinti subalansuotos plėtros projektams ir programoms.

30.21 Bendradarbiaudamos su verslo, gamybos ir mokslo atstovais, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis, vyriausybės turėtų remti įmonių vadybos atstovų mokymą aplinkosaugos klausimais. Nereikėtų užmiršti amatų skatinimo kursų jaunimui.

30.22 Verslo ir gamybos atstovai, taip pat ir tarptautinės organizacijos, turėtų palaikyti iniciatyvą vykdyti pasaulinę subalansuotos plėtros politiką, sukurti aplinkai saugias technologijas, kurios būtų prieinamos - be papildomų mokesčių - pagrindinėms įmonėms priklausantiems filialams besivystančiose šalyse; skatinti kitose šalyse įkurtus filialus diegti pažangią patirtį prisitaikant prie vietinių aplinkos sąlygų ir dalytis patirtimi su vietinėmis savivaldos ir valstybinės valdžios institucijomis, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis.

30.23 Didelės verslo ir gamybos įmonės, tarp jų tarptautinės organizacijos, turėtų apžvelgti galimybes sudaryti bendradarbiavimo programas (padedant tarptautinėms organizacijoms) su mažomis ir vidutinio dydžio įmonėmis, siekiant pasidalyti patirtimi tokiose srityse kaip vadybos įgūdžiai, rinkos plėtra ir technologinių žinių perdavimas.

30.24 Verslo ir gamybos įmonės turėtų įsteigti atsakingas už subalansuotą plėtrą valstybines tarybas ir padėti plėtoti verslą visose srityse. Reikia skatinti moterų dalyvavimą šioje veikloje.

30.25 Verslo ir gamybos atstovai, taip pat tarptautinės organizacijos, turėtų intensyviau vykdyti mokslinius tyrimus, diegti aplinkai saugias technologijas ir aplinkosauginės vadybos sistemas. Siekiant šio tikslo, reikėtų bendradarbiauti su mokslo ir technikos įstaigomis, kiek galint daugiau remtis tenykščių gyventojų patirtimi.

30.26 Verslo ir gamybos atstovai, taip pat tarptautinės organizacijos, turėtų užtikrinti, kad jų gamybos procesai ir gaminiai atitiktų griežtus reikalavimus sveikatos ir aplinkosaugos požiūriu. Šiam tikslui pasiekti verslo ir gamybos įmonės turėtų daugiau diegti savikontrolę remdamosi atitinkamais įstatymais, reikalavimais ir iniciatyvomis, integruotai diegdamos šiuos elementus į sudaromus planus, priimdamos sprendimus, skatindamos atvirą dialogą su darbuotojais ir visuomene.

30.27 Finansinės pagalbos (pagal daugiašales ar dvišales sutartis) institucijos turėtų ir toliau remti mažas ir vidutinio dydžio įmones, kurios įgyvendina subalansuotos plėtros programas.

30.28 Jungtinių tautų organizacijos ir įstaigos turėtų patobulinti savo priemones, naudojamas verslo ir gamybos įmonių pagalbai, taip pat veiklos strategijos formulavimo metodikas, stengdamosi užtikrinti, kad užsienio investicijų srityje aplinkosaugos klausimams bus skiriamas išskirtinis dėmesys.

30.29 Tarptautinės organizacijos turėtų aktyviau padėti mokslo ir plėtros institucijoms kelti techninį ir vadybos lygį, tuo užtikrinant subalansuotą plėtrą, ypač mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms besivystančiose šalyse.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

30.30 Į šios programos sritį įtraukiamos tokios veiklos rūšys, kurios daugiausia susijusios su jau vykdomos veiklos kryptių pakeitimu ir dėl to papildomos išlaidos neturėtų būti didelės. Vyriausybių ir tarptautinių organizacijų veiklos išlaidos yra įrašytos į kitas programoms sudaryti tinkamas veiklos sritis.

¹ Žr. A/CONF. 151/PC/125

IVADAS

31.1 Šiame skyriuje nagrinėjama, kaip mokslininkai ir technikos specialistai, inžinieriai, architektai, pramonės planuotojai, miestų projektuotojai ir kitų profesijų atstovai bei asmenys, apibrėžiantys esmines veiklos kryptis, galėtų daugiau ir efektyviau prisidėti priimančioms sprendimams dėl aplinkos apsaugos ir plėtros. Labai svarbu, kad mokslo ir technikos vaidmenį žmonių gyvenime geriau suprastų ir sprendimus priimančios pareigūnai, kurie padeda formuoti politiką, ir plačioji visuomenė. Bendradarbiavimą tarp mokslininkų ir technikos specialistų bei plačiosios visuomenės reikia plėtoti ir siekti visapusiškos partnerystės. Geresni ryšiai ir bendradarbiavimas tarp mokslininkų ir technikos specialistų bei sprendimus priimančių pareigūnų palengvins mokslo ir technikos informacijos bei žinių panaudojimą vykdant politiką ir programą. Sprendimus priimančios pareigūnai turi sudaryti palankesnes sąlygas mokymui ir nepriklausomiems tyrimams subalansuotos plėtros srityje gerinti. Reikia tobulinti dabartinius daugiašalius metodus ir parengti daugiau mokslininkų ir technikos specialistų bei sprendimus priimančių pareigūnų tarpdalykinių studijų, ir kartu su plačiąja visuomene suformuoti subalansuotos plėtros strategiją ir praktinius metodus. Visuomenei turi būti suteikta pagalba, perduodant savo nuomonę mokslininkams ir technikos specialistams apie tai, kaip geriau valdyti mokslą ir technologiją, siekiant geresnio poveikio žmonių gyvenimui. Be to, reikia užtikrinti mokslininkų ir technikos specialistų savarankiškumą be jokių apribojimų atlikti tyrimus, spausdinti publikacijas bei keistis rezultatais. Priėmus ir įgyvendinus mokslininkų ir technikos specialistų veiklos tarptautinius etinius principus ir nuostatas, gali pagerėti jų profesionalumas ir atsirasti sąlygos geresniam

bei greitesniam jų indėlio į aplinkos apsaugą ir plėtrą įvertinimui, pripažįstant mokslo žinių nenutrūkstamą plėtotę ir kintamumą.

PROGRAMOS SRITYS

A) MOKSLO IR TECHNIKOS SPECIALISTŲ, SPRENDIMUS PRIIMANČIŲ PAREIGŪNŲ BEI VISUOMENĖS BENDRAVIMO IR BENDRADARBIAVIMO GERINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

31.2 Mokslininkai, technikos specialistai ir pareigūnai, apibrėžiantys esmines veiklos kryptis, turėtų glaudžiau bendrauti subalansuotos plėtros strategijų įgyvendinimo tikslu, remdamiesi visomis prieinamomis žiniomis. Tai reiškia, kad esmines veiklos kryptis apibrėžiantys pareigūnai turi parengti reikiamą pagrindą tiksliais moksliniams tyrimams ir visapusiškai bei atvirai informacijai apie mokslininkų ir technikos specialistų tyrimų duomenis ir drauge apsvarstyti, kaip perduoti tyrimų rezultatus ir iš jų kylančius klausimus sprendžiamosioms institucijoms, kad mokslo ir technikos žinios būtų geriau susietos su strateginėmis politikos kryptimis ir rengiamomis programomis. Tuo pat metu toks dialogas padėtų mokslininkams ir technikos specialistams apibrėžti tyrimų prioritetus ir parengti veiksmus konstruktyviems sprendimams priimti.

SIEKIAI

31.3 Siūdomi tokie siekiai:

- (a) plėtoti sprendimų priėmimo procesą ir plėtros bei aplinkosaugos klausimų apimtį, kad būtų įmanomas visų lygių bendradarbiavimas tarp mokslininkų ir technikos specialistų bei sprendimus priimančių pareigūnų;
- (b) tobulinti keitimąsi žiniomis ir problemomis tarp mokslininkų ir technikos specialistų bei plačiosios visuomenės, kad būtų geriau formuluojamos, suprantamos ir remiamos politikos kryptys ir programos.

VEIKLOS KRYPTYS

31.4 Vyriausybės turi imtis šių veiksmų:

- (a) apžvelgti, kaip šalies mokslininkų ir technikos specialistų veikla galėtų geriau atitikti subalansuotos plėtros reikmes, papildydama bendras pastangas remti šalies tyrimų ir plėtros sistemas, tarp jų ir stiprinant bei didinant narių skaičių šalies mokslininkų ir technikos specialistų konsultacinėse tarybose, organizacijose ir komitetuose, siekiant:
 - (i) informuoti vyriausybės ir visuomenę apie visus šalies poreikius mokslinėms ir technologinėms programoms;
 - (ii) atstovauti įvairioms visuomenės nuomonėms;
- (b) remti regionų bendradarbiavimo priemones, nagrinėjant regionų poreikius subalansuotai plėtrai. Palankias sąlygas tokioms regionų bendradarbiavimo priemonėms būtų galima sudaryti oficialių ir asmeninių ryšių pagrindu bei teikiant paramą vyriausybėms, pramonei, nevyriausybinėms švietimo institucijoms ir kitoms vietinėms bei tarptautinėms organizacijoms, taip pat stiprinant pasaulinius profesinius tinklus;
- (c) plėtoti mokslo ir technikos indėlį į tarptautinius ir regionų susitarimus, panaudojant tinkamus tarpvyriausybinius konsultacinius, bendradarbiavimo ir derybų svertus;
- (d) kelti mokslo ir technikos konsultacijų lygį iki Jungtinių Tautų bei kitų tarptautinių organizacijų, siekiant užtikrinti, kad mokslo ir technikos žinios būtų įtrauktos į subalansuotos plėtros politikos kryptis ir strategijas;
- (e) tobulinti ir gerinti programas, skirtas universitetų ir tyrimų institucijų atliktų tyrimų rezultatams skleisti. Tam reikia pripažinti ir remti mokslininkus, technikos specialistus ir mokytojus, kurie dalyvauja perduodant mokslo ir technikos informaciją pareigūnams, apibrėžiantiems esmines veiklos kryptis, kitų rūšių profesionalams ir plačiajai visuomenei. Tokia parama turi būti orientuota į įgūdžių perdavimą bei planavimo technikos perteikimą ir pritaikymą. Todėl reikia, kad mokslininkai ir sprendimus priimančios pareigūnai visapusiškai ir atvirai dalyvautų duomenimis ir informacija. Šalių mokslo tyrimo darbų ir techninių ataskaitų, suprantamų ir aktualių vietinei subalansuotai plėtrai, publikavimas taip

pat pagerintų ryšius tarp mokslo ir sprendimų priėmimo bei mokslo rezultatų įgyvendinimo;

- (f) gerinti sąsajas tarp oficialių ir nepriklausomų tyrimo sektorių bei pramonės šakų, siekiant, kad tyrimai taptų svarbia pramonės strategijos dalimi;
- (g) remti ir stiprinti moterų, kaip pilnateisių partnerių, vaidmenį mokslo ir technikos srityje;
- (h) kurti ir įgyvendinti informacijos technologijas, siekiant skleisti subalansuotai plėtrai skirtą informaciją.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

31.5 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 15 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

31.6 Reikia formuoti tarptautines grupes plėtros ir aplinkosaugos klausimams nagrinėti, išryškinant jų mokslinius ir techninius aspektus, taip pat įtraukti į tolesnės veiklos programas atsakingumo ir pritaikomumo klausimus.

B) VEIKLOS NUOSTATŲ IR REKOMENDACIJŲ, SKIRTŲ MOKSLUI IR TECHNOLOGIJOMS, FORMAVIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

31.7 Mokslininkams ir technikos specialistams tenka ypatinga atsakomybė kaip tradicijų tęsėjams ir profesionalams bei atstovams disciplinų, skirtų žinių siekimui ir poreikiui apsaugoti biosferą subalansuotos plėtros kontekste.

31.8 Padidėjęs moralinis sąmoningumas, priimant aplinkosaugos ir plėtros sprendimus, turi padėti nustatyti atitinkamus prioritetus, išlaikant ir stiprinant gyvybę palaikančias sistemas jų pačių labai, ir tuo būdu užtikrinti, kad šiuolaikinė visuomenė tinkamai įvertins perspektyvius natūralius procesus. Todėl formuojant veiklos nuostatas ir rekomendacijas, skirtas mokslo ir technikos specialistams, turėtų pagelbėti aplinkosaugos problemų suvokimas ir padidėti indėlis į

subalansuotą plėtrą. Padidėtų pripažinimas ir dėmesys mokslininkams bei technikos specialistams ir atsirastų palankesnės sąlygos mokslo ir technologijų įvertinimui.

SIEKIAI

31.9 Reikia siekti, kad būtų rengiamos, tobulinamos ir priimamos tarptautiniu mastu veiklos nuostatos ir mokslui bei technikai skirtos rekomendacijos, kurios tinkamai įvertintų gyvybę palaikančių sistemų vientisumą ir patvirtintų svarbų mokslo ir technikos vaidmenį, suderinant aplinkosaugos ir plėtros poreikius. Siekiant efektyvaus sprendimų priėmimo proceso, reikia, kad tokiems principams, veiklos nuostatomis ir rekomendacijoms pritartų ne tik mokslininkai ir technikos specialistai, bet ir plačioji visuomenė.

VEIKLOS KRYPTYS

31.10 Siūloma imtis tokios veiklos:

- (a) plėtoti šalies ir tarptautinį bendradarbiavimą, taip pat ir nevyriausybinį organizacijų, siekiant parengti veiklos nuostatas ir rekomendacijas dėl aplinkosaugos požiūriu tinkamos ir subalansuotos plėtros, atsižvelgiant į Rio de Žaneiro deklaraciją ir egzistuojančias veiklos nuostatas ir rekomendacijas;
- (b) steigti ir plėtoti šalių konsultacines grupes aplinkosaugos ir plėtros etikos klausimais, siekiant sukurti bendrą vertybių bazę mokslo ir technikos bendruomenei ir visai visuomenei bei remti nenutrūkstamą dialogą;

(c) plėtoti švietimą ir mokymą plėtros ir aplinkosaugos klausimais, siekiant įtraukti šiuos siekius į švietimo programas ir prioritetines tyrimų sritis;

(d) peržvelgti ir pataisyti atitinkamus šalių ir tarptautinius aplinkosaugos bei plėtros teisės aktus, siekiant užtikrinti, kad tinkamos veiklos nuostatos ir rekomendacijos būtų įtrauktos į jų reglamentavimo priemones.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

31.11 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 5 milijonų dolerių sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba kaip paskolą lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės mokėjimo sąlygos, įskaitant ir nelengvatines, priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) POTENCIALO KŪRIMAS

31.12 Mokslininkai ir technikos specialistai, siekdami atlikti tyrimus ir įgyvendinti subalansuotai plėtrai skirtas programas, turi apibrėžti veiklos nuostatas ir rekomendacijas, taip pat atitinkamus veiklos principus.

PROGRAMOS SRITIS

VEIKLOS PAGRINDAI

32.1 Žemės ūkis aprėpia vieną trečdalį žemės sausumos paviršiaus ir yra daugelio pasaulio gyventojų pagrindinės veiklos sritis. Kaimo vietovėse plėtojama veikla artimai susijusi su gamta, kuri yra svarbių atsinaujinančių išteklių šaltinis, ir tuo pat metu jai pirmiausia atsiliepia per didelį eksploatavimą ir netinkamą valdymą.

32.2 Kaimo ūkis, tenyškščiai žmonės ir jų bendruomenės, šeimų ūkiai, kur daugiausia dirba moterys, buvo ir yra daugelio žemės išteklių valdytojai. Ūkininkams* privalu išsaugoti savo fizinę aplinką, nes ji juos maitina. Per pastaruosius 20 metų labai padidėjo bendroji žemės ūkio gamyba. Tačiau kai kuriuose regionuose ši padidėjimą pralenkė gyventojų skaičiaus augimas, tarptautinė skola arba sumažėjusios produkcijos kainos. Ūkininkavimui būtinas gamtos išteklius reikia tinkamai prižiūrėti, todėl vis didesnį susirūpinimą kelia žemės ūkio produkcijos sistemų tinkamumas.

32.3 Į ūkininkus sutelktas dėmesys yra pagrindinė priemonė racionaliam ūkininkavimui pasiekti tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose šalyse, todėl daugelis Darbotvarkės 21 programos sričių yra skirtos būtent šiuo požiūriu pagrįstiems siekiams įgyvendinti. Didelė besivystančių šalių kaimo gyventojų dalis tiesiogiai priklauso nuo smulkaus, tik į prasimaitinimą orientuoto žemės ūkio, pagrįsto šeimyniniu darbu. Tačiau tokie gyventojai turi ribotas galimybes naudotis ištekliais, technologijomis, alternatyviais pragyvenimo šaltiniais ir gamybos būdais. Todėl jie pernelyg intensyviai vartoja gamtos išteklius, tarp jų ir kritinę ribą pasiekusias žemes.

32.4 Darbotvarkė 21 taip pat nagrinėja subalansuotą gyventojų skaičiaus augimą kritinėse ir lengvai pažeidžiamose ekosistemose. Svarbiausias veiksnys, lemiantis

sėkmingą šių programų įgyvendinimą, yra individualių ūkininkų veiklos planai ir požiūriai bei vyriausybės politikos kryptys, skatinančios ūkininkus efektyviai ir subalansuotai valdyti savo gamtos išteklius. Investuodami į žemę ir kitus gamtos išteklius ūkininkai, ypač moterys, susiduria su ekonominių, teisinių ir institucinių garantijų neapibrėžtumais. Sprendimų priėmimo decentralizavimas, įtraukiant vietines ir bendruomenės organizacijas, yra esminis, keičiant žmonių elgesį ir įgyvendinant subalansuoto ūkininkavimo strategijas. Ši programos sritis yra susijusi su veikla, kuri gali prisidėti prie šių pokyčių.

SIEKIAI

32.5 Siūlomi tokie siekiai:

- skatinti decentralizuotai priimti sprendimus, kuriant ir stiprinant vietines bei kaimų organizacijas, kurios įgaliojimus ir atsakomybę perduotų pirminiems gamtos išteklių vartotojams;
- palaikyti ir plėtoti moterų bei lengvai pažeidžiamų grupių teisingumą ir veiksnumą, naudojantis žeme ir ją valdant;
- remti ir skatinti subalansuotą ūkininkavimą ir technologijas;
- parengti ar stiprinti tas politikos kryptis, kurios skatintų savo reikmes tenkinančias ir mažai sąnaudų bei energijos reikalaujančias technologijas, tarp jų tenyškščių gyventojų patirtį, ir kainų nustatymo svertus, kurie įgalintų įtraukti išlaidas į šalies vidinę apskaitą;
- sukurti struktūrą, kuri įgalintų skatinti ūkininkus ir paremti tuos, kurie užsiims subalansuotu ir efektyviu ūkininkavimu;

* Šiame skyriuje visos nuorodos į "ūkininkus" aprėpia visus kaimo žmones, kurie užsidirba pragyvenimui iš ūkininkavimo, žvejybos ir rinkdami miško derlių. Terminas "ūkininkavimas" taip pat aprėpia žvejybą ir miško derliaus rinkimą.

(f) raginti ūkininkus - vyrus ir moteris - plačiau dalyvauti per jiems atstovaujančias organizacijas, aptartų tikslų siekiančios politikos formavimą ir diegimą.

VEIKLOS KRYPTYS

A) VALDYMO PRINCIPAI

32.6 Šalių vyriausybės turėtų:

(a) užtikrinti, kad bus diegiamos programos subalansuotos gerovės, žemės ūkio ir kaimo plėtros, trapių ekosistemų, vandens naudojimo žemės ūkyje ir gamtos išteklių integruoto valdymo klausimais;

(b) remti kainų nustatymo svirtus, prekybos politiką, finansinį skatinimą ir kitas politines priemones, įgalinančias paremti individualių ūkininkų sprendimus dėl našaus ir optimalaus gamtos išteklių vartojimo, taip pat visapusiškai atsižvelgti į šių sprendimų poveikį ūkio produkcijos ekologiniam saugumui, ūkio pajamoms, išdarbinimo galimybėms ir aplinkai;

(c) įtraukti ūkininkus ir jiems atstovaujančias organizacijas į politikos formavimą;

(d) ginti, pripažinti ir atitinkamai įforminti moterų teises valdyti žemę ir ja naudotis, taip pat teises į žemę bei galimybę naudotis kreditais, technologijomis, pajamomis ir mokymu;

(e) remti ūkininkų organizacijų formavimą, sudarant reikiamas teises ir socialines sąlygas.

32.7 Siūloma taip organizuoti paramą ūkininkų organizacijoms:

(a) šalių ir tarptautiniai tyrimų centrai turi bendradarbiauti su ūkininkų organizacijomis, diegiant konkrečioje vietovėje specifines ir nekeliančias pavojaus aplinkai priemones;

(b) rengdamos specifinių agroekologinių zonų žemdirbystės plėtros planus, šalies vyriausybės, daugiašalės ir dvišalės plėtros agentūros bei nevyriausybinės organizacijos turi bendradarbiauti su ūkininkų organizacijomis.

B) DUOMENYS IR INFORMACIJA

32.8 Vyriausybės ir ūkininkų organizacijos privalo:

(a) numatyti priemones, įgalinančias kaupti, atrinkti ir skleisti vietines žinias, patirtį ir veiklos projektus, kad galėtų pasinaudoti praeities pamokomis, formuojant ir diegiant politiką, darančią poveikį žemdirbystei, miškininkystei ir žuvininkystei besiverčiantiems gyventojams;

(b) sukurti pasikeitimo patirtimi tinklą, kaip ūkininkauti, kad būtų išsaugomi žemės, vandens ir miškų ištekliai, kiek galima našiau naudojami chemikalai ir sumažėtų ūkinin-

kaujant atsiradusių atliekų arba kad jos būtų iš naujo panaudojamos;

(c) rengti eksperimentinius projektus ir teikti papildomas paslaugas, formuojant moterų ūkininkų reikmių patenkinimo ir žinių bazę.

C) TARPTAUTINIS IR REGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS

32.9 Maisto ir žemės ūkio organizacija (FAO), Tarptautinis Žemės ūkio plėtros fondas (IFAD), Pasaulinė maisto programa (WFP), Pasaulio bankas, regioniniai plėtros bankai ir kitos tarptautinės organizacijos, dalyvaujančios kaimo plėtroje, prireikus turi įtraukti ūkininkus ir jų atstovus į savo svarstymus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

32.11 Šiai programos sričiai reikalingas finansavimas yra įvertintas 14 skyriuje ("Subalansuota žemės ūkio ir kaimo plėtra"), ir ypač programos srityje "Gyventojų dalyvavimo užtikrinimas ir parama žmonių darbo išteklių plėtrai, siekiant subalansuoto žemės ūkio". Išlaidos, nurodytos 3 ("Kaip įveikti skurdą"), 12 ("Lengvai pažeidžiamų ekosistemų priežiūra: dykumų efekto ir sausros padarinių mažinimas") ir 13 ("Trapių ekosistemų priežiūra: Subalansuotas kalnų eksploatavimas") skyriuose, taip pat taikytinos ir šiai programos sričiai.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

32.12 Vyriausybės ir atitinkamos tarptautinės organizacijos, bendradarbiaudamos su nacionalinėmis tyrimų organizacijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, kur galima turėtų:

(a) diegti aplinkosaugos požiūriu tinkamas ūkininkavimo technologijas, įgalinančias padidinti derlių, išsaugoti žemės kokybę, perdirbti maisto medžiagas, išsaugoti vandenį bei energiją ir kovoti su kenkėjais bei piktžolėmis;

(b) organizuoti daug ir mažai išteklių reikalaujančios žemdirbystės tyrimus, siekiant palyginti jų produktyvumą ir atitikimą subalansuotos plėtros principams. Tyrimai turėtų būti atliekami įvairioje gamtinėje ir sociologinėje aplinkoje;

(c) plėtoti mechanizacijos tyrimus, siekiant optimizuoti žmonių darbo jėgas, darbinių gyvulių naudojimą bei lengvai valdomas rankinės bei gyvulių traukiamos technikos naudojimą. Kuriant ūkio techniką, reikia atsižvelgti į ūkininkams prieinamus išteklius, gyvulių vaidmenį ūkiuose ir ekologiją.

C) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIAI

32.13 Vyriausybės, remiamos daugiašalių ir dvišalių plėtros agentūrų bei mokslo įstaigų, turi parengti programą žemės ūkio mokykloms ir mokymo institucijoms, kuri integruotų ekologiją ir žemės ūkio mokslą. Ugdant naują žemės ūkio mokslininkų ir šios srities specialistų kartą, būtinos tarpdalykinės programos žemės ūkio ekologijos srityje.

D) POTENCIALO KŪRIMAS

32.14 Atsižvelgdamos į savo šalies konkrečią situaciją, vyriausybės turi:

(a) kurti institucinius ir teisinius mechanizmus, kurie

įgalintų ūkininkus efektyviai valdyti žemę. Įstatymų, apibrėžiančių žemės teisę, neturėjimas yra didelė kliūtis, imantis veiksmų žemės niokojimui, su kuriuo susiduria daugelis besivystančiose šalyse ūkininkaujančių bendruomenių, sustabdyti;

(b) stiprinti kaimo institucijas, kurios palaikytų subalansuotą ūkininkavimą vietinių kreditų sistemų ir techninės pagalbos, vietinių produkcijos, reikiamos įrangos ir nedidelių perdirbimo įrengimų gamybos ir paskirstymo priemonių, reklamavimo ir skleidimo pagrindu;

(c) kurti mechanizmus, kurie pagerintų ūkininkų, ypač moterų ir tenykščių grupių ūkininkų, galimybes naudotis žemės ūkio žinių perteikimu, kreditais ir patobulintomis technologijomis, įgalinančiomis gaminti ekologiškai saugius maisto produktus.

4 dalis

Igyvendinimo
priemonės

ĮVADAS

33.1 Generalinė Asamblėja 1989 m. gruodžio mėn. 44/228 rezoliucija nusprendė, kad JT Aplinkos ir plėtros konferencija privalo:

“Identifikuoti naujų ir papildomų finansų išteklių suteikimo būdus ir priemones, ypač besivystančioms šalims, aplinkosaugos požiūriu tinkamoms plėtros programoms ir projektams, atsižvelgdama į šalių plėtros gaires, prioritetus ir planus, taip pat numatyti tokių naujų ir papildomų finansų išteklių suteikimo būdų kontrolę, ypač besivystančiose šalyse, sudaryti tarptautinei bendrijai sąlygas imtis tolesnių veiksmų, remiantis tiksliais ir patikimais duomenimis;

Apibrėžti būdus ir priemones, kaip suteikti papildomus finansų išteklius aplinkosaugos problemoms, keliančioms pasaulio susirūpinimą, spręsti, ypač besivystančiose šalyse, kurioms pačioms šios įgyvendinimo priemonės būtų per didelė našta dėl savų finansų išteklių, kompetencijos ir techninio potencialo stygiaus;

Apsvarstyti įvairias finansavimo priemones, taip pat sava-noriško finansavimo priemones, išnagrinėti specialaus tarptautinio fondo galimybes bei kitas naujas idėjas, užtikrinant palankiomis sąlygomis efektyviausių ir tikslingiausių aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimą besivystančioms šalims;

Įvertinti, kiek reikės lėšų Konferencijos nutarimams ir rekomendacijas atitinkančioms priemonėms sėkmingai įgyvendinti ir apibrėžti galimus papildomus naujus finansavimo šaltinius.”

33.2 Šiame skyriuje aptariamas Darbotvarkės 21 įgyvendinimas, atspindintis bendrą šalių sutarimą, padedantį integruoti aplinkosaugos klausimus ir spartų plėtros procesą. Visuose kituose skyriuose Konferencijos sekretoriatas pateikė orientacines įgyvendinimo išlaidų įvertinimo sumas besivystančioms šalims ir dotacijas bei kitas lėšas lengva-

tinėmis sąlygomis, kurias turėtų suteikti tarptautinė bendruomenė. Šie vertinimai rodo, kad pačios šalys ir tarptautinė bendruomenė turės dėti daug pastangų.

VEIKLOS PAGRINDAI

33.3 Ekonomikos augimas, socialinė plėtra ir skurdo įveikimas yra prioritetai besivystančiose šalyse ir būtini įgyvendinant šalių ir visuotinius subalansuotos plėtros siekius. Įgyvendinant Darbotvarkę 21, reikia sudaryti sąlygas diegti efektyvias priemones besivystančiose šalyse, *inter alia*, finansų išteklius ir technologijas, be kurių būtų sunku joms įvykdyti išsipareigojimus; tai bus naudinga išsivysčiusių ir besivystančių šalių interesams, visai žmonijai, būsimoms kartoms.

33.4 Neveikimo kaina gali būti didesnė negu Darbotvarkės 21 vykdymo išlaidos. Neveikimas apribotų būsimų kartų galimybes.

33.5 Aplinkos klausimams spręsti reikės daug pastangų. Visuotinės ir vietinės aplinkos problemos yra persipynusios. JT Klimato kaitos konvencijoje ir Biologinės įvairovės konvencijoje aptarti du svarbiausi klausimai.

33.6 Šalių vidaus ir tarptautinės ekonomikos sąlygos, skatinančios laisvą prekybą ir rinkas, skatins visų šalių ekonomikos augimą ir aplinkos apsaugą, ypač besivystančiose ir pereinamosios ekonomikos šalyse (žr. 2 skyrių, kuriame šie klausimai aptarti išsamiau).

33.7 Reikia plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą subalansuotos plėtros srityje, telkiant besivystančių šalių, pirmiausia mažiausiai išvystytų, pastangas.

33.8 Visos šalys turi įvertinti, kaip geriausia perkelti Darbotvarkės 21 nuostatas į nacionalinę politiką ir programas, sukuriant procesą, kuris integruotų aplinkosaugos ir plėtros aspektus. Reikia numatyti šalies ir vietinio masto prioritetus, naudojantis priemonėmis, skatinančiomis aktyvesnę visuomenės ir bendruomenių dalyvavimą, remiant lygias vyrų ir moterų galimybes.

33.9 Visų pasaulio šalių, ypač išsivysčiusių ir besivystančių šalių bendradarbiavimui plėtoti, reikia numatyti subalansuotos plėtros strategiją, pakankamą finansavimą, kuris padėtų įgyvendinti perspektyvinius siekius. Šiam tikslui besivystančios šalys turi numatyti prioritetinius veiksmus ir reikiamą paramą, išsivysčiusios šalys turi išsipareigoti spręsti šiuos prioritetinius klausimus. Šiuo požiūriu teigiamą vaidmenį gali suvaidinti konsultacinės grupės bei apskrito stalo organizavimas, kitos šalių priemonės.

33.10 Darbotvarkės 21 plačioms subalansuotos plėtros programoms įgyvendinti prireiks didelių naujų ir papildomų finansų išteklių, suteiktinų besivystančioms šalims. Dotacijos arba finansavimas lengvatinėmis sąlygomis turi būti teikiamas, remiantis pagrįstais ir teisingais kriterijais bei rodikliais. Darbotvarkės 21 sėkmingą įgyvendinimą lems būtinų finansų išteklių suteikimas. Pradinis etapas užsibaigs sparčiau, jeigu bus iš anksto išsipareigota finansuoti lengvatinėmis sąlygomis.

SIEKIAI

33.11 Reikia:

- a) numatyti finansų išteklių priemones Darbotvarkėje 21 įgyvendinti;
- b) teikti pakankamai naujų ir papildomų, iš anksto numatytų finansų išteklių;
- c) stengtis panaudoti ir tobulinti finansavimo priemones, naudojamas Darbotvarkės 21 įgyvendinimui.

VEIKLA

33.12 Šiame skyriuje apibūdinta veikla iš esmės yra susijusi su Darbotvarkės 21 kituose skyriuose apibūdintų programų įgyvendinimu.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

33.13 Lėšos Darbotvarkės 21 įgyvendinimui finansuoti iš esmės turi ateiti iš valstybinio ir privataus sektoriaus. Besivystančioms šalims, ypač toms, kurios mažiausiai išvystytos, pagrindinis užsienio finansavimo šaltinis yra ODA, subalansuotos plėtros ir Darbotvarkės 21 įgyvendinimui prireiks nemažų naujų ir papildomų finansavimo šaltinių. Besivystančios šalys dar kartą patvirtina savo išsipareigojimus siekti Jungtinių Tautų numatyto tikslo - 0,7 procento BNP skirti ODA, ir jeigu jos šio numatyto rodiklio nebus pasiekusios, tai bus tariamasi dėl papildomų pagalbos programų, kurios padėtų įgyvendinti šią užduotį kiek įmanoma greičiau ir užtikrintų neatidėliotiną ir efektyvą Darbotvarkės 21 įgyvendinimą. Kai kurios šalys sutiko

įgyvendinti šią užduotį iki 2000 metų. Buvo nuspręsta, kad Subalansuotos plėtros komisija reguliariai rengs užduočių vykdymo pažangos apžvalgas ir stebės pažangą. Toks apžvalgų rengimo procesas turi sistemingai derinti Darbotvarkės 21 įgyvendinimo kontrolę ir turimų finansų išteklių apžvalgas. Šalys, jau pasiekusios šį rodiklį, bus teigiamai įvertintos ir skatinamos ateityje bendromis jėgomis stengtis rasti papildomų išteklių. Kitos išsivysčiusios šalys, remiančios besivystančių šalių reformas, sutinka padidinti savo indėlį ODA. Pripažįstama, kad labai svarbu, jog išsivysčiusios šalys prisiimtų išsipareigojimų dalį. Kitos šalys, įskaitant pereinamojo ekonominio laikotarpio šalis, gali savanoriškai prisidėti prie išsivysčiusių šalių paramos.

33.14 Darbotvarkės 21 ir kitų Konferencijos sprendimų finansavimas turi būti organizuojamas tokiu būdu, kad būtų galima rasti ir panaudoti kuo daugiau naujų ir papildomų išteklių, finansavimo šaltinių ir priemonių. Žemiau pateikiami finansavimo šaltiniai ir priemonės:

A) DAUGIAŠALIAI PLĖTROS BANKAI IR FONDAI:

i) *Tarptautinė plėtros asociacija (IDA)*. Be kitų įvairių klausimų ir alternatyvų, kurias Tarptautinės plėtros asociacijos nariai apsvarstys iki numatomo dešimtojo Tarptautinės plėtros asociacijos lėšų papildymo, reikia apsvarstyti Pasaulio banko prezidento pranešimą, perskaitytą JT Aplinkos ir plėtros konferencijoje, stengiantis padėti vargingiausioms šalims įgyvendinti subalansuotos plėtros uždavinius, kurie numatyti Darbotvarkėje 21;

ii) *Regioniniai ir subregioniniai plėtros bankai*. Regioniniai ir subregioniniai plėtros bankai ir fondai turi atlikti vis svarbesnį ir efektyvesnį vaidmenį, suteikiant finansavimą lengvatinėmis sąlygomis, kuris būtinas Darbotvarkėje 21 įgyvendinti;

iii) *Pasaulio aplinkos institucija*, kurią bendrai administruoja Pasaulio bankas, JT Plėtros programa (UNDP) ir JT Aplinkos programa (UNEP), ir kurių papildomos dotacijos ir finansavimas lengvatinėmis sąlygomis turi padėti įgyvendinti pasaulio aplinkos apsaugos pažangą, turi numatyti didėjančias išlaidas Darbotvarkės 21 įgyvendinimui, ypač besivystančiose šalyse. Taigi turi būti, *inter alia*, tokie pertvarkymo darbai:

- skatinamas visuotinis dalyvavimas;
- skatinama lanksti sistema, taikytina Darbotvarkės 21 programoms, siekiant numatytų pasaulio aplinkosaugos rezultatų;
- įtvirtintas atviras ir demokratinis valdymas, sprendimų priėmimo ir veiklos sąlygos, garantuojant subalansuotą ir objektyvų besivystančių šalių interesų atstovavimą ir skiriant pakankamai reikšmės savanorišką paramą teikiančių šalių pastangoms suteikti finansavimą;

➤ užtikrinti nauji ir papildomi finansų šaltiniai, suteikiami kaip dotacijos arba lengvatinėmis sąlygomis, ypač besivystančioms šalims;

➤ numatytas išsivysčiusių šalių suteikiamų lėšų skirstymas, atsižvelgiant į atitinkamą išsipareigojimų pasiskirstymą;

➤ užtikrinamos galimybės pasinaudoti suteiktomis lėšomis, leidžiant jas pagal visų šalių patvirtintus kriterijus, nesinaudojant jokiais papildomomis sąlygomis;

b) *Specializuotos agentūros, Jungtinių Tautų ir kitos tarptautinės organizacijos*, kurios išsipareigojo remti šalių vyriausybes, įgyvendinančias Darbotvarkę 21;

c) *Daugiašalės institucijos, palaikančios šalių potencialo kūrimą ir techninį bendradarbiavimą*. JT Plėtos programai (UNDP) turi būti suteikti finansų ištekliai, kad būtų galima panaudoti Jungtinių Tautų vietines institucijas ir jų plačius įgaliojimus bei patirtį techninio bendradarbiavimo srityje, padedančius šalims sukurti savo potencialą, pasinaudoti specializuotų agentūrų bei kitų Jungtinių Tautų organizacijų kompetencija atitinkamose srityse, ypač JT Aplinkos programa ir daugiašaliais bei regioniniais plėtos bankais;

d) *Dvišalės paramos programos*. Šias programas reikia stiprinti, kad jos skatintų subalansuotą plėtrą;

e) *Skolinių išsipareigojimų nuolaidos*. Svarbu numatyti perspektyvinius sprendimus dėl mažas ir vidutines pajamas gaunančių šalių išsiskolinimo problemų, kad jos turėtų pakankamai lėšų subalansuotai plėtrai. Reikia išnagrinėti priemones, taikytinas nuolatinėms mažas ir vidutines pajamas gaunančių šalių išsiskolinimo problemoms spręsti. Visi Paryžiaus klubo kreditoriai turi nedelsdami vykdyti 1991 m. gruodžio mėn. sutartį, numatančią skolinių išsipareigojimų nuolaidų taikymą vargingiausioms šalims, kurių skolos sumos didelės ir kurios vykdo struktūrų pertvarkymą; skolinių išsipareigojimų nuolaidų priemonės turi būti nuolat aptariamoms, kad būtų galima padėti spręsti šių šalių sunkumus;

f) *Privatūs finansavimo šaltiniai*. Savanoriškai ne vyriausybių linija skiriamos lėšos, kurios sudarė apie 10 procentų ODA lėšų, galėtų būti padidintos.

33.15 *Investicijos*. Reikia skatinti didesnes tiesiogines užsienio investicijas ir technologijų perteikimą, vykdam atitinkamą šalies politiką, remiančią investicijas, bendras

įmones bei kitus investicijų modelius.

33.16 *Pažangios finansavimo priemonės*. Reikia išnagrinėti šias naujas finansavimo priemones, kurios pritrauktų valstybinius ir privačius finansų išteklius:

a) įvairios skolinių išsipareigojimų nuolaidos, nesusijusios su oficialiomis arba Paryžiaus klubo skolomis, aktyvesnis skolos pardavimas;

b) ekonominės ir finansinės skatinimo priemonės;

c) prekybos leidimų palengvinimas;

d) naujos lėšų pritraukimo ir savanoriško lėšų skyrimo priemonės per privačius kanalus, taip pat nevyriausybinės organizacijos;

e) karo tikslams numatytų lėšų perskirstymas.

33.17 Palanki tarptautinė ir šalies ekonominė atmosfera, skatinanti subalansuotą ekonomikos augimą ir plėtrą, yra svarbus subalansuotos plėtos veiksnys, ypač besivystančioms šalims.

33.18 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) Darbotvarkėi 21 įgyvendinti besivystančiose šalyse sudarys per 600 milijardų JAV dol., įskaitant 125 milijardų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

33.19 Išsivysčiusios ir kitos ištengiančios padėti šalys, turi prisiimti pradinius finansinius išsipareigojimus, skirtus Konferencijos nutarimų vykdymui. Šalys turi pranešti apie savo planus ir išsipareigojimus JT Generalinės Asamblėjos keturiasdešimt septintojoje sesijoje, kuri įvyks 1992 m.

33.20 Išsivysčiusios šalys taip pat turi parengti nacionalinius subalansuotos plėtos planus, vykdydamos Konferencijos nutarimus.

33.21 Darbotvarkės 21 finansavimo apžvalga ir kontrolė yra labai svarbus dalykas. Klausimai, susiję su Konferencijos nutarimų įgyvendinimo efektyviomis priemonėmis, aptariami 38 skyriuje (Tarptautinės institucijos). Svarbu yra parengti finansavimo ir priemonių periodines apžvalgas, taip pat veiklos, skirtos šiame skyriuje numatytų siekių įgyvendinimui, apžvalgą.

34

Aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas, bendradarbiavimas ir potencialo kūrimas

ĮVADAS

34.1 Naudojant aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, tausojama aplinka, mažiau teršiama, joms reikia mažiau išteklių, daugiau perdirbama gamybos atliekų bei produktų ir tinkamiau nei kitomis technologijomis sutvarkomos ilgai nesuyrančios atliekos.

34.2 Aplinkosaugos požiūriu tinkamos technologijos yra „uždaro gamybos ciklo“, kurios sukuria nedaug atliekų arba visai be jų apsieina. Taip pat tai baigtinės technologijos, perdirbančios ir sunaudojančios visas atliekas.

34.3 Aplinkosaugos požiūriu tinkamos technologijos sudaro technologijų sistemą, į kurią įeina metodai, procesai, prekės ir paslaugos, įrengimai, taip pat organizacinės ir administravimo procedūros. Tai reiškia, kad, kalbant apie technologijų perteikimą, tenka spręsti tokius klausimus, kaip žmonių darbo išteklių plėtra ir vietinio potencialo kūrimas. Aplinkosaugos požiūriu tinkamos technologijos turi atitikti šalies socialinius, ekonominius, kultūros ir aplinkosaugos prioritetus.

34.4 Būtina sudaryti galimybes pasinaudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamomis technologijomis ir perteikti jas, ypač besivystančioms šalims, įgyvendinant priemones, kurios paremtų bendradarbiavimą technologijų srityje ir skatintų būtinų technologinių žinių perdavimą, ekonominio, techninio ir valdymo potencialo sukūrimą, įgalinantį efektyviai naudoti ir toliau plėtoti perteiktas technologijas. Norint bendradarbiauti technologijų srityje, reikia įmonių ir vyriausybių, technologijų tiekėjų ir gavėjų sutelktų pastangų. Toks bendradarbiavimas yra daugiašalis procesas, apimantis vyriausybes, privatų sektorių, tyrimų ir plėtros institucijas, užtikrinančias technologijų perteikimo naudą. Norint sėkmingai ir ilgą laiką palaikyti bendradarbiavimą technologijų srityje, reikia nuolat sistemingai ugdyti visų lygių darbuotojus, įgalinančius sukurti potencialą.

34.5 Šiame skyriuje siūlomos veiklos tikslas - subalansuotos plėtros rėmimas - gali būti įgyvendintas, sukūrus sąlygas informacijos apdorojimui ir technologijų perteikimui (įskaitant šiuolaikines technologijas ir su jomis susijusias mokslo žinias), ypač besivystančioms šalims, taip pat skatinant potencialo kūrimą ir bendradarbiavimą technologijų srityje. Naujos pažangios technologijos yra labai svarbus stimulas šalių potencialui kurti, ypač besivystančių šalių, sudarant galimybes subalansuotai plėtrai, darniai pasaulio ekonomikai, aplinkosaugai, skurdo ir vargo įveikimui. Šios veiklos neatsiejama dalis yra dabar įdiegtų technologijų tobulinimas ir pagal galimybes pakeitimas aplinkosaugos požiūriu tinkamesnėmis technologijomis.

VEIKLOS PAGRINDAI

34.6 Darbotvarkės 21 šio skyriaus sąlygos turi būti patvirtintos tarptautiniais susitarimais, kuriuose numatyti įsipareigojimai dėl technologijų perteikimo.

34.7 Mokslo ir technologijos informacijos prieinamumas, aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas yra svarbi subalansuotos plėtros sąlyga. Informacija apie dabartinių technologijų aplinkosaugos aspektus susideda iš dviejų susijusių sričių: informacijos apie dabartines ir pažangias technologijas, jų poveikį aplinkosaugai papildymas bei atnaujinimas ir galimybė pasinaudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamomis technologijomis.

34.8 Technologijų informacijos mainai yra svarbiausia sąlyga, įgalinanti šalis pasirinkti ir perimti joms tinkamas technologijas ir stiprinti šalių technologinį potencialą.

34.9 Didžioji dalis naudingos technologinės informacijos sutelkta valstybiniame sektoriuje. Besivystančioms šalims reikia sudaryti galimybes pasinaudoti technologijomis, kurios yra neužpatentuotos, arba yra valstybinio sektoriaus žinioje. Besivystančioms šalims reikėtų sudaryti galimybes gauti žinių ir informacijos, kuri būtina aukščiau minėtų technologijų efektyviam panaudojimui.

34.10 Reikia apsvarstyti patentų ir intelektualios nuosavybės teisių apsaugos klausimą, išsiaiškinant jų galimybę panaudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas ir perteikti jas, ypač besivystančioms šalims, taip pat nuodugniau išnagrinėti besivystančių šalių galimybę naudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamomis technologijomis, nepažeidžiant nuosavybės teisių, ir pagal savo reikmes pasinaudoti tomis technologijomis.

34.11 Privačias technologijas galima išigyti komercijos pagrindais, ir tarptautiniai verslo ryšiai yra svarbi technologijų perteikimo priemonė. Suvienijus šias žinias ir vietinius atradimus, galima sukurti alternatyvias technologijas. Tuo pat metu, kai ieškoma koncepcijų ir modelių, užtikrinančių aplinkosaugos požiūriu tinkamų ir šiuolaikinių technologijų prieinamumo galimybę, ypač besivystančiose šalyse, reikia remti, skatinti ir finansuoti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, taip pat skatinti novatorius, kurie vykdo naujų aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų tyrimus ir plėtrą.

34.12 Šalims, kurios gauna technologijas, reikia aktyvinti paramą, kuri skatintų mokslo, technologijų, specialistų potencialą, atsižvelgiant į esamas technologijas ir kompetenciją. Tokia parama sudarytų sąlygas šalims, ypač besivystančioms, racionaliau pasirinkti technologijų alternatyvas. Šios šalys tuomet galėtų geriau įvertinti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas ir nuspręsti, ar pasinaudoti jomis, kaip efektyviau jas panaudoti ir valdyti, taip pat tobulinti jau turimas technologijas ir pritaikyti jas prie konkrečių plėtos poreikių ir prioritetų.

34.13 Lemiamą reikšmę aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų diegimui ir veiksmingam perteikimui vietose turi tyrimai ir mokslinis potencialas. Švietimo ir mokymo programos turi atitikti tyrimų veiklos poreikius ir tikslus, padėti sukurti specialią literatūrą apie aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas. Šį klausimą galima išspręsti, tobulinant darbininkų, technikų, vidurinio personalo, mokslininkų, inžinierių ir dėstytojų kompetenciją, taip pat sukuriant atitinkamas socialines ir administravimo sistemas. Aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas taip pat reiškia jų pritaikymą ir įdiegimą į vietinę ar šalies kultūrą.

SIEKIAI

34.14 Siūlomi tokie siekiai:

- a) padėti sudaryti galimybes šalims, ypač besivystančioms, pasinaudoti mokslo ir technologijos informacija, taip pat informacija apie pažangiausias technologijas;
- b) remti, padėti, finansuoti aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų ir atitinkamų mokslo žinių perteikimą, ypač besivystančioms šalims, palankiomis sąlygomis, tarp jų koncesijų pagrindu ir lengvatinėmis sąlygomis, visų šalių

sutarimu, atsižvelgiant į būtinybę apsaugoti intelektualinės nuosavybės teises ir besivystančių šalių savitus poreikius įgyvendinant Darbotvarkę 21;

c) palaikyti vietines aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, kurios, galbūt buvo ignoruojamos arba joms neskirta reikiamo dėmesio, ypač besivystančiose šalyse, atsižvelgiant į jų prioritetinius poreikius ir svarbų vyrų bei moterų vaidmenį;

d) remti vietinio potencialo sukūrimą, ypač besivystančiose šalyse, stengiantis sudaryti galimybes išigyti, naudoti, valdyti ir diegti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas. Šis siekis gali būti įgyvendintas, *inter alia*, šiomis priemonėmis:

- i) žmonių darbo išteklių plėtra;
- ii) stiprinant tyrimų ir plėtos institucines sistemas bei programų diegimą;
- iii) integruotai vertinant technologijų reikmes sektoriams, atsižvelgiant į šalių planus, uždavinius ir prioritetus įgyvendinant Darbotvarkę 21;
- e) remti ilgalaikį technologinį bendradarbiavimą tarp šalių, kurios turi aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, ir potencialių vartotojų.

VEIKLA

A) TARPTAUTINIO INFORMACIJOS TINKLO, KURIS APRĖPIA NACIONALINES, SUBREGIONINES, REGIONINES IR TARPTAUTINES SISTEMAS, SUKŪRIMAS

34.15 Veikiančios visų lygių informacinės sistemos turi būti plėtojamoms ir sujungtos per regioninius informacijos rinkimo ir apdorojimo centrus, aprėpiančius svarbiausias ekonomikos šakas, tokias kaip žemės ūkio, pramonės ir energetikos sritys. Į šią sistemą galėtų, *inter alia*, įeiti šalių, subregioniniai ir regioniniai patentų biurai, kurie turi galimybių paruošti ataskaitas apie šiuolaikines technologijas. Informacijos rinkimo ir skleidimo centrų tinklas skleistų informaciją apie turimas technologijas, jų šaltinius, poveikį aplinkai ir bendrąsias sąlygas, kuriomis jas galima išigyti. Šių žinybų veikla būtų grindžiama informacijos paklausa ir orientuota į galutinių vartotojų informacijos poreikius. Šios žinybos atsižvelgtų į tarptautinių, regioninių ir subregioninių organizacijų, verslo bendruomenių, prekybos asociacijų, nevyriausybinę organizacijų, šalių vyriausybių ir naujai įkurtų arba pertvarkytų valstybinių institucijų svarbų vaidmenį ir indėlį.

34.16 Tarptautiniai ir regioniniai informacijos rinkimo ir skleidimo centrai imtųsi iniciatyvos, jeigu būtina, padėti vartotojams apibrėžti jų poreikius ir perduoti tuos poreikius atitinkančią informaciją, be kita ko, naudodamos naujienų,

visuomenės informavimo ir ryšių sistemas. Platinama informacija pateiktų žinių apie konkrečius atvejus, kai buvo išnagrinėtos ir įdiegtos aplinkosaugos požiūriu tinkamos technologijos. Stengiantis, kad informacijos rinkimo ir skleidimo centrų darbas būtų efektyvus, jos turi ne tik pateikti informaciją, bet ir nurodyti kitas paslaugų - konsultacijų, mokymo, technologijų ir jų įvertinimo šaltinius. Informacijos rinkimo ir skleidimo centrai padėtų įkurti įvairių rūšių bendras įmones ir bendrijas.

34.17 Atitinkamos Jungtinių Tautų organizacijos turi sudaryti veikiančių tarptautinių ir regioninių informacijos rinkimo ir skleidimo centrų arba informacijos mainų sistemų sąrašą. Ši veikianti sistema prireikus gali būti sustiprinta ir patobulinta. Jei reikia, sukuriamos papildomos informacijos sistemos, papildančios tarptautinę sistemą.

B) TECHNOLOGIJŲ PERTEIKIMO RĖMIMAS IR SKATINIMAS

34.18 Vyriausybės ir tarptautinės organizacijos turėtų skatinti privatų sektorių remti aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų efektyvius perteikimo būdus, ypač besivystančioms šalims, šiomis priemonėmis:

- a) valstybei priklausančių arba valstybės žinioje esančių aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų politikos formavimas ir programų sudarymas;
- b) palankių sąlygų privačiam ir valstybiniam sektoriui kurti, perdavinėti ir naudoti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, sudarymas;
- c) vyriausybės arba atitinkamos organizacijų vykdomos politikos, be kita ko, subsidijų ir mokesčių politikos, taip pat teisės aktų analizė, siekiant išsiaiškinti, ar jos skatina, ar, priešingai, trukdo aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perdavimui ir naudojimui;
- d) atsižvelgiant į aplinkos ir plėtos integravimą, kliūčių, trukdančių perteikti privačias aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, šalinimas ir tinkamų priemonių (finansinių ir kt.), mažinančių šias kliūtis bei skatinančių tokių technologijų perdavimą, įgyvendinimas;
- e) jeigu technologijos yra privačių asmenų nuosavybė, tai gali būti taikomos šios priemonės, ypač besivystančiose šalyse:
 - i) išsivysčiusios šalys, taip pat pagal galimybes ir kitos šalys, turėtų numatyti ir remti atitinkamas priemones, tarp jų ir finansines skatinimo priemones, kurios skatintų kompanijas perduoti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, ypač besivystančioms šalims, ir laikyti jas neatsiejama subalansuotos plėtos dalimi;
 - ii) skatinti patentuotų aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimą, ypač besivystančioms šalims;
 - iii) pirkti patentus ir licencijas komercinėmis sąlygomis ir perteikti jas besivystančioms šalims nekomercinėmis

sąlygomis, bendradarbiaujant subalansuotos plėtos srityje, atsižvelgiant į intelektualinės nuosavybės teisių apsaugą;

iv) pagal atitinkamų tarptautinių konvencijų, kurias pasirašė valstybės, sąlygas imtis priemonių prieš intelektualinės nuosavybės teisių pažeidimus, taip pat taikyti taisykles dėl šių teisių išsigijimo perkant licencijas privalomąja tvarka, pagal kurią numatoma teisinga ir pagrįsta kompensacija;

v) suteikti finansų išteklius aplinkosaugos požiūriu tinkamoms technologijoms išgyti, kad besivystančios šalys įstengtų įgyvendinti subalansuotą plėtrą skatinančias priemones, galinčios būti joms labai didelė našta;

f) numatyti priemones aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų mainams, ypač su besivystančiomis šalimis, atsižvelgiant į tarptautinį elgesio kodeksą dėl technologijų perteikimo, kaip nusprendė JT Prekybos ir plėtos konferencijos (UNCTAD) aštuntoji sesija, kuri įvyko Cartagena de Indias, Kolumbija, 1992 m. vasario mėnesį.

C) PAJĖGUMO PLĖTOTI IR ADMINISTRUOTI APLINKOSAUGOS POŽIŪRIU TINKAMAS TECHNOLOGIJAS DIDINIMAS

34.19 Reikia sukurti ir sustiprinti subregionines, regionines ir tarptautines sistemas, kurių veiklos sritis yra aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų ir atitinkamų techninių bei technologijos naujovių plėtra, perteikimas ir taikymas, ypač kreipiant dėmesį į besivystančių šalių reikmes, šias funkcijas priskiriant jau esamoms institucijoms. Tokios sistemos turėtų remti išsivysčiusių ir besivystančių šalių iniciatyvas, kurios stimuliuotų aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų tyrimus, plėtrą ir perteikimą, dažnai partnerystės pagrindu šalims ir mokslo bei technologijų bendruomenėms, pramonės sektoriui ir vyriausybėms.

34.20 Turi būti plėtojamas šalių potencialas įvertinti, plėtoti, valdyti ir taikyti naujas technologijas. Šiam tikslui įgyvendinti reikia stiprinti esamas institucijas, kelti specialistų kvalifikaciją ir mokyti technologijos vartotojus.

D) TYRIMŲ CENTRŲ BENDRADARBIAVIMO SISTEMOS SUKŪRIMAS

34.21 Reikia sukurti subregionų, regionų ir tarptautinių tyrimų centrų, dirbančių aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų srityje, bendradarbiavimo sistemą, kuri skatintų aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų prieinamumą, plėtrą, valdymą ir teikimą, taip pat perdavimą vienu besivystančių šalių kitoms ir besivystančių šalių bendradarbiavimą, išvystytų šalių ir besivystančių šalių bendradarbiavimą, pirmiausia panaudojant jau įkurtus subregionų arba regionų tyrimų, plėtos ir pavyzdinius centrus, susietus

su šalių institucijomis, glaudžiai bendradarbiaujant su privačiomis struktūromis.

E) BENDRADARBIAVIMO IR PARAMOS PROGRAMŲ PALAIKYMAS

34.22 Reikia palaikyti bendradarbiavimo ir paramos programas, taip pat ir Jungtinių Tautų agentūrų, tarptautinių organizacijų ir kitų atitinkamų valstybinių ir privačių organizacijų programas, ypač besivystančiose šalyse, vykdomas tyrimų ir plėtros, technologijų ir žmonių darbo išteklių ugdymo srityse ir skirtas mokymui, šalių technologijos poreikių įvertinimui, poveikio aplinkai įvertinimui ir subalansuotos plėtros planavimui.

34.23 Taip pat reikia remti nacionalines, subregionines, regionines daugiašales ir dvišales mokslinių tyrimų programas, informacijos sklaidimą ir technologijų plėtrą besivystančiose šalyse, skatinant valstybinių bei privačių įmonių ir mokslinių institucijų dalyvavimą, taip pat techninio bendradarbiavimo tarp besivystančių šalių programų šiose srityse finansavimą. Turi būti numatyti ryšiai tarp šių institucijų, skatinant jų efektyvumą, platinant ir įgyvendinant technologijas, kurios remia subalansuotą plėtrą.

34.24 Pasaulinės, regioninės ir subregioninės programos turi numatyti regioninių, subregioninių ir nacionalinių prioritetų nustatymą ir įvertinimą. Planai ir studijos, remiančios šias programas, turi būti finansavimo pagrindas daugiašaliams plėtros bankams, dvišalėms organizacijoms, privačių struktūrų interesams ir nevyriausybinėms organizacijoms.

34.25 Reikia finansiškai remti aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų kvalifikuotų ekspertų iš besivystančių šalių, kurie šiuo metu dirba išsivysčiusių šalių institucijose, apsilankymus ir savanorišką jų grįžimą.

F) TECHNOLOGIJŲ ĮVERTINIMAS, KURIS PADEDA ADMINISTRUOTI APLINKOSAUGOS POŽIŪRIU TINKAMAS TECHNOLOGIJAS

34.26 Tarptautinė bendruomenė, ypač Jungtinių Tautų agentūros, tarptautinės organizacijos, privačios organizacijos turi skatinti informacijos mainus ir sukurti potencialą, padedantį įvertinti technologijos poreikius, ypač besivystančiose šalyse, kad jos sugebėtų pasirinkti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas. Jos turėtų:

- a) sukurti potencialą, igalinantį įvertinti technologijas, padedantį administruoti aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, įvertinti poveikį aplinkai ir riziką, suteikiant reikiamas perteikiamų technologijų garantijas, susijusias su uždraudimu dėl žalos aplinkai ar sveikatai;
- b) stiprinti regioninių, subregioninių ar nacionalinių aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų įvertinimo

centrų tarptautinį tinklą, susiejant jį su informacijos rinkimo ir sklaidos centrais, panaudojant aukščiau minėtus technologijų įvertinimo šaltinius, visų tautų labai. Šie centrai galėtų teikti konsultacijas ir organizuoti mokymą šalims, padėdami sukurti konkrečių šalių potencialą įvertinti technologijų patikimumą aplinkosaugos požiūriu. Prieš pradėdant kurti naujas institucijas, reikia išnagrinėti galimybę pavesti vykdyti šią veiklą veikiančioms regioninėms organizacijoms, galimybes finansuoti per bendras valstybines ir privačias institucijas.

G) BENDRADARBIAVIMO PRIEMONĖS IR PARTNERYSTĖ

34.27 Turi būti skatinamos išsivysčiusių ir besivystančių šalių ilgalaikio bendradarbiavimo priemonės, numatant aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų plėtrą. Tarptautinės firmos, sukaupusios reikšmingų žinių, reikalingų aplinkos apsaugai ir aplinkos kokybės gerinimui, atlieka svarbų vaidmenį ir yra suinteresuotos remti bendradarbiavimą technologijų perteikimo srityje, kadangi jos yra svarbus technologijų perdavimo kanalas, taip pat padeda ugdyti žmonių darbo išteklius ir kurti infrastruktūrą.

34.28 Reikia skatinti bendras įmones, kurias steigia technologijų tiekėjai ir gavėjai, atsižvelgiant į besivystančių šalių politikos prioritetus ir siekius. Padedamos tiesioginių užsienio investicijų, šios bendros įmonės galėtų tapti svarbiais aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perdavimo kanalais. Su tokių bendrų įmonių ir tiesioginių investicijų pagalba galėtų būti perduota ir tęsiama pagrįsta aplinkos sričių administravimo patirtis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

34.29 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys nuo 450 iki 600 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

ĮVADAS

35.1 Šiame skyriuje apžvelgiamas mokslo vaidmuo ir taikymas išmintingam aplinkos ir plėtos valdymui paremti, užtikrinant žmonijos egzistavimą ir būsimą plėtrą. Siūlomoms programoms sritys yra susijusios ir turėtų suteikti paramą konkrečioms moksliniams reikalavimams, kurie numatyti Darbotvarkės 21 skyriuose. Vienas iš mokslo taikymų būtų informacijos teikimas, įgalinantis sprendimų priėmimo procese numatyti tobulesnę aplinkos ir plėtos politiką. Šiam tikslui pasiekti svarbiausia yra skatinti mokslinį supratimą, tobulinti ilgalaikius mokslinius įvertinimus, stiprinti mokslo potencialą visose šalyse ir siekti, kad mokslas atsilieptų į išskylančias reikmes.

35.2 Mokslas plėtojamas tokiose srityse kaip klimato kaita, išteklių vartojimo spartėjimas, demografinės tendencijos ir aplinkos būklės blogėjimas. Reikia atsižvelgti į šių ir kitų sričių pokyčius, ruošiant perspektyvinę plėtos strategiją. Pirmas žingsnis, atliktinas gerinant šios strategijos mokslinę bazę, yra išsamesnės žinios apie žemę, vandenynus, atmosferą ir vietinius vandens, maisto medžiagų ir biologinius, geologinius bei cheminius ciklus, energijos srautus, kurie sudaro dalį Žemės sistemos. Tai labai svarbu, norint tiksliau įvertinti Žemės gebą išlaikyti optimalią žmonių populiaciją ir greitai atsigauti, žmonėms plėtojant intensyvią veiklą. Mokslas gali gilinti visuomenės žinias išsamiais ekologinių procesų tyrimais ir taikant tokias pažangias ir veiksmingas priemones, kaip nuotolinio valdymo įrenginius, stebėjimus atliekančius robotus ir skaičiavimo bei modeliavimo metodus. Mokslo šakų vaidmuo yra svarbus nagrinėjant ryšį tarp gyvybę palaikančios Žemės sistemos ir atitinkamos plėtos strategijos, grindžiamos tos sistemos gyvybiškumu. Mokslui tenka vis didesnis vaidmuo plėtojant žmonių darbo išteklių panaudojimą ir ieškant naujų plėtos būdų, išteklių ir alternatyvų.

Mokslas turi nuolat ieškoti galimybių ir skatinti ne tokį intensyvių išteklių vartojimą, energijos tausoją pramonėje, žemės ūkyje ir transporto sferoje. Mokslas vis labiau suvokiamas kaip esminė priemonė vykdyti subalansuotai plėtrai.

35.3 Mokslo žinios turi būti taikomos suformuluoti ir palaikyti subalansuotos plėtos tikslams, pasitelkiant Žemės sistemos dabartinės būklės ir ateities perspektyvų mokslinius įvertinimus. Tokie įvertinimai, paremti mokslo naujovių įdiegimu, turi būti naudojami priimant sprendimus ir mokslo bei politikos sąveikos procese. Reikia daugiau mokslo rezultatų, įgalinančių ugdyti supratimą ir mokslo bei visuomenės sąveikos galimybes. Mokslo potencialo augimas ir gebėjimų ugdymas padės įgyvendinti šiuos tikslus, ypač besivystančiose šalyse. Lemiamą reikšmę turi besivystančių šalių mokslininkų dalyvavimas tarptautinėse mokslinių tyrimų programose, kurios nagrinėja pasaulines aplinkos ir plėtos problemas, nes tuomet visos šalys vienodomis sąlygomis galėtų dalyvauti derybose dėl pasaulinių aplinkos ir plėtos klausimų. Susidūrus su katastrofiškai blogėjančios aplinkos būklės pavojumi, mokslo žinių stoka negali būti priežastis atidėlioti tinkamus ir būtinus veiksmus. Reikia apdairiai numatyti politiką sudėtingų sistemų atžvilgiu, kurios dar nėra pakankamai išnagrinėtos ir kurių sutrikdymo pasekmės gali būti nenuspėjamos.

35.4 Programos sritys, atitinkančios Darbotvarkės tarptautinės konferencijos *Mokslas aplinkosaugai ir plėtrai XXI amžiuje* (ASCEND/21), išvadas ir rekomendacijas, yra šios:

- (a) subalansuoto valdymo mokslinio pagrindo stiprinimas;
- (b) mokslo žinių plėtra;
- (c) perspektyvinio mokslinio įvertinimo tobulinimas;
- (d) mokslo potencialo ir pajėgumų kūrimas.

PROGRAMOS SRITYS

A) SUBALANSUOTO VALDYMO MOKSLINIO PAGRINDO STIPRINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

35.5 Subalansuotai plėtrai reikalinga tolimesnė perspektyva, integruojant pasaulinių pokyčių vietinį ir regioninį poveikį plėtos procesui ir naudojant geriausias mokslo bei tradicinio ūkininkavimo žinias. Plėtos procesą reikia nuolat įvertinti iš naujo, atsižvelgiant į naujus mokslinius tyrimus ir įsitikinimus, kad panaudoti išteklių sumažins poveikį Žemės sistemai. Netgi įvykdžius šias sąlygas, negalime būti tikri dėl ateities - visada gali atsirasti netikėtumų. Gera aplinkosaugos ir plėtos administravimo politika turi būti mokslininkų pagrįsta, turi būti ieškoma galimybių sukurti lanksčią sistemą. Svarbu laikytis atsargumo nuostatos. Dažnai atsitinka, kad tarp mokslininkų, politikų ir visuomenės, kurių interesus atstovauja valstybinės ir nevyriausybinės organizacijos, atsiranda bendravimo ir ryšio stoka. Būtinai glaudesni ryšiai tarp mokslininkų, politikų ir visuomenės.

SIEKIAI

35.6 Svarbiausias šalių siekis būtų, padedant tarptautinėms organizacijoms, apibrėžti mokslo žinių lygį ir tyrimų poreikius bei prioritetus, siekiant kiek galima didesnės pažangos šiose srityse:

- (a) mokslo bazės stiprinimas ir mokslo bei tyrimų potencialo didinimas, su aplinka ir plėtra susijusių gebėjimų ugdymas, ypač besivystančiose šalyse;
- (b) aplinkosaugos ir plėtos politikos formavimas, remiantis geriausiomis mokslo žiniomis ir metodais, atsižvelgiant į būtinybę skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir spręsti įvairių procesų problemas bei išnaudojant esamas galimybes;
- (c) glaudesnis ryšys tarp mokslo ir sprendimų priėmimo, laikantis atsargumo nuostatos, jeigu reikia, siekiant pakeisti dabartinius gamybos ir vartojimo modelius, stengiantis neabejoti sprendimų teisingumu, pasirenkant tinkamas politikos nuostatas;
- (d) žinių kaupimas ir pritaikymas, ypač vietinių gyventojų, sprendžiant aplinkos klausimus ir siekiant subalansuotos plėtos, atsižvelgiant į nacionalinius, regioninius ir tarptautinius ryšius;
- (e) skatinimas bendradarbiauti mokslininkus, remiant tyrimų programas ir veiklą, kurios apima įvairias sritis;

- (f) gyventojų dalyvavimas nustatant prioritetus ir priimančias sprendimus, susijusias su subalansuota plėtra.

VEIKLA

- 35.7 Šalys, padedamos tarptautinių organizacijų, turėtų:
- (a) apžvelgti savo gamtos ir socialinių mokslų duomenis, susijusias su subalansuota plėtra;
 - (b) apibrėžti savo tyrimų prioritetus ir reikmes, atsižvelgdamos į tarptautines tyrimų sritis;
 - (c) stiprinti ir kurti tinkamas institucines priemones vietiniu, šalies, subregiono ir regiono mastu, dalyvaujant JT sistemos institucijoms, kuriant tvirtesnę mokslo bazę, naudojamą aplinkos ir plėtos politikos tobulinimui, kuri atitiktų perspektyvinius subalansuotos plėtos tikslus. Vykdamas tyrimus šioje srityje, turėtų aktyviau dalyvauti visuomenė, ir padėti apibrėžti visuomenės tikslus ateityje, formuoti subalansuotos plėtos modelius;
 - (d) sukurti ir taikyti būtiną subalansuotos plėtos priemones, atsižvelgiant į šiuos klausimus:
 - (i) gyvenimo kokybės rodiklius, aprėpiančius, pavyzdžiui, sveikatos, švietimo, socialinės gerovės, aplinkos būklės ir ekonomikos sritis;
 - (ii) ekonomines nuostatas, taikomas aplinkosaugos požiūriu tinkamai plėtrai ir naujas bei tobulesnes skatinimo priemones, skirtas efektyvesniam išteklių administravimui;
 - (iii) perspektyvinės aplinkos politikos suformavimą, rizikos įvertinimą ir aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų diegimą;
 - (e) rinkti, analizuoti ir integruoti duomenis apie ryšį tarp ekosistemų būklės ir žmonių bendruomenių sveikatos būklės, stengiantis įgyti daugiau žinių apie įvairių plėtos politikos krypčių ir strategijos kaštus bei naudą, susiejant su sveikata ir aplinka, ypač besivystančiose šalyse;
 - (f) parengti mokslines studijas apie nacionalinius ir regioninius subalansuotos plėtos įgyvendinimo būdus, naudojant lyginamąją ir kompleksinę metodiką. Rengiant tokias studijas, koordinuojamas tarptautinių mokslų institucijų, reikia plačiau naudoti vietinę išteklių patirtį, šiuos tyrimus turi vykdyti plataus profilio darbo grupės, kurias sudarytų regioninių institucijų ir/arba tyrimo centrų atstovai, atsižvelgiant į šalies potencialą ir turimus išteklius;
 - (g) didinti galimybę numatyti mokslinių tyrimų prioritetus šalies, regiono ir pasaulio mastu, stengiantis įgyvendinti subalansuotos plėtos siekius. Šiam procesui turi reikšmės mokslininkų sprendimai dėl greitos ir perspektyvinės naudos, galimų išlaidų ateityje ir rizikos. Šis procesas turi būti koreguojamas, atsižvelgiant į poreikius, jis turi būti vykdomas naudojantis aiškia, "vartotojui palankia", riziką įvertinančia metodika;
 - (h) plėtoti metodus, siejančius mokslo žinias su vietinėmis tradicinėmis žiniomis. Šios metodikos turi būti

išbandytos rengiant eksperimentines studijas. Jos turi būti sukurtos vietiniame lygyje, atsižvelgiant į sąryšį tarp technykščių žmonių išminties ir mokslo žinių, ypač atkreipiant dėmesį į aplinkosaugos ir subalansuotos plėtros rezultatų sklaidą.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

35.8 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993–2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 150 milijonų JAV dol. sumą, iš jų 30 milijonų JAV dol. kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

35.9 Mokslo ir technologijos priemonės apima šias sritis:

- (a) paramą naujoms mokslinėms tyrimų programoms, jų socialiniams, ekonominiams ir žmonijos aspektams bendruomenės, šalies, subregiono, regiono ir pasauliniu mastu, papildyti ir skatinti ryšiams tarp vietinių tradicinių žinių ir įvairias sritis apimančių tyrimų, nagrinėjančių aplinkos būklės blogėjimą ir atstatymą;
- (b) įgyvendinimą įvairių pavyzdinių modelių (socialinių, ekonominių, aplinkosaugos), padedančių išnagrinėti metodiką ir suformuoti direktyvas;
- (c) paramą tyrimams, sukuriant rizikos vertinimo metodus, kurie padėtų politikams numatyti mokslinių tyrimų prioritetus.

B) MOKSLO ŽINIŲ PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAI

35.10 Subalansuotai plėtrai reikalingos išsamesnės žinios apie Žemės gebą išlaikyti optimalią žmonių populiaciją, taip pat procesus, galinčius sumažinti arba padidinti jos galimybę palaikyti gyvybės egzistavimą. Pasaulinė aplinka keičiasi greičiau negu bet kada per pastaruosius šimtmečius; gali įvykti netikėtų permainų, ir kitame šimtmečiuje gali įvykti ženklų aplinkos pokyčių. Vis dėlto neatsinaujinantys energijos šaltiniai toliau eikvojami, žmonijos energijos ir vandens bendras suvartojimas bei suvartojimas vienam

gyventojui auga, ir daugelyje pasaulio rajonų gali pradėti jų stigti netgi tuo atveju, jeigu aplinkos sąlygos liks nepakitusios. Socialiniai procesai labai skiriasi priklausomai nuo laiko ir vietos, regiono ir kultūros. Jie daro poveikį aplinkai, ir jiems aplinkos sąlygų pokyčiai daro įtaką. Žmonių veikla yra svarbiausia šioje sąryšio grandinėje ir daro tiesioginę įtaką pasauliniams pokyčiams. Dėl to nepaprastai svarbu nagrinėti aplinkos pokyčių priežastis ir pasekmes, kylančias iš žmogaus veiklos, ir aptarti labiau subalansuotos plėtros būdus.

SIEKIAI

35.11 Vienas svarbiausių siekių yra plėtoti ir gilinti žinias apie ryšius tarp žmonių ir gamtos aplinkos sistemų ir tobulinti analitines bei prognozavimo priemones, įgalinančios geriau suvokti plėtros alternatyvų poveikį aplinkai. Šį siekį galima įgyvendinti šiomis priemonėmis:

- (a) vykdant tyrimų programas, padedančias suvokti Žemės gebą išlaikyti optimalią žmonių populiaciją, kurią sąlygoja natūralios sistemos, tokios kaip biogeocheminiai ciklai, atmosferos, hidrosferos, litosferos ir kriosferos sistema, biosfera ir biologinė įvairovė, agrarinė ekosistema ir kitos žemės bei vandens sistemos;
- (b) kuriant ir diegiant naujas analizės ir prognozavimo priemones, įgalinančias tiksliau įvertinti, kaip sąmoningi ir netyčiniai žmogaus veiksmai, demografinės tendencijos daro didėjančią poveikį Žemės natūralioms sistemoms ir kokie tų veiksmų ir tendencijų padariniai;
- (c) integruojant fizikos, ekonomikos ir socialinius mokslus, siekiant geriau suprasti ekonominio ir socialinio elgesio poveikį aplinkai ir aplinkos būklės blogėjimo poveikį vietos ir pasaulinei ekonomikai.

VEIKLA

35.12 Reikia vykdyti šią veiklą:

- (a) remti išplėstą stebėjimų tinklą ciklams nustatyti (pavyzdžiui, pasauliniams, biogeocheminiams ir hidrologiniams ciklams) ir patikrinti hipotezes apie juos, labiau iširti įvairių pasaulinių ciklų sąryšį bei jų pasekmes šalies, subregiono, regiono ir pasaulio mastu, išanalizuoti leistinus nuokrypius ir neatitikimus;
- (b) remti nacionalinius, subregioninius, regioninius ir tarptautinius stebėjimus bei tyrimų programas, kurios nagrinėja pasaulio atmosferos cheminius reiškinius, šiltnamio dujų absorbcijos šaltinius, taip pat užtikrinti, kad tyrimų rezultatai būtų pateikti visuomenei prieinama ir suprantama forma;
- (c) remti nacionalines, subregionines, regionines ir tarptautines jūrų ir sausumos sistemų tyrimų programas,

stiprinti jų atskirų dalių pasaulines duomenų bazes, plėtoti atitinkamas stebėjimo sistemas jų būklės pokyčiams stebėti ir tobulinti Žemės sistemų bei posistemų funkcionavimo prognozinį modeliavimą atitinkamai skirtingo intensyvumo žmonių veiklos poveikiui. Į tyrimų programas turi įeiti Darbotvarkės 21 kituose skyriuose paminėtos programos, kur apibūdintos bendradarbiavimo formos ir pasaulinių pokyčių tyrimų programos;

(d) koordinuoti palydovų programas, tinklus, sistemas ir jų duomenų apdorojimo bei sklaidos procedūras; numatyti ryšius su Žemės stebėjimo duomenų vartotojais, kurie naudoja juos tyrimams, ir su Jungtinių Tautų EARTHWATCH sistema;

(e) didinti galimybę prognozuoti Žemės gėlųjų vandenų, pakrančių ir jūrų ekosistemų bei biologinės įvairovės pokyčius dėl aplinkos trumpalaikių ir ilgalaikių sutrikimų, toliau plėtoti atkuriamąją ekologiją;

(f) nagrinėti biologinės įvairovės ir rūšių praradimo poveikį ekosistemų funkcionavimui ir gyvybės palaikymo sistemai;

(g) inicijuoti pasaulinę parametrų stebėjimo sistemą, reikalingą optimaliam pajūrio ir kalnų sričių valdymui, ir plėtoti gėlųjų vandenų kiekybines ir kokybines stebėjimo sistemas, ypač besivystančiose šalyse;

(h) stengiantis suvokti Žemę kaip sistemą, numatyti Žemės stebėjimo iš kosmoso sistemas, įgalinančias integruoti nenutrūkstamus ir ilgalaikius atmosferos, hidrosferos ir litosferos sąveikos matavimus, ir numatyti duomenų skleidimo sistemą, leidžiančią geriau panaudoti stebėjimų duomenis;

(i) plėtoti ir diegti sistemas ir technologiją, kurios automatiškai renka, fiksuoja ir perduoda duomenis bei informaciją duomenų ir analizės centrams, siekiant vykdyti jūrų žemės ir atmosferos procesų stebėjimus ir iš anksto perspėti apie stichines nelaimes;

(j) didinti inžinerijos mokslų indėlį į visapusiškas Žemės sistemos tyrimų programas, atkreipiant dėmesį į geresnį pasirengimą avarijoms ir didelių stichinių nelaimių neigiamo poveikio sumažinimą;

k) intensyviau plėtoti tyrimus fizikos, ekonomikos ir socialinių mokslų integracijos srityje, kad būtų galima tiksliau suvokti ekonominio ir socialinio elgesio poveikį aplinkai ir aplinkos būklės blogėjimo poveikį vietinei ir pasaulinei ekonomikai. Siūlomos priemonės:

(i) tirti žmonių nuostatas ir elgesį, kaip pagrindinį faktorių siekiant supratimo apie aplinkos pokyčių priežastis ir pasekmes bei išteklių vartojimą;

ii) tyrinėti žmonių, ekonomikos ir socialinę reakciją į pasaulinius pokyčius;

(l) palaikyti naujas vartotojui palankias technologijas ir sistemas, skatinančias įvairiapusių fizikinių, cheminių, biologinių ir socialinių/žmonijos procesų integraciją, kuri

savo ruožtu teikia informaciją ir žinias sprendimus priimančioms grupėms bei visuomenei.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

35.13 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 2 milijardų JAV dol. sumą, iš jų 1.5 milijardo JAV dol, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybės dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

35.14 Mokslo ir technologijos priemonės:

(a) palaikyti atitinkamų nacionalinių akademinėjų institucijų, tyrimo institutų ir vyriausybinių bei nevyriausybinių organizacijų tyrimus ir jais naudotis, skatinti jų aktyvų dalyvavimą regioninėse ir pasaulinėse programose, ypač besivystančioms šalims;

(b) skatinti efektyvių sistemų ir technologijų naudojimą, tokių kaip labai galingi kompiuteriai, kosminės stebėjimo technologijos, Žemės ir vandenynų stebėjimo technologijos, duomenų valdymo ir duomenų bazės technologijos, ypač Pasaulio klimato stebėjimo sistema.

C) PERSPEKTYVINIO MOKSLINIO VERTINIMO TOBULINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

35.15 Būtiniausi mokslo tyrimai aplinkosaugos ir plėtros srityje yra tikrai pirmas žingsnis, kuriam mokslas gali padėti subalansuotos plėtros procese. Įgytos žinios gali būti panaudotos esamos būklės ir ateityje numatomų sąlygų moksliniam vertinimui (auditui) atlikti. Tai reiškia, kad būtina išsaugoti gerą biosferos būklę ir siekti, kad bioįvairovės praradimai būtų kuo mažesni. Nors daugelis ilgalaikių aplinkos pokyčių, kurie gali turėti įtakos žmonėms ir biosferai, yra pasaulinio masto, pagrindiniai pokyčiai dažnai gali įvykti šalies ir vietiniu mastu. Tuo pat metu vietinio ir regioninio masto žmonių veikla dažnai prisideda prie pasaulinio masto pavojų, pavyzdžiui, stratosferos ozono irimo. Todėl mokslinius vertinimus ir prognozes reikia atlikti

pasauliniu, regioniniu ir vietiniu lygiu. Daug šalių ir organizacijų jau yra parengusios ataskaitas apie aplinką ir plėtrą, kuriose pateikiama dabartinės būklės apžvalga ir galimos ateities tendencijos. Šios ataskaitos gali būti naudojamos regioniniam ir pasauliniam vertinimui, tačiau jis turi būti platesnis, turi būti pateikti išsamių studijų apie būsimą būklę rezultatai, modeliuojant juos pagal įvairias susijusias su žmogaus veikla prielaidas. Vertinant turi būti numatytos įmanomos valdyti plėtros kryptys, atitinkamai regionų gebai išlaikyti optimalų gyventojų skaičių, aplinkosaugos ir socialiniais bei ekonominiais aspektais. Reikia panaudoti tradicines žinias apie atitinkamo regiono aplinką.

SIEKIAI

35.16 Svarbiausias siekis yra įvertinti plėtros ir aplinkos dabartinę būklę ir tendencijas šalies, subregiono, regiono ir pasauliniu mastu, naudojantis prieinamomis mokslinėmis žiniomis, kad būtų galima numatyti įvairios trukmės alternatyvias strategijas, atsižvelgiant į vietines nuostatas, ir panaudoti jas perspektyvinės politikos formavimui.

VEIKLA

35.17 Reikia vykdyti tokią veiklą:

(a) koordinuoti esamas mokslo ir statistikos duomenų rinkimo sistemas, susijusias su plėtros ir aplinkos klausimais, įgalinančias atlikti ilgalaikius mokslinius vertinimus, pavyzdžiui, duomenis apie išteklių vartojimą, importo ir eksporto srautus, energijos vartojimą, poveikį sveikatai ir demografines tendencijas; įvertinant aplinką ir plėtrą pasaulio, regiono ir vietiniu mastu, panaudoti duomenis, gautus vykdant veiklą, numatytą B punkte apibūdintose programose; išplatinti atliktus įvertinimus, pristatant visuomenei priimtiniu ir suprantamu būdu;

(b) parengti metodiką, kuri bus naudojama šalių ir regionų auditui atlikti ir penkerių metų integruotam auditui atlikti. Standartizuotas auditas turėtų padėti tobulinti modelius ir plėtros pobūdį, susitelkiant į nagrinėjimą pasauliniu ir regioniniu gyvybės palaikymo sistemų, reikalingų žmonių ir kitų gyvybės formų reikmėms tenkinti, ir apibrėžimą tų sričių bei išteklių, kurie yra lengvai pažeidžiami. Į šią veiklą įeina visų susijusių mokslų integravimas šalies, regiono ir pasaulio mastu, ją organizuoja vyriausybės agentūros, nevyriausybinių organizacijų, universitetų ir tyrimų institutų, padedami tarptautinių vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų bei JT organizacijų. Šie auditai turi būti prieinami visuomenei.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

35.18 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993–2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 35 milijonų JAV dol. sumą, iš jų 18 milijonų JAV dol., kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

35.19 Dėl A punkte apibūdintiems programų duomenims keliamų reikalavimų pasakytina, kad reikia remti duomenų kaupimą šalyse ir jų perspėjimo sistemas. Ši veikla turi aprėpti duomenų bazės kūrimą, informacijos ir atsiskaitomybės sistemas, taip pat duomenų įvertinimą bei informacijos platinimą visuose regionuose.

D) MOKSLO POTENCIALO IR PAJĖGUMŲ KŪRIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

35.20 Atsižvelgiant į tai, kad mokslo vaidmuo vis labiau didėja sprendžiant aplinkos ir plėtros klausimus, būtina sukurti mokslo potencialą ir jį sustiprinti visose šalyse, ypač besivystančiose, kad jos galėtų vykdyti mokslinius tyrimus ir pritaikyti jų rezultatus subalansuotos plėtros veikloje. Mokslo ir technologijų potencialą galima kurti įvairiais būdais; iš jų svarbiausi būtų šie: švietimas ir mokymas mokslo ir technologijų srityje; pagalba besivystančioms šalims, nukreipta į infrastruktūros gerinimą, kuri būtina tyrimams ir plėtrai vykdyti bei įgalina mokslininkus našiau dirbti; tyrimų ir plėtros skatinimo priemonės; jų rezultatų platesnis diegimas dinamiškose ekonomikos srityse. Turint gerą mokslo potencialą, lengviau šviesti visuomenę ir gilinti jos išprusimą. Ypač reikia kreipti dėmesį į besivystančias šalis ir suteikti joms pagalbą tyrinėjant jų išteklių bazę bei ekologines sistemas ir padėti geriau jas valdyti, įgyvendinant šalies, regiono ir pasaulio siekius. Visose šalyse yra kai kurių mokslo šakų specialistų stygius pasaulinių aplinkosaugos problemų masto ir sudėtingumo požiūriu.

SIEKIAI

35.21 Svarbiausia yra didinti visų šalių mokslo potencialą, ypač besivystančių šalių, atkreipiant dėmesį į šias sritis:

- (a) švietimą, mokymą ir vietines tyrimų bei plėtros institucijas, žmonių darbo išteklių plėtrą pagrindinėse mokslo srityse ir su aplinka susijusiose srityse, kiek įmanoma daugiau remiantis tradicinėmis ir vietinėmis žiniomis, susijusiomis su subalansuota plėtra;
- (b) iki 2000 m. padidinti mokslininkų skaičių - ypač moterų mokslininkų - tose besivystančiose šalyse, kur mokslininkų yra akivaizdžiai nedaug;
- (c) pristabdyti masinį mokslininkų išvykimą iš besivystančių šalių ir skatinti tuos, kurie anksčiau išvyko, sugrįžti į šalį;
- (d) gerinti informacijos prieinamumo sąlygas mokslininkams ir priimantiems sprendimus, siekiant papildyti visuomenės žinias ir paskatinti ją dalyvauti priimančioms sprendimus;
- (e) mokslininkus įtraukti į nacionalines, regionines ir pasaulines aplinkos ir plėtros tyrimų programas, taip pat daugiašales programas;
- (f) nuolat atnaujinti besivystančių šalių mokslininkų žinias.

VEIKLA

35.22 Reikia plėtoti tokią veiklą:

- (a) remti mokslininkų švietimą ir mokymą ne tik jų mokslo specializacijos srityse, taip pat ugdyti jų gebėjimus išaiškinti, suimti į savo rankas ir integruoti aplinkos klausimus į tyrimų bei plėtros projektus; užtikrinti pažangų gamtos sistemų, ekologijos ir išteklių valdymą; ugdyti specialistus, gebančius dirbti daugiašalėse aplinkos ir plėtros programose, apimančiose taip pat taikomuosius socialinius mokslus;
- (b) stiprinti mokyklų, universitetų ir mokslo tyrimo institutų infrastruktūrą, ypač besivystančiose šalyse, aprūpinant tinkama moksline įranga, sukuriant galimybes pasinaudoti naujausia moksline literatūra, stengiantis išugdyti būtiną aukštos kvalifikacijos mokslininkų būrį ir remti juos savo šalyse;
- (c) parengti ir plėtoti nacionalines mokslinių ir technologinių duomenų bazes, standartizuotą duomenų apdorojimą ir jo sistemas, sudaryti galimybes visiems pasinaudoti regionų mokslinės ir technologinės informacijos tinklo bibliotekomis. Skatinti mokslo ir technologijų informacijos bei duomenų bazių perdavimą pasaulio arba regioniniams duomenų centrams bei tinklų sistemoms;
- (d) plėtoti regioninį ir pasaulinį mokslinės ir techninės informacijos tinklą, susietą ir sujungtą su nacionalinėmis mokslo ir technologijų duomenų bazėmis; rinkti, apdoroti

ir skleisti informaciją, gautą vykdant regionines ir pasaulines mokslo programas; plėtoti veiklą, palengvinančią pasidalyti skirtingų kalbų informaciją. Gausėjant mokslinės literatūros, aktyviau naudoti, ypač besivystančiose šalyse, kompiuterines informacijos pateikimo sistemas;

- (e) ugdyti, stiprinti ir plėtoti naujas nacionalinių, regioninių ir pasaulinių institucijų partnerystės galimybes, siekiant atviro pasikeitimo moksline ir technologijos informacija bei duomenimis, ir skatinti techninę pagalbą, susijusią su aplinkosaugos požiūriu tinkama ir subalansuota plėtra. Šiuos tikslus galima pasiekti, įdiegus priemones, padedančias pasikeisti tyrimo duomenimis, informacija, ir gerinant bei plėtojant tarptautinį tinklą bei centrus, sujungiant juos su nacionalinėmis mokslo duomenų bazėmis ir naudojant juos tyrimams, mokymui ir būklės stebėjimui. Šios priemonės skirtos pagerinti mokslininkų bendradarbiavimą visose šalyse ir sukurti intensyvius nacionalinius ir regioninius ryšius tarp pramonės ir tyrimo institucijų;
- (f) tobulinti esamus ryšius ir sukurti naujus tarp gamtos ir socialinių mokslų tinklų bei universitetų tarptautiniu mastu, stengiantis sustiprinti nacionalinį potencialą, numatant politikos kryptis aplinkosaugos ir plėtros srityse;
- (g) parengti, išanalizuoti ir paskelbti informaciją apie vietinę aplinkos ir plėtros būklę ir padėti bendruomenėms pasinaudoti šiomis žiniomis.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

35.23 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 750 milijonų JAV dol. sumą, iš jų 470 milijonų JAV dol, kuriuos tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

35.24 Šios priemonės aprėpia regioninių visapusiškų tyrimų, mokymo sistemos ir centrų tobulinimą bei stiprinimą, stengiantis racionaliausiai išnaudoti šias institucijas ir susijusias subalansuotos plėtros bei technologijų rėmimo sistemas besivystančių šalių regionuose. Palaikyti ir panaudoti nepriklausomas iniciatyvas, vietinių naujovių diegimą ir verslo ryšius. Šių sistemų ir centrų funkcijos galėtų būti, pavyzdžiui, šios:

- (a) visų regiono šalių mokslinio bendradarbiavimo rėmimas ir koordinavimas;
- (b) ryšiai su būklės stebėjimo centrais ir aplinkos bei plėtros sąlygų įvertinimas;
- (c) įvairių šalių studijų apie būdus subalansuotai plėtrai pasiekti rėmimas ir koordinavimas;
- (d) mokslo plėtros ir švietimo organizavimas;
- (e) informacijos, stebėjimo ir įvertinimo sistemų bei duomenų bazių sukūrimas ir plėtra.

C) POTENCIALO KŪRIMAS

35.25 Reikia kurti potencialą šiose srityse:

- (a) užtikrinti sąlygas mokslininkams efektyviai dirbti savo tėvynėje (pvz., atlyginimai, įrengimai, bibliotekos);
- (b) ugdyti potencialą šalies regiono ir pasaulio mastu įgalinant vykdyti mokslinius tyrimus ir pritaikyti mokslo bei technologijos informaciją aplinkosauginei ir subalansuotai plėtrai. Šiam tikslui pasiekti reikia padidinti finansavimą, skirtą pasauliniam ir regioniniam mokslinės ir technologinės informacijos tinklų sukūrimui, kad šie efektyviai ir našiai veiktų, tenkindami besivystančių šalių mokslinius poreikius. Ugdyti moterų gebėjimus, įdarbinant daugiau moterų tyrimų ir mokymo srityje.

36

Ugdymo, visuomenės informavimo ir kvalifikacijos kėlimo plėtra

ĮVADAS

36.1 Švietimas, visuomenės informavimas ir kvalifikacijos kėlimas iš esmės yra susiję su visomis Darbo-tvarkės 21 sritimis, daugiausia su klausimais, skirtais svarbiausių poreikių tenkinimo, gebėjimų ugdymo, informacijos, mokslo ir svarbesniųjų visuomenės grupių vaidmens problemoms. Šiame skyriuje pateikiami bendri pasiūlymai, o specifiniai, susiję su skirtingų sričių problemomis, aptariami kituose skyriuose. Šio dokumento pasiūlymų svarbiausi principai buvo suformuluoti Tarptautinės vyriausybės aplinkosauginio švietimo konferencijos, kurią UNESCO ir UNEP organizavo 1977 m. Tbilisyje, „Deklaracijoje“ ir „Rekomendacijose“.

36.2 Šiame skyriuje aptariamos tokios programos sritys:

- (a) švietimo orientavimas į subalansuotą plėtrą;
- (b) visuomenės lavinimas;
- (c) kvalifikacijos kėlimo plėtra.

PROGRAMOS SRITYS

A) ŠVIETIMO ORIENTAVIMAS Į SUBALANSUOTĄ PLĖTRĄ

VEIKLOS PAGRINDAS

36.3 Švietimas, įskaitant formalųjį švietimą, visuomenės informavimą ir kvalifikacijos kėlimą, yra procesas, padedantis žmogui ir visuomenei visiškai realizuoti savo galimybes. Švietimas lemia subalansuotą plėtrą ir žmonių

gebėjimų spręsti aplinkos ir plėtos problemas tobulinimą. Bendrasis ugdymas yra mokymo apie aplinką ir plėtrą pamatas, antra vertus, pastarasis turėtų tapti esmine ugdymo dalimi. Tiek formalusis, tiek neformalusis švietimas yra būtini keičiant žmonių pažiūras, siekiant įgyti gebėjimą įvertinti ir įprasminti subalansuotos plėtos reikmes. Švietimas lemia aplinkosaugos kultūrą bei etiką, vertybes ir pažiūras, įgūdžius ir elgesį, netrikdančius subalansuotos plėtos ir būtinus reikšmingam visuomenės dalyvavimui priimant sprendimus. Kad mokymas apie aplinką ir plėtrą būtų efektyvus, jis turi aprėpti fizinės/biologinės bei socialinės/ekonominės aplinkos dinamiką ir žmogaus tobulėjimą (taip pat ir dvasinį), būti integruotas į visus mokomuosius dalykus, naudojant formalius ir neformalius metodus bei efektyvius bendravimo būdus.

SIEKIAI

36.4 Pripažįstant, kad valstybės, regioninės ir tarptautinės organizacijos savo ruožtu nustatys prioritetus ir įgyvendinimo planus pagal savo politiką ir programas, siūlomi šie siekiai:

- (a) patvirtinti „Pasaulio visuotinio švietimo konferencijos“ (Jomtien, Thailand, 1990 m. kovo 5-9 d.) rekomendacijas: tenkinti pagrindinio lavinimo reikmes ir siekti užtikrinti visuotinį pagrindinį išsilavinimą; mokyklose ar neformaliojo švietimo įstaigose pasiekti ne mažiau kaip 80 procentų atitinkamo amžiaus mergaičių ir 80 procentų berniukų pradinį išsilavinimą bei sumažinti neraštingų suaugusiųjų skaičių bent 50 procentų lyginant su 1990 m. Būtina sutelkti pastangas moterų neraštingumo lygiui sumažinti, kompensuoti jų pagrindinio išsilavinimo stoką ir sulyginti moterų ir vyrų raštingumo lygį.
- (b) kaip galima greičiau pasiekti visų visuomenės sluoksnių kompetenciją aplinkos ir plėtos klausimais pasaulio mastu;
- (c) siekti visoms žmonių grupėms prieinamo, susieto su

visuomenės mokslais mokymo apie aplinką ir plėtrą nuo pradinės mokyklos iki brandaus amžiaus;

(d) skatinti aplinkos ir plėtos sampratų, tarp jų demografijos, integravimą į visas ugdymo programas, ypač atkreipiant dėmesį į svarbiausių aplinkos ir plėtos problemų priežasčių analizę vietos sąlygomis; pasinaudoti naujaisiais prieinamais mokslo duomenimis ir kitais žinių šaltiniais, ypač pabrėžiant visų lygmenų pareigūnų, priimančių sprendimus, kvalifikacijos kėlimą.

VEIKLA

36.5 Pripažįstant, kad valstybės, regioninės ir tarptautinės organizacijos nustatys prioritetus ir įgyvendinimo planus pagal savo politiką ir programas, siūloma tokia veikla:

- (a) visos valstybės skatinamos remti Jomtiem Konferencijos rekomendacijas ir siekti jos "Veiklos nuostatų" įgyvendinimo. Tai aprėpia nacionalinių strategijų ir veiksmų rengimą tenkinant visiems prieinamo pagrindinio lavinimo poreikį, skatinant lygybę, plėtojant ugdymo būdus ir turinį, tobulinant atitinkamą politiką, sutelkiant išteklius ir stiprinant tarptautinį bendradarbiavimą, turint tikslą įveikti dabartinius ekonominius, socialinius ir lyčių skirtumus. Būtina pripažinti svarbų visuomeninių organizacijų indėlį rengiant ir įgyvendinant ugdymo programas;
- (b) vyriausybės per artimiausius trejus metus turi siekti modernizuoti ar rengti strategijas, numatančias aplinkos ir plėtos problemų integravimą į visų lygių ugdymą. Tai turi būti padaryta bendradarbiaujant su visais visuomenės sluoksniais. Strategijose turi būti numatyta politika ir veikla, įvertinti poreikiai, išlaidos, įgyvendinimo būdai ir terminai, įvertinimas ir patikrinimas. Būtina visapusiškai apsvastyti mokymo programas, siekiant užtikrinti tarpdalykinį požiūrį, atsižvelgiant į aplinkos ir plėtos klausimų, visuomenės, kultūros ir demografijos aspektų sąsajas. Tinkamas dėmesys turi būti skiriamas bendruomenės reikmėms ir žinių sistemų įvairovei, mokslo, kultūros ir socialiniams ypatumams;
- (c) valstybės skatinamos drauge su visuomeninėmis organizacijomis įkurti šalies aplinkosauginio švietimo koordinavimo institucijas, atstovaujančias įvairiems aplinkosaugos, plėtos, švietimo, lyčių ir kitiems interesams, skatinti bendradarbiavimą, kaupti išteklius, skleisti informaciją bei stiprinti tarptautinius ryšius. Šios institucijos padėtų sutelkti ir parengti įvairias gyventojų grupes ir bendruomenes įvertinti savo poreikius ir tobulinti įgūdžius, būtinus aplinkosaugos ir plėtos iniciatyvoms įgyvendinti;
- (d) švietimo įstaigoms rekomenduojama, padedant bendruomenės grupėms ar visuomeninėms organizacijoms, remti arba steigti mokytojų, administratorių ir ugdymo organizatorių, taip pat neformaliojo švietimo

darbuotojų parengimo ir kvalifikacijos kėlimo programas, skirtas gamtos pažinimui bei mokymo apie aplinką ir plėtrą metodams; pasinaudoti tinkama visuomeninių organizacijų patirtimi;

(e) atitinkamos valdžios institucijos turi užtikrinti kiekvienai mokyklai pagalbą kuriant moksleivių ir pedagogų aplinkosauginės veiklos darbo planus. Mokyklos turi įtraukti moksleivius į vietovės ir regiono aplinkos būklės studijas, įskaitant geriamąjį vandenį, sanitariją, mitybą ir ekosistemas, bei veiklą, siejančią šias studijas su tyrimais ir pagalba nacionaliniuose parkuose, laukinės gamtos rezervatuose, gamtos paveldo vietose ir kt.;

(f) švietimo įstaigų vadovai turi remti patikrintus ugdymo metodus ir inovacinių mokymo metodų plėtrą ugdymo pagrindams sukurti. Jie taip pat turi pripažinti tradicines vietinių bendruomenių ugdymo sistemas;

(g) per dvejus metus Jungtinių Tautų organizacija turi visapusiškai peržiūrėti savo švietimo programas, įskaitant kvalifikacijos kėlimą ir visuomenės informavimą, nustatyti prioritetus ir paskirstyti išteklius. Pagal UNESCO/UNEP "Tarptautinę aplinkosauginio švietimo programą", bendradarbiaujant su atitinkamomis Jungtinių Tautų organizacijos institucijomis, vyriausybėmis bei visuomeninėmis organizacijomis ir kt., per dvejus metus turi būti parengta programa, kaip integruoti konferencijos nutarimus į esamą Jungtinių Tautų struktūrą, pritaikant prie įvairių lygių švietimo darbuotojų poreikių ir sąlygų. Regioninės organizacijos ir valstybinė valdžia turi būti taip pat skatinamos tikslinti programas ir galimybes, analizuoti, kaip sutelkti įvairias gyventojų grupes, siekiant įvertinti ir pradėti tenkinti jų žinių apie aplinką ir plėtrą poreikius;

(h) per penkerius metus būtina pagerinti informacijos mainus plėtojant technologijas ir galimybes, būtinus mokymui apie aplinką ir plėtrą bei visuomenės informavimui tobulinti. Rengiant švietimo priemones, aprėpiančias regionines aplinkos ir plėtos problemas bei iniciatyvas, valstybės turi bendradarbiauti tarpusavyje bei su įvairiais visuomenės sluoksniais ir gyventojų grupėmis, naudoti jų poreikius atitinkančią mokomąją medžiagą ir išteklius;

(i) valstybės turi remti universitetų ir trečiosios pakopos aplinkos ir plėtos studijas bei šių institucijų bendradarbiavimą. Bendrieji kursai turi būti prieinami visiems studentams. Turi būti panaudojami esami regioniniai ryšiai ir regionų bei šalies universitetų veikla, skatinanti tyrimus ir bendrus mokymo apie subalansuotą plėtrą siekius; technologijų ir žinių keitimosi tikslais užmezgami bendradarbiavimo ryšiai su verslininkais ir kitais nepriklausomais sektoriais, taip pat su visomis šalimis;

- (j) valstybės, remiamos tarptautinių, nevyriausybinių organizacijų ir kitų sektorių, turi sustiprinti ar įsteigti nacionalinius ir regioninius centrus, skirtus tarpdalykinių tyrimų, aplinkos ir plėtros mokslų, teisės, specifinių aplinkos problemų vadybos plėtojimui. Tokie centrai, skatinantys bendrus tyrimus, informacijos mainus ir platinimą, galėtų būti universitetai ar esamos organizacijos kiekvienoje valstybėje ar regione. Pasaulio mastu šias funkcijas galėtų prisiimti atitinkamos institucijos;
- (k) valstybės turi gerinti ir palaikyti vietos, regiono ir šalies lygmens neformaliojo švietimo veiklą, bendradarbiauti ir remti neformaliojo švietimo darbuotojų ir kitų bendruomenės organizacijų pastangas. Atitinkamos Jungtinių Tautų organizacijos institucijos drauge su visuomeninėmis organizacijomis turi skatinti tarptautinių ryšių plėtrą siekiant visuotinių švietimo tikslų. Šalies bei vietiniu mastu aplinkos ir plėtros klausimai turi būti aptariami visuomenės ir mokslininkų forumuose, politikams siūlomos subalansuotos plėtros alternatyvos;
- (l) švietimo įstaigos, tinkamai padedamos visuomeninių organizacijų, tarp jų ir moterų bei vietinių gyventojų organizacijų, turi palaikyti visas suaugusiųjų švietimo programas, kurios tęsia mokymą apie aplinką ir plėtrą, grindžiamą pradinės ir vidurinės mokyklos programomis ir vietos problemų suvokimu. Švietimo ir pramonės administracija privalo skatinti verslo, pramonės ir žemės ūkio mokyklas įtraukti atitinkamas temas į mokymo programas. Bendrasis sektorius galėtų įtraukti subalansuotos plėtros aspektus į savo ugdymo ir kvalifikacijos kėlimo programas. Podiplominių studijų programose turėtų būti specialūs kursai, skirti tolesniam pareigūnų, priimančių sprendimus, kvalifikacijos kėlimui;
- (m) vyriausybės ir švietimo įstaigos turi plėtoti moterų gabumus netradicinėse srityse ir pašalinti lyties stereotipus iš mokymo programų. Tai galima padaryti didinant veiklos galimybes, įtraukiant moteris į sudėtingesnes programas kaip studentes ir instruktorese, reformuojant įdarbinimo ir mokytojo darbo politiką, skatinant vaikų priežiūros sąlygų gerinimą. Prioritetas turi būti teikiamas jaunų moterų švietimui ir programoms, skirtoms moterų raštingumui didinti;
- (n) vyriausybės turi įstatymais patvirtinti, jei būtina, tenykščių žmonių teises, panaudoti jų patirtį ir subalansuotos plėtros sampratą ugdymui ir kvalifikacijos kėlimui;
- (o) aplinkos ir plėtros konferencijos ugdymo ir informavimo nutarimų įgyvendinimą stebi ir vertina atitinkamos Jungtinių Tautų agentūros. Drauge su vyriausybėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis jos turi įvairiomis formomis pateikti bei išplatinti sprendimus, ypač renginiuose ir konferencijose, ir užtikrinti nenutrūkstamą konferencijos švietimo sprendimų įgyvendinimą ir peržiūrėjimą.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

36.6 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 8-9 mlrd. dolerių, iš jų 3,5-4,5 mlrd. dolerių tarptautinės bendrijos dotaciją ar koncesiją. Tai tik orientacinis, vyriausybių nenagrinėtas, lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

36.7 Atsižvelgiant į konkrečią šalies situaciją, parama švietimui, kvalifikacijos kėlimui ir visuomenės informavimui, susijusiam su subalansuota plėtra, gali būti padidinta šiais būdais:

- biudžeto paskirstyme šiems sektoriams suteikti aukštesnį prioritetą, apsaugant juos nuo lėšų sumažinimo;
- pradinio ugdymo, sukonzentruoto į aplinką ir plėtrą, naudai pakeisti lėšų paskirstymą esamuose biudžetuose;
- skatinti vietos bendruomenės dalytis lėšomis, turtingoms bendruomenėms remti skurdesnes;
- gauti papildomų lėšų iš privačių rėmėjų fondų neturtingiausiomis šalims bei toms šalims, kur neraštingumo lygis žemesnis negu 40 procentų;
- skatinti kreditus mainams švietimo srityje;
- panaikinti apribojimus privačiam mokymui ir padidinti fondų judėjimą iš visuomeninių organizacijų ir į jas, įskaitant mažas vietines organizacijas;
- skatinti efektyviai naudoti esamus išteklius, pavyzdžiui, įvesti keletą pamainų mokyklose, plėtoti atvirus universitetus ir neakivaizdinį mokymą;
- plėtoti informavimo priemonių panaudojimą (žemomis kainomis ar nemokamai) švietimo tikslams;
- skatinti išsivysčiusių ir besivystančių šalių universitetų bendradarbiavimą.

B) VISUOMENĖS LAVINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAS

36.8 Dėl netikslios ir nepakankamos informacijos stokojama supratimo apie bet kokios žmogaus veiklos ir aplinkos tarpusavio sąryšį. Besivystančioms šalims ypač trūksta tinkamų technologijų ir ekspertizės. Būtina padidinti visuomenės domėjimąsi aplinkos ir plėtros problemomis ir dalyvauti jų sprendime, skatinti asmeninę atsakomybę už aplinką, didesnę subalansuotos plėtros motyvaciją ir įsipareigojimus.

SIEKIS

36.9 Didinti bendrąją visuomenės kompetenciją kaip esminę visuotinio švietimo dalį, įtvirtinti požiūrius, vertybes ir veiksmus, derančius su subalansuota plėtra. Svarbu pabrėžti tinkamo lygmens valdymą, atsakomybę ir išteklių naudojimą, kompetencijos didinimo veikloje pirmenybę teikti vietinių institucijų atsakomybei ir kontrolei.

VEIKLA

36.10 Pripažįstant, kad valstybės, regioninės ir tarptautinės organizacijos savo ruožtu nustatys prioritetus ir įgyvendinimo planus pagal savo politiką ir programas, siūloma tokia veikla:

(a) valstybės turi sustiprinti esamas ar įsteigti naujas patariamąsias institucijas visuomenės informavimui apie aplinką ir plėtrą bei Jungtinių Tautų, visuomeninių organizacijų ir pagrindinių informavimo priemonių veiklos koordinavimui. Jos turi skatinti visuomenės dalyvavimą aplinkosaugos politikos aptarime ir vertinime. Vyriausybės taip pat turi gerinti ir remti šalies ir vietinės informacijos mainus, panaudojant esamus ryšius;

(b) Jungtinių Tautų organizacija turi didinti savo įtaką peržiūrint ugdymo ir visuomenės informavimo veiklą, skatinti visų narių dalyvavimą ir koordinavimą, ypač informacijos institucijų ir regioninių bei šalies veiksmų koordinavimą. Turi būti vykdomos sistemingos informacijos poveikio apžvalgos programos, nustatomi specifinių bendruomenės grupių poreikiai ir įtaka;

(c) valstybės ir regioninės organizacijos turi būti skatinamos teikti visuomenei informaciją aplinkos ir plėtos klausimais, kelti visų grupių, privačių įstaigų ir ypač sprendimus priimančių pareigūnų kompetenciją;

(d) valstybės turi skatinti visų pakopų švietimo organizacijas, ypač mokslinių tyrimų pakopos, daugiau dalyvauti kompetencijos didinime. Visoms auditorijoms skirta informacinė medžiaga turi būti grindžiama naujausia prieinama mokslo informacija, tarp jų gamtos, psichologijos ir visuomenės mokslų, atsižvelgiant į estetikos ir etikos aspektus;

(e) valstybės ir Jungtinių Tautų organizacija turi skatinti bendradarbiavimą su visuomenės informavimo priemonėmis, populiariomis aktorių grupėmis, pramogų ir reklamos pramone, inicijuoti diskusijas, plačiai panaudoti jų patirtį ir metodus visuomenės elgesiui ir vartojimo įpročiams keisti. Toks bendradarbiavimas padidins ir aktyvų visuomenės dalyvavimą debatuose dėl aplinkos. UNICEF turi sukurti visuomenės informavimo priemonėms prieinamą vaikams skirtą medžiagą, kuri naudojama kaip ugdymo priemonė, siekiant užtikrinti

visuomenės informavimo sektoriaus ir mokyklų pradinio mokymo programų glaudų ryšį. UNESCO, UNEP ir universitetai privalo papildyti aplinkosaugos ir plėtos krypties žurnalistų rengimo programas;

(f) valstybės kartu su mokslininkais turi sukurti būdus, kaip visuomenės poveikiui panaudoti šiuolaikines ryšių technologijas. Šalies ir vietinės švietimo įstaigos ir atitinkamos Jungtinių Tautų agentūros turi išplėsti garso ir vaizdo metodų bei mobiliųjų įrenginių naudojimą, ypač žemės ūkio vietovėse; rengti televizijos ir radijo programas besivystančioms šalims, ištraukti vietinius gyventojus, pasinaudoti visuomenės informavimo priemonių sąveika ir integruoti patobulintus metodus į tautines visuomenės informavimo priemones;

(g) valstybės turi skatinti aplinkosaugos požiūriu išmintingą laisvalaikio veiklą ir turizmą, grindžiamą "Hagos deklaracija dėl turizmo (1989)" bei Pasaulio turizmo organizacijos ir UNEP programomis, tinkamai panaudoti muziejus, gamtos paminklus, zoologijos ir botanikos sodus, nacionalinius parkus ir kitas saugomas teritorijas;

(h) valstybės privalo skatinti visuomenines organizacijas plačiau dalyvauti aplinkos ir plėtos problemų sprendime, panaudoti bendras informavimo iniciatyvas ir gerinti bendravimą su kitomis visuomenės dalimis;

(i) valstybės ir Jungtinių Tautų organizacija turi padidinti sąveiką su vietiniais gyventojais tvarkant, planuojant ir plėtojant jų aplinką, skatinti tradicijų ir bendruomenės išminties skleidimą per vietos papročius, ypač žemės ūkio vietovėse, sujungti jų pastangas, kiek įmanoma, su elektroninėmis informavimo priemonėmis;

(j) UNICEF, UNESCO, UNDP ir visuomeninės organizacijos turi plėtoti paramos programas, tokias, kaip vaikų ir jaunimo debatai, Pasaulio vaikų susitikimas, skirtas jaunimo ir vaikų įtraukimui į aplinkos ir plėtos problemų nagrinėjimą;

(k) valstybės, Jungtinės Tautos ir visuomeninės organizacijos turi skatinti tiek vyrų, tiek moterų sutelktą informavimo kampanijose, pabrėžti šeimos vaidmenį aplinkosaugos veikloje, moterų indėlį perteikiant žinias ir socialines vertybes, bei žmonių parengimą;

(l) visuomenė turi būti lavinama atitinkamai vykstančioms aplinkos pokyčiams.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

36.11. Konferencijos sekretoriai vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys 1,2 mljrd. dolerių, iš jų 110 milijonų dolerių tarptautinės bendrijos dotaciją ar koncesiją. Tai tik orientacinis, vyriausybių nesvarstytas, lėšų įvertinimas. Realios lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos priklausys

nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

C) KVALIFIKACIJOS KĖLIMO PLĖTRA

VEIKLOS PAGRINDAS

36.12 Kvalifikacijos kėlimas yra viena iš svarbiausių priemonių parengti žmones ir sukurti labiau subalansuotą pasaulį. Jis turi būti sukonzentruotas į darbo specifiką, skirtas užpildyti žinių ir įgūdžių, padedančių asmenims prisitaikyti ir įsitraukti į aplinkosaugos ir plėtros darbą, spragas. Savo ruožtu, kvalifikacijos kėlimo programos privalo didinti kompetenciją aplinkos ir plėtros klausimais.

SIEKIAI

36.13 Siekiai yra tokie:

- (a) sukurti ar stiprinti profesinės kvalifikacijos kėlimo programas, kurios tenkintų aplinkos ir plėtros poreikius ir užtikrintų kvalifikacijos kėlimo galimybes, atitinkančias visuomeninę padėtį, amžių, lytį, rasę ir religinius įsitikinimus;
- (b) remti paslankią ir galinčią prisitaikyti darbo jėgą, pasirengusią didėjančioms aplinkos ir plėtros problemoms ir pokyčiams pereinant į subalansuotą visuomenę;
- (c) stiprinti šalies galimybes, ypač mokslo ir kvalifikacijos kėlimo, siekti, kad vyriausybės, darbdaviai ir darbininkai galėtų įgyvendinti aplinkosaugos ir plėtros uždavinius, būtų geriau perteikiamos bei įsisavinamos naujos, aplinkosaugos požiūriu išmintingos, visuomenei priimtinos, tinkamos technologijos ir žinios;
- (d) užtikrinti, kad aplinkosaugos ir žmogaus interesai būtų integruoti į visus lygmenis ir visas valdymo sritis, tokias kaip prekyba, gamyba ir finansai.

VEIKLA

36.14 Valstybės su Jungtinių Tautų organizacijos pagalba privalo apibrėžti darbo jėgos kvalifikacijos kėlimo reikmes ir įvertinti priemones joms įgyvendinti. Šios srities pažangą Jungtinių Tautų organizacija turi įvertinti 1995 metais.

36.15 Valstybių profesinės sąjungos skatinamos plėtoti ir vertinti savo etikos normas ir didinti aplinkosaugos išpareigojimus. Profesinių institucijų remiamų programų kvalifikacijos kėlimo ir personalo rengimo sudėtinės dalys turi užtikrinti įgūdžių ir informacijos vienovę įgyvendinant

subalansuotą plėtrą visuose politikos formavimo ir sprendimų priėmimo etapuose.

36.16 Valstybės ir švietimo institucijos turi integruoti aplinkos ir plėtros klausimus į esamas kvalifikacijos kėlimo programas, remti metodologijos ir vertinimų tarpusavio mainus.

36.17 Valstybės turi skatinti visus visuomenės sluoksnius - pramonę, universitetus, vyriausybės pareigūnus ir tarnautojus, visuomenines organizacijas įtraukti aplinkos vadybos komponentus į atitinkamą kvalifikacijos kėlimo veiklą; patenkinti tiesioginius reikalavimus įgūdžiams profesinės ir vadybos kvalifikacijos trumpalaikio kėlimo metu formaliojo švietimo institucijose ir darbo vietose. Turi būti padidintos aplinkosaugos vadybos kvalifikacijos kėlimo galimybės ir sukurtos specializuotos "trenerių mokymo" programos, skirtos remti kvalifikacijos kėlimą šalies ir įmonės mastu. Turi būti suformuotas naujas požiūris į esamą aplinkosaugos aspektu išmintingą veiklą, teikiantis galimybę taikyti ir maksimaliai išnaudoti vietiniais ištekliais grindžiamus metodus.

36.18 Valstybės turi sustiprinti ar sukurti profesinių ir aukštųjų mokyklų bei universitetų absolventų praktines kvalifikacijos kėlimo programas, siekiant, kad jų kompetencija atitiktų darbo rinkos reikalavimus ir būtų pasiektas subalansuotas gyvenimo lygis. Turi būti sukurtos kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo programos, atitinkančios pokyčius, kurie įtakoja darbo ir įgūdžių kokybę.

36.19 Vyriausybės skatinamos konsultuotis su geografijos, kultūros ar socialiniu požiūriu išskirtiniais žmonėmis, išsiaiškinti jų kvalifikacijos kėlimo poreikius ir suteikti galimybę jiems labiau įtakoti subalansuoto darbo ir gyvenimo būdo plėtrą.

36.20 Vyriausybės, pramonė, profesinės sąjungos ir vartotojai privalo skatinti sveikos aplinkos ir sėkmingo verslo tarpusavio ryšio suvokimą.

36.21 Valstybės turi plėtoti naujai parengtų ir pakėlusių kvalifikaciją aplinkosaugos technikų pagalbos tarnybą, galinčią teikti vietiniams gyventojams ir bendruomenėms reikalingą pagalbą, pradėdant pirminiu aplinkos saugojimu, ypač skurdžiose miesto ir žemės ūkio vietovėse.

36.22 Valstybės turi padidinti galimybes gauti, analizuoti ir efektyviai naudoti informaciją ir žiniomis apie aplinką ir plėtrą. Esamos ar sukurtos specialios kvalifikacijos kėlimo programos turi patenkinti specifinių grupių poreikius. Būtina vertinti šių programų poveikį gamybai, sveikatai, saugumui ir darbo vietoms. Turi būti sukurta informavimo apie darbo rinką sistema, kuri nuolat teiktų duomenis apie aplinkosaugos darbo ir kvalifikacijos kėlimo galimybes. Turi būti parengti ir atnaujinti aplinkosaugos ir plėtros kvalifikacijos kėlimo žinynai, kuriuose būtų informacija apie kvalifikacijos kėlimo programas, mokymo planus, metodus ir rezultatų įver-

tinimas vietos, regiono, šalies ir tarptautiniu lygmenimis.

36.23 Paramos agentūros visuose plėtros projektuose turi sustiprinti kvalifikacijos kėlimo dalį, pabrėžti tarpdalykinį požiūrį, skatinti kompetenciją ir teikti būtinus išgūdžius perėjimui į subalansuotą visuomenę. Tam gali pasitarnauti Jungtinių Tautų organizacijos veiklai skirti UNDP aplinkosaugos vadybos metmenys.

36.24 Esami darbdavių ir darbininkų organizacijų, pramonės asociacijų ir visuomeninių organizacijų ryšiai turi pagerinti keitimąsi kvalifikacijos kėlimo ir informavimo programų patirtimi.

36.25 Vyriausybės, bendradarbiaudamos su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, turi plėtoti ir įgyvendinti strategijas, nukreiptas prieš grėsmę aplinkai šalies, regiono ar vietiniu mastu, pabrėžti neatidėliotinas praktines kvalifikacijos kėlimo ir informavimo programas, skirtas visuomenės parengimui.

36.26 Jungtinių Tautų organizacija turi plėtoti savo kvalifikacijos, ypač aplinkosauginės, kėlimo programas ir remti darbdavių ir darbininkų organizacijų veiklą.

ĮGYVENDINIMO BŪDAI

36.27 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės lėšos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 5 mlrd. dolerių, iš jų apie 2 milijonų dolerių tarptautinės bendrijos dotaciją ar koncesiją. Tai tik orientacinis, vyriausybių nenagrinėtas, lėšų įvertinimas. Realių lėšos ir finansinės mokėjimo sąlygos priklausys nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

¹ *Tarpvyriausybė konferencija aplinkosauginio švietimo klausimais: galutinė ataskaita* (Paryžius, UNESCO, 1978), III skyrius.

² *Galutinė pasaulinės konferencijos ataskaita apie švietimą visiems žmonėms: patenkinant pagrindinius mokymosi poreikius, Jamtien, Tailandas, 1990 m. kovo 5-9 d.* (Niu Jorkas tarpagentūrinė pasaulinės konferencijos apie švietimą visiems žmonėms komisija (UNDP, UNESCO, UNICEF, Pasaulio bankas) 1990).

37

Nacionalinės priemonės besivystančių šalių potencialui kurti ir tarptautinis bendradarbiavimas

PROGRAMOS SRITYS

VEIKLOS PAGRINDAI

37.1 Šalies pajėgumą eiti subalansuotos plėtros keliu dideliu mastu nulemia jos gyventojų gebėjimai ir institucijų potencialas, taip pat šalies ekologinės ir geografinės sąlygos. Potencialo kūrimas aprėpia gyventojų, mokslo, technologijų, organizacijų bei institucijų pajėgumą ir išteklių galią. Potencialo kūrimas - tai ugdymas gebėjimų įvertinti ir spręsti lemiamą reikšmę turinčius klausimus, susijusius su politikos kryptimis, numatytų alternatyvų įgyvendinimo modeliais, remiantis žiniomis apie aplinkos potencialą ir galimybes bei poreikius, kaip juos supranta šalies gyventojai. Visos šalys išipareigoja bendromis pastangomis stiprinti potencialą.

37.2 Šalių potencialo kūrimas, siekiant įgyventi Darbotvarkę 21, pareikalaus iš jų didelių pastangų ir bendradarbiavimo su JT organizacijomis, taip pat su kitomis besivystančiomis šalimis. Šalies, subregiono ir regiono mastu tarptautinė bendruomenė, savivaldybės, nevyriausybinių organizacijos, universitetai ir tyrimų centrai, verslininkai ir kitos privačios institucijos bei organizacijos taip pat galėtų prisidėti prie šio tikslo įgyvendinimo. Labai svarbu, kad visos šalys nusistatytų prioritetus ir numatytų priemones, įgalinančias sukurti potencialą ir išugdyti gebėjimus įgyvendinti Darbotvarkę 21, atsižvelgiant į aplinkosaugos ir ekonomikos poreikius. Kiekvieno asmens ir institucijos igūdžiai, žinios bei techninė ir mokslinė informacija yra būtina sąlyga institucijų stiprinimui, politikos pasirinkimui ir plėtros valdymui, taip pat alternatyvių veiksmų įvertinimui, reikiama dėmesį skiriant technologijų prieinamumui ir perteikimui, ekonomikos plėtrai. Techninis bendradarbiavimas, taip pat technologijų perteikimas ir mokslinė informacija aprėpia plačią veiklą, stiprinančią ir ugdančią asmens ar asmenų grupių gebėjimus ir galimybes. Šią veiklą, skatinančią kurti ilgalaikį potencialą ir patenkinti reikmes, turi administruoti

ir koordinuoti pačios šalys. Techninis bendradarbiavimas, taip pat technologijų perteikimas ir mokslinė informacija yra efektyvūs tikrai tuo atveju, kai yra susiję su šalies aplinkosaugos ir plėtros strategija bei prioritetais ir kai plėtros agentūros ir vyriausybės numato tobulesnę ir nuoseklią politiką bei procedūras šiam procesui remti.

SIEKIAI

37.3 Šioje programoje numatoma sukurti kiekvienos šalies potencialą ir tobulinti šalių ir atitinkamai subregiono pajėgumą bei gebėjimus vykdyti subalansuotą plėtrą, įtraukiant ir nevalstybinį sektorių. Šiai programai vykdyti reikia:

- (a) skatinti nuolatinį procesą, padedantį numatyti šalies reikmes ir prioritetus, atitinkančius Darbotvarkę 21, ir laikyti svarbiais veiksniais šalių techninę ir profesinę žmonių darbo išteklių plėtrą, institucijų gebėjimų ir pajėgumo ugdymą, reikiama dėmesį skiriant žmonių darbo išteklių racionaliam naudojimui, taip pat veikiančių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, mokslo ir technologijos institucijų efektyvumo didinimui;
- (b) pertvarkyti techninį bendradarbiavimą, nustatant šiuolaikinius veiklos sferos bei technologijų ir mokslinės informacijos perteikimo prioritetus, reikiama dėmesį skiriant konkrečioms sąlygoms ir gavėjų poreikiams, tobulinti pagalbą teikiančių šalių ir institucijų koordinavimą, atsižvelgiant į šalių, kurioms teikiama pagalba, programas. Taip pat reikėtų koordinuoti nevyriausybinių organizacijų ir mokslo bei technologijų institucijų, verslo ir pramonės sektorių bendradarbiavimą.
- (c) numatant programas, nustatyti institucijų plėtros ir stiprinimo veiksmų įgyvendinimo terminus, kurie sudarytų galimybes numatyti perspektyvinių tikslų įgyvendinimą, o ne vien tik neatidėliotinių problemų sprendimą;
- (d) tobulinti ir perorientuoti veikiančias daugiašales institucijas, kurios atsakingos už aplinkos ir plėtros klausimus,

užtikrinant, kad tos institucijos bus pajėgios integruoti aplinką ir plėtrą;

(e) didinti valstybinių ir privačių institucijų pajėgumą ir ugdyti jų gebėjimus įvertinti visų plėtros projektų poveikį aplinkai.

37.4 Konkretūs siekiai yra šie:

(a) visos šalys turi siekti kiek įmanoma greičiau užbaigti, pagal galimybes iki 1994 m., gebėjimų ir potencialo sukūrimo reikmių apžvalgą, būtiną nacionalinės subalansuotos plėtros strategijai parengti, taip pat Darbotvarkės 21 veiksmų programai numatyti ir įgyvendinti;

(b) iki 1997 m. Generalinis Sekretorius turi pateikti Generalinei Asamblėjai atskaitą apie politikos pažangą, koordinavimo sistemas ir procedūras, kuriomis siekiama užtikrinti subalansuotos plėtros techninio bendradarbiavimo programų įgyvendinimą, taip pat apie papildomas priemones šiam bendradarbiavimui stiprinti. Ši atskaita turi būti parengta remiantis šalių, tarptautinių organizacijų, aplinkos ir plėtros institucijų, savanorišką pagalbą teikiančių šalių ir nevyriausybinių partnerių pateikta informacija.

VEIKLA

A) ŠALIŲ SUSITARIMAS DĖL DARBOTVARKĖS 21 ĮGYVENDINIMO IR POTENCIALO KŪRIMO STRATEGIJA

37.5 Svarbu, kad visos šalys planuodamos stengtųsi pasiekti bendrą visuomenės sutarimą dėl politikos ir programų, kurios yra dabartinio ir perspektyvinio potencialo sukūrimo pagrindas Darbotvarkės 21 programos įgyvendinimui. Šį sutarimą reikia pasiekti, dalyvaujant atitinkamoms suinteresuotoms grupėms, juo siekiama išsiaiškinti igūdžių stygių, institucijų pajėgumą ir gebėjimus, techninius ir mokslinius reikalavimus bei išteklių poreikį aplinkosaugos žinioms gilinti ir administravimui, integruojant aplinką ir plėtrą. JT Plėtros programa (UNDP), bendradarbiaudama su atitinkamomis specializuotomis agentūromis ir kitomis vyriausybėmis bei nevyriausybėmis organizacijomis, vyriausybių prašymu galėtų padėti nustatyti techninio bendradarbiavimo poreikius, numatydama ir tokius klausimus, kaip technologijų perteikimas ir mokslinė informacija, pagalba, skatinanti Darbotvarkės 21 įgyvendinimą. Bendradarbiavimas ir pagalba grindžiami nacionalinio planavimo procesu, nacionalinės plėtros veiksmų planais ir strategijomis. JT Plėtros programa turi išnaudoti ir gerinti savo vietinių biurų galimybes, jų plačius įgaliojimus teikti pagalbą, pasinaudodama įgyta techninio bendradarbiavimo patirtimi, padėdama kurti šalies ir regiono potencialą ir pasinaudodama kitų institucijų, ypač JT Aplinkos programos (UNEP), Pasaulio banko ir regioninių komisijų, plėtros

bankų, taip pat tarptautinių vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų, kompetencija.

B) Į SEKTORIAUS STRATEGIJĄ ĮSITRAUKIANČIŲ ŠALIŲ IDENTIFIKAVIMAS IR PRAŠYMŲ DĖL TECHNINIO BENDRADARBIAVIMO, APRĖPIANČIO TECHNOLOGIJŲ PERTEIKIMĄ IR MOKSLINĘ INFORMACIJĄ, PATEIKIMAS

37.6 Šalys, norinčios būti įtrauktos į techninį bendradarbiavimą su tarptautinėmis organizacijomis ir savarankišką pagalbą teikiančių šalių institucijomis, užtikrinančiomis technologijų perteikimą bei mokslinę informaciją, turi pateikti prašymą, atitinkantį perspektyvinę sektoriaus arba subsektoriaus potencialo kūrimo strategiją. Strategijoje turi būti atitinkamai numatyta politikos suderinimas, biudžeto klausimai, institucijų bendradarbiavimas ir koordinavimas, žmonių darbo išteklių poreikiai, technologijų ir mokslinių įrengimų poreikis. Strategijoje turi būti nurodytos valstybinio ir privataus sektoriaus reikmės, numatyta, kaip tobulinti mokslines mokymo, švietimo ir tyrimų programas, tokių mokymo programų organizavimas išsivysčiusiose šalyse ir mokymo centrų stiprinimas besivystančiose šalyse. Šalys gali įsteigti ir stiprinti centrinę instituciją, į kurios funkcijas įeina techninio bendradarbiavimo organizavimas ir koordinavimas, atsižvelgiant į prioritetus ir skirtas lėšas.

C) APŽVALGŲ APIE TECHNINĮ BENDRADARBIAVIMĄ TECHNOLOGIJŲ PERTEIKIMO IR MOKSLINĖS INFORMACIJOS SRITYSE PARENGIMAS

37.7 Savarankišką pagalbą teikiančios šalys ir šalys, kurioms teikiama pagalba, JT organizacijos ir institucijos, tarptautinė visuomenė ir privačios organizacijos turi rengti apžvalgas apie techninio bendradarbiavimo procesą, aprėpiančią technologijų ir mokslinės informacijos perteikimo sritis, susijusias su subalansuota plėtra. Skatindamas šį procesą ir atsižvelgdamas į JT Plėtros programos ir kitų organizacijų pasiruošimą JT Aplinkos ir plėtros konferencijai, Generalinis Sekretorius galėtų konsultuotis su besivystančiomis šalimis, regioninėmis organizacijomis, JT sistemos organizacijomis ir institucijomis, regioninėmis komisijomis ir daugiašalės bei dvišalės pagalbos ir aplinkos agentūromis, atsižvelgdamas į šalių potencialo stiprinimą, susijusį su technologijų ir mokslinės informacijos perteikimo procesu. Reikia išnagrinėti šiuos aspektus:

(a) dabartinio potencialo ir gebėjimų įvertinimas, nagrinėjant šiuos klausimus: aplinkos ir plėtros integruotas valdymas, techninis, technologinis ir institucijų potencialas, institucijos, galinčios įvertinti plėtros projektų poveikį ap-

linkai, sugebėjimas reaguoti į techninio bendradarbiavimo poreikius, aprėpiančius ir technologijų bei mokslinės informacijos perteikimą, įgyvendinant Darbotvarkę 21, pasaulio klimato kaitos ir biologinės įvairovės konvencijas;

(b) techninio bendradarbiavimo įvertinimas, nagrinėjant šiuos klausimus: technologijų bei mokslinės informacijos perteikimas, šalies potencialas ir gebėjimai, skatinantys aplinkos ir plėtros integruotą valdymą, tarptautinio bendradarbiavimo plėtros priemonės, apimančios technologijų ir mokslinės informacijos perteikimo sritis;

(c) strategija, įgalinanti potencialo kūrimo ir gebėjimų ugdymo procesą, kuriuo palaikomas aplinkos ir plėtros integravimas, prisiimant ilgalaikius išsipareigojimus, kurie vykdomi įgyvendinant šalių numatytas programas, parengtas dalyvaujant visuomenei ir institucijoms;

(d) klausimas dėl aktyvesnio ilgalaikio bendradarbiavimo priemonių, kuriose dalyvauja savivaldybės, nevyriausybines organizacijos, universitetai, mokymo ir tyrimų centrai, valstybinės ir privačios institucijos, palaikančios bendradarbiavimo ryšius su partneriais kitose šalyse, savo šalyje arba regione, įgyvendinimo. Reikia įvertinti JT Plėtros programos (UNDP) subalansuotas plėtros programas;

(e) projektų derinimas, nagrinėjant klausimą dėl projektų poveikio aplinkai, institucijų sistemos kūrimo išlaidų, žmonių darbo išteklių plėtros ir technologijų poreikio, veiklos ir priežiūros finansinių ir organizacinių reikalavimų;

(f) techninio bendradarbiavimo plėtojimas, susijęs su technologijų ir mokslinės informacijos perteikimu bei valdymo procesu, daugiau dėmesio skiriant potencialo kūrimui ir gebėjimų ugdymui, kaip neatsiejamai aplinkos ir plėtros programų subalansuotos plėtros strategijos daliai ir svarbiam veiksmui šalies koordinavimo procese, tam naudojantis konsultacinių grupių ir apskritojo stalo galimybėmis, taip pat sektorių koordinavimo priemonėmis, įgalinančiomis besivystančias šalis aktyviai siekti pagalbos iš įvairių šaltinių.

D) JUNGTINIŲ TAUTŲ SISTEMOS PATIRTIES IR BENDROS VEIKLOS ĮNAŠAS Į POTENCIALO KŪRIMĄ IR GEBĖJIMŲ UGDYMĄ

37.8 JT sistemos organizacijos, agentūros ir institucijos, pasitelkdamos kitas tarptautines ir regionines organizacijas, valstybinį ir privatų sektorių, galėtų esant reikalui suaktyvinti bendrą veiklą techninio bendradarbiavimo, technologijų ir mokslinės informacijos perteikimo srityse, kad galėtų darniai spręsti aplinkos ir plėtros klausimus, derindamos veiksmus. Organizacijos galėtų padėti šalims ir remti jas, ypač mažiausiai išsivysčiusias pagalbos pageidaujancias šalis, nacionalinės aplinkos ir plėtros politikos, žmonių darbo išteklių plėtros, įstatymų leidybos, gamtos išteklių ir aplinkos

duomenų srityse bei suteikti ekspertų pagalbą.

37.9 JT Plėtros programa (UNDP), Pasaulio bankas ir regioniniai daugiašaliai plėtros bankai, dalyvaudami nacionalinėse ir regioninėse koordinavimo programose, turi teikti pagalbą potencialo kūrimo ir gebėjimų ugdymo procese, pasinaudodami JT Aplinkos programos (UNEP) patirtimi ir žiniomis aplinkosaugos srityje, taip pat kitų JT specializuotų agentūrų, organizacijų, regioninių ir subregioninių organizacijų kompetencija atitinkamose srityse. Šiam tikslui JT Plėtros programa (UNDP) turi mobilizuoti lėšas potencialo kūrimo ir gebėjimų ugdymo finansavimui, pasitelkdama savo sistemos vietinius biurus ir jų plačius įgaliojimus bei techninio bendradarbiavimo patirtį, be kita ko, ir technologijų bei mokslinės informacijos perteikimo srityse. JT Plėtros programa (UNDP) drauge su šiomis tarptautinėmis organizacijomis turi tobulinti konsultacijų teikimo procesą, kuriuo skatinamas tarptautinės bendruomenės lėšų, skirtų potencialo kūrimui ir gebėjimų ugdymui, telkimas ir koordinavimas, taip pat atitinkamos duomenų bazės sukūrimas. Šiai atsakingai veiklos sričiai gali tekti sustiprinti JT Plėtros programos (UNDP) pajėgas.

37.10 Nacionalinė institucija, atsakinga už techninį bendradarbiavimą, padedama JT Plėtros programos (UNDP) ir JT Aplinkos programos (UNEP) atstovų šalyje, turi įsteigti nedidelę koordinavimo grupę, kuri vadovautų šiam procesui, suteikdama prioritetus šalies strategijai ir prioritetams. Patirtis, įgyta rengiant suplanuotą medžiagą, kaip nacionalinės ataskaitos JT Aplinkos ir plėtros konferencijai, Nacionalinė apsaugos strategija ir aplinkos veiksmų planai, turi būti panaudota šalies subalansuotos plėtros strategijai parengti. Tobulinant koordinavimą, reikia pasinaudoti informacijos sistemomis, organizuoti konsultacijas su savanoriška pagalba teikiančiomis organizacijomis, taip pat pasinaudoti veikiančių institucijų mokslinėmis ir techninėmis žiniomis bei pasistengti gauti informaciją iš kitur.

E) TEIKIAMOS PAGALBOS DERINIMAS REGIONO MASTU

37.11 Veikiančios organizacijos turi apsvarstyti ketinimus tobulinti regiono ir subregiono konsultacijas ir organizuoti apskritojo stalo susitikimus, skatinančius duomenų, informacijos ir patirties pasikeitimą apie Darbotvarkės 21 įgyvendinimą. JT Plėtros programa (UNDP), remdamasi tyrimais apie potencialo sukūrimą, kuriuos atliko šios regioninės organizacijos JT Aplinkos ir plėtros konferencijos iniciatyva, bendradarbiaudama su regiono, subregiono ir šalių organizacijomis, kurios yra regiono koordinatorės, galėtų suvaidinti nemažą vaidmenį. Atitinkama nacionalinė institucija turi sukurti koordinavimo metodiką. Turėtų būti įkurta regiono šalims periodines apžvalgas ruošianti grupė,

padedant atitinkamoms regioninėms organizacijoms ir dalyvaujantiems plėtros bankams, dvišalės pagalbos agentūroms ir nevyriausybinėms organizacijoms. Kitos galimybės yra numatyti nacionalines ir regionines tyrimų bei mokymo institucijas, įkurtas jau veikiančių regioninių ir subregioninių institucijų pagrindu.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

37.12 Dvišalės išlaidos besivystančių šalių techniniam bendradarbiavimui, įskaitant technologijų perteikimo ir mokslinės informacijos išlaidas, sudaro 15 milijardų JAV

dol., arba apie 25 procentus visų oficialios plėtros pagalbos išlaidų. Darbotvarkės 21 įgyvendinimas pareikalaus efektyvesnio šių lėšų panaudojimo ir papildomų lėšų pagrindinėms sritims.

37.13 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys nuo 300 milijonų JAV dol. iki 1 milijardo JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečios strategijos ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

VEIKLOS PAGRINDAI

38.1 JT Aplinkos ir plėtros konferencijai mandatą suteikia Generalinės Asamblėjos rezoliucija 44/228, kuriuo Asamblėja, *inter alia*, patvirtina, kad Konferencija turi parengti strategiją ir priemones, užkertančias kelią aplinkos būklės blogėjimui, susietas su šalių ir tarptautinės bendruomenės pastangomis remti subalansuotą ir aplinkosaugos požiūriu pagrįstą plėtrą visose šalyse ir kad ekonomikos plėtros rėmimas besivystančiose šalyse yra svarbus dalykas, sprendžiant aplinkos būklės blogėjimo problemas. Po Konferencijos išpareigtos tarpvyriausybines priemones bus laikytinos Jungtinių Tautų sistemos dalimi, Generalinė Asamblėja bus aukščiausias politikos nustatymo forumas, kuris suteiks gaires vyriausybėms, JT sistemos institucijoms ir atitinkamų sutarčių šalims. Tuo pat metu vyriausybės, taip pat regioninės ekonominio ir techninio bendradarbiavimo organizacijos turi atsakingai prisidėti prie Konferencijos numatytos politikos įgyvendinimo. Jų išpareigojimus ir veiklą turi remti JT sistemos ir daugiašalės finansinės institucijos. Tokiu būdu nacionalinės ir tarptautinės pastangos bus abipusiai naudingos.

38.2 Vykdamas Konferencijos įgaliojimus, JT sistemos institucinė struktūra turi atitikti šios organizacijos pertvarkymą ir atnaujinimą ekonomikos, socialinėje bei panašiose srityse ir bendrą Jungtinių Tautų reformą, apimančią ir Sekretoriato pertvarkymus. Laikantis Jungtinių Tautų sistemos reformos ir atsinaujinimo nuostatų, Darbotvarkės 21 įgyvendinimas ir kitos Konferencijos išvados grindžiamos orientacija į veiklą bei rezultatus ir atitinka visuotinio, demokratijos, skaidrumo, lėšų panaudojimo racionalumo ir atskaitingumo principus.

38.3 Jungtinių Tautų sistema, aprėpianti įvairias sritis ir turinti specializuotas agentūras, turinčias tarptautinio bendradarbiavimo patirties aplinkosaugos ir plėtros srityse, turi puikių galimybių padėti vyriausybėms sukurti efektyvesnius ekonominės ir socialinės plėtros modelius,

atsižvelgiant į Darbotvarkės 21 siekius ir subalansuotą plėtrą.

38.4 Visos Jungtinių Tautų sistemos agentūros savo kompetencijos ribose vaidina itin svarbų vaidmenį, įgyvendinant Darbotvarkę 21 Stengiantis užtikrinti reikiamą koordinavimą ir išvengti dubliavimo, turi būti efektyviai pasiskirstyti JT sistemos institucijų darbai, atsižvelgiant į jų lygį ir galimybes. Dalyvaujančios šalys per atitinkamas valdymo institucijas gali užtikrinti, kad deramai vykdys išpareigojimus. Įvertinant šių agentūrų veiklos rezultatus ir kaupiant informaciją apie jų veiklą, reikalaujama, kad visos JT sistemos institucijos reguliariai paruoštų ir išleistų savo veiklos ataskaitas apie Darbotvarkės 21 įgyvendinimą. Bus nuolat reikalaujama pateikti jų politikos, programų, biudžeto ir veiklos apžvalgas.

38.5 Nuolatinis aktyvus ir efektyvus nevyriausybinių organizacijų, mokslinės bendruomenės ir privataus sektoriaus, taip pat vietinių grupių ir bendruomenių dalyvavimas yra svarbus veiksnys, įgyvendinant Darbotvarkę 21.

38.6 Žemiau apibūdinta institucinė struktūra bus pagrįsta sutartimi dėl finansų išteklių ir priemonių, technologijų perteikimo, Rio Deklaracija ir Darbotvarkė 21. Be to, turi būti efektyvus ryšys tarp veiksmų ir finansinės paramos, todėl JT sistema ir daugiašalės finansinės institucijos turi glaudžiai ir efektyviai bendradarbiauti įgyvendinant Darbotvarkės 21 priemones.

SIEKIAI

38.7 Visuotinis siekis yra aplinkosaugos ir plėtros klausimų integracija šalies, subregiono, regiono ir tarptautiniu mastu, taip pat ir JT sistemos institucijų mastu.

38.8 Konkretūs siekiai yra šie:

- a) apžvelgti Darbotvarkės 21 įgyvendinimą, ir užtikrinti visų šalių subalansuotą plėtrą;
- b) stiprinti JT sistemos vaidmenį ir aktyvinti veiklą aplinkosaugos ir plėtros srityje. Atitinkamos JT agentūros, organizacijos ir programos turi patvirtinti konkrečias

Darbotvarkės 21 įgyvendinimo programos ir suteikti JT veiklos gaires arba konsultacijas savo kompetencijos ribose vyriausybėms jų prašymu;

- c) stiprinti JT sistemos bendradarbiavimą ir koordinavimą aplinkosaugos ir plėtros srityse;
- d) skatinti ryšius ir bendradarbiavimą aplinkosaugos ir plėtros srityse tarp JT sistemos institucijų ir kitų tarpvyriausybinių ir nevyriausybinių subregioninių, regioninių ir pasaulinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų;
- e) stiprinti institucijų pajėgumą ir tobulinti priemones, kurios reikalingos efektyviam Darbotvarkės 21 ir atitinkamų priemonių įgyvendinimui, veiklos apžvalgai;
- f) padėti stiprinti ir koordinuoti šalies, subregiono ir regiono potencialą bei veiklą aplinkosaugos ir plėtros srityse;
- g) efektyviai bendradarbiauti ir keistis informacija tarp JT agentūrų, organizacijų, programų ir daugiašalių finansinių institucijų, diegiant Darbotvarkės 21 įgyvendinimo priemones;
- h) reaguoti į atsiradusias problemas, susijusias su aplinkosauga ir plėtra;
- i) užtikrinti, kad naujos struktūros remis JT atsinaujinimą, aiškų atsakomybės pasiskirstymą ir vengs darbo dubliavimo bei kiek įmanoma stengsis išsiversti su turimais ištekliais.

INSTITUCINĖ STRUKTŪRA

A) GENERALINĖ ASAMBLĖJA

38.9 Generalinė Asamblėja, kaip aukščiausias tarpvalstybinis instrumentas, yra pagrindinė institucija, numatanti politiką ir atliekanti Konferencijos numatytų priemonių įgyvendinimo įvertinimą. Asamblėja reguliariai organizuoja Darbotvarkės 21 įgyvendinimo apžvalgas. Vykdydama šią užduotį, Asamblėja svarsto apžvalgų terminus, formą ir organizacinius aspektus. Asamblėja gali numatyti specialią sesiją, kuri galėtų įvykti ne vėliau kaip 1997 m. ir kuriai būtų pateikta Darbotvarkės 21 apžvalga ir įvertinimas, pasirošus pačiu aukščiausiu lygiu.

B) EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ TARYBA

38.10 Ekonomikos ir socialinių reikalų taryba, atsižvelgiant į Chartijoje numatytą jos vaidmenį ir atsižvelgiant į JT pertvarkymą bei atnaujinimą ekonomikos, socialinėje ir kitose srityse, padeda Generalinei Asamblėjai koordinuoti Darbotvarkės 21 įgyvendinimą ir pateikia rekomendacijas. Be to, Tarybos užduotis yra vadovauti JT politikos ir programų sistemos koordinavimui ir aplinkosaugos bei

plėtros aspektų integracijai bei pateikti rekomendacijas Generalinei Asamblėjai, specializuotoms agentūroms ir dalyvaujančioms šalims. Iš specializuotų agentūrų reikia gauti reguliarias ataskaitas apie jų planus ir programas, susijusias su Darbotvarkės 21 įgyvendinimu, kaip numato JT Chartijos 64 straipsnis. Ekonomikos ir socialinių reikalų taryba turi organizuoti Subalansuotos plėtros komisijos veiklos reguliarias apžvalgas, kaip apibūdinta 38.11 skyriuje, taip pat visos sistemos aplinkosaugos ir plėtros integracijos veiklos apžvalgas, panaudodama aukščiausio lygio ir koordinuojančias institucijas.

C) SUBALANSUOTOS PLĖTROS KOMISIJA

38.11 Siekiant užtikrinti Konferencijos numatytų priemonių efektyvumą ir aktyvesnį tarptautinį bendradarbiavimą ir racionaliai diegti tarpvyriausybinius sprendimus aplinkosaugos ir plėtros integracijos srityje, Darbotvarkės 21 įgyvendinimo sėkmės šalies, regiono ir tarptautiniu mastu įvertinimą, turi būti įkurta aukšto lygio Subalansuotos plėtros komisija pagal JT Chartijos 68 straipsnį. Ši Komisija pateikia ataskaitas Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybai, atsižvelgdama į Tarybos vaidmenį, kaip numato Chartija. Ji susideda iš dalyvaujančių šalių atstovų, renkamų pagal geografinio pasiskirstymo principą. Atstovai valstybių, kurios nėra narės, turi stebėtojų statusą. Komisija turi užtikrinti JT agentūrų, programų ir organizacijų, taip pat tarptautinių finansinių institucijų bei kitų tarpvyriausybinių organizacijų aktyvų dalyvavimą ir užtikrinti nevyriausybinių organizacijų, pramonės, verslo ir mokslo bendruomenių dalyvavimą. Pirmas komisijos susirinkimas turi būti sušauktas ne vėliau kaip 1993 m. Komisijai paramą turi teikti sekretoriatas, kaip bus aptarta 38.19 skyriuje. Kurį laiką JT Generalinis Sekretorius yra prašomas užtikrinti sekretoriato sudarymo administravimą.

38.12 Generalinė Asamblėja savo keturiasdešimt septintojoje sesijoje turi priimti sprendimus konkrečiais organizaciniais šios Komisijos klausimais, tokiais kaip narystė, ryšiai su kitais JT tarpvyriausybiniiais organais, kurie nagrinėja aplinkos ir plėtros klausimus, ir jos susirinkimų periodiškumą, trukmę bei vietą. Šiuose veiklos klausimuose turi būti atsižvelgta į vykdomą JT atnaujinimo ir pertvarkymo procesą ekonomikos, socialinėje ir kitose susijusiose srityse, ypač į priemones, kurios rekomenduotos Generalinės Asamblėjos 45/264 rezoliucijoje, priimtoje 1991 m. gegužės 13 d., ir 45/235 rezoliucijoje, priimtoje 1992 m. balandžio 13 d. bei kitose atitinkamose JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose. Šiuo požiūriu JT Generalinis Sekretorius, padedamas JT Generalinės Asamblėjos Aplinkos ir plėtros konferencijos, yra prašomas parengti Asamblėjai ataskaitą su atitinkamomis rekomendacijomis ir pasiūlymais.

38.13 Subalansuotos plėtros Komisijos funkcijos yra šios:

(a) stebėti Darbotvarkės 21 įgyvendinimą ir JT sistemos veiklą, susijusią su aplinkosaugos ir plėtros interesų integracija, analizuojant ir įvertinant JT atitinkamų organų, organizacijų programų ir JT sistemos institucijų, sprendžiančių įvairius aplinkos ir plėtros klausimus, taip pat ir finansinius, pateiktas ataskaitas;

(b) apsvarstyti vyriausybės pateiktą informaciją, taip pat, pavyzdžiui, reguliarias apžvalgas arba nacionalines ataskaitas apie jų vykdomą veiklą, įgyvendinant Darbotvarkę 21, problemas, su kuriomis susiduria, kaip antai, problemas, susijusias su finansų ištekliais ir technologijų perteikimu, taip pat kitais aplinkos ir plėtros klausimais, kuriuos jos laiko svarbiais;

(c) stebėti Darbotvarkės 21 įgyvendinimo pažangą, taip pat išsipareigojimus dėl finansų išteklių suteikimo ir technologijų perteikimo;

(d) gauti ir analizuoti medžiagą, gautą iš kompetentingų nevyriausybinių organizacijų, taip pat mokslo ir privačių įstaigų, susijusią su Darbotvarkės 21 įgyvendinimu;

(e) aktyvinti JT sistemos dialogą su nevyriausybiniomis organizacijomis ir nepriklausomomis įstaigomis, taip pat su juridiniais asmenimis, nepriklausančiais JT sistemai;

(f) jei reikia, aptarti informaciją apie aplinkosaugos konvencijų įgyvendinimo pažangą, kuri galėtų būti pateikta atitinkamoms šalių Konferencijoms;

(g) per Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybą pateikti rekomendacijas Generalinei Asamblėjai, remiantis Darbotvarkės 21 ataskaitų integruota analize;

(h) apsvarstyti numatytu laiku rezultatus apžvalgos, kurią turi parengti Generalinis Sekretorius, remdamasis Konferencijos rekomendacijomis dėl potencialo kūrimo programų, informacijos sistemų, darbo grupių ir kitų mechanizmų, kurie remia aplinkosaugos ir plėtros integraciją regiono ir subregiono mastu.

38.14 Tarpyvyriausybiniu lygiu turi būti aptartas klausimas dėl atitinkamos informacijos suteikimo nevyriausybiniams organizacijoms, taip pat didesnėms grupuotėms, ypač moterų organizacijoms, išsipareigojusioms įgyvendinti Darbotvarkę 21, taip pat informaciją, ataskaitas bei kitus duomenis, parengtus JT sistemoje.

D) GENERALINIS SEKRETORIUS

38.15 Lemiamą reikšmę turi Generalinio Sekretoriaus vadovaujantis vaidmuo, kadangi jis/ji koordinuoja visas JT sistemos institucijas ir nulemia Konferencijos sprendimų ir Darbotvarkės 21 įgyvendinimo sėkmę.

E) AUKŠČIAUSIOJO LYGIO AGENTŪRŲ KOORDINAVIMO PRIEMONĖS

38.16 Remiantis tarptautinės bendruomenės veikla, integruojančia aplinkosaugą ir plėtrą, Darbotvarkėje 21 turi būti numatytos svarbiausios JT sistemos veiklos koordinavimo nuostatos. Užtikrinant JT sistemos dalyvavimo Konferencijos priemonių įgyvendinimo efektyvią kontrolę, koordinavimą ir priežiūrą, būtina numatyti koordinavimo metodus, tiesiogiai vadovaujamus Generalinio Sekretoriaus. 38.17 Ši užduotis turėtų būti pavesta Koordinavimo administraciniam komitetui (ACC), kuriam vadovauja Generalinis Sekretorius. Šis Komitetas palaiko labai svarbų ryšį tarp daugiašalių finansinių institucijų ir kitų JT agentūrų aukščiausiu administravimo lygiu. Generalinis Sekretorius turi palaikyti šio Komiteto veiklą. Tikimasi, kad visi JT agentūrų ir institucijų vadovai bendradarbiaus su Generaliniu Sekretoriumi, stengdamiesi padaryti Komiteto veiklą efektyvią ir prioritetinę užtikrinant sėkmingą Darbotvarkės 21 įgyvendinimą. Komitetas turi apsvarstyti specialios koordinavimo grupės, pakomitečio ar subalansuotos plėtros valdybos įkūrimo klausimą, atsižvelgiant į Pareigūnų aplinkosaugos klausimams grupės (DOEM) ir Tarptautinių plėtros institucijų aplinkos komiteto (CIDIE) patirtį, taip pat JT Aplinkos programos (UNEP) ir JT Plėtros programos (UNDP) atitinkamą vaidmenį. Jo ataskaitos turi būti pateiktos atitinkamiems tarpyvyriausybiniams organams.

F) AUKŠČIAUSIOJO LYGIO KONSULTACIJŲ CENTRAS

38.18 Tarpyvyriausybiniams institucijoms, Generaliniam Sekretoriui ir JT sistemai taip pat gali būti naudingas aukščiausiojo lygio konsultacijų centras, į kurį įeitų kompetentingi asmenys, išmanantys apie aplinką ir plėtrą, skiriami Generalinio Sekretoriaus. Generalinis Sekretorius turi pateikti atitinkamas rekomendacijas Generalinės Asamblėjos keturiasdešimt septintajai sesijai.

G) SEKRETORIATO PAGALBINĖS STRUKTŪROS

38.19 Kvalifikuotos ir kompetentingos JT Sekretoriato struktūros, pasinaudodamos, *inter alia*, patirtimi, įgyta rengiant Konferenciją, yra labai svarbios Konferencijos priemonių ir Darbotvarkės 21 įgyvendinimui. Sekretoriato pagalbinių struktūrų turi teikti paramą tarpyvyriausybiniams ir tarpžinybinėms koordinavimo sistemoms. Konkretūs organizacijos sprendimai tenka Generaliniam Sekretoriui, kaip vyriausiajam Organizacijos administratoriui, kuris turi atsiskaityti už lėšas, taip pat už personalo išlaikymą, siekiant palaikyti reikiamą lyčių proporcingumą, kaip numatyta JT

Chartijos 8 straipsnyje, taip pat atsižvelgti į būtinybę kuo geriau panaudoti žmonių darbo išteklius, atitinkamai pertvarkant JT Sekretoriatą.

H) JUNGTTINIŲ TAUTŲ SISTEMOS INSTITUCIJOS, PROGRAMOS IR ORGANIZACIJOS

38.20 Diegiant Konferencijos numatytas priemones, ypač įgyvendinant Darbotvarkę 21, atitinkamos JT institucijos, programos ir organizacijos turės atlikti svarbų vaidmenį atitinkamai jų kompetencijai ir įgaliojimams, remdamos ir palaikydamos šalių pastangas. Šios veiklos koordinavimas ir abipusė sąveika, skatinanti aplinkosaugos ir plėtros integraciją, gali būti realizuojama šalims deleguojant savo atstovus į įvairias valdymo institucijas.

1) JUNGTTINIŲ TAUTŲ APLINKOSAUGOS PROGRAMA

38.21 Įgyvendinant Konferencijos numatytas priemones, būtina stiprinti JT Aplinkosaugos programos (UNEP) ir jos Valdymo tarybos vaidmenį. Valdymo taryba, pagal savo įgaliojimus, apibrėš politikos gaires ir koordinuos aplinkos srities veiklą, atsižvelgdama į plėtros perspektyvas.

38.22 JT Aplinkosaugos programoje (UNEP) turi būti skirta daug dėmesio šioms prioritetinėms sritims:

- (a) jos įtakos didinimas, aktyvinant ir remiant aplinkosaugos veiklą ir klausimus per JT sistemą;
- (b) tarptautinio bendradarbiavimo aplinkosaugos srityje rėmimas ir rekomendacijų dėl politikos teikimas;
- (c) tokių priemonių kaip gamtos išteklių apskaita ir aplinkosaugos ekonomika rengimas ir palaikymas;
- (d) aplinkosaugos kontrolė ir vertinimas, aktyvinant JT sistemos agentūrų, dirbančių EARTHWATCH programos srityje, dalyvavimas ir ryšių su privačioms mokslo struktūromis ir nevalstybiniais tyrimų institutais išplėtimą; išankstinio perspėjimo funkcijų stiprinimą ir diegimą;
- (e) mokslinių tyrimų koordinavimas ir rėmimas, stengiantis juos panaudoti darant sprendimus;
- (f) aplinkos informacijos ir duomenų sklaida vyriausybėms ir JT sistemos institucijoms, programoms ir organizacijoms;
- (g) visuomenės išprusimo skatinimas ir veiklos organizavimas aplinkosaugos srityje, bendradarbiaujant su visuomene, nevyriausybinėmis organizacijomis ir tarpvyriausybinėmis institucijomis;
- (h) tarptautinių teisės aktų aplinkosaugos srityje tolesnis kūrimas, ypač konvencijų ir direktyvų, jų įgyvendinimo rėmimas ir koordinavimas, būtinas daugėjant tarptautinių teisinių sutarčių, *inter alia*, konvencijų sekretoriatų veikla,

siekiant efektyviausiai panaudoti išteklius, taip pat bendrų sekretoriatų kūrimas ateityje;

(i) poveikio aplinkai vertinimų kuo platesnis naudojimas, taip pat veikla, vykdoma prižiūrint JT sistemos specializuotoms agentūroms, taikoma visiems svarbiems ekonominės plėtros projektams bei veiklai;

(j) skatinimas pasikeitimo informacija apie aplinkosaugos požiūriu tinkamas technologijas, taip pat teisinius aspektus ir mokymo organizavimą;

(k) subregioninio ir regioninio bendradarbiavimo rėmimas ir parama atitinkamoms aplinkosaugos iniciatyvoms bei programoms, kreipiant dėmesį į regionines priemones aplinkosaugos srityje, kurios bus įgyvendinamos po konferencijos, ir jų koordinavimą;

(l) konsultacijų techniniais, teisiniais ir institucijų klausimais teikimas vyriausybėms, joms paprašius, stengiantis sukurti ir stiprinti jų teisinę bei įstatyminę bazę ir institucijų sistemą, išnaudojant bendradarbiavimo galimybes su JT Plėtros programa, skatinančia šalių potencialo kūrimą;

(m) parama vyriausybėms, joms paprašius, ir plėtros agentūroms bei institucijoms, integruojant aplinkosaugos aspektus į jų plėtros politiką ir programas, teikiant konsultacijas aplinkosaugos techniniais ir strateginiais klausimais, rengiant programas ir jas įgyvendinant;

(n) įvertinimo ir pagalbos numatymas ištikus stichinėms nelaimėms.

38.23 Stengdamasi įvykdyti visas šias funkcijas, dalyvaudama šioje aplinkosaugos veikloje kaip pagrindinė JT sistemos organizacija ir atsižvelgdama į aplinkos klausimų plėtros aspektus, JT Aplinkosaugos programa (UNEP) turės įgyti daugiau kompetencijos ir finansų išteklių, aktyviau bendradarbiauti su plėtros institucijomis ir atitinkamomis JT sistemos organizacijomis. JT Aplinkosaugos programos (UNEP) regioniniai biurai turi būti stiprinami, tačiau ne būstinės Nairobyje sąskaita, ir JT Aplinkosaugos programoje (UNEP) turi būti numatyti veiksmai, aktyvinantys jos ryšius su JT Plėtros programa (UNDP) ir Pasaulio banku.

2) JUNGTTINIŲ TAUTŲ PLĖTROS PROGRAMA

38.24 JT Plėtros programa (UNDP), kaip ir JT Aplinkosaugos programa (UNEP), atlieka svarbų vaidmenį įgyvendinant JT Aplinkosaugos ir plėtros konferencijos sprendimus. Remdamasi savo atstovybėmis ji vienys JT sistemos sutelktas pastangas įgyvendinti Darbotvarkės 21 siekius šalyse, regionuose, tarpregioninių ir pasauliniu mastu, pasinaudodama šioje veikloje dalyvaujančių specializuotų JT agentūrų ir kitų organizacijų kompetencija. Reikia stiprinti JT Plėtros programų įgaliotų koordinatorių vaidmenį, siekiant užtikrinti JT veiklos koordinavimą atstovaujamosiose šalyse.

38.25 Jos vaidmuo:

- (a) būti svarbiausia agentūra, sutelkiančia JT sistemos pastangas skatinti šalių ir regionų potencialo kūrimą, vietinių pajėgumų ugdymą;
- (b) vyriausybių vardu mobilizuoti pagalbą teikiančių šalių išteklius, skirtus atitinkamų šalių potencialo kūrimui ir panaudojant JT Plėtros programos pagalbą teikiančių šalių apskritojo stalo priemones;
- (c) tobulinti savo programas, remiančias Konferencijos nutarimų įgyvendinimą, neribojant penktojo programos etapo;
- (d) padėti šalims, pageidaujančioms paramos, sukurti ir stiprinti nacionalinius koordinavimo svertus ir sistemą, susijusią su Konferencijos nutarimų įgyvendinimu;
- (e) padėti šalims, pageidaujančioms paramos, koordinuoti vidinių finansų išteklių mobilizavimą;
- (f) remti ir stiprinti paramą gaunančių šalių moterų, jaunimo ir kitų svarbių visuomenės grupių vaidmenį ir aktyvinti jų dalyvavimą įgyvendinant Darbotvarkę 21.

3) JUNGTTINIŲ TAUTŲ PREKYBOS IR PLĖTROS KONFERENCIJA

38.26 JT Prekybos ir plėtros konferencija turi atlikti svarbų vaidmenį, įgyvendinant Darbotvarkę 21, kaip numatyta jos aštuntojoje sesijoje, atsižvelgiant į ryšių tarp plėtros, tarptautinės prekybos ir aplinkos svarbą, atitinkamai jos įgaliojimams subalansuotos plėtros srityje.

4) JUNGTTINIŲ TAUTŲ SUDANO-SAHELIO BIURAS

38.27 JT Sudano-Sahelio biuro (UNSO) vaidmuo, papildžius pagal galimybes išteklius, veikdamas pagal JT Plėtros programą (UNDP) ir remiamas JT Aplinkosaugos programos (UNEP), turi būti stiprinamas, kad jis galėtų teikti konsultacijas ir efektyviai dalyvauti Darbotvarkės 21 įgyvendinimo veikloje, padedant įveikti sausras ir dykumų atsiradimo padarinius ir tvarkyti žemės išteklius. Šioje srityje įgyta patirtimi turi pasinaudoti visos šalys, ypač Afrikoje, susiduriančios su sausrų ir dykumų problemomis, ypač atkreipiant dėmesį į šalis, kuriose šios problemos yra aktualiausios arba kurios yra mažiausiai išvystytos šalys.

5) JUNGTTINIŲ TAUTŲ SISTEMOS SPECIALIZUOTOS AGENTŪROS, ORGANIZACIJOS IR KITOS ATITINKAMOS TARPVYRIAUSYBINĖS ORGANIZACIJOS

38.28 JT sistemos specializuotos agentūros, organizacijos ir kitos atitinkamos tarpvyriausybines organizacijos savo

atitinkamų sričių kompetencijos ribose atlieka svarbų vaidmenį, įgyvendinant Darbotvarkės 21 punktus ir Konferencijos sprendimus. Jų vadovaujančios institucijos gali apsvarstyti veiklos ir programų stiprinimo bei papildymo būdus, remdamosi Darbotvarkės 21 gairėmis, ypač subalansuotą plėtrą remiančius projektus. Be to, jos gali tartis drauge su pagalbą teikiančiomis šalimis ir finansinėmis institucijomis dėl projekto įgyvendinimo priemonių, reikalaujančių papildomų išteklių.

I) REGIONINIS IR SUBREGIONINIS BENDRADARBIAVIMAS IR VEIKLA

38.29 Regioninis ir subregioninis bendradarbiavimas atlieka svarbų vaidmenį įgyvendinant Konferencijos nutarimus. Regioninės komisijos, regioniniai plėtros bankai bei regioninės ekonominio ir techninio bendradarbiavimo organizacijos pagal joms suteiktus įgaliojimus gali pasitarnauti tokiu būdu:

- (a) remti regioninio ir subregioninio potencialo kūrimą;
- (b) remti aplinkosaugos klausimų integravimą į regioninės ir subregioninės plėtros politiką;
- (c) remti regioninį ir subregioninį bendradarbiavimą, jei reikia, aptariant subalansuotos plėtros klausimus, išeinančius už vienos šalies ribų.

38.30 Regioninės komisijos turi pagal aplinkybes atlikti vadovaujantį koordinatoriaus vaidmenį regioninėje ir subregioninėje veikloje, kurią vykdo JT atskirų sričių ir kitos organizacijos, bei remti šalis, siekiančias subalansuotos plėtros įgyvendinimo. JT sistemos komisijos ir regioninės programos, taip pat kitos regioninės organizacijos turi atsižvelgti į būtinybę koreguoti veiklą, jeigu reikia, pagal Darbotvarkės 21 gaires.

38.31 Regioninės komisijos ir kitos atitinkamos organizacijos, regioniniai plėtros bankai, nevyriausybines organizacijos ir kitos institucijos turi bendradarbiauti regiono mastu. JT Aplinkosaugos programa (UENP) ir JT Plėtros programa (UNDP) drauge su regioninėmis komisijomis turi atlikti lemiamą vaidmenį, ypač teikiant būtiną pagalbą ir sukuriant bei stiprinant dalyvaujančių šalių nacionalinį potencialą.

38.32 JT Aplinkos programa (UENP) ir JT Plėtros programa (UNDP) turi glaudžiau bendradarbiauti su kitomis atitinkamomis institucijomis įgyvendinant projektus, kurių tikslas yra sustabdyti aplinkos būklės blogėjimą arba jos poveikį ir remti aplinkosaugos planavimo ir subalansuotos plėtros vadybos programas regiono mastu.

38.33 Regioninės tarpvyriausybines techninės ir ekonominės organizacijos turi atlikti svarbų vaidmenį, padėdamos vyriausybėms koordinuoti regioninės reikšmės aplinkosaugos klausimų sprendimą.

38.34 Regioninės ir subregioninės organizacijos turi atlikti

svarbų vaidmenį, įgyvendinant Darbotvarkėje 21 numatytą kovą su sausra ir dykumų atsiradimu. JT Aplinkos programa (UENP) ir JT Plėtros programa (UNDP) ir JT Sudano-Sahelio biuras (UNSO) turi padėti šioms organizacijoms ir bendradarbiauti su jomis.

38.35 Bendradarbiavimas tarp regioninių bei subregioninių organizacijų ir atitinkamų JT sistemos organizacijų turi būti skatinamas, jeigu būtina, ir kitose srityse.

J) VALSTYBIŲ VEIKLA ĮGYVENDINANT PROGRAMĄ

38.36 Valstybės turi atlikti svarbų vaidmenį, įgyvendindamos Konferencijos nutarimus ir Darbotvarkę 21. Visos šalys turi dėti pastangas vykdyti šiuos uždavinius, laikytis integracijos principo ir užtikrinti, kad aplinkosaugos ir plėtros klausimai būtų sprendžiami kompetentingai.

38.37 Šalių politikos sprendimai ir veikla turi būti nukreipta Darbotvarkės 21 įgyvendinimui, jas, šalių prašymu, turi remti JT organizacijos.

38.38 Be to, valstybės turi apsvarstyti ir paruošti nacionalines ataskaitas ir JT sistemos organizacijos, šalių prašymu, turi padėti joms, ypač besivystančioms šalims. Šalys taip pat galėtų apsvarstyti klausimą dėl Darbotvarkės 21 įgyvendinimo nacionalinio veiksmų plano.

38.39 Veikiančios pagalbos organizacijų bendros grupės, konsultacinės grupės ir apskritieji stalai turi dėti daugiau pastangų, integruodami aplinkosaugos klausimus ir plėtros uždavinius į jų pagalbos plėtrai strategiją, turi apsvarstyti klausimą dėl pertvarkymo ir reorganizavimo priemonių, kurios skatins šį procesą ir geriau rems pastangas integruoti aplinkosaugą ir plėtrą.

38.40 Valstybėms siūloma apsvarstyti klausimą dėl nacionalinio koordinavimo padalinio, atsakingo už Darbotvarkės 21 įgyvendinimą, įkūrimo. Šis padalinys, kuriam būtų naudinga nevyriausybinių organizacijų patirtis, teiktų atitinkamą informaciją Jungtinėms Tautoms.

K) JUNGTINIŲ TAUTŲ INSTITUCIJŲ IR FINANSINIŲ ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS

38.41 Sėkmė priklausys nuo veiklos ir finansinės paramos efektyvios sąveikos, kurią galima užtikrinti glaudžiai ir efektyviai bendradarbiaujant JT institucijoms ir daugiašalėms finansinėms organizacijoms. Generalinis

Sekretorius ir JT programų bei organizacijų vadovai, daugiašalės finansinės organizacijos yra atsakingos už tokio bendradarbiavimo plėtojimą ne tik koordinuojant JT aukščiausiu lygiu (Koordinavimo administracinis komitetas), bet ir koordinuojant regiono ir šalies mastu. Daugiašalių finansinių reguliavimo institucijų atstovai, taip pat IFAD, turi glaudžiai bendradarbiauti su tarpvyriausybėmis institucijomis, atsakingomis už Darbotvarkės 21 įgyvendinimą.

L) NEVYRIAUSYBINĖS ORGANIZACIJOS

38.42 Nevyriausybines organizacijos ir didžiausios visuomenės grupės yra svarbūs partneriai, įgyvendinant Darbotvarkę 21. Atitinkamoms nevyriausybiniams organizacijoms, tarp jų mokslinėms grupėms, privačiam sektoriui ir moterų grupėms, turi būti suteiktos galimybės dalyvauti ir užmegzti ryšius su JT sistema. Reikia teikti pagalbą besivystančių šalių nevyriausybiniams organizacijoms ir jų sukurtam tinklui.

38.43 JT sistema, taip pat tarptautinės finansinės plėtros agentūros, visos tarpvyriausybines organizacijos ir forumai, pasikonsultavę su nevyriausybiniams organizacijomis, turi įgyvendinti šias priemones:

(a) numatyti aiškias ir efektyvias priemones, užtikrinančias nevyriausybinių organizacijų, taip pat didžiausių visuomenės grupių dalyvavimą nagrinėjant ir vertinant Darbotvarkės 21 įgyvendinimo pažangą visais lygiais, ir skatinti jų indėlį;

(b) atsižvelgti į nevyriausybinių organizacijų apžvalgos ir vertinimo rezultatus, pateiktus Generalinio Sekretoriaus ataskaitose Generalinei Asamblėjai ir visoms JT agentūroms ir tarpvyriausybiniams organizacijoms, forumams apie Darbotvarkės 21 įgyvendinimą remiantis apžvalgomis.

38.44 Turi būti numatytos procedūros, taikytinos nevyriausybinių organizacijų, taip pat didesnių visuomenės grupių vaidmeniui išplėsti pagal Konferencijos procedūrų numatytą akreditaciją. Tokioms organizacijoms turi būti numatytos galimybės susipažinti su JT ataskaitomis ir kita atitinkama informacija. Generalinė Asamblėja nedelsdama turi išnagrinėti būdus, kaip skatinti nevyriausybinių organizacijų dalyvavimą JT sistemos veikloje, susijusioje su Konferencijos nutarimų įgyvendinimo procesais.

38.45 Konferencija atkreipia dėmesį į Darbotvarkės 21 įgyvendinimo kitų institucijų iniciatyvas, tokias kaip pasiūlymą įkurti nevyriausybines Žemės tarybą ir pasiūlymą paskirti ateities kartų sergėtoją, taip pat - į savivaldybių ir verslo sektoriaus kitas iniciatyvas.

VEIKLOS PAGRINDAI

39.1 Pasaulinių, daugiašalių ir dvišalių sutarčių sudarymo procese reikia atsižvelgti į šiuos labai svarbius aspektus:

- (a) tobulinti tarptautinius teisės aktus dėl subalansuotos plėtos, atsižvelgiant į pusiausvyrą tarp aplinkosaugos ir plėtos problemų;
- (b) išsiaiškinti ir stiprinti ryšius tarp galiojančių tarptautinių teisės aktų arba sutarčių aplinkos srityje ir atitinkamų sutarčių bei teisinių aktų socialinėje ir ekonominėje srityje, atsižvelgiant į besivystančių šalių konkrečius poreikius;
- (c) pasauliniu mastu labai svarbu visoms šalims, taip pat ir besivystančioms, dalyvauti sudarant tarptautinės teisės sutartis, susijusias su subalansuota plėtra. Daugelis galiojančių tarptautinės teisės aktų ir sutarčių buvo parengta, nepakankamai dalyvaujant besivystančioms šalims, todėl gali tekti juos peržiūrėti, kad jie atspindėtų besivystančių šalių problemų sprendimus ir interesus ir kad būtų užtikrinamas tokių teisės aktų ir sutarčių subalansuotas valdymas;
- (d) besivystančioms šalims turi būti teikiama techninė pagalba, kuriant nacionalinius aplinkos įstatymus;
- (e) numatomuose pažangios plėtos projektuose ir kodifikuojant subalansuotos plėtos tarptautinės teisės aktus, turi būti atsižvelgta į Tarptautinės teisės komisijos vykdomą darbą;
- (f) derybos dėl pažangios plėtos ir subalansuotos plėtos tarptautinės teisės aktų kodifikavimo turi vykti pagal visuotines nuostatas ir atsižvelgiant į įvairių regionų konkrečias sąlygas.

SIEKIAI

39.2 Tarptautinių aplinkos teisės aktų peržiūros ir plėtos tikslas yra įvertinti ir palaikyti teisės aktų efektyvumą ir remti aplinkos bei plėtos politiką efektyviomis tarptautinėmis

sutartimis arba kitais teisės aktais, atsižvelgiant į visuotines nuostatas bei šalių konkrečias sąlygas.

39.3 Svarbiausi siekiai yra šie:

- (a) išsiaiškinti ir nagrinėti sunkumus, dėl kurių šalys, ypač besivystančios, negali dalyvauti arba tinkamai įgyvendinti tarptautinių sutarčių ar kitų teisės aktų ir, jei reikia, aptarti juos ir papildyti, stengiantis integruoti aplinkos ir plėtos problemų sprendimus bei sukurti tvirtą pagrindą šių sutarčių ir teisės aktų įgyvendinimui;
- (b) numatyti subalansuotai plėtrai būtinų teisės aktų prioritetus pasaulio, regiono ir subregiono mastu, atsižvelgiant į tarptautinės teisės veikimą šioje srityje, ypač į aplinkosaugos ir plėtos problemų integravimą;
- (c) palaikyti visų suinteresuotų šalių, ypač besivystančių, aktyvų dalyvavimą derybose, įgyvendinimo, apžvalgų ir valdymo procese, šiam tikslui panaudojant techninę ir finansinę pagalbą bei kitas priemones, taip pat vykdyti įvairius prisiimtus įsipareigojimus;
- (d) remti aplinkos apsaugos tarptautinius standartus, kuriais atsižvelgiama į šalių skirtingas sąlygas ir potencialą, pasitelkiant visuotinai aptartas arba daugiašales sutartis ir dokumentus. Valstybės pripažįsta, kad aplinkosaugos politikoje turi būti nagrinėjamos pagrindinės aplinkos būklės blogėjimo priežastys, tokiu būdu užkertant kelią prieštaravimams tarp aplinkos apsaugos priemonių ir prekybos. Prekybos politikos priemonės, taikomos aplinkos apsaugos tikslais, neturi tapti susitarimo ar nepagrįsto diskriminavimo priemone ir tarptautinės prekybos slaptu ribojimu. Reikia vengti vienašališkų veiksmų, kuriais aplinkosaugos klausimai sprendžiami už importuojančios šalies jurisdikcijos ribų. Aplinkosaugos priemonės, kuriomis sprendžiamos tarptautinės aplinkos problemos, kiek įmanoma, turi būti pagrįstos tarptautiniu sutarimu. Šalies priemonės, kuriomis stengiamasi įgyvendinti konkrečius aplinkosaugos siekius toje šalyje, gali tekti pasitelkti prekybos priemones, kad darbas būtų vykdomas efektyviau. Jeigu prekybos politikos priemonės yra būtinos aplinkos politikos įgyvendinimui, reikia laikytis tam tikrų principų ir taisyklių.

Šių principų nuostatos, *inter alia*, yra tokios: nediskriminavimas, pasirinktas prekybos būdas turi būti toks, kad kiek įmanoma mažiau ribojant prekybą būtų įgyvendinami numatyti siekiai; užtikrinti skaidrumą, taikant prekybos priemonės aplinkosaugoje, ir išsamiai informuoti apie šalies taikomas normas, apsvaistyti besivystančių šalių konkrečias sąlygas ir plėtrą, joms pradendant įgyvendinti tarptautinius aplinkosaugos siekius;

(e) efektyviai ir neatidėliojant remtis įpareigojančiais teisės aktais ir remti suinteresuotų šalių pastangas peržvelgti arba papildyti sutartis bei dokumentus, atsižvelgiant į visų suinteresuotų šalių, ypač besivystančių, poreikius ir problemas;

(f) tobulinti sutarčių ir teisės aktų įgyvendinimą, valdymo institucijų, svertų ir priemonių efektyvumą;

(g) nustatyti esamus ar galimus neatitikimus, ypač tarp aplinkos ir socialinių ekonominių sutarčių ar dokumentų ir užtikrinti, kad šiose sutartyse ir dokumentuose nebūtų prieštaravimų. Neatitikimų klausimas turi būti išspręstas;

(h) išnagrinėti ir apsvaistyti klausimą dėl priemonių sustiprinimo, *inter alia*, Jungtinių Tautų sistemoje, siekiant išvengti ir išspręsti tarptautinius ginčus subalansuotos plėtos srityje, jeigu įmanoma, ir suinteresuotos šalys gali susitarti, atsižvelgiant į galiojančius dvišalius ir daugiašalius susitarimus, sprendžiant tokius ginčus.

VEIKLA

39.4 Įgyvendinimo veiklą ir priemones reikia apsvaistyti aukščiau apibūdintų veiklos pagrindų ir siekių aspektu, nevaržant nė vienos valstybės teisių teikti šiuo klausimu pasiūlymus Generalinei Asamblėjai. Šie pasiūlymai gali būti pateikti kaip atskira subalansuotos plėtos medžiaga.

A) SUBALANSUOTOS PLĖTROS TARPTAUTINĖS TEISĖS APŽVALGA, ĮVERTINIMAS IR VEIKLOS SRITIS

39.5 Efektyviai dalyvaujant visoms suinteresuotoms šalims, turi būti periodiškai apžvelgiami ir įvertinami pasiekti rezultatai ir galiojančių sutarčių ar dokumentų efektyvumas, taip pat būsimų subalansuotos plėtos įstatymų prioritetai. Į šią veiklą taip pat gali įeiti valstybių bendrų teisių ir įsipareigojimų subalansuotos plėtos srityje vykdymo pagrįstumas, kaip numatyta Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje 44/228. Atskirais atvejais reikia atkreipti dėmesį į galimybę atsižvelgti į kintančias sąlygas, vykdam išipareigojimus ir palaipsniui taikant teisės aktus. Ši užduotis gali būti vykdoma pagal ankstesnę JT Aplinkosaugos programos patirtį - vyriausybių paskirti teisės ekspertai gali reguliariai rinktis (terminai gali būti numatyti vėliau) aptarti

platesnę aplinkosaugos ir plėtos perspektyvą.

39.6 Reikia apsvaistyti tarptautinę teisę atitinkančias priemones, taikytinas ginkluotų konfliktų ir didelio masto aplinkos pažeidimų atvejais, nepateisinamais tarptautinės teisės požiūriu. Tokiems klausimams apsvaistyti Generalinė Asamblėja ir jos Šeštasis komitetas yra šiam tikslui tinkamas forumas. Reikia atsižvelgti į tarptautinio Raudonojo kryžiaus komiteto kompetenciją ir vaidmenį.

39.7 Siekiant užtikrinti saugų ir aplinkosaugos požiūriu patikimą branduolinės energijos vartojimą bei sustiprinti tarptautinį bendradarbiavimą šioje srityje, reikia dėti pastangas užbaigti vykstančias derybas dėl branduolinės energetikos konvencijos Tarptautinės branduolinės energetikos agentūros darbotvarkėje.

B) ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

39.8 Tarptautinių sutarčių šalys turi apsvaistyti procedūras ir priemones, kurios įgalintų apžvelgti ir efektyviai įgyvendinti šias sutartis. Šiam tikslui valstybės, *inter alia*, turėtų:

(a) sukurti veiksmingą ir praktišką atsiskaitomybės sistemą, taikytiną tarptautinių teisės dokumentų įgyvendinimo efektyvumui skatinti;

(b) apsvaistyti, kokiais būdais atitinkamos institucijos, pavyzdžiui JT Aplinkosaugos programa (UNEP), galėtų prisidėti prie tokių priemonių tolesnės raidos.

C) EFEKTYVUS DALYVAVIMAS RENGIANT IR PRIIMANT TARPTAUTINIUS TEISĖS AKTUS

39.9 Šioje veikloje ir kitoje, kuri gali būti laikoma tikslinga ateityje, remiantis aukščiau pateiktais veiklos pagrindais bei siekiais, turi būti užtikrintas visų šalių aktyvus bendradarbiavimas, ypač besivystančių šalių, pasitelkiant techninę ir finansinę pagalbą. Besivystančioms šalims reikia ne tik suteikti pagalbą sudarant tarptautines sutartis ar kitus teisės dokumentus, bet ir sudaryti galimybes veiksmingai dalyvauti derybose dėl naujų arba aptariamų sutarčių ar kitų teisės aktų ir tarptautinėje veikloje, susijusioje su šiomis sutartimis arba teisės aktais. Reikia teikti pagalbą plėtojant tarptautinės teisės žinias, ypač subalansuotos plėtos srityje, ir užtikrinant galimybę pasinaudoti informacija ir mokslo bei technikos žiniomis.

D) GINČAI SUBALANSUOTOS PLĖTROS SRITYJE

39.10 Stengiantis išvengti ginčų ir juos išspręsti, valstybės turi toliau nagrinėti ir aptarti būdus, kaip būtų galima parengti išsamesnę ir efektyvesnę metodiką, atsižvelgiant, be kita ko, į patirtį vykdam dabar galiojančias tarptautines sutartis bei

kitus teisės aktus ir veikiant dabartinėms institucijoms, numatant modelius, padedančius išvengti ginčų ir išspręsti juos. Tokie būdai galėtų būti numatytos priemonės ir procedūros keičiantis duomenimis ir informacija, pranešimai ir konsultacijos dėl padėties, kurioje gali kilti ginčai su kitomis valstybėmis subalansuotos plėtros srityje, efektyvioms taikaus ginčo išsprendimo priemonėms pagal JT Chartiją, jeigu būtina, naudojantis Tarptautinio teismo pagalba, ir įtraukiant juos į sutartis, susijusias su subalansuota plėtra.

40

Informacija, reikalinga sprendimams priimti

ĮVADAS

40.1 Subalansuotoje plėtroje visi yra informacijos plačiaja prasme vartotojai ir teikėjai. Į šią sąvoką įeina duomenys, informacija, tinkamai sugrupuota patirtis ir žinios. Informacija yra būtina visais lygiais, nuo aukštesniojo rango valstybės ir tarptautinio lygio pareigūnų iki plačių visuomenės sluoksnių ir individų. Žemiau pateikiamos dvi programos įgyvendinimo sritys, siekiant užtikrinti, kad sprendimai būtų paremti patikima informacija:

- (a) duomenų spragų sumažinimas;
- (b) informacijos prieinamumo gerinimas.

PROGRAMOS SRITYS

A) DUOMENŲ SPRAGŲ MAŽINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

40.2 Nors duomenų turima daug, Darbotvarkės 21 įvairiuose skyriuose nurodyta, kad vietiniu, apskričių, šalių ir tarptautiniu mastu reikia sukaupti daugiau įvairaus pobūdžio duomenų, suteikiančių informacijos apie planetos ekosistemų būklę ir raidos kryptis, gamtos išteklius, taršą ir socialinius bei ekonominius pokyčius. Didėja skirtumas tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių tokiose srityse kaip duomenų prieinamumas, jų kokybė, išsamumas, standartizavimas ir galimybė pasinaudoti duomenimis, ir šis skirtumas atsiliepia šalių kompetencijai priimti pagrįstus sprendimus dėl aplinkos ir plėtros.

40.3 Apskritai trūksta pajėgumų surengti ir apdoroti duomenis, transformuoti juos į naudingą informaciją ir skleisti, ypač besivystančiose šalyse, taip pat ir tarptautiniu mastu. Reikia geriau koordinuoti aplinkos, demografinius, socialinius ir plėtros duomenis bei informacinę veiklą.

40.4 Plačiai vartojami rodikliai, tokie kaip bendras nacionalinis produktas (BNP) ir išteklių arba taršos srautų matai, nėra pakankamai išsamūs, kad būtų galima jais pasikliauti. Įvairių sričių aplinkos, demografinių, socialinių ir plėtros parametrų įvertinimo būdai nėra pakankamai tobuli arba nėra taikomi. Subalansuotos plėtros rodikliai turi būti tobulinami, kad jais būtų galima remtis visais lygiais priimant sprendimus ir kad jie prisidėtų prie integruotos aplinkos ir plėtros sistemų pusiausvyros palaikymo.

SIEKIAI

40.5 Svarbūs siekiai yra šie:

- (a) tobulinti duomenų rinkimą ir vertinimą su mažiausiomis sąnaudomis, tiksliau identifikuojant valstybinės ir privačios sferos vartotojus, jų informacijos reikmes vietiniu, apskričių, šalių ir tarptautiniu mastu;
- (b) stiprinti vietinį, apskričių, šalių ir tarptautinį potencialą kaupti ir remtis įvairiapuse informacija priimant sprendimus ir skatinti pajėgumus kaupti ir analizuoti duomenis bei informaciją, naudotiną priimant sprendimus, ypač besivystančiose šalyse;
- (c) plėtoti arba stiprinti vietines, apskričių, šalių arba tarptautines priemones, užtikrinančias, kad subalansuotos plėtros planavimui visuose sektoriuose bus panaudojama savalaikė, patikima ir naudinga informacija;
- (d) sudaryti sąlygas pasinaudoti informacija prieinama forma ir tinkamu laiku.

VEIKLA

A) SUBALANSUOTOS PLĖTROS RODIKLIŲ PARENGIMAS

40.6 Šalys ir tarptautinės vyriausybės bei nevyriausybės organizacijos turi parengti subalansuotos plėtros rodiklių koncepciją. Skatinant kai kurių šių rodiklių naudojimą vietinėse ataskaitose ir toliau - nacionalinėse ataskaitose, rodiklius turi parengti JT Sekretoriato Statistikos biuras, remdamasis didėjančia patirtimi šioje srityje.

B) REMTI SUBALANSUOTOS PLĖTROS RODIKLIŲ PANAUDOJIMĄ PASAULINIU MASTU

40.7 Atitinkamos JT sistemos institucijos ir organizacijos, bendradarbiaudamos su kitomis tarptautinėmis vyriausybėmis, tarpvyriausybėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis, turi naudotis tam tikrais subalansuotos plėtros rodikliais, bendrais su sritimis už šalies jurisdikcijos ribų (pavyzdžiui, neteritoriniai vandenys, viršutiniai atmosferos sluoksniai ir kosmosas). JT sistemos institucijos ir organizacijos, koordinuodamos veiklą su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, galėtų pateikti rekomendacijas dėl suderinto rodiklių parengimo nacionaliniu, regioniniu ir pasauliniu mastu, dėl šios rodiklių grupės įtraukimo į bendrąsias, reguliariai papildomas nauja informacija ir plačiai prieinamas ataskaitas bei duomenų bazes, dėl naudojimo tarptautiniu mastu, jie turėtų būti aptarti visose šalyse.

C) DUOMENŲ RINKIMO IR NAUDOJIMO TOBULINIMAS

40.8 Šalys ir tarptautinės organizacijos turi apžvelgti aplinkos, išteklių ir plėtros duomenų bazes pagal subalansuotos plėtros vadybos nacionalinius/visuotinius prioritetus. Jos turi nustatyti, kokios informacijos trūksta, ir organizuoti veiklą, kuri padėtų papildyti duomenų bazes. Reikia sustiprinti JT sistemos institucijų ir organizacijų bei susijusių tarptautinių organizacijų duomenų rinkimo veiklą, taip pat Pasaulio bei jo orų stebėjimą (*Earthwatch* ir *World Weather Watch*), ir ypač renkant duomenis apie miestų orą, gėluosius vandenis, žemės išteklius (miškus ir laikus), dykumų atsiradimą, kitas buveines, dirvožemio eroziją, biologinę įvairovę, neteritorinius vandenis ir viršutinius atmosferos sluoksnius. Šalys ir tarptautinės organizacijos turi naudoti pažangius duomenų rinkimo būdus, taip pat palydovines nuotolinio valdymo sistemas. Reikia plėtoti duomenų rinkimą ne tik apie plėtrą, tačiau ypatingas dėmesys turi būti skirtas tokioms sritims kaip demografiniai faktoriai,

urbanizacija, skurdas, sveikata, teisė naudoti išteklius, taip pat tam tikroms visuomenės grupėms - moterims, tenykščiams gyventojams, jaunimui, vaikams ir neigaliesiems - bei jų ryšiai su aplinka.

D) DUOMENŲ VERTINIMO IR ANALIZĖS METODŲ TOBULINIMAS

40.9 Atitinkamos tarptautinės organizacijos turi parengti praktines rekomendacijas dėl koordinuoto, suderinto duomenų rinkimo ir įvertinimo šalies ir tarptautiniu mastu. Nacionaliniai ir tarptautiniai duomenų ir informacijos centrai turi įsteigti nuolat veikiančias ir tikslias duomenų rinkimo sistemas ir naudotis geografinėmis informacijos sistemomis, ekspertizės sistemomis, modeliais ir kitais duomenų vertinimo ir analizės metodais. Šie etapai ypač reikalingi, nes ateityje reikės apdoroti didelį duomenų kiekį, gautą iš palydovų sistemų. Išsivysčiusios šalys ir tarptautinės organizacijos, taip pat privačios įstaigos turi bendradarbiauti, ypač su besivystančiomis šalimis, ir jų prašymu padėti įsigyti šias technologijas ir įgyti mokslo žinių.

E) IŠSAMIOS INFORMACIJOS SISTEMOS SUKŪRIMAS

40.10 Vyriausybės turi apsvarstyti būtinus šalies mastu institucinius pokyčius, kad būtų galima vykdyti aplinkos ir plėtros integraciją. Tarptautiniu mastu aplinkos vertinimo veikla turi būti stiprinama ir koordinuojama, stengiantis atsivėlgti į plėtros tendencijas.

F) TRADICINIŲ INFORMACIJOS ŠALTINIŲ POTENCIALO STIPRINIMAS

40.11 Šalys, bendradarbiaudamos su tarptautinėmis organizacijomis, turi sukurti metodus, kuriais naudojantis vietinėms bendruomenėms ir išteklių vartotojams būtų teikiama informacija ir mokslo žinios, kaip valdyti aplinką ir subalansuotai naudoti išteklius, panaudojant atitinkamas tradicines ir vietines žinias bei nuostatas. Tai ypač pasakytina apie kaimo ir miesto gyventojus bei vietines visuomenės, moterų ir jaunimo grupes.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

40.12 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti

sudarys apie 1,9 milijardo JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negražintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) INSTITUCINĖS PRIEMONĖS

40.13 Nacionaliniu ir tarptautiniu mastu institucijoms trūksta pajėgų integruoti aplinkosaugą ir plėtrą ir parengti atitinkamus rodiklius. Veikiančios institucijos ir programos, tokios kaip Pasaulinė aplinkos stebėjimo sistema (GEMS) ir Pasaulinė išteklių informacijos duomenų bazė (GRID), priklausančios JT Aplinkos programai (UNEP) ir įvairios *Earthwatch* sistemos grandys turės būti sustiprintos. Nors duomenų programas turi daug agentūrų, trūksta jų veiklos koordinavimo. Veikla, susijusi su JT sistemos agentūromis ir institucijomis, kurios tvarko duomenis, turi būti efektyviau koordinuojama, galbūt įsteigus panašią papildančią sistemą *Development Watch*, kurią drauge su veikiančia *Earthwatch* sistema turėtų koordinuoti atitinkamas JT biuras ir integruoti aplinkos ir plėtros klausimus.

C) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

40.14 Greitai kintant duomenų rinkimo ir informacijos technologijoms, technologijų perteikimo klausimu pasakytina, kad yra būtina parengti gaires ir metodus, įgalinančius kuo greičiau ir nuolat perteikti šias technologijas, ypač besivystančioms šalims, kaip numatyta 34 skyriuje (Aplinkosaugos požiūriu tinkamų technologijų perteikimas, bendradarbiavimas ir potencialo kūrimas), ir mokyti personalą, kaip jas panaudoti.

D) ŽMONIŲ DARBO IŠTEKLIŲ PLĖTRA

40.15 Būtina aktyvinti tarptautinį bendradarbiavimą visose srityse ir visais lygiais, ypač besivystančiose šalyse. Šioje mokymo programoje turi būti numatytas techninis mokymas tų, kurie dalyvauja duomenų rinkime, vertinime ir perdavime, taip pat tie, kurie priima sprendimus, turi būti mokomi, kaip pasinaudoti tokia informacija.

E) POTENCIALO KŪRIMAS

40.16 Visos šalys, ypač besivystančios, bendradarbiaudamos tarptautiniu mastu, turi ugdyti potencialą rinkti,

saugoti, organizuoti, vertinti ir efektyviau naudoti duomenis priimant sprendimus.

B) INFORMACIJOS PRIEINAMUMO GERINIMAS

VEIKLOS PAGRINDAI

40.17 Jau yra sukaupti duomenys ir informacija, kurie gali būti naudojami subalansuotos plėtros valdymui. Sunkus uždavinys yra rasti tinkamą informaciją reikiamu laiku ir pakankamai išsamia.

40.18 Šalyse informacija nėra tinkamai tvarkoma dėl finansų išteklių ir kvalifikuotų žmonių stygiaus, supratimo apie jos vertingumą stokos, neprieinamumo bei kitų aktualių problemų, ypač besivystančiose šalyse. Netgi ten, kur informacijos yra, ji nėra lengvai prieinama trūkstant technologijos, suteikiančios galimybes efektyviai ja pasinaudoti, arba dėl didelių išlaidų, ypač informacija, kurios šalis neturi ir kurią galima įsigyti komerciniais pagrindais.

SIEKIAI

40.19 Veikiantys nacionaliniai ir tarptautiniai informacijos apdorojimo ir pasikeitimo metodai, techninės pagalbos priemonės turi būti stiprinami, siekiant užtikrinti efektyvų ir tinkamą informacijos parengimą vietiniu, apskričių, šalies ir tarptautiniu mastu, atsižvelgiant į šalies savarankiškumą ir intelektualios nuosavybės teises.

4.20 Turi būti stiprinamos šalių pajėgos, taip pat ir vyriausybių, nevyriausybinių organizacijų bei privačių įstaigų pajėgumas tvarkyti bei perduoti informaciją, ypač besivystančiose šalyse.

40.21 Reikia užtikrinti dalyvavimą, ypač besivystančių šalių, tarptautinėse duomenų bei informacijos rinkimo, analizės ir naudojimo schemose, kurias įgyvendina JT sistemos institucijos ir organizacijos.

VEIKLA

A) INFORMACIJOS, REIKALINGOS SPRENDIMAMS PRIIMTI, RENGIMAS

40.22 Šalys ir tarptautinės organizacijos turi peržvelgti ir plėtoti informacijos sistemas bei paslaugas srityse, susijusiose su subalansuota plėtra, vietiniu, apskričių, šalių ir tarptautiniu mastu. Ypač reikia atkreipti dėmesį į turimos informacijos pateikimą tokiu būdu, kuris būtų tinkamiausias priimant sprendimus ir labiausiai tiktų tikslinėms vartotojų grupėms. Turi būti tobulinami arba kuriami metodai

moksliniams ir socialiniams-ekonominiams vertinimo duomenims sutvarkyti taip, kad jie būtų tinkami naudoti planavimui arba visuomenės informavimui. Turi būti naudojami elektroninis ir neelektroninis variantai.

B) INFORMACIJOS TVARKYMO STANDARTŲ IR METODŲ SUKŪRIMAS

40.23 Vyriausybės turi palaikyti vyriausybines ir nevyriausybines organizacijas, rengiančias metodus, kurie naudojami efektyviam ir darniam pasikeitimui informacija vietiniu, šalies, apskrities ir tarptautiniu mastu, taip pat duomenų apžvalgai ir apdorojimui, parengtos informacijos sklaidai ir perdavimui.

C) INFORMACIJOS DOKUMENTŲ PARENGIMAS

40.24 JT sistemos institucijos ir organizacijos, taip pat kitos vyriausybės ir nevyriausybės organizacijos turi parengti informacijos dokumentus ir pasidalyti informacija apie informacijos šaltinius atitinkamose organizacijose. Veikiančios programos, tokios kaip Informacijos sistemų koordinavimo konsultacinis komitetas (ACCIS) ir Tarptautinė aplinkos informacijos sistema (INFOTERRA), turi būti nuolat peržiūrimos ir tobulinamos. Sistemos kūrimo ir koordinavimo priemonės turi būti skatinamos kuo plačiau, numatant informacijos pasikeitimo ryšius su nevyriausybėmis ir pagalbą teikiančiomis organizacijomis, pasidalyti informacija apie subalansuotą plėtrą. Privačios įstaigos turi būti skatinamos stiprinti priemones, kurios padeda keistis patirtimi ir informacija apie subalansuotą plėtrą.

D) ELEKTRONINIO TINKLO PAJĖGŲ SUKŪRIMAS IR STIPRINIMAS

40.25 Šalys, tarptautinės organizacijos, JT institucijos ir organizacijos, nevyriausybines organizacijas turi išnagrinėti įvairias elektroninio ryšio programas, diegiančias pasikeitimą informacija, suteikti galimybę naudotis duomenų bazėmis bei kitais informacijos šaltiniais, skatinti informacijos perdavimą, kad būtų įgyvendinti numatyti siekiai, kaip Darbotvarkė 21, skatinti tarpvyriausybines derybas, vykdyti konvencijų ir subalansuotos plėtros stebėjimus, perduoti informaciją apie pavojingumą aplinkai ir techninius duomenis. Šios organizacijos turi remti ryšius tarp įvairių elektroninių sistemų ir palaikyti tinkamų standartų naudojimą, skaidraus elektroninio ryšio protokolus. Jeigu būtina, reikia sukurti naujas technologijas ir jas diegti, suteikiant galimybę pasinaudoti tiems, kurių dabartinė

infrastruktūra ir metodai neaprečia. Reikia sukurti metodus perteikti informacijai į neelektronines sistemas ir gauti iš jų, suteikiant galimybę pasinaudoti tiems, kurie šiuo metu pasinaudoti negali.

E) KOMERCINIŲ INFORMACIJOS ŠALTINIŲ PANAUDOJIMAS

40.26 Šalys ir tarptautinės informacijos turi apsvarstyti klausimą dėl naudojimosi privačių institucijų turima informacija apie subalansuotą plėtrą ir dėl dabartinės informacijos sklaidos, siekiant nustatyti spragas ir šių spragų užpildymą pasitelkiant komercines arba pusiau komercines priemones, ypač besivystančiose šalyse, jeigu tai įmanoma. Iškilus ekonominiams arba kitiems apribojimams, taikomiems informacijos teikimui ir panaudojimui, ypač besivystančiose šalyse, galima aptarti naujas subsidijavimo sistemas, taikytinas tokiai informacijai, arba panaikinti neekonominius apribojimus.

ĮGYVENDINIMO PRIEMONĖS

A) FINANSAVIMAS IR IŠLAIDŲ ĮVERTINIMAS

40.27 Konferencijos sekretoriato vertinimu, vidutinės metinės išlaidos (1993-2000 m.) šiai programai įgyvendinti sudarys apie 165 milijonų JAV dol. sumą, kurią tarptautinė bendruomenė suteiks kaip negrąžintinas lėšas arba lengvatinėmis sąlygomis. Ši suma yra orientacinė ir vyriausybių dar nenagrinėta. Realios išlaidos ir finansinės bei lengvatinės sąlygos priklausys, *inter alia*, nuo konkrečių strategijų ir programų, kurias vyriausybės nutars įgyvendinti.

B) INSTITUCINĖS PRIEMONĖS

40.28 Ši programa nukreipta į veikiančių institucijų stiprinimą, taip pat į bendradarbiavimo su nevyriausybėmis organizacijomis skatinimą, programos įgyvendinimas turi atitikti JT Aplinkos ir plėtros konferencijos sprendimus dėl institucijų vystymo.

C) POTENCIALO KŪRIMAS

40.29 Išsivysčiusios šalys ir atitinkamos tarptautinės organizacijos turi bendradarbiauti, ypač su besivystančiomis šalimis, plėtoti jų pajėgumą gauti, išlaikyti informaciją, papildyti ją, skleisti bei naudotis ir sudaryti galimybes visuomenei susipažinti su atitinkama aplinkos ir plėtros informacija, suteikdamos technologijas ir organizuojamos

mokymą, kuris padėtų sukurti vietines informacijos tarnybas, ir remdamos partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimus tarp šalių ir regionų bei apskričių mastu.

D) MOKSLO IR TECHNOLOGIJOS PRIEMONĖS

40.30 Išsivysčiusios šalys ir atitinkamos tarptautinės organizacijos turi remti tyrimus ir plėtrą technologinės ir programinės įrangos srityje, taip pat kitokią technologijų plėtros veiklą, ypač besivystančiose šalyse, atsižvelgiant į joms tinkamas sritis, šalių poreikius ir aplinkos problemas.

MIŠKININKYSTĖS PRINCIPAI

**Teisiškai neįpareigojantys,
autoritetingi visuotinai pripažįstamo
visų miškų tipų tvarkymo,
apsaugos ir subalansuotos plėtros
principai**

Teisiškai neįpareigojantys, autoritetingi visuotinai pripažįstamo visų miškų tipų tvarkymo, apsaugos ir subalansuotos plėtros principai

ĮŽANGA

- (a) Miškų sektorius yra susijęs su daugybe aplinkosaugos ir plėtros klausimų bei galimybių, tarp jų ir teise į subalansuotą ir patvarią socialinę bei ekonominę plėtrą.
- (b) Esminis šių principų siekis - prisidėti prie miškų tvarkymo, apsaugos subalansuotos plėtros parengti visokeriopas jų funkcijas ir teikiamą naudą.
- (c) Miškų ūkio sritys ir galimybės turėtų būti nuodugnai ir proporcingai įvertintos bendrame aplinkos ir plėtros kontekste, atsižvelgiant į miško teikiamą įvairiapusę naudą ir funkcijas, apimant tradicinį naudojimo būdą ir galimą ekonominę bei socialinę įtampą, atsirandančią, kai tradiciniai naudojimo būdai yra ribojami ir varžomi, taip pat plėtros šaltinį, kurį gali teikti subalansuotas miškų ūkis.
- (d) Šie principai atspindi pirmąjį pasaulinį sutarimą miškų klausimu. Šalys, įsipareigodamos nedelsiant įgyvendinti tuos principus, turi įvertinti ir jų tinkamumą toliau bendradarbiaujant tarptautiniu mastu miškų klausimais.
- (e) Šie principai turėtų būti taikomi visų tipų miškams, tiek savaiminiams, tiek sodintiems, visuose geografiniuose regionuose ir klimato juostose, apimančiose atogrąžų, tundros, taigos, lapuočių, subtropinius ir tropinius miškus.
- (f) Visų tipų miškuose vyksta sudėtingi ir saviti ekologiniai procesai, teikiantys miškams dabar ir ateityje galimybę tenkinti žmonių reikmes ir išlaikyti saugios aplinkos kokybę, todėl geras ūkininkavimas bei jų apsauga yra šalių, kurioms jie priklauso ir kurių vietinėms bendruomenėms ir aplinkai kaip visumai turi didelę reikšmę, vyriausybių pareiga.
- (g) Miškai yra ekonominės plėtros ir visų gyvybės formų palaikymo pagrindas.
- (h) Žinant, kad atsakomybė už miškų tvarkymą, apsaugą ir subalansuotą plėtrą daugelyje valstybių yra pasiskirsčiusi tarp federalinių/valstybinių, valstijų/regionų ir vietinių

savivaldos organų, kiekviena šalis, neprieštaraujant konstitucijai ir/arba valstybės įstatymams, turi įgyvendinti šiuos principus atitinkamu valdymo lygiu.

PRINCIPINĖS NUOSTATOS

- 1. (a) Kiekviena valstybė, laikydama Jungtinių Tautų sutarties bei tarptautinės teisės principų ir nacionalinių įstatymų, turi teisę savarankiškai naudotis savo šalies ištekliais ir yra atsakinga už tai, kad jų vykdoma veikla nesukeltų pavojaus kitų valstybių ar su tos šalies jurisdikcija nesusijusių kraštų būklei.
- (b) Didėjant išlaidoms, susijusioms su miškų apsauga ir subalansuota plėtra, reikia daugiau bendradarbiauti tarptautiniu mastu ir tos išlaidos turėtų būti atitinkamai paskirstytos tarptautinės bendruomenės nariams.
- 2. (a) Valstybės turi nepriklausomą ir neginčijamą teisę naudoti, valdyti ir plėtoti savo miškus priklausomai nuo plėtros reikmių ir socialinės bei ekonominės plėtros lygio, atitinkamai savo šalies politikai, suderintai su subalansuota plėtra bei šalies įstatymais, tarp jų ir pritaikyti šiuos plotus kitiems naudojimo tikslams, laikantis bendro socialinės bei ekonominės plėtros plano ir racionalaus žemės naudojimo principų.
- (b) Miško ištekliai ir miško žemė turėtų būti tinkamai valdoma siekiant patenkinti dabartinės ir būsimos kartų socialines, ekonomines, ekologines, kultūrinės ir dvasines reikmes, kurios gali būti apibrėžtos šitaip: miško produktai ir paslaugos - mediena ir medienos gaminiai, vanduo, maistas, pašarai, vaistai, kuras, laukinių gyvūnų priebėga, pastogė, žmonių darbo vietos, rekreacija, kraštovaizdžio įvairovė, iškasamos anglies šaltinis ir t. t. Atitinkami sprendimai turėtų būti daromi norint apsaugoti miškus nuo

žalingo oro taršos poveikio, gaisrų, kenkėjų bei ligų ir siekiant išlaikyti jų įvairialypę vertę.

(c) Visuomenė turi gauti naujausią, patikimą bei tikslią informaciją apie miškus ir miškų ekosistemas, kadangi tada ji gali daryti racionalius sprendimus.

(d) Visoms besidominčioms šalims, įskaitant vietines bendruomenes bei tenyškščius gyventojus, pramonės, profesines, nevyriausybinės organizacijas bei privačius asmenis, miškų gyventojus, moteris, vyriausybės turi suteikti galimybę ir skatinti dalyvauti kuriant, įgyvendinant ir numatant ateities miškų politiką.

3). (a) Valstybinė politika ir strategija turėtų tapti pagrindu intensyvioms pastangoms, apimančioms stiprinimą ir plėtojimą institucijų bei programų, skirtų miškams ir miško žemėms tvarkyti, saugoti ir racionaliai plėtoti.

(b) Tarptautinės institucijos, jų steigimas bei jau veikiančios administravimo priemonės, kiek įmanoma, turėtų skatinti tarptautinį bendradarbiavimą miškų ūkio srityje.

(c) Visi aplinkosaugos ir socialinės bei ekonominės plėtros aspektai, kiek jie susiję su miškais ar miško žeme, turėtų būti integruoti ir visapusiški.

4. Turėtų būti pripažintas gyvybiškai svarbus vaidmuo bet kurio tipo miškų, palaikančių ekologinius procesus bei balansą vietiniu, šalies, regioniniu ir pasauliniu mastu, be kita ko, saugančių trapias ekosistemas, upių baseinus ir tyro vandens atsargas, ir kaip biologinės įvairovės, biologinių išteklių, genetinės medžiagos biotechnologiniams daviniams šaltinių, taip pat ir fotosintezės vykdytojų.

5. (a) Valstybinė miškų politika turėtų palaikyti tenyškščių gyventojų, jų bendruomenių, bei kitų bendruomenių ir gyvenančių miškuose savitumą, kultūrą ir teises. Šiems sluoksniams, inter alia, ir per žemės nuosavybės bei naudojimo tvarką, kuri skatintų optimaliai tvarkyti miškų ūkį, turėtų būti sukurtos atitinkamos sąlygos, įgalinančios juos turėti ekonominės naudos iš miškų naudojimo, užsiimti ekonomine veikla, palaikyti kultūrinį savitumą, visuomeninę struktūrą, taip pat ir užtikrinti atitinkamą gyvenimo lygį.

(b) Miškų valdymo, apsaugos ir subalansuotos plėtros veikloje turėtų būti skatinamos aktyviai dalyvauti moterys.

6. (a) Visų tipų miškai, kaip atsinaujinantis bioenergijos šaltinis, vaidina svarbų vaidmenį tenkinant energijos poreikius ir, ypač besivystančiose šalyse, yra kuro šaltinis buities bei pramonės reikmėms; ši paklausa turėtų būti tenkinama racionaliai tvarkant miškų ūkį, miško apželdinimo bei atželdinimo darbus. Šiuo atveju turėtų būti panaudojamas plantacijų iš vietinių bei introdukuotų medžių rūšių potencialas, tenkinant medienos kurui ir pramonei medienai poreikį.

(b) Valstybių politikoje ir programose turėtų būti atsižvelgta į esamą santykį tarp miškų apsaugos, miškų ūkio valdymo bei subalansuotos plėtros ir veiksmų, susijusių su miško pramone, vartojimu, perdirbimu ir/arba galutiniu sunaikinimu.

(c) Sprendimai miško išteklių valdymo, apsaugos ir subalansuotos plėtros klausimais turėtų būti kiek įmanoma pagrįsti išsamiais ekonominiais ir ne-ekonominiais gaminių prekių ir paslaugų rodikliais bei žalos ir naudos aplinkai įvertinimu. Turėtų būti skatinamas tokio įvertinimo metodikos kūrimas ir tobulinimas.

(d) Turėtų būti skatinamas ir plėtojamas miško želdynų ir auginamų žemės ūkio kultūrų, kaip subalansuoto, aplinkai nekenkiančio atsinaujinančios energijos bei pramoninės žaliavos šaltinio vaidmuo. Turėtų būti didinamas jų įnašas į ekologinių procesų palaikymą, padalijant krūvi tarp sengirių ir atnaujinamų miškų, taip pat sukuriant naujas darbo vietas regione, atitinkamai įtraukiant vietinius žmones.

(e) Natūralūs miškai taip pat yra gaminių ir paslaugų šaltinis, ir turėtų būti skatinama jų apsauga bei racionalus valdymas ir naudojimas.

7. (a) Turėtų būti dedamos pastangos palaikyti palankų tarptautinį ekonominį klimatą subalansuotai bei aplinkos požiūriu nekenksmingai miškų plėtrai visose šalyse, inter alia, palaikant pusiausvyrą tarp gamybos ir vartojimo, įveikiant skurdą ir užtikrinant tinkamą maisto kokybę.

(b) Besivystančioms šalims, turinčioms nemažai miškų, turėtų būti suteikti išskirtiniai finansų ištekliai, įgalinantys sukurti miškų apsaugos programas, apimančias saugomas natūralių miškų augimvietes. Šie ištekliai turėtų būti skiriami toms ekonominėms institucijoms, kurios skatina alternatyvią ekonominę ir socialinę veiklą.

8. (a) Turėtų būti dedamos pastangos pasaulio žaliesiems plotams plėsti. Visos šalys, ypač išsivysčiusios, turėtų pradėti pozityvią ir atvirą veiklą pagal savo galimybes, miškų sodinimo, atželdinimo ir apsaugos srityse.

(b) Turi būti stengiamasi išlaikyti bei didinti miškų plotus ir jų produkcijos apimtį ekologiškai, ekonomiškai ir socialiai priimtinais būdais, atkuriant, atželdinant ir sodinant naujus želdynus nederlingose, bemiškėse ir nualintose žemėse, taip pat tvarkant esamus miško išteklius.

(c) Valstybių politikos ir programų, skirtų miškų apsaugai, valdymui ir subalansuotai plėtrai įgyvendinimas, ypač besivystančiose šalyse, turėtų būti paremtas tarptautiniu finansiniu ir techniniu bendradarbiavimu, įtraukiant, kiek galima, ir privačius verslininkus.

(d) Subalansuotas miškų ūkis turėtų būti tvarkomas ir naudojamas atitinkamai valstybinei plėtros politikai ir nustatytiems pagal šalies ekologinius poreikius prioritetams. Formuluojuojant tokias nuostatas, reikėtų kiek įmanoma ir jeigu galima, atsižvelgti į atitinkamą tarptautiniu mastu pripažintą metodiką bei kriterijus.

(e) Miškų valdymas turėtų būti suderintas su aplinkinių plotų valdymu siekiant išlaikyti ekologinį balansą ir optimalią produkcijos apimtį.

(f) Valstybės politika ir įstatymai, susiję su miškų valdymu, apsauga ir subalansuota plėtra, turėtų apimti ir ekologiškai vertingų ar unikalių miškų plotus, įskaitant ir

sengires bei kitus nacionalinės, kultūrinės, dvasinės, istorinės ir religinės reikšmės miškus.

(g) Biologinių išteklių tarp jų ir genetinės medžiagos, valdymas turėtų atitikti šalies, kuriai priklauso miškai, ūkininkavimo teises, taip pat išteklių ir jų biotechnologinės produkcijos laikino pasinaudojimo sutartis su kitomis šalimis.

(h) Valstybės politika turėtų užtikrinti, kad jei vykdoma veikla gali sukelti akivaizdų neigiamą poveikį svarbiems miško ištekliams ir jei tokią veiklą gali įvertinti kompetentingi valstybiniai organai, tai tokiais atvejais bus atliktas poveikio aplinkai įvertinimas.

9. (a) Tarptautinė bendrija, atsižvelgdama į tai, kaip svarbu perskirstyti užsienio skolas, ypač ten, kur jos atsirado dėl bendro išteklių perdavimo išsivysčiusioms šalims, taip pat ir į tai, kad būtina galų gale pakelti miško vertę, tobulinant prekybą rinkoje miško produkcija, ypač miško pramonės gaminiams, turėtų remti besivystančių šalių pastangas sustiprinti miško išteklių valdymą, apsaugą ir subalansuotą plėtrą. Šiuo atžvilgiu ypač daug dėmesio nusipelno šalys, šiuo metu pereinančios į rinkos ekonomiką.

(b) Vyriausybės ir tarptautinė bendrija turėtų spręsti problemas, kurios kliudo siekti miško išteklių apsaugos ir subalansuoto naudojimo, ir kurios kyla dėl alternatyvių veiklos galimybių vietinėse bendruomenėse, ypač dėl skurstančių miesto ir kaimo gyventojų ekonominės bei socialinės priklausomybės nuo miškų ir miško išteklių.

(c) Formuojant valstybinę politiką, reikėtų atsižvelgti į išorinių veiksnių spaudimą bet kurio tipo miškų ekosistemoms ir miško išteklių reikmes ir palaikyti šį spaudimą bei reikmes ribojančias priemones.

10. Nauji ir papildomi finansiniai ištekliai turėtų būti suteikti besivystančioms šalims, kad šios galėtų subalansuotai valdyti, saugoti ir plėtoti savo miškus, t.y. miško sodinimą, atželdinimą, užkertant kelią miško naikinimui ir miškų bei jų žemės alinimui.

11. Tam, kad šalys, ypač besivystančios, geriau pajėgtų tvarkyti, saugoti ir plėtoti savo miško išteklius, turėtų būti skatinamas, įgyvendinamas ir kiek įmanoma finansuojamas, gavimas ir perdavimas ekologiškai palankių ir atitinkamo lygio technologijų, pagal šalių sutartas sąlygas ir laikantis Darbotvarkės 21 reikalavimų.

12. (a) Efektyviomis priemonėmis, taip pat ir tarptautiniu bendradarbiavimu turėtų būti intensyvinami moksliniai tyrimai, miškų inventorizacija ir valstybinių institucijų atliekamas vertinimas, atsižvelgiant, kur įmanoma, į biologinius, fizinius, socialinius ir ekonominius veiksnius bei technologinę plėtrą ir jos taikymą praktiškai, saugant bei subalansuotai plėtojant miškus. Be kita ko, reikėtų susitelkti ir į kitokios nei mediena miško produkcijos mokslinį tyrinėjimą ir plėtrą.

(b) Valstybinės ir kartais regioninės bei tarptautinės švietimo, mokymo, mokslo, technologijų, ekonomikos,

antropologijos ir socialinių miškų bei miško valdymo institucijų galimybės yra miškų apsaugos ir subalansuotos plėtros pagrindas; jos turėtų būti stiprinamos.

(c) Tarptautinis pasikeitimas informacija apie mokslinių tyrimų ir plėtros miškų bei jų valdymo srityje rezultatus turi būti tobulinamas ir plečiamas, kiek įmanoma, išnaudojant švietimo ir mokymo institucijas, taip pat ir pasitelkus privataus verslo paramą.

(d) Vietinių bendruomenių galimybės ir žinios miškų apsaugos ir subalansuotos plėtros srityje turi būti pripažįstamos, palaikomos, fiksuojamos, plėtojamos ir teikiant institucinę ir finansinę paramą bei bendradarbiaujant su žmonėmis suinteresuotose vietinėse bendruomenėse, kiek įmanoma, diegiamos įgyvendinant programas. Panaudojus vietines žinias gauta nauda turėtų būti padalyta lygiai su vietiniais gyventojais.

13. (a) Miško produkcijos prekyba turėtų būti pagrįsta nediskriminacinėmis ir dalyvaujančių šalių pripažintomis taisyklėmis bei procedūromis, atitinkančiomis tarptautines prekybos taisykles ir reikalavimus. Šiame kontekste turėtų būti diegiama atvira ir laisva tarptautinė medienos gaminių prekyba.

(b) Turėtų būti skatinamas mažinimas arba šalinimas tarifų barjerų ir suvaržymų prieinamoms rinkoms ir geresnėms kainoms, aukštesnės pridėtinės vertės miško gaminiams ir jų vietiniam perdirbimui, tuo būdu įgalinant šalis gamintojas geriau saugoti ir tvarkyti savo atsinaujinančius miško išteklius.

(c) Norint užtikrinti miškų apsaugą ir subalansuotą plėtrą tiek vietiniu, tiek tarptautiniu lygiu, turėtų būti skatinamas aplinkosaugos kaštų ir gaunamos naudos įtraukimas į rinkos veiksnius ir svertus.

(d) Teisės aktai, reglamentuojantys miškų apsaugą ir subalansuotą plėtrą, turėtų būti suderinti su ekonomikos, prekybos ir kitais atitinkamais teisės aktais.

(e) Turėtų būti vengiama finansų, prekybos, pramonės, transporto ir kitų sričių teisės aktų bei veiklos, kurie galėtų sukelti miškų naikinimą. Turėtų būti skatinami atitinkami teisės aktai ir, kiek įmanoma, iniciatyvos, susijusios su miškų valdymu, apsauga ir subalansuota plėtra.

14. Norint užtikrinti ir ateityje subalansuotą miškų ūkį, reikėtų atsisakyti arba nepalaikyti vienašalių, neatitinkančių tarptautinių įsipareigojimų ir susitarimų, ribojančių ar draudžiančių tarptautinę prekybą mediena ar medienos gaminiams priemonių.

15. Turėtų būti kontroliuojami teršalai, ypač oro, tarp jų ir sukeliantys rūgščius lietus, kurie kenkia miško ekosistemų būklei vietiniu, šalies, regiono ir pasauliniu mastu.